T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ ARAYIŞLARI VE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE YÖNELİK BİR ANALİZ

Hikmet Salahaddin GEZİCİ

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Önder KUTLU

Konya–2018

TEŞEKKÜR

Bu teze ilişkin yürütülen çalışmaların başından sonuna kadar maddi ve manevi yardımlarını benden esirgemeyen, çalışma hayatımda bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşarak yoluma ışık tutan kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Önder KUTLU'ya,

Bu çalışmanın ortaya çıkması sürecinde katkılarıyla müstefit olduğum Tez İzleme Komitesi üyeleri Sayın Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL'e, Ali ŞAHİN'e ve hayatıma değer katan tüm hocalarıma;

Tez yazımı sürecinde yardımlarını benden esirgemeyen, Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU'na, Doç. Dr. Sefa USTA'ya, Dr. Öğr. Üyesi Abdullah AYDIN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İYİBİLDİREN'e,

Bu çalışmada yardımlarıyla, katkılarıyla ve önerileriyle yanımda olan arkadaşlarım Arş. Gör. Dr. Yasin TAŞPINAR, Arş. Gör. Dr. Sema Müge ÖZDEMİRAY, Arş. Gör. Dr. Mehtap ÖZTÜRK, Arş. Gör. Enes YALÇIN, Arş. Gör. Fırat Harun YILMAZ'a, hayatımın tüm alanlarında yer alan sevgili ağabeyim, eniştem, mesai arkadaşım Arş. Gör. Dr. Kemalettin ERYEŞİL'e ve birlikte çalışmaktan büyük mutluluk duyduğum diğer asistan arkadaşlarıma;

Nitel araştırmada yer alan mülakat uygulamasında değerli vakitlerini benimle paylaşarak araştırmamı bilgi ve birikimleriyle kıymetlendiren Milletvekillerine ve engin tecrübelerini benimle paylaşan siyasilere bana bu çerçevede yardımcı olan değerli danışman, sekreter ve görevlilere;

Doktora tezini "tarihe düşülen bir not" olarak tarif ederek araştırma sürecime büyük önem atfeden ve bu süreçte maddi ve manevi yardımını esirgemeyen Ünal YILMAZ'a, "hak" bilincimin artmasına, eğitim sürecimin başarıya erişmesine katkıda bulunan Şenol METİN'e, kişisel tekamülüme eylem ve dualarıyla pozitif katkıda bulunan ismini burada zikredemediğim tüm büyüklerime;

Ömrüm boyunca bir abi, bir dost, bir sırdaş, bir bacanak… olarak desteğini hep arkamda hissettiğim Yılmaz KALAYCI'ya ve hayatıma dokunarak beni olgunlaştıran tüm dostlarıma;

Hakları ödenemez ve her zaman yanımda olan, bana bunca emek veren ve beni her şartta destekleyen başta annem Şükran ve babam Memduh GEZİCİ olmak üzere tüm aileme;

Büyük sabır göstererek bana zor zamanlarımda destek olan ve beni teşvik ederek cesaretlendiren eşim Saliha Seda'ya, bu süreçte yeterli zaman ayıramadığım evlatlarım Tarık Ziyad ve Yavuz'a en kalbi şükranlarımı sunuyorum.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Hikmet Salahaddin GEZİCİ
	Numarası	124128001012
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Kamu Yönetimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Önder KUTLU
	Tezin Adı	Türkiye'de Hükümet Sistemi Arayışları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Yönelik Bir Analiz

ÖZET

Bu çalışma, kökleri Türk Devletleri'nin yönetim kültürüne kadar uzanan, Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümet sistemi arayışlarını konu edinmekte ve nihayetinde benimsenen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine odaklanmaktadır. Dünya örneklerinde de görüldüğü üzere tarihsel süreçte hükümet sistemi değişikliğine başvuranlar mevcuttur. Bu bağlamda hükümet sistemi değişikliğine başvuranların temel hareket noktasını, siyasal istikrarın, etkinliğin sağlanması ve temsil ilişkisinin adaletli bir biçimde düzenlenmesi arayışı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin benimsenmesine kadar yaşanan hükümet sistemi tartışmaları, bu çerçevede kritik kavşaklar olarak görülebilecek dönemler ve vakalar ekseninde kaleme alınmıştır. Yeni hükümet sisteminin hayata geçmesiyle sonuçlanan bu sürecin dünyada yaşanan yürütme erkinin giderek güçlendirilmesi trendine de uygun olarak işlediği düşünülmektedir. Tarihi kökler zemininde demokratik bir temel üzerine inşa edilen yeni hükümet modeline dair, siyasal istikrar, etkinlik ve temsilde adalet ilkelerinden hareketle yapılacak değerlendirmelere yardımcı olması ve destek sağlaması maksadıyla nitel bir çalışmaya yer verilmiştir. Nitel çalışma çerçecesinde; AK Parti, MHP, CHP mensubu olan, hükümet sistemi çerçevesinde değerlendirme yetkinliğine haiz milletvekilleri ve başkanlık sistemini geçmişte savunan Özal, Erbakan ve Türkeş'in siyasette yakın çalışma arkadaşlarından oluşan 10 kişi ile yüz yüze derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler aracılığıyla ve siyasal partilerin 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen seçimlere ilişkin hazırlamış oldukları seçim beyannamelerinden temin edilerek olgubilim deseni temelinde betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilen verilerin yol göstericiliğinde; yeni hükümet sistemini kurgulayanların vaat ettikleri düzenlemelerin gerçekleştirilmesi halinde 24 Haziran öncesi dönemde uygulamada olan parlamenter sisteme nazaran siyasal istikrarın, etkinliğin ve temsilde adaletin daha çok sağlanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet sistemi, Türk Yönetim Sistemi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Hikmet Salahaddin GEZİCİ
	Numarası	124128001012
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Kamu Yönetimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Önder KUTLU
	Tezin İngilizce Adı	An Analysis on Presidential Government System and the Quest of Government System in Turkey

ABSTRACT

This study discusses the seeks of governmental systems of the Republic of Turkey of which roots date back to the governmental culture of the Turkish States in the history and it focuses the Governmental System of Presidency (*Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*), which has been ultimately adopted. As seen in the world examples, there are those who resort to the change of the governmental system in the historical process. In this context, it seems that the main motivational point of those who apply to the change of the governmental system is the seeking to regulate political stability, provide efficiency, and ensure representation relation in justice. This study is made in the framework of the discussions on the governmental system until the presidential government system has been adopted, and of the periods and incidents that could be seen as critical junctions in this way. It is thought that this process when has been resulted in the passing of the new governmental system also operates in accordance with the trend of strengthening the executive power that experiences in the world. In this study done within the aim of supporting and helping for the assessments to be made on the basis of the principles of political stability, effectiveness, and justice in representation about the new governmental model built on the historical roots and democracy; it was conducted the in-depth and face-to-face interviews with 10 people and parliamentarians, who are a member of AK PARTI, MHP, and CHP, have evaluation a competence on the government system, and are close political associates of Mr. Ozal, Mr. Erbakan, and Mr. Turkes. In the guidance of the data assessed by the method of descriptive analysis on the basis of the phenomenology design and provided by the interviews and the information obtained from the election statements that political parties have prepared for the elections held on 24 June 2018; it is concluded that the achievement of political stability, efficiency, and justice in representation can be achieved in comparison with the parliamentary system implemented in the pre-24 June period, if the regulations promulgated by the organizers of the new government system.

Keywords: Governmental System, Turkish Administrative System, Governmental System of Presidency

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI i
DOKTORA TEZİ KABUL FORMU ii
TEŞEKKÜR iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR x
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM-DEVLET BİÇİMLERİ, TÜRK DEVLETLERİ VE HÜKÜMET SİSTEMLERİ 5
1.1. Devlet Kavramı ve Devlet Biçimleri 5
1.1.1. Devlet Biçimleri 7
1.1.1.1. Rolleri Çerçevesinde Devlet Türleri 8
1.1.1.1.1. Minimal (Asgari) Devlet 8
1.1.1.1.2. Kalkınmacı Devlet 9
1.1.1.1.3. Sosyal Demokrat Devlet 10
1.1.1.1.4. Kamusallaştırılmış Devlet 11
1.1.1.1.5. Totaliter Devlet 11
1.1.1.2. Yapıları Yönünden Devlet Türleri 12
1.1.1.2.1. Tekçi (Üniter) Devlet 13
1.1.1.2.2. Birleşik Devlet 14
1.1.1.3. Otoritenin Kaynağına Göre Devletler 15
1.2. Türklerde Devlet Sistemi ve Hükümet Etme Biçimleri 15
1.2.1. İslamiyet Öncesi Kurulan Devletlerde Genel Durum 16
1.2.2. İslamiyet Sonrası Kurulan Devletlerde Devlet Sistemi 18
1.2.2.1. Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerinde Devlet Yönetimi 19
1.2.2.2. Osmanlı Devletinde Yönetim Yapısı 26
1.2.3. Türk Devletlerinin Yönetim Anlayışlarının Genel Değerlendirmesi 35
1.3. Hükümet Sistemleri 38
1.3.1. Parlamenter Sistem 44
1.3.1.1. Parlamenter Sistemin Temel Özellikleri 48
1.3.1.2. Parlamenter Sistemin Avantajları 52
1.3.1.3. Parlamenter Sistemin Dezavantajları 57

1.3.2. Yarı-Başkanlık Sistemi 61
1.3.2.1. Yarı Başkanlık Sisteminin Özellikleri 64
1.3.2.2. Yarı Başkanlık Sisteminin Avantajları 65
1.3.2.3. Yarı Başkanlık Sisteminin Dezavantajları 67
1.3.3. Başkanlık Sistemi 70
1.3.3.1. Başkanlık Sisteminin Özellikleri 76
1.3.3.2. Başkanlık Sisteminin Avantajları 81
1.3.3.3. Başkanlık Sisteminin Dezavantajları 84
1.4. Meclis Hükümet Sistemi 89
1.5. Hükümet Sistemlerinin Genel Değerlendirmesi ve Türkiye 90
İKİNCİ BÖLÜM-TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ ARAYIŞLARININ TARİHSEL KÖKENİ 99
2.1. Batılılaşma Hareketleri 101
2.2. Tanzimat Fermanı ve Dönemi 105
2.3. Islahat Fermanı 110
2.4. Kanun-i Esasiye 116
2.5. II. Meşrutiyet 120
2.6. 1920 Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ve Teşkilat-ı Esasiye 124
2.7. Osmanlı Modernleşmesi ve Anayasacılığının Hükümet Sistemi Çerçevesinde Değerlendirmesi 129
2.8. 1924 Anayasası 130
2.9. 1924 Anayasasının Yürürlükte Olduğu Dönemde Yürütülen Hükümet Sistemi Tartışmaları 135
2.10. 1961 Anayasası 140
2.11. 1961 Anayasasının Yürürlükte Olduğu Dönemde Hükümet Sistemi Tartışmaları 143
2.12. 1982 Anayasası 144
2.13. 1982-2007 Yılları Arasında Yaşanan Hükümet Sistemi Tartışmaları 148
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM-2007 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE SONRASI HÜKÜMET SİSTEMİ SORUNSALI 160
3.1. Cumhurbaşkanlığı Seçimi Süreci ve 367 Krizi 162
3.2. 2007 Referandumu Sürecinde ve Sonrasında Gündeme Gelen Hükümet Sistemi Tartışmaları 166
3.3. 2010 Anayasa Değişiklikleri ve Hükümet Sistemine Etkileri 171
3.4. 2011 Yılı Genel Seçimleri ve Yeni Anayasa Yapmaya Yönelik Yürütülen Süreç 175
3.5. Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Hükümet Sistemi Tartışmaları 177

3.6. 2014 Yılı Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi Süreci 193
3.7. 2014 Yılı Cumhurbaşkanın Halk Tarafından Seçilmesi Sürecinde Yaşanan Hükümet Sistemi Tartışmaları 194
3.8. Hükümet Sistemi Tartışmalarında Yeni Bir Evre: 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri 198
3.9. Hükümet Sistemi Tartışmalarında Paradigma Değişimi: 15 Temmuz 207
3.10. Hükmet Sistemi Değişikliği: 16 Nisan Referandumu 212
3.10.1. Referanduma Götürülen Anayasa Değişikliğinin İçeriği 214
3.10.2. Anayasa Değişikliğine Muhalif Olanların Görüşleri 219
3.10.2.1. CHP'nin Referanduma İlişkin Savları 219
3.10.2.2. HDP'nin Referanduma Dair Görüşleri 221
3.10.2.3. Anayasa Değişikliğine Muhalif Olan Diğer Siyasal Partilerin Görüşleri 223
3.10.2.4. Referandum Değişikliğine Muhalif Olan Siyasal Partiler Dışındaki Aktörlerin Genel Görüşleri 227
3.10.3. Anayasa Değişikliğine Taraf Olanların Düzenleme İle İlgili Görüşleri 230
3.10.3.1. AK Parti'nin Referanduma İlişkin Tezleri 231
3.10.3.2. MHP'nin Referanduma İlişkin Duruşu 234
3.10.3.3. Anayasa Değişikliğini Destekleyen Diğer Partilerin Fikirleri 237
3.10.3.4. Referandum Değişikliğini Destekleyen Siyasal Partiler Dışındaki Aktörlerin Genel Görüşleri 239
3.11. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Yöneltilen Eleştiriler ve Bu Eleştirilere Verilen Cevaplar 243
3.12. Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nin Uygulanmasında Karşılaşılabilecek Fırsat ve Tehditler 251
3.13. 24 Haziran 2018 Tarihinde Gerçekleşen Genel ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri 256
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM-CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ'NE İLİŞKİN ALGILARI ÖLÇMEYE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA 259
4.1. Araştırmanın Kavramsal Modeli ve Metodolojisi 259
4.1.1. Araştırma Problemi 259
4.1.2. Araştırmanın Amacı 260
4.1.3. Araştırmanın Önemi ve Katkısı 260
4.1.4. Araştırma Yöntemi 262
4.1.4.1. Araştırma Deseni 265
4.1.4.2. Araştırmada Veri Toplama 266
4.1.4.3. Araştırmada Evren ve Örneklem 268

4.1.4.4. Verilerin Analizi 272
4.1.4.5. Araştırmada Geçerlilik ve Güvenlik 274
4.2. Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular 276
4.2.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Değişikliğinden Öncesine Yönelik Algı.. 277
4.2.1.1. Turgut ÖZAL, Necmettin ERBAKAN ve Alparslan TÜRKEŞ'in Başkanlık Sistemine İlişkin Görüşlerine İlişkin Algılar 277
4.2.1.2. Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi Düzenlemesinin Öncesi ve Sonrasına İlişkin Algılar 280
4.2.1.3. 15 Temmuz Başarısız Darbe Girişimine ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine İlişkin Etkilerine Dair Algılar 299
4.2.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin İstikrara İlişkin Etkilerine Yönelik Algılar 310
4.2.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Etkinliğe Yönelik Etkilerine Yönelik Algılar 323
4.2.4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temsilde Adalete İlişkin Etkilerine Yönelik Algılar 329
4.2.5. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Uygulamasının Ortaya Çıkarabileceği Olası Sonuçlara Yönelik Algılar 338
4.2.6. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Geleceğine Yönelik Tespit ve Öngörüler 379
SONUÇ 385
KAYNAKÇA 392
EK: Görüşme Formu 435
ÖZGEÇMİŞ 438

KISALTMALAR

ADAM	: Ankara Düşünce Ve Araştırma Merkezi
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
ASE	: Ankara Strateji Enstitüsü
BASK	: Bağımsız Kamu Görevlileri Sendikaları Konfederasyonu
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BCP	: Bağımsız Cumhuriyet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇYDD	: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
DSP	: Demokratik Sol Parti
EDP	: Eşitlik ve Demokrasi Partisi
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
HDP	: Halkların Dava Partisi
İPM	: İstanbul Politikalar Merkezi
İSTDE	: İstanbul Düşünce Enstitüsü
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
RUBASAM	: Rumeli Balkan Stratejik Araştırmalar Merkezi
SODEP	: Sosyal Demokrat Parti
SP	: Saadet Partisi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TESAV	: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TESK	: Türkiye Esnaf ve Sanatlarlar Konfederasyonu
THE	: Türk Hukuk Enstitüsü
TİSAV	: Türk ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
Türk Sağlık-Sen	: Türk Sağlık Sendikası
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo1: Kamu-Özel-Sivil Toplum Kuruluşlarının Hükümet Sistemine İlişkin Görüşleri……...179

Tablo 2: Araştırma Katılımcılarına İlişkin Bilgiler……..271

GİRİŞ

Doğanın bir parçası olan insan tıpkı doğa gibi her an yeniden bir varoluş süreci yaşamakta ve devamlı değişim göstermektedir. İnsanın her an değişen yapısı ve sınırsız ihtiyaçları, son dönemde yaşanan iletişim teknolojilerindeki gelişimle tetiklenen değişim baş döndürücü bir hıza ulaşmış durumdadır. İnsanların talep ve beklentilerinde yaşanan farklılaşma, politikanın değişim dinamiğinin temelini teşkil etmektedir. Bu çerçevede değişim dalgası insan merkezli olan sosyoloji, kurumlar ve hükümet sistemlerini sürekli olarak farklı şekillerde biçimlenmeye ve işleyişlerinin dinamiklerinde değişimlere zorlamaktadır. Türk yönetim tarihi de dünyada yaşanan bu değişim dalgasına uyum göstermiş ve özellikle son iki asırda değişim süreci hız kazanmıştır. Bu süreçte fark edilen yönetimsel sorunlara öncelikle Osmanlı Devleti kendi bünyesinden çözümler üretmeye çalışmış, arzu edilen sonuçlar elde edilemeyince o dönem kendinden daha iyi konumda olan Batılı devletlerin uygulamaları çerçevesinde çeşitli arayışlara girilmiştir. Bu süreçte hükümet sistemi mutlak monarşi iken, meşruti monarşiye dönüşmüştür. Bir müddet sonra söz konusu tedbirler bir çare olmayıp Osmanlı Devleti'nin yıkılışına engel olamamıştır. Ara bir dönemde meclis hükümeti ile ülke yönetilmiş ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Cumhuriyetle birlikte anayasalar aracılığıyla parlamenter sistem tahkim edilmiştir. Batı'daki uygulamalarla uyumlu olarak parlamenter sistem içerisinde kalmakla birlikte zamanla yürütmenin güçlenmesi durumuyla karşılaşılmıştır. Yürütmenin güçlenmesi süreci nihai noktada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile bir başka evreye geçmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin bugünkü durumuna gelişini hazırlayan sürecin oldukça uzun ve köklerinin çok derinlerde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tezde tarihsel sürecin genel hatlarıyla ele alınmasının ana nedeni, bugünü anlamanın kaçınılmaz koşulunun geçmişin temel kodlarına vakıf olunması gerekliliğidir. Bu düşünceden hareketle hükümet sistemi tartışmaları ve bu süreçte yaşanan kritik gelişmeler ele alınmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, ortaya çıkışının yakın tarihli olması nedeniyle az sayıda bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Bu bağlamda YÖK Tez Veri Tabanı'nda "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" anahtar kelimesi ekseninde

yapılan aramada sadece 2017 yılında yapılmış bir adet yüksek lisans tezine ulaşılmaktadır. Hükümet sistemi tartışmalarının daha erken tarihlere dayanmasına karşın bu konu ekseninde de çok fazla doktora tezinin var olmadığı görülmektedir. Çalışma konusu seçilirken bu alanda mevcut boşluğun etkisi olmuş ve tezin genelde Türkiye'de hükümet sistemi tartışmalarını içermesi, özelde ise Cumhurbaşkanlığı sistemine odaklanması öngörülmüştür. Çalışmada hükümet sistemi ekseninde yaşanan tarihi sürece daha iyi vakıf olunabilmesi için tarihsel süreç olabildiğince geniş bir biçimde ele alınmaya çalışılmış, yaşananlara ve gelişmelere aktör olarak katkı sağlayanların ve tanık olanların görüşlerine yer verilmiştir. İlgili literatür ve ülke tecrübelerinin işaret ettiği üzere hükümet sistemi değişikliklerine başvurulması noktasında başat rol oynayan siyasal istikrar, etkinlik ve temsilde adaletin sağlanması kriterleri çalışmanın savlarına temel teşkil etmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde devlet kavramına ve biçimlerine yer verilerek, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin köklerini oluşturan İslam öncesi ve sonrası Türk Devletleri'nin hükümet etme biçimleri ele alınmıştır. Ardından günümüzde genel itibariyle uygulanan demokratik hükümet sistemlerinin temelleri ve biçimleri kaleme alınarak, Türkiye'nin sahip olduğu hükümet sistemlerinin ikinci kaynak noktasının ortaya konulması hedeflenmiştir. Ayrıca Türkiye'de yürütülen hükümet sistemi tartışmalarına yönelik teorik ve kavramsal bir zemin tesis edilmesi düşünülmüştür. İkinci bölümde ise bu topraklarda Türklerin kurduğu ve hayatiyetini devam ettiren devletin benimsediği hükümet sistemlerinin hayata gelişinin başlangıç noktası olarak değerlendirilebilecek Batılılaşma hareketlerinden, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin yaşam bulması ile sonuçlanan sürecin en kritik kırılma noktalarından biri olarak adedilen 2007 yılında yaşanan 367 krizine kadar olan süreç dikkate alınmıştır. Devletin içerdiği tüm unsurları en azından kendisine yüklenen anlam bağlamında etkileyen, değiştiren ve dönüştüren, modernleşme olarakta isimlendirilen ve çok çeşitli araştırmalara konu olan bu süreçte özellikle, Batılılaşma hareketleri, Tanzimat fermanı, Birinci ve İkinci Meşrutiyet ve Kanun-i Esasiye, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve bu devletin hayata geçirdiği anayasalar önemli kilometre taşları olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu bölümde Türk yönetim sisteminin ve yönetim sistemiminin mensubu bulunan tüm argümanların anlaşılabilmesi için önemli dönüm noktaları ele alınmış ve hükümet sistemi ekseninde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise hükümet sistemi tartışmalarında ve bu hususa ilişkin yaşanan gelişmelerde yeni bir evrenin başlamasına yol açan 2007 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanı seçimi süreci ve bu süreçte yaşanan başta 367 krizi olmak üzere tüm gelişmeler ele alınmıştır. Hükümet sistemi bağlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin hayata geçtiği 24 Haziran 2018 seçimlerine kadar yaşanan tüm gelişmeler ve bu süreçte rol alan tüm dinamikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu tarih aralığında yükselen hükümet sistemi tartışmaları ve aktörlerin süreç içerisinde aldıkları pozisyonlar gözler önüne serilerek, olaylara, süreçlere ve aktörlere ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise çalışmanın hedefi ekseninde ortaya konan aşağıdaki varsayımların geçerliliğini analiz edebilmek amacıyla yararlanılmak üzere; Mart 2018-Mayıs 2018 tarihleri arasında AK Parti, MHP, CHP mensubu ve hükümet sistemi çerçevesinde değerlendirme yetkinliğine haiz milletvekilleri ve başkanlık sistemini geçmişte savunan Özal, Erbakan ve Türkeş'in siyasette yakın çalışma arkadaşları ile yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. 10 kişiden teşkil olan bu katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ile aşağıda zikredilen varsayımlar doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi mevcut hükümet sistemine nazaran daha fazla siyasal istikrar sağlayacaktır.
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi mevcut hükümet sisteminden daha fazla etkin olacaktır.
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi temsilde adaleti sağlama noktasında mevcut sisteme nazaran daha başarılı olacaktır.

Çalışmada yer verilen söz konusu nitel araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmeler ve siyasal partilerin 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimler için hazırladıkları beyannamelerden ortaya çıkarılan verilerle, vesayet unsurlarından iyice arındırılan sistemin temel aktörleri konumuna gelen siyasal partiler ve siyasetçilerin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin görüşleri elde edilerek hükümet sisteminin gelecekte ortaya çıkaracağı tablonun analiz edilmesi amaçlanmıştır. Siyasal istikrar, etkinlik ve temsilde adaleti temin etmede yeni hükümet modelinin nasıl bir performans göstereceğine ilişkin analizler de nitel araştırma ile ulaşılmak

istenenler içerisinde yer almaktadır. Çalışmada yer alan sonuç bölümünde ise ilgili literatürün yol göstericiliğinde görüşmelerden ve seçim beyannamelerinden elde edilen bilgilerle tezin varsayımlarının geçerliliği değerlendirilerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin geleceğine ilişkin tespit ve öngörülere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET BİÇİMLERİ, TÜRK DEVLETLERİ VE HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Devlet, insanların bir arada yaşamasının sonucu olarak ortaya çıkmış bir mekanizmadır. Bu mekanizma her toplumun karakterine, kültürüne, tarihine ve değerler dünyasına göre farklı biçimlerde inşa olmuştur. Toplumdan topluma devletin biçimlenişi ve muhteviyatı farklılık gösterdiği gibi devlet çatısı altında şekillenen teşkilat yapısı ve işleyişide çeşitlilik arzetmektedir. Bu bölümde devlet biçimlerinden, Türk devletlerinin yapısından ve çağdaş dünyamızın devlet mekanizmasını işletme aracı olan hükümet sistemleri ele alınacaktır.

1.1. Devlet Kavramı ve Devlet Biçimleri

İnsanların toplu olarak bir nizam çerçevesinde yaşayabilmeleri için siyasal ve hukuki teşkilatlanma gereklidir. Dolayısıyla "belli bir toprak parçasında ve belli bir topluluk üzerinde teşkilatlı zorlama gücüne sahip bir kurum" olarak tanımlayabileceğimiz devlet[*] yapılanması ortaya çıkmaktadır. Devletin varlığından bahsedebilmemiz için belli bir araziyi kapsayan ülke, bu arazi üzerinde yaşayan insan topluluğu, siyasal ve hukuki bir örgütlenme (devlet gücü, egemenlik) unsurlarının bir arada olması gereklidir. Devlet kurumunun çatısı altında yer alan yönetim mekanizması hukuk kurallarını koyma ve kamu gücünü kullanarak bu kuralları işletme tekeline sahiptir (Teziç, 2009: 114-123). Devlet, kamu yönetimi sözlüğünde de "bir toplumu (halk, ulus), bir arazi parçasını (ülke) kuşatan ve o kuşatımda egemenlik tekeline sahip, en üstün kamusal örgüt" şeklinde tanımlanmaktadır (Bozkurt vd., 2008: 64-65). Devlet, siyasal sistemin kalıcı bir olgusu iken, hükümetler ve hükümet görevlileri (bakanlar, bürokratlar memurlar vb.) görev sürelerince devletin gücünü elinde bulundururlar dolayısıyla geçicidirler (Collin, 2004: 233).

Yüzyıllardır yaşamın bir parçası olarak var ola gelen bir sosyal olgu olarak devlet kavramının pek çok sosyal alanda olduğu gibi herkesin üzerinde anlaştığı kesin ve net bir tanımı mevcut değildir. Net bir tanımı olmasa da, bireyler

[*] Devlet ile ilgili tartışmalar için bakınız Norman p. Barry (2012). Modern Siyaset Teorisi isimli eserin 119-158 arası

doğumunda verilen zorunlu doğum belgesinden, öldüğünde zorunlu ölüm kaydının tutulması arasında geçen süreçte devletin her an yanı başında olduğunu bir şekilde hissetmektedir (Pierson, 2011: 19). Devlet kavramı ve tanımı üzerinde, sayısı Titus isimli bir araştırmacının tespitine göre 140'tan fazla, derin ve farklı görüş ayrılıklarının mevcut olduğu görülmektedir. Devlet kavramına bu kadar farklı anlamlar yüklenmesinin ardında devletin mahiyeti hakkında keskin görüş ayrılıklarının yattığı ileri sürülebilir. Ne kadar farklı tanımlamalarla karşılaşılsa da önceki paragrafta da zikredilen unsurlar, devlet tanımında genel olarak ortak öğeler olarak neredeyse herkes tarafından kabul görmektedir. Burada altı çizilmesi gereken temel hususlardan biri de devletin sadece bütün unsurlarını bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir yapı olmadığı, devletin bu unsurların dışında ve ötesinde soyut bir anlam içerdiğidir. Devlet, bugünkü unsurları ve anlamıyla 15. ve 16. yüzyıllar içerisinde belirginleşmeye başlamıştır (Kapani, 2007: 35-43).

Devlet, tüm bireylerin hayatını doğrudan etkileyen normları inşa eden ve bu normların hayata geçirilmesini denetleyen, kurallara uyulmaması halinde meşru güç kullanarak cezalandırabilen, toplum içerisinde davranış kalıplarını düzenleyen bir olgudur (Laski, 1939: 15; McAuley, 2003: 20). Devletler, diğer kuruluş türlerine benzeyen birtakım özelliklere sahip olmanın yanında benzeri olmayan özelliklere de sahiptir. Örneğin, aileler ve gönüllü kuruluşlar ayrıca kurallar koyabilir, kişilere ödev ve sorumluluklar yükleyebilir ve toplanması öngörülen katkıları toplayabilir (işleri ya da aidatlar gibi) ve üyeleri için güvenli ortamlar sunabilir. Devleti diğer kuruluşlarla benzersiz kılan şey, bir devletin kurallarına, çıkarım süreçlerine ve güvenlik prosedürlerine göre gerçekleştirdiği nihai ve asıl taleplerdir. Bu talepler sosyal olarak kabul edilebilir davranışın, neyin önemli olup olmadığının belirlenmesini de içermektedir. Örneğin, devletin aile ilgili ortaya koyduğu açık bir ideolojik konum mevcuttur. Evlenmek ve çocuk sahibi olmak "olması gereken" olarak kabul edilmekte ve aile ilişkilerinin güçlü bir toplumsal yapıyla desteklenmesine mevzuatta yer verilmektedir (McAuley, 2003: 21; Grigsby, 2012: 59). Gönüllü bir dernek üyelerine kurallar koyabilirse de, kurallar devletin kurallarına (yasalar ve politikalar) uygun olmalıdır; aksi halde devletin şiddeti şiddetle cezalandırması mümkündür. Devlet kavramı ve tanımı maddeler halinde şöyle özetlenebilir (Grigsby, 2012: 59):

- Devletler, kendi sınırları içerisinde nihai kural koyma ve tesis edilen kuralların uygulanmasını temin eden otoritedir.
- Devletler üniter, federal veya konfederal sistemler şeklinde organize edilebilir.
- Egemenlik, devletlerin nihai kural oluşturan ve kuralları uygulayan örgütler olarak hareket etmelerini temin eder.
- Meşruiyet, vatandaşların, üzerlerinde faaliyet gösteren devletin uygun olduğuna inanmasıdır.

Her örgütlü yapıda olduğu üzere devlet örgütlenmesi de belirli bir düzen çerçevesinde tesis edilmek zorundadır. Bu düzeni oluşturan ve koşullarını belirleyen anayasadır. Dolayısıyla devlet ile anayasa karşılıklı etkileşim ve sıkı ilişki içinde olan iki kavramdır. Nitekim anayasanın olabilmesi için devletin varlığı şarttır. Devletin olmadığı yerde bir anayasadan söz edebilmek mümkün değildir. Anayasa, bireylerin sahip olduğu hak ve özgürlükleri, devlet organlarının görev ve yetkilerini belirler (Gözübüyük, 2013: 12). Anayasa, sadece devlet yapılanmasını ve bu yapılanmanın işleyiş biçimini belirlemekle kalmaz, aynı zamanda, çıkarılacak yasal düzenlemelerin uymak zorunda olduğu temel ilkeleri de içerir (Tanilli, 2000: 115).

Devlet, belirli bir toprak parçasında yaşayan bir milletin en büyük iktidarının (egemenliğinin) örgütlenmesi (Tikveş, 1982: 73) olarak sınırlandırılması gerekliliği tüm teorisyenlerce kabul edilmektedir. Devlet iktidarının sınırlandırılması ile ilgili ortaya çıkan fikirler ve uygulamalar pek tabiî ki çağa, benimsenen siyasal ve hukuki düzene göre farklılıklar arz etmektedir (Özer, 2009: 55). Bu çerçevede devlet biçimlerinden kısaca bahsedilerek, tezin asıl konusu olan, devlet gücünün sınırlandırılmasına yönelik ortaya çıkan kuvvetler ayrılığı teorisi ve bu teori uyarınca sınıflandırılan hükümet sistemlerine ilişkin literatürdeki görüşler ifade edilecektir.

1.1.1. Devlet Biçimleri

Tarihi, kültürel, siyasal ve toplumsal yapılarıyla bağlantılı olarak devletler farklı şekillerde biçimlenmektedirler. Diğer taraftan herhangi bir şeyin sınıflandırılması konusu, bir anlamda, sınıflandıranın kişisel tercihidir, yani görecelidir. Çünkü sınıflandırmalar doğru ya da yanlış değil, daha çok ya da daha az

kullanışlıdır. Bu bağlamda literatür incelendiğinde devletin birçok farklı formatta sınıflandırıldığı görülecektir. Bu çalışmada devletler, toplum ve ekonomik hayatta oynadıkları rolleri, devlet yapılarına ve tesis edilen otoritenin kaynağına göre sınıflandırılmıştır.

1.1.1.1. Rolleri Çerçevesinde Devlet Türleri

Devlet tanımlamalarında karşılaşıldığı üzere yaşanan çelişkiler ve değişik bakış açıları devlet iktidarının hangi rolleri üstlenmesi gerektiği hususuna da yansımakta ve devletin oynayacağı role ilişkin beklenenler büyük farklılıklar arz etmektedir. Neredeyse tüm siyaset ile ilgili çalışmalar yürütmüş düşünürlerin devleti değerli dolayısıyla göreceli olarak elzem görmeleri, devlete çeşitli görevler atfedilmesini de beraberinde getirmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Burada devlet biçimlerini farklılaştıran, devletin tam olarak hangi rolü üstlenmesi gerektiği, hangi faaliyetlerin devlet eliyle görülmesi ve devlet ile sivil toplum arasındaki yükümlülüklerin nasıl taksim edileceğine ilişkin görüş ayrılıklarıdır. Bu görüş ayrılıklarının doğurduğu devlet biçimleri şu şekilde sıralanabilir (Heywood, 2017: 98-99):

- Minimal devlet
- Kalkınmacı devlet
- Sosyal-demokrat devlet
- Kolektifleştirilmiş devlet
- Totaliter devlet

1.1.1.1.1. Minimal (Asgari) Devlet

Klasik Liberalizm ve Yeni Sağ tarafından savunulan minimal devletler veya "gece bekçisi" devletler, düzeni sağlamak, bireylerin ve kurumların arasındaki ilişkilerde kanunlara uyulmasını denetlemek ve dışarıdan gelebilecek tehlikeleri bertaraf edebilmek üzere organize olurlar. Bu devletlerden koruyucu yapı olmaları beklenerek, bireylerin olabildiğince özgürce yaşamalarını temin etmeye yönelik hem ekonomik hem de sosyal alanlardaki rolünün asgari düzeyde tutulması umulur. Diğer bir ifade ile bu devletlerin en büyük görevleri tabiyetinde bulunan bireylerin yaşamlarını öz iradelerince belirledikleri en iyi yaşam biçimini sürdürebilecekleri bir düzen inşa etmektir. Bu çerçevede minimal devletin sahip olması düşünülen

kurumsal aygıtları, bir polis gücü, bir yargı sistemi ve ülke dışından gelebilecek tehditlere karşı koruma sağlayabilecek bir nevi askeri güçle sınırlıdır (Heywood, 2017: 99-100; 2012: 29-30).

1980'li yıllarla birlikte hızla yükselen Yeni Sağ Akımı beraberinde neoliberal eksenli uygulamalar getirmiş devletin çehresini değiştirmiştir. Devletin yaşamış olduğu rol değişimi, kamu yönetiminde reformu da beraberinde getirmiştir. Zira devletin vatandaşla temas eden yüzünü oluşturan kamu yönetiminde de yeni kamu yönetimi anlayışı hâkim olmuş, devlet önceden müdahil olduğu alanlardan hızla elini çekmiştir. Özel sektör ve sivil toplumun inisiyatif kulanabileceği alanlar böylelikle genişlemiştir. Kamu yönetimi gerçekleşen reformlar sonucunda üstlendiği sorumluluk ve yetkileri işletme yönetim tekniklerini de kullanarak yeniden şekillendirmiş olması minimal devletin en görünür yanını oluşturmaktadır. Bu tablo ikinci dünya savaşı sonucunda ortaya çıkan "refah devleti"nin sonunu getirmiştir. Keynezyen politikaların terk edilmesi ile birlikte liberal devlet anlayışı kabul görmeye başlamıştır. Bu süreç "minimal devlet"in hâkim devlet yapılanması olmasına yol açmıştır (Kutlu, 2012: 59-106).

1.1.1.1.2. Kalkınmacı Devlet

Devletin ekonomik gelişmede merkezi bir rol oynamalı düşüncesi, modern-öncesi merkantilist döneme uzanıyor. Genel olarak, piyasa başarısızlığının gerçeği (kusurlu pazar rekabeti, kamu mallarının gerekliliği, üretim ve tüketimden kaynaklanan olumlu ve olumsuz dışsallıklar vb.) devlet müdahalesinin asıl gerekçesi olarak uzun süre önce tespit edilmiştir. 1930'ların Keynesyen devriminden bu yana, özellikle de istemsiz işsizlikle baş etmede, müdahaleci bir devletin makroekonomik düzeyde ince ayar vermesi fikri kabul edilmiş bir norm haline geldi. Savaşın başlangıcından sonraki dönemde anti-sömürgecilik dönemi, kalkınma teorisine karşı genel bir olumlu bakış, devletleri yeni bağımsız ülkelerde kalkınma hedeflerini temel hareket noktası olarak belirlemiştir. Sonuç olarak, bu devletler tarafından çoğu genellikle beş yıllık hedefler çerçevesinde kalkınma planları yapıldı. Kuşkusuz, bu devletler, örneğin mal ve hizmet fiyatlarının sabitleştirilmesinin yanı sıra emek, döviz ve finansal piyasaların düzenlenmesi gibi politika ve kurumsal girişimlerle birlikte ulusal ekonominin çeşitli alanlarında temel belirleyici aktör olarak yer aldı.

Kısmen sosyalist düşüncenin etkisiyle, birçok devlet, kamu kuruluşlarında, devletleştirilmiş madencilik ve tarımsal operasyonlarda büyük devlet teşebbüslerini (KİT'ler) inşa etti (Kasahara, 2013: 3-4).

Kalkınmacı devlet kavramı devletin ilkel-tarımsaldan modern-üretim toplumuna yapısal geçişini kolaylaştırmada üstlendiği rol üzerine kuruludur. Kalkınmacı devletin, sosyal mühendislik rolünü (diğer bir deyişle, ulusal ekonomik sistemin yeniden yapılandırılmasının rolü) uzun vadeli (endüstriyel) gelişmeyi teşvik etmek için kullanması amaçlanmaktadır. Kalkınmacı devletin uygulamalarının özünü oluşturan sanayi politikası, rekabetçi ve dinamik bir imalat sektörü veya kısaca sanayileşmeyi geliştirmektir. Kısacası, gelişimsel devlet, savunma korumacı önlemleri uygulayan bir devletten çok daha fazlasıdır (Kasahara, 2013: 3-4).

Kalkınmacı devlet biçiminin örneklerinden biri olan Japonya'nın, 1945'ten sonra özel yatırımların şekillenmesine ve uluslararası rekabette önemli bir aktör olarak ön plana çıkmasında devlet kurumları önemli rol oynamıştır. Japonya'nın yanı sıra Doğu ve Güneydoğu Asya'nın "kaplan" olarak nitelendirilen ekonomileri büyük işletmeler ile devlet arasında kurulan yakın ilişkilerle uluslar arası rekabet ortamında önemli başarılar yakalamak ve ülkelerin bu yolla yüksek büyüme rakamlarına ulaşmasına yönelik stratejileri hayata geçirmişlerdir (Heywood, 2017: 100-101; 2012: 30).

1.1.1.1.3. Sosyal Demokrat Devlet

Kalkınmacı devlet, hızlı ekonomik büyümeyi sağlamak hedefiyle ekonomiye müdahale ederek, özel sektör ve devlet senkronizasyonunu oluşturarak uluslararası rekabette öncü olmayı sağlarken, sosyal demokrat devlet, hızlı kalkınmayla ortaya çıkan refahın tüm topluma daha adil bir biçimde dağıtılması amacıyla sisteme müdahalede bulunur. Sosyal demokrat devlet, özelikle kapitalizmin yan etkileri olarak ortaya çıkan toplumsal adaletin sağlanamaması, gelir adaletsizliği başta olmak üzere toplumsal karşıtlığı ve gerginlikleri dengelemek amacıyla müdahalelerde bulunmaktadır. Bu noktada parasal ve vergi desteklerinin yanı sıra diğer sosyal devlet enstrümanlarından faydalanılarak toplumda dezavantajlı konumda bulunan vatandaşların ihtiyaçlarına cevap verilmesi sağlanır (Bozdağlıoğlu, 2014: 207; Petring vd., 2013).

Demokratik Sosyalistlerin ve Modern Liberalizmin ulaşmayı hedeflediği sosyal demokratik devletler büyümeyi devam ettirmek, tam istihdamı yakalamak, yoksulluğu düşürmek ve elde edilen refahın daha eşit bir biçimde dağıtımını gerçekleştirmek için sosyal ve iktisadi alanlara kapsamlı müdahalede bulunurlar. Dolayısıyla sosyal demokrat devlet, düzeni korumaya yönelik faaliyetler yürütmenin ötesinde toplum içerisinde var olan ekonomik ve sosyal dengesizlikleri ve adaletsizlikleri düzeltmeye yönelik aktif bir rol üstlenir. Burada devlet dezavantajlı konumda olan bireyi muktedir olabilmeye yönelik güçlendirmeyi hedeflemektedir (Heywood, 2012: 30; 2017: 101).

1.1.1.1.4. Kamusallaştırılmış Devlet

Sosyal demokrat ve kalkınmacı devletler iktisadi yaşama genel olarak özel sektöre yol göstermek ve desteklemek için müdahalede bulunurken, kamusallaştırılmış devlet tüm iktisadi alanı devletin kontrolüne alır. Bu formda oluşan devletler genel itibariyle komünist rejimi benimseyen devletlerdir. Bu çerçevede bu biçimde devletlere en büyük örnek Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği (SSCB)'dir. Kamusallaştırılmış devletin özel işletmeleri tamamen ortadan kaldırarak, merkezi planlamalar çerçevesinde hareket eden bakanlıklar ile komitelerin aracılığıyla devletin ekonomide tek aktör haline gelmesi amaçlanmaktadır. Özel mülkiyet yerine ortak mülkiyeti benimseyen temel sosyalist tercihin yol göstericiliğinde bu model savunulmuştur (Heywood, 2017: 141-142).

1.1.1.1.5. Totaliter Devlet

Bazı yazarlar totaliterliği, otoriterciliğin bir alt kategorisi olarak görse de, aslında, otokrasinin belirgin bir varyantıdır. Bütün komünist rejimlerin yanı sıra Nazi Almanyasında da bir vakitler var olan totalitarizm, üç temel özellik ile karakterize edilebilir (Siaroff, 2013: 229-234; Linz, 2017: 41-42):

- Yekpare olmayan tek merkezli bir güç merkezi vardır ve kurumların ya da grupların çoğulculuğu ne olursa olsun meşruiyetini o merkezden alır, büyük oranda arabuluculuk yapar ve çoğunlukla var olan toplumun dinamiklerinden ziyade siyasal bir kreasyon niteliği taşır.

- İktidar grubunun veya liderinin ve liderlere hizmet eden partinin politikalar için temel olarak kullandıkları ve tanımladıkları, özünde, özerk ve az ya da çok entelektüel içeriğe sahip ayrıntılı bir ideoloji (nihai bir ütopik amaç içerir) mevcuttur.
- Siyasal ve toplumsal sosyal görevler için vatandaşların katılımı ve aktif mobilizasyon, tek bir parti ve birçok monopolcu ikincil grup aracılığıyla teşvik edilir, talep edilir, ödüllendirilir ve yönlendirilir.

Diktatörlük otoriter bir yönetim iken, Totaliterizm buna ek olarak, Komünizm örneklerinde de karşılaşıldığı şekilde, iktisadi hayatın tümünü mutlak bir biçimde kontrolünü de içermektedir. Diktatörülüğün en uç noktası olması hasebiyle totalirzme az sayıda otoriter rejimin meylettiği görülmektedir. Totaliter devletlerde bağımsız sivil toplumu da içeren tüm otonom kurumlar yasaktır. Bu devletlerde muhalif birey ve kurumların ortadan kaldırılmasına yönelik yoğun ve keyfi zor kullanmalara sıkça başvurulduğu vakidir. Farklılıklara bu denli kapalı olan totaliter devletlerin vatandaşların bireysel düşünceleri doğrultusunda hareket etmeleri düşünülemeyeceği için, aslında bu devletin tabiiyetinde yaşayanların sanki devletin bir robotu olarak ifade etmek mümkündür. Bu şartlarda yaşayan bireylerin özgürlüklerinden ve dolayısıyla seçimlerinden bahsetmek olası değildir (Hekimoğlu, 2010: 93-97). Tüm bu koşullar çerçevesinde hem devlet başkanı hem de mevcut tek partinin başkanı konumunda olan totaliter liderler kitleleri cesaretlendirip onlara ilham vererek kitleleri konsolide etmektedirler (Minogue, 2000: 72,109-110). Örneğin Nazi Almanyası ve Stalinist Rusya hükümetleri tüm yolları kullanarak nüfuslarını egemen ideolojiyi (faşizm veya komünizm) benimsemeye yöneltmişlerdir. Söz konusu ideolojileri otoriter rejimlerde karşılaşılmayan bir biçimde, bir fenomen haline getirmeye çalışmışlardır (Ethridge ve Handelman, 2010: 13).

1.1.1.2. Yapıları Yönünden Devlet Türleri

Modern dönemin en önemli aktörlerinden biri olan devletlerin bir başka biçimde şekillenişi de yapıları yönündendir. Siyasal iktidarın örgütlenmesi ve

kullanılması çerçevesin de devletler yapıları itibariyle ikiye ayrılırlar. Biri üniter yapılı tekçi devlet, diğeri ise birleşik devlettir.

1.1.1.2.1. Tekçi (Üniter) Devlet

Siyasal iktidarın tek merkezde toplandığı ve tek devlet, tekil devlet, basit devlet veya üniter devlet olarak isimlendirilen tekçi devletler, ülkede yaşayan tüm bireyleri bir tek siyasal merkezin otoritesine tabi kılmaktadır. Devlette yasaları yapan tek bir yasama organı, erklerin şekillenişini ve bireylerin sahip olduğu hakları belirleyen tek bir anayasa, çıkan yasalar çerçevesinde yürütmeyi icra eden tek bir hükümet ve tek elden yönetilen yargı kurumu mevcuttur (Dursun, 2010: 153). Siyasal bir tercih sonucu anayasayı yapan kurucu güç tarafından şekillendirilen tekçi devlet, tarihi, sosyal, ekonomik, coğrafi ve kültürel etkenler tarafından belirlenir. Bu bağlamda kurucu güç anayasayı yaparken söz konusu etkenleri değerlendirerek tekçi veya birleşik devlete karar verir. Tekçi devletin idari taksimatı merkezi ya da yerinden yönetim ilkeleri ekseninde gerçekleştirilir (Teziç, 2009: 128-129).

Üniter devletler kendi parçası olan alanlara ya çok az otonomi verir veya hiç vermez. Dolayısıyla siyasal idarenin büyük bir kısmı başkentten gerçekleştirilir. Merkezi yönetim devletin sunması gereken hizmeti vatandaşa ulaştırabilmek için idari ve coğrafi bölümlere ayırır ve bu idari birimlere bazı yetkiler verir. Dünyadan ilk düzeydeki idari ve coğrafi bölümlere örnek verilecek olursa, Fransa'da iller (departmants), Çin'de vilayetler (provinces), İsveç'te iller, Japonya'da iller (prefectures), Türkiye'de iller şeklinde sıralanabilir.

Tekçi (üniter) devletlerin en büyük dezavantajları otoritenin aşırı merkezileşmesi sebebiyle yerel nitelikteki işlerin çok yavaş yürümesi ve yerel halkın siyasete katılma mekanizmaları çok kısıtlı olması sebebiyle siyasal yabancılaşma yaşamalarıdır. Üniter devletler modern problemlerle yüzleşmede de birtakım avantajlar sunmaktadır. Vergilemenin tüm ülke sathında aynı olması, ekonomiyi merkezi planlama ile daha dengeli geliştirilebilmesi, devlet birimleri arasındaki yetki çizgisinin belirgin olması sebebiyle yetki çatışmalarıyla daha az karşılaşılması sistemin avantajlarına örnek olarak verilebilir (Roskin vd., 2013: 83-85).

1.1.1.2.2. Birleşik Devlet

Birleşik devlet, devletin siyasal merkezlerinin ayrı ayrı merkezlerde tesis olunmuş, dolayısıyla birden fazla siyasal otoriteye sahip olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Birden fazla siyasal otoritenin veya devletin sıkı veya gevşek bağlarla bir anayasa çerçevesinde birleşmeleri ile meydana gelmiş olan bu devletlerde, her devletin veya siyasal otoritenin kendine ait yasama, yürütme ve yargı erki mevcuttur. Günümüz devletlerinde federal devlet ve konfederasyon olmak üzere iki şekilde görülebilir (Bozdağlıoğlu, 2014: 208; Gözler, 2016: 138).

Federal devlet, devletlerin ortak bir siyasal otoritenin çatısı altında bir araya gelerek, siyasal iktidarı aralarında paylaşmaları ile oluşmaktadır. Ayrı siyasal otoriteye sahip devletlerin federal devletin ihdas ettiği anayasa altında birleşerek meydan getirdikleri federal devlet, eyalet, kanton ve benzeri ifadelerle isimlendirilen federe devletlerin sahip olduğu egemenliği de içine alan üstün bir egemenliktir. Bu devletlerde eyaletlere ve üye devletlere, altında birleştikleri federal anayasanın sınırları içerisinde kalmak koşuluyla geniş yetkiler ve sorumluluklar tanınmıştır. Bu federe devletlerin kendi yasama ve yürütme organları, kendi yasaları ve yargı organları mevcuttur. Federe devletlerin üniter devletler gibi uluslararası ilişkiler kurabileceği bir dış egemenliği bulunmamaktadır (Dursun, 2010: 154-155; Bozdağlıoğlu, 2014: 208). Federal devletlerin avantajları, federe devletler aracılığıyla hem vatandaşlarının ihtiyaç duydukları hizmetleri en hızlı şekilde giderebilirler, hem de bireylerin yönetim süreçlerine katılımı ve bu katılımla ilgili çeşitli yeni programları hayata geçirmeye elverişlilerdir. Dezavantajları ise federal anayasa altında birleştikleri diğer devletlerle her zaman istenen uyumun sağlanamamasının doğuracağı olası sonuçlar ile federal devlet ile olan ilişkilerde karşılaşılabilecek muhtemel olumsuzlukların ortaya çıkaracağı gerilimlerdir.

Konfederasyon, birden fazla bağımsız devletin her türlü egemenlik haklarını muhafaza etmek koşuluyla belli bir amaçla bir araya gelerek kurdukları bir devlet şeklidir. Konfederasyonlar özellikle devletlerin ortak savunma ihtiyaçlarına cevap vermek için kurulur. Konfederasyonlar bir uluslararası antlaşmayla kuruldukları için, konfederasyona üye devletlerin istedikleri zaman bu topluluktan ayrılabilecekleri kural olarak kabul edilir. Konfederasyon içerisinde yer alan devletler hem iç hem dış

ilişkilerinde bağımsız devlet hükmündedirler. Ayrıca Konfederasyon, üye devletler üzerinde bir cebir gücüne sahip değildir. Bu biçimde devletlerin en eski örneği İsviçre (1291-1848) Konfederasyonudur (Gözler, 2016: 140-141). Konfederasyonların üye devletleri merkeze üstün gelme ihtimalleri vardır. Bağımsız devletlerden teşkil olmaları sebebiyle çoğu zaman kısa ömürlüdürler. Bu devlet biçimleri belli bir müddet sonra ya parçalanırlar ya da federasyona dönüşürler (Roskin vd., 2013: 87).

1.1.1.3. Otoritenin Kaynağına Göre Devletler

Devletler, otorite kaynağına veya devlet içindeki güç konumlarına göre sınıflandırılabilir. Sınıflandırma için bu kritere odaklandığımızda, iki aşırı uç mevcuttur. Bir uçta, *otoriter* devlet veya diktatörlük vardır. Otoriter devletin en rijit hali de totaliter devlet olarak isimlendiriliyor. Güç ve otoritenin yeri ya da yoğunlaşması kriterini dikkate aldığımızda bir diğer uç noktası, *demokratik* devletlerdir. Otoriter bir devlet, neredeyse toplam gücün bir birey, siyasal parti, ordu veya dindar bir grupta toplandığı devlettir. Modern dünyada, devletlerin yaklaşık yüzde 60'ı demokratik devlet olarak sınıflandırılmaktadır. Demokratik devletleri diğer devlet türlerinden ayıran en temel göstergelerden biri seçimlerin nispeten özgür ve adil bir biçimde yapılıyor olmasıdır. Demokratik devletin göstergesi bir diğer hususta bireylere tanınan siyasal haklar ve bir dereceye kadar uygulanmasıdır. Bunların yanı sıra hukukun üstünlüğü, sendikal haklar, basın özgürlüğü vb. birtakım kriterler de mevcuttur (Munroe, 2002: 40-46).

1.2. Türklerde Devlet Sistemi ve Hükümet Etme Biçimleri

Türk devletlerinde yönetim yapısının tarihsel süreçte aldığı şekil bugünkü Türk devlet yapısının arka planını oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Zira tarihsel ve kültürel kodlar bugünün yapılarının ortaya çıkmasında temel belirleyici aktördür. Hakeza kurulan sistemlerin başarıya ulaşması ve sürekliliğini koruyabilmesi başarılı ülke örneklerini incelediğimizde kendi tarihsel, toplumsal ve kültürel akışına bağlı kalmalarıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çerçevede tezin diğer bölümlerinde ele alınan Türkiye'de hükümet sistemi değişikliği tartışmalarının tarihsel kodlarla yakından ilgili olması, bu başlığı önemli ve gerekli kılmaktadır.

Türk devletlerinde yönetim yapısı genel olarak literatürde de kabul gördüğü üzere İslamiyet öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

1.2.1. İslamiyet Öncesi Kurulan Devletlerde Genel Durum

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde egemenlik ilahi kaynaklıdır. Tanrı hâkimiyetini doğrudan kullanmayıp bir elçi vasıtasıyla hâkimiyetini tesis etmekteydi. Tanrının egemenliğini kullanmak için seçtiği vasıta ise Türk Kağanı'dır (Hükümdar, Hakan) (Koca, 2002: 827; Köseoğlu, 1997: 37). İlahi kaynaklı olan hâkimiyeti Kağan temsil etmekle birlikte, Kağan Tanrı'nın kut (siyasal iktidar) verdiği bir ailenin üyesidir. Diğer bir ifade ile bir kişinin Kağan olabilmesi için belirli bir soydan gelmesi gerekmektedir. Kut verilmiş soydan gelen Kağan, devletin ve yürütmenin başı, devlet hâkimiyetinin temsilcisidir. Savaş sırasında ordunun başkumandanıdır. Devleti yönetirken izleyeceği yol milli törelerce çizilmiştir. Kağanın, devletin sınırlarını korumak, halkın rahatını, sağlığını, eğitimini ve güvenliğini temin etmek, iktisadi durumu iyileştirmek, kaçmış ve dağılmış beylikleri toplamak gibi görevleri vardır (Kaşıkçı, 2002: 889-890). Devlet hükümdar ailesinin ortak malı sayılırdı, dolayısıyla bir hükümdar ölmeden önce sahip olunan toprakları erkek çocukları ve kardeşleri arasında bölüştürürdü. Bu kabulleniş hakanın ve ailesinin ilahi hâkimiyetin temsilcisi olmasıyla doğrudan alakalıdır. Bu çerçevede devlet millet ilişkisinin tayini temelde törelerle belirlenmekle birlikte kağanların kişisel pozisyonları da bir diğer belirleyici unsur olarak görünmektedir. Türk devletlerinde ki devletin hanedana ait olması durumu, Osmanlı devletinde zorla düzene sokulana kadar, kurulan devletlerin kısa zamanda parçalanıp yok olmasına yol açmıştır (Anadol, 2006: 461-462).

Türk devletlerini üzerinde yükseldikleri sosyal yapıya da uygun olarak bir boylar konfederasyonu olarak ifade etmek mümkündür. Boy beyleri Kağan'a tabidirler. Kağan'ın kardeşi veya oğlu Yabgu sıfatıyla bir bölge veya bir kısım boy beyleri üzerinde en yüksek memur olarak görev ifa eder. Kağan ile boy beyleri arasındaki ilişkileri Şad, Tekin, Tudun, Tarhan ve İnal gibi adlandırmalarla ifade edilen yüksek dereceli memurlar şekillendirirler (Köseoğlu, 1997: 36).

Türklerde devlet yönetiminde töre ve geleneklerin bir düzen sağladığı ve yönetim uygulamalarını şekillendirdiği bilinmektedir. Kutadgu Bilig'de geçen

"Beylik iyidir, fakat daha iyi olan kanundur ve onu doğru uygulamak gerekir" (Yusuf Has Hacib, 2015: 54) ifadesi Türklerde kanun (töre)un önemini göstermesi açısından önemlidir. Hükümdar devletin merkezinde yer alır ve onun altında aile üyelerinden, bilgili ve kudretli şahsiyetlerden oluşan bir idari düzen mevcuttur. Kutadgu Bilig'te "Yardımcısı olursa bey zahmet çekmez, işler yoluna girer töre bozulmaz" (Yusuf Has Hacib, 2015: 53) diyerek Kağanların bilgili yardımcılara duyduğu ihtiyaç ve söz konusu yardımcıların gerekliliğinin altı çizilmiştir. Kutadgu Bilig eseri türk devlet teşkilatına ve yöneticiler için tavsiyelere yer vermiş olması, Türk devlet yapısını anlamak için önemli bir kaynak teşkil etmektedir (Demirel, 2014). Türk devlet teşkilatında devlet başkanlığı, yasama organı gibi vazife gören toy (kurultay) ve hükümet olarak nitelendirilebilecek devlet başkanının buyruğu altında şekillenen idari yapılanma birbirlerinden ayrı kurumlar olarak işlemekteydiler. Hükümdarı yaşanan büyük mücadeleler sonucunda seçen, meşru hale getiren ya da hükümdarı reddeden, devletin işleyişine yönelik sunulan teklifleri görüşen, yeni kanunlar çıkaran ve mevcut kanunları değiştiren toylar, fonksiyonları uyarınca bir millet meclisi görümündedir. Toyun her zaman toplanması mümkün olmadığı için, günlük işler hakkında karar vermek üzere bugünün bakanlar kurulu gibi işlev gören bir meclis daha mevcuttur. Çin kaynaklarının Hunlardan itibaren Türk devletlerinde idareyi ve dış ilişkileri şekillendirmek gibi fonksiyonları icra eden Türk bakanlardan sık sık söz ettiği bilinmektedir (Erdoğan, 2014).

Kağan kurultaydan çıkan kararları uygulamak zorunda değildi. Diğer taraftan kağan kurultayın olur vermediği kararları uygulama hakkına da sahiptir. Bu uygulamanın en açık örneğini Asya Hun Hükümdarı Mete'de görmekteyiz. Hunlar'ın doğusunda bulunan Proto-Moğol Tunghu devletinden gelen elçinin kısa aralıklarla ilk iki gelişinde önce meşhur atını sonra, sonra meşhur ulu olmayan hatununu istemiştir. Mete her elçi gelişinde Kurultayı toplamış bu istekleri onlara iletmiş, mecliste yer alan devletin ileri gelenleri bu isteklere sert bir biçimde karşı çıkmalarına rağmen, kağan meclisin görüşünü benimsemeyerek her iki isteneni de vermiştir. Kısa bir zaman sonra elçinin üçüncü gelişinde devlete ait bir toprak istenmiş, toplanan kurultayda devlet ileri gelenleri bu isteği kabul etmiştir. Kurultay bu isteğe olumlu yaklaşmış olmasına rağmen Mete "At ve kadının kendisine ait olduğunu lakin toprağın şahsi mülkü değil, devletin olduğunu" dile getirerek söz

konusu isteği yerine getirmemiştir. Tunghu Devletinin bu isteklerinin sebebi Mete henüz güçlenmemişken onu yok etmektir (Ögel, 2002:874).

İslam öncesi Türk devletlerinin yönetiminde kurumsal mantık, törelere göre işlemekte ve Hükümdara tabi olan ve genellikle belirli ailelerden çıkan profesyonel yöneticiler ve danışmanlardan oluşan bir idari teşkilatla yürütülmektedir. Göktürk devletinde bilge bir vezir olarak görev yapan Tonyukuk söz konusu profesyonel yöneticiye en güzel örneklerden biridir. Orhun anıtlarında kendisinin Kağanların danışmanı (ayguçi) olmakla övündüğü yazmaktadır. Orhun anıtları idari yapılanmada yer alan bürokratik unvanları, görevleri ve ilişkileri içermesi açısından oldukça önemlidir. Devletlerin idari yapılanmalarında fonksiyonel uzmanlaşmaya dayalı iş bölümü, ayrıntılı iş tanımı, çerçevesi net olarak belirlenmiş bir hiyerarşik yapı, akılcı bir personel politikası ve işlerin yapılışına ilişkin prosedürlerin belirlenmiş olması, devletin ne denli düzenli ve organize olduğunun da göstergesidir. Ayrıca söz konusu ilkelerin günümüz Türkiye'si içinde geçerli olması geçmişte elde ettiğimiz yönetim birikiminin günümüz uygulamalarını ve politikalarını etkilediğinin bir göstergesidir (Taş, 2012; Gültepe, 2002).

Türk devletlerinin ilk ve uzun süre yurt tuttukları Orta Asyanın sahip olduğu birtakım özellikler toplum yapısıyla birleşince devamlı hareket halinde olan göçebe yaşam tarzını doğurmuştur. Bu durum toplumu yabancı mekânlarda yaşama zorunluluğuna iterken, yerleşik bir medeniyete sahip Çin'e ve yine Çin'in başlangıç noktasını teşkil ettiği ipek yoluna yönelik bazı tedbirler alma mecburiyetini de beraberinde getirmiştir. Bu durum Türk devletlerini kendi içinde güvende yaşamaya ve kendine has bir devlet modeli geliştirmeye yöneltmiştir. Bu devlet modeli, özellikle güvenlik sorununu bertaraf etmeye yönelik olarak kardeş göçebe toplulukları bir arada tutabilecek yapıda olmasını öngörmektedir. İşte tam bu sebeple yukarıda değinildiği üzere töre ekseninde, oldukça hiyerarşik ve disipline dayalı merkeziyetçi bir yapı ortaya çıktığı söylenebilir (Çağlar, 2001: 134-136).

1.2.2. İslamiyet Sonrası Kurulan Devletlerde Devlet Sistemi

Milletlerin yeni bir dini kabul etmesi veya farklı bir medeniyeti içselleştirmesi durumunun, düşünme biçimleri, yaşam tarzları ve çevreye ilişkin ön kabuller gibi derin ve köklü değişimlere yol açacak olması, ilgili toplum tarihindeki en önemli

kırılma noktalarından birini teşkil etmesi kaçınılmazdır (Turan, 2002: 290). Türklerin Müslümanlaşması Türk milleti için bir milat olmuş, Ergenekon sonrası nasıl Asya'da büyük devletler kurmuşsa, İslam dinini seçtikten sonra da batıda yurt tuttukları yerlerde büyük imparatorluklar inşa etmişlerdir (Kitapçı, 2002: 268). Türklerin büyük kitleler halinde islamiyeti tercih etmeleri sadece Türk ve İslam tarihi açısından büyük bir dönüm noktası olmakla kalmayıp dünya tarihinde yol açtığı büyük olaylar nazara alınırsa, tarihte yaşanan en mühim olaylardan biri olarak addedilmesi de mümkündür (Turan, 2002: 290).

Türklerin batıya doğru göç etmeye başlaması ve bu sırada büyük kitleler halinde İslamiyeti benimsemeleri ile birlikte millette hızla değişen fikri ve manevi yapı ve farklı coğrafyaların getirdiği yenilikler köklü değişimler yaşanmasına yol açmıştır. Bu köklü değişimlerin biçimlendirdiği devletler, yönetsel bazda önemli değişimler yaşayarak, temas kurdukları İslami ve batılı devletlerden oldukça etkilenmişlerdir. Türkler Müslüman olduktan sonra birçok köklü medeniyetle ve devletle komşuluk yapan iki büyük devlet kurmuşlardır. Bunlardan birisi Selçuklular-Anadolu Selçuklular, bir diğeri ise Osmanlı Devletidir. Bu iki devlet günümüz devlet sistematiğinin birincil dereceden tarihsel köklerini teşkil etmektedir ve Türk devlet yapısında yaşanan değişiklikleri teşhis edebilmek adına en dikkat çekici laboratuar görünümündedirler. Bu bağlamda Selçuklu-Anadolu Selçuklu Devletleri ile Osmanlı Devleti iki ayrı başlık halinde devlet yönetimi çerçevesinde kaleme alınacaktır.

1.2.2.1. Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerinde Devlet Yönetimi

Türkler yurt tuttukları topraklarda farklı farklı isimlerde birçok devlet kurmuşlardır. Türklerin hiçbir dönem devletsiz kalmamış olması devletlerde sistemsel ve örgütsel manada bir devamlılık sağlamıştır. Bu bağlamda birbirinden kopuk olmayan bir kültür ve yapı aktarımı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Türk devletleri içerisinde en önemli ve kudretli devletlerden biri olarak Selçuklu Devleti tarihte büyük bir iz bırakmıştır. Nitekim devlet yönetimine ilişkin kodların inşasında ve aktarımında en önemli duraklardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Selçuklular, X. yüzyılda Seyhun ile Hazar Denizinin doğusu ve Aral Gölü arasındaki bölgede yaşayan yirmi dört Oğuz kabilesinden Üç-Ok kolunun Kınık

boyunun bir parçası olarak yaşamakta idiler. X. yüzyılın başında Yabgu ünvanı taşıyan bir hükümdarın yönettiği Oğuz Devletinde soyundan Selçuklu ailesinin gelen Dukak, kuvvetli bir askeri ve siyasal konuma sahiptir. Dukak'ın ölümü ile yerine oğlu Selçuk geçmiştir. Birtakım siyasal çekişmeler ve ekonomik gerekçelerle Selçuk, kabilesi, yakın adamları ve sürüleri ile İslam ülkeleri ile Türk ülkelerinin birleştiği bir uç şehri olan Cend civarına gelerek yerleşmiştir. Burada Selçuklular müstakil bir beylik kurup İslam dinini seçmişlerdir. Selçukluların varlıkları sırasında çevrede ikisi Türk üç büyük Müslüman devlet vardır. Bunlar, Karahanlılar, Gazneliler ve Samanoğulları devletleridir. Bu devirde Abbasi halifeliği artık sadece ismen varlığını sürdürmekte, siyasal iktidar sahibi Bünveyni devletinin (932-1055) iktidar alanı içerisinde yaşamını devam ettirmektedir (Merçil, 2011: 1-3).

Selçuklu devletinin tohumlarının atıldığı Cend şehrinde vefat eden Selçuk'un ardından Arslan "Yabgu" unvanını alarak beyliği yönetmeye başlamıştır. Tuğrul Bey'in Gazneli Devleti'ni hezimete uğrattıkları Dandanakan savaşıyla (1040) Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olmasına kadar geçen sürede, Tuğrul ve Çağrı Bey'in başta Doğu Anadolu'ya düzenledikleri seferler olmak üzere, birçok başarıyla ön plana çıktıkları görülmektedir. Tuğrul Bey (1040-1063) zamanında sınırlar hızla genişlemiş, bu duruma uygun olarak devletin yönetim teşkilat yapısı şekillendirilmiştir. Bu dönemde Abbasi Halifesi Selçuklu Devleti tarafından himaye altına alınmış ve Türk obalarının Anadolu'ya yerleşmeleri teşvik edilerek bu toprakların Türk yurdu olmasının temelleri atılmıştır. Tuğrul Bey'in 1063'te vefatının ardından kısa bir süre taht kavgası yaşanmış ve 26 Nisan 1964'te Alp Arslan tahta oturmuştur. Malazgirt Meydan Muhaberesi ile Bizans'ın mağlup edilmesi ile Anadolu kapıları Müslüman Türklere kalıcı bir biçimde açılmıştır. 1072'de Alparslan'ın vefatı ile veliaht tayin ettiği Melikşah tahta geçmiştir. Bu dönemde Türkmen reislerden Süleymanşah'ın Anadolu Selçuklu'nun temelini attığı İznik ve çevresindeki kaleleri ele geçirmesi önemli bir dönüm noktası niteliğindedir (Yazıcı, 2006: 206-228).

Melikşah dönemi devletin en güçlü olduğu dönemdir. Bu döneme damga vuran şahsiyet, Alparslan'a da vezirlik yapmış ve o dönemin şartlarını ortaya koymasının yanı sıra devlet yöneticilerine verdiği öğütlerle bugün dahi geçerliliğini koruyan Siyasetname eserini kaleme almış Nizamülmülk'tür. Siyasetnamede de sultan devlet

teşkilatı içerisinde, zamanın diğer büyük devletlerinde de olduğu gibi, en mühim aktör olarak nitelendirmekte ve devlet teşkilatının tümüyle padişah merkezli inşa edilerek sultanla kaim bir sistemin var olduğu görülmektedir (Ertuğrul, 2002: 273-274). Melikşah döneminde devletin adaletle yönetildiği, hatta hak isteyenlerle sultanın yüz yüze görüşerek hak sahiplerine haklarını verdiği kaleme alınmıştır. Selçuklu Devleti'nin azamet devri, bir ay içerisinde önce Nizamülmülk'ün bir suikast sonucu ölmesi ve ardından yirmi senesi hükümdarlıkla geçen otuz sekiz sene yaşayan Melikşah'ın vefat etmesiyle birlikte sona ermiştir (Reşidü'd-Din Fazlullah, 2011: 123-134).

Melikşah'ın ardından Sultan Berkayuk, Sultan Muhammed Tapar ve Sultan Sencer dönemleri yaşanmıştır. Devletin bu süreçte gerilemeye başlağı ve nihayetinde yaşamının son bulduğu görülmektedir. Bu süreç içerisinde, devletin hanedanın, ortak malı olarak görülmesi iktidar kavgalarını tetiklemiştir. Diğer taraftan Türkmen beyliklerin gulamlık sisteminden duydukları rahatsızlıklar sebebiyle sultana başkaldıranın yanında olmaları, Abbasi halifelerinin, şehzadeleri yetiştiren atabeglerin ve Bâtınilerin devletin zayıf düştüğünü hissettikleri an Selçuklu Devleti'ne yaptıkları müdahaleler gibi nedenler de devletin hızla güç kaybetmesine yol açmıştır. Ayrıca saltanat mücadelelerinin mali sıkıntılar meydana getirmesi, Sultan Sencer'in başkenti Merv şehrine taşıyarak batıyı ihmal etmesi gibi nedenlerle devlet çökmüştür (Meriç, 2011: 110-111).

Devletin idari yapısına bakılacak olursa, Selçuklu Devleti'nin idari yapılanmasının temelinde İslamiyet öncesi dönemde kurulan Türk Devletlerinin doğal bir biçimde teşkil olan kabilelerin (boyların) bir araya getirilmesiyle oluşturulan kendilerine özgü hükmetme ve idari yapılanma anlayışının yatmakta olduğu görülmektedir. Kuruldukları büyük bozkırlar ve üstünde yaşayan sürekli göç halinde yaşayan millet göz önüne alındığında, devletin hanedan üyelerinin ortak malı sayılması ve idari yapılanmanın hakana bağlı olmak koşuluyla doğu-batı ayrımı üzerinden inşa edilmesi rasyoneldir. Ancak temelde idare kolaylığına dayanan bu durum yaşanan herhangi bir iktidar boşluğunda taht kavgalarının yolunu açmaktadır. Bunun yanı sıra devletlerin bir kabileler federasyonu mahiyeti taşıması da devlet yönetiminde iktidarın tesis edilmesinin önündeki mühim engellerden biridir. Selçukluların ilk hükümdarı olan Tuğrul Bey'in özellikle Çağrı Bey ile yaşanan

iktidar mücadelesinde, ürettiği çözümler Oğuzların benimsediği ve boylar çerçevesinde inşa edilmiş töreler yerine, boyları dizginleyerek daha merkezi bir yönetim anlayışına yöneldiğini göstermektedir. Buna rağmen Dandanakan Savaşı sonrası idari taksimatı belirlemek üzere toplanan kurultay kararı ile Çağrı Bey, Musa Yabgu ve Tuğrul Bey arasında topraklar paylaşılarak tesis edilen devletin çok merkezli görünümü ve âdem-i merkezi yapısı 1064 yılına kadar sürmüştür. 1063 ile 1064 yılları arasında Alparsalan'ın verdiği taht mücadelesi sonucu kanlı bir iç savaşla iktidarı elde etmesi ile devlet idaresi Türk töresinin aksine merkezi bir otorite tesis etmiştir. Melikşah'ın neredeyse bütün taht adaylarını bertaraf etmesiyle birlikte merkezileşme daha da kuvvetlenmiştir. Selçuklu Devleti'nin merkezileşmesinde rol oynayan diğer önemli aktörlerden bazıları da kölelikten yetişen Türk emirleri ve İran bürokratlarıdır. Osmanlılar dışında hemen hemen bütün Türk devletlerinde devletin hanedanın ortak malı sayılmasına ilişkin hukuki yapı kabul görmüştür. Bu durum Türk siyasal hukukunun bir devamlılık arz ettiğini göstermesinin yanı sıra bu hukukun hayat bulması sonucu her sultanın ölümü bir taht kavgasına yol açmıştır (Turan, 2003: 305-306; Özgüdenli, 2002).

Devletin sultan ve onun ailesinin ortak malı sayılması, devlet teşkilatı içerisinde sultanı temel karar verici merci haline dönüştürmekte ve tüm idari yapının sultan merkezli ve sultana bağlı bir biçimde inşasını öngörmektedir. Sultanın belirli kaideler çerçevesinde çıkardığı fermanlar hatta sarf ettiği sözcükler kanun niteliği taşımaktadır. İdari yapı böylece şekillense de Selçuklu hükümdarlarının salahiyetleri Sasani, Bizans ve Çin hükümdarları gibi mutlak ve sınırsız değildir. Ancak, Selçuklu sultanının verdği hükümler meliklere emirlere ve beylere göre bir derece üstün addedilirlerdi. Devletin çıkarlarına aykırı olan hususlarda kumandalar tek tek veya grup halinde sultanın verdiği kararlara itiraz edebildiği görülmektedir. Allah'a iman etmeleri, milliyetçi bir şuur taşımaları, insani duyguları ve babalık sıfatı gibi etkenler sayesinde diğer kral ve imparatorlardan farklı olarak sahip oldukları gücü istibdada çevirmedikleri ve demokratik bir zihniyet olarak ifade edebileceğimiz bir yaklaşımla devlet faaliyetlerini yürüttükleri ifade edilebilir. Diğer taraftan sultanın sahip olduğu hâkimiyeti devlet büyüdükçe bizzat kullanması ve devleti idare etmesi zor olacağı için belirli müesseselere ve makamlara yalnızca vekâleten yetkiler veriliyordu. Devletin bugünkü manada hükümet ve meclisin icra ettiği fonksiyonları yürüten,

başında "Sahib-i Divan-ı Saltanat" veya "Hace-i Büzürk" ünvanı taşıyan vezirin bulunduğu "Büyük Divan" veya "Divan-ı Saltanat" şeklinde isimlendirilen bir meclisi mevcuttur. Vezirlerin de sistem içerisinde önemli rol oynadıkları görülmektedir. Söz konusu meclise bağlı bugünkü ifadesi ile merkezi idarenin taşra örgütlenmesi olarak görülebilecek bir teşkilatlanma mevcuttur. Taşra, eyaletlere, bölgelere, şehir ve kasabalara ayrıldığı ve bu birimlerde de merkeze bağlı yetkililerin bulunduğu tarihçiler tarafından ileri sürülmektedir (Bedirhan ve Atçeken, 2004: 23-43; Sevim ve Merçil, 1995: 498).

Çetin (2013: 472-473) orta çağa görüşleri ile nüfuz eden en büyük bilim adamlarından biri olan İbni Haldun'un görüşlerinden faydalanarak Selçuklu Devlet teşkilatının nasıl teşekkül ettiğini şöyle açıklamaktadır; "Devlette artık 'ülüş'e bağlı bir bölüşüm, kabile anlayışına dayalı bir iktidar mekanizması yerine askeri ıktanın kaim olduğu merkezi bir devlet ve "kan bağının" yerini "intisab bağının" aldığı bir yapı almıştır. Bu yapının merkezi kurumlarından birisi 'ıkta' diğeri ise 'gulam'lara dayalı bir sistemin gelişmesi olmuştur". Selçuklu Devleti'nin yönetim sistemin çerçevesinde yaşamış olduğu bu dönüşüm kendinden sonra, kendi hâkimiyeti altındaki coğrafyalarda ortaya çıkan neredeyse tüm devletleri etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin de Selçuklu Devlet yapısından etkilendiği reddedilemez bir gerçektir. Dolayısıyla İbni Haldun'un ortaya koyduğu nazariye bugünkü devlet yapımızın bugüne kadar geçirmiş olduğu aşamaların bir kısmını oldukça sarih bir biçimde izah ettiği görülmektedir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin çökmesini izleyen süreçte önemli roller ifa eden Anadolu Selçuklu Devleti de günümüz toplum ve devlet yapısının şekillenmesinde bir eşik niteliği taşımaktadır. Büyük Selçuklu Devleti'nin Batı'daki bir parçası gibi hareket eden Anadolu Selçuklular zamanla bağımsız bir devlet hüviyetine bürünmüşlerdir. 11. Yüzyıldan itibaren farklı coğrafi kökenlere sahip uygarlıklar olan Bizans ve Selçukluların ortaklaşa kullandıkları coğrafya olmuş ve Batı Doğu ilişkilerinde yeni bir eşik, tarihi bir dönüm noktası oluşturmuşlardır. Anadolu çok farklı kimliklerin bir arada yaşam sürdüğü, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in doğrudan ilişkiye girdiği bir coğrafya olarak, Ortaçağ kozmopolitizmi sayılabilecek bir kültürel yapı ortaya çıkarmıştır. Bu kültürel iklimde pek tabidir ki farklı bir yönetim felsefesinin zamanla kurumsallaştığı görülmektedir (Cogito, 2001: 5-6).

Süleymanşah'ın İznik merkez olmak üzere kurduğu Anadolu Selçuklu Devleti (1075-1308), Selçuklu Devletleri içerisinde 233 sene sürdüğü hükümle en uzun ömürlü devlet olmuştur. Süleymanşah tarafından kurulan devlet, I. Kılıçarslan (1092-1107) döneminde I. Haçlı Seferleri ile vuku bulmuş ve İznik'te tutunamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. I. Haçlı Seferleri çok büyük zayiata uğramasına rağmen (Bir milyondan fazla askerle anadoluya gelen ordu yaklaşık 300.000 kişi ile Kudüs'e varabilmiştir.) amacına ulaşıp Kudüs'ü almışlardır. Haçlı Seferleri sona erince I. Kılınçarslan başkenti Konya olarak tayin etmiştir. 1107'de Habur ırmağında boğularak vefat eden Kılınçarslan'ın yerine oğlu Melikşah geçmiş (1110-1116) ardından küçük kardeşi Mesud ağabeyini alt ederek tahta oturmuştur (1116-1155). Sultan I. Mesud Anadolu Selçuklu Devleti'ni tekrar güçlendirerek Anadolu'da önemli bir kuvvet haline getirmiştir. Urfa Haçlı Kontluğu'nun İmadeddin Zengi tarafından ortadan kaldırılmasıyla, Papa'nın Haçlı Seferleri çağrısı 1145 sonlarında karşılık bularak II. Haçlı Seferleri başlamıştır. 1147 yılında Haçlılar ile Eskişehir dolaylarında karşı karşıya gelen I. Mesud onları ağır bir yenilgiye uğratmıştır. I. Mesud döneminde Kilikya Ermenilerini, Haçlıları ve Danişmendli'leri yenilgiye uğratarak büyük topraklar elde etmiştir ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni yükselme devri başlamıştır. (Yazıcı, 2006: 278-283).

Sultan I. Mesud'un hayatını kaybetmesi ile birlikte başlayan taht mücadelesi sonucunda sultan olan II. Kılınçarslan (1155-1192), Anadolu'da siyasal birliği temin etmeye yönelmiş ve bu çerçevede özellikle Bizans ordusunu Miryakefelon savaşında (1176) yenerek Anadolu'nun Türklerin yurdu olduğunu kesinleştirmiştir. II. Kılınçarslan ölmeden önce ülkeyi 11 oğlu arasında paylaştırması, vefatı sonrasında büyük bir siyasal istikrarsızlığı ve taht kavgasını beraberinde getirmiştir. Uzun taht mücadeleleri sonucunda I. Gıyaseddin Keyhüsrev tahtı ele geçirerek Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetiminde yeni uygulamalar ortaya koymuştur. Sultanın tahta oturmasında yardım eden kayınpederi Komenos Manuel Mavrazemos'u Melik ünvanıyla uç bölgesinde görevlendirmiştir. Bu uygulama ile Anadolu'da ilk defa yöneticisi Hristiyan olan Selçuklu Devletine bağlı bir Meliklik ihdas edilmiştir. I. Gıyaseddin büyük oğlu İzzeddin Keykavus'u İran kültürünün merkezi konumunda olan Malatya'ya ve diğer oğlu Alaaddin Keykubad'ı da Türkmenler'in yoğun olarak yaşadığı Kuzey Anadolu'yu da kapsayacak bir biçimde Tokat'a Melik olarak

göndermiştir. Bu hamlelerin yanı sıra İran şahlarının ünvanı olan Keyhüsrev ünvanını kullanarak ve dahi soyu itibariyle Türk olarak Anadolu'daki dini ve etnik zümrelerin hepsini kapsayacak bir emare ile donanmaya ve halkın bu bağlamda hamasi duygularını tatmin etmeye çalışmıştır. Sultan kendi merkezi etrafında tüm dini ve etnik zümreleri kapsayan ve onlara hitap eden Anadolu'da istikrar ve barış düzeni oluşturmaya gayret etmiştir. I. Gıyaseddin'in izlediği bu yol ardından gelen sultanların bazıları tarafından benimsenirken bazıları da siyasal iktidar kavgasının bir yansıması olarak terk edilmiştir. Bu yaklaşım yeni bir yönetim felsefesinin doğmasına ve Anadolu'da kendinden sonra kurulan devletlere miras olarak kalmasına yol açmıştır (Bayram, 2001: 65-67).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemi olarak I. Alaaddin Keykubad (1220-1237) dönemidir. Alaaddin Keykubad bir yandan I. Gıyaseddin'in ortaya koyduğu tüm dini ve etnik yapıları kucaklayan devlet anlayışını devam ettirirken, daha sonra devletin yıkılmasına yol açacak olan Moğol istilasını önceden görerek birçok tedbirler almış ve başta Konya, Kayseri, Sivas olmak üzere birçok şehri muhkem surlarla koruma altına almıştır. Bu dönemde birçok cami, medrese, kervansaray, hastane ve kale inşa edilerek geleceğe büyük eserler bırakılmıştır.

I. Alaaddin Keykubad'ın vefatı ile devlet gerileme ve yıkılma safhasına girmiştir. 3 Temmuz 1243 tarihinde yaşanan Kösedağ savaşında Anadolu Selçuklu Devleti Moğol orduları tarafından yenilgiye uğratılmışitır. Ardından Moğollar Anadolu Selçuklu Devleti'ni vergiye bağlamıştır. İlerleyen süreçte Moğollar devlet içerisinde yaşanan taht kavgalarına müdahele etmesi ve nihayetinde kukla sultanları tahta geçirmesiyle, Selçuklu Devleti hızla yıkılmaya doğru ilerlemiştir. Selçuklu Devleti yıkıldığında uçlar ve dağlar tümüyle Türkmenlerin eline geçmiş vaziyettedir. Selçuklu Devleti ve daha sonra 1336'da İlhanlılar hâkimiyeti sona erince, başta uçlarda olmak üzere coğrafyada hızla Türkmen beylikleri kurulmaya başlamıştır. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğuna dönüşecek olan Osmanlı beyliğinin de aralarında bulunduğu bu beylikler Anadolu'nun fethini, Türkleşmesini sağlamış ve böylelikle Türk kültürüne büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Ayrıca her ne kadar büyük yıkımlara neden olsa da anadolu da Türkmen nüfusunun artmasında ve Türkleşmesinde Moğol istilasının Orta Asya'dan bu coğrafyaya sürdüğü Türkmen obalarının büyük katkısı vardır (Turan, 2003: 294-301).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin, erişilen medeniyetin ortaya çıkardığı nimetlerin tüm Anadolu'da eşit bir biçimde sunulması hedeflenerek milletin istifadesinin amaçlanması ve devletin faaliyetlerini bu çerçevede yürütmesi en mühim özelliklerinden biridir. Bütün Selçuklu şehirleri, başkent olarak tayin edilen Konya'da sunulan hizmetlere benzer nitelikte olması bu ifadenin doğruluğunu teyit etmekte olduğu söylenebilir (Köymen, 2002: 637).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yukarıda bahsettiğimiz devlet yönetimine ilişkin ortaya koyduğu farklılıkların yanı sıra, genel olarak Türk devlet geeneğinde pek karşılaşılmayan bir uygulama daha hayat bulmuştur. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatından sonra geride bıraktığı üç oğlunun saltanatın varisi konumunda olmaları, her ne kadar Sultan içlerinden birini veliaht tayin etmiş olsa da, devlet adamlarının ve çeşitli güç odaklarının devreye girmesiyle taht kavgasını başlatmıştır. Ortaya çıkan devlet yönetimi krizini aşmaya yönelik dönemin ünlü devlet ve bilim adamı Celalettin Karatay her üç şehzadeyi (II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. Alâeddin Keykubad) aynı anda sultanlık makamına getirmiş ve üç şehzadenin naibi olarak onlar adına ve hepsinin onayı ile devleti yönetmiştir. Üçlü saltanat devri ismiyle anılan bu uygulama o dönem ülkeyi krizden kurtarabilecek miktarda başarıya da erişmiştir (Bayram, 2002: 173). Bu uygulama dönemin koşulları itibariyle zorunlu olarak tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Devlet yönetim yapısında ortaya çıkan bu özgün uygulamalar ve yukarıda zikredilen fikri dönüşümler dışında, devlet yönetim biçimi ve kaideleri Büyük Selçuklu Devleti ile benzeşmekte ve genel olarak Türk yönetim ilkelerine ve geleneklerine bağlı bir görünüm ortaya koymaktadır. Genel olarak Selçuklu Devletleri tarihine ve yönetim yapısına bakıldığında merkezi otoritenin tesisinde Sultan'ın en önemli aktör olarak ön plan çıktığı ve kudretli, bilgili sultanların döneminde ülkenin hızla yol kat ettiği görülmektedir. Bu bağlamda devlet yönetimi yapısında lider etrafında teşkilatlanmış bir hükümet biçiminin var olduğu ileri sürebilir.

1.2.2.2. Osmanlı Devletinde Yönetim Yapısı

Türk devletleri içerisinde en uzun yaşam süresi ve siyasal iktidarı altında topladığı coğrafyanın büyüklüğü ile Türk yönetim tarihine ve hüküm sürdüğü coğrafyada kendinden sonra ortaya çıkan devletlerin yönetim sistemlerine bıraktığı

miras Osmanlı Devleti'ni Türk yönetim tarihi içerisinde eşsiz bir konuma taşımıştır. Nitekim dünyanın önemli bir kısmı kendi tarihini yazmak istediğinde Osmanlı Devleti'nden bahsetmeden tarihini kaleme alamaz noktadadır. Şüphesiz diğer Türk devletleri gibi Osmanlı Devleti de Türk yönetim geleneği üzerine kurulmuş ve başta Selçuklu Devletleri olmak üzere birtakım devletlerden derin izler taşımaktadır.

Genel olarak Osmanlı Devlet yönetiminin özelliklerini dile getirmek bu noktada yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nde Türk devlet geleneklerini devam ettirildiği görülmektedir. Padişahın töreye göre ülkenin sahibi sayılması, keyfi olmamak üzere, nizam, gelenek ve kanunların çerçevesinde tebaasının canı ve malı üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Osmanlı Devleti'nde bir hususta kesin bir karar verilmeden önce, divanda görüşülür ardından son karar hükümdar tarafından verilirdi. Osmanlı hükümdarlarının en kudretli olduğu dönemlerde bile divan kararlarına uyulduğu bilinmektedir. Diğer taraftan padişahların zaman zaman şekli ve miktarı değişmekle birlikte halkla temas ettikleri de görülmektedir. Hükümdarın devlet yönetiminde birinci derecede yardımcıları veziri azam (daha sonra sadrazam) ve diğer vezirlerdir. Fatih Sultan Mehmet Han'a kadar örf (hükümdarların herhangi bir konuda kati olarak beyan ettiği fikir ve kararlar) ile şekillendirilen sistem, Fatih ile birlikte yazılı kanunlar vasıtasıyla biçimlendirilmiştir. Devletin genel kanunları haricinde, her kaza ve sancağın sahip oldukları özelliklere göre kanunlar mevcuttur. İdarede tüm yetki hükümdarın ve onu temsil eden divanın inisiyatifinde toplanmıştır. Bu durum mutlak bir merkezi otoritenin kurulmasını sağlamıştır (Halaçoğlu, 2002: 149-152).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin güç kaybetmesine rağmen hala varlığını devam ettirdiği 13. yüzyılın ikinci yarısında, ilki 1020'lerde Selçukluların önderliğinde Anadolu'ya göç eden, ikincisi Moğolların 1230'larda Azerbaycan'ı ve ardından Anadolu'yu işgal etmeleri sebebiyle oluşan göçlerle Anadolu'da önemli bir güç elde eden Türkmenler Batı ve Orta Anadolu'da beylikler kurmuşlardır. Kısaca demografik bir devrim olarak nitelendirilebilecek, Anadolu'ya gerçekleştirilen büyük göçler beyliklerin kurulma nedenlerinin ilkini oluştururken, ikinci neden ise Moğol istilası ve hâkimiyeti altında Türk-İslam gaza hareketinin yeniden canlanması olmuştur. Üçüncü neden olarak da, Denizli, Antalya, İzmir civarındaki Ayasoluk ve

Bursa'nın uluslararası bir ticaret merkezi hüviyetine bürünmeleri ile Anadolu'nun dünyaya hitap eden bir ticaret merkezi konumunda olmasıdır (İnalcık, 2015: 3-6).

XIII. yüzyılın sonunda İlhanlılar hâkimiyeti altında Orta Anadolu'da sıkışıp kalan Selçuklu Devleti'ne sözde bağlı Türkmen beylikleri, merkezi otoritesi oldukça zayıflamış olan Bizans sınırları olan Batı Anadolu'da faaliyetlerini rahatça sürdürme imkânına erişmiştir. Zamanla söz konusu coğrafyada bağımsız bir devlet teşekkül edebilecek boyutta teşkilatlanan beylikler ortaya çıkmıştır. İçlerinde eski Selçuklu payitahtını ele geçiren Karamanoğulları, Kütahya merkezli kurulmuş olan Germiyanoğulları, Kastamonu civarında hâkimiyet tesis eden Candaroğulları ilk dönemlerde sivrilenlerdir. Haklarında çok fazla kaynak olmayan Osmanlı Devleti'nin temelini atan Osman Bey, diğer kurucu şahsiyetler ve ahalinin bu bölgede zamanla kuvvetlendiklerini ve güçlenene kadar iyi geçindikleri Bizanslıların hızla topraklarını fethettikleri görülmektedir. 1324'te vefat eden Osman Bey'in ardından Orhan Bey'in 1326'da Bursa'yı ele geçirmesiyle Beyliğin teşekkülü tamamlanmıştır. 1350'li yıllarda Bursa-İznik Merkez olmak üzere batıda Gelibolu ve Trakya doğuda Kastamonu bölgesi, Bolu'dan Ankara'ya uzanan bir coğrafya hâkimiyet alanı içerisindedir. 1362'de Orhan Bey'in vefatı ile tahta geçen I. Murad'ın Anadolu'da ve Balkanlarda gerçekleştirdiği fetih hareketleriyle Osmanlı Beyliği bir devlet haline gelmiş ve merkezi bir yapının temelleri atılmıştır (Emecan, 2002: 15-27).

1365'te devlet merkezi Edirne'ye nakledilmesi, I. Murad'ın önceliğini rumeliye verdiğinin en büyük nişanelerinden birisidir. I. Murad'ın balkanlarda hızla fetihler gerçekleştirmesi 1371 itibarıyla Osmanlı'nın batı tarafından büyük bir tehdit olarak algılanmasına sebep olmuştur. 1389'da Balkan devletlerinin ittifakı ile oluşturulmuş olan Haçlı ordusu ile Kosova'da savaşan I. Murad büyük bir zafer kazanmıştır. Savaş sonrası savaş alanında dolaşırken bir suikast sonucu şehit olan I. Murad'ın ardından Osmanlı tahtına oğlu Yıldırım Bayezid geçmiş ve Balkanlardaki fetihlere devam etmiştir. 1402 yılında Osmanlı Devleti ile Timur Devleti arasında yapılan Ankara Savaşında, Osmanlı Devleti'nin yenilgiye uğraması ile fetret dönemine girilmiştir. Bayezid sonrasında II. Murad dönemine kadar batıdaki ilerleyiş durgunluk göstermiştir (İnbaşı, 2002: 154-156). Osmanlı'nın Timur'a karşı yaşadığı yenilgi Bizans İmparatorluğu'nun 50 yıl daha hayat sürmesini sağlamış ve Anadolu'nun birliğinin bozularak beyliklerin yeniden canlanmasına neden olmuştur.

Çelebi Mehmed Osmanlı'nın yeniden kuruluşunu sağlamış ve ikinci kurucu olarak anılmıştır (Kaya, 1999: 223-224).

Yıldırım Bayezid, devleti güçlü bir imparatorluk haline getirmeye yönelik hızla hareket ederek birçok fetih gerçekleştirmekle birlikte devlette gelişmiş bir maliye sistemi ve merkezi bir hazinenin tesis edilerek ülkenin tümünde merkezin hâkimiyetini kuracak ve yürütecek bir bürokrasiyi de inşa etmiştir. Eyaletlerde sultanın otoritesini kurmasına en çok yardımcı olan aktör bu dönemde hâkim kılınan gulam sistemidir ve bu sistemden yetişenlerin sarayda ve eyaletlerde yetkin görevlere getirilmesi ile merkezi otorite tüm ülke sathına hâkim olmuştur. Nitekim imparatorluğun yeniden kurulmasında en büyük rolü, kapı kulları ve merkezi bürokrasi oynamıştır. Fetret devri sona ererek kalkınma evresine geçilmesi ve devletin doruk noktasına ulaşacağı zamanlara hazırlık oluşturması, II. Murad'ın tahta çıkmasıyla gerçekleştirilmiştir. 1438'de Macaristan'ın bir kısmını, 1439'da Sırbistanı fetheden II. Murad, 1448 yılında Balkanları ve İstanbul'u Osmanlı'dan kurtarmak için son defa harekete geçen haçlıları II. Kosova savaşında bozguna uğratmıştır (İnalcık 1999: 68-70). Sultan II. Murad 1451 senesinde hastalanarak Edirne'de vefat etmiştir. Tahta İstanbul'u fethederek Fatih Sultan Mehmed olarak anılacak Şehzade Mehmed geçmiştir (Abdurrahman Şerif Efendi,: 1995: 102-104).

Fatih Sultan Mehmet hükümdarlığının üçüncü senesinde, Doğu'nun başkenti olarak addedilen İstanbul'u fethetmiştir. Bu vaka dünyada yeni bir çağın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Fatih batıda ve doğuda birçok fetih gerçekleştirerek devletin sınırlarını oldukça genişletmiştir. Osmanlı Devletinde merkezi bürokrasiyi ve idari otorite üzerine inşa olan birleştirici bir devleti kâmil manada ilk kuran kişi olarak Fatih, İstanbul'u tam manasıyla devletin merkezi haline getirmiştir. Bunun yanı sıra İstanbul'a ekonomik, bilimsel ve sosyal bir merkez haline dönüştürmüştür. Ayrıca, ekonomik yapıyı hızla genişleyen ülke sınırlarına da uygun olarak iyileştirmiş ve hukukun idari yapısını sağlamlaştırmıştır. Fatih dönemi yenilikler, köklü değişiklikler ve sistemin sağlamlaştırılması çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne yeni bir hüviyet kazandırmıştır (Murphey, 1999).

Fatih, devlet yönetimi alanında şahsı tarafından devlet teşkilatı ve teşrifatına yönelik eklenen yeni düzenlemelerle bir kanunname kaleme aldırtmıştır. Bu çerçevede, Ortadoğu devletlerinde görüldüğü gibi, genel siyaset işlerinde vezaret,

maliyeye ilişkin faaliyet alanlarından sorumlu defterdarlık ve kanunun uygulanmasıyla görevli kadıaskerlik kurumlarından oluşan idarenin üç esas kolunda veziriazamın kontrolsüz bir biçimde hâkimiyet kurmasının önüne geçilerek söz konusu kollarda son söz padişaha bırakılmıştır. Fatih, gulam sistemini devlet yapısının temel örgütü konumuna getirmiş, doğrudan kendisine bağlı bu kişilere veziazamlık makamı başta olmak üzere devletin birçok kilit makamında yer vermiştir. Fatih Sultan Mehmed tüm bunları yaparken, Kayı soyunun diğer oğuzlara baş olduğunun kabulü, "gazi" sıfatı kullanılarak İslami kavramlara dayanılması ve nihayetinde Fatih'in İstanbul'un fethi ile evrensel bir imparatorluk olan Roma İmparatorluğunun tek meşru varisi olarak görmesi olarak tasnif edilebilecek üç farklı egemenlik kaynağından güç almakta ve bu kaynaklara atıfta bulunak evrensel imparatorluk iddiasını ortaya koymaktadır (İnalcık, 2015: 110-119).

Fatih'ten sonra tahta çıkan II. Bayezid'in dönemi (1481-1512) daha çok iç meselelerle uğraşılan ve genel itibariyle mevcudun korunduğu bir dönem olmuştur. Bu dönem genel itibariyle barış içerisinde geçmesi, ekonomik gelişmeyi hızlandırmış ve hazinenin güçlenmesine yol açmıştır. Devlet bu dönemde orduyu ve donanmayı güçlendirmiştir. Sonraki dönemlerde elde edilen askeri başarıların temelinin bu dönemde atıldığı söylenebilir (İnan, 2002: 389). II. Bayezid'den sonra tahta geçen Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Osmanlı Devleti Şah İsmail'in hükümdarlığındaki Safevi devleti ile savaşmış ve Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Ardından Memlüklülerle savaşılmış, Suriye, Kudüs fethedilmiştir. 1517'de Tumanbay komutanlığındaki Memlüklü ordusu ile Ridaniye'de savaşılmış ve mağlup edilerek Mısır fethedilmiştir. Yavuz vefat ettiğinde devletin sınırları 1512'de mevcut olan sınırların üç katı büyüklüğünde olduğu görülmektedir Yavuz Sultan Selim'in elde ettiği başarılar Sultan Süleyman'ın devleti zirveye çıkarmasına zemin hazırlamıştır (Ercan, 2002).

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi ile birlikte hilafetin resmen Osmanlı padişahına geçtiğine dair kaynaklarda bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte burada önemli olan şey, halife unvanını kullanmak olmayıp (13. Yüzyıldan itibaren hemen hemen tüm Müslüman devletlerin hükümdarları bu sıfatı kullanıyorlardı) hadimü'l Harameyni'ş şerifeyn unvanı ile birlikte Mısır Memlük sultanlarının İslam

dünyasındaki yerini alarak Osmanlı sultanını uç gazi hükümdarı olmaktan fiilen hilafetin sahibi ve koruyucusu konumuna yükselmesidir (İnalcık, 2011a: 47).

Yavuz'un vefatı ile tahta geçen Kanuni Sultan Süleyman dönemi (1520-1566), Osmanlı'nın zirveye ulaştığı, birçok fetihle sınırlarını genişlettiği dönemdir. Bu dönemde, Belgrad 1521'de ve Rodos 1522'de fethedilmiş, 1526'da Mohaç savaşı ile Macaristan Osmanlı'nın vasalı haline getirilmiştir. 1534'te Tebriz ve Bağdat'ın fethi, 1538'de Preveze zaferi, gibi birçok başarı elde edilmiştir (Quataert, 2004: 19; Şimşirgil, 1999: 359-362). Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığı Osmanlı'nın en güçlü olduğu dönemdir. Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatı ile Osmanlı'da başta ekonominin ve buna bağlı olarak sosyal dönüşümün negatif yönlü olması devlet yönetiminin giderek bozulmasına yol açmıştır. 16. yüzyılın sonları itibariyle devlet sisteminde, oldukça farklı sebeplerle, birtakım sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Zaman ilerledikçe ortaya çıkan sorunlara bir çözüm bulunamadığı gibi sosyal yapıda da ciddi çözülmeler baş göstermiştir. Osmanlı'da orta sınıf Müslümanları tanımlayan ve 18. ve 19. yüzyılda sürekli anlamı değişen "ayan"ların, bürokratik düzen ile yaşadıkları çatışmalar ile 18. yüzyılın tümü ve 19. yüzyılın başlarında yaşanan iç dönüşümün dinamosu konumundadırlar (Karpat, 2010: 18-19).

Osmanlı Devleti'nin parlak dönemini yaşadığı ve genellikle zaman seyrinin hep yükselişle ilerlediği 1300-1600 yılları arası genel itibariyle klasik dönem olarak adlandırılmaktadır. 1600'lü yılların hemen öncesine denk gelen III. Murat'ın tahta geçmesiyle birlikte başlayan dönem genellikle kurumların ve idari yapının bozulduğu ve bir daha da düzelmenin sağlanamadığı devlet yönetiminde kaosun ve büyük problemlerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Daha Sokullu döneminde başlayan İran savaşlarının yıllarca sürmesi ardından 1593 yılında Avusturya ile savaşların başlaması Osmanlı devletinin mali düzenin çok ciddi biçimde bozulmasına ve hazinenin iflasın eşiğine gelmesine yol açmıştır. Bu durum Osmanlı sosyal düzenini derin bir biçimde sarsmıştır. Devletin yönetim yapısında baş gösteren krizlere çözüm bulabilmek ve sistemi ıslah edebilmek için 16. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Osmanlı siyaset ve teşkilatlanmasında görülen köklü değişikliklerin olumsuz sonuçlar doğurması dönemin aydınları ve idarecilerinin çözüm arayışlarına girmesine ve bu bağlamda risale tarzında eserler üretmesine yol açmıştır. Bu risalelerin üzerinde hemfikir oldukları husus Osmanlı

kurumlarının bozulmuş olmasıdır. Baş gösteren bu bozulmaya ilişkin tavsiye ettikleri çözüm ise devletin en güçlü olduğu Fatih, Yavuz ve Kanuni devirlerini model alınarak devletin yeniden ihya edilmesidir (İpşirli, 1997: 221-223).

Devlette baş gösteren bozuklukların ıslahı için kaleme alınan risalelerden en meşhurlarından biri olan, 17. Yüzyılda Koçi Bey tarafından kaleme alınan risalelerdir. Bu risalelerden biri IV. Murat'a, biri Sultan İbrahim'e sunulmuştur. Söz konusu risalelerde devletin Sultan Süleyman'ın padişahlığı döneminde en güçlü olduğunu dile getirmekle birlikte, bozulmalarında bu dönemde başladığını ancak belirtilerinin henüz ortaya çıktığını ifade etmektedir. Koçi Bey, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yapılan ve devletin bozulmasına sebep olan hususları beş hayati maddede toplamaktadır. Bunlar (Koçi Bey, 2007: 79-82):

- Padişahın bizzat divanda bulunmayı kaldırması ile kendi otoritesini temsil edenleri tanımamaya başlamasıdır.
- Padişahın devlette yükselme teamüllerine aykırı olarak kullarından silahdarı olan İbrahim Paşa'yı veziriazam yapmasıdır.
- Padişahın kızı Mihrimah Sultanı, Rüstem Paşa ile evlendirmesi ve ardından veziri azam olarak atamasıdır. (Rüstem Paşa'ya oldukça fazla miri arazilerden mülk vermiştir ki, verilenlerin bir padişaha hazine olmaya yeteceği ifade edilir.)
- Geliri doğrudan hazineye kalan araziler olan mukataalar, Rüstem Paşa'nın yönlendirmesiyle İslam şeriatına aykırı olarak iltizama verilmesidir. (İltizamı "namuslu eminler kabul etmedikleri için namussuz ve sapkın Yahudi eminler" almışlar ve bu fasıklar köylerin harap olmasına ve parçalanmasına sebep olmuşlardır.)
- Padişahın hazinenin zenginliğinin de verdiği rahatlıkla ziynet, şatafat ve gösterişi arttırması ve vezirlerin de ona uyarak çok fazla lüks harcamalara yönelmesidir. (Bu durum zamanla halka da sirayet etmiştir. Halkta ziynet ve şöhret arayışına yönelmiştir. Zamanla bürokratlar ve kul taifesinin kazancı, bu şatafatı temin etmeye yetmemesi ile birlikte bu şahısların zulüm ve tecavüze yönelmesi toplumdaki çözülmeyi hızlandırmıştır.)

Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığı döneminde ve sonrasında kaleme alınan risaleler ve layihalarda en çok vurgulanan hususların başında padişahın otoritesi ve bu otoritenin uygulamalara nasıl yansıdığıdır. Zira devlet geleneğinin en temel aktörü hükümdardır ve hükümdarların sahip olduğu kudret bu çerçevede odaklanılan en kritik argümandır. Otoritenin tam olarak hissedilmediği yerlerde siyasal meşruiyetin kısa süre içerisinde tartışma konusu haline dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu tartışma da padişahın sahip olduğu otoritenin daha da zayıflamasına ve nihayetinde istikrarsızlığa yol açması kaçınılmazdır. Devlet geleneğimizde siyaset, hükümdarın otoritesini tesis etme, koruma ve kuvvetlendirme yollarını bilmesi ve bu yolları kullanırken toplumda mevcut sosyal ve kültürel başta olmak üzere dengeleri gözeterek eylemlerini icra etmesidir. Kanuni'nin son dönemlerinden itibaren baş gösteren yolsuzlukların sosyal düzeni tehdit etmesi sebebiyle, Sultan bazı adaletnameler yayınlamak zorunda kalmıştır. Yönetimdeki nizamın kaybolmasında rol oynayan bir diğer hususta padişahın sağlığında divandan el çekerek otoritesini ve yetkilerini veziri azama devretmesidir. Bu durum İslam siyaset kitapları tarafından tasvip edilmeyen bir uygulama ve yönetim alanına sokulmuş bir bid'at olarak görülmektedir (Çiçek, 1998: 34-35).

Eski Türk ve başlangıçtan itibaren İslam geleneğinde hâkim olan hukuka bağlılık bilincinin devlette kurumsallaşarak devlet yönetimine girmesi Osmanlı Devleti'nde tedricen oluşan Şeyhulislamlık makamı ile tesis edilmiştir. Osmanlı'da II. Murad Han zamanında müft-i enam ismiyle birlikte sistem içerisinde yer almaya başlamış, Fatih döneminde olgunlaşarak sistemin günümüz işleyişinden farklı olmakla birlikte bir hukuk devleti hüviyetine bürünmesini sağlamıştır. Padişah, veziri azam ve şeyhülislam makamlarının karşılıklı ilişkileri ve sistem içerisindeki konumlar özellikle Fatih ve Kanuni arasındaki dönem dikkate alındığında hukukun üstünlüğü ilkesini en üst seviyede kurumsallaştırdıkları görülmektedir (Köseoğlu, 1997: 246-252). Şeyhülislam denetimlerini gerçekleştirirken Osmanlı padişahlarının kararlarının ve uygulamalarının şer'i hükümlere uygunluğuna bakmaktadır. Nitekim Osmanlı padişahlarının kararları ve eylemlerinin nihai meşruiyet kaynağının şeriat olması durumu Şeyhülislam makamını oldukça güçlendirmekte ve padişahları İslam dairesi içerisinde kalmaya zorlamaktadır. Şer'i hükümlerin Avrupa'nın ancak Fransız İhtilali ile öğrendiği eşitlik, suç ve cezaların kişiselliği, hayat ve kişilik haklarının

muhafaza edilmesi, seyahat hürriyeti, özel mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, inanç ve ibadet özgürlüğü, fikir ve ifade hürriyeti gibi temel hakların kavram ve uygulama olarak kapsadığı bilinmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti yönetiminin bir hukuki denetime tabi olduğu görülmektedir (Cin ve Akyılmaz, 1995: 176-178).

17. ve 18. yüzyılda Osmanlı devlet düzenin bir kurumsal yozlaşma yaşadığı görülmektedir. Bu yüzyıllarda vuku bulan savaşlar, Osmanlı devletinin özellikle 16. yüzyılda sahip olduğu ileri askeri teknoloji üretme ve kullanma anlayışını devam ettirememesi nedeniyle genellikle mağlubiyet yaşanmasına yol açmıştır. Devlet yönetimin de rol alanların liyakat sahibi kişiler olmaması ve oldukça sık değişmeleri, yöneticilerde bireysel geelcek kaygılarının ön plana çıkması, yönetenlerin yönetilenlere yabancılaşması ve sorunlarına çözüm üretmede gevşek davranılması devlet yönetiminde aşikar olan sorunlar olarak sıralanabilir. Bunların yanı sıra devletin mali kaynaklarına ilişkin disiplinin bozulması, devlet görevlilerinin topluma karşı olumsuz davranışlarda bulunması gibi kaynakları oldukça farklı birçok sorun sebebiyle devlet yönetimi sistem olarak disiplinini kaybetmiş ve çizgisini zamanla daha çok yitirmiştir. Bu noktada devletin üst kademe yöneticileri ve bürokrasi başta olmak üzere eğitim ve bilim kurumlarının gerilemesi, vakıf kurumunun dejenerasyonu, esnaf örgütlenmesinde bozulma, taşra yönetim yapısında baş gösteren sıkıntılar devlet yönetiminin bozulmasında büyük rol oynamıştır (Oğuzoğlu, 2000: 61-75).

Osmanlı Devleti'nin söz konusu birçok soruna yol açan idari örgütlenmesi Türk Devlet geleneklerinin yanı sıra başka kaynaklardan da beslendiği görülmektedir. Osmanlı Devleti Bizans İmparatorluğu'nun belirli idari modellerinden etkilendiği ve kendi yönetim sistemi içerisinde bu modellere yer verdiği görülmektedir. Devlet yönetimin şekillenmesinde önemli bir yeri olan toprak mülkiyeti biçimlerinde Bizans'ın uygulamalarından etkilenmiştir. Diğer taraftan Bizans'ın ruhani-dünyevi hükümdarlık (caesaropapacy) ayrımı anlayışının iz düşümlerine Osmanlı'da da rastlanmaktadır. Osmanlı'da Bizans da olduğu gibi devletin din adamlarını kontrol altında tuttuğu bir sistemi uygulamıştır. Sistemin işleyişinde ise, Osmanlı padişahları tarafından atanan Kadılar, tıpkı bizanstaki halefleri gibi, din kurumu ile ilişkisi olanlar üzerinde doğrudan denetim uygulayarak, devletin din adamları ve kurumları üzerinde denetimini gerçekleştiriyordu. Osmanlı

devleti Bizans'ın basit bir taklitçisi olmayıp, Orta-Asya'dan beri benimsenen Oğuz töresi ve İslam'ın benimsenmesi ile içselleştirilen değerler ve kurumların bir sentezidir. Bu bağlamda Osmanlı devlet yönetiminde tüm bu kaynaklardan iz bulmak mümkündür (Quataert, 2004: 29-30).

1.2.3. Türk Devletlerinin Yönetim Anlayışlarının Genel Değerlendirmesi

Genel olarak İslam'ın seçilmesinden önce ve sonra kurulmuş olan Türk devletlerinin tarihine ve yönetim yapısına bakıldığında merkezi otoritenin tesisinde hükümdarların kurucu rol oynayan en önemli aktör olarak ön plana çıktıkları görülmektedir. Hükümdarın yanı sıra günümüz meclisine benzer özellikler taşıyan kurultayların ve divanların varlığı, çoğunlukla belirli ailelerden seçilmiş hükümdarın çevresinde örgütlenmiş profesyonel yöneticilerin mevcut olması, sultanların geç dönemlerde kurumsallaşsa da bir hukuki denetime tabi olmaları gibi unsurlar da merkezi yönetimin güçlü olmasını sağlamıştır. Bu hususlar dile getirilmekle birlikte, tarihe bütüncül bir perspektiften bakıldığında, temel aktörün hükümdar olduğu ve kudretli, bilgili sultanların döneminde ülkenin hızla yol kat ettiği görülmektedir. Özellikle 16. Yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde görüldüğü ve o dönem devletin ıslahı için kaleme alınan risalelerde büyük bir problem olarak addedilen önce padişahın yetki ve otoritesini veziri azama devretmesi ardından veziri azamların sık sık değişmeye başlaması siyasal istikrarın sarsılmasına ve devletin sahip olduğu otoritenin toplum tarafından sorgulanmasına yol açmıştır. Bu süreçte tıpkı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de zaman zaman karşılaştığı gibi siyasal ve askeri darbeler yaşanmasına ve giderek devlet yönetiminin bürokrasi tarafından domine edilmesi sonucunu doğurmuştur. Tezimizin de ileri sürdüğü sav uyarınca siyasal iktidarın tam tesis edilerek siyasal istikrarın sağlanması, meşruiyetini toplumun kabul ettiği ve onayladığı otoritenin tesis edilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Tarihte meşruiyeti mevcut otoritelerin ya kendi istekleriyle ya da harici sebeplerle sarsılması siyasal istikrarı bozarak devlet yönetiminde büyük zafiyetlerin doğmasına yol açmış hatta otorite boşluğunu dolduran aktörlerin tercihleri devleti yıkılmaya götürmüştür.

Türk devletlerinin idari yapılanmalarında uzmanlşamaya dayalı iş bölümü, ayrıntılı iş tanımı, çerçevesi net olarak belirlenmiş bir hiyerarşik yapı, akılcı bir

personel politikası ve işlerin yapılışına ilişkin prosedürlerin belirlenmiş olması, devletin siyasal istikrarı sağlamada ve hızla büyümesinde önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda devlet yönetimi yapısında kudretli ve bilgili lider etrafında teşkilatlanmış verilen görevi hakkıyla yerine getiren yöneticiler ve bürokratların devleti başarıyla yönettiği görülmektedir. Bu noktada bugüne ve geleceğe de ışık tutan husus devlet yönetiminde rol alanların liyakat sahibi kişilerden oluşması büyük önem taşımaktadır. Bu konu Türk devletlerinde vuku bulan tarihi vakalarla da teyid edilmektedir.

Türk devletlerinde kutsanan hükümdarın şahsı değil görevin kendisidir. Bununla beraber, Türk devletlerinin tümünde hükümdar kesinlikle peygamber-veli-şeyh gibi dini vasıflara sahip değildir. Hükümdarlara insanüstü bir varlık nazarıyla asla bakılmamaktadır. İslam öncesi ve sonrası Türk devletlerinde hukuk (töre ve şeriat) ile adalet sağlanmış ve başta hükümdarlar olmak üzere tüm güç sahipleri bu çerçevede sınırlandırılmıştır (Tekin, 2015: 20-22).

İslam öncesi Türk devletlerinin birçok göçebe Türkmen obasının bir bey tarafından bir araya getirilerek bir devlet sistemi oluşturulması nedeniyle, beyin bu sistemi çeşitli unsurlarla tesis etmesi gerekmektedir. Bu çerçevede tekil olarak boyların kendi yapılarında taşıdığı töre kurulan sisteme hukuki zemin oluşturarak, devlet, yöneticinin meşruiyeti, karar alıcılar ve karar almaya yönelik ihdas edilen kurumlar, devlet görevlileri bu kurallar ekseninde inşa olmuştur. Başta Toy (Kurultay) olmak üzere bey ve diğer karar vericilerin yeni kurallar ihdas etme hakkına sahip olması da, devlet genişledikçe ve zaman ilerledikçe değişen koşullara cevap verebilme ile yakından ilişkilidir. Ayrıca sahip olunan manevi değerlerinde beye ve ailesine kutsallık atfetmesi de töre oluşturmaya meşruiyet sağlamaktadır. Devletin oldukça hiyerarşik ve disipline dayalı merkeziyetçi bir yapı olarak inşa edilmesinin temelinde devamlı göçebe olan boyların bir arada tutulması ve yönetilebilmesi amacı yer almaktadır. Zira boyların en küçük bir otorite boşluğunda baş olma arayışına girdikleri bilinmektedir. Devlet yönetim sistemi bu temel üzerinde yükselen Türk İslam devletleri de devletin merkeziyetçi yapısını daha da kurumsallaştıracak ve profesyonel yönetimi daha da olgunlaştıracak bir anlayışı benimseyerek devletleri ayakta tutmuşlardır. Tüm Türk devletlerinde ortak payda meşruiyetini inançlardan alan güçlü bir hükümdarın varlığı, halkın ileri gelenlerinden

bilgili ve görüşüne itibar edilen bireylerden tesis edilen meclislerin oluşturulması, kaynakları farklı olmakla birlikte yöneticilere çizilen bir hukuki çerçeve, asalet sahibi kişilerden hükümdar çerçevesinde oluşturulan bir teşkilat yapısıdır. Tüm bu devletlerde zamanın koşullarında müreffeh toplum yapısına erişilmesi adalet gözeten kudretli hükümdarların ve bilgili devlet adamlarının var olduğu dönemlere denk gelmektedir. Otorite boşluğunun yaşandığı dönemler de iktidar kavgalarının alevlendiği ve siyasal istikrarın tesis edilemediği görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu dönemlerde devlet yönetimleri hızla meşruiyetini yitirmiş ekonomik ve sosyal krizleri baş göstermiş ve nihayetinde iç huzuru yok etmiştir.

Türk Devlet Geleneğinde siyaset, hükümdarın otoritesini tesis etme, koruma ve kuvvetlendirme yollarını bilmesi ve bu yolları kullanırken toplumda mevcut sosyal ve kültürel başta olmak üzere dengeleri gözeterek eylemlerini icra etmesidir. Dolayısıyla devlet geleneğimizde temel hareket noktamızın siyasal istikrarı sağlayarak devletin beka sorununu ortadan kaldırmaktır. Zira bu kadim anlayışın temelini teşkil eden eski Türk devletlerinin kurulmasında rol oynayan en önemli faktör devamlı göçebe halinde olan obaların bir araya gelerek kuracakları sistem ile dışarıdan gelmesi muhtemel saldırıları önleyerek güvenliği tesis etme kaygısıdır. Dolayısıyla obaların beka sorununu ortadan kaldırmak olarak ifade edilebilir. Beka sorunu Osmanlı'da yapılan ıslahat ve Batılılaşma çalışmalarının en temel hareket noktasını oluştururken, bugün 15 Temmuz başarısız darbe girişimi ile iyice hissedilen toplumun kurucu aktör olarak sistemi yeniden tesis etme nedenidir.

Geçmişten günümüze dış baskılar sonucu zorunlu olarak gerçekleştirilen yeniden yapılanma, sistemi yeniden inşa etme hamleleri hariç, gerçekleştirilen tüm ıslahat hareketleri Türk devlet geleneğinden miktarı değişmekle birlikte izler taşımaktadır. Burada Türk devlet geleneği, saf haliyle Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin uygulama ve fikri yapısı olarak değil, başta İslam olmak üzere ilişki kurduğu dinler, Anadolu Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu'nun yanı sıra kökenleri ve uygulamaları birbirinden farklılık arzeden diğer devletler ile girilen ve geliştirilen münasebetler sonucu meydana gelen sentez olarak görülmektedir.

1.3. Hükümet Sistemleri

Hükümet sistemi ayrışmasının temelini teşkil eden anayasacılık, iktidarın tek elde toplanmasına bir tepki olarak, 17. ve 18. yüzyıl liberal düşünürlerce tabii hukuk ve sosyal sözleşme kuramları ekseninde inşa edilen bir siyasal teoridir. Anayasacılık hareketlerini doğuran ana etken iktidarın yozlaştırıcı bir faktör olduğu fikridir (Erdem, 2013: 314). Hükümet sistemi devletin organlarının karşılıklı ilişkileri ve birbirlerine karşı sahip oldukları etkileme araçlarıyla ilgilenmektedir. Hükümet sistemi sorunuyla devletin hukuksal işlevlerinin ayrımı birbirinden farklı hususlardır (Turhan, 1989: 100).

Sosyal bilimlerin doğasına uygun olarak hükümet sistemi kavramının da herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanımı mevcut değildir. Bunun yanı sıra siyasal sistem veya siyasal rejim kavramlarının hükümet sistemi kavramının yerine kullanıldığı da görülmektedir. Ancak, bu kavramlar birbirleri ile sıkı ilişki içersinde olmakla birlikte, farklı anlamlar ifade ettikleri yazında dile getirilmektedir. Siyasal sistem, toplumların ortak hedeflerini tayin etmek, oluşturmak ve hayata geçirmek üzere aralarında birtakım bağlar bulunan bir örgütler bütününü ifade etmektedir (Parlak 2011: 712). Rejim kavramı, bir sosyal örgütlenmenin, bir iktidarın, bir parti programının açık bir doktrini ya da düşünce yapısının somut ifadesidir (Tunaya 2000: 92). Siyasal rejim ise siyasal topluluğun şiar edindiği, somut olarak görülebilen, siyasal davranış kaideleri ve kalıplarıdır. Siyasal sistem kavramı, hükümet sistemi kavramını da kapsayan geniş bir kavram olarak, bir ülkedeki siyasal rejim, siyasal partileri, seçim sistemini, siyasal kültürü, tarih, sosyoloji ve ekonomik yapı gibi siyasetle doğrudan veya dolaylı ilişkisi bulunan bütün kurum, kural ve değerlerini içerisine alan çok geniş bir kavramsal çerçeveyi ifade etmektedir. Siyasal rejim kavramı, hükümet sisteminden daha geniş bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. (Hekimoğlu 2009: 5-7; Yıldız 2012: 18-20). Şöyle ki hükümetlerin değişmesine rağmen bir siyasal rejim varlığını sürdüren bir "yönetim sistemi" hüviyetindedir (Heywood 2017: 334). Hükümet sistemleri kavramının yerine zaman zaman demokratik sistemler kavramının da kullanıldığı görülmektedir.

Hükümet yaygın anlayış biçimiyle toplumun tümünü ilgilendiren ve genellikle bağlayıcı kararların verildiği kurumsal faaliyetler bütününü ifade etmektedir (Thiele

2002: 46). Zira kavram mekanizmaların işlemesini sağlayan düzenli bir yönetimi ifade etmesi sebebiyle aile, sendika, okul, iş vb. hemen hemen bütün sosyal kurumlarda görülebilmektedir. Hükümet kavramı zihinlerde genel itibariyle kamu düzenin tesis edilmesini hedefleyen ulusal düzeyde işleyen resmi ve kurumsal süreçleri içermektedir (Heywood, 2017: 334).

Bir sistemin demokratik veya otoriter olması, yürütmenin nasıl çalıştığı ile tanımlanır. Kurulan demokrasiler, yürütme gücünü anayasal sınırlara tabi kılmak gibi hassas bir görevi yerine getirebildikleri kadar başarılı olmuşlardır. Bunlar, iktidarın uygulanmalarını belirli çerçeveyle sınırlamış ve yürütme organının uygulamakla yükümlü olduğu kuralları belirlemişlerdir. Hem teoride hem de uygulamada, liberal demokrasilerdeki siyasal liderler yönetme ve izlenen siyasete ilişkin davranışlarından sorumludur. Buna karşın, otoriter bir rejimde, anayasa ve seçim denetimleri kendi istekleri çerçevesinde toplum tarafından kabul görmemiş veya etkisizdir. Demokratik sistemlerde yöneticiler anayasa tarafından sınırlandırılmamaktadır. Yöneticinin hareket alanı siyasal gerçeklerle sınırlıdır (Hague ve Harrop, 2004: 268).

Siyasal iktidarın tesis edilmesine yönelik anayasaların belirlediği koşullar uyarınca şekillenen hükümet sistemleri, ülkeler tarafından farklı formatlarda inşa edilmiştir. Hükümet sistemlerinin farklı biçimlerde formüle edilmesi şüphesiz ki iktidarın göz önüne alınan değerler çerçevesinde en iyisini arama çabasının sonucudur. Burada ortaya çıkan hükümet sistemlerinin hangisinin en iyi olduğu sorusuna ise verilecek cevap toplumun ve zamanın koşullarıyla yakından ilgilidir (Tunç, 2013: 280). Genelde anayasa özelde ise hükümet sistemleri sosyal dinamiklerle sıkı sıkıya bağlı olması, toplumun ve zamanın doğurduğu büyük kırılmalara duyarlı olmaya mecbur bırakmaktadır. Zira dünya tarihine bakıldığında da, büyük dönüşümlerin büyük krizlerin ardından yaşandığını gösterecektir. Krizler toplumun içerisinde bulunduğu dengenin köklü bir biçimde sarsılmasına yol açarak, sistemde belirli boşukları ortaya çıkarmaktadır. Bu boşluklar özellikle güç olmak üzere farklı faktörlerin konum değiştirmesine imkân tanır ki bu da tıpkı Fransız İhtilali, Büyük Ekonomik Buhran, 1979 Petrol Krizi gibi sistemsel dönüşümleri tetiklemektedir.

Devletler anayasalarında aynı şekilde biçimlendirilmiş hükümet sistemleri benimseseler dahi, sosyal, ekonomik, siyasal vb. birçok sebep ile uygulamalar

birbirlerinden farklı olarak tecelli edecektir. Dolayısıyla iki devletin benzer kurumsal düzenlemeler ve yasal gerekliliklerle benzer anayasalara sahip olması durumu kendi başına aynı tür siyasal sistemi temsil ettikleri sonucuna ulaştırmaz. Hükümet sisteminin doğru olarak anlaşılabilmesi için yürütmeye ilişkin yapılar incelenirken siyasal sürecin gerçekleri göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir. Bu şekilde yaklaşıldığında, hükümetlerin karar vermede ve iktidarı tesis etmede kullandığı örgütsel düzenlemelerin daha isabetli tahlili mümkün olmakla birlikte sistemde yapılacak reformlarında daha başarılı bir şekilde biçimlendirilmesi sağlanacaktır.

Siyasal iktidarın anayasacılık hareketlerinin doğması ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmesi ile geçmişten farklı olarak şekillendirilmesini ifade eden hükümet sistemi kavramı, yasama, yürütme ve yargı erklerinin konumlandırılışı ekseninde hükümet sistemlerinin sınıflandırılmasına da temel teşkil etmektedir. Zira siyasal iktidarın, kaynakları ülkelere ve dönemlere göre değişmekle birlikte meşruiyet ile yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Yönetilenlerin inançlarına, arzularına ve taleplerine uygun bir yönetimin siyasal iktidarı elde etmesini ifade eden meşruiyet, hükümet sistemlerinin tasnifinde bakılan yasama ve yürütme organlarının belirlenmesini içermesi açısından en önemli hareket noktalarından biridir. Demokratik sistemlerde siyasal iktidarı oluşturan yasama ve yürütme erklerinin tabi oldukları denge meşrulukla işteş bir ilişki içerisindedir. Zira iktidarın meşruiyeti yönetilenlerin rızasına dayalı olması, bir yandan vatandaşların rıza göstereceği bir dengenin oluşturulmasını gerektirirken, bir yandan da yönetilenlere uygun bir yasama-yürütme dengesinin tesis edilmesi sistemin meşruiyetini artıracaktır. Bu bağlamda anayasacılık hareketlerinin, hukuk devletinin ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin çıkış noktası da siyasetin meşruiyet kaynağının değişmesiyle yakından alakalıdır (Teziç, 2009: 93; Yücel, 2009: 39). Bu çerçevede demokratik yönetim sistemlerinin ortaya çıkması ve inşası sürecinde önemli rol oynayan kuvvetler ayrılığı ilkesinden bahsetmekte fayda görülmektedir.

Kuvvetler (Erkler) Ayrılığı

Kuvvetler ayrılığı, hükümet yetkilerini, her birinin kendine ait karar mekanizması olan, yasama, yürütme ve yargı dallarına ayırarak politik özgürlüklerin en iyi şekilde garanti altına alındığı bir anayasal doktrin olarak tanımlanabilir

(Cameron, 2008: 448). Siyasal iktidarın kurumsallaşmış şekli olan devlet, meşru zor kullanma tekeline sahip tek kurum olarak, yönetimi sağlayabilmek amacıyla birtakım caydırıcı eylemleri icra etme yetkisine haizdir. Bu yetkinin bazı durumlarda sınırsız, adaletsizce ve zalimce kullanılabilmesinin önüne geçilebilmesine yönelik siyasal iktidarı sınırlandırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Nitekim sınırlandırılmamış, kurallarla eylem ve yetkilerinin çerçevesi belirlenmemiş bir devlet bireylerin özgürlüğüne yönelik en büyük tehdittir. Devlet kurumları aracılığıyla insanları baskı altına alabilme kudretine sahip olması ve başta iyi olan yönetimlerin zamanla yozlaşabilmesi nedeniyle önce dönemin aydınları sonra sosyal oluşumlar devleti sınırlandırmaya yönelik hukuki kurallar inşa edilmesinin gerekliliğini dile getirmiştir. Bu çerçevede sınırlı iktidarın tesis edilebilmesine yönelik egemen yetkilerin tek elde toplanmasının önüne geçilmesi öngörülmüştür. Konfüçyüs, bir kişinin birçok işi elinde tutmasına izin verilmemesi gerektiğini söylerken, Platon'da devleti insan biçiminde bir organizmaya benzeterek, kademeli birtakım organların yer aldığını ileri sürmüştür. Aristoteles ise devlet içindeki işlevleri üçe ayırarak kuvvetler ayrılığı kuramının temellerini atmıştır. Yüzyıllar içerisinde devletin işlevlerine yönelik birçok düşünür görüşlerini dile getirmiştir, ancak kuvvetler ayrılığı ilkesinin günümüz anlayışına uygun olarak ortaya koyan ilk düşünür İngiliz John Locke olmuştur (Kutlu, 2001: 85-109).

Locke (1632-1704) Aydınlama döneminin ilk filozofu olarak liberal ve anayasal demokrasi ve bireysel özgürlük kuramlarını dile getirmiştir. Locke, doğa kanunlarının insanlığa doğal hak, özgürlük ve mülkiyet hakkı verdiğini; fakat kendisinin en çok ilgilendiği mülkiyetin doğal hakkıdır ve en fazla ona dikkat çekmektedir. Toplumsal sözleşme kuramcısı kimliği ile insanların toplumsal sözleşme vasıtasıyla tesis edilecek devletle ilerlemek ve zenginleşmek amacıyla kamu yararına kanun yapma hakkına sahip olmalarını öngörmektedir. İnsanların bu sözleşme ile sadece yargılama ve ceza verme hakkını devlete devretmelerinin yanı sıra mülkiyet hakkı, düşünce, ifade ve vicdan özgürlüğünün ise korunmasını isterler. Locke, Aristoteles'in devlet yönetimine ilişkin gerçekleştirdiği sınıflandırmayı temel alarak, yasamanın halk tarafından seçilenlerce yapılırken yürütmenin muhtemelen bir monarkın elinde olmasının doğru olacağını ileri sürmüştür. Locke eserlerinde açık bir biçimde erklerin ayrılığından bahsetmemektedir. Dolayısıyla üstü kapalı olsa da

bugünkü anlayışla yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılmasını öngörmüş ve yürütmenin, hukuku inşa edici rolü sebebiyle yasamaya tabi olması gerektiğini dile getirmiştir. Fikirlerinin Amerikan Anayasası ve Fransız Devrimcilerinin bildirileri üzerindeki etkisi açıktır ve mülkiyet teorisi ardından gelen liberal politik düşünürleri etkilemeye devam etmiştir (Perkins, 2013: 20-21; Adams & Dyson, 2007: 57-64).

Fransız siyaset filozofu Charles-Lois de Secondat, Baron de La Berede et de Mentesquieu ise 1748'de kaleme aldığı Kanunların Ruhu isimli eseriyle Locke tarafından ileri sürülen kuvvetler ayrılığı teorisini geliştirmiştir. Bu eserde, özgürlüğün korunabilmesi için bütün erklerin üstünde hukukun üstünlüğü olması gerektiği ve hukukun üstünlüğünü koruyacak yargı erkinin de yasama ve yürütmeden ayrı olması gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü çerçevesinde inşa edilmiş tüm erklerin birbirinden ayrı olarak konumlandırıldığı bir hükümet yapısı öngörmüştür. Bu hükümet yapısının iyi ve adil bir yönetim sağlayacağını iddia etmiştir. Montesquieu'nun bu görüşleri, kitabın yayınlanmasından 20 yıl sonra ABD anayasasının temel hareket noktası olmuştur (Perkins, 2013: 22-23; Thomson, 2007: 121).

Montesquieu'nun asıl endişesinin, siyasal iktidarın tek elde toplanarak çok fazla güç yoğunlaştırılması durumunda ortaya çıkabilecek siyasal gücün aşırı artmasını önlemek olduğunu görebiliriz. John Locke, Montesquieu ve John Stuart Mill dâhil olmak üzere bu gelenekteki düşünürler için kilit nokta, halka karşı sorumlu olan bir hükümet oluşturularak, hem seçmenlere hem de devlet kurumlarının organizasyonuna ve bu kurumlar arasındaki ilişkiye dayanarak sınırlı ve sorumlu bir yapı inşa etmektir. Amaç, sınırlı, sorumlu ve hesap verebilir hükümet üreten bir siyasal sistem organizasyonuna ulaşmaktı. Bu bağlamda yürütme, yasama ve yargı arasındaki ilişkilerin analizi, sadece hükümetin yapısına değil, aynı zamanda siyasal sistemin doğasına da önemli bir bakış açısı kazandırmaktadır (Huggins, 2005: 223).

16. yüzyılda, VIII. Henry bir boşanma yüzünden Roma ile bağlarını koparması üzerine, büyük oranda ekonomik kaygılarla monarklar tarafından oluşmasına izin verilen parlamento ile İngiltere'yi Roma kilisesinden ayıracak yasaları yapabilmek üzere ortaklık içine girmiştir. 17. yüzyıla gelindiğinde Parlamento kendisini monarkla eşit hatta vergiler hususunda üstün görmeye başlamıştı. 1649'da Parlamento'nun I. Charles'ı ölümle cezalandırmasıyla sonuçlanan İngiliz iç savaşı da

tam olarak Parlamento ile monark arasındaki güç mücadelesinin bir sonuca bağlanması arayışıydı. Bu sürecin yakın tanığı olan İngiliz filozof Locke yasama gücünü en temel güç olarak kabul ettiğini kaleme almıştır. 18. yüzyılda ise aydınlanmanın en önemli düşünürlerinden Montesquieu siyasal iktidarın yasama ve yürütme olarak ikiye bölünmesi ve karşılıklı birbirlerini denetlemesi durumunda özgürlüklerin korunabileceğini dile getirmiştir. Modern devletler yasama ve yürütme ayrışmasına sahip olmakla birlikte, neredeyse sadece ABD'de bu güçler katı biçimde birbirlerini kontrol etmekte ve denetlemektedir (Roskin vd., 2013: 267-268).

Kuvvetler ayrılığı özgürlükleri muhafaza etmek ve sistemin tiranlığa dönüşmesini engellemek için iktidarı parçalamanın klasik bir yöntemidir. Liberal anayasacılığın temel özelliklerinden olan bu ilke, yönetimin herhangi bir erkinin gücünü yasalarla belirlenen çerçevede tutmasını ve iktidarın kullanımının asla kontrolsüz bırakılmasını sağlamaktadır. Kavramsal düzeyde kuvvetler ayrılığı farklı organlar arasında bağımsızlığı ifade etmekle birlikte, denetleme ve dengelemeyi sağlayabilmek için erklerin paylaşımı şeklinde karşılıklı bağımlılığı da içermektedir. Kuvvetler ayrılığının en sert şekilde kullanımı başkanlık sistemlerinde görülmektedir. Başkanlık sisteminin anavatanı hüviyetinde olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de kuvvetler ayrılığı ilkesi anayasanın ayrılmaz bir parçasıdır. Liberal anayasalar az ya da çok bu ilkeye bağlı kalmaktadırlar (Heywood, 2012: 286-287).

Yasama ve yürütme ayrımında farklı modeller söz konusu olmakla birlikte uygulamada karşılaşılan bazı durumlarında belirtilmesinde fayda vardır. Nitekim modern dünyada devletler istikrarı ve etkinliği sağlayabilmek için yürütmenin güçlendirilmesine yönelik adımlar attığı görülmektedir (Yavuz, 2000: 126). Siyasal yürütme, idarenin en üst dilimini teşkil eden politik liderlerden (başkanlar ve bakanlar, başbakanlar ve kabineler) oluşur ve bu oluşum hükümetin çekirdeği niteliğindedir. Yönetici, rejimin enerji verici gücüdür, öncelikleri belirlemekte, kararlar almakta ve hayata geçirilen uygulamaları denetlemektedir. Bir meclis veya yargı olmadan yönetim mükemmel bir şekilde icra edilebilir, ancak bir yönetici olmadan karar vermek imkânsızdır (Hague & Harrop, 2004: 268).

Hükümet sistemleri genel itibariyle yargı organı dışında kalan yürütme ve yasama erklerinin ilişkilerine göre sınıflandırılmaktadır (Erdoğan, 2011: 16). Burada

dile getirmek gerekir ki yürütme ve yasama erkleri arasındaki ilişkiler statik olmaktan ziyade her zaman dinamiktir. Bütün hükümet sistemi modellerinde (en katı biçimde ayrılan Başkanlık sistemi dahi), yasama ve yürütme organında görev alanlara bağlı olarak, çoğunlukla yasal çizgiler içerisinde daha yakın veya uzak ilişkiler kurabilmektedirler. Bu bağlamda yazında kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı ekseninde, meclis hükümeti, parlamenter sistem, yarı başkanlık sistemi ve başkanlık sistemleri şeklinde tasnif edildiği görülmektedir. Her ne kadar sistemler böylece tasnif edilmiş olsa da benzer hükümet sistemlerine sahip ülkelerin uygulamalarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir.

Başkanlık, yarı başkanlık veya parlamenter sistemlerden herhangi birisi diğerinden daha demokratik veya daha mükemmel değildir. Söz konusu hükümet sistemlerinin hepsi de çeşitli dönemlerde krize girmişlerdir. Hükümet sistemlerinin prototipi olarak görülebilecek, ABD başkanlık, Fransa yarı başkanlık, İngiltere parlamenter sistemi ülkelerin kendi koşullarına uygun olarak şekillenmiştir. Diğer bir deyişle, Amerika Birleşik Devletleri'ni başkanlık modeli, çoğunlukla Parlamentoların anası olarak da anılan Birleşik Krallık örneğinin oluşturduğu parlamenter modeli, Fransız Beşinci Cumhuriyeti'nin 1950'lerin sonundaki kendine özgü politik ihtiyaçlarına uygun olarak inşa edilmiş olan yarı-başkanlık modelinin örneği olarak almak geleneksel bir yaklaşımdır. Zira bu modellerin her birinin felsefi temeli ve temel kurumsal özellikleri sistemin kurucuları olarak nitelendirilebilecek ülkelerin koşulları (tarih, kültür, sosyal vb.) ile yakından ilişkilidir. Söz konusu hükümet sistemleri açıklanırken, en iyi uygulamalar olarak zikredilebilecek bu ülkelerden de bahsedilecektir.

1.3.1. Parlamenter Sistem

Parlamenter sistemin felsefi temelleri, çoğunlukçu demokrasiden beslenmektedir (Hislope & Mughan, 2012: 118). Parlamenter sistem, başkanlık sisteminde olduğu gibi fikri ve teorik tartışmalar sonucu ortaya çıkmayıp, İngiltere'ye özgü tarihsel koşulların bir ürünüdür. Şöyle ki, parlamenter sistem, ilk defa Britanya'da monark ile milletin temsilcilerinin yer aldığı parlamento arasındaki iktidar savaşının parlamentonun lehine sonuçlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle parlamenter sistemin inşası, monarkın sahip olduğu iktidar üzerindeki

kısıtlamaların tarihi bir ifadesidir. İngiltere'nin parlamenter hükümet sistemi "westminister modeli" olarakda isimlendirilmektedir (Kama, 2016: 161). Bu bağlamda İngiltere tarihi incelendiğinde parlamenter hükümet sisteminin gelişim süreci daha iyi anlaşılacaktır 1066'da Norman istilasından sonra ülke yönetiminde merkezi rol üstlenen kraliyetin iktidar alanı güçlendirilmiştir. Monarkların sahip oldukları bu büyük güç ile Kral John (1199-1216) yönetiminin yürürlüğe koyduğu uygulamalar feodal baronların muhalefetini artırmıştır. Muhalefetin güçlenmesiyle, kral, feodal toprak sahiplerini kraliyet iktidarının kötüye kullanılmasına karşı koruyan bir dizi imtiyazlara razı olmaya zorlanmıştır. Kraliyet ayrıcalıklarına ilişkin bu kısıtlamalar, 1215 yılında monarşi devletine karşı politik bir topluluğun haklarının tarihi bir ifadesi olan Magna Carta'da şekillendirilmiştir. Kısa bir süre sonra, 1236'da, Parlamento (Çam, parlamento teriminin 18. yüzyılda kullanıldığını ifade ediyor) terimi, özel vergilerin çıkarılmasına yönelik rızalarının alınması ve merkezi iktidarın bu bağlamda propagandacısı olmaları istenildiğinde resmen çağrılan feodal baronların ve diğer katılımcıların toplanmasına atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Parlamento yapısı içerisinde baron, yüksek rütbeli din adamı, şövalye, burjuva ve kilise temsilcisinden oluşan beş farklı kesimden üyeler mevcuttu. Zaman içerisinde bu üyeler aralarında gruplaşarak yüksek kamara (Yukarı Meclis) ile aşağı kamaranın (Alt Meclis) oluşmasına yol açmışlardır. 15. yüzyıla gelindiğinde Parlamento kanun yapma hakkını elde etmiş bulunmaktaydı. 16. ve 17. yüzyıllarda İngiltere'nin genel görünümü dini çatışmalar, ulusal rekabetler ve yöneticiler ile Parlamento arasındaki mücadelelerin karmaşık etkileşimini içeriyordu. 17. yüzyılın sonuna kadar, parlamenter demokrasinin temel bir biçimi ortaya çıkmıştır. Devlet kurma süreci bölücü ve yıkıcı bir biçimde gerçekleşmesi demokrasinin sürekliliğini, evrimsel dönüşümü ve hoşgörüyü içeren İngiliz siyasal kültürüne önemli katkıda bulunmuştur (Krieger, 2010: 52-54; Çam, 2000: 15-21).

1688 yılında imzalanan ve devletin yapılanmasına dair yön tayin eden Bill of Rights ile İngiltere siyasal hayatında yeni bir döneme girilmiştir. Söz konusu metinde şu hükümler yer almaktadır (Güneş, 1956: 33-34):

- Parlamentonun onayı olmaksızın barış zamanında asker toplanmayacak.
- Parlamento tarafından kabul edilmemiş vergiler kanunsuzdur.

- Kanunlar parlamentonun rızası olmadan kral tarafından yürürlükten kaldırılamaz.

1693 yılında Kral ilk defa Avam Kamarası'nda çoğunluğu elinde bulunduran gruptan (the Whigs) bir hükümet kurmuştur. 1714 yılında Hanovra Hanedanı'nın bir üyesi olarak tahta geçen Kral George İngilizce bilmemesi sebebiyle kabine toplantılarına iştirak etmemiş, kabinede yapılan müzakereleri ve sonuçlarını sonradan tercüman aracılığıyla öğrenmiştir. Ondan sonraki krallarda kabine toplantılarına katılmamışlar ve böylelikle bu gelenek yerleşmiştir. 18. Yüzyıl sonlarına doğru suç işlediği ileri sürülen bakanların mahkeme işlevi gören Lordlar Kamarası'na sevk edilmesi sağlanarak, siyasal sorumluluk ilkesinin ortaya çıkması sağlanmıştır. Bu durum parlamenter sistemin gelişiminde yeni bir evre olarak görülmektedir. 1784 yılında ise William Pitt'in Başbakanlığı ile birlikte, kabineye yönelik kullanılan fesih yetkisi başbakanın isteği çerçevesinde gerçekleşmeye başlamış ve bu durumda parlamenter sistemin bir geleneği haline dönüşmüştür. Yine bu dönemde bir siyasal partinin başı olan başbakan kabinenin lideri olarak İngiltere'deki siyasal iktidarın odak noktası (Roskin, 2012: 30) konumuna yükselmiştir. Ancak 19. yüzyıl ile birlikte Avam Kamarası üzerindeki kontrol Kral ve asilzadelerin elinden alınarak seçmen çevresinin genişlemesiyle birlikte halkın eline geçmiştir. 20. yüzyıl başında da genel oya geçilmiştir. Genel oya geçilmesiyle birlikte hükümetler ve parlamento üyeleri Avam Kamarası'na rağbet edilen siyasetten vazgeçerek seçmen taleplerine yönelik siyaset üretmeye başlamıştır. Parlamenter sistemin kurumlarının gelişimine eş zamanlı olarak siyasal partilerinde ortaya çıkışı gerçekleşmiştir (Boyunsuz, 2014: 10-11).

İngiltere'de Kral sistemin en eski ve en temel aktörü konumundadır. Zira Kral devletin, yargının ve yürütmenin başı, yasama erkinin ayrılmaz bir parçası, silahlı kuvvetlerin başkomutanı, İngiltere Kilisesi'nin yöneticisidir (Eroğul, 2010: 23). Kral birçok yetkisini kabineye devretmiş olsa da, soyluluğunun getirdiği saygı ile otoriteyi tesis etmekte ve güçlendirmekte, hükümet ise söz konusu otoriteyi kullanarak görevlerini ifa etmektedir. Diğer bir ifade ile Kral sadece biçimsel açıdan yetkili olmakla birlikte, hukuki sistemin tesisinde tedrici olarak başat rol oynaması nedeniyle halkın nezdinde büyük bir prestije sahiptir. Bu prestij ve saygınlık hukuki olarak sahip olunan tacın otorite tesis etmesini sağlamaktadır. Anayasal bir Kralın

karakteristik avantajı onun yerinin kalıcılığıdır. Bu, kendisine karmaşık işlemler hakkında sürece yayılmış ve sakin bir biçimde bir bilgi edinme fırsatı verir, ancak yalnızca bir fırsat verir. Kral bunu kullanmalıdır. Kral ve soyundan gelenler İngiltere'nin geleceği için hali hazırda büyük bir önem taşımaktadır (Çam, 2000: 31-32; Bagehot, 2001: 61-72).

Parlamenter sistemde temel husus yasama organı ve yürütme organı ayrılmaktan ziyade kombine edilmiş haldedir. Zira yürütmenin üyeleri yasama içerisinden çıkmaktadır ve kurulan kabine yine meclise karşı sorumludur (Munroe, 2002: 52). Parlamenter sistemde parlamento diğer sistemlere nazaran daha fazla ön plandadır ancak şu hususu da unutmamak gerekir ki, parlamentolar, tüm liberal demokratik devletlerin omurgasını oluşturur. Parlamentolar demokratik sistemlerin merkezinde yer alırken, her biri farklı bir yasama kültürünü geliştirir ve hiçbir parlamento birbiriyle aynı değildir. İngiltere'de Parlamentonun Güçlendirilmesi Komisyonu tarafından Temmuz 2000'de parlamentonun bir dizi işlevlerini sıralanmıştır. Bu işlevler şunlardır: 1- bir hükümet oluşturmak ve sürdürmek; 2- hükümet işlerinin yürütülmesini sağlamak; 3- güvenilir bir muhalefetin oluşmasını temin etmek; 4- hükümetin önlem ve eylemlerinin vatandaşlar adına incelemeye tabi tutulmasını ve hükümetin eylemleri için parlamentoya izahat vermesini sağlamak ve 5- vatandaşların seslerinin bireysel ve toplu olarak duyulmasının ve gerektiğinde bir şikâyete binayen gerçekleştirilen işlemlerde düzeltmelerin sağlanması (Arter, 2003: 124-126).

İngiliz parlamenter sistemi ki, Sartori başbakanlık olarak adlandırıyor, koalisyon hükümetlerinde tökezlemesi sebebiyle tek parti hükümetini gerektirmektedir. Bu gereklilik iki parti sistemini tesis eden bir seçim çevresinin oluşmasına muhtaçtır. Bu sistemde sıkı parti disiplini de mevcuttur. Zira bu disiplin vasıtasıyla tek parti hükümeti olarak yasama ve yürütme de istenilen düzenlemelere kendi içinden muhalefet çıkması önlenir. Bu çerçevede İngiliz parlamenter sistemi sırasıyla birbirinin üzerine bina edilen üç şarta bağlıdır. Bu şartlar: 1- basit çoğunluk seçimleri, 2- iki parti sistemi, 3- güçlü parti disiplini. Bu şartlar İngiltere'yi çok güçlü bir başbakana ve aslında kazananın her şeyi kazandığı bir seçim modeline götürmüştür (Sartori, 1997: 141-145). Parlamenter sistemin değişik ülke uygulamalarında başbakanın konumu, meclis-hükümet ilişkisi, parlamentonun

işleyişi ve seçim sistemleri gibi hususlarda farklılıkların olduğu göz ardı edilmemelidir. Tüm parlamenter sistemlerde muhteviyatının yoğunluğu değişmekle birlikte bulunan ortak özellikleri sıralamak yerinde olacaktır.

1.3.1.1. Parlamenter Sistemin Temel Özellikleri

Parlamenter sistem Avrupa'da yoğunlaşmakla birlikte İsrail, Japonya, Tayland gibi farklı coğrafyalarda yer alan ülkelerde de hükümet sistemi olarak benimsendiği görülmektedir. Yürütmenin sorumsuz devlet başkanı ve yasama organına karşı kolektif sorumlu kabineden oluşması, yürütmenin iki başlı bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bu uluslararası yelpaze içerisinde parlamenter sistem uygulamaları, siyasal kültür, anayasa düzenlemeleri, parti sistemi ve siyasetinin yapısı, özellikle de hükümetin bir koalisyon olup olmadığına bağlı olarak ülkeler arasında farklılık arz eder. Model, siyasal koşullara ve parlamenter sistemi içindeki önde gelen kişiliklere göre de ülkeler arasında değişiklik göstermektedir (James, 1999: 1). Saf parlamenter sistemin özü karşılıklı bağlılıktır. Bu tanımlayıcı koşul, tek parti veya koalisyon hükümetlerinin kurulması ve korunması, yasamada ortaya çıkabilecek sorunların bertaraf edilmesi, yürütmenin anayasal çizgiden sapmasının engellenmesi ve siyasal toplulukların askeri darbelere destek vermesinin önünü kesebilmeye yönelik pozitif ve negatif tedbirlerin alınması gibi hususları içermektedir (Stepan ve Skach, 1993: 17).

Parlamenter sistemin özelliklerine ilişkin literatürde herkesin üzerinde anlaştığı ortak bir metin mevcut değildir. Bununla birlikte bir hükümet sisteminin parlamenter olarak nitelendirilebilmesi için tüm çevrelerin üzerinde anlaştığı iki özellik mevcuttur. Bunlar hükümetin parlamentodan çıkması ve parlamentoya karşı sorumlu olması nedeniyle hesap vermesidir (Tunçkaşık, 2017: 2). Parlamenter sistemin uygulamalarında bazı farklılıklarla karşılaşılmakla beraber genel itibariyle özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Güneş, 1956: 57-85; Yavuz, 2013: 20-27; Fendoğlu, 2017: 477-482; Atar, 2015: 146-147):

- *Yürütme organı (düalist-devlet başkanı ve başbakan) iki-başlıdır*. Parlamenter sistemin ana vatanı niteliğinde anayasal bir monarşi olan İngiltere'de egemen devlet başkanı, yani taç sahibi olandır ve ulusu sembolik olarak temsil eder (parlamenter sistemlerde devlet başkanlarının

görevi budur), ancak hükümetin başı değildir. Hükümetin başı normal şartlar altında, mecliste çoğunluk desteğine sahip parti liderinin atandığı Başbakanlık makamıdır (Turpin ve Tomkins, 2007: 354-357). İngiltere'de çok güçlü bir başbakanlık kurumundan bahsederken başka birtakım uygulamalarında ise başbakan ve kabine arasında eşitliğe daha yakın hassas bir denge vardır. Başbakana verilen güç değişse de fiiliyatta parlamenter sistem içerisinde başkanlık sisteminin başkanından daha fazla yetki alanını kontrol etmektedir (Kutlu ve Göksel, 2014: 222-223). Tıpkı İngiltere'de olduğu gibi monarşilerde devlet başkanı Kral iken, cumhuriyetlerde Cumhurbaşkanı'dır. Bu sistemde devlet başkanı sorumsuz iken bakanlar kurulu hem bireysel hem de kolektif sorumluluğa sahiptir.

- *Devlet başkanının siyasal sorumluluğu yoktur*. Parlamenter sistemin tarihsel serüveni dikkate alındığında, yürütme organının yetkileri hukuken devlet başkanının elinde olduğu görülmektedir. Fakat zamanla bu yetkiler fiilen başbakana ve kabineye geçmiştir. Hem devletin hem de yürütmenin hukuken sahibi olan monarkın elinde toplanmış olması tarihi gelişimin bir sonucudur ve bu durum parlamenter rejimin monarşinin evriminden ortaya çıkmasıyla açıklanabilir. Monark'ın ne kadar yetkileri sınırlansa da hukuken devletin başkanı olarak tescillenmiştir (Bagehot, 2001: 61). Parlamenter sistemde devlet başkanının sorumsuz olması ve iki başlı yürütmenin ortaya çıkması geleneksel, tarihî ve kültürel sebeplerle kaldırılmayan monarşinin sistem içerisinde muhafaza edilmesi veya cumhurbaşkanlığı makamı ihdas edilerek söz konusu makamın ikame edilmesidir. Parlamenter sistemlerde devlet başkanının sorumsuz olması, onun kısıtlı yetkilerle donatılmasını da gerektirmektedir. Bu durum demokrasinin de bir gereğidir. Devlet başkanının sorumsuz olması sebebiyle işlemlerinin başbakan veya ilgili bakan tarafından imzalanması usulu ihdas edilmiştir. Bu duruma "karşı-imza" kuralı denmektedir. Devlet başkanı işlemlerinde karşı imza kime ait ise, bu işlemlerden o sorumlu olduğu gibi işlemleri yapma hususunda da asıl yetki sahibidir (Gözler, 2010: 589-590).
- *Yürütme organı yasama organına karşı sorumludur.* Yürütme yetkilerini fiiliyatta kullanan organ olarak bakanlar kurulu, meclisten güvenoyu

almaksızın görev alamamaktadır. Güvenoyu mekanizması yasama organına karşı taşınan sorumluluğun kabinenin oluşturulması sırasında uygulanmasıdır. Güvenoyu alarak göreve gelen bakanlar kurulu üyelerinin aynı kanata sahip oldukları düşünülür. Nitekim bakanlar kurulunda kararlar oybirliği ile alınır. Bakanlar kurulunun müşterek sorumlu olması durumu da kararların oybirliği ile alınmasını zaruri kılmaktadır. Kabinenin ortak hareket etmesini sağlama görevinin başbakanda olması, sistem içerisinde başbakanın neden bu kadar güçlü olduğunun da izahıdır. Bakanlar hükümetin izlediği genel politikalardan dolayı sorumlu tutuluyorsa müşterek sorumluluk; kendi bakanlığı ile ilgili bir hususta mesul tutuluyorsa bireysel sorumluluk devreye girmektedir. Yasama organı yürütmeyi sözlü ve yazılı soru, gensoru ve meclis soruşturması aracılığıyla denetlemekte ve bu denetlemeler sonucunda çeşitli müeyyideler uygulayabilmektedir. Zira parlamenter sistemde hükümet, yasamanın içerisinde çıkmaktadır ve görevine devam edebilmesi için yasama organının desteğini almak zorundadır. Dolayısıyla yürütme organı yasamadaki çoğunlukla hizalanmış durumdadır (Baron, 1998: 595).

- *Yürütme organının yasama organı üzerinde yetkileri mevcuttur.* Yürütme organı, parlamentoya kendi isteklerini kabul ettirebilmek için *istifa* seçeneğini masaya getirerek yasama organını ikna etmeye çalışabilir. Hükümet taşıdığı siyasal sorumluluk uyarınca zorunlu gördüğü yasal düzenlemeleri meclisten geçirebilmesi hükümetin bir politikasının var olabilmesi için gereklidir. Hükümetin yasama organını *toplantıya çağırma* yetkisi mevcuttur. Nitekim bu sistemin orijini konumunda olan İngiltere'de parlamentonun toplanması Kralın isteği ile gerçekleşiyordu. Yürütme organının meclisi toplantıya çağırması monarşik bir sistemin özelliği olarak görmek mümkündür. Hükümetin yasamayı toplantıya çağırması günümüzde bir üstünlük belirtisi olarak addedilmemektedir. Bakanların *meclis toplantılarına katılmaları* da, yasama organını yönlendireceği için bir yetki olarak görülmektedir. Nitekim genel olarak bakanların, meclis üyesi olmaları İngiltere'de olduğu üzere esastır. Bakanların yasama organında yer alarak müzakerelere katılması, yasama fonksiyonunun hükümet tarafından

> kontrol edilmesini temin etmektedir. Parlamenter sistemi benimseyen birçok ülkede, meclisten çıkarılan kanunların büyük bir kısmı bakanlar kurulu tarafından sunulan tasarılardan oluşmaktadır. Yürütme organının yasama organını *feshetme yetkisine* sahip olması da, parlamentonun hükümeti düşürebilmesine karşı bir denge unsuru olarak düşünülebilir. Diğer taraftan ortaya çıkan anlaşmazlıkların büyüyerek sistemi bir çıkmaza götürmesi durumunda halkın hakemliğine başvurulmasına yönelik bir araç olarak da demokratik sistem mantığıyla örtüşmektedir. Yürütme organını feshetme yetkisi İngiltere'de görülmekle birlikte, parlamenter sistemi benimseyen diğer bazı Avrupa ülkelerinde mevcut değildir. Bunun başlıca sebebi bu mekanizmadan yoksun ülkelerde hükümetin parlamentodan oldukça güçsüz bir konumda olmasıdır (Duverger, 1986: 85).

Parlamenter sistemi diğer sistemlerden ayıran özellikleri, asli ve tali özellikler olarak iki başlık halinde sıralamak mümkündür. Bu çerçevede parlamenter sistemin ayırıcı asli özellikleri: 1- Yürütmenin iki başlı bir yapıda olmasıdır. Başkanlık sisteminde, başkan hem devlet hem hükümet başkanıdır; 2- Parlamenter sistemde yürütme doğrudan halk tarafından seçilerek göreve gelmez. Başkanlık sisteminde ise başkan doğrudan halk tarafından seçilir; 3- Parlamenter sistemde yürütme organının devlet başkanı kanadı yasama organına karşı sorumsuz iken, bakanlar kurulu sorumludur. Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme erki güçlü bir biçimde ayrıldığı için, başkanın yasama organına karşı sorumluluğu söz konusu olmayıp, sorumluluğu doğrudan halka karşıdır. Parlamenter sistemi ayırıcı tali özellikler ise: 1- Yürütme organı yasama organını feshedebilmesidir; 2- Yasamada görev alan kişi aynı zamanda yürütmede de görev alabilmesidir; 3- Yürütme organı yasama organının çalışmalarına iştirak edebilmesidir (Lijphart, 1996: 62-67; Gözler, 2010: 588-596; Özbudun, 2005: 329-330).

İngiltere'nin tarihsel deneyimlerinin bir sonucu olan parlamenter sistem yukarıda dile getirilen özellikler çerçevesinde inşa olan bir sistem olarak birtakım avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Parlamenter sistem başkanlık sisteminin tersi olarak görülmesi sebebiyle, bir sistemin avantajlı olduğu noktalar diğerinin

dezavantajı olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu avantaj ve dezavantajların bilinmesi durumunda sistemler arasında yapılan muhakemeler daha sağlıklı olacaktır.

1.3.1.2. Parlamenter Sistemin Avantajları

Parlamenter sistemin üzerinde yükseldiği değerler ve sahip olduğu mekanizmalar uyarınca birtakım avantajlara sahiptir. Bu avantajları şu şekilde sıralamak mümkündür (Yavuz, 2013: 31-36; Mainwaring ve Shugart, 1997)

a) Sistemde yaşanabilecek tıkanıklıkların önlenebilmesi

Çoğunluk tarafından kabul gören geleneksel görüş, parlamenter sistemlerde, kilitlenmenin asla gerçekleşmeyeceği yönündedir. Nitekim parlamenter sistemlerde, hükümet ve yasama organı arasında herhangi bir kilitlenme olduğunda, ya hükümetin değişmesiyle ya da yasama organının değişmesiyle sonuçlanan bir işleyiş mevcuttur. Bu nedenle, parlamenter sistemlerde bölünmüş hükümet yapıları (örneğin azınlık hükümetleri gibi) mevcut olmasına rağmen, bu sistemlerde hükümetin ancak onun yerini alabilecek alternatif çoğunluk olmadığı sürece var olması, onları başkanlık rejimlerinden ayıran bir gerçektir. Sonuçta, parlamenter sistemlerde başkanlık sistemlerindekiyle aynı anlamda bir kilitlenme yaşanmaz (Cheibub ve Limongi, 2002: 156).

Parlamenter sistem karşılıklı bağımlılığı gerektirir. Parlamenter sistemde bir hükümet kurulabilmesi için yasama organında çoğunluk tarafından desteklenmelidir. Zira meclisten güvenoyu alamaması halinde kurulamadığı gibi, kurulduktan sonra da düşebilir. Hükümette (normalde devlet başkanıyla birlikte) yasama organını dağıtma kapasitesine sahiptir ve böylelikle seçime giderek yasama organını yeniden şekillendirilmesini sağlayabilir. Bu koşullar çerçevesinde başbakan ve hükümeti, yasama çoğunluğunun pasif desteği olmadan hayatta kalamaz. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde yer alan milletvekillerinin sistemin doğasında bulunan mekanizmaları, yürütmenin parlamentoyu dağıtma hakkı ve yasama organının güven oylaması isteme ve gerçekleştirme hakkı, kullanma imkânları sistemde kilitlenmeyi engelleyen araçlardır. Bu mekanizmalar çerçevesinde işleyen sistem, işbaşına gelen hükümetin politikaları formüle etmede etkin olacağını garanti etmeyeceği gibi hükümetin istikrarını da kesinleştirmez. Fakat parlamento çerçevesinde mevcut olan karar

mekanizmaları, çıkmaza giren veya verimsiz hükümetleri (yöneticiler ve parlamentolar) kaldırmak için anayasal araçlar sağlar. Çoğunluğu olmayan bir hükümetin kararname ile yönetme tehlikesi, parlamento çoğunluğunun (Başbakanın koalisyon müttefikleri ya da kendi partisi) hükümetin yeniden şekillenmesini sağlayan güvenoyu mekanizması ile bertaraf edilmektedir (Stepan ve Skach, 1993: 3,18).

İngiltere'nin uygulamış olduğu iki partili ve tek meclisli parlamenter sistemin sosyal ve ekonomik zorluklara başkanlık sistemine nazaran daha hızlı yanıt verebileceği ileri sürülmektedir. Zira bu noktada temel argüman, başkanlık sistemlerinde yer alan aktörlerin politika değişikliğindeki girişimleri engelleyebildikleri çoklu veto noktaları (Temsilciler Meclisi, Senato ve Başkan) ile karakterize olmasından dolayı, sistemlerin sosyal ve ekonomik zorluklara tepkisinin genellikle sorunlu olmasıdır. Buna karşılık, tek bir veto noktasının (çoğunluk partisi) varlığı, Westminster sistemlerinde zorluklara daha kolay yanıt verilmesini sağlar (Hammond, 2003: 75).

Parlamenter sistemlerde devlet başkanı ve bakanlar kurulunun yürütmeyi oluşturması, oluşabilecek tıkanıklıkların aşılmasında pozitif bir rol oynayabilmektedir. Zira devlet başkanı, bakanlar kurulu ve meclis arasında çıkan çatışmalarda pozitif bir rol üstlenebilmekte ve sistemde yaşanan tıkanıklığı ortadan kaldırabilmektedir (Turhan, 1989: 38). Nitekim Türkiye'de hükümetin yasama organını feshetmesi mümkün değilken, devlet başkanı olan Cumhurbaşkanı'nın yasama organını feshetme yetkisi mevcuttur. Nitekim Türkiye'de ilk defa Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından kullanılan bu yetki ile 7 Haziran seçimlerinden 45 gün sonra seçimlerin yenilenmesini sağlayarak, yasama organı içerisinden hükümet oluşturulamaması krizini çözmüştür.

b) Sistemin esnek olması

Parlamenter sistemler, başbakan ve bakanlar kurulunun görevi meclis tarafından herhangi bir zamanda sonlandırılabilir olması ve parlamento çoğunluğu tarafından seçimler her an istenebilmesi sebebiyle esnek bir yapıya sahiptir. Esneklik yasama-yürütme arasında ortaya çıkabilecek bir tıkanmayı hızlı bir biçimde gidermeye yönelik halkın hakemliğine başvurmayı öngörmektedir. Diğer taraftan

başbakan ve bakanlar kurulunun ortaya koyduğu kötü yönetimin parlamento tarafından ve seçime gitmeksizin hızlıca bertaraf edilebilmesi de sisteme esneklik kazandırmaktadır. Yürütmenin görev süresindeki bu esneklik, dolaylıda olsa sistemin halkın tepkilerine daha duyarlı davranmaya ve daha hızlı cevap vermeyi mümkün kılmaktadır. Bu imkân beraberinde hükümetlerin yaşam sürelerinin kısa olması sonucunu getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla bir hükümet istikrarsızlığından bahsetmek mümkündür. Ancak söz konusu istikrarsızlıkların birçoğunun temelinde sistemin halkın tepkileriyle eşgüdümlü olarak esnek görev süreleri yatmaktadır (Kalaycıoğlu, 2005: 22-23; Yazıcı, 2005: 128-129).

c) Sistemin kutuplaşmayı önlemesi

Parlamenter sistemlerde seçimler sonucunda bir parti hükümet kurabilecek, hatta anayasa değiştirebilecek bir çoğunluğu elde edebilse de, genellikle çok sayıda parti parlamentoda yer alır. Meclis aritmetiğinin tek parti iktidarına izin vermediği durumlarda iktidar paylaşımı ve koalisyon kurulması bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla iktidarı tesis etmeye aday olanlar ve hükümetler en küçük partilerin bile arzularına ve menfaatlerine duyarlı olurlar. Küçük partilerin bile sistem içerisinde ya iktidar içerisinde yer alarak yahut iktidara belirli konularda destek vererek bir bütün olarak sistemin işleyişinde çıkarları olması kaçınılmazdır (Linz, 1995a: 147). Diğer taraftan, bir parti tek başına iktidar dahi olsa, başbakanın parti içi dengeleri gözetmesi ve parti içindeki farklı hizipleri dikkate alması hükümetin ve partinin selameti için bir zorunluluktur. Koalisyon hükümetlerinde bu durum daha da fazla göze çarpmaktadır (Onar, 2005: 93).

Parlamenter sistemlerde halkın siyasal meşruiyeti parlamentoya vermesi ve hükümetin parlamento içerisinden çıkması iki açıdan sistemde kutuplaşmayı önlemektedir. Birincisi siyasal meşruiyet kaynağının sadece parlamentoda olması hükümet-yasama ilişkilerinde çatışmayı ve kutuplaşmayı engellemektedir. Dolayısıyla hükümeti meclis ile beraber çalışmaya zorlamaktadır. İkincisi ise parlamento içerisinde yer alan muhalefet-iktidar ilişkisini teşvik ederek, çıkacak kararların diğer sistemlere nazaran daha uzlaşmaya dayalı olmasını sağlamaktadır (Kalaycıoğlu, 2005: 19; Mainwaring ve Shugart, 1997: 452-453). Muhalefetin parlamentoda yer alarak görüşlerini kendisine sistemin sunduğu imkânlarla ifade

edebilmesi, muhalefetin kendini çaresiz ve etkisiz hissetmesinin önüne geçmektedir. Bu çerçeve de kendini çaresiz hisseden ve karar alma mekanizmalarında hassasiyetlerine riayet edilmediğine inanan muhalefetin varlığı durumunda ortaya çıkabilecek olan siyasal bunalım ve toplumsal gerginliğin artması da engellenmektedir. Diğer bir ifadeyle, Parlamenter sistemde seçim kaybedenler, sistemin tamamen dışında kalmazlar (Gözler, 2010: 612)

d) Daha demokratik bir yönetim sunması

Parlamenter sistemlere sahip ülkelerin daha köklü demokrasilerinin olduğu ve demokratik sistemleri sürdürebilme noktasında daha başarılı oldukları yapılan araştırmalardan yola çıkılarak görülmektedir (Mainwaring ve Shugart, 1997; Hekimoğlu, 2009: 124). Parlamenter sistemlerin demokratik bir yönetim sağladığını ortaya koyan bir başka araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu araştırmanın nihayetinde, parlamenter sistemlerin demokratik işleyişi neden daha fazla destekleyici bir anayasal çerçeve sunduğunun açıklaması, şu teorik olarak öngörülebilir ve ampirik olarak gözlemlenebilir nitelikteki eğilimler olduğuna inanılmaktadır: hükümetlerin programlarını uygulamak için büyük çoğunluğa sahip olma eğilimi; çok partili bir ortamda hakim olma kabiliyeti; yöneticilerin anayasanın sınırlarını zorlar bir biçimde hareket etme eğiliminin düşük olması ve bunu yapan bir yöneticiyi ortadan kaldırma kapasitesi; Askeri darbeye karşı daha olumsuz bir tutuma sahip olma durumu; politik topluma sadakat ve tecrübe kazandıran uzun parti-devlet kariyeri sunma eğilimi daha yüksektir (Stepan ve Skach, 1993: 22).

Başkanlık sistemi, köklü demokrasilere sahip ülkeler arasında kötü temsil edilmekle birlikte, başkanlık sistemlerinin Latin Amerika'da ve Afrika'da dünyanın diğer bölgelerine göre daha fazla kabul gördüğü bilinmektedir ve dünyanın bu bölgelerinde hükümet biçimi ne olursa olsun demokrasinin işlemesinin önünde aşılması daha zor engellerin var olduğu göz ardı edilmemelidir. Buna karşın, parlamenter sistem çoğu Avrupa'da ve eski İngiliz sömürgelerinde (bunların büyük kısmı mini devletlerdir) tercih edilen rejim biçimi olmuştur ve buralarda demokrasinin işlemesine yönelik şartlar genellikle daha elverişli olmuştur. Bu nedenle, parlamenter sistem ile demokratik sisteme erişme ve sürdürebilme başarısı arasındaki korelasyon, kısmen mevcutta bulunan uygulamaların ve koşulların bir

ürünüdür. Bu çerçevede parlamenter sistemi benimseyen ülkelerin bu sistemi anayasal olarak tercih etmeden sahip oldukları mevcut kurumsal kapasiteleri ile yakından ilgili olması, daha demokratik olma başarısını sadece parlamenter sistem tercihine bağlamayı anlamsız kılmaktadır (Mainwaring ve Shugart, 1997: 460).

e) Profesyonel yöneticilerin görev almasına daha elverişli olması

Parlamenter sistemlerde parti başkanlarının değişimleri başkanlık sistemlerine nazaran daha farklı işlemektedir. Zira bir seçimde başkan seçilemeyen kişi bir dahaki seçimde aynı partiden aday olması pek mümkün değilken, parlamenter sistemde seçimi kazansa da kaybetse de parti yöneticileri makamlarını uzun süre koruyabilmektedirler. Dolayısıyla siyasal ve yönetim tecrübesi daha çok artmış bireyler hükümetin içerisinde yer alabilmektedirler. Başkanlık sistemlerinde ise söz konusu deneyim, başkanın değişmesi ile birlikte kaybolma eğilimindedir. Başkanlık sistemleri hükümet başkanları seçimi noktasında siyasal bir yabancının seçime girip kazanması noktasında parlamenter sisteme nazaran daha elverişlidir. Siyasal yabancıların seçilmesi durumunda beraberinde ciddi handikaplar getirmesi beklenebilir. Ancak burada istisna olan bazı durumlar mevcuttur. Kurumsallaşmış parti sistemlerine sahip başkanlık sistemlerinde siyasal yabancıların göreve gelmesi istisnadır. Örneğin Arjantin en son, Peron'un henüz parti inşa etmediği 1945'te bir yabancı başkan seçmiştir. Parlamenter sistemlerde istikrarsız yönetimlerde bile kabine üyeleri tecrübe kazanırlar ve bu tecrübe birikimlerinden sistem oldukça fazla yararlanır (Mainwaring & Shugart, 1997: 456; Linz, 1995b: 180). Diğer taraftan muhalefette veya iktidarda yer alanların parlamento aracılığıyla hemen hemen tüm kararların alınış sürecine iştirak etmeleri nedeniyle, sistem içerisinde yer alan birçok aktörün yürütmenin işleyişine ilişkin tecrübeler biriktirmesi mümkün olmaktadır. Bu bağlamda yürütmede yer alan ve alacak aktörlerin yürütme süreçlerinde daha bilgili olması mümkün görünmektedir. Ayrıca İngiltere'deki "gölge kabine" uygulaması da yürütmede yer alacak tüm olası şahısların profesyonelleşmesini temin etmektedir.

1.3.1.3. Parlamenter Sistemin Dezavantajları

Parlamenter sistem yukarıda sıralanan avantajlara sahip olduğu gibi dezavantajları da mevcuttur. Söz konusu dezavantajlar şu şekilde sıralanabilir (Yavuz, 2013: 36-42):

a) Sistemin istikrarsız hükümetlere yol açması

Parlamenter sistemlere yöneltilen başlıca eleştiri istikrarsız hükümetlere yol açmasıdır (Lijphart, 1996: 68-69). Parlamenter sistemin doğası gereği, hükümetlerin meclis çoğunluğunun onayını alarak kurulabilmesi beraberinde istikrarsızlık sorununu da getirebilmektedir. Zira hükümetin göreve gelebilmesinin yanı sıra sürdürebilmesinin de meclisin güvenine ihtiyaç duyması hükümetin her an düşürülebilmesi ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. Özellikle mecliste koltuk sahibi parti sayısının artması ve iktidarı tek başına kurabilecek bir partinin mecliste yer almaması durumunda başvurulan koalisyon hükümetleri genel itibariyle istikrarsız yürütmeye kapı aralamaktadır. İktidarın güçlü olmadığı durumlarda, meclis içerisinde yer alan partilerin hükümeti yıpratmaya yönelik faaliyetler yürütmesine mahal vermekte ve bu durum hükümetin icraatlarını arzu ettiği gibi yapamayıp başarısız olmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan güç dağılımının koalisyon ortakları arasında bir birine yakın olması halinde kabine içinde yer alan bakamlar özerk bir yürütme aktörü haline dönüşebilmektedir. Bu durum başbakanın otoritesinin zayıflamasına, kabine içi çekişmelerin artmasına ve meclisten çıkan yasal düzenlemelerin büyük bir kısmının bakanlar kurulu tarafından önerilen değişiklikler olması sebebiyle kanun yapma sürecinin tıkanmasına yol açmaktadır. Türkiye'de 1970-1980 arasında da görüldüğü üzere parlamenter sistem uygulamalarının çoğunda, hükümetlerin ortalama ömrü bir yıla bile erişememektedir (Alkan, 2013: 136-137; Yavuz, 2013: 36). Parlamenter sistemin istikrarsız hükümetlere yol açması durumu klasik parlamenter sistemin yürürlükte olduğu II. Meşrutiyet döneminde de görülmektedir. 22 Temmuz 1908 tarihinde Küçük Sait Paşa kabinesiyle başlayan ve Ankara'da TBMM'nin açılması ile sona eren 1908-1920 arasındaki 12 yıllık dönemde 18 hükümet değişikliği. Monarşi ile parlamenter sistemin beraber işlediği

bu dönemde ortalama hükmet yaşam süresi 8 ay gibi kısa bir süredir (Tekin, 2013: 194).

Parlamenter sistemin istikrarlı bir yönetim ortaya çıkarmasının temel kriterlerinden birisinin siyasal aktörler arasında uzlaşmacı ve kurala saygılı bir siyaset anlayışının siyasal kültürde yer edinmesi olduğu ileri sürülebilir. Parlamenter sistemde istikrar karar alma süreçlerinde güçlü bir odak olarak başbakanın yer alması ve yönlendirmesi ile siyasal partiler arasında uzlaşmacı bir siyaset anlayışının mevcut olmasıyla yakından ilişkilidir (Alkan, 2013:136-137). Siyasal istikrarın sağlanması hususunda siyasal partilerin durumunu belirleyen en önemli husus hangi sistem benimsenirse benimsensin ülkenin siyasal kültürü ile uyumlu olması zorunluluğudur. Nitekim İngiltere'de tesis edilen siyasal istikrarın kaynağı siyasal partilerin iç disipline sahip olması iken, ABD'de iç disiplinin olmaması siyasal istikrarı sağlamaktadır. Siyasal istikrarın temininde kurumsal düzenlemelerin etkisi toplumun bir uygulama ve karar üzerinde uzlaşının sağlanması, siyasal alanda gelir dağılımından kaynaklanan keskin ayrışmaların önlenmesi ve şiddete başvuran toplumsal grupların olmamasını temin etmek olarak dile getirilebilir. İngiltere ve ABD'nin siyasal istikrarı temin ederken benimsedikleri liberal demokratik değerler çerçevesinde bireylerin özgür yaşamına devlet olarak hem saygı göstermeleri hem de bireylerin ve grupların hukuk dışına çıkmamak kaidesiyle arzu ettikleri gibi yaşamaları için imkân sunmalarıdır. Osmanlı devletinin uzun ve müreffeh bir düzen tesis etmesini sağlayan hoşgörüsü ile benzerlik göstermekte ve tarihsel bir kanıt sunmaktadır. Sonuç olarak siyasal istikrar tüm toplumun belirli temeller üzerinde uzlaşmasıyla yakından ilgilidir, dolayısıyla siyasal istikrarın sağlanması toplumun iradesinin tüm sisteme hâkim olmasına bağlıdır (Kılınç, 2015).

Bir parlamenter sistemin istikrarlı veya istikrarsız olmasını belirleyen temel faktör parti sistemleridir. İstirkrarsız hükümetlerin ortaya çıkmasında anayasal düzenlemeler ikincil rol oynadığı ileri sürülebilir. Tek bir parti ya da bir koalisyon tarafından sağlanan meclis çoğunluğunun kurduğu hükümetin güçlü ve disiplinli parti veya partilerden oluşması durumunda, çoğu zaman güçlü ve istikrarlı bir hükümet tesis edilir. Partilerin bölünmüş, heterojen ve değişken ya da çoğunluğunun küçük ve belirsiz olması halinde ise parlamenter sistemin zayıf ve istikrarsız olması kuvvetle muhtemeldir (Newton ve Deth, 2014: 96). Hükümet sistemlerinin istikrarlı

olup olmamalarını belirleyen bir diğer kurumsal kaynakta seçim sistemleridir (Kılınç, 2015: 368). Zira seçim sistemleri, parti içi disiplin ile meclisin nasıl şekilleneceği ile yakından ilgilidir.

Hükümet istikrarı ile siyasal istikrar kavramları birbiriyle sıkça karıştırılan kavramlardır. Siyasal istikrar hükümet istikrarından daha geniş bir kavramdır ve genellikle hükümet istikrarını da içerir (Özbudun, 2005: 107).

b) Sistemin kurulan hükümetlerin güçsüz olmasına sebep olması

Parlamenter sistemlerde çoğunlukla koalisyon hükümetlerinin yer aldığı göz önüne alınırsa, hükümetin genel itibariyle parlamento karşısında güçsüz kalacağı ileri sürülebilir. 1991-2002 yıllarında Türkiye'de de görüldüğü üzere, çok partili siyasal yapılarda nispi seçim sistemleri ile parlamenter sistem bir arada uygulandığında genel itibariyle koalisyon hükümetleri kurulabilmektedir (Yavuz, 2013: 38). Sartori'de (1997: 146-147) parlamento içerisinde hükümet ne kadar güçlü ise o kadar hükümetlerin kurulabileceğini ve sistemin işleyebileceğini dile getirmektedir. Dolayısıyla çok parçalı parlamento yapıları hükümeti güçsüz konuma düşürmekte ve parlamentodaki olası çatışmalara teslim olmaya zorlamaktadır.

Koalisyon hükümetlerinin var olduğu dönemlerde, hükümetteki her parti, sadece benimsedikleri politikaları parlamentoda destekleyen görüşleri ve yasal değişiklikleri gündeme getirerek, hükümete gelmeden önce parti olarak seçmene vaat ettikleri hususları gerçekleştirmeye yöneleceklerdir. Tabii ki söz konusu partiler, gündem önceliklerinde farklı hususlara odaklanacaklar hatta sadece sıralamada değil bazı politikalarda birbirleriyle çatışma içerisine gireceklerdir (Martin, 2004). Koalisyon içerisindeki görüş ayrılıkları hükümet icraatlarının gecikmesine yol açabileceği gibi koalisyon ortaklarının birbirlerini ikna etmeye yönelik bir faaliyet yürütecekleri için zamanda kaybedeceklerdir. Diğer taraftan koalisyon içerisinde ortaya çıkan çatlaklar, uygulanması düşünülen politikalara ilişkin yasal düzenlemelerin parlamentodan geçişini de krize dönüştürecektir. Daha ileri bir safhada ise bizzat koalisyon üyelerinin bir kısmının onay verdiği güven oylaması ile hükümet düşürülecektir. Parlamenter sistem uygulamalarında hâkim hükümet kurma biçimi olarak gerçekleşen koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkardığı bu tablo düşünüldüğünde sistemin hükümetleri güçsüz bıraktığı söylenebilir.

Koalisyon hükümetlerinde genel itibariyle uzun vadeli politikalar izlenemez ve yatırımlar gerçekleştirilemez. Bu durum koalisyon ortaklarının uzun vadeli ve büyük yatırım gereken politikalar hususunda birtakım sebeplerden dolayı (farklı yatırımlar düşünülmesi, sonuçlarının hükümetleri sona erene kadar çıkmaması ihtimali, bakanlıkların eşgüdümle çalışmakta zorlanması vb.) uzlaşmanın çok zor tesis edilebilmesi ve koalisyon ortaklarının gelecek seçimlerden umutlu olmaması nedenleri ile ortaya çıkabilir (Yazıcı, 2005: 131-132). Geleceğe yönelik büyük yatırımların gerçekleşemediği dönemlerde güçlü hükümetlerden söz etmek pek mümkün değildir.

c) Sistemin düşük vasıflı demokrasiye neden olması

Parlamenter sistemlerin doğası itibariyle halkın parlamentoda yer alacakları seçimini doğrudan oy kullanarak gerçekleştirmesinin ardından parlamentoda oluşan sandalye dağılımı çerçevesinde hükümetin oluşturulması, seçmenlerin hükümeti doğruda belirleyememesini sağlamaktadır. Parlamenter sistemlerde sık sık koalisyon hükümetlerinin kurulduğu göz önüne alınırsa, koalisyon dönemlerinde elde edilen başarısızlıkların hangi partiden kaynaklandığının belirlenmesinin mümkün olmaması da seçmenleri büyük bir zorluğa düşürmektedir. Tüm bu etmenler göz önüne alındığında parlamenter sistemin zayıf vasıflı bir demokrasiye yol açtığı ileri sürülebilir (Kuzu, 2011: 91). Nitekim Türkiye'de 1991, 1995 ve 1999 yıllarında gerçekleştirilen genel seçimlerin sonuçları ve kurulan koalisyon (ki bu dönemde genel olarak koalisyon hükümetleri hâkimdir) hükümetler düşünüldüğünde partilerin başarı veya başarısızlıklarının pek değerlendirilmediği ortaya çıkmaktadır. Ancak 2002 seçimleri ile bu on yıllık süreçte ortaya çıkan başarısız tabloda az ya da çok katkısı olan tüm siyasal partiler parlamentoda yer alamayarak seçmen tarafından cezalandırılmıştır (Yazıcı, 2005: 130).

d) Yasama işlevinde kalitenin düşük olması

Parlamenter sistemde yasama ve yürütme faaliyetlerinin iç içe geçmiş olması sebebiyle çoğunluk desteğine muhtaç olan ve bu yüzden sağlayan hükümet yasama faaliyetlerini de yönlendirir konumdadır. Diğer taraftan daha fazla iktidar partisi üyeleri olmakla birlikte muhalefet partisi üyeleri de yasama faaliyetlerinde ülke

çıkarları eksenli hareket etmek yerine, parti kararlarına uymayı tercih ettikleri de görülmektedir. Bu durum parlamenter sistemi benimseyen ülkelerin genelinde disiplinli siyasal partilerin varlığıyla doğrudan ilişkilidir. Parlamento üyelerinin parti grup kararlarının aksine hareket etmeleri pek mümkün görünmemektedir (Yavuz, 2013: 41). Nitekim Burhan Kuzu'nun bir meclis konuşmasında dile getirdiği üzere, bir İngiliz parlamenterin "Bugüne kadar Parlamento'da çok nutuklar dinledim. Bunların birçoğu benim kanaatimi değiştirdi; ama hiçbiri oyumu değiştirmedi" şeklinde ifade ettiği sözcükler bu durumu kanıtlar niteliktedir (Oder, 2005: 61).

Parlamenter sistemlerin bir üstünlüğü olarak oldukça güçlü bir biçimde vurgulanan yasamanın yürütmeyi denetlediği savı günümüz itibariyle büyük oranda işlevini yitirmiştir. Zira hükümetin parlamento önündeki siyasal sorumluluğunu işletecek mekanizmaların kontrolü de sistemin doğası gereği hükümetin elindedir. Yasama organın çoğunluğunu elinde bulunduran hükümetin kendisini gensoru ile düşürmesi beklenebilir bir durum değildir. Bu çerçevede yasama organının işlevini kaybettiğini ileri sürülebilir. Günümüzde klasik parlamenter sistemin sahip olduğu kuvvetler arası dengenin artık yürütme lehine güçlü bir biçimde bozulduğu ifade edilebilir. Zira artık akıllara şu soru gelmektedir: Acaba parlamento artık işlevini yitiriyor mu? (Kuzu, 2011: 62-63).

1.3.2. Yarı-Başkanlık Sistemi

Dünyada yarı başkanlık sistemini benimseyen elliden fazla ülke mevcuttur. Yarı başkanlık sistemlerinin ilk versiyonları 1919'da Finlandiya ve Weimar Almanyası'nda kurulmuştur. Yarı başkanlığın yayılması bu dönemden sonra uzun bir süre yavaş ilerlemiştir, ancak 1990'ların başlarındaki üçüncü demokratikleşme dalgası sırasında yarı başkanlık sistemi, yeni demokrasilerin çoğunun anayasal hükümet etme biçimi haline gelmiştir. Bugün, ülkeler çeşitli nedenlerle yarı başkanlık sistemini seçmeye devam ediyor. 2007 yılında Türkiye, cumhurbaşkanının yetkilerini güçlendirmek amacıyla yarı başkanlık sistemi niteliğinde bir anayasa değişikliğini kabul etmiştir. Kenya'da ise cumhurbaşkanı ile muhalefet arasındaki çatışma, Mart 2008'de, cumhurbaşkanının iktidarını kısıtlayan ve sonuç olarak yarı başkanlık sistemini oluşturan reformların taraflarca kabul edilmesiyle sonuçlanmıştı (Elgie, 2011a: 1).

Yarı başkanlık kavramı ayrıntılı ve kesin bir biçimde 1970'lerde tanımlanmıştır ve yarı başkanlık ile demokratikleşme arasındaki ilişki ilk olarak 1990'ların sonlarında tartışılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, başkanlık ve parlamentarizm hakkındaki tartışmaların tarihsel süreci yarı başkanlık konusundaki tartışmalardan çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Üstelik yarı başkanlık sistemi tartışmaları başladığı zamandan beri bile, bilim insanlar iki hükümet sistemine yarı başkanlıktan çok daha fazla odaklanmışlardır. Yarı başkanlık sistemi hakkında hem başkanlık hem de parlamenter sistemden çok daha az çalışma yapıldığı görülmektedir. Yarı başkanlık sisteminin demokratik performans üzerindeki kuramsal etkisine ilişkin şu anda iyi bir literatür birikimi var olmakla birlikte, mevcut teoriyi delillendiren ve bu teorik iddialara karşı üretilen ampirik kanıtları sistematik olarak değerlendiren çok az çalışma bulunmaktadır (Elgie, 2011b:10-11).

Yazında yarı başkanlık sistemi ile ilgili birçok farklı tanımla karşılaşmak mümkündür. Zira tanımlamalarda farklı kriterler dikkate alınmış, sistemin farklı nitelikleri ifadelerde yer bulmuştur. Kavramın tanımına, özelliklerine ve sınırlarına yönelik farklılıklar ekseninde yürütülen tartışmalar günümüz itibariyle hala devam etmektedir. Yarı başkanlık sistemini uygulayan ülkeler konusunda bile bir uzlaşı sağlanabilmiş değildir. Ancak, sistemin parlamenter ve başkanlık sistemlerinden farklı bir yapıda olduğu hususu hemen hemen bütün çevrelerce kabul edilmektedir (Uluşahin, 2003: 201).

Yarı başkanlık sistemi Fransa'nın 1875 itibariyle ulusal birliğin sembolü olmanın dışında başka bir işlevi bulunmayan bir cumhurbaşkanlığı makamını içerisinde barındıran tipik bir parlamenter sistem olarak yönetilmekte iken istikrarsız koalisyon hükümetlerinin son bulmasına yönelik bir sistem arayışının ürünüdür. Zira 1946-1958 yılları arasında 25 hükümet kurulmuştur. Söz konusu dönemde yaşanan başarısızlıklar kamuoyunu ve sisteme ilişkin tartışmaları derinden etkilemiş ve çözüm arayışlarına yöneltmiştir (Bracher, 1964: 197-198). 1958 yılında General De Gaulle'nin inisiyatifi ile on yıllardır süregelen kısa ömürlü ve güçsüz hükümetlere son veren yarı başkanlık sistemi benimsenmiştir. De Gaulle'nin önerdiği bu sistem, önerenin kişisel ihtirasının bir ürünü olarak görülemeyeceği gibi, Fransız halkının da sadece De Gaulle'nin kişisel prestiji sebebiyle rıza gösterdiği bir yapı olduğu iddia edilemez. De Gaulle'nin partisine muhalif bir konumda olan, yarı başkanlık sistemi

teorisyeni Duverger'in de ifade ettiği gibi tesis edilen yarı başkanlık sistemi yürütmenin güçlenmesini sağlayarak Fransa'nın modernleşmesine hız kazandırmıştır (Vergin, 2013: 449-450; Yüksel, 2013: 51).

Fransa, De Gaulle'nin iktidara gelmesinden sonra 1958'de yeni bir anayasayı kabul etmesiyle birlikte "Beşinci Cumhuriyet" olarak adlandırılan bu yeni dönemde yarı başkanlık sistemini benimsemiştir. Dördüncü Cumhuriyet döneminde (1946-58) Fransız hükümet etme biçimi parlamenter sistem olarak sınıflandırılabilir. Beşinci Cumhuriyet'in kuruluşu cumhurbaşkanının siyasal gücünü artırmış ve sadece törensel devlet başkanı olmaktan çıkarmıştır. Temel olarak, yeni anayasa, Millet Meclisi'nin güç alanını daraltmıştır. Zira cumhurbaşkanı artık doğrudan seçmenler tarafından sabit bir süre için seçilmektedir, dolayısıyla meclisin desteğine bağımlı olma durumundan kurtulmuştur. 1958 yılında gerçekleştirilen değişiklikle birlikte Fransa parlamenter sisteme sahip ülkeler sınıflamasından çıkmış olmakla birlikte, sistemin yeni şekli ABD modelinin karakteristik özelliklerini de tam karşılamadığı için başkanlık tipi bir sistem olarak da sınıflandırılmamaktadır (Ball, 1988: 50).

Yarı başkanlık kavramı, Maurice Duverger (1970) tarafından hem başkanlık hem de parlamenter sistemlerden farklı bir tür hükümet sistemini tanımlamak için kavramsallaştırılmıştır. Duverger'in yarı başkanlık sistemini ayrı bir hükümet sistemi türü olarak tanımlamasına yol açan kurumsal değişiklik, Fransa'da 1962 yılında cumhurbaşkanının doğrudan, genel seçim ile belirlenmesine ilişkin gerçekleştirilen düzenlemelerdir (Elgie ve Moestrup, 2016: 3). Duverger modelin, dört temel değişkene dayandığını ileri sürmektedir. Bunlar: 1- anayasal kurallar; 2- parlamenter çoğunluğun oluşumu; 3- cumhurbaşkanının bu çoğunluğa ilişkin konumu; 4- ulusal ve bağımlı faktörlerdir (Duverger, 1980: 166).

Bir hükümet sistemi, koşullarını belirleyen anayasada şu üç ana unsur bir arada yer alıyorsa yarı başkanlık sistemi olarak kabul edilir: 1- cumhuriyetin başkanı/cumhurbaşkanı, genel oy hakkı ile seçilir; 2- oldukça kayda değer yetkilere sahiptir; 3- cumhurbaşkanı, parlamentonun onayına tabi, yürütme ve idare gücüne sahip olan ve parlamento muhalefet etmez ise görevde kalabilen bir başbakan ve bakanlarla yürütme görevini paylaşır (Duverger, 1980: 166).

Yarı başkanlık sistemi dünya üzerinde 1990'lı yılların başı itibariyle hızla yayılmaya başlamıştır. Başlangıçta Batı Avrupa'yla sınırlanmış bir olgu iken, daha

sonra 1990'da üçüncü dalga demokrasilerine yayılmıştır (Yu-Shan Wu, 2011: 21). Yarı başkanlık sisteminin ülkeler arasında yayılmasının birtakım nedenleri mevcuttur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: 1- ülkede, başkanlık sisteminin kabulünü destekleyenler ile parlamentarizmin benimsenmesini destekleyenler arasında iç siyasal bölünmeler olduğunda, yarı başkanlık, uygun bir uzlaşma seçeneğini temsil eder; 2- demokratik kimliklerini dış dünyaya göstermek isteyen ülkeler için uygundur. Örneğin, İzlanda ve İrlanda'da, doğrudan halk tarafından seçilmiş bir başkan, parlamenter monarşi altında çalışan bir sömürgeci iktidarla sembolik bir kopuşu göstermek için kasten seçilmiştir; 3- yarı başkanlık sisteminin benimsenmesi, yürütme yetkisini güçlendirmek ve güçlü liderlik için şartlarını oluşturmak isteyen istikrarsız ülkeler için caziptir; 4- yasama organının rolünü artırarak başkanın gücünü azaltmak isteyen ülkeler tarafından benimsenmiştir (Elgie, 2011a: 7-15).

Sartori (1997: 180) yarı başkanlık sistemini en iyi olarak nitelendirmemekle birlikte parlamenter sisteme nazaran daha uygulanabilir bir sistem olarak görmektedir. Bununla birlikte sistemin bazı kırılganlıklar taşıdığını da ifade etmektedir.

1.3.2.1. Yarı Başkanlık Sisteminin Özellikleri

Yarı başkanlık sistemini diğer hükümet sistemlerinden ayıran temel özelliği cumhurbaşkanının yürütmeye ortak olması, dolayısıyla yürütmenin iki başlı olmasıdır. Sistem başbakan ve bakanların meclis içerisinden ve meclis çoğunluğunun onayı ile göreve gelmesi itibariyle yumuşak kuvvetler ayrılığının hâkim olduğu parlamenter sisteme benzemektedir. Ancak yürütme görevi önemli anayasal yetkilere sahip ve doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı ile bakanlar kurulu arasında paylaşılmaktadır. Sistem bu hususların yanı sıra hem parlamenter sistemin hem de başkanlık sisteminin bazı özelliklerini de taşımaktadır. Yarı başkanlık sisteminde devlet başkanını siyasal gücü, parlamenter sistemlere nazaran daha fazla ve kapsamlıdır (Abdülhakimoğulları, 2013: 209; Topuz, 2016: 463). Yarı başkanlık sisteminin ortaya çıkmasında bir yandan parlamenter sistemlerin ortaya çıkardığı istikrarsız yönetimlere, bir yandan da başkanlık sistemlerinde karşılaşılan yasama ve yürütmenin kilitlenmesi durumuna çözüm arayışları önemli rol oynamıştır. Bu sistemde cumhurbaşkanı, yasama organına karşı sorumlu olan hükümet ile birlikte

yürütme erkinin organları olarak birlikte faaliyet gösterirler. Halk tarafından seçilmiş olan Cumhurbaşkanı'nın meclisi fesih etme yetkisi mevcuttur (Demir, 2013b: 831-832). Ancak yasaları veto etme yetkisine sahip değildir (Roskin, 2012: 124).

Sartori (1997: 166-174) Fransız yarı başkanlık sisteminin, çoğunluk kombinezonları farklılaştıkça "birinci baş"ın değiştiği, esnek bir ikili otorite yapısına sahip olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla, bakanlar kurulu ve cumhurbaşkanının yürütme içerisindeki konumları adeta bir sarkaç görünümündedir. Bu nedenle sistem çift-başlı yürütme üzerinde yükselen tam manasıyla karma bir sistem niteliği taşımaktadır. Karma bir sistem, hiçbir zaman saf bir biçim kadar basit olması mümkün değildir. Bu çerçevede yarı başkanlık sisteminin taşıması gereken özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Devlet başkanı doğrudan veya dolaylı olarak belirli bir görev süresi çerçevesinde halk tarafından seçilir.
- Devlet başkanı yürütme erkini bir başbakanla birlikte kullanır. İkili bir otorite yapısı mevcuttur.
- Devlet başkanı parlamentodan bağımsızdır, lakin tek başına veya doğrudan hükümet etme yetkisi mevcut değildir. Bu nedenle devlet başkanının iradesi, hükümet kanalıyla ifade edilmesi ve işleme konulması gerekir.
- Bakanlar kurulu, başkandan bağımsız, parlamentoya bağlıdırlar. Parlamentonun güvenoyu ile göreve gelirler, güvensizlik oyuylada düşürülebilirler. Bu bağlamda kabine parlamento çoğunluğunun desteğine bağlıdır.
- Yürütme erkinde siyasal güç sahibi iki otoritenin bulunması, konjonktüre bağlı olarak farklı dengelere ve değişken üstünlüklere imkân verir. Bu sistemde yürütme içerisindeki aktörler arası denge değişse bile ne kabinenin ne de cumhurbaşkanının özerk yapısı korunmak zorundadır.

1.3.2.2. Yarı Başkanlık Sisteminin Avantajları

Yarı başkanlık sisteminin diğer sistemlere nazaran birtakım avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Bazı yöneleri ile başkanlık sistemi özelliklerine benzerlik gösterirken bazı nitelikleri ile de parlamenter sisteme benzemesi sisteme bazı

üstünlükler vermektedir. Bu üstünlükler şu şekilde sıralanabilir (Abdülhakimoğulları 2013: 221-222; Yazıcı 2011: 107-112; Hekimoğlu 2009: 98-104):

a)Yürütme erkinin tek elde toplanmasının önüne geçerek, sistemin otoriter yönetimlerin eline geçmesine mani olur ve yürütme içerisinde kolektif hareket etme yetisi verir

Yürütme erkinin tek elde toplanması durumunda, yürütme erkinin sağladığı güç ile sistem otoriter yönetime doğru evrilmesi olasıdır. Yarı başkanlık sistemi yürütmeyi iki aktöre vererek, gerekli şartlar oluştuğunda parlamenter sistemde başbakanın, başkanlık sisteminde başkanın söz konusu otoriter bir görünüm kazanmaları gibi otoriterleşmenin önüne set çekilmiştir. Bu sistemde cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun yetkileri sınırlı bir çerçevede tanımlanması ile her iki aktörün de kendini milletin tek temsilcisi görmelerinin önüne geçilmiştir.

Yarı başkanlık sistemini benimsemek, yürütmenin iki unsuru ile yürütme ve yasama organı arasındaki yetkilerin kalibrasyonunu da gerektirir. Söz konusu dengenin kurulabilmesi noktasında özellikle yürütme içerisindeki işbirliği ve yetki paylaşımı ön plana çıkmaktadır ki zaten sistemi özgün kılan en önemli hususlardan biri bu noktadır. Yürütme içerisinde cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun iki aktör olarak bir yandan rekabet halinde olurken bir yandan işbirliği ve yetki paylaşımında bulunmaları sistemin avantaj olarak görülebilir. İki karşıt güç arasında yoğun bir siyasal çatışmanın var olduğu bir ülkede, yarı başkanlık sistemi iktidar paylaşımına imkân vermektedir. Bir kuvvet başkanlık makamını elde ederken diğer güç ise parlamentoda çoğunluğu sağlayabilir (Elgie, 2007: 55). Böylelikle tüm kesimlerin siyaset içerisinde kalarak, çatışmanın yıkıcı boyutlarının ortaya çıkması önlenebilir.

b)Sistemi istikrarlı iki partili sisteme dönüştürme etkisi vardır

Anayasal yetkileri güçlendirilen cumhurbaşkanının etkisi ile parlamenter sistemde bölünmüş ve istikrarsız bir görünüm veren parti sistemini, Fransa örneğinde de görüldüğü üzere, cumhurbaşkanını destekleyenler ve karşı olanlar biçiminde, güçlü ve istikrarlı iki bloklu partiler sistemine dönüşmesini teşvik etmektedir. Fransa örneğinde seçim sisteminin iki turlu dar bölge çoğunluk sistemi olması sebebiyle seçmenin ikinci turda kazanma olasılığı yüksek partiye yönlendirildiği

görülmektedir. Dolayısıyla seçmenlerin partileri üzerinde partiler arası işbirliği konusunda baskı kurabilmeleri mümkün oluyor (Alkan, 2013: 186).

c) Halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı sistemin istikrarını ve meşruiyetini devam ettirebilme potansiyeline sahiptir

Yarı başkanlık sisteminde, parlamento çok fazla bölünmüş ve onun güvenoyuna tabi hükümetler istikrarsız olsa dahi, sabit süreli cumhurbaşkanının doğrudan seçilmesinin sisteme siyasal istikrar ve meşruiyet kazandırması bir avantaj olarak görülmektedir. Bu bağlamda, yarı başkanlık sistemi demokratikleşme sürecine saf parlamenter sistemden daha elverişli olabilir (Elgie, 2007: 55).

e) Sistem genel itibariyle katılık göstermez

Yarı başkanlık sisteminde katılığa yol açan bir etken olarak cumhurbaşkanının yeniden veya art arda seçilmesi bağlamında bir engel mevcut olmaması, başarılı bir cumhurbaşkanının görev süresi bitiminde elde ettiği tecrübenin kendisiyle kaybolması ve şekillenmesinde büyük payı olan kamu yararı üretim sürecini devam ettirememe gibi bir durumun ortaya çıkmasını engellemektedir. Seçime katılmaları için bu bağlamda herhangi bir kısıtın olmaması nedeniyle yürütme gücünün her iki aktörü içinde seçimler aracılığıyla hesap verme mekanizmaları işleyebilmektedir. Devlet başkanı ve hükümetin başı sıfatlarının tek bir kişide toplaması durumunun da katılığın bir boyutu olarak görülmesi itibariyle yarı başkanlık sisteminde yürütmenin ikili bir yapıda bulunması nedeniyle katı olmayan bir sistem olarak dile getirilmesi mümkündür (Yazıcı, 108-109).

1.3.2.3. Yarı Başkanlık Sisteminin Dezavantajları

Yarı başkanlık sisteminin birtakım avantajlar taşımasının yanı sıra bazı dezavantajları da mevcuttur. Sistemin dezavantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Elgie, 2007: 56-59; Erdem, 2017: 4-6; Abdülhakimoğlulları, 2013: 222-223):

a) Başkanın doğrudan halk tarafından seçilmesi sistemde kişiselleşme sorununa yol açabilmesi

Başkanın doğrudan seçilmesi siyasal sürecin kişiselleştirilmesini teşvik edebilir ve cumhurbaşkanını kendini normal siyasal sürecin üzerinde hissettiği için hukukun üstünlüğünü göz ardı etmeye teşvik edebilir. Lijphart, yarı başkanlık sistemlerinde başkanın aslında en saf başkanlık sistemlerinden daha güçlü olmasını mümkün kıldığını ileri sürmektedir. Her ne kadar cumhurbaşkanı, başbakan ve kabine arasında önemli bir yetki paylaşımı olsa da, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sıfır toplam niteliği devam etmekte olduğunun da altını çizmektedir. Yarı başkanlık sistemi, saf başkanlık üzerinde sadece küçük bir iyileşme sağlamıştır. Bu nedenle, bölünmüş ve siyasal çatışmanın var olduğu toplumlarda anayasa yapıcılara parlamenter sistemi benimsemelerini önermektedir (Lijphart, 2004: 102).

b) İki başlı yürütmenin ortaya çıkardığı devlet başkanı ve başbakan arasındaki çekişme

Hem cumhurbaşkanını hem de başbakanın yarı başkanlık sistemlerinde kilit aktörlerdir. Bu nedenle cumhurbaşkanı ve başbakan koalisyon partilerinden ya da aynı partiden olsa dahi, yürütmede ikili yapının sonucu olarak belirli sorunların ortaya çıkması muhtemel görünmektedir. Bu durumun başlıca nedeni ise sistemin getirdiği rekabet faktörüdür. Devlet başkanı ve başbakan arasında yaşanabilecek olası çekişme durumlarında, birçok siyasal manevra ve entrikanın devreye girecektir. Bu süreç kaçınılmaz olarak karar almayı geciktirecek ve yürütme içerisinde birbirine zıt politikaların oluşmasına sebep olacaktır. Yürütmenin iki kanadı arasındaki yaşanan çekişme, yürütmenin diğer aktörleri ve kurumları arasındaki ilişkilerde de krizlere yol açması mümkündür. Yürütmede ahengin bozulması, yürütme ve asker arasındaki ilişkide sorunların doğmasına kapı aralayacaktır. Zira yürütme içerisinde yaşanacak krizler askerlerin, çok büyük önem atfettikleri hiyerarşik yapıda bir bozulma yaşandığını düşünmesine ve askerin seçilmiş iktidara karşı olması gerekenden farklı davranması sonucunu doğurabilir. Diğer bir ifadeyle, yürütmenin ikili yapısı, demokratikleşme sürecinin henüz başında olan ülkelerde orduyu, siyasetin alanına tecavüz etmeye içsel bir teşvik oluşturabilir (Elgie, 2007: 57).

c) Devlet başkanı ve başbakanın farklı partilerden olması durumunda ortaya çıkan birlikte yaşama (kohabitasyon)

Yarı başkanlık sisteminin cumhurbaşkanı ve başbakanın farklı politika tercihlerine sahip olduğu ve böylelikle yürütmenin "kendisine karşı bölünmüş" olduğu, oldukça zor bir siyasal duruma yol açabileceğidir. Bu, büyük olasılıkla birlikte yaşama, cumhurbaşkanının ve başbakanın muhalif partilere ait olduğu ve büyük ihtimalle cumhurbaşkanının partisinin hükümette temsil edilmediği bir durumdur. Birlikte yaşama dönemlerinde başkan, yürütme içinde izole edilir. Kendilerini bu durumda bulan cumhurbaşkanları yasama meclisinin iradesini kabul etmeyi ve siyasal bir muhalifle bir arada bulunmayı seçebilirken, hükümeti engellemeye çalışarak, ne cumhurbaşkanının ne de başbakanın uzlaşmaya istekli olduğu bir kilitlenme durumu oluşturmaya çalışabilirler. Daha sonra yönetim içi çatışma yasama tarafından engellenebilir. Alternatif olarak, anayasa izin verirse, cumhurbaşkanı yasama organına karşı gelebilir ve yasama organının daha sonraki cumhurbaşkanlığı hükümetini kurma teşebbüslerine karşı çıkabileceği bilgisiyle hükümeti reddedebilir. Tabi ki bu durumda bir sonraki cumhurbaşkanlığı veya parlamento seçimlerine kadar hükümet istikrarsızlığı beklentisini korur. Her iki sonuçta birlikte yaşamanın demokratik çöküş riskini artırdığı düşünülmektedir (Elgie ve Schleiter, 2011: 46-47).

Yarı başkanlık sistemini benimseyen ülkelerde, özellikle de başkan ve başbakanın farklı taraflardan olduğu yürütme içinde bölünmüş hükümet dönemleri, her ülkede siyasal istikrar ve etkililik üzerinde belirgin bir olumsuz etkiye sahip olmuştur. Yürütme içerisindeki güç mücadelesi, Asya'da bulunan Doğu Timor ve Moğolistan'da demokratik konsolidasyonu açıkça engellemiş ve Tayvan'da da, politik kilitlenme, istikrarsızlık ve başka birtakım sorunlara yol açmıştır. Bu ülkelerin her birinde demokratik istikrara yönelik en ciddi zorluklar, kısmen, birlikte yaşama dönemlerinde ya da bölünmüş hükümet dönemlerinde cumhurbaşkanı ve yasama meclisi arasında cumhurbaşkanları ve başbakanlar arasındaki çatışmalar nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, bu üç ülkenin deneyimi, yönetim içi çatışma, kurumsal belirsizlik ve hareketsizleştirilmiş siyaset eğilimi nedeniyle yarı başkanlık sistemine yöneltilen bu eleştirileri haklı çıkarmaktadır (Reilly, 2011: 119-120, 131-

133). Siyasal istikrarsızlık, çatışma ve siyasetin durağanlaşması gibi sıkıntıların yanı sıra, devlet başkanı ve başbakanın farklı partilerden oldukları birlikte yaşama dönemlerinde kamu kurumları içerisinde bölünmelere ve iç çekişmelere sebep olabilecek partizan rekabetlere rastlanması olasıdır (Peters, 2001: 201).

d) Başkanın, başbakanın ve herhangi bir siyasal partinin veya parti koalisyonunun parlamentoda çoğunluğa sahip olmadığı durumlarda karşılaşılacak bölünmüş azınlık hükümeti

Söz konusu durum, parlamento içerisinde sık sık değişen istikrarsız koalisyonların tesis edilmesine neden olmaktadır. Yürütmenin bir kanadının büyük bir istikrarsızlık içerisinde olması cumhurbaşkanının sisteme kendine has yetkilerle müdahale etmesinin önünü açmakta hatta anayasal sınırlarını zorlayan beklide aşan yetki kullanımlarına teşvik etmektedir. Yürütmenin bu zayıf görüntüsüne karşı cumhurbaşkanları, sistem üzerindeki kontrollerini artırma gereği duymakta ve demokratikleşme süreci bu noktada zarar görmektedir (Elgie, 2007: 58). Nitekim Tayvan'da 2000-2008 yılları arasında bu durumun çarpıcı bir örneği cereyan etmiş ve bu durum politik kilitlenme ve istikrarsızlık sorunlarına yol açmıştır (Reilly, 2011: 120).

1.3.3. Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi diğer demokratik hükümet sistemleri gibi temsili demokrasiye dayanan bir hükümet modeli olmasının yanı sıra bu sistemin en temel özelliği mutlak kuvvetler ayrılığı ilkesinin üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Günümüz itibariyle varlığını sürdüren en eski yazılı anayasa olma niteliğine haiz 1787 tarihli "Amerika Birleşik Devletleri Anayasası"nın ortaya koyduğu hükümet biçimi, başkanlık sistemi olarak isimlendirilmektedir. Başkanlık sistemi parlamenter sistem gibi tarihi süreç içerisinde kendiliğinden doğarak, koşullar çerçevesinde olgunlaşarak ortaya çıkan evrimsel nitelikte bir sistem olmayıp, tamamen ABD anayasasının, dolayısıyla aklın ürettiği devrimsel nitelikte bir sistemdir. Diğer bir ifade ile parlamenter sistem önce uygulamada ortaya çıkmış sonra literatürü üretilmiş bir hükümet etme biçimi iken, başkanlık sistemi, bir kurulun kendi toplumsal yapılarına uygun olabilecek bir model üzerinde yürüttükleri uzun müzakereler sonucu tamamen

insan aklının ürünü olarak ortaya çıkmış olan bir sistematiktir (Aldıkaçtı, 1960: 141-142). ABD Anayasası'nda hükümet sistemine şekil verilirken güçlerin tek elde toplanmasının ve bu güçlerin denetimsiz bir şekilde kullanılmasının siyasal özgürlükler kadar bireysel özgürlükler içinde çok büyük tehdit teşkil etmesi ve bu tehlikelerin bertaraf edilebilmesinde kuvvetlerin karşılıklı olarak birbirlerini frenlemesini öngören kuvvetler ayrılığı ilkesi temel belirleyici olmuştur. Dolayısıyla John Locke ve Montesquieu'nun görüşleri ABD anayasasını derinden etkilediği ileri sürülebilir (Erdoğan, 2005: 199-203; Entin, 1990: 175; Turhan, 1989: 33; Ackerman, 2007: 18; Campbell, 2004). ABD anayasanın bütün yasama yetkilerini Kongre'ye, yürütme yetkisini başkana ve yargı yetkisini mahkemelere vermesi ve bu yetkilerin ayrı maddelerde ifade edilmeleri ile birleştirildiğinde, kuvvetler ayrılığının sistemin temel kodlarından biri olduğu tam olarak teyit edilebilir (King ve Joseph, 1960: 87).

"Başkanlık hükümeti" yaygın olarak kullanılan deyişle başkanlık sistemi (presidential government) deyimini Amerikan İç Savaşından (1861-1865) önce İngiliz yazarları, sömürgeleri olan Amerika'daki yerleşik siyasal düzeni anlatmak için kullanmışlardır (Ataöv 2011: 133). Başkanlık Sistemi, devlet başkanının geniş yetkilerle donatılarak yürütme erkinin tüm görev ve sorumluluklarının bir kişide toplanması ve bu makama gelecek kişinin halk tarafından doğrudan seçilmesi şeklinde oluşan hükümet etme biçimidir. Ayrıca başkanlık sisteminde, kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir yansıması olarak, yürütme kuvvetinin yasama organından katı bir şekilde ayrılarak bağımsız bir organ hüviyetinde olduğu görülmektedir. Yasama ve yürütmenin kesin çizgilerle birbirinden ayrılmasının en önemli göstergeleri, yasamanın yürütmeyi, yürütmenin yasamayı feshetme yetkisinin olmayışı ve ne başkan ne de kabine üyelerinin yasama organının üyeleri olmayışıdır (Parlak, 2011: 58; Newton ve Deth, 2014: 92).

Başkanlık sisteminin saf formunun Avrupa'da olmayışının nedeni, tarihsel olgudur, dolayısıyla bilinçli bir tercih olduğu söylenemez. Avrupa devletleri 1919 tarihine kadar genel itibariyle monarşi ile yönetilmekteydiler. Bu nedenle devlet başkanı belirlemede ırsilik kıstası hâkimdir. Bu çerçeve de Avrupa'da başkanlık sisteminin ortaya çıkmaması, ırsi devlet başkanından seçimli devlet başkanına geçişin keskinliği düşünülecek olursa olması gereken bir durum olarak addedilebilir.

Kuzey Amerika ise doğrudan Cumhuriyet rejimini tercih etmiş olması başkanlık sistemini yürürlüğe koymasını mümkün kılmıştır (Fendoğlu, 2015: 165).

1492'de Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını keşfetmesinden yaklaşık 100 yıl sonra Avrupa kıtasından birçok millet özelliklede İngiliz göçmenler bu yeni kıtaya yerleşmeye başlamıştır. İngiltere'den Amerika'ya göç edenler zengin olmak ve geldikleri topraklarda maruz kaldıkları baskılardan kurtulmak gibi nedenlerle hareket etmişlerdir. İngiltere'den göç edenler, kaçınılmaz olarak yaşmalarını sürdürecekleri yeni kıtaya kendi örf, adet ve kurallarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Göçmenlerin Amerika'da yaşamlarını sürdürebilmek için birçok sıkıntıya beraber göğüs germek zorunda kalmış olmaları, göç ederek bu topraklara yerleşenlerde birbirlerine sıkı sıkıya kenetlenmeleri sonucunu doğurmuştur. İngiltere Amerika'ya göç eden kendi vatandaşlarını dolayısıyla Amerika'yı kendi sömürgesi gibi görmüş ve orada yaşayanlardan vergi almıştır. Bu sırada İngiltere'de yaşanan savaşlar sebebiyle İngiliz ekonomisinin darboğaza düşmesi nedeniyle, İngiltere Amerika kıtasında yaşayanlardan aldığı vergileri ağırlaştırmıştır. Bu durum İngiltere ile Amerika'da bir nevi sömürge konumunda olan yerleşimciler arasında büyük sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 13 koloniden oluşan bu sömürgeler istenen vergilerin meşru olmadığını ileri sürerek, bu duruma ilişkin Filadelfiya'da birkaç defa toplanmışlar ve toplantılar sonucunda 1774'te "Haklar Beyannemesi"ni ilan etmişlerdir. Bu beyanname ile sömürgelerinde bazı haklara sahip olduğunu ileri sürmşlerdir. Ancak bu süreçte yaşanan olaylar iç çatışmaları tetiklemiş ve İngilizler ile karşı karşıya gelinmiştir. Çıkan bu çatışmalar Amerika kıtasında yaşayan kolonilerin İngiltere'den bağımsız olarak bir devlet kurma fikrini gündeme getmiştir. Bu doğrultuda 1776'da "İstiklal Beyannamesi" yayınlanarak, Amerika'daki 13 sömürge bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 13 sömürgenin bağımsız bir devlet olduklarını ilan etmeleri savaşta birlikte hareket etme dışında aralarındaki anlaşmazlıklara çözüm üretmemiştir. 1777'de bu anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için bir konfedere devlet kurulmuş, lakin bu girişim istenilen sonuçları vermemesi sebebiyle 1787'de "Kurucu Babalar" tarafından oluşturulan anayasa ile federasyon devlet biçimi seçilerek siyasal iktidar tesis edilmiştir. Anayasada hükümet biçimi olarak da başkanlık sistemi seçilmiştir. "Kurucu babalar" içerisinde yer alan George Washington ikinci seçmenlerin oy birliği ile başkanlığa seçilmiş ve 30 Nisan 1789'da

ABD'nin ilk başkanı olarak göreve gelmiştir (Kuzu, 2011: 19-20; Eroğul, 2010: 73-80).

ABD'de hükümet sistemini biçimlendirenler, başkanlık sistemini kurgularken 18. yüzyılda Kral III. George'un yönettiği İngiltere'de olduğu gibi bir "istibdat" (tyranny) rejiminin ortaya çıkmasını engellemeyi amaçlamıştır (Kalaycıoğlu, 2005: 16). Dolayısıyla başkanlık sisteminin dizaynında hareket noktası İngiltere tarafından benimsenen parlamenter sistemdir (Duverger, 1984: 89). İngiliz hükümetine karşı bağımsızlıklarını kazanmış merkezi yönetimin güçlü olması nedeniyle, vatandaşların ve 13 koloninin haklarında ve özgürlüklerinde kısıtlamalar oluşabileceği inancı ve toplumunun yerel kurumlara önem atfetmesi anayasada yeni bir uygulama olan federalizmin kabul edilmesini sağlamıştır. O tarihte gerçek iktidarın parçaların elinde olduğu konfederasyonların ve birliklerin uygulamalarına çeşitli coğrafyalarda rastlanmaktadır. Lakin federal devlet bu sistemlerden daha farklı bir yapı inşa etmektedir. ABD anayasasıyla birlikte ortaya çıkan bu devlet şeklinde, merkezdeki organlar daha çok işbirliği sağlayarak, federe devletlerin kendi içlerinde yönetimine müdahalede bulunmamaktadır. Bu çerçevede federal devlet veya üye devletler birbirlerinin yaşamlarına son verememektedir (Dereli, 2011: 20-21). Tüm devlet işleyişini şekillendiren ABD anayasası dört temel ilke üzerine bina olmuştur. Bunlar; kuvvetler ayrılığı, federalizm, denetim ve denge (check and balance) ile yargı denetimidir (Tosun ve Tosun, 1999: 58).

ABD'de başkanlık sistemi şu organlardan teşekkül edilmiştir; sorumsuz devlet başkanı (ABD Başkanı), Kongre (Temsilciler Meclisi ve Senato), Federal Yüksek Mahkeme (Supreme Court) ve Federe Mahkemeler. ABD'de başkan iki dereceli seçimle 4 yılda bir seçilir ve bu sistemde, bakan işlevini üstlenenler başkanın sekreterleri olarak adlandırılmaktadırlar. Başkan yürütmede tek yetkili kişidir ve Latin Amerika, Afrika'daki örneklerinin aksine yürütme organında yer alanlar aynı zamanda parlamento üyesi değildirler. ABD'de Federal Yüksek Mahkeme, anayasayı korur ve yüksek yargı görevlerini icra eder. Yüksek Mahkeme, Senato'nun onayı ile Başkan tarafından atanan bir başkan ve sekiz üyeden meydana gelir. Yargı erki yarı bağımsızdır, yasama ve yürütmeyi denetleyebilecek ve yatırım kararı verebilecek kudrettedir. Yargının, yasma ve yürütme süreçlerine katılması söz konusu değildir. Yargı yasama organı tarafından inşa edilen kanunları olaylara uygulamakla yükümlü

iken, başkanın şahsında vücut bulan yürütme ise çıkan kararın infazına memur kılınmıştır (Fendoğlu, 2010: 16).

Başkanlık sisteminde yasama organı, ABD anayasasının hazırlanması sürecinde, anayasa yapıcılarının karşılaştıkları çekişmeleri önlemek için, tüm eyaletlerin eşit sayıda temsil edildikleri Senato ile her eyaletin nüfusu ile orantılı olarak temsil edildiği Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktadır. Senatonun yetkisi Temsilciler meclisine göre biraz daha fazla iken, itibar noktasında Temsilciler Meclisi'nden oldukça yüksektedir. Senato'nun varlığı azınlıklara çok etkili bir koruma ve aynı zamanda büyük bir yasaklama sağlar. Temsilciler Meclisi ise mevcut yapısıyla federasyonun birliğini temsil etmektedir. Yürütme organında ise tüm yetkiler halk tarafından genel seçim ile seçilen başkana verilmiştir. Tüm yürütme organı tek kişide vücut bulur ve hiçbir organ veya kurumun hukuki olarak yönlendirmesi altında değildir. Bu durum anayasada tam olarak böyle öngörülmemiş ve başkanın yetkileri belirsiz bırakılmıştır. Yargı organı ise dünyanın birçok yerinde mevcut olmadığı kadar çok güçlü yetkilerle donatılmıştır (Örgün, 1999: 79-96; Duverger, 1986: 94-98).

Başkanlık sisteminde yürütme ve yasamanın keskin bir biçimde ayrılması, tipik olarak personel ayrımı ile güçlendirilir. Bunun yanı sıra iki erke ilişkin seçimlerinde doğrudan halk tarafından gerçekleştirilmesi birtakım sonuçlara yol açmaktadır. Bu keskin ayrım, seçilmek üzere seçimlere katılan bireylerin odaklandıkları çıkarlarda daha fazla farklılaşmaya yol açar: yasa koyucular, yalnızca kendi bölgelerindeki veya eyaletlerindeki seçmenlerin desteğine bağlıyken, başkan tüm ülkenin ortak menfaatlerini savunmak durumundadır ve seçimlerde, yalnızca cumhurbaşkanı ulusal oylama ile seçilir. Bu durumda, başkanlık hükümeti iktidarı kendisine karşı ayırır. Sistemin işleyebilmesi için yürütmenin yasama organı ile müzakere etmesi için bir gereklilik oluşmaktadır. Başkan bu müzakerelerde kendi arzu ettiği sonucu çıkarmanın ve kendi hedeflediği noktaya ulaşmanın yollarını aramak durumundadır. Sistemin savunucuları, başkanlık sisteminin demokrasinin özünü yakaladığını ve yürütme gücüne anayasal sınırlar getirdiğini savunmaktadırlar. Ancak, muhalif görüştekiler, başkanlık sisteminin hükümete karşı bir komplo olduğunu ileri sürmektedirler. Bu sistemin öngördüğü yasama ve yürütme arasındaki müzakerenin taşıdığı tehditler, eğer gerçekleşirse sistemi çaresizliğe iteceğini ileri sürerek, böylesi

bir durumda demokratik iradenin aşırı parçalanma ile engelleneceğini ve sistemin kendisini kararsız hale getirerek tıkanacağını ifade etmektedirler (Hague ve Harrop, 2004: 268-269).

Günümüzde başkanlık sistemi yaklaşık 50 ülkede geçerli hükümet modeli olarak işlemektedir. Başkanlık sisteminin en iyi uygulandığı ülke, sistemi icat eden konumunda olan ABD'dir (Fendoğlu, 2010: 16). Başkanlık sisteminin uygulayıcılar arasında farklılık göstermesi, tıpkı parlamenter sistemde olduğu gibi, siyasal kültür, parti ve seçim sistemleri ile yakından alakalıdır. Nitekim ABD ile Latin Amerika ülkeleri arasında başkanlık sistemini hayata geçirme noktasında büyük farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar siyasal kültürün şekillendirdiği siyasal parti ve seçim sistemlerinin ortaya çıkardığı yasama ve yürütme organları arasındaki güç dağılımıyla izah edilebilir. ABD'de yasama erki oldukça güçlü iken, Meksika ve Venezuela'da yürütme sistemi domine eder konumdadır (Musil, 2016: 194).

Kuzey Amerika sömürge geçmişine benzer bir tarihe sahip olan Latin Amerika ülkeleri, Avrupa monarşisi geleneklerinden ayrılarak, cumhuriyetçi ve federal hükümet kavramlarını benimseme konusunda ABD deneyimini takip etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, Latin Amerika ülkelerinin büyük bir çoğunluğu, Amerika Kıtasının sömürgeden kurtulan ilk ülkesi olan ABD'nin hükümet sistemini örnek almışlardır. Latin Amerika ülkeleri başkanlık sistemini benimserken, modelin özgün halinden oldukça sapmışlardır. Başkanlık sisteminin orjininden farklı inşa edilmesinde, Latin Amerika ülkelerinin otoriter rejim tecrübelerinin oldukça önemli bir katkısı vardır (Ludwikowski, 2003: 33-34). Başkanlık sistemine ilişkin dile getirilen eleştiriler genelde bu ülkelerdeki kırılgan ve istikrarsız yapıdan hareketle yapılmaktadır. Bu ülkelerin içerisinde en uzun süre başkanlık sistemini istikrarlı bir şekilde uygulayan ülke Kosta Rika'dır. 1949'dan bu yana hükümet sistemi demokrasi sınırları içerisinde kalarak herhangi bir kesintiye uğramamıştır. Bu ülkeyi 1958'den beri başkanlık rejimini sürdüren Venezuella, ardından 1974'ten beri Kolombiya ve 1979'dan itibaren de Peru izlemektedir. Diktatörlükten kurtularak başkanlık sistemine en son geçen ülke 1989'da Paraguay olmuştur. Bölgede bulunan birçok ülke hala istikrarsız bir demokrasiye ve çökme veya devrilme tehlikesini her an yaşayan devletlerdir. Latin Amerika ülkelerinde uygulanan başkanlık sistemlerinin hukuksal boyutunun örnek aldıkları ABD'deki yapıdan farklı olması

veya bu ülkelerin kendilerine özgü yapılarına uyarlayamamaları, sistemin otoritarizme doğru meyletmesine sebep olmuştur. Bu coğrafyada yaşanan yönetsel ve siyasal sıkıntıları, bölgenin yaşadığı ekonomik problemler, sosyal yaşamdaki derin krizler, dış etkenler, hukuki yanlışlıklar, kültürel yapılar, parti ve seçim sistemlerinden ayrı düşünerek, sadece hükümet sistemine bağlamak doğru bir bakış açısı olarak değerlendirilmemektedir. Bunun yanı sıra eğer sorun sadece hükümet sistemi ise bu sorun hangi sistemi benimsenerek aşılacağı da cevaplanması gereken bir soru olarak görülmektedir (Sartori, 1997: 124-127; Bal, 2001: 115-136).

1.3.3.1. Başkanlık Sisteminin Özellikleri

Başkanlık sisteminin özelliklerini açıklamak, sistemin işleyişinin ve yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için gereklidir. Ayrıca sistemin özelliklerinin sarih bir biçimde ortaya konulması, diğer hükümet sistemleri ile karşılaştırma yapılmasını kolaylaştıracaktır. Başkanlık sisteminin içerdiği öngörülen özellikler diğer bir ifadeyle yapısında taşıması gereken temel unsurlar, pratik örneklerinde özellikle yasama erki ile yürütme erki arasındaki ilişkiler bağlamında farklılıklar göstermektedir. Bu durum, başkanlık sistemini açıklamaya çalışan araştırmacıları farklı değerlendirmeler yapmaya iletmiş ve ortaya koyulan temel özelliklerin tam olarak örtüşmemesine yol açmıştır. Bunun temelinde ise başkanlık sistemine ilişkin görüş bildiren yazarların pratikte oluşan olguları farklı değerlendirmeleri yatmaktadır (Yazıcı, 2011: 19).

Başkanlık hükümeti sisteminin özellikleri birçok kaynakta farklı farklı tanımlanması sebebiyle, bu özellikleri sıralamakta zorluk yaşanmaktadır. Bu nedenle, başkanlık sisteminin taşıması gereken unsurları literatürün genelini kapsayacak şekilde asli ve tali olmak üzere ikiye ayıran Özer'in sınıflandırması aktarılacaktır. Başkanlık sisteminin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Özer, 2009: 174-177):

Asli Özellikler

Asli özellikler, bir hükümet modelinin başkanlık sistemi olduğuna karar verilebilmesi için mevcut olması gereken temel özelliklerdir. Diğer bir ifadeyle bu unsurlar bir sistemde mevcut değilse o sistemi başkanlık sistemi olarak isimlendirmek mümkün değildir.

- *Başkanın ve yasama organının halk tarafından doğrudan veya dolaylı olarak belirli bir zaman dilimi için seçilmesi:* Ülkelere göre değişmekle birlikte başkanın görev süresi dört ile sekiz yıl arasındadır. Yasama organları da farklı süreler için seçilmektedir. ABD örneğinde Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri sırasıyla ikişer ve altışar yıl görev yapmaktadırlar (Akçalı, 2014: 81).
- *Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında keskin bir kuvvetler ayrılığı mevcuttur:* Çağdaş demokratik sistemlerde yargı erki, hukuk devletinin olmazsa olmaz şartı olarak, zaten sert bir şekilde ayrıdır. Dolayısıyla sistemler arasındaki farklarda yasama ve yürütme erkleri arasındaki ayrılığın boyutlarından kaynaklanmaktadır. Başkanlık sisteminde yasama ve yürütmenin yetki ve sorumluluk alanları belirlidir ve birbirlerinin alanlarına olası müdahaleler bazı yetkiler hariç mümkün değildir. Sistem içerisinde kuvvetler arasındaki eşgüdümü sağlayabilmek için uygulanan "fren ve denge" (checks and balances) sistemi ile devlet organlarının uyum içersinde çalışması öngörülmüştür. Dolayısıyla devlet organlarının elinde bulundurdukları kuvveti art niyetli kullanmaları engellenir. Sistemde yer alan erkler suistimalleri karşılıklı olarak frenleyerek, sistemin bir ahenk içersinde işlemesini sağlar. Fren ve denge sistemi, başkanlık hükümeti ile yönetilen devletlerde adeta sigorta görevini görmektedir.
- *Başkanın yanında yer alan hükümet üyelerinin, başkan tarafından seçilmesi ve görevlerinden alınması:* Devlet sekreterleri ismi verilen, parlamenter sistemdeki bakanların işlevini gören, hükümet üyeleri kendilerini göreve getiren başkana karşı sorumludurlar. Bunun yanı sıra hükümet üyelerinden oluşan yapı siyasal bir organ niteliğini taşımayıp, başkan için bir danışma kurulu biçiminde örgütlenmiştir. Başkan, düzenli olarak kabine toplantıları düzenlemeye veya sekreterleri ile alakaları olan herhangi bir meseleyi görüşmeye mecbur değildir. Başkan devlet sekreterlerinin görüşlerini dinlemekle birlikte, söz konusu görüşlerin bağlayıcı bir niteliği yoktur. Dilediği takdirde tüm kararları kendi başına verme hakkı vardır. Bu çerçevede ABD tarihi içerisinden bir örnek verilecek olursa, birgün Başkan

Wilson sekreterleri toplantıya çağırır, bir konu hakkında önerilerini ister. Wilson, toplantı sonunda tüm sekreterlerin görüşlerinin kendi fikrine ters düştüğünü görür ve şu ünlü cümlesini kurar "Yedi hayır, bir evet; evetler kazandı" (Keleş, 1996: 117-118; Szılágyı, 2009: 310-311).

- *Hükümet başkanı, devlet başkanı ayrımı yoktur, bu görevler tek kişide toplanmıştır o da Başkan'dır:* Başkan devlet başkanlığı rolü ile sembolik bir işlev olarak ulusu ve ulusal birliği makamında somutlaştırmaktadır. Başkan yürütme erkinin bütün olarak vücut bulduğu kişidir. Bu kuvvetin gereği olan işlemleri, bağımsız olarak, anayasal sınırlar içerisinde tek başına icra edebilir. ABD'de Başkan'ın Başkomutan olma ve Baş Diplomat olma görevleri de vardır (Keleş, 1996: 88-91; Kuzu, 2011: 29).
- *Başkan yürütme erkinin gerektirdiği görevleri ile ilgili icraatlarından dolayı sorumsuzdur:* Başkan yürütmenin tek temsilcisi olarak seçimler vasıtasıyla halkın hesap sorabilmesi haricinde hiçbir erke hesap vermek zorunda değildir. Yani başkanın parlamenter sistemde olduğu gibi yasama organı karşısında bir siyasal sorumluluğu yoktur, sadece cezai sorumluluğu vardır. Kongre, bu cezai sorumluluğu "Impeachment" ile yerine getirebilir. "Impeachment" gereğince, başkanın temsilciler meclisinin çoğunluğu tarafından suçlanması ve federal anayasa mahkemesi başkanının başkanlığında toplanan senato tarafından yargılanması gerekmektedir. Bu uygulama bugüne kadar bir defa 1866 yılında Başkan Johnson için olmuş ve ortaya atılan suçlamaların yersiz olduğu sonucuna varılarak başkan aklanmıştır (Kuzu, 2011: 29-30).

Tali Özellikler

Başkanlık sisteminin daha demokratik olması ve halk nezdinde meşruiyetini kaybetmeden işlemesi için, başkanlık sisteminin istikrarlı olarak uygulandığı ülkelerdeki pratiklerden ortaya çıkmış unsurlardır. Bu unsurların başkanlık sisteminde yer alması halkın ihtiyaçlarına daha fazla karşılık verilebilmesini ve sistemin daha iyi işlemesini sağlamaktadır (Özer, 1998: 13-14).

- *Başkan yasama organını feshedemez:* Başkanlık sisteminin altında yatan felsefi zemin erkler arasında çok güçlü bir ayrılığı öngörmekte iken başkanın yasama organını tek taraflı olarak feshedebilmesi durumu başkanı çok güçlendirecek ve sistemin mantığına aykırı düşeecektir. Böylesi bir durum uygulandığı ülkede demokrasiyi aşındıracaktır. Ayrıca, yasama ve yürütme arasında bulunan kontrol ve denge sisteminin bozulması da sistemin işlerliğinde birtakım problemler doğuracaktır. Bazı Latin Amerika ülkelerinde şarta bağlı olarak (Aslan-Akman, 2014: 234-235). Şili'de (1989 anayasası) ise şarta bağlı olmaksızın başkana meclisi fesih etme yetkisi verilmiştir (Uluşahin, 1999: 195-196).
- *Başkanın kanunları veto etme yetkisinin olması ve bu vetoların yasama organında özel çoğunluk tarafından aşılabilmesi:* Başkanlık sisteminin sert kuvvetler ayrılığı ilkesi temelinde şekillenmesi sebebiyle aslında yürütme yasamanın yetki alanına müdahale edemez. Ancak başkan çok sınırlıda olsa veto yetkisine sahiptir ve bu yetki başkanlık sistemi içerisinde anahtar bir rol üstlenmektedir (Siaroff, 2003: 305). Başkan, muhalif üye sayısı fazla değilse, yasama organının kendisine uygun olmayan politikalarını bu yolla engelleyebilir. ABD'de Başkan kongre tarafından kabul edilip kendisine gönderilen kanun tekliflerini ABD anayasasının 1. maddesinin 7. bölümü uyarınca a)kabul eder ve imzalar, b)itiraz eder, imzalamaz ve Kongre'ye gerekçesiyle geri gönderir, c) imzalamayıp rafa kaldırır. Başkanın bu kanuni ugulamaları kısaca şöyle açıklanabilir; a) başkan kanun tekliflerini kabul edip imzalarsa veya on gün içersinde hiçbir tepki göstermezse teklifler yasalaşır (to be enacted), b) başkan kanun tekliflerini anayasaya veya kendi değerlendirmesine göre yasalaşmaya uygun görmezse, kanun tekliflerini imzalamaz Kongre'ye gerekçeleriyle iade edilir. Kongre'de bu teklifleri her iki mecliste 2/3'lük bir çoğunlukla onaylarsa Başkanın imzasına gerek olmaksızın yasalaşırlar, c) Yasama yılı kapanışına 10 gün kala Başkana imzalaması için kanun teklifini gönderilir ve Başkan da bunu onaylamak istemez ise, teklifi imzalamaz. Böylelikle söz konusu teklif veya teklifler kendiliğinden rafa kaldırılmış olur. Bu duruma günlük dilde "cep vetosu" (the pocket veto) denir (Arslan, 2001: 63-64; Grigsby, 2012: 233). ABD

tarihinde Kongre'nin başkana gönderdiği yasa tekliflerinden 2574 tanesi başkan tarafından veto edilmiş ve bunların içerisinden sadece 111 tanesi kongre tarafından iptal edilmiştir. Başkanlar içersinde kanun tekliflerini en çok veto eden Franklin D. Roosevelt (1933-1945), verdiği 635 vetodan sadece 9 tanesi kongre tarafından vetoya rağmen yasalaştırılmıştır (United States Senate, 2018)

- *Başkan yasama organının üyesi olamaz ancak yasama organına dolaylı yollardan yasa teklifi yapabilir:* Bu durum başkanın yasama organı üyesi olmaması sebebiyle ortaya çıkan kopukluğu kısmen de olsa gidermektedir. Başkan, her yasama yılının başında Kongre'ye ülkenin durumu hakkında rapor verir ve Kongre'nin dikkatini çekmek istediği herhangi bir konu hakkında mesaj gönderir. Bu mesajlar aracılığıyla yürütmenin çıkmasını istediği yasalara ilişkin Kongre'yi yönlendirir. Halkın büyük desteğini arkasına alan başkanın gönderdiği mesajlar Kongre üzerinde genellikle büyük etki oluşturur. ABD Kongre'sine verilen ünlü mesajların içinde; Monroe Doktrini, Woodrow Wilson'ın "Ondört İlkesi" ile Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık yardım paketini içeren 12 Mart 1947 tarihli "Truman Doktrini" gibi mesajlar yer almaktadır (Bal, 2001: 56; Uysal, 2016: 74).

Başkanlık sisteminin taşıması gereken özellikleri sıralayan Sartori'nin (1997: 115) belirlediği bu temel kriterler bir paragrafta toplanacak olursa, "bir siyasal sistem, ancak ve ancak devlet başkanı (başkan), 1- halkoyundan çıktığı, 2- önceden belirlenmiş görev süresi içinde parlamentonun oyuyla görevden uzaklaştırılamadığı ve 3- atadığı hükümetlere başkanlık ettiği veya onları başka şekillerde yönlendirdiği takdirde, başkanlık sistemidir. Bu üç şartın hepsi yerine geldiğinde, karşımızda saf bir başkanlık sistemi vardır" şeklinde ifade edilebilir. Lijphart (1996: 63) ise temelde iki özellik saymaktadır. Bunlar: 1- Başkan yasama organının güvenine dayanmaz; 2- Başkan doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilir.

Diğer bazı bilim adamlarına göre de başkanlık sisteminin başlıca özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Ball, 1988: 49; Carey, 2005: 91-92; Ludwikowski, 2003: 38; Newton ve Deth, 2014: 92):

- Başkan hem hükümetin hem devletin başıdır. Diğer bir ifade ile devlet ve hükümet başkanı birdir.
- Başkan, yasama tarafından seçilmez, doğrudan halk tarafından seçilir. (Amerika Birleşik Devletleri'nde bir seçmenler heyeti bulunmakta, lakin bu durumun siyasal açıdan büyük bir önemi yoktur).
- Başkan ve yasama organının koşulları sabittir ve karşılıklı güvene tabi değildir. Ancak başkanların yasama organına yaptıkları çağrılar (kanun teklifleri) tamamen yasama organının inisiyatifi çerçevesinde işleme alınmayabileceği gibi, işleme alınabilir ve hatta yasaya da dönüştürülebilir. Zira yürütmenin ifade ettiği öneriler önce komiteden, ardından kongreden onay almak zorundadır. Genellikle yürütme önerisini gerçekleştirir, ancak Kongre, hayır diyerek süreci sonlandırır (Hague ve Harrop, 2004: 256).
- Başkan yasama organının bir parçası değildir ve meclisten görev süresi içerisinde, ilgili yasal süreci (impeachment) dışında görevinden uzaklaştırılamaz.
- Başkan, yasama organını feshedemez ve genel seçimlerin yapılmasını isteyemez. Genellikle başkanlık ve meclis seçimleri farklı zamanlarda gerçekleştirilir.
- Başkan, hükümetin yapısını belirler, yönetir ve anayasal olarak kanun koyma yetkisine (bazılarında kısıtlıdır) sahip olur.

Başkanlık sisteminin yukarıda zikredilen özelliklerinin ortaya çıkardığı birtakım avantajlar ve dezavantajlar mevcuttur. Sistemin sahip olduğu üstünlük ve zaafların sarih bir biçimde tespit edilebilmesi için söz konusu nitelikleri açıklamakta fayda vardır.

1.3.3.2. Başkanlık Sisteminin Avantajları

Başkanlık sistemi de bazı avantajlarının yanı sıra dezavantajları da bünyesinde taşımaktadır. Başkanlık sisteminin ilk defa ortaya çıktığı ve sistemle özdeşleşen Amerika Birleşik Devletleri'nden hareketle sistemin avantajları sıralanacaktır. Başkanlık sisteminde avantaj olarak dile getirilen yönleri şöyle sıralayabiliriz; İstikrarlı ve güçlü bir yönetim sağlaması, temsil ilişkisini daha doğrudan hale

getirmesi, aşırılıkların önlenmesi, yasama fonksiyonunda kaliteyi artırması. Bu olumlu yanları kısaca açıklamak gerekmektedir (Tunç ve Yavuz, 2009: 40-48; Bilir, 2013a: 159-160; Kuzu, 2011: 98-102).

İstikrarlı ve Güçlü Bir Yönetim Sağlaması

Başkanlık sisteminde, başkanın belirlenmiş bir zaman dilimi için seçilmesi ve bu dönem içerisinde istisnai bir yol olan impeachment dışında görevden azledilememesi sonucu başkanın görev süresi içersinde yürütme organının da istikrarını garantilenmiş olmaktadır (Lijphart, 1996: 68). Başkanın sabit bir görev süresi için göreve gelmesi parlamenter rejimlerde görülen hükümet krizleri ve bakanlıklarda yaşanan değişimleri kesin bir biçimde engeller (Linz, 1995a: 155). Başkanın doğrudan halk tarafından seçilmesi, başkanı dolayısıyla yürütme organını hem maddi hem manevi anlamda güçlü kılmaktadır. Diğer taraftan yürütme yetkisinin bir kişi elinde toplanmasıyla güçlü ve istikrarlı bir yönetim ortaya koyması beklenir. Ayrıca, yürütmenin monolitik bir yapıda olması seri ve hızlı hareket etmeyi beraberinde getirir. Bu özellikler kriz zamanlarında ve acil durumlarda önemli rol oynar (Kuzu, 2011: 98-99; Döner, 2013: 108). Literatür içerisinde başkanlık sisteminin sanıldığı kadar güçlü ve istikrarlı bir yönetim sağlamadığı görüşünü savunanlarda vardır (Gül ve Karagöz, 2007: 717-719).

Temsil İlişkisinin Daha Doğrudan Hale Gelmesi

Başkanlık sisteminde başkanın doğrudan halk oylamasıyla seçilmesi temsil ilişkisini kuvvetlendirmektedir. Bu durum diğer hükümet sistemlerine nazaran başkanlık sisteminde temsil ilişkisinin daha doğrudan kurulabilmesine imkân tanımaktadır. Halk oy verirken yetkilinin ve sorumlunun kimimin olmasını istediğini net bir şekilde gösterebilmektedir. Yürütmenin gerçekleştirdiği icraatlarda sorumlunun net olarak belli olması demokratik sistemler içinde önemli bir noktadır. Aldığı oylarla göreve gelen başkan bir dönem boyunca halk tarafından değerlendirilebilecek ve bir sonraki dönemde başkanın icraatları oylarla karşılık bulabilecektir. Yapılan işlerin sorumlusu seçmen tarafından, herhangi bir belirsizlik olmaksızın, ödüllendirilebilecek veya cezalandırılabilecektir (Kuzu, 2011: 99-100; Tunç ve Yavuz, 2009: 45). Halk tarafından seçilen başkanın veya cumhurbaşkanının

toplumun geniş kesimlerinin tercihinin bir sonucu olmayacağı gibi bu durumun parlamenter sistemde kurulan hükümetten daha meşru olmayacağı ileri sürülmektedir. Başkanlık sistemi uygulamalarının birçoğunda başkan için süre kısıtının (2 dönem için seçilme) olması, süresinin sonuna gelen başkanın bir daha değerlendirmeye alınamayacak olması sonucunu doğurmaktadır. Süre sınırı olmayan başkanlarında başarısız uygulamalarının sorumluluğunu yasama organına yüklemeleri de temsil ilişkisinin sağlığına zarar verebilir (Onar, 2005: 92-93).

Aşırılıkların Önlenmesi

Önceki başlıklar altında da değinildiği gibi başkanlık sistemi kuvvetler ayrılığı temelinde dizayn edilmiş olması nedeniyle her erkin karşılıklı bazı enstrümanlara sahip olmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede, ABD yönetim sistemini tasarlayanlar kuvvetlerin aşırılıklarını engellemek için kontrol- denge sistemini oluşturmuşlardır. Kontrol ve denge sisteminin özünde, kuvvetlerin herhangi bir denetleme mekanizmasından yoksun olması durumunda ortaya çıkan yozlaşma ve sahip oldukları güçleri artırarak kötüye kullanma durumunun önüne geçilme arayışı vardır (Turan, 2005: 115-116). Başkanlık sistemi yürütme ve yasamanın karşıtlığı prensibi üzerine (Linz, 1985: 3) bina edilmiş olması her kuvvetin diğerleri tarafından kontrol edileceği ve güçlerin dengede duracağı bir sistem meydana getirmiştir. Dolayısıyla, özellikle yasama ve yürütmenin karşılıklı olarak birbirine muhtaç olması, aralarında işbirliğini zorunlu kılmaktadır.

Yasama Fonksiyonunda Kaliteyi Artırması

Başkanlık sisteminde yasama gücü mutlak şekilde kongrenin elindedir (Çam, 2000: 116) ve kuvvetler ayrılığı ilkesince kongre sadece yasama görevini icra edebilir. Yasama üyelerinin, yasama organındaki üyelerine devam ederken aynı zamanda yürütme organlarında yer almalarının mümkün olmaması, her iki erkin ilgili kurumlarında çalışanların kendi faaliyetlerine odaklanmalarını temin etmektedir. Zira yasama organı üyelerinin yürütme içerisinde herhangi bir görev alma beklentisi olmadığı için yasaları yürütmeyi düşünerek değil de ülke menfaatlerine uygun olarak biçimlendirirler. Yasama organına seçilenlerin daha çok yerel kaygılarla hareket etmeleri de yasamanın yürütmeden daha farklı bakış açıları üretmesini

sağlamaktadır. Diğer yandan, yürütme organının yasama sürecine müdahil olmaması yasamanın özgürce davranmasını kolaylaştıracaktır (Kuzu, 2011:100-101). Ayrıca, başkanın görev süresi kongrenin güvenine tabi olmaması parti disiplininin zayıf olması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda, çeşitli menfaat çevreleri tarafından desteklenen yasama organları içerisindeki partilerde, yasalara ilişkin çeşitli ittifakların kurulmasına imkân oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, kongre üyelerinin partiye bağımlı olmaksızın bireysel nitelikleriyle seçim kazanmaları dolayısıyla, partinin genel görüşünden çok seçim bölgesindeki hâkim görüşü temsil etmektedirler. Bu çerçevede, bir kongre üyesi başkanın veya partisinin aleyhine rahatça oy kullanabilmektedir (Lipset, 1995: 170).

1.3.3.3. Başkanlık Sisteminin Dezavantajları

İki yüzyıldan daha uzun bir tarihe sahip olan başkanlık sisteminin tüm hükümet sistemlerinde olduğu gibi bazı zayıf yönleri mevcuttur. Sistemin mevcut bu zaafları çeşitli dezavantajları beraberinde getirmektedir. Hükümet sisteminin dezavantajları sıralanırken daha çok ABD dışında kalan, özellikle çoğunluğu Latin Amerika'da bulunan kırılgan, istikrarsız ve zaman zaman demokratik rejimleri kesintiye uğramış başkanlık sistemleri dikkate alınmaktadır (Henderson, 2006: 56). Sistemin yapısında mevcut olan bu dezavantajları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Yazıcı, 2011: 39-76; Linz, 1995a; Tunç ve Yavuz, 2009: 48-59; Özer, 1998: 70-76; Akçalı, 2013: 407-410):

Darbelere ve Antidemokratik Rejimlere Yol Açması

Başkanlık sisteminin yasama ve yürütme arasında sert kuvvetler ayrılığının bulunması sebebiyle kuvvetler arasında yaşanan anlaşmazlıklarda sistemin kilitlenmesi olası bir durumdur. Erkler arasındaki ilişkilerin biçimlenişi sistemde esnekliği engelleyerek, kriz durumlarında veya ortaya çıkan anlaşmazlıklarda demokratik olmayan çözüm yollarına başvurulmasına yol açabilir (Tunç ve Yavuz, 2009: 48). Mainwaring ve Shugart 1972-1994 arasında dünyada sadece 33 ülkede kesintisiz demokratik bir rejimin hüküm sürdüğünü ve yeryüzünde birçok başkanlık sistemi olmasına rağmen sadece 6 tanesinin bu kategoriye girebildiğini dile getirmektedir (Mainwaring ve Shugart, 1997: 455-456). Stockholm'de bulunan

International Institute for Democracy and Electoral Assistance, son otuz senede sürekli demokratik yapısını koruyarak başkanlık sistemini uygulayabilen ABD, Kosta Rika, Kolombiya ve Venezuela'nın olduğunu belirtmiştir (Henderson, 2006: 56). Bunun yanı sıra, başkanlık sisteminin yürütmenin tüm yetkilerini bir kişinin elinde toplaması, iktidarın kişiselleşmesi ve diktatörlüğe dönüşmesi ihtimalini doğurmaktadır. 21. Yüzyılda Urguay'da yaşanan iki siyasal darbe teoriyi destekler niteliktedir (Uluşahin, 1999: 135-137). ABD dışında uygulanan başkanlık sistemleri genel itibariyle orjinine aykırı birçok unsura sahiptir. Dolayısıyla bu yapılar kişisel iktidarların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Arjantin, Şili, Paraguay, Urguay, Bolivya gibi başkanlık sistemini uygulayan ülkelerde kuvvetler ayrılığı ilkesinin tam olarak uygulanmaması, seçimlerin tam demokratik olmaması gibi unsurlar sistemde çeşitli sorunlara yol açarak askeri darbelerin yaşanmasına zemin hazırlamış nitekim darbeler de yaşanmıştır (Kuzu, 2011: 103-105). Diğer taraftan yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar uyarınca başkanlık sistemine ilişkin karşılaştırmalı literatürde sıkça dile getirilen kilitlenmelere dair beslenen önyargılar kısmen yersiz görünmektedir. Başkanlık sisteminin, başkanın üyesi olduğu partinin kongrede çoğunluğa sahip olmadığı ya da kilitlenme halleri vuku bulduğunda, hayatta kalma ihtimalinin tehlikeye girdiği inancı ampirik bir dayanaktan yoksundur (Cheibub ve Limongi, 2002: 156). Günümüz itibariyle Latin Amerika ülkelerinde demokratik tecrübelerin artması ile birlikte halkın askeri yönetimlere yaklaşımını pozitiften negatife döndüğünü ve artık marjinal kesimler dışında toplumun askeri yönetimlere karşı tavır almaya başladığı görülmektedir. Demokrasi bu ülkelerde geniş bir meşruiyet zeminine kavuşmuştur. Latin Amerika ülkeleri çok partili başkanlık sistemi uygulamalarında başarıya ulaşmış olmaları, "çok partili başkanlık sisteminin kaçınılmaz olarak ülkeleri istikrarsızlığa mahkûm edeceği" tezinin geçerliliğini büyük oranda ortadan kaldırmıştır (Akgün ve Tanıyıcı, 2013: 190).

Demokratik İlkelerle Çelişen Bazı Unsurların Bulunması

Linz, başkanlık sistemlerinin ortaya çıkardığı ve demokrasi için önemli bir tehdit olarak gördüğü, kazananın her şeyi aldığı "winner-take all", kaybedenin her şeyi kaybettiği, demokratik siyaseti bir "toplam-sıfır (zero-sum)" oyunu haline dönüştürdüğünü ileri sürmektedir. Kazanan ve kaybeden tüm başkanlık dönemi için

keskin bir ayrım yaşayacaktır. Kaybeden için yeni bir seçim, koalisyon veya muhalefet olabilme gibi parlamentarizmin sağladığı imkânlar başkanlık sisteminde en azından yürütme organı itibariyle söz konusu değildir (Linz, 1995a: 147-148). Başkanlık sistemine atfedilen bu zayıflık bir yönü ile doğru olmakla birlikte, burada gözden kaçırılan bir husus vardır. O da başkanlık seçimini kaybedenler sadece yürütme ile ilgili yetki kullanma hakkını kaybetmektedir, lakin bu durum kaybeden adayın ve onun bağlı olduğu siyasal partinin devlet yönetiminde karar alma süreçlerinin tamamında kaybettiği anlamına gelmemektedir. Yasama organının seçimi başkanlık seçiminden ayrı olması sebebiyle, muhalefetin yasama organında çoğunluğu elde etmesi veya alınan kararları etkileyebilecek bir güce kavuşması ihtimali mevcuttur. Bu çerçevede düşünüldüğünde, parlamenter sistemde toplam-sıfır oyunu etkisi daha fazla olduğu ileri sürülebilir. Şöyle ki, genel seçimler sonrası hükümeti kurma çoğunluğunu elde eden siyasal parti hem yasama, hem yürütme gücüne hâkim olacaktır (Bilir, 2013a: 161).

Çift Meşruiyet

Başkanlık sisteminin önemli dezavantajlarından biride, yasama ve yürütme organlarının doğrudan halkın oylarıyla göreve gelmesinden kaynaklanan, iki erkin birbirleriyle yarışan meşruiyet iddiasında bulunabilmeleridir. Bu durum özellikle yasama organı üyelerinin çoğunluğu başkanın temsil ettiği siyasal seçeneğin destekleyicilerinden oluşmuyorsa, meşruiyet iddiası ciddi sıkıntılara yol açabilir. Başkan ve parlamentodan hangisinin gerçekte halkın temsilcisi olduğu noktasında çıkabilecek çatışmaları çözüme kavuşturacak hiçbir demokratik ilke mevcut değildir. Yasama ve yürütme arasında yaşanabilecek olası çatışmanın cereyan ettiği demokrasi kültürünü içselleştirememiş toplumlarda söz konusu problemlerin büyüyerek sokaklara sıçraması ve askerin arabulucu güç olarak müdahale etmesi ihtimaller dâhilindedir (Linz, 1995a: 145,154-155; Yazıcı, 2011: 53; Cheibub ve Limongi, 2002: 153). Erkler arasında yaşanan gizli veya açık bu çatışmalar genel olarak tüm başkanlık sistemlerinde görülmektedir. Yasama ve yürütme organları arasında çıkan ihtilafların çatışmaya dönüşmesi halinde çözüm üretilebilmesi başkanın ve yasama organı üyelerinin inisiyatifine kalmıştır (Özer, 1998: 75). ABD'de bu tarz çatışmaların ortaya çıkmamasının temelinde sahip olduğu siyasal kültür ve siyasal

partilerin özgün yapısı bulunmaktadır. Toplumsal kutuplaşmanın yoğun, partilerin disiplinli ve keskin ideolojik çizgilere sahip olması durumunda bu tür çatışmalar daha derin ve sık yaşanması mümkündür (Özbudun, 2015: 64). ABD'de söz konusu çatışmaların yıkıcı bir biçimde yaşanmamasında yasama organında yer alan veya dışarıda kalan siyasal aktörlerin kendilerine iki büyük partide yer bulabilmeleri ve yerel oylarla seçilerek meclise gelmeleri nedeniyle rijit politik bir duruş sergilememeleri ile de yakından ilişkilidir (Riggs, 1997: 264).

Katılık

Meşruiyetini doğrudan halktan alan başkanın sabit bir görev süresinin olmasının yanı sıra yasama organı tarafından görevine –impeachment harici- son verilememesi siyasal süreci kesintili ve katı şekilde birbirinden ayrılmış dönemlere bölmektedir. Dolayısıyla, bu dönemler içersinde meydana gelen olayların doğuracağı krizlere çözüm üretme ihtiyacına karşılık verilememesi olasıdır. Başkanın görev süresi ülkedeki tüm siyasal aktörler için hayati bir faktör niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla başkanın görev süresinin sabit olması bütün sistemde bir katılığa yol açmaktadır. Yürütme organının görev süresinin sabit olması ve bu sürenin kesintiye uğratılamamasının oluşturduğu katılığın iki etkisi vardır, bunlar; a) Meşruiyetini ve popülaritesini yitiren bir başkanın görev süresi boyunca demokratik yollarla değiştirilememesi, b) Görev yaptığı süre içersinde gösterdiği performansın halk tarafından beğenilmesi ve desteklenmesine rağmen tekrar seçilememesi (başkan kaç dönem üst üste seçilebildiği ülkeden ülkeye değişiyor). Ayrıca, birdaha seçilme ihtimali kalmayan başkanın yaptığı icraatlara ilişkin hesap vermesi de mümkün olmamaktadır. Bu durumda başkan, çokta geleceği düşünmeden çeşitli uygulamalara imza atabilmektedir. Başkanın meşruiyetini kaybetmesine rağmen görevine devam etmesi sonucunda rejim krizleri ve demokrasinin ağır yara alması söz konusu olabilir. Venezuela'da Carlos Andres Perez'in ve Brezilya'da Fernando Collar'ın başkan olarak meşruiyetlerini yitirmeleriyle ortaya çıkan krizler, başkanlık hükümetinin yol açtığı sistemdeki katılığa verilebilecek örneklerdir. Başkanlık sistemi taraftarları, başkanın sabit bir süre için seçilmesi dolayısıyla yürütmede istikrarı sağlaması sebebiyle bu katılığı sistemin bir üstünlüğü olarak dile getirmektedirler (Linz, 1995a: 145-146; Yazıcı, 2011: 39-44; Sayarı, 2015: 79).

Kutuplaşma ve Siyasal Üslup

Başkanlık sistemi, siyasal sistemler için çok gerekli olan diyalog, pazarlık, uzlaşma ve oydaşma mekanizmalarının işlemesini teşvik edecek mekanizmalara sahip değildir. Dolayısıyla siyasal mücadelelerin sertleşmesi, kriz halini alması ve kutuplaşmalara yol açması sistem içerisinde sıklıkla karşılaşılan vakalardır. Başkanlık sisteminde yasama ve yürütmenin doğrudan halk tarafından seçilmesi ve bu iki organ arasında kontrol-denge sisteminin olmasıyla ortaya çıkan tabloda, sistem yasama ve yürütme erkleri arasında gerginliğin artmasını körüklemektedir. Bu durum sistemin sık sık kilitlenmesine zemin hazırlamaktadır. Sistem içerisinde siyasal aktörlerin her şeyi kazanması veya kaybetmesi çeşitli kutuplaşmalara yol açarak siyasal cepheler ve yarışan adaylar arasında çatışmayı artırmaktadır. Özellikle marjinal ve sistem karşıtı partilerin içerisinde yer aldığı çok partili bir başkanlık sistemi mevcut ise, başkanın küçük ve marjinal partilerden de destek alma arayışına girmesi gerekebilir. Bu koşullarda gerçekleşen seçim toplum içerisindeki kutuplaşmayı körükleyebilir. Bunun yanı sıra yasama organının çoğunluğunu başkanın siyasal görüşlerine zıt kişilerden oluşması başkan ile yasama organını zıtlaşmalara götürebilmekte ve sistemin tıkanmasına yol açabilmektedir. Özellikle demokrasinin tam olarak yerleşmediği toplumlarda başkanlık sistemi derin krizlere yol açarak toplum içerisinde de kutuplaşmaları arttırmaktadır (Özer, 1998: 101-102; Özbudun, 2015: 67). Diğer taraftan, başkanlık sisteminde seçimi kaybedenlerin yürütme erki içerisinde rol alamaması, sistem içerisinde yer alan siyasal aktörlerde ve toplumda kutuplaşmayı artırıcı etki göstermesi sonucunu doğurabilir (Sayarı, 2015: 78). Linz, halk tarafından seçilen başkanın halkı bir bütün olarak kendini desteklediği yanılsamasına kapılarak, muhalefetin ürettiği politikaları küçük bir kesimin çıkarlarının savunusundan ibaret görerek çatışmacı bir üslup üretmesi başkanlık sisteminin ortaya çıkardığı bir diğer sonuç olarak ifade etmektedir. Söz konusu siyasal üslup başkanlık sistemine özgü olmamakla birlikte, başkanlık sisteminin yapısının böylesi bir siyasal üslubu ve tavrı teşvik edebileceği ileri sürülebilir (Özbudun, 2015: 67-68).

1.4. Meclis Hükümet Sistemi

Bir hükümet sistemini diğer sistemlerden ayırt eden başlıca özellik meclis ile hükümet arasındaki, diğer bir ifade ile yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişkidir. Bu çerçevede meclis hükümeti sistemi istisnai bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrı bir yürütme organının mevcut olmadığı bu sistemde, yürütme ve yasama yetkisi meclise verilmiştir (Heywood, 2017: 385). Dolayısıyla halk tarafından demokratik usullere uygun olarak gerçekleştirilen seçimle işbaşına gelmiş mecliste hem yasama hem yürütme erklerinin birleşmiş olmasına meclis hükümet sistemi denilmektedir (Özbudun, 2005: 329). Bu sistemde meclis bakanları tek tek seçmekte, onların izleyecekleri politikaları belirlemektedir. Sistemde Bakanlar Kurulu'nun meclisi feshetme, toplantıya çağırma veya erteleme yetkisi yoktur. Devlet başkanlığı makamı mevcut değildir (Fendoğlu, 2017: 261).

Meclis hükümeti sisteminin tipik örneği İsviçre'dir. Bu ülke federal sistemi benimseyerek meclis hükümeti sistemini uygulamaktadır. Devletin yasama organı iki meclisten oluşmaktadır. Kantonların federal anayasaya aykırı olmaması koşuluyla kendi anayasaları olabilmektedir. Federal devletin yürütme organı Federal Konsey'dir. Federal Meclis tarafından dört yıllığına seçilir ve bu konseyde bir kantonun birden fazla üyesi yer alamaz (Gözübüyük, 2013: 42-43).

Meclis hükümet sistemi Türkiye'de de olağanüstü bir dönemde uygulanmıştır. Bu çerçevede 1921 Anayasası döneminde Türkiye'de de uygulanan meclis hükümeti sisteminin özellikleri şöyle sıralanabilir (Atar, 2015: 147):

- Meclis hükümeti sistemi kuvvetler birliği ve meclisin üstünlüğü ilkesi üzerine inşa edilmiştir.
- Yasama organı tek meclisli olabileceği gibi İsviçre örneğinde olduğu gibi iki meclisten de oluşabilir.
- Bakanlar kurulu hüviyetinde olan yürütme erkinin işlevini gören organ meclis adına, meclisin emirleri çerçevesinde görevlerini yerine getirir.
- Yürütme organının meclis üzerinde, fesih dâhil hiçbir yetkisi mevcut değildir.
- Devlet başkanlığı makamı bulunmayan bu sistemde İsviçre örneğinde olduğu üzere Federal Meclis Federal Konsey üyelerinden birini bir

seneliğine Federal Konsey başkanı olarak seçer ve bu kişi devlet başkanı görevlerini de ifa eder.

- Meclisin belirleyici olması nedeniyle iktidar olmadığı gibi muhalefet kurumu da mevcut değildir. Tüm siyasal gruplar yürütme içerisinde de temsil imkânına sahiptirler.

1.5. Hükümet Sistemlerinin Genel Değerlendirmesi ve Türkiye

Tarihin akışı içerisinde devlet büyük değişimlere uğrayarak ve birçok farklı biçimde tezahür ederek günümüz devlet formunu almıştır. Bu bağlamda hükümet etme biçimleri de farklılaşarak günümüzde hâkim olan ve temellerini kuvvetler ayrılığı ilkesinin farklı yoğunlukta uygulanışından alan demokratik hükümet sistemleri modellerine bırakmıştır. Kuvvetler ayrılığı doktrinin kökeni, tarihi ve doğasıyla ilgili çalışmalar hükümet sistemlerinin biçimlenişinde hareket noktası olmuştur denebilir. Zira bu teoremi ortaya çıkaran koşullarda bizzati toplumsal ve siyasal yaşanmışlıkların kendisidir. Bu çerçevede şekillenen demokratik hükümet sistemlerinin hepsi uygulandığı ülkenin tarihsel ve kültürel mirasıyla yakından ilişkilidir. Uyguladıkları sistemlerle çığır açan ve diğer ülkelerin o uygulamaları kendilerine uyarlamalarıyla sonuçlanan ülkelere bakıldığında, inşa ettikleri veya zaman içerisinde olgunlaştırdıkları sistemlerin tarihi, sosyal ve siyasal kültürlerine oldukça uygun bir biçimde teşekkül ettiği görülmektedir. Başarılı uygulamalar dikkate alındığında, bütün ülkeler için doğru tek bir modelden bahsedebilmenin mümkün olmadığı aşikârdır. Her ülke kendi sosyal yapısına uygun sistemi tercih etmeli ve gerekiyorsa kendine özgü formülasyonlar üretmelidir.

Ülkeleri hükümet sistemi değişikliğine iten sebeplerin ne olduğu sorusu burada önem arzetmektedir. Nitekim her dönem uyguladığı hükümet sisteminden memnun olmayıp değiştirme ihtiyacı duyan ve bu doğrultuda arayışlara giren ülkeler mevcuttur. Bu noktada belki de en önemli husus "değişim" olgusunun kendisidir. Özellikle küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin hızla yayıldığı son dönemlerde değişim baş döndürücü hızda gerçekleşmektedir. Bireylerin ihtiyaç tanımları neredeyse anlık değişmekte, iyi uygulamalar ve üretilen hizmetler aynı anda tüm dünyada görülebilmektedir. Bu koşullarda devletler de söz konusu değişikliklere uyum sağlamaya yönelik tepeden tırnağa değişimi yaşamaktadır. Bu bağlamda

devletin halka dokunan somut yüzünün en kapsamlı yapısı olan hükümet sisteminin değiştirilmesi yönünde çalışmalarda gündeme gelmektedir.

Parlamenter sistemlerin yürütmede istikrarsızlık doğurması nedeniyle özellikle kırılgan demokrasilere sahip geç demokratikleşmiş devletlerde hükümet sistemi sık sık tartışmaya açılmakta olduğu bilinmektedir. Marjinal olarak değerlendirilen partilerinde yer aldığı çok partili parlamenter sistemlerde sık sık karşılaşılan istikrarsız koalisyon hükümetleri, demokrasinin yaşaması ve kökleşmesine engel olduğu görüşüne ilişkin yazında bir genel kabul vardır. Çok partili ve aşırı kutuplaşmış parlamenter sistemlerde hükümetlerin kuruluş aşamasında küçük partilerin halkın onlara verdiği temsil yetkisinden çok daha fazla etki oluşturabilmesi durumu temsiliyet ilişkisine de zarar vermektedir. Dolayısıyla bu bağlamda hükümet sistemi arayışına giren ülkeler üç ana unsur ekseninde bu arayışa yöneldikleri ileri sürülebilir. Bunlar: 1- istikrar; 2- etkin hükümet arayışı, 3- demokratik yönetim, dolayısıyla demokratik yönetimin en temel faktörü olarak görülebilecek olan temsilde adalet olarak sıralanabilir. Bu faktörler birbirleriyle işteş bir yapıdadır. Bu çerçevede yürütülen hükümet sistemi arayışlarında, Fransa'nın dördüncü cumhuriyet döneminde benimsediği parlamenter sistemden, beşinci cumhuriyete geçişle birlikte yarı-başkanlık sistemini yürürlüğe koyması önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazında, işleyen demokrasinin başlıca göstergesinin "istikrar" olduğu genel olarak kabul görmektedir. İstikrarlı hükümetin varlığı etkin hükümeti de oluşturur önermesi kısmen doğru olmakla birlikte, yönetimde etkinlik, istikrar, etkililik kavramlarının sadece yapısal imkânlarla alakalı olmaması sebebiyle icraatı gösterenler yani yürütme organında görev alanların yeteneklerinin de sürece etkisi göz ardı edilmemelidir. Diğer bir ifadeyle kanunlarla çerçevesi çizilmiş olan hükümet sistemlerinin siyasal, toplumsal, kültürel ve tarih gibi etkenlerle uyumluluk derecesinin yanı sıra, benimsenen hükümet sisteminin organlarında yer alacak kişilerinde yetenek ve kapasiteleri sistemin etkinliğini ve istikrarını doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla hükümet sisteminin söz konusu koşulları tesis etmesinde tek belirleyici unsur hükümet sisteminin kanunlarca biçimlendirilmiş yapısı değildir. İstikrarlı demokrasi, istikrarlı hükümet ve etkin hükümet olgularının bir arada olması durumu sistemi başarılı kılacaktır. Zira hükümet istikrarı sadece süreyi gösterirken,

hükümetler bu sürede hem etkin hem de demokratik olamayabilir. Etkin hükümetin tek başına gerçekleştiği durumlar da da sistem demokratik hüviyetinde yoksun kalabilir. Hükümetlerin uzun ömürlü olması etkin hükümeti kolaylaştırıcı bir etken olabilir lakin kesinlikle yeterli bir şart değildir. Nitekim koalisyon hükümetlerinin genellikle hükümetin devrilmesinin hoş karşılanmayacağı ilk altı ayında yoğun bir faaliyet yürütürken, ardından hükümet yıkılmadan süreci idare etmeye yönelirler. Tüm açıklamalar dikkate alındığında önemli olan husus adaletli bir temsil sağlanarak kurulan hükümetlerin istikrarlı olmasının yanı sıra yönetme yeteneğine de haiz olmasıdır (Sartori, 1997: 149-153).

Hem parlamenter sisteme hem de başkanlık sistemine yöneltilen eleştirilere bakıldığında, parlamenter sistem özellikle koalisyon dönemlerinde yaşanan istikrarsız hükümetlerin varlığı vurgulanırken, başkanlık sisteminde de başkanın bir şekilde (askeri darbe, zorla istifa, görevden alma vb.) sabit süresi bitmeden görevinden ayrılması durumunda ortaya çıkan, demokrasinin kesintiye uğraması halinin ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede bakıldığında hükümetlerde istikrarsızlık ve bu istikrarsızlığın doğurduğu sonuçlar hükümet sisteminin biçimine bakılmaksızın problem olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu hükümetlerin istikrarsızlığı beraberinde etkin olmayan hükümetleri de getirmekte ve Türkiye örneğinde olduğu üzere parlamenter sistemlerde, Arjantin örneğinde olduğu gibi başkanlık sistemlerinde demokratik olmayan askeri darbelerle karşı karşıya kalınarak demokratik yönetimler kesintiye uğramaktadır. Dolayısıyla hükümet sistemlerinin yapı olarak birbirlerinden farklılık gösterseler de, hatta bir sistemin avantajı diğer sistemin dezavantajı olarak görülse de toplumsal, kültürel, siyasal vb. birçok etkene bağlı olarak farklı sistemlerde benzer olumsuz veya olumlu sonuçlarla karşılaşmak mümkündür.

Parlamenter ve başkanlık sistemleri yaygın ve doğru bir şekilde, birbirinden ayrılabilir yapısal özellikler sergileyen hükümet sistemleri olarak karşıtlıklar üzerine oturtulmuştur. Yine de, aralarındaki yapısal farklılıklar zorunlu olarak işlevsel farklılıklara yol açmaz. Tam tersine, başkanlık ile parlamenter sistem arasında ayrım yapılabilmesini sağlayan yapısal özellikler, genellikle işlevsel benzerliklerini gizlemektedir. Başkanlık ve parlamenter sistemlerin arasındaki bu benzerlikler bir zamanlar amaca yönelik tasarımın, politik pratiğin ve amaçlanan sonuçların bir

sonucudur. Parlamenter ve başkanlık sistemleri zaman zaman birbirlerinin hüviyetine büründüklerini görmek mümkündür. Bu benzerlikler aynı zamanda, modern anayasal tasarım hakkında daha büyük bir noktaya işaret eder, o da siyasal kültürün anayasal yapının ortaya çıkardığı darlıkların sık sık üstesinden gelebilmesi durumudur (Albert, 2009: 531-532).

Yapısal olarak birbirlerinin zıtlığı üzerinden tanımlanan parlamenter ve başkanlık sistemlerinin arasındaki farkı doğuran temel etkenin karar verme sürecinin düzenlenme biçiminde yattığı ileri sürülmektedir. Politika oluşturma konusunda koordinasyon eksikliği ve karar verme sürecinin âdem-i merkezileştirilmesiyle birlikte kilitlenme olasılığı artmaktadır. Parlamenter sistem uygulamaları göz önüne alındığında, zorunlu bir özellik olmasa da, sistemde yürütmenin politika gündemi üzerinde tekel sahibi olduğu ve meclislerin merkezi karar alma sürecini işlettiği görülmektedir. Brezilya örneğinde olduğu gibi, yürütme-yasama yetkileri, siyasal partiler nezdinde, olağan başkanlık sistemleri tarafından öngörülmeyen bir biçimde güçlerin kaynaşmasına izin vermektedir. Etkin yasama yetkisine sahip olan başkanların iradesini kongreye dayatmaları engellenerek, birden fazla siyasal partiyi kapsayabilecek yasama çoğunluklarıyla çok avantajlı bir pozisyondan pazarlık edebilmeleri sağlanabilir. Yasama ve yürütmeye tanınan karar verme sürecini merkezileştiren gündem yetkileri, başkanlık sistemlerinin daha etkin olması için bir temel hareket noktası olabilir. Dolayısıyla, parlamenter sistemlerin başkanlık sistemlerine nazaran demokratik işleyişin devamlılığını sağlamada daha başarılı olmalarının başlıca nedeni sistemlerinin parlamenter olması değildir. Zira sistemde kilitlenme yaşama durumu başkanlık sistemlerinde görülmekle birlikte, parlamenter sistem bu durumdan ari değildir; koalisyon hükümetleri (yasama ve yürütme arasında) başkanlık sistemlerine tümüyle yabancı değildir ve parlamenter sistemlerde olduğu gibi benzer nedenlerle ortaya çıkmaktadır; karar verme her zaman parlamentarizm altında merkezileştirilmez ve her zaman başkanlık altında desantralize değildir. Hem parlamento hem de başkanlık sistemlerinde yaşanan cari durum, bu sistemlerin tüm davranışları ilk ilkelerinden türetildiğinden daha karmaşık bir görünümdedir (Cheibub ve Limongi, 2002: 175-176).

Hükümet sistemi araştırmaları yürüten Jose Antonio Cheibub'ın kaleme aldığı hükümet sistemlerinin demokratik rejimlerin sürdürülmesinde etkileri olup

olmadığına ilişkin geniş çaplı bir araştırmayı içeren kitabında başkanlık sistemlerinin parlamenter sistemlere nazaran daha istikrarsız olduğunu kabul etmekle birlikte bu istikrarsızlığın başkanlık sisteminin doğası gereği ortaya çıkmadığını ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle başkanlık sisteminin hükümet sistemi olarak tercih edildiği ülkelerde yaşanan istikrarsızlıklar doğrudan hükümet sistemi tarafından tetiklenmemekte ve beslenmemektedir. Zira muhtemelen herhangi bir kurumsal çerçeve altında uzlaştırılması zor olan çatışmalarında burada payı var olduğu reddedilemez gerçektir ve çatışmanın mevcut olduğu koşullarda aktif bir ordunun varlığı da demokrasilerin –tüm demokratik sistemler- otoriter sistemlere dönüşmesine yol açması kuvvetle muhtemeldir. Başkanlık sistemi araştırmalarında, ortaya çıkan erkler arası çatışmanın giderilmesine yönelik anayasal arayışların varlığı da görülmektedir. Başkanlık sistemini tercih eden ülkelerin başkanlık kurumlarının kendi başına demokrasiyi öldürmediğinin bilincinde olmaları gerekmektedir. Bu çerçevede başkanın yetkileri, seçim sistemleri ve başkanlık döneminin sınırlanması gibi hususlara odaklanmanın yanı sıra temsil ve hesap verebilirlik gibi demokratik sistemi güçlendirecek önlemlere de sistem içerisinde yer vermeleri tercih ettikleri sistemi daha iyi işler kılmanın yanı sıra daha demokratik halede dönüştürecektir (Cheibub, 2007: 165-166). Zira başkanlar ve yasama organlarının doğrudan seçilmesi ve kendi sabit görev sürelerinin varlığı karşılıklı bağımsızlığı tesis etmektedir. Bu karşılıklı bağımsızlık, icrai otorite ile yasama organı arasında anayasal olarak mevcut çatışmayı önleyici bir aygıt bulunmadığı için siyasal bir çatışmaya mahal vermektedir (Stepan ve Skach, 1993: 18).

Parlamenter sistemlerde bazen yürütme erki dolayısıyla başbakan sisteme o kadar hâkimdir ki, mecliste mutlak çoğunluğa sahip olan başbakan sistemi istediği gibi işletebilir ki böylesi bir durumda "başbakanlık diktatörlüğü"nden söz edilebilir. Zira İngiltere örneğinde de sıkça görüldüğü üzere, başbakan hem parlamentonun hem parlamentonun en büyük partisinin lideri olarak ABD'de başkanların yürütme ve yasama erklerinde sahip oldukları yetkiler ve imkânlardan çok daha fazlasına sahiptirler (Grigsby, 2012: 246). Parlamenter sistem 20. Yüzyıl itibarıyla büyük bir değişim yaşamış ve yürütmenin gücü yasama erkini de etkisine alacak bir biçimde oldukça artmıştır (Kuzu, 2011: 52-72). Başbakana bu kadar güç atfedilmesinin gerisinde bünyesinde taşıdığı bakanları atama, bir ihtisas alanıyla derinlemesine

ilgilenmeyip hükümetin genel tüm politikasına hâkim olma, hükümet içinde eşgüdümden sorumlu merci olma, hükümetin dışa dönük en önemli aktörü, sesi ve sembolü olma gibi birtakım özellikler yatmaktadır (Moran, 2005: 136). Demokratik yönetimler arasında parlamenter sistemlerden daha fazla başkanlık sistemi mevcuttur. Parlamenter demokrasi türü batı Avrupa'da ve Karayipler'de baskınken, başkanlık sistemi Güney Amerika ve Güneydoğu Asya'da daha çok tercih edilen hükümet modelidir (Munroe, 2002: 53).

Günümüzde siyaset bilimi mükemmel bir hükümet sisteminin olmayacağını kabul etmektedir. Burada önemli olan Britanya, İsveç, ABD, İsviçre, Hindistan vb. ülkeler gibi halklarının ve siyasal seçkinlerinin siyasal rejimlerine mükemmelmiş gibi inandıkları için sistemin iyi işlediğinin unutulmamasıdır. Dolayısıyla hükümet sistemi arayışında olan ülkelerde ve dahi Türkiye'de, o ülkenin halkını en fazla tatmin edecek ilkeler ve değerler belirlenerek bu kriterler çerçevesinde bir sistem inşası başarıya ulaştıracaktır (Kalaycıoğlu, 2013: 217-218). Nitekim modern devletlerde, başkanlık ve parlamenter hükümet modellerinin, anayasada nadiren bir bütün ve aslına uygun olarak yer aldığı görülmektedir. Bunun yerine, siyasal ve kültürel açıdan özel ilke ve değerler eksen alınarak, belirlenmiş hedeflere ulaşmak için genellikle geleneksel başkanlık ve parlamenter modellerde farklı biçimlerde ve mahiyetlerde mekanizmalar inşa edilerek sistem özgünleştirilmektedir. Bu durum başkanlık ve parlamenter sistemlerin modern tadilatlara açık olduğunu ve bu iki sistemin dünyanın demokratik ve demokratikleşen ülkelerine sunduğu anayasal olanakların zenginliğini ortaya koymaktadır (Albert, 2009: 577).

Türkiye'nin toplum yapısının homojen olmaması nedeniyle parlamenter sistemin uygulanmaya devam edilmesi durumunda temsilden taviz vermeksizin istikrarlı yürütme veya tersten okursak istikrardan taviz vermeden tüm farklılıkların temsiliyetinin temin edildiği bir hükümet modeli kurgulamanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Parlamenter sistemde devam edilmesi durumunda istikrarın temini için temsiliyetten taviz verilmesinin toplumsal barışın sağlanmasında büyük bir engel olacağı da bilinmektedir. İstikrarsız veya demokratik noksanlık sistemin etkin olmasını da derinden etkilemektedir (Can, 2013b: 166). Tüm bu sebeplerle, yeni bir sistem inşasının her şeyden önce evrensel değerler dikkate alınarak biçimlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede siyasal istikrarın sağlanabilmesi için belirli

koşullar sağlanmalıdır. Bunlar: 1- meşruiyetini halktan alarak demokratik olmalıdır. Bu bağlamda meşruiyet zeminin sağlam ve demokratik olması için temsiliyetin adil bir biçimde düzenlenebilmesi gereklidir; 2-etkinlik sağlanmalıdır (Yücel, 2009: 89-99). Bu çerçevede sistem inşa edilirken üç temel ilke dikkate alınabileceği ileri sürülebilir: 1- Siyasal istikrar; 2- Adaletli temsil; 3- Etkinlik.

Tezin ikinci ve üçüncü bölümünde de anlatılacağı üzere başta monarşiden cumhuriyete geçiş süreci olmak üzere hükümet sistemi tartışmaları zaman zaman yoğunlaşarak günümüze kadar süregelmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yapılan anayasaların hep darbe sonucu yürürlüğe konulan anayasalar olması nedeniyle, demokratik bilinçle inşa edilmekten uzaktır. Bu çerçevede ilgili anayasalar mevcut statükoyu korumayı ve gelecekte darbecilerin ve zihniyetinin destekçilerine ayrıcalıklı konumlar elde etmeyi vadeden anayasalar kaleme alınmıştır. 2007 yılında referandumla halkın cumhurbaşkanını seçmesine ilişkin düzenlemenin gerçekleştirilmesiyle hükümet sistemi bağlamında büyük bir dönüşümün ilk adımı atılmıştır. Zira 1982 Anayasası'nda geniş yetkilerle donatılan Cumhurbaşkanlığı makamının halk tarafından doğrudan seçilmesi durumu, zaten parlamenter sistem olması noktasında tartışmalı olan sistemi fiiliyatta yarı başkanlık sistemine dönüştürmüştür. 2011 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından yürütülen yeni anayasa çalışmaları sürecinde ortaya çıkan bu fiili durum da gerekçe gösterilerek, iktidar partisince ilk hükümete geldiği dönemden beri zaman zaman dile getirilen başkanlık sistemini teklif edilmiş ve bu teklif o dönem tartışmaların yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Nihayetinden yeni anayasa çalışmaları 2013 yılı itibariyle tıkanmıştır. 2014 yılında fiilen Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinden sonra yetki tatışmaları, buna bağlı olarak hükümet sistemi tartışmaları yüksek sesle devam etmiştir. 2016 yılında 15 Temmuz gecesi hain bir darbe girişiminin yaşanması ve darbe sürecinde Cumhurbaşkanı'nın demokrasiyi savunma noktasında üstün bir liderlik sergileyerek halkın demokrasisini savunmasında öncü rol oynaması söz konusu girişimi akamete uğratmıştır. 15 Temmuz sürecinde halk sadece elinde tuttuğu bayrakla darbeyi bastırmış ve bir ilki gerçekleştimiştir. Bu hamlesiyle kurucu iktidar rolünü inisiyatifine almıştır. Bu kurucu rolü üstlenen halk, siyasilerin girişimi ve Cumhurbaşkanı'nın 15 Temmuz ile birlikte tartışılmaz bir

noktaya ulaşan meşruiyetinin ve liderliğinin etkisiyle 16 Nisan 2016 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini kabul etmiştir.

Türk devlet tarihinde görülen bütün uygulamaların damıtılmış hali olarak günümüze kadar ulaşan geleneğin bir parçası olan Türkiye toplumunun bilinçaltında genel itibariyle güçlü bir lider algısı yer almaktadır. Güçlü lider algısı, liderlere yüklediği anlam ve güçlü liderlerin hükümette rol aldığı dönemler; Atatürk, İnönü, Menderes, Özal, Erdoğan dönemleri Cumhuriyet tarihine de büyük izler bırakmıştır. Toplum Türkiye'nin içerisinde bulunduğu zor koşullardan ve sahip olduğu problemlerden kurtulmanın yolunu güçlü liderler tarafından yönetilmekte olduğuna inanmaktadır (Kıran, 2015: 334). Toplumun bu inancı, Türk devlet geleneğinin temel hareket noktalarından birini teşkil eden ve devleti reform arayışına yönelten unsur olan, yüzyıllardır zaman zaman somutlaşan beka kaygısı 15 Temmuz süreci ile tekrar güçlü bir biçimde gündeme gelerek hükümet sistemi değişikliğine yöneltmiştir.

Fransa'da parlamenter sistemin doğurduğu istikrarsız hükümetlere ve yönetim krizlerine bir son verebilmek için De Gaulle'ün liderliği ve insiyatifiyle hükümet sistemi değişikliğine gitmiş olması, krizlerin ve liderlerin hükümet sistemi değişikliklerinde ne denli önemli ve kurucu bir rol oynadığını göstermek açısından iyi bir örnektir. De Gaulle ve takipçileri oldukça bölünmüş siyasal yapısının ve Fransız anayasacılık hareketinin zengin tecrübesinin rehberliğinde, o zamana kadar ki anayasalardan veya kurumlardan hiçbirini kopyalamadan, yeni ve özgün bir anayasa ve kurumlar inşa etmişlerdir (Eyüboğlu, 2014: 186). 15 Temmuz sonrası Recep Tayyip Erdoğan ve ekibinin Cumhuraşkanlığı hükümet sistemini inşa etmelerinin birtakım benzerlikler taşıdığı da ileri sürülebilir. Zira 16 Nisan referandumu ile yürürlüğe konulan sistem tıpkı yarı başkanlık sistemi gibi kendine has birtakım özellikleri ilk defa bünyesinde taşıyarak özgün bir model ortaya çıkarmıştır. De Gaulle'nin Fransa'da sistem değişikliğinde oynadığı rol, Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı sisteminin kabul edilmesinde aldığı inisiyatifle bazı yönleri ile benzeştiği de ifade edilebilir (Ateş ve Bektaş, 2018).

Sert kuvvetler ayrılığı temelinde rasyonelleştirilmiş bir başkanlık sistemi hüviyetinde olan (Eren ve Akıncı, 2018: 68-69) Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin, bu bölümde kaleme alınan literatürün yol göstericiliğinde belirlenen evrensel şu üç temel ilke: 1- siyasal istikrar; 2- adaletli temsil; 3- etkinlik

çerçevesinde değerlendirilmesi nitel araştırmanın desteği ile dördüncü bölümde kaleme alınacaktır. Bu üç temel ilkenin dışında Türkiye Cumhuriyeti'nin koşullarına, tarihine, siyasetine ve kültürüne dair ilkeler de bu sistemin inşasında ve geleceğinde rol oynayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ ARAYIŞLARININ TARİHSEL KÖKENİ

Türkiye Cumhuriyeti devletinin hâlihazırda yürürlükte olan hükümet sistemi, yaklaşık iki asırlık kökleri üzerinde yükselmektedir. Hükümet sistemine ilişkin tarihsel sürecin genel hatlarıyla ele alınmasının temel nedeni, bugünü anlamanın kaçınılmaz koşulunun geçmişin temel kodlarına vakıf olunmasının gerekliliğidir. Devletin içerdiği tüm unsurları etkileyen, değiştiren ve dönüştüren, modernleşme olarak da isimlendirilen ve çok çeşitli araştırmalara konu olan bu süreçte özellikle, Batılılaşma hareketleri, Tanzimat Fermanı, Birinci ve İkinci Meşrutiyet, Kanun-i Esasiye, 1921 Anayasası ve 1961 Anayasası önemli kilometre taşları olarak görülmektedir. Yönetim sistemimizin ve yönetim sistemimize muhatap tüm argümanları anlayabilmemiz için önemli dönüm noktalarını kısaca ele almakta fayda görülmektedir. Bu çerçevede bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü yönetim sistemine erişene kadar tüm yönleriyle etkilendiği yukarıda zikrettiğimiz önemli vakalar da kısaca ele alınarak değerlendirilecektir.

Osmanlı Devleti'nin sistem düzeltme arayışına girmesinden bugüne kadar bir siyasal istikrar arayışının var olduğu görülmektedir. Bu arayış birçok farklı hükümet sistemi denemesiyle sonuçlanmıştır. Lakin hala istenilen düzeyde bir istikrara kavuşulduğunu söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Türkiye'nin istikrar arayışı çerçevesinde Osmanlı'dan bugüne kadar 'mutlak monarşi', 'kısmi parlamenter monarşi', 'parlamenter monarşi', 'meclis hükümeti', 'tek partili parlamenter sistem', 'çok partili parlamenter sistem', cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği 'karma parlamenter sistem' ve nihayetinde yasama ve yürütmenin keskin bir biçimde birbirinden ayıran, cumhurbaşkanını tek yetkili kılan 'Türk Tipi Başkanlık Sistemi' olmak üzere toplamda 8 farklı hükümet modeli Türk siyasal yaşamı için söz konusu olmuştur (Bozlağan, 2016: 15).

Osmanlı Devleti'nin yönetsel yapısının oluşmasında iki kaynaktan beslendiği görülmektedir. Bunlardan ilki Orta Asya Türk Devletleri, Selçuklu Devleti ve İslam geleneğinin oluşturduğu doğudur. İkinci kaynak ise, Bizansa ve diğer batılı devletlerle sınır komşusu olması nedeniyle batıdır. Osmanlı Devleti'nin son dönem

ıslahat çalışmaları batılı kaynaklar çerçevesinde şekillenmiştir. Osmanlı'nın modernleşmesine kaynaklık eden yeni Avrupa'nın doğmaya başlaması Fatih'in İstanbul'u fethettiği dönemlere denk gelmektedir. Ancak Osmanlı'nın reforma ihtiyaç duymaya başlaması 17. yüzyılın yarısı itibariyledir. Bu dönemde birçok devlet adamı tarafından mevcut idari mekanizmanın tahlili ve eleştirisi yapılmıştır. Bu çalışmalarda devlet mekanizmasının iyileştirilmesi için kurumların geçmişteki haline döndürülmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu görüşler çerçevesinde 17. yüzyılın sonuna kadar birtakım ıslahat hareketleri görülmekle birlikte, bu çalışmalar devleti daha iyiye götürmemiştir. Mevcut sorunların çözümünde Avrupa'nın örnek alınarak reformlar yapılması ise 18. yüzyılın başlarında görülmektedir (Berkes, 2014: 170-173).

18. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin yaşanan sıkıntıları aşabilmek ve eski ihtişamlı günlere yeniden erişebilmek için ortaya konan çabaların Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasıyla organik bağları vardır. Bu sonucun ortaya çıkmasında başat rol "Osmanlı Bürokrasisinin" diğer bir ifadeyle "Kapıkulu"nundur. Ortaçağdan bu yana Türk –İslam devletlerinin kuruluş, gelişme, çöküş ve yeniden örgütlenme süreçleri incelendiğinde birbiriyle çok benzerlik gösterdikleri görülmektedir. Bu benzerliğin içerisinde altı çizilmesi gereken en önemli kurum ise "kapıkulu"dur. Bahse konu tüm devletlerde farklı din ve etnik (özellikle hristiyanlık) menşeli çocuklar içerisinden siyasal iktidarın sahibi olan kişiye "kul" olarak seçilmekte, eğitilmekte ve kabiliyetleri doğrultusunda devletin çeşitli noktasında görevlendirilmektedirler. Bu durum tarih boyunca devletlerin kurucu unsurlarını oluşturan toplumlar ile siyasal iktidar arasında ciddi gerilimlere sebebiyet vermiştir. Böyle bir sistemin oluşturulmasının temelinde yatan mantık ise Merkez'in kendisine körü körüne bağlı unsurların var olmasını istemesidir. Osmanlı devletinin gerileme döneminde gayrimüslim reayanın yaşadığı Rumeli topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmesiyle birlikte bu topraklardan kaynağını alan "kapıkulu" sisteminin zayıfladığı ve ilerleyen dönemlerde sonlandığı görülmektedir. Devlet ihtiyaç duyduğu sivil-askeri bürokrasiyi temin edebilmek için halka açık okullar kurmuş ve birçoğu hâlihazırda bürokrasi içerisinde yer alan yöneticilerin "kapıkulu" mantığından oldukça uzak çocukları yurt dışına eğitim almak üzere gönderilmiştir. Böylelikle 19. Yüzyılda Osmanlı bürokrasisi dönüşmeye başlamıştır.

Yurt dışına eğitim almak maksadıyla gönderilenler Batı'nın gelişmişliği karşısında bir tür eziklik hissederek genellikle "Batı hayranı" olarak geri dönmüşlerdir. Yurt içinde tesis edilen yeni eğitim kurumlarında da genel olarak "Batılılar" veya "Batıcılar" öğretmen olarak görev yapmaları hasebiyle, bu kurumlardan mezun olanlarda da Batı hayranlığı yoğun olarak görülmekteydi (Ateş, 2010: 47-55).

2.1. Batılılaşma Hareketleri

18. yüzyıl ve öncesinde gerçekleştirilen ekonomik ve askeri reformlar, Osmanlı devletinin kendi kaynaklarından beslenerek ve toplumsal dinamiklere ters düşmeyecek bir biçimde gerçekleştirilmiştir. 19. Yüzyıldaki reform hareketleri ise daha çok azalan merkezi otoriteyi sağlamlaştırabilmek saikiyle, birçok dâhili ve harici sorunlarla çeşitli ülkelerin yardımına gereksinim duyarak mücadele edilirken, yine yardım alınan devletlerin yönlendirmeleriyle ve batı hayranlığının da bir sonucu olarak söz konusu ülkelere öykünerek gerçekleştirilmiştir. Bu yüzyıl birçok devletin Osmanlı'yı kendi siyasal ve ekonomik amaçları doğrultusunda yönlendirmeye çalıştıkları bir dönem olarak görülmektedir (Karpat, 2014: 80-82).

18. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu tarihine, yeni bir reform sürecin başlamasına da yol açan, savaşlar ve yenilgiler damga vurmuştur. Literatür incelendiğinde, Osmanlı devletinde bu süreci başlatan başlıca iki olay zikredilmektedir. İlki 1768'de başlayan ve 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla sona eren Osmanlı-Rus savaşıdır. Bu savaş sonucunda Osmanlı Devleti ilk defa Müslüman tebaanın yer aldığı bir toprak parçası olarak Kırım'ı kaybetmiştir. İkincisi ise 1798'de Napolyon'un komutasında Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesidir (Fındley, 2012: 23).

19. Yüzyılda gerçekleştirilen modernleşme üç temel unsur üzerinde yükselmiştir. Birincisi, siyasal yapının yeniden şekillendirilmesi ve bürokrasi ile toplum arasındaki bağın giderek kopmasıyla sonuçlanan merkezileşme arzusudur. İkincisi, Osmanlı'nın toplumsal ve kültürel yapısına uymayan yeni kurumlar ve uygulamalar benimsenmesini kaçınılmaz kılan Avrupalı güçlerin hızla artan siyasal etkisidir. Üçüncüsü ise, isimleri önceleri ıslahat, daha sonrasında ise Batılılaşma olarak bilinen modernleşmenin hem yönetici elitlerin ideolojisi hem de bunların

giderek güçlenen iktidarlarının meşruiyet kaynağı haline dönüşmesidir (Karpat, 2014: 79-80).

Fikir olarak Lale Devrinde yeşermeye başlayan Batılılaşma hareketi, Tanzimat fermanı ile en belirgin uygulamaları hayata geçirilmeye başlanmıştır. Batılılaşma hareketlerinin ilk uygulamaları III. Selim ile görülmüştür. II. Mahmut ile birlikte ise özellikle bürokratik mekanizmada mühim değişiklikler yaşanmıştır. Batılılaşma hareketlerinin yol açtığı en önemli değişim ise Osmanlı Devleti'nde o döneme kadar hâkim olan Türk devletlerinden miras olarak alınan gelenekler ile şeriatın birleşmesinden oluşan normatif düzenin, seküler normlarla değiştirilmeye başlanmasıdır. Bu durum Yükselme Devri'nin sonuna kadar hâkim olan İslami norm düzeninin en azından devlet düzeni içerisinde karşıt ve emredici bir norm düzenini yerine yerleştirilerek yok olması sağlanmıştır (Heper, 2012: 132-133).

III. Selim tahta çıkmadan önce Fransa ile gizli yazışmalar yaparak, gerçekleştirmeyi arzuladığı reformlar için yardım almaya yönelik anlaşma yapmıştır. III. Selim, biryanda Avusaturya-Rusya savaşı devam ederken, diğer tarafta Fransız Devrimi'nin başladığı tarihlerde tahta çıkmıştır. İlk reformlar mevcut askeri birliklerin yenilenmesi, teknik kuvvetlerin iyileştirilmesi ve Nizam-ı Cedid ismiyle bilinen Avrupa'da mevcut ordulara benzer tarzda bir ordu kurulması doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu reformların yanı sıra, bir Zahire Nezareti kurulmuş (1793), merkezi ve mahalli idarelerde önemli değişiklikleri hayata geçirmiş, Osmanlı tebaasının ticarette rekabet gücünü artırmaya yönelik adımlar atmış, Avrupa'nın başkentlerinde daimi elçilikler açmıştır. III. Selim döneminde yürütülen reformların önemli bir dönüm noktası olmasının temel sebebi "her şeyi düzenleme" saikiyle devlet sisteminin kapsamlı bir biçimde incelenmesi ve bu doğrultuda bütüncül yapı göz önünde bulundurularak yeniliklerin hayata geçirilmeye çalışılmasıdır. Aydınlanma döneminin "sistemcilik ruhu" (esprit de systeme) yaklaşımı Osmanlı fikriyat düzenine bu dönemde girmiştir. Ülke içindeki çeşitli çıkar çevreleri hem merkezi hem yerel reformlara ciddi direnç gösterdi. Yeniçeri'nin yeni bir ordu kurulması ve kendilerinin de bu orduya dâhil olmak zorunda kalacakları düşüncesi ayaklanmalarına yol açmış ve 29 Mayıs 1807'de III. Selim'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanmıştır (Findley, 2012: 31-35).

III. Selim Divan-ı Hümayun'u sadece sadrazamın başkanlığında sınırlı bir danışma meclisi olmaktan çıkarmış, bütün yasa taslaklarının ve devlet işlerinin müzakere edilerek karara bağlanmak üzere ibraz edildiği genişletilmiş bir meclise dönüştürmüştür. Böylelikle önceki durumuna oranla nispeten daha çok katılımın olduğu bir mekanizma inşa etmiş ve sadrazamın yetkilerinin kısıtlanması sağlanmıştır. Böylesi bir düzenleme sonucunda meclis içerisinde yaşanan çekişmelerin ıslahat hareketlerinin başarısızlığında rol oynadığı düşünülmektedir. Bu dönemde maliye alanında yapılan ıslahatlarda ileriki yıllarda olumlu sonuçlar vermiştir (Zinkeisen, 2011: 226-231).

III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra, yeniçerilerin isteği doğrultusunda IV. Mustafa tahta çıkmış ve on dört ay tahtta kalmıştır. Bu süre zarfında hem III. Selim hem II. Mahmud sarayda hapsedilmiş durumdaydılar. II. Mahmud başta, sonra bir müddet sadrazamlık görevini de icra edecek olan, Alemdar Mustafa'nın desteği olmak üzere çeşitli çevrelerce desteklenerek tahta oturtulmuştur. II. Mahmud, III. Selim'in kurduğu yeni orduya benzeyen Sekban-ı Cedid isimli bir ordu kurdu. Bu ordu kısa bir süre faaliyet gösterdikten sonra Yeniçerilerin isyan etmesi ve ardından Alemdar Mustafa Paşa'yı öldürmeleriyle birlikte kaldırıldı. Ardından Eşkinci Ocağı ismiyle yeniçerilerden kurulu bir ordu tesis edildi. Bu dönemde bir kısım araştırmacı tarafından Osmanlı anayasacılığının temeli olarak kabul edilen ve ayanlarla padişah arasında "Sened-i İttifak" isimli bir belge imzalanmıştır. Bu metinle taraflar devlet çıkarını korumak hususunda karşılıklı olarak birbirlerine güvence verdiler (Fındley, 2012 35-36). Sened-i İttifak'ın imzalanması ayan ve beylerin, merkezi otoriteden bağımsız olarak kendi arzuları doğrultusunda hareket ettiklerini gören Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın ülke yönetiminde disiplin ve birlik oluşturmak gayesi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu belge hukuki açıdan Padişah'ın mutlak otoritesine getirilmiş bir sınırlama olmasının yanı sıra bir Siyasal Sözleşme hüviyetindedir (Armaoğlu, 2006 219).

II. Mahmud konjonktürel koşulları gayet iyi kullanarak merkezi otoriteyi güçlendirmiştir. Bu süreçte bürokrasi içerisinde ciddi bir rekabet yaşanmış, bürokratlar arasında yaşanan çekişmeler reformların hızını kesmiştir. Tarihler 14 Haziran 1826'yı gösterdiğinde Yeniçeriler ayaklanmış, bu ayaklanma "Vaka-yı Hayriye" olarak adlandırılan yeniçerilerin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu

olayın akabinde Muallem Asakir-i Mansure-i Muhammediye isimli orduyu kurmuştur (Fındley, 2012 37-40). Bu olaydan sonra, merkezi yönetimin en ücra köşelere kadar hâkim olmasının önündeki en mühim engeller olarak görülen asi valiler ortadan kaldırıldı (Armaoğlu, 2006 219).

II. Mahmut, Osmanlı devletinin mevcut hükümet teşkilatı olan Divan-ı Hümayun'u kaldırarak, bugünkü bakanlar kuruluna benzeyen Meclis-i Hass-ı Vükela'yı kurmuştur. Bu kurum bir başbakan ve bakanlardan oluşmaktaydı. Bakanlar kurulu hüviyetindeki bu örgütlenme içerisinde yer alan nazırlar Padişah'ın çeşitli yetkilerini almışlardır. Nazırların Padişah tarafından atanması kararlaştırılmıştır. Bu dönemde itfaiye hizmetlerini yerine getirmek için tulumbacı teşkilatı kurulmuştur (Akdağ, 2009 89). Askeri ve sivil reformlar için iki yüksek meclis ihdas edilmiştir. Çeşitli hizmetleri yerine getirilmesine yönelik yeni devlet daireleri teşkil edilmiş ve istihdam edilen devlet memurlarının belirli bir maaşla istihdam edilmiştir. Modern bir posta servisi ve din dışı meslek okulları kurulmuştur. Devlet protokolünde Avrupa'da mevcut usuller yürürlüğe konulmuş ve kıyafette modernleştirmeye gidilmiştir. Halk kıyafet tercihinde serbest olmakla birlikte memurlara tek tip kıyafet zorunlu hale getirilmiştir (İnalcık, 2013 60).

Osmanlı padişahları arasında saltanatı en uzun süren padişahlardan biri olan II. Mahmut birçok tarihçi tarafından yüceltilmiş olmakla birlikte, bazı tarihçiler tarafından Osmanlı devletinin yabancı devletler tarafından işgal edilmesinin kapısını açan padişah olarak görmektedir. II. Mahmut'un yürüttüğü reform çalışmalarının çok sığ kaldığı, yanlış yerlerden başlandığı ve birçok reform teşebbüsünün aynı anda ve aniden yürürlüğe konduğu gibi eleştiriler yöneltilmektedir. II. Mahmud döneminde devletin ayakta kalabilmesi, ancak Avrupa hükümetlerinin birbirine tezat menfaatlerinin çatışması ve ülkenin haiz olduğu jeopolitik önemidir. Osmanlı özellikle İngiltere olmak üzere birçok yardımı başta ticari tavizler olmak üzere hemen hemen tüm devlet iradesinin olduğu sahalarda tavizler karşılığında temin etmiştir. Bu durum ise ülkenin tam anlamıyla Batı'nın menfaat tarlasına dönmesine sebebiyet vermiştir. Tüm tabloyu hazırlayan sürecinde sadece taklit temeline dayanan ve milletin yapısına uymayan ıslahat çalışmalarıyla oluştuğu ifade edilebilir (Aksun, 1994 230-236).

Osmanlı reform süreci içerisinde en radikal kararlar genel olarak bunalım zamanında alındığı görülmektedir (İnalcık, 2013 60). Bu durum Osmanlı'nın dış güçler tarafından sıkıştırılmasına ve yönlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Osmanlı devletinin modernleşmesi, devletin ihtiyaçları ve kendi isteği doğrultusunda ortaya çıkmamış, bilakis neredeyse bütünüyle, dışarıdan gelen askeri baskılar, ekonomik emperyalizm ve açık sömürünün bir sonucu olarak meydana gelmiştir (Karpat, 2014: 84).

19. yüzyıl Osmanlı aydını ve asker-sivil bürokratları sadece Batı'yı model almışlar, yaşam ve düşünce dünyalarını batı anlayışı çerçevesinde şekillendirmeye çalışmışlardır. Batı hayranı olan bu kesim hızla toplumdan uzaklaşmaya başlamış ve kendi halkına "yabancılaşmıştır". Asker-sivil bürokrasi sadece padişahın yetkileri kısıtlanarak, Osmanlı yönetimi ıslah edilmekle kalınmayıp halkın günlük yaşantısının değiştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu doğrultuda kendilerini yetkilendirilmiş ve görevlendirilmiş addedmekteydiler (Ateş, 2010: 56-57).

2.2. Tanzimat Fermanı ve Dönemi

Osmanlı devletinin mevcut politik sistemiyle karşılaştığı problemlere çözüm üretememesi ve bunlara yönelik arayışlarda bulunması Tanzimat fermanından çok daha öncelere dayanmaktadır. Bu çerçevede, toprağa bağlı olarak örgütlenen ve temel ekonomik girdinin toprağa dayalı olduğu mevcut sistemde, büyük toprak kayıpları yaşanmasıyla birlikte idari ve toplumsal mekanizmalarda ciddi krizler yaşanmıştır. Toprak kayıplarını önelemeye yönelik olarak 18. Yüzyıl boyunca Batı Avrupa'nın askeri örgütlenmesi ve eğitim programlarının Osmanlı ordusuna uyarlanma çabaları net olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Tanzimat, yeni bir hamle olmakla birlikte Batılılaşma çalışmaları bağlamında geçmişten devam ede gelen bir sürecin parçasıdır. Bu dönemde askeri reform, mali problemlere çözüm arayışı, yönetimde yenilik düşüncelerinin bazı politik uygulama ve gelişmelerin başlangıcı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan modernleşme sürecinde çok önemli bir eşik hüviyetindedir (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2014: 22-23). Tanzimat reformları değiştirme geleneğinin başladığı noktadır. Diğer taraftan Tanzimat Türkiye tarihi açısından bugün gelinen durumu hazırlayıcı sonuçlar doğuran bir vakadır (Ortaylı, 2014: 95,107).

II. Mahmud'un vefatından 1877-1878'e kadar geçen sürede Batılılaşmaya odaklanan bürokratlar (Tanzimatçılar), Tanzimat Fermanını ilanında başat rol oynamışlardır. Dolayısıyla Tanzimat fermanı yukardan aşağıya bir reform hareketidir. Bu fermanla birlikte devlet çok radikal bir reorganizasyon sürecine girmiş, siyasal, iktisadi ve sosyal yaşamda radikal değişimler yaşanmaya başlamıştır (Quataert, 2004: 888-890). Reform hareketlerinin şekillenmesinde 1792 yılından itibaren atanmaya başlanan daimi elçilerin bulundukları ülkenin siyasal, idari, sosyal, ekonomik vb. durumları hakkında yetkililere sunmuş oldukları sefaretname ismi verilen raporlar önemli rol oynamıştır. Tanzimat dönemi reformlarında İngiltere ve Fransa'nın yönlendirmesi çok olmakla birlikte gerçekleştirilen reformların daha çok pragmatik kaygılarla Avusturya ve Prusya örneği çerçevesinde olduğu bilinmektedir. Ancak tümüyle bir ülke sisteminin alınmasından söz etmekte mümkün değildir, birçok Avrupa ülkesinden gerekli ve uygun görülen kurumlar sisteme adapte edilmiştir. Dolayısıyla eklektik bir yapılanmaya gidildiği ifade edilebilir (Akyıldız, 1993: 292-304).

Tanzimat Fermanı'nın ilanı Osmanlı'nın tüm siyasal, sosyal ve toplumsal düşünce dünyasını ve pratiklerini etkilemiştir. Bu döneme ilişkin yapılan araştırmaların daha çok hükümet yapısı ve idari örgütlenme üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu duruma sebep olarak Babıali'de yüksek mertebedeki kişilerin Gülhane Hattı'nın ilanı ve sonraki gelişmelerde başat rol oynaması ve bu süreçte söz konusu memurların padişahın kulu olarak "siyaseten katl"e uğramaktan kurutularak kanunlarla belirlenmiş cezalara muhatap olan devlet memuru statüsüne yükselmesi ve bürokratlaşma yolunun açılması ile birlikte daha çok güçlenerek o döneme kadar padişahın iktidar alanı içerisinde olan bir kısım yetki ve sorumlulukları yüklenmeleri gösterilmektedir (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2014: 23-24). Bu dönemde Osmanlı toplumunun "aşırı batılılaşmış" yüzünü temsil eden söz konusu memurlar ve bu memurların evlatları keskin bir biçimde kök ve kimlik yoksunluğu yaşamaya başlamıştır (Mardin, 2014 54-55). Tanzimatçı devlet adamlarının ilk kuşağı pragmatik reformculuğu ön plana çıkmışken, bir kuşak sonra bu reformist memurlar siyasal ideolojiye, çekişmelerin üzerine oturtulmuş bir siyasal muhalefetin yüzü olmuşlardır (Ortaylı, 2014 107)

Bu dönemde ön plana çıkan askeri mekteplerdeki ıslahat çalışmalarının yanı sıra en önemli hususlardan biri kanunlaştırma faaliyetleridir. Batı tarzı hukuk kuralları aracılığıyla yönetim süreçleri ve birey-devlet ilişkileri bir düzene oturtulması amaçlanmış, böylelikle kurumlara, yörelere ve kişilere göre değişen keyfi uygulamalara son verilmesi öngörülmüştür. Hukuki düzenlemelerin hayata geçirilmesiyle birlikte egemenliğin meşruiyet kaynağı değişim göstermeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle hükümdarın buyruk verme ve yönetilenlerin itaat etme sebebi dinsel ve örfi kaynaklardan, evrensel hukuk kaynaklarına dönüştüğü görülmektedir. Kısaca geleneksel otorite olarak tanımlayabileceğimiz düzenin ilk keskin bir şekilde Tanzimat ile birlikte yasal/ussal otorite biçimine dönüştüğü ifade edilebilir. Yazılı hukuk kurallarının neşredilmesi aynı zamanda, uluslar arası ticaretin gelişmesinde de önemli rol oynamış, batı ekonomisinin ve ticari mekanizmanın kilit kurumu bankaların mevcut ekonomik düzene entegre edilmesini teşvik edici olmuştur (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2014: 24; Ortaylı, 2014: 182-183).

Reform sürecinde yeni yasaların görüşülmesine yönelik kurulan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye, üyelerinin bağımsız bir şekilde oylarını kullanabileceği ve Batılı örneklerine uygun olarak işleyen bir düzen üzere tesis edilmiştir. Bu kurumda gerçekleştirilen oturumlarda, görüşülecek layihaların önceden üyelere verilmesi, bu layihalara yönelik konuşma yapacak üyelerin tarih sırasıyla adlarının yazılması, görüşülen maddelerle ilgili olarak nazırlardan açıklama istenmesi halinde nazırların zorunlu olarak bu talebe karşılık vermesi, görüşmelere ilişkin tutanak tutulması vb. gibi parlamenter rejime özgü yöntemlere uygulamada riayet edildiği görülmektedir (Engelhardt, 2010: 82). Bu kurumun parlamento benzeri bir işleyiş ve yapısı olmakla birlikte, bu kurum ve devamında oluşan kurumların ilerleyen süreçte ortaya çıkan parlamentoya bir temel teşkil etmediği Zürcher tarafından ileri sürülkmekle birlikte, bazı tarihçilerimiz (Tarık Zafer Tunaya, İlber Ortaylı gibi) bu organların anayasal monarşinin temelini oluşturduğunu iddia etmektedirler. Bu meclis üyelerinin seçimle belirlenmemiş olduğu ve idari süreçleri denetleme yetkilerinin de çok kısıtlı olduğunu belirtmekte fayda vardır. İlerleyen dönemde iş hacimlerinin büyümesi, Babıali hükümetleri arasındaki fikir ayrılıkları vb. hususlardan ötürü 1854 yılında

Adli görevler Meclis-i Vala'ya* bırakılırken, yasama görevi ise içinde nazırların, yüksek rütbeli memurların ve ulemanın yer aldığı Meclis-i Ali-i Tanzimat'a verilmiştir. Bu meclis bütün nizamnameleri tartışmak ve hazırlamakla görevli idi. İlerleyen süreçte bütün bu merciler yine tek çatı altında toplanmıştır. 1868 yılında Fransa örneği ekseninde ve Fransa'nın baskısıyla yasamayla görevli Devlet Şurası ve temyiz mahkemesi olarak tekrar ikiye ayrılmıştır (Zürcher, 2011: 93-94; Ortaylı, 2003: 148-149).

Osmanlı devletinin Tanzimat öncesi dönemde en temel görevi farklı dini ve etnik gruplar arasında denge kurarak, birbirlerine tahakküm etmelerinin önüne geçmek, hoşgörünün ve huzurun hâkim olduğu bir ortam oluşturmaktı. Ancak Tanzimat Fermanı ve sonrasındaki süreçte modernleşmeye dönük atılan adımlar sonucunda devletin denge tesis etmeye yönelik teşkilatlanmasının yerine birey ve vatandaşlık temeli üzerinde inşa edilecek bir devlet sistemini öngörmesi, siyasal kimliğin din üzerine kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Böylelikle siyasal kimlik önceden temel belirleyici unsur olan dinin önüne geçmiş, sürecin Osmanlı'nın denge politikasına göre inşa edilmiş birtakım kural ve kurumların kökten değişmesiyle sonuçlanmasına sebep olmuştur. Bu durum dini aidiyetlerin millileştirilmesine, modernleşme çalışmalarının hedeflediği Osmanlı tebaasının birleşmesi gayesinin aksine Müslüman-gayrimüslim ayırımının körüklenmesine sebebiyet vermiştir (Karpat, 2013a: 37-38). Zira Avrupa'da da o dönem ve sonrasında mevcut devletler ulus kimliği üzerinde kurulmuş ve yükselmişlerdir.

Tanzimat döneminde vatandaşların eşit olarak önceki dönemlere nazaran daha farklı hususlarda ve daha fazla kanalla idari sisteme katılımı artmıştır. Tanzimat döneminin en mühim politik sonucu, halkın politik süreçlerin vazgeçilmez bir unsuru haline dönüşmesinin başlangıç noktası olmasıdır. Halkın politik süreç içerisinde giderek artan rolü iki temel sonuç doğurmuştur. İlki merkezi yönetime artan oranda taleplerin ulaşması, ikincisi ise genel itibariyle etnik ve dinsel kökenli isyanların baş göstermesidir. Tanzimat Fermanı ile birlikte süreç içerisinde "birey" tek başına değer ve karşılığı olan bir toplumsal öğeye dönüştüğü görülmektedir. Bireyin sistem

* Bu meclisin yapısına, işleyişine geçirdiği değişime ilişkin ayrıntılı bilgi için Mehmet Seyitdanlıoğlu (1989) "Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838 - 1868)" Ankara: Türk Tarih Kurumu bknz.

içersinde öneminin artması ve tek başına politik bir özneye dönüşmesi, Osmanlı idari sisteminin batı tarzı bir sisteme evrilmeye başladığının en önemli göstergelerinden biridir. Osmanlı'nın siyasal ve yönetim kültüründe, katılmanın kilit unsuru olabilecek öğe ve kavramların yerleşmesine zemin hazırlanması, Tanzimat 'ın amacına hizmet eden önemli bir katkı olarak görülmektedir (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2014: 32-38).

Tanzimat Fermanı'nın ilanı sırasında getirdiği yeniliklerin halka anlatılabilmesi için gerekli zeminin hazırlanmamış olması sebebiyle halkın ferman hakkında yeterli bilgisi olmaması, hatta Müslüman halkın Tanzimat Fermanı'nı Frenk icadı olarak görmesi, Tanzimat Fermanı'nı takip eden yıllarda istenilen sonuca ulaşılmasının önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Tanzimat Fermanı ile tatbik edilmesi gereken birçok husus (vergi toplama, idari işlemler vb.) istenilen düzeyde hayata geçirilememiştir (Eren, 2007: 47).

Tanzimat Fermanı'na karşı çıkışın veya uygulanmasına karşı direnç oluşmasının altında merkezin güçlenerek yerelde mevcut düzenin içerisindeki iktidarların elindeki gücü alması, ulemanın batı tarzı eğitim kurumlarının kurulması suretiyle eğitimde sahip oldukları rolleri kaybetmeleri ve geleneksel normların yerine batı tarzı laik hukuk kurallarının inşa edilmesi yatmaktadır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2014: 26-27). Tanzimat fermanına karşı oluşan direncin bir sebebi de Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısının en temel düzenleyicisi ve meşruluk kaynağı olan İslam dini hükümleri gereğince tanzimata ve sonrasında yaşanan modernleşme çabalarının dine aykırı olduğu düşüncesinin hâkim olmasıdır. Fermanın metni incelendiğinde, Müslüman tebanın göstereceği direnci önlemeye yönelik olarak, baştan sona dini terimler kullanılarak ve dini hükümlerden meşruiyetini alarak inşa edildiği görülmektedir. Bu fermanı önceki fermanlardan ayıran ve dini referans olarak alan kesimin bu fermana karşı direnç oluşturmasına sebebiyet veren "Müslüman ve gayrimüslim" vatandaşların eşit tutulmasıdır[*](Sırma, 2012 42-50). Fermanla birlikte yaşanan keskin dönüşümler (gayri Müslim halkın yaşadığı her yerde çan çalınması gibi) büyük tepki doğurmuştur (Eren, 2007 47). Bu fermanla azınlıklara verilen

[*] Fransız diplomat Edouard-Philippe Engelhardt Tanzimat dönemine ilişkin kaleme aldığı eserde de dile getirdiği üzere Müslüman ve gayri Müslim halkın eşit olması hususu halk tarafından dine aykırı olarak görülen en temel konuydu.

haklar, azınlıkların elini kuvvetlendirmiş ve ilerleyen dönemlerde ayrılıkçı hareketlerin baş göstermesine zemin hazırlamıştır (Sırma, 2012 52-53).

Tanzimat Fermanı ile birlikte gerçekleştirilecek reformların batılı devletlerin takibinde hayata geçirileceği karara bağlanmıştır. Bu karar doğrultusunda devletler Tanzimat reformlarının takipçiliğiyle görevlendirilirken söz konusu görevlerini Osmanlı devletine müdahale etme aracı olarak kullanmışlardır. Söz konusu müdahale Tanzimat Fermanı'nı izleyen Islahat Fermanı ile daha çok gün yüzüne çıkmıştır.

2.3. Islahat Fermanı

Rusya ve Osmanlı arasında gerçekleşen Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunana İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devlet'inden Hıristiyan halk için yeni bazı haklar istemişlerdir. Osmanlı Devleti, savaş sonrası yapılacak olan Paris Antlaşmasına böyle bir madde konulmasının önüne geçebilmek maksadıyla Islahat Fermanı'nı 1856 yılında ilan etmiş ve bu fermanın bir örneğini de Paris Konferansına göndermiştir (Uğurlu, 2010 17). Tanzimat fermanının içerdiği başlıca hükümleri tekrarlamanın yanı sıra daha geniş bir muhteviyata sahip olan Hatt-ı Hümayun'u oluşturan 20 maddede şu konulara yer verilmekteydi (Engelhardt, 2010 160-161):

Halkın can, namus ve mal güvenliği; yasa önünde eşitlik; kişi ya da ortak mülkiyete saygı; bütün tebaanın kamu ve askerlik hizmetlerine kabulü; bazı yönetimsel sınırlamalarla din ve eğitim özgürlüğü; vergilerde eşitlik; iltizam usulünün kaldırılarak vergilerin doğrudan devletçe alınması; yargılamada açıklık; adalet önünde tanıklık etmede eşitlik; adliyelerde yargılanmadan sonra ölüm cezasının uygulanması kararını vermekte padişaha özel ayrıcalık tanımak; suçluların mallarının müsadere edilmemesi; işkencenin kaldırılması ve bedensel cezaların kurala bağlanması; cezaların uygulanmasında daha insancıl yasalara uyulması; ticari ve cezai davalar için karma mahkemeler kurulması; bu mahkemelerde uygulanmak üzere medeni, ceza ve usul yasalarının çıkarılması; yalnız ruhani alandaki ayrıcalıklar dışında gayrimüslim cemaatlerin ayrıcalıklarının ve dokunulmazlıklarının gözden geçirilmesi; patriklere ya da gayrimüslim cemaatlerin meclislerine tanınan bazı hukuk davalarına bakma yetkisinin devam etmesi; bu cemaatlerin vilayet meclislerinde ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de (yüksek adalet

divanlarında) adilce temsil edilmeleri; Hristiyanlar hakkında kullanılan hakaret içeren sözlerin kaldırılması; rüşvetin ve her türlü yolsuzluğun yasaklanması"

Islahat fermanının ilanını izleyen dönemde Avrupalı devletlerin verdiği destekle birlikte zenginlik ve güçleri gözle görünür bir şekilde artan Hristiyan cemaati, Batılılaşma hareketlerinin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan toplumsal muhalefeti daha da artırmıştır. Diğer taraftan başta Namık Kemal olmak üzere reformların ortaya çıkardığı durumdan hoşnut olmayan genç yazar ve bürokratlar "Yeni Osmanlılar"[*] olarak isimlendirilen bir muhalefet hareketi başlatmışlardır. Yeni Osmanlılar Tanzimat politikalarının devletin yıkılmasına yol açacağı iddiasında bulunarak, İslami kaidelere atıfta bulunarak meşruiyet zeminini oluşturdukları temsili, anayasal ve parlamenter bir yönetimin getirilmesi gerektiğini şiddetle savundular. Söz konusu anayasa oluşturulurken her maddenin müftü tarafından incelenmesini ve kabulünün onun onayına bağlı olmasını istediler. Sanayileşmek, ticaret ve diğer maddi hususlarda batının örnek alınmasını isterlerken, kültür ve yaşam tarzında Avrupa'nın taklit edilmesine karşı çıkıyorlardı. Sıkı bir biçimde örgütlenen bu oluşum 1876 Kanun-i Esasi'nin oluşumunu derinden etkilemiştir. İlerleyen yıllarda, Osmanlı meşruiyet hareketinin ortaya çıkışında dolaylı olarak da olsa önemli rol oynamışlardır. Bu hareketin Avrupa liberalizmi ile İslami geleneği akıl yoluyla kaynaştırma çabası ilerleyen dönemlerde İslamcılık ideolojisinin şekillenmesinde temel fraksiyonlardan birini oluşturmuştur (Zürcher, 2011: 107-112; İnalcık, 2011b: 34). Yeni Osmanlılar toplumsal bilince ulaşmış tarihe ve geleceğe zihni olarak özgürce değerlendirmeye başlamış Osmanlı aydınlarından oluşmaktadır (Ortaylı, 2003: 270). Diğer bir ifadeyle yeni osmanlılar Sultan Abdülaziz döneminde, Türkiye'de ilk defa ortaya çıkan kısmen de olsa teşkilatlı bir siyasal oluşum meydana getirmiş şahıslardır (Mardin, 2010: 274).

Osmanlıda muhalefetin durduğu nokta devleti kurtarmaya ilişkin üretilen projelerle sınırlı iken, Batıda muhalefet kendisine hiçbir sınır tanımamakta ve ayaklanan, muhalefet eden güçler iktidarı yıkmak devleti felce uğratmak isteğindeydiler. Osmanlıda muhalefetin odak noktası mevcut siyasal sistemi ayakta tutmak, aksayan yanlarını onarmak gibi devleti yenilemek ve yıkılmasının önüne

[*] Yeni Osmanlı hakkında ayrıntılı bilgi için Bernard Lewis Modern Türkiyenin Doğuşu adlı eserde 149-172 sayfa aralığına bakınız.

geçmek arzusudur. Muhalefete dair Osmanlı ve Batı toplumlarının ve aydınlarının bakış açısı bu kadar keskin bir biçimde ayrılmaktadır. Bu farklılık siyasal mücadelenin şeklini, içeriğini ve varacağı sonucu belirlemede önemli rol oynamıştır. Yeni Osmanlılar herhangi bir muhalefet hareketiyle karşılaştırılamayacak kadar farklı ve özgündür. Bir yandan gelenekleri değiştirmek isterken diğer yandan geleneksele atıfta bulunarak o argümanları korumanın gayretindedirler. Yeni Osmanlıların yürüttüğü muhalefet formatını belirleyen en önemli unsurlardan birini, bu zümrenin önde gelen şahsiyetlerinin hayatlarının önemli bir bölümünde memur olarak görev yapmış olmaları oluşturmaktadır. Yeni Osmanlılar oluşumunun ortaya koyduğu ve yeni olarak görülebilecek en mühim husus basındaki yürüttüğü ısrarlı mücadele ve bu mücadelenin okuma yazma bilen kitle nezdinde bir kamuoyu oluşturmasıdır (Koçak, 2009: 77-79).

Yeni Osmanlılar, Tanzimat'ın felsefi ve ahlaki bir temelden yoksun olduğunu ileri sürerek, ortaya çıkan boşluğun İslam felsefesiyle doldurulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Siyasal demokrasinin temel unsurlarının İslam içerisinde yer aldığını iddia ederek "hürriyet" talebi ekseninde anayasal bir zemin üzerine inşa edilecek bir parlamentonun ihdas edilmesini istemekteydiler. Bu istek ve ortaya konan modern tarzda muhalefet hareketi demokrasi tarihimizin önemli bir miladı olarak görülmektedir (Mardin, 2009: 86-89; Findley, 2012: 104). Bu tez açısından Yeni Osmanlıları mühim kılan en temel husus ise hükümet sistemi tartışmalarının fitilini ateşleyen ilk güruh olmalarıdır. Bu hareketin ortaya çıkmasına temel teşkil eden Tanzimat Fermanı ve sonrasındaki süreçte Avrupa devletlerinin başkentlerine gönderilen büyükelçilerin hazırlamış oldukları sefaretnamelerde ayrıntılı bir biçimde hükümet sistemlerini kaleme almaları ve işleyiş sürecini anlatmaları hükümet sistemlerine karşı duyulan ilginin 1790'lardan itibaren ortaya çıkmaya başladığını göstermektedir (Akyıldız, 1993: 292).

Osmanlı'nın Batıyla olan ilişki kanallarının nicelik ve nitelik olarak artmasıyla birlikte, özellikle Ondokuzuncu yüzyılda Batılı ideolojilerden yoğun bir biçimde etkilenmeye başlamasına sebep olmuştur. Bu durum İslam toplumlarında bir meşruiyet krizi yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Batı'dan gelen yeni prensipler, halkın yönetimde söz sahibi olması gerektiğini vurgularken hâlihazırda hem kültürel hem dini yapı tarafından meşruiyeti tanınmış monarşinin konumunun ve rollerinin

yeniden değerlendirilmesine yöneltmektedir. Mevcut siyasal iktidarın sorgulanmasının başlangıcında gazete ve Batı'da olduğu gibi ortaya çıkan bir aydın sınıfının varlığı önemli rol oynamıştır. Yeni Osmanlılar olarak isimlendirilen bu aydınların özellikle gazeteler aracılığıyla Batı'nın değerlerinin aslında İslam dininde yer aldığını göstermek suretiyle, İslamın evrensel bir siyasal-sosyal teori olduğunu ispatlama gayreti içerisinde oldukları ileri sürülmektedir (Türköne, 2011: 34-35). Yeni Osmanlılar Batılılaşma hareketlerinin dışarıdan taklit edilen veya baskıyla kabul ettirilen ve geleneksel sosyoekonomik-değerler sistemini yıkıcı faaliyetler olduğunu ileri sürerek, Batılılaşmayı eleştiriyorlardı. Batılılaşmayı bürokratik istibdat ile özdeştiriyorlar ve böylelikle halkın hükümete karşı olan tepkisini dillendiriyorlardı. Halkın Batılılaşmayı mevcut koşullarda ve değerler sisteminde yozlaşma olarak değerlendirdikleri görülmektedir (İnalcık, 2016: 143-144).

Yeni Osmanlılar, Osmanlı'nın kurtuluşunu sağlayacağını düşündükleri tezlerini İslami temeller üzerine inşa etme gayretinde olmuşlardır. Bu çerçevede "batılı" kavramları İslami terminoloji ile açıklamaya çalışmışlardır. Demokrasi, parlamento, batılı anlamda kamuoyu, seçim gibi kavramları İslami terimler ekseninde sırasıyla meşveret, şura, ehl-i hall ü akad, biat gibi kavramlara karşılık gelecek şekilde ifade etmişlerdir. Örneğin Rousseau'nun ortaya koyduğu toplum sözleşmesi kavramını, yöneten ile yönetenler arasında İslami sadakat yemini olan biat olarak açıklamıştır (Ahmad, 2010: 40). Kavramların İslam temelli karşılıkları üretildikten sonra bu kurum ve kavramların İslam dinine aykırı olmadığı hatta söz konusu kurum ve kavramların İslam dini içerisinde yer aldığına dair toplumu iknaya yönelmişlerdir. Bu doğrultuda başta ayet ve hadisler olmak üzere birçok İslami kaynak referans olarak sunulmuş, iddialarının ispatı için büyük gayret sarf etmişlerdir. Bu süreçte özellikle basını çok etkin bir biçimde kullandıkları görülmektedir. (Tekin, 2000 171). Bu çerçevede Yeni Osmanlılar ne devrimci ve ulusçudurlar ne de Batı'lı anlamda liberal anayasacıdırlar (Berkes, 2011: 285). Yeni Osmanlılar Tanzimat modernleşmesine ve bu sürecin ortaya çıkarmış olduğu politikalara ilişkin kayda değer eleştirilerde bulunmuştur. Sanılanın aksine homojen olmayan genç yönetici elit adaylarından oluşan. bu zümre, Osmanlı modernleşme hareketinde, modernleşme savunucusu cenahın içerisinde bir muhalefeti oluşturmuştur (Koçak, 2009: 72).

Yeni Osmanlıların başlattığı hükümet sistemi tartışmalarında öncelikle hükümet modelleri tartışmaya açılmıştır. Bu tartışma gazeteler aracılığıyla yürütülmüştür. Dolayısıyla tüm toplum bu tartışmalardan haberdar olmuş hatta kahvehane gibi toplantı alanlarında halk arasında tartışılır duruma gelmiştir. Böyle bir atmosferde mevcut hükümet modelleri kaleme alındıktan sonra, hangi modelin Osmanlı devleti için uygun olduğu bir müddet tartışılmıştır. Bu tartışmalarda en temel parametre ise hanedanlığın devam etmesi hususu olmuştur. Bu tartışmada farklı modeller önerilse dahi padişahın sistem içerisinde ilgili hükümet sistemindeki konumu değişmekle birlikte var olmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Tekin, 2015: 105-106). Padişahın varlığını devam ettirebileceği yegâne sistemin parlamenter rejim olması hususu, Osmanlı aydınlarını bu rejimi benimsemeye yönlendirmiştir. Dolayısıyla o dönemde padişahsız bir yönetim şekli düşünülmemesi ve aydınların Avrupa'yı örnek alması durumu parlamenter rejimi seçilmesi zorunlu bir seçenek haline dönüştürmüştür. Zira o dönem uygulanabilecek hem başkanlık modelinde hem de, Büyük Millet Meclisi açıldıktan Cumhuriyet'in ilanına kadar tatbik edilen, meclis hükümeti modelinde padişahın yer alabileceği bir konum mevcut değildir.

Yeni Osmanlıların en önemli şahsiyetlerinden biri olan Namık Kemal[*] Tanzimat fermanı ile birlikte oluşan yeni devlet yapısının çağdaş bir devlet yapısı ile örtüşmediğini düşünmektedir. Bu iddiasına ispat olarak ta yöneticilerin yönetilenlerin rızası üzere seçilmediğini ve yeni oluşan sistemde yasama yürütme ve yargı uygulama yetkilerinin hükümet başkanlığına yani Bab-ı Ali'nin eline geçtiğini ileri sürmektedir. Hükümdar mutlakıyetçiliğinin yerini Bab-ı Ali mutlakıyetçiliğinin aldığını ve ortaya çıkan bu sistemin eski Osmanlı rejiminden daha aşağı olduğunu dile getirmektedir. Osmanlı devletinin mevcut sorunlarına çare olabilecek çözümün halkı temsil eden bir rejimin inşa edilmesi olduğu fikrini savunmaktadır (Berkes, 2011: 288). Temelde bu düşünce etrafında şekillenen Yeni Osmanlı fikriyatı önemli değişimlere kapı aralamıştır. Bununla birlikte, bu oluşumun kendinden sonra ortaya çıkan başta Jön Türkler olmak üzere, birçok siyasal düşünceye, harekete ve dahi

[*]Ayrıntılı bilgi için bkz. Namık Kemal'in düşüncelerine dair ayrıntılı bilgiye Niyazi Berkes'in 2008 yılında YKY'den çıkan Türkiye'de Çağdaşlaşma isimli kitabının 287-295 sayfaları içerisinde ulaşılabilir.

cumhuriyet dönemi inkılaplarına kadar önemli bir fikriyat zemini oluşturdukları görülmektedir (Çelik, 1999: 344, 346).

Yeni Osmanlıların gazete aracılığıyla yürüttükleri muhalefet hareketi ile birçok hususta önemli değişiklikler talep ettiği gibi İslami bir usul olan "meşveret" ile halk ve devlet arasındaki ilişkinin geliştirilebileceğini, bu durumun da ancak anayasalı bir rejimde gerçekleşebileceğini ileri sürerek mevcut düzende köklü bir hükümet sistemi değişikliğini istemekteydi. Bu muhalefet grubunun yürüttüğü çalışmalar ve neşrettikleri yayınlar belirli bir müddet sonra mevcut hükümet tarafından şiddetli bir cezalandırma ile karşılık buldu. 1867 yılında gazeteleri süresiz olarak kapatılarak, muhalefet hareketinin önde gelen şahsiyetleri sürgünle cezalandırılmıştır. Yeni Osmanlılar yurt dışından muhalefetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu aydınlardan bazıları muhalefet ettikleri devlet adamlarıyla anlaşarak ülkeye dönmüşlerdir (Doğan, 2000: 499-500). Bu muhalefet hareketinin Kanun-i Esasi'nin ortaya çıkmasında sadece fikri katkı sunduklarını düşünmek yetersiz olacaktır, zira eylemsel düzlemde de Anayasa'nın hayat bulmasında önemli katkı sunmuşlardır (Berkes, 2011: 294). Yeni Osmanlıların anayasayı bir amaç olarak görmeyip, devletin yukarıdan aşağıya tıpkı Nizamı Cedid, Sekbanı Cedit ve Tanzimat'ın ortaya koyduğu diğer yenilikler gibi devletin yeniden düzenlenmesi ekseninde formüle edilen bir politika olarak değerlendirdiği belirtilmelidir (Koçak, 2009: 81). Diğer taraftan Yeni Osmanlıların bir anayasa ve bir parlamento taleplerinin temelinde yatan nedenlerden biriside Batılılaşma hareketlerini başlatan ve sürdüren bürokratların bu çabalarını kendi istibdatlarını sürdürmek amacı güttüğü inancıdır ve bu durumu değiştirmenin yolunu da anayasa ve parlamentonun ihdasında görmektedirler (İnalcık, 2016: 144).

Tanzimat Fermanı ile birlikte yaşanan büyük değişim süreci, Osmanlı'nın ilk yazılı anayasayı çıkarmasına temel teşkil etmiştir. Batılılaşma hareketlerinin ortaya çıkışı, Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın ilanı sürecinde Batı'daki anayasal gelişmeleri yakından izleyen bir grup aydın içerilerinde bir anayasacılık hareketinin başlamasını sağlamışlardır. Bu süreçte Tanzimat aydınlarının gerçekleştirdiği modernleşme çalışmaları ile birlikte Yeni Osmanlıların muhalefet hareketi anayasalı bir devlet düşüncesinin ortaya çıkışına ve hayata geçmesine uygun zemini hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nin çökmesine engel olabilme arayışları Yeni Osmanlıları meşruti

bir monarşiye geçilmesi gerektiği inancına yöneltmiştir. Böyles bir sistemle padişahın yetkilerinin kurulacak meclisle sınırlandırılması öngörülmüştür.

2.4. Kanun-i Esasiye

19. Yüzyılda gerçekleşen 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Anayasası düzenlemeleri Osmanlı Devletinin Avrupa tarzı merkezileşmesini ve batılılaşmasını resmen ilan etmiş, teyit etmiş ve uygulamada karşılık bulmasını sağlamıştır. Bu dönemde merkezi idare rasyonelleşmeye, örgüt olarak ihtisaslaşmaya ve yürütülen Batılılaşma çalışmalarının yansımaları halk tarafından kabul görmeye başlamıştır (Quataert, 2004, 887- 889). Yeni Osmanlılar tarafından başlatılan meşrutiyet çalışmalarının hareket noktasını padişahın sahip olduğu yetkilerin kısıltlanması durumunda Balkanlardaki isyanların önüne geçilebileceği ve Osmanlı'nın kötü gidişatına bir son verileceği inancı oluşturmuştur. Bu çerçevede Anayasal bir hükümet ve gayrimüslimlerinde yer aldığı bir meclisin kurulması temel gereklilik olarak belirlenmiştir. Böylesi bir anayasanın çıkmasında iki faktör önemli rol oynamıştır. Bunlardan ilki Batı'yı olunması gereken konum olarak gören ve Batı'ya entegre olmayı hedefleyen bürokrasinin etkilerini artırmaya yönelik istekleri, ikincisi ise Osmanlı Devleti'nde 1860'ların ikinci yarısında itibaren tartışma konusu haline dönüşen siyasal hürriyetler ve meşrutiyet hususlarıdır. Bu konular 19. Yüzyılda bir devletin gündemine gelmesi kaçınılmaz konulardır. 1876 Anayasası'nın yapımıyla sonuca ulaşan, meşrutiyet sistemi taliplilerinin, isteklerinin ortaya çıkmasında 1860'lı yıllarda ciddiyet kazanan iki önemli soruna çözüm arayışlarının rol oynadığı görülmektedir. İlki, Tanzimat ve Islahat Fermanına ve ardından yürütülen politikalara rağmen gayrimüslim ayrılıkçılığının tekrar hızlanmasıdır. İkincisi ise, Abdülaziz döneminde tekrar nükseden padişahın iktidarı sebebiyle ortaya çıkan mali/siyasal/idari sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik, padişahın sınırlandırılması hususudur. Bu sorunlara ilişkin bulunan çözüm ise, bir anayasa yapılarak meşrutiyetin kurulması, bu vesileyle hem gayrimüslimleri ve arkasındaki batılı ülkeleri memnun etmek hem de padişahın iktidarını sınırlandırarak, sarayın ürettiği yanlış politikaların kontrolünü sağlamaktır (Çetinsaya, 2009: 66-68).

Yeni Osmanlıların önemli bir parçasını oluşturduğu muhalefet hareketinin ilk hedefi Anayasayı ve meşruti yönetimi o dönem tahtta bulunan sultan Abdülaziz'i bu

yönde ikna etmektir. Bu çerçevede özellikle basın aracılığıyla yoğun bir çaba verdikleri önceki başlık altında ayrıntılı bir biçimde kaleme alınmıştır. Ancak bunun başarılamaması sonucunda Osmanlı'da geleneksel iktidar değiştirme metotlarına yönelinmiştir. İlk önce V. Murad'ın tahta çıkması sağlanmıştır, ancak bu değişimden de istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Zira o kısa dönemde yaşanan birçok olayın sebep olduğu düşünülen V. Murad akli melekelerini kaybetmesi ve bu yönde yapılan tedavilerden sonuç alınamaması sebebiyle 93 gün padişahlıktan sonra tahttan indirilmiştir. Bu neden ile bir diğer saltanat adayı olan II. Abdülhamit tahta çıkarılmıştır. İktidar değişiminin ardından anayasa yapma çalışmaları hız kazanmıştır. Söz konusu anayasa çalışmalarında en dikkat çekici hususlardan biri, ilgili metin ile iç dengeler arasında bir uzlaşı arayışının yanı sıra ve bu hususta ziyade dış güçler ile iç işler arasında bir denge kurulmak zorunluluğunun hissedilmesidir (Koçak, 2009: 79-80; Akşin, 2000: 151-153).

1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Kanuni Esasiye giderek artan kanunlaşma dalgasının ürünleridir ve 1876 anayasası bu sürecin ulaştığı tepe noktasıdır. Tanzimat fermanı ve Islahat fermanı anayasal bir nitelik taşımaktadır ve bu fermanların 1876 Anayasası ile sistematik bir bağı mevcuttur. 1876 Anayasası da üyeleri ulema, subaylar ve mülkiye memurlarından oluşan bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Anayasanın maddeleri çeşitli bölümler halinde oluşturulmuştur. Bu bölümler imparatorluğun toprak bütünlüğü, padişah ve haneden (Memalik-i Devlet-i Osmaniye); Osmanlı tebaasının hak ve yükümlülükleri (Tebaa-i Devlet-i Osmaniyenin Hukuk-i Umumiyesi); devletin bakanları (Vükela-yı Devlet); memurlar (Memurin); parlamento (Meclis-i Umumi); mahkemeler (Mehakim); vilayetler (Vilayat) ve muhtelif hususlar şeklinde gruplandırılmıştır (Findley, 2012 92-93).

Bazı kaynaklar 1830/1831 Belçika Anayasası örneğinden hareketle Kanun-i Esasiye hazırlanmış olduğunu ileri sürmekle (Erdoğan, 2009: 35; Yücekök, 1983: 77) birlikte anayasayı hazırlayan komisyonun dünyanın tüm monarşi içeren anayasaları gözden geçirdiği de iddia edilmektedir (Tunaya, 2016a: 7; Eraslan ve Olgun, 2006: 36). Anayasanın Osmanlı'nın çözüm aradığı sorunlara derman olamamasının temelinde de, Avrupa'nın mevcut yönetsel ve sosyolojik yapısına uygun olarak hazırlanmış Anayasanın Osmanlı'nın tarihi, kültürel ve sosyal koşullarına ve gereksinimlerine karşılık verememesidir (Yücekök, 1983: 77). Avrupa

tarzında ilk Osmanlı Anayasası (Akdağ, 2009: 117) olma hüviyetine sahip olan bu anayasa görünüşte anayasal bir monarşi (meşrutiyet rejimi) kurmuştur. Bu anayasa ile birlikte padişahın yetkilerinin kurulması öngörülen parlamento tarafından sınırlandırılması planlanmıştır. Anayasanın kurulmasını öngördüğü rejim, başbakanı (sadrazam) ve bakanlar kurulu (heyet-i vükela) ile parlamentarizmi andırmaktadır (Erdoğan, 2009: 35).

Kanun-i Esasiye ile iki meclisten oluşan "Meclis-i Umumi" adlı bir parlamento kurulmuştur. Bu parlamento altında ihdas edilen "Heyet-i Ayan" isimli meclisin bütün üyeleri padişah tarafından atanırken, "Heyet-i Mebusan" üyelerinin ise, halk tarafından iki dereceli seçim ile belirlenmesi ilkesi benimsenmiştir. Anayasa kurulan parlamentoya çok az yetki vermiştir. Hükümetin Heyet-i Mebusan'a karşı sorumluluğu, anayasada net bir biçimde belirtilmiş değildir. Ancak anayasaya göre padişah arzu ettiği vakit Heyet-i Mebusan'ı feshetme yetkisine sahiptir (Özbudun, 2005: 26). Heyet-i Ayan anayasanın kendisine tanıdığı statü itibariyle Heyet-i Mebusan'dan daha üstündür. Hatta Heyet-i Ayan, Heyet-i Mebusan'ın kabul ettiği yasa önergelerini (layihaları) padişah adına denetleme yetkisine sahipti. Meclis-Umumi'nin üyeleri padişaha bağlılık yemini etmek mecburiyetindeydiler. Meclis-i Umum-i tam anlamıyla yasama yetkisine sahip olmamakla birlikte, kamu meselelerini serbestçe tartışmayı sağlayabilecek anayasal sorumsuzluk ve dokunulmazlığa sahiptiler (Erdoğan, 2008: 36-37). Anayasanın zikredilen bu özellikleri ve diğer mevcut hükümleri göz önüne alındığında, 1876 Anayasası'nın Batı'da o dönem mevcut anayasalara benzer bir meşruti monarşiyi öngörmediği görülmektedir (Özbudun, 2005: 26; Erdoğan, 2009: 37). Bu anayasa müslim ve gayrimüslim tebaanın devlet karşısında eşitliğini güvence altına alan temel bir kanun olarak algılanmıştır. Böylesi bir anayasanın yapılmasında başat etki ise Rusya'nın oluşturduğu tehdide karşı Batılı büyük devletlerin baskılarıdır. 1876 Anayasası'nı hükümet sistemleri hususu özelinde önemli kılan Türk anayasa tarihini doğrudan etkilemesi ve sistemin devamında da parlamenter formda kalmasıdır (İnalcık, 2005: 89).

1876 Anayasası ile uygulama da, yürütme erki Avrupa monarşilerinde de olduğu gibi, sadece padişahta toplanmıştır. Padişah cezai veya siyasal olarak sorumsuzdur ve kişiliği kutsaldır. Diğer yandan padişah birçok kurum ve organın

oluşturulmasında tek yetkilidir. Padişahın bu oluşturucu yetkilerinin yanı sıra birçok yetkisi daha mevcuttur. 1876 Anayasası padişahı sorumsuz bir şekilde çok fazla yetki ile donatarak, sistem içerisinde mutlak karar verici organ hüviyetini yasalaştırmıştır. Biri atanmışlardan oluşan, biride seçilmişlerden oluşan yasama organı ile yürütme arasındaki ilişkide padişah neredeyse tek yetkili konumdadır (Tunaya, 2016a: 11-12). Uygulamada tek yetkili Padişah olmakla birlikte Kanuni Esasi'nin öngördüğü yürütme organı devlet başkanı olarak Padişah ve hükümet olarak Heyet-i Vükela'dan oluşmaktadır. Heyet-i Vükela'nın üyeleri doğrudan padişah tarafından atanır ve azledilirler. Dolayısıyla bu durum padişahın yürütme erkinin tek hâkimi olması sonucunu doğurmaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da Heyet-i Vükela'nın Meclis-i Mebusana karşı değil, Padişaha karşı sorumlu olmasıdır (Gözler, 2016: 124).

1876 anayasası o dönem batılı model anayasalardan muhteva olarak büyük farklılıklar taşımaktadır. Bu özgünlüğün temelinde üç nedenin yattığı ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki, anayasanın yapılmasını talep eden muhalefetin temsilcileri arasında yaşanan fikir ayrılıklarının dengelenmesi arayışıdır. İkincisi, muhalefet ile iktidarın yeni ortaklarının uzlaşması zorunluluğunun mevcut olmasıdır. Üçüncüsü ise, Batılı devletlerin baskılarını ortadan kaldırma arayışı çerçevesinde, yapılacak anayasa ile onları tatmin etme isteğidir. Tüm bu saikler göz önünde bulundurularak inşa edilen anayasa Osmanlı-Türk toplumunda büyük değişimlerin yeni bir evresini başlatmıştır. 1876 Anayasası bir siyasal uzlaşma kültüründen ziyade, bir yaptırım siyasal kültürünü içermektedir. Ayrıca Avrupa dışındaki ilk anayasalardan biri olan bu anayasa, anayasalı modern bir toplum oluşturma çabalarının ve Türkiye'nin modern siyasal sisteminin (Karpat, 2013b: 8; İnalcık, 2016: 141) başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Anayasa o gün için ve bugün için de vazgeçilmez hale gelmiştir. İlk anayasa ile başlayan bu süreçte, anayasalar devlet iktidarının "yeniden tanımlanması"nda en önemli enstrümana dönüşmüşlerdir (Koçak, 2009: 82).

1876 Anayasası, padişahın merkezdeki konumunu korurken, karar mekanizmasında katılım ve uzlaşmaya da kısmen de olsa yer veriyordu. 1876 ve 1878'de gerçekleştirilen iki seçimle katılımın yolunu açaçacak olan parlamentoya cemaat liderleri, yerel eşraf, toprak sahipleri, tüccarlar ve ulemadan temsilciler

seçilmiştir. Parlamentonun mevcut yapıya yönelttikleri sert eleştiriler, yürütülen çeşitli faaliyetler ve 1877-1878 Osmanlı – Rus savaşının patlak vermesi (Armaoğlu, 2006: 595) padişahın meclisin çalışmalarını durdurmasına ve Anayasa'yı feshetmesine yol açmıştır. Anayasanın oluşmasını temin eden çevrelerin ve diğer muhalefet hareketlerinin geniş bir sosyal tabanı olmaması II. Abdülhamit'in anayasayı fesih ederek 1876 ile 1909 yılları arasında ülkeyi anayasasız idare etmesini mümkün kılmıştır. Ancak II. Abdülhamit'in söz konusu dönemde bürokrasiyi yeniden düzenlemesi, eğitimi yaygınlaştırması, tarımsal sistemi yenileyerek tarımsal üretimin üç katına çıkmasını sağlaması, ulaşım sisteminde bir atılım yapması, ekonomiyi bir bütün olarak canlandırması gibi öncü çalışmaların Jön Türkler ve Cumhuriyet dönemindeki politik gelişmelerin altyapısını meydana getirdiği unutulmamalıdır (Karpat, 2013b: 9-10).

2.5. II. Meşrutiyet

II. Meşrutiyet'in ilanında başat rol üstlenen Jön Türkler ve onların kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı'da mevcut sisteme direnen ilk siyasal örgüt değillerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tarihi kökleri Yeni Osmanlı hareketine dayanmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Yeni Osmanlılar'ın amaçlarının birbiriyle örtüşmesiyle birlikte İttihat ve Terakki, Yeni Osmanlılar hareketinde yer almış kişilerden de yararlanmıştır. İttihat ve Terakki Mayıs 1889 yılında kurulmuştur (Mardin, 2008: 33-76). İttihat ve Terakki cemiyetini oluşturan Jön Türkler'in büyük bir kısmı, toplumsal değişiklik oluşturmayı istemeyen tutucu bir güruhtan oluşmaktadır. Genel olarak bakıldığında, Jön Türkler, Yeni Osmanlılar'ın ortaya koyduğu çözüm önerilerinden başka bir yol bulamamış ve anayasal düzenin inşa edilerek parlamenter sistemin tekrar tesis edilmesi gerektiği düşüncesi temel hareket noktaları olmuştur (Zürcher, 2005: 141). Dolayısıyla İttihat ve Terakki'nin de izlediği yol devrimci olarak nitelendirilemeyecek, meşruti bir hükümet kurarak Padişah'ın mevcut yetkilerini azaltmak ve azınlıkları kanunlar önünde eşitlik hakkı verilerek, bu kesimin isteklerini gerçekleştirmekti. Ancak Jön Türkler ile Yeni Osmanlılar arasında göz ardı edilemeyecek birtakım farklılıklarında olduğu belirtilmelidir (Ahmad, 1999: 32-34). İttihat ve Terakki Cemiyeti örgütlenmesi ast-üst ilişkisi içerisinde bir hiyerarşik yapı şeklinde değildir. Cemiyetin içerisinde bir

liderlik mekanizması bulunmamakla birlikte kararlar genel kurul tarafından seçilen merkez komitesi tarafından alınmaktadır. Bu bağlamda İttihat ve Terakki Cemiyeti bir "liderler partisi" olarak görülmektedir. Çerçevesi iyi belirlenmiş net bir ideolojinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Amaçları, çok dinli ve uluslu yapının barış içerisinde yaşamasını sağlayarak imparatorluğu kurtarmak için reformlar yapmaktır (Ahmad, 2014: 54).

Meşruiyetin, Makedonya'da bulunan gayri nizami harp tekniklerine vakıf subayların bir telgraf aracılığıyla verdikleri ültimatom üzere (Berkes, 2011: 401), 23/24 Temmuz 1908'de yeniden ilan edilmesiyle birlikte yönetim sistemi içerisindeki birçok unsur karar veremez insiyatif alamaz duruma düşmüştür (Ahmad, 1999: 31-32; Berkes, 2011: 402). Dolayısıyla, 1908 itibariyle siyasal öncelik yeni bir toplumsal sınıfın eline geçmiş ve Osmanlı tarihinde yeni bir dönem başlamıştır (Ahmad, 2014: 49). Bu bağlamda gerekli olan otorite ve saygınlığa sahip en güçlü unsur olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti öne çıkmıştır. Zira anayasanın yeniden ilan edilmesinde başat rolü de bu güruh üstlenmiştir. Kısa sürede bürokrasi içerisinde yer alan şahıslar bağlamında radikal değişimlerin gerçekleştirilmesi sağlanarak güçleri hem daha çok artırılmış hem de garanti altına alınmıştır (Ahmad, 1999: 32). Özellikle taşrada olmak üzere devleti bütününde yaşanan gelişmeler sonucunda ilk kez Türk halkı içerisinde ve bizzat halkın inisiyatifi çerçevesinde yerel siyasal toplumsallaşma biçimleri doğmuştur. Bazı yerlerde halk meclisleri kurulmuştur. Bu hareket daha sonraları hem ulusal hem yerel siyasal parti örgütlenmelerine dönüşmüştür (Berkes, 2011: 402). Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti Rumeli'de genel itibariyle sağlam örgütlenmiş olmasına karşın, bu alanın dışındaki yerlerde ise örgütlenme yoğunlukla 1908'den sonra alelacele gerçekleşmiştir. Bu süreç içerisinde cemiyetin temel niteliklerine haiz olmayan fırsatçı niteliğinde, "ittihatçıyım" diyen herkes bu oluşumlarda rol almış, mebus adayları da bu kişiler arasından çıkarılmıştır (Akşin, 2006b: 28).

31 Mart vakası (miladi takvim ile 13 Nisan 1909) olarak bilinen başarısız bir hükümet darbesi sonucunda, İttihat ve Terakki tarafından bu darbenin nedeni olarak görülen II. Abdülhamit 27 Nisan 1909'da tahttan indirilmiş ve muhalefete yönelik baskıcı ve otoriter bir tutum sergilenmiştir (Tunçay, 2000: 31-32; Tekin ve Okutan, 2012: 56). Bu tarihten sonra Osmanlı siyasal sisteminde Padişahın etkisi önemli

düzeyde azalmıştır. Bu durum meşruti monarşinin hayata geçirilmesinde önemli bir dönüm noktasıdır (Gözler, 2016: 126).

Ağustos 1909 yılında nihayete erdirilen Kanun-i Esasiyenin değiştirilmesi sürecinde kabine sisteminin kabulü, padişahın mevcut yetkilerinin kısıtlanması, parlamentonun denetleme ve yasama gücünün genişletilmesi hususları düzenlenmiş ve kabinenin parlamento karşısında sorumluluğu, parlamentonun üstün egemenliği tesis edilmiştir. Basın-yayın haklarının genişletilmesi çerçevesinde değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Anayasa, yaşanan bu büyük değişiklikle geçmişe nazaran demokratikleştirilmiştir (Berkes, 2011: 433; Akşin, 2006b: 32; Eraslan ve Olgun, 2006: 94-97, 145; Zürcher, 2011: 154-155). Bu değişimlerin yanı sıra, 1909'da anayasa maddelerinde gerçekleştirilen değişiklikler yürütme ile ilgili Sadrazamın Padişah tarafından atanmasını, Sadrazamın da diğer vekilleri (bakanlar) atamasını, Meclis-i Umumi'nin Heyeti Vükelayı güvensizlik oyu ile düşürebilmesi gibi değişiklikleri öngörmüştür. Bu değişim sürecinde toplam 21 maddede değişiklik yapılmıştır. (Gözler, 2016: 126-127). Anayasada gerçekleştirilen bu düzenlemeler ile Osmanlı Türk anayasal süreci klasik parlamentarizme en yakın forma erişmiştir. Bu çerçevede Padişahın neredeyse tüm yetkileri elinden alınmış ve yürütmenin sorumsuz sembolik yetkilisi haline dönüştürülmüştür. Yürütme konusunda tüm yetki ve sorumluluk hükümete verilmiştir (Tekin ve Okutan, 2012: 56). Diğer taraftan, devletin güçlü organı, Padişahtan izin almadan kanun yapma yetkisini elde eden parlamento haline gelmiştir (Karatepe, 1993: 121). Bu model teorik olarak olumlu görünmekle birlikte uygulamada istikrarsız yönetimlerin sebep olduğu kaotik bir sürecin doğmasına sebep olmuştur (Tekin, 2015: 107). II. Meşrutiyetin hükümet sistemleri bağlamında önemli bir dönüm noktası olduğunu, dile getirilen bu gelişmeler göstermektedir. Zira Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar hükümet sistemi modeli olarak parlamenter sistemi seçmesinde en kritik aşamalardan biri olarak değerlendirilebilir.

1908-1912 yılları arasında Meclis-i Mebusan döneminde ilk defa millet egemenliğinin tezahür ettiği dile getirilebilir. Bu dönemde elde edilen kazanımlar ve tecrübeler Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması ve sistem inşa etmesinde çok önemli rol oynamıştır (Eraslan ve Olgun, 2006: 101). Ancak bu meclis döneminin kapanmasını izleyen dönemde yine ilk olmakla birlikte bugüne kadar benzer

uygulamalarında öncüsü olarak demokratik hayatın aksamasında büyük rol oynayan siyasal iktidarın silah zoruyla görevden alınması olayı vuku bulmuştur. 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakkinin asker olan lider kadrosu tarafından organize edilen Bab-ı Ali baskını, devlet görevlilerinin hayatını kaybetmesi ve mevcut hükümetin zorla düşürülmesiyle sonuçlanmıştır. Yerine kurulan kabine İttihat ve Terakki'nin denetleme iktidarı olarak isimlendirilmektedir (Tekin ve Okutan, 2012: 55-56; Zürcher, 2011: 165). Türk siyasal hayatının en önemli kırılma noktalarını ve hükümet sistemi bağlamında yeni şekillendirmelerin ortaya çıkmasını darbelerin oluşturması, ilk darbeye değinmeyi gerekli kılmaktadır.

II. Meşrutiyet ile tarih boyunca ilk defa Sarayın sahip olduğu gücü dengeleyebilecek bir karşı güç ortaya çıkmıştır. Bu karşı gücü yönetici sınıfının (memur-subay) mektepli olan kısmı ordudaki ağırlığı sebebiyle 1913'e kadar kendi hükümetlerini oluşturamamaları sebebiyle kısmen iktidar sahibidiyler. 1908-1913 döneminde bu yönetici sınıfın üyesi olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümetlere birkaç üyelerini sokarak iktidarları denetlemeye ve yönlendirmeye çalışmışlardır. 1913'te vuku bulan Mahmut Şevket Paşa suikastinden sonra iktidarı tümüyle ele geçirebilmişlerdir (Akşin, 2006a: 13). İttihat ve Terakki'nin iktidarın en önemli aktörü olması mevcut anayasal düzenlemelerin uygulanmasında en büyük rolün ona yüklenmesini doğurmaktadır. Bu bağlamda İttihat ve Terakki'nin otoriter tutumu sebebiyle anayasa hükümlerinden beklenen sonucun alınamadığı görülmektedir (Tekin ve Okutan, 2012: 56). Diğer bir ifade ile rejim, İttihat ve Terakki diktatörlüğüne dönüşmüştür (Gözler, 2016: 127).

II. Meşruiyet'in doğurduğu sonuçlara bakıldığında üç unsurun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, hükümdar, saray, bürokrasi ve din kurumları dışında ortaya ilk kez çıkan siyasal parti olgusudur. İkincisi, bu yeni dönemin meydan getirdiği toplumsal değişim ile koordineli olarak Türk ulusu anlayışının doğuşudur. Üçüncüsü ise, genç subaylarda padişah-halife bağlılığının yerine Türk halkına bağlılık anlayışının yayılmasıdır (Berkes, 2011: 393). Yeni Osmanlılar'ın ve Jön Türklerin uzun yıllar verdikleri mücadelelerle ortaya çıkmayan Türk halkı arasında ulusal birlik olma bilincinin ipuçları II. Meşrutiyet'ten kısa bir süre sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. (Berkes, 2011: 405).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 31 Mart Vakası, askeri bir darbe, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, Balkan Savaşları, Trablusgarp Savaşı, I. Dünya Savaşı İttihat ve Terakkinin faaliyetlerini yürüttüğü 1908-1918 tarihleri arasında gerçekleşmiştir (Tekin ve Okutan, 2012: 62). 30 Ekim 1918'de Mondoros Mütarekesini izleyen yıllarda savaşı kazanan devletleri işgal ettikleri yerlerden çıkarmaya yönelik Anadoluda çalışmalar yürütülmüştür. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali sonucunda son Osmanlı Meclis-i Mebusanı 18 Mart 1920'de toplanmıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi kurulmuştur ve 9 ay sonra 21 Anayasası olarak bilinen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bu meclis tarafından kabul edilmiştir. Bu anayasada en dikkat çekici yenilik milli egemenlik ilkesidir (Gözler, 2016: 128-129; Özbudun, 2005: 28).

2.6. 1920 Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ve Teşkilat-ı Esasiye

1920'de İstanbul'un işgal altında olması sebebiyle devletin yürütme mekanizmasının aksaması, Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasıyla birlikte yürütme organının ihdas edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu çerçevede Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa meclise bu hususa ilişkin bir takrir vermiştir. Bu takrirde Büyük Millet Meclisinin yapacağı kanunlara bağlı meclis hükümeti biçiminde bir merkezi yönetim biriminin kurulması gerektiğini ve "Heyet-i İcraiye" olarak isimlendirilen, üyelerini ise "vekil" olarak adlandırılan bu hükümete aynı zamanda Meclis Reisi olan İcra Heyeti Reisinin başkanlık edeceğini ifade etmektedir. Mecliste hükümetin yapısına ve ismine yönelik çeşitli fikirler dile getirilmiştir. 1 Mayıs 1920'de hükümete ilişkin sunulan 5 maddelik tasarı uzun tartışmalar sonuncunda kabul edilmiş ve derhal uygulamaya konulmuştur. Bu bağlamda 11 kişilik İcra Vekilleri Heyeti seçilmiştir (Tunaya, 2016b: 63-68). Bu yasanın iki önemli özelliği ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, "Muvakkat İcra Encümeni" ismindeki 25 Nisan 1920'de tesis edilen geçici yürütme kurulu son bulmakta ve yürütme organı olarak "İcra Vekilleri Heyeti"ne hukuki ve kalıcı bir statü kazandırılmaktadır. İkincisi ise, bu yasa ile meclis hükümeti sisteminin ve kuvvetler birliği ilkesinin benimsendiği net bir biçimde ortaya konmuştur (Tanör, 2016: 236-237). Meclis hükümeti sisteminin ilk örneği Fransız İhtilali'nin "La Convention Nationale" döneminde yaşanmıştır. Bu nedenle de "konvansiyonel sistem" adıyla da isimlendirilen bu sistemde yasama ve

yürütme, bazen de yargılama yetkileri bir mecliste toplanır (Soysal ve Sağlam, 1983: 22-23). Meclis hükümeti sistemi Fransa'da (1792-1795) meclis tahakkümüne ve teröre, Polonya, Avusturya, Litvanya, Letonya, Estonya gibi ülkelerde hükümet istikrarsızlıklarına ve diktatörlüklere yol açmıştır. Türkiye'de ise bu sistem ile olabildiğince demokrasi çerçevesinde kalınarak toplumda birliğin sağlanması ve bu birliktelikle ulusal bağımsızlığa ulaşabilmiş olması, sistemin o dönem için başarılı olduğu yargısına varmamızı sağlamaktadır (Tanör, 2016: 269).

Mayıs 1920'de çıkarılan yasa gereğince İcra Vekilleri Heyeti'nin her üyesi Meclis içinden ve meclisin salt çoğunluğu tarafından ayrı ayrı seçilmektedir. Vekiller arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlığı çözmek Meclisin görevi olarak belirlenmiştir. Meclis her zaman bakanları değiştirme salahiyetine sahiptir. Vekillerden oluşan bu hükümet, "Büyük Millet Meclisi Hükümeti", Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan düzenli ordu ise, "Büyük Millet Meclisi Hükümeti Ordusu" olarak adlandırılmaktaydılar. Hükümete Meclis'i "fesih" ve ya "meclis seçiminin yenilenmesini isteme" gibi yetkileri verilmemiştir. Bu sistemin önemli bir diğer özelliği de bir devlet başkanı kurumunu ihdas etmemiş olmasıdır. Zaman içerisinde uygulanan bu sistemin yürütme işlerinin vekiller arasındaki uyumlu çalışmanın tesis edilememesi sebebiyle güçlükler doğurduğu görülmüş ve 4 Kasım 1920'de çıkarılan bir kanunla, meclisce yapılacak vekil seçiminde adayların meclis başkanınca belirlenmesi kabul edilmiştir. Meclis Başkanı bu sıfatı ve yetkisiyle İcra Vekilleri Heyeti'nin de başı durumunda olması, Mustafa Kemal'in bu makamın gücüyle Anadolu hareketini yönlendirebilmesine imkân vermiştir. İlerleyen süreçte, meclis kendi adına yürütme görevini icra edecek olan icra vekillerini doğrudan doğruya seçmek isteyince, 8 Temmuz 1922'de çıkarılan bir yasa ile eski usule dönülmüştür (Soysal ve Sağlam, 1983: 23). Bu yasal değişiklikle oluşan durumda dikkat çekilmesi gereken bir hususta Meclis'in bir kişiyi icra vekilleri heyeti başkanı olarak seçeceği hükmü uyarınca adı konmamış bir 'başbakanlık' kurumunun oluşturulmasıdır (Erdoğan, 2011: 153). Bu durum ise yürütmeye ilişkin işlerin ahenk içerisinde görülmesini aksatması sebebiyle Mustafa Kemal'in "meclis hükümeti" sistemine başta olduğunun aksine, olumsuz bakmasına neden olmuştur. Özellikle Lozan görüşmeleri sırasında ve sonrasında, meclis karşısında daha serbest bir bakanlar kurulu kurma isteğinde olmuş, parlamenter sisteme geçmeye yönelik çalışmalar

yürütmüştür (Soysal ve Sağlam, 1983: 23; Gözübüyük, 2013: 126). Atatürk'ün Meclis hükümeti sistemini savunmasında temel gayenin yeni Devletin güçlendirilmesi olduğu görülmektedir. Diğer taraftan güçler birliği ve meclisin üstünlüğü ilkelerinin monarşiden cumhuriyete geçişin anahtarı olarak gördüğü ileri sürülmektedir (Gözübüyük, 2013: 126).

Büyük Millet Meclisi 20.01.1921 tarihinde "1921 Anayasası" olarak anılan Teşkilat-ı Esasiye Kanununu kabul etmiştir. Bu anayasa 24 maddeden oluşmaktadır. Anayasanın bu kadar kısa olması dönemin koşulları gereğince doğal karşılanmaktadır. Zira bu anayasa olağanüstü bir dönemin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere ve geçici olarak meydana gelen kısmi iktidar boşluğunu ortadan kaldırmaya yönelik hazırlanmıştır. 1921 Anayasası hükümet biçimi olarak Büyük Millet Meclisi'nin de uyguladığı gibi meclis hükümeti sistemini kabul etmiştir (Erdoğan, 2009: 66-67). 1921 Anayasası'nın sahip olduğu tüm özellikler göstermektedir ki yabancı bir modelden kopyalanmamıştır. Ve bu özelliği ile özgün bir anayasa olarak kendinden önce ve sonra yapılan tüm anayasalardan ayrılmaktadır (Karpat, 2013b: 23). Aynı zamanda bu anayasa ile Osmanlı devlet sisteminden farklı ve özgün bir devlet sistemi öngörülmüştür. Diğer bir ifade ile bu anayasa, Osmanlı devleti sisteminden kopuşun resmi bir göstergesi niteliğindedir (Soysal ve Sağlam, 1983: 22).

1921 Anayasası, birçok farklı görüşün yer aldığı mecliste ve olağanüstü koşulların hâkim olduğu bir geçiş dönemde asgari müşterekleri belirlemekle sınırlandırılmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple kanun gerçek bir anayasa sistematiğine sahip değildir. Temel hak ve hürriyetler ve yargıya ilişkin konuları düzenleme konusu yapmamış ve geçiş dönemin ihtiyaçlarına cevap vermeye odaklanmıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki 1921 Anayasası ve milli mücadele döneminde yargı yetkisinin de meclise ait olduğuna dair görüş hâkimdir. Bu anayasa çok kısa olmasına rağmen cumhuriyet anayasacılığını etkilemiştir. Zira kuvvetler birliği ve meclis hükümeti anlayışı 1960'lara kadar etkisini sürdürmüştür. Bu anayasa, üçüncü maddesi "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur" ile yeni bir devletin ortaya çıktığını ilan etmiş ve böylece Osmanlı İmparatorluğu fiilen son bulmuştur. Bu fiili durum ise 30 Ekim 1922 tarihli Büyük Millet Meclisi kararıyla hukukileştirilmiştir (Tanör, 2016: 252-255). Ayrıca bu 3.

madde uyarınca icra heyetinin bağımsız ve anayasal yetkili bir yürütme fonksiyonunu icra etmediği, Meclis'in emirleri çerçevesinde hareket etmekle sorumlu bir memurlar heyeti niteliğinde olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2011: 152). Meclis kararıyla saltanatın ve halifeliğin birbirinden ayrılması ve saltanatın kaldırılması hususu 2 Kasım 1922'de İstanbul'a ve tüm dünyaya ilan edilmiştir. Saltanatın kaldırılması, Kanun-i Esasi'nin öngördüğü sistemin temel unsurlarından birini ortadan kaldırması sebebiyle hem anayasanın hem de Osmanlı Devleti'nin sona ermesi anlamına gelmektedir (Erdoğan, 2011: 154). Hilafet Osmanlı hanedanına aittir ve hanedan içinden kimin halife olacağına ulus adına egemenliği elinde bulunduran Büyük Millet Meclisi karar vermesi öngörülmüştür. Bu çerçevede hilafetin temel dayanağı Türkiye devleti olarak ilan edilmiştir (Ateş, 2010: 215-216).

Atatürk'ün hükümet sistemine ilişkin görüşlerinin süreç içersinde değişim gösterdiği görülmektedir. 1920 ve takip eden yıllarda uygulanan meclis hükümeti sistemini başlarda savunurken ve kuvvetler ayrılığı ilkesini reddederek çeşitli eleştiriler sıralarken, ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan gelişmelerin istenilen sonucu vermemesi sebebiyle bu sisteme karşı çıkmıştır. Nitekim başta TBMM milli irade ve egemenliğinin tüm unsurları ile yegâne temsilcisi ve icracısı iken gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle birlikte geçmişe nazaran nispeten daha bağımsız bir yürütmenin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum sistemin Atatürk'ün ve önderliğini yaptığı meclisin hükümet sistemine bakışının zaman içerisinde nasıl değiştiğini göstermektedir (Tunaya, 2016b: 181-185).

Atatürk'ün 1923'te Diyarbakır'dan milletvekili seçilen Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu'ndan Meclis'te yeni anayasa yapılmasına yönelik çalışma yürütmelerini istediği ve bu çerçevede bazı öneriler getirdikleri bilinmektedir. Ziya Gökalp'in koruma altında bulunan el yazması notlarında ABD'deki başkanlık sistemi ile birtakım yapısal benzerlikler taşınması ve güçlü bir hükümete sahip olunması amacıyla yeni anayasa ile benimsenmesi gereken hükümet sistemi olduğu ifade edilmektedir (Erden, 2013: 52).

Meclis hükümeti sisteminin uygulandığı 1920-1924 arası dönem, başlarda Büyük Millet Meclisi'nin üstünlüğünü kurumsallaştırma çabalarıyla geçse de, sürecin ilerleyen safhalarında daha sonra tek parti iktidarını kuracak olan kadroların, yürütmenin üstünlüğünü sağlamaya yönelik mücadelelerinin yansıması olarak 1924

Anayasasının ardından tesis edilecek olan tek partili rejimin belirtileri görülmektedir (Küçük, 2013: 814). Mamafih TBMM'nin meclis hükümeti sistemi içerisindeki gücü, her ne kadar zaman zaman yürütmenin etkileri ön plana çıksa da, genel itibariyle hâkim güç konumunda kaldığı iddia edilmektedir (Tunaya, 2016b 100-103). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yürütmeye önceki döneme nazaran daha bağımsız bir statü vermesi ile bu statüye sahip kişilerin kişisel etkileriyle TBMM'yi daha çok etkileme alanı bulmasının ortaya çıkardığı güç ilerleyen süreçte tek parti rejiminin en önemli kaynağı olmuştur (Tunaya, 2016b 184-185).

1921 Anayasası'nın şekillendirdiği "Meclis hükümeti" sistemi genellikle olağanüstü koşullarda tesis edilmektedir. Bu sistemin dünyadaki uygulanmalarına bakıldığında, meclis hükümeini takip eden dönemlerde diktatörlüklerin ortaya çıktığı görülecektir. Ancak, Türkiye'de Meclis hükümeti modelinin uygulanması diktatörlükle sonuçlanmamış bilakis, "Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması" ve "monarşiden cumhuriyete geçilmesi"ne yol açmıştır (Yavuz, 2012: 67).

Kurtuluş savaşının kazanılmasının ardından 29 Ekim 1923'te devlet biçiminin "Cumhuriyet" olduğunu ve "Cumhurbaşkanı"nın TBMM tarafından kendi üyeleri arasından bir dönem seçileceğini öngören yasal düzenleme ile Cumhuriyet ilan edilmiş oldu. Bu düzenlemelerinde yer aldığı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanunu ile hükümet sistemi ile ilgili önemli değişiklikler getirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı, cumhuriyet kurulmasının bir sonucu olarak oluşturulmuş ve buna bağlı olarak devlet başkanlığı makamı ihdas edilmiştir. Devlet başkanlığı makamı kurularak saf meclis hükümeti sisteminin dışına çıkılmıştır. Cumhurbaşkanının meclis içerisinden bir başbakan seçeceği, seçilen başbakanında yine meclis üyeleri içersinden öbür bakanları seçeceği ve böylelikle oluşturulan Bakanlar Kurulu'nun Cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulacağı hükme bağlanmıştır. Başbakan ve bakan sıfatının elde edilebilmesi için meclisin onayının gerekmesi meclis hükümeti sisteminin etkisini devam ettirmesi olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, cumhurbaşkanının meclise başkanlık edebilmesinin parlamenter sisteme de ters düştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, bu değişiklikle mevcut sistemin parlamenter sisteme dönüşmesi noktasında önemli bir aşama kaydedildiği görülmektedir. Nitekim parlamenter sisteme geçiş süreci

1924 Anayasası ile tamamlanacaktır (Soysal ve Sağlam, 1983: 23-24; Tanör, 2016: 281-283).

2.7. Osmanlı Modernleşmesi ve Anayasacılığının Hükümet Sistemi Çerçevesinde Değerlendirmesi

Osmanlı devletinde modernleşme cehtiyle yürütülen çalışmalar ile anayasacılık hareketleri eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle modernleşmenin siyasal yansımasının temelini anayasacılık oluşturmuştur. Osmanlı anayasacılığının ciddi bir başarı yakalandığı söylenemezse de, modern siyasal fikirlerin doğmasına, kavramsal çerçevenin genişlemesine ve yerleşmesine zemin hazırlandığı ileri sürülmektedir. Zira 1921 ve özellikle 1924 anayasalarında somut bir biçimde karşılık bulan bilgi ve deneyime dayalı profesyonelliğin arkasında Osmanlı anayasacılığının yattığı reddolunamaz bir gerçektir (Erdoğan, 2011: 148-149). Osmanlı modernleşmesi ve anayasacılığının ortaya çıktığı dönemlerde temel tartışma konularından birinin de hükümet sistemi olduğu bilinmektedir. Bugün süregelen hükümet sistemi tartışmalarının tarihsel süreci ifade etmek açısından da bu dönemde yaşananlar önemli rol oynamaktadır. Çünkü Cumhuriyet tarihinin büyük bir kısmına hâkim olan parlamenter sistemin kurumsallaşmasının temelleri Osmanlı'da yatmaktadır (Tekin, 2015: 103-108).

Osmanlı modernleşmesi sürecinde ortaya çıkan Batı hayranlarının genel olarak gözden kaçırdıkları husus, Batı'da başarılı bir şekilde uygulanan meşruti yönetimlerin ardında yatan ekonomik ilişkilerdir. Batı'da söz konusu yönetim şeklinin oluşmasında, tarihsel süreç içerisinde ekonomik ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal sınıfların temel etken olduğunun farkına varılamamıştır. Batıya hayran olan bu kitle, Batı'nın daha çok giyim, kuşam, hayat anlayışı, aile yapısı gibi göz önünde olan üstyapı kurum ve halleriyle ilgilenmiş ve öncelikli olarak bunların gerçekleştirilmesiyle gelişmiş bir Batı ülkesi gibi olunabileceğine inanmıştır (Ateş, 2010: 55). Bu durum Batı'dan alınan birçok kurumsal ve yasal düzenlemenin toplumsal dinamikleri, ekonomik ve siyasal koşulları göz ardı ederek hayata geçirmemize neden olmuştur. Dolayısıyla yeniliklerden istenilen sonuçlar elde edilememiş ve birçok çalışma genel itibariyle hedeflenin uzağında kalmıştır.

Osmanlı'da Tanzimat ile başlayan devletin yönlendirmesiyle modernleştirme çalışmaları bürokratik otoriteryanizmin altında yatan temel faktördür. Zira Tanzimat ile başlayan siyasal modernleşme sürecinde mutlakiyetçi sultanın yerine bürokratik despotizm geçirilmiştir. Bürokratik otoriteryanizmin cumhuriyet döneminde daha da belirgin bir biçimde görülmesinin temelini teşkil eden Osmanlı tecrübesi, cumhuriyet modernleşmesinde de bu çizgiden kopmamasına neden olmuştur (Erdoğan, 2009: 55-56; Erdoğan, 2011: 148-149). Bürokrasinin sisteme hâkim olması sebebiyle, hükümet sistemi tartışmalarının da ya bizzat bu yapı içerisinde yürütülmesine veya entelektüeller ve siyasaller tarafından da izin verildiği miktarda yapılmasına yol açmıştır. Zira bu hususa ilişkin kayda değer değişimlerin olağanüstü dönemlerde veya darbe dönemi sonralarında olduğu görülmektedir.

Osmanlı anayasacılığını akamete uğratan sebepleri ise şöyle sıralamak mümkündür; 1- geleneksel yapıda dağıtılan yasama yürütme ve yargı erkinin merkezi hükümette toplanmasıyla oluşan merkeziyetçilik, 2- modernleşme sürecinin "yukarıdan aşağıya" bir biçimde şekillenerek elitist yaklaşımla yürütülmesi sebebiyle ortaya çıkan seçkincilik ve 3- modernleşmeye, reformlara ve yeni şekillenen kurumlara yön verenler içerisinde askeri unsurların hâkimiyeti nedeniyle önce çıkan militarist zihniyet (Arslan, 1999: 390-391). Bu unsurların cumhuriyet döneminde de önemli yansımaları olduğu görülmektedir.

2.8. 1924 Anayasası

1921 Anayasası ve sonradan yapılan değişikliklerin mevcut koşulların ortaya çıkardığı gereksinimleri karşılamaması yeni bir anayasa yapılmasına yöneltmiştir. Zira 1921 Anayasası olağanüstü bir dönemde çıkarılmıştır. Osmanlı devletinin son bulması, saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin kurulması ile birlikte devletin yeni yapılanmasına cevap verecek, toplumun konumunu tayin edecek, hak ve yükümlülüklerin sınırlarını belirleyecek yeni bir anayasanın yapılması adeta bir zorunluluk halini almış olması, 1924 Anayasasının kaleme alınmasının temel sebebidir.

1924 Anayasası İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılmıştır. İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi kurcu bir meclis değildir. Dolayısıyla bu anayasa kurucu meclis tarafından hazırlanmamıştır. Anayasa çalışmalarına meclisin

ikinci yasama yılı itibariyle Kanun-i Esasi encümeni tarafından başlanmış olup, anayasa hazırlanmasına yönelik bir öneri olmaksızın kendiliğinden bir taslak hazırlayarak meclis gündemine sunmuşlardır. Encümen tarafından hazırlanan öneri büyük tartışmaların ardından meclisin 20 Nisan 1924 tarihli oturumunda kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Anayasa, zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramakla birlikte 1961 Anayasası yapılana kadar yürürlükte kalmıştır. 1924 Anayasasının kısa, karışık olmayan ve kendi içinde tutarlı bir anayasa olması bu kadar uzun bir müddet ve çok farklı koşullarda yürürlükte kalmasını sağlamıştır (Gözübüyük, 2013: 129; Tanör, 2016: 290). Çünkü, bu anayasa demokratik toplumun oluşması için ortaya konan ilkeleri içermekteydi. Çok partili hayata geçmeden önce siyasete, yasama ve yürütmeye hâkim olan siyasal oluşum tarafından yapılan bu anayasa zaman zaman sembolik kalmakla itham edilmesine rağmen yalnızca varlığıyla bile mevcut rejimi birçok hususta sınırlandırmış ve sistemin tamamen anti demokratik bir forma bürünmesini engellemiştir (Karpat, 2013b: 69-70). Mamafih, tek parti dönemi süresince, özellikle 1927'de yasama görevine başlayan III. Meclis'te (1927-1931) CHP'nin tam bir tekelci parti olmasından sonra, siyasal rejimin biçimini belirleyen CHP'nin tüzük ve programları olduğu da unutulmamalıdır (Parla, 2016: 29).

1924 Anayasasını kabul eden meclisin, birinci dönem muhalefet grubu olarak yer alan kişilerden hiç birinin yer almaması ve mevcut milletvekillerinin tümünün Atatürk'ün kısa bir süre önce kurduğu Halk Fırkası üyelerinden oluşmasına rağmen, anayasa tartışmalarını büyük bir serbestlik ortamında gerçekleştirmesi parlamentonun olgunluk seviyesini göstermesi bağlamında çok önemlidir. Bu tartışmaların sonucunda, encümen layihasında Cumhurbaşkanı'na tanınan önemli yetkilerin, Atatürk'ün meşruiyetinin en güçlü olduğu dönemde, Meclis tarafından red olunmuş olması çok dikkat çekicidir. Bu tartışmaların aynı zamanda, parlamenter sistem ile meclis hükümeti sisteminin karması olacak sistemin tasarımını ortaya çıkaran ikilemi göstermekte olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Meclis tarafından Cumhurbaşkanı'na verilmesi ret olunan yetkiler ve ihtilafa düşülen noktalar şöyle sıralanabilir (Özbudun, 2012: 4; Soysal ve Sağlam, 1983: 24; Tanör, 2016: 292-293; Karatepe, 1993: 171):

- Meclisi fesih yetkisinin verilmesi,

- Başkumandanlık unvanının verilmesi,
- Yasama dönemi 4 yıl iken, Cumhurbaşkanı'na 7 senelik görev süresi verilmesi,
- Yayınlanmasını uygun görmediği kanunların tekrar görüşülmek üzere meclise iade edilmesi durumunda, bu kanunun kabul edilmesi için oylamaya katılanların üçte iki çoğunluğun oyunun şart olması,
- Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan, başbakan tarafından kurulan hükümetin izleyeceği yolu ve politikasını meclise yalnızca bildirmesi,
- Tatilde olan meclisi olağanüstü toplantıya çağırma yetkisi sadece cumhurbaşkanına verilmesi,
- Encümende çoğunluğun kabul etmemesi nedeniyle tasarıya giremeyen ve genel kurulda da kabul görmeyen, çift meclis sistemine geçilmesi talebi.

Meclis tarafından kabul edilmeyen maddeler de göz önüne alındığında, encümenin mecliste görüşmeye sunduğu taslakta, hazırlanırken etkisi altında kalınan Polonya Anayasası'nın öngördüğü "meclis hükümeti" sistemi ve Fransız Anayasası'nın uyguladığı "parlamenter sistem"den uzaklaşılarak "başkanlık sistemi"ni andıran hükümler konulduğu görülmektedir. Encümen tarafından hazırlanan tasarıda Cumhurbaşkanı'na verilmesi öngörülen başkanlık sistemini çağrıştıran yetkilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce yine meclise devredildiği görülmektedir. Anayasa Cumhurbaşkanlığını, klasik parlamenter sistemlerde olduğu gibi sembolik bir makam haline getirmiştir (Karatepe, 1993: 161-162; Tanör, 2016: 291-292).

1924 Anayasasının tesis ettiği hükümet sistemi meclis hükümeti sistemi ile parlamenter sistem arasında bir noktada yer alan bir *karma sistem* olarak nitelendirilmektedir (Özbudun, 2012: 16; Erdoğan, 2009: 74; Tanör, 2016: 305). Anayasa *kuvvetler birliği ve fonksiyonlar ayrılığı* temelinde şekillenmiştir (Özbudun, 2012: 16). 1924 Anayasasının öngördüğü hükümet modelinin meclis hükümeti ve parlamenter sisteme benzer yönlerini şöyle sıralamak mümkündür (Özbudun, 2012: 16-22; Erdoğan, 2009: 74; Tanör, 2016: 301-305):

Meclis hükümeti sistemine özgü unsurlar; TBMM'nin milletin tek ve hakiki temsilcisi olarak millet adına egemenlik yetkisini kullanması (md.4), yasama ve

yürütme erklerinin mecliste toplanması (md. 5), meclisin hükümeti her zaman düşürebilmesine (md. 7) rağmen hükümetin meclisi fesih etme yetkisinin olmayışı olarak kısaca ifade edilebilir.

Parlamenter hükümet sistemine özgü yönler; Meclisin sahip olduğu yürütme erkini Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu eliyle kullanması (md. 7), Meclisin Cumhurbaşkanını bir yasama dönemi için seçmesi (md. 31), Cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğa sahip olması (md. 41), karşı-imza kuralının yer alması (md. 39), Cumhurbaşkanının onayı ve meclisin güvenoyu ile hükümetin kurulması; hükümet ile Cumhurbaşkanının hükümet politikası çerçevesinde ortak sorumluluk taşıması (md. 44, 46) olarak sıralanabilir.

Hükümet sistemi karma bir model olarak dile getirilse de, yürütme mecliste yer alan tek partinin (başta Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kısa bir süre sonra Cumhuriyet Halk Partisi) nüfuz sahibi üyelerinden oluştuğu için, yürütmenin belirlediği politikalar parti grubunun ve dolayısıyla meclisin kararı haline gelecektir. Duverger'e (1986: 41) göre tek partili rejimler "Tek parti devlette resmi bir rol oynar ve hükümete en sadık yurttaşları bir araya toplar. Bu durum onun en büyük dayanağını meydana getirir. Bu partiye giriş, sadece belli seçkinler topluluğuna verilen bir onurdur. Gerçek iktidar, bütün biçimleriyle, parti yöneticilerinin elindedir." Bu koşullarda meclisin üstünlüğünden bahsetmek pek mümkün değildir. Zira parti aracılığıyla yürütme baskın güç konumuna gelmektedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde meclis-hükümet ilişkileri partinin kararlarına, dolayısıyla partinin başındaki kişinin ve partinin önde gelenlerinin yönlendirmelerine göre şekillendiği görülmektedir. Tek parti dönemi yürütmenin erkler içinde en güçlü olduğu bir dönem olmakla birlikte Cumhurbaşkanlığı makamı karar süreçlerinde açık bir biçimde ön plana çıkmaktadır (Yücekök, 1983: 103-104; Karpat, 2010: 188). Nitekim 1924 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemde görev alan tüm Cumhurbaşkanları anayasal sınırlarını aşarak, başkanlık sistemlerindeki devlet başkanları gibi fiili yetkiler kullanmışlardır (Karatepe, 1993: 162).

Cumhuriyetin ilanı ve ardından 1924 anayasasının yapımı tarihsel bir kırılma dönemini ortaya koyması açısından mühim olmakla birlikte yürütme kanadının şekillenişi bakımından da çok önemli değişiklikler getirmiştir. 1909'da gerçekleştirilen değişikliklerle birlikte iki başlı yürütmenin sorumsuz kanadının

yetkilerinin oldukça kısılmasından, 1876 Anayasasının padişah için öngördüğü sorumsuz ama güçlü liderlik pozisyonunun 1924 Anayasası ile birlikte Cumhurbaşkanına tanınmasına evirildiği görülmektedir. 1924 Anayasasının tanıdığı yetkiler ve yüklediği sorumluluklarla Cumhurbaşkanlığı makamını hükümet yapısı ve parlamentonun şekillenmesinde neredeyse tek karar verici merci haline getirmiştir. Klasik parlamenter hükümet sistemlerinde siyasetin içinde yer almaması sebebiyle partiler üstü bir pozisyona sahip monarkın yerine, taraf tutan güçlü bir siyasal kişiliğin yerleştirilmesinin doğurduğu sonuçlar, bugün hala yürütülmekte olan hükümet sistemi tartışmalarının kaynaklarından birisi olarak görülmektedir (Tekin, 2015: 108).

1924 Anayasasında, 1928, 1931, 1934 ve 1937'de iki kere olmak üzere toplamda beş defa çeşitli boyutlarda değişiklik yaşanmıştır. 1945 ve 1952 tarihlerinde ise içerikle ilgili olmayan yalnızca anayasanın yazım dili ile ilgili değişiklikler yapılmıştır. İçeriğe yönelik yaşanan değişimlerden 1931, 1934 ve 1937'de yaşanan üç değişiklik sınırlı ve teknik nitelikte değerlendirilebilecek yasal düzenlemelerdir. Ancak 1928 ve 1937 değişiklikleri ise, siyasal karşılığı derin olan ve kapsam itibariyle çok önemli değişiklikler öngören radikal değişiklilerdir. 1928 değişikliği ile anayasa da yer alan İslami referanslar tümüyle çıkarılmış, metinde "laik" kelimesine yer verilmese de, laik devlet yapılanmasını kesin bir biçimde kurmuştur. 1937'de gerçekleşen bir diğer anayasa değişikliği ile rejimin otoriter karakterini daha da kuvvetlendirmiştir. Zira bu değişikliğin özünde, CHP'nin altı ilkesinin anayasa ilkeleri olarak tesis edilmesi yatmaktadır (Özbudun, 2012: 5-12).

1924 Anayasası, yaklaşık 150 yıllık anayasacılık tarihimizin 36 yıl yürürlükte kalan, en uzun ömürlü anayasası olma hüviyetindedir. Bu anayasayı müstesna kılan bir diğer özellik ise, hem tek partili hem de çok partili dönemde uygulanmış olmasıdır. Diğer taraftan 1924 anayasası kendinden sonra ortaya çıkan anayasal metinlere temel teşkil ederek, çağdaş devlet anlayışının bir yansıması niteliğindeki çeşitli kavramların sisteme yerleşmesini sağlamıştır. Bu anayasa iktidarın devrimci uygulamalarını kolaylaştırıcı, yasaların ve meclis kararlarının hemen uygulanacağı, reformların çeşitli engellere takılmadan hızla hayata geçirilmesini sağlayabilecek esnek bir anayasa hüviyetindedir (Mumcu, 1986).

1924 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemde, seçimlerin sağlıklı olarak yapılamaması, genel itibariyle hem sistemin hem de seçimlerin etkisiyle tek partinin yasama, yürütme ve yargı erklerine hâkim olması, arzu edilen demokratik bir yapının oluşmasına ve yürütülmesine izin vermediği görülmektedir. Sisteme uzun müddet hâkim olan siyasal yapıların zaman zaman otokrasiyi öven söylem üretmeleri ve baskıcı yöntemler kullanılarak dönemin hâkim modernleşme fikriyatının uygulamada karşılık bulması (Yükseliman, 2002: 42-71; Ahmad, 2014: 90-92), ardından iktidar-muhalefet ilişkilerinin demokratik bir çerçevede ilerleyemeyişi gibi durumlar sebebiyle dönemin hükümet sistemi açısından ele alınması çok anlamlı görünmemektedir.

2.9. 1924 Anayasasının Yürürlükte Olduğu Dönemde Yürütülen Hükümet Sistemi Tartışmaları

Bu dönem her ne kadar meclis hükümeti sistemi ile parlamenter sistem arasında karma bir sistemin varlığından teorik olarak bahsediliyorsa da, genel itibariyle tek partinin rejime hâkim olması hasebiyle cumhurbaşkanı yürütme ve yasamada başat rol üstlenmektedir. Bu çerçevede 1924 sonrası yaşanabilecek hükümet krizleri ve bu çerçevede ortaya çıkabilecek tartışmalara bakabilmek için cumhurbaşkanının kabine ve partinin ileri gelenleri ile olan ilişkilerine göz atmak gerekecektir. Diğer taraftan sistemin daha demokratik bir hal alması için atılan adımlar ve bu adımlara ilişkin uygulamalarda hükümet sistemi bağlamında önem arzetmektedir.

Bu dönem içerisinde iki defa çok partili hayata geçişin denenmesi de, hükümet sistemi arayışları bağlamında önemli hamleler olarak değerlendirilebilir. Nitekim ülkenin ileriki dönemlerde çok partili siyasal hayata geçişiyle birlikte sisteme dair bazı tartışmalar alevlenmiş ve yaşananlar büyük çapta sistemsel değişimin nedenini oluşturmuştur. 1924 ve 1930'da bu çerçevede iki siyasal oluşum kurulmuş lakin dönemin ekonomik, siyasal ve toplumsal şartlarının henüz daha demokratik bir forma hazır olmaması sebebiyle, partilerin kapatılmak zorunda kalındığı ileri sürülmektedir (Taşkıran, 1994). Çok partili siyasal yaşama geçişe yönelik kurulan partilerin öncelikli tartışma konularının cumhurbaşkanının siyasal parti üyeliği mevzuudur. O dönem kurulan tüm muhalefet partilerinin temsilcileri bu hususa özellikle

değinmişlerdir. Bu çerçevede, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kuran Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'nın da cumhurbaşkanının siyasal parti üyeliğine karşı olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan Atatürk ile Fethi Okyar arasında tartışmalar mevcuttur. İstanbul Darülfünunu Müderrisi ve Serbest Fırka İstanbul İl Başkanı İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 1930 yılında Yarın Gazetesi'nde yayınlanan bir makalesinde Atatürk'ün CHP başkanlığından ayrılması gerektiğini kaleme almıştır. Atatürk'ün tüm itirazlara rağmen hem cumhurbaşkanı hem siyasal parti başkanı olma noktasında herhangi bir sakınca görmediği anlaşılmaktadır. İsmet İnönü'nün de CHP'nin genel başkanlığını Cumhurbaşkanlığı görevi ile birlikte yürütmüştür. Bu tartışma Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrası üyesi olduğu siyasal partinin seçimleri kazanmasının ardından ayrılması ile çözüme kavuşmuştur (Arslan, 1996; Tekin, 2015: 109).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen Atatürk ile İsmet İnönü kısa bir dönem hariç uzun yıllar başvekil sıfatıyla yürütme kanadının ana karakterlerini teşkil etmişlerdir. Fethi Okyar'ın yaklaşık dört ay süren başvekillik görevi dışında, Cumhurbaşkanı'nın vefatına az bir süre kalana kadar başvekillik görevini yerine getiren İsmet İnönü, tek parti döneminin de ikinci adamı konumundadır. Söz konusu dönemde cumhurbaşkanı ile başvekil arasında zaman zaman anlaşmazlıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle Cumhurbaşkanı'nın, başvekilin süreçten ve olaylardan haberi olmaksızın, hatırı sayılır miktarda vekil değişikliği talimatı vermesi ve bu talimata İsmet İnönü'nün sert tepkiler göstermesi dönemin önemli hükümet krizleri olarak görülebilir. Başka bir deyişle Cumhurbaşkanı'nın sürekli olarak İnönü başkanlığındaki hükümete dışarıdan müdahalede bulunmasıdır. Diğer taraftan ekonomi, dış politika ve başka birtakım hükümet politikalarına ilişkin izlenecek yol ve yöntemler ekseninde de cumhurbaşkanı ve başvekil arasında çatışmalar yaşandığı bilinmektedir. Bu çatışmaların cumhurbaşkanının vefatına kısa bir süre kala İsmet İnönü'nün başvekillik görevinden ayrılmasıyla sonuçlanması, sistem içerisinde en güçlü aktörün cumhurbaşkanı olduğunu kanıtlar niteliktedir (Koçak, 2007: 23-75).

Atatürk'ün on beş yıllık (1923-1938) Cumhurbaşkanlığı döneminde toplam dokuz hükümet görev almıştır. Başka bir ifadeyle bir hükümetin ortalama ömrü yirmi ay civarındadır. İsmet İnönü'nün on iki yılı geçen (1938-1950) Cumhurbaşkanlığı

döneminde toplam on hükümet değişikliği yaşanmıştır. Dolayısıyla bir hükümetin ortalama ömrü on iki ay kadar olmuştur. Söz konusu dönemlerde hükümetlerin ikincil bir rol üstlendikleri ve sık sık değişen konumunda oldukları görülürken, cumhurbaşkanları yürütmenin asli unsuru olarak sistemin banisi görünümündedirler.

İsmet İnönü'nün başvekillik görevinden ayrılması sonrası bu göreve Celal Bayar getirilmiştir. Celal Bayar başkanlığındaki hükümet yaklaşık bir sene görevde kalmıştır. Bu süre zarfında bazı yeni siyasal ve ekonomik politikalar izlemekle beraber, İsmet İnönü kabinesiyle göreve devam etmesi ve Atatürk'ün ağırlaşan hastalığı ve nihayetinde vefatının yaşandığı bir dönemde hükümet görevini icra etmesi sebebiyle izlenen politikalarda köklü farklılıklar gözlenmemektedir. Atatürk'ün vefatına müteakip CHP meclis grubu toplantısı yapılarak, ilk defa hayata geçirilen bir uygulama olarak, cumhurbaşkanı adayı önermeksizin gizli oyla cumhurbaşkanı seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu durum serbest seçim ve gizli oyun parti içinde ilk defa uygulanması hasebiyle büyük önem taşımaktadır. Bu seçimin sonucunda ise İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Parti içinde sert bir iktidar mücadelesi yaşanmadan bu sürecin atlatılması ise beklentilerin aksine büyük bir değişim yaşanmadan tek parti iktidarının bir süre daha süreceğini göstermesi açısından önemlidir. Kısa bir dönem daha Celal Bayar Başvekil olarak görev almıştır. Diğer taraftan İsmet İnönü parti içindeki muhaliflerini bir şekilde tasfiye ederek CHP'de tek söz sahibi kişi haline gelmiştir (Koçak, 2006: 158-166). "Milli Şef" ünvanı verilen İsmet İnönü, dönemin hâkim uygulaması şeflik sistemi ile birlikte 1924 anayasasınca cumhurbaşkanına tanınan yetkilerin çok üstünde otoriter ve tüm insiyatifin kendisinde olduğu fiili bir durum ile ülkeyi yönetmiştir (Karatepe, 1993: 184).

Tek partili dönemde demokratik bir hükümet sisteminden söz etmek pek mümkün değildir. Hükümet sisteminin daha demokratik bir muhtevaya kavuşması için çok partili sistemin kurumsallaşması temel gereklilik olarak görülmektedir. Bu çerçevede tek parti döneminin ulaşmak istediği muasır medeniyet seviyesinin demokratik bir hükümet biçimi olduğu inancı beslense de gerçek öyle değildir. Tek parti dönemine ait belgeler incelendiğinde ve yöneticilerin, açıklamaları ve davranışları incelendiğinde bu sürecin doğal uzantısı olarak çoğulcu bir yapıya evrilmesinin planlanmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tek parti yönetiminin geçici

değil kalıcı bir sistem olarak hayata geçirildiği söz konusu kaynaklara dayanılarak ortaya konulmaktadır. Bir kısım düşünürün iddia ettiği gibi çok partili siyasal hayata geçiş tek partili sistemin olağan akışı olarak tecelli etmemiştir. Zira dönemin elitleri çoğulculuğu reddetmektedir ve bu çerçevede dönem içerisinde ortaya çıkan tüm muhalefet hareketleri ortadan kaldırılmıştır. Bilakis çok partili hayat, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren var olagelen zaman zaman gün yüzüne çıkan yöneticiler arası rekabetin, toplumsal hoşnutsuzluğun doğurduğu gerilim ve uluslalararası konjonktürün ortaya çıkardığı bir durumdur (Demirel, 2003: 608-613; Zürcher, 2011: 303-308).

1945'te çok partili hayata geçilmesiyle birlikte parlamentoda bir muhalefet partisinin varlığı söz konusu olması münasebetiyle tek partili dönemde karşılaşılmayan kurumsal nitelikte muhalefet-iktidar anlaşmazlıkları ciddi manada ortaya çıkmaya başlamıştır. Uzlaşmazlıkların çözümüne yönelik cumhurbaşkanlarının hakemliğine ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. CHP ve Demokrat Parti (DP) arasında daha ilk günlerden itibaren anlaşmazlıklar boy göstermiştir. Anlaşmazlıkların şiddet kazanması, Demokrat Parti'nin Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılmasına ilişkin yoğun talebi (Arslan, 1996: 232) ve bu sorunların çözümünde cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığına duyulan ihtiyaç, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün "12 Temmuz Beyannamesi" ismiyle anılan, 12 Temmuz 1947 tarihinde cumhurbaşkanlığının tarafsızlığına yönelik bir tutum beyanı olan bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri ile İsmet İnönü cumhurbaşkanı olarak CHP ve DP arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için üstlendiği hakem rolünü ön plana çıkarmıştır (Duman, 2011: 63; Koçak, 2006: 184-186). Bu beyannamede cumhurbaşkanlığı makamının partilere eşit mesafede duracağının altı çizilmekte olup, İsmet İnönü'nün CHP başkanlığından ayrılmasını veya parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığı makamının birbirinden ayrılmasını içermemekteydi (Arslan, 1996: 230).

Çok partili siyasal hayata geçişin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren süregelen hükümet sistemi tartışmalarında yeni bir eşiğe ulaştırdığını söylemek yanlış olmayacaktır (Batum, 2001: 349). Zira sistem içerisinde yer alan aktörler (cumhurbaşkanı, başbakan, meclis) düşünsel ve eylemsel planda çeşitlenmeye başlamıştır. Bu durum aktörler arası çatışmaları tetiklemiş ve ülkede

ciddi bir istikrar sorunu ortaya çıkarmıştır. İstikrarın sağlanamaması hükümet sistemi tartışmalarını ve aktörlerin yetki çatışmalarını beraberinde getirmiştir.

Demokrat Parti'nin Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının bir birinden ayrılması kararı uyarınca, 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti'nin genel başkanı Celal Bayar Cumhurbaşkanı olmasını müteakiben DP genel başkanlığından istifa etmiştir. Böylelikle cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ilk defa parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığı birbirinden ayrılmıştır. Ancak Celal Bayar'ın DP üyeliği ve milletvekilliği devam etmiştir. Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığı sürecinde de, her ne kadar parti başkanlığından ayrılsa da üyelikten ayrılmaması ve parti programlarına aktif bir biçimde dâhil olması münasebetiyle tarafsız olmamakla itham edilmiştir. Bu eleştiriler darbeye değin hükümet olarak görev yapan DP iktidarı döneminde Cumhurbaşkanlığı çerçevesinde yürütülen en temel tartışmaların argümanıdır (Arslan, 1996: 231; Duman, 2011: 63).

1924 Anayasasının yürürlükte olduğu süreçte, Cumhurbaşkanlarının mensubu oldukları siyasal partiler ile ilişkilerini devam ettirmeleri sebebiyle iktidarın gerçek merkezi halindedirler. Bu durum özellikle Atatürk ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlıkları döneminde oldukça nettir (Özbudun, 2012: 81; Karatepe, 1993: 162). Anayasanın çerçevesini çizdiği hükümet sisteminin kaotik bir muhtevaya sahip olması ve cumhurbaşkanlığı makamını daha öncede açıklanan nedenler çerçevesinde sistemin ana aktörü haline dönüştürmesi, hükümet sistemine ilişkin tartışmaların cumhurbaşkanının yetkileri ve mensubu olduğu siyasal parti ile ilişkileri çerçevesinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemin hükümet sistemi tartışmalarının merkezinde hep cumhurbaşkanlığı makamı yer almıştır. Cumhurbaşkanının tarafsızlığı ve yetkilerine ilişkin tartışmalar 1961 anayasasının yapımı sürecinde de devam etmiştir (Tekin, 2015: 109-110).

1950'li yılların sonuna doğru ülkede özellikle ekonomik sıkıntılar patlak vermeye başlamıştır. Diğer taraftan DP iktidarı ile muhalefet arasında giderek artan bir gerilimin var olduğu da görülmektedir. Ayrıca ordu ile DP'nin ilişkilerinde de problemler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu dönemde merkez-çevre çatışması ve rejimin sahipliği kavgası iyice gün yüzüne çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler ordunun içerisinde darbeci bir güruhun ortaya çıkmasına ve 27 Mayıs 1960 tarihinde alt kademe subayların rol aldığı bir darbenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu

darbeyi izleyen süreçte hükümet sisteminin yeniden şekillendirildiği bir anayasa yapılmıştır (Zürcher, 2011: 326-350).

2.10. 1961 Anayasası

1961 Anayasası geçiş rejimi ve bu rejime ilişkin düzenlemelerin yer aldığı sürecin ardından başlıca üç aşamadan geçerek yürürlüğe girmiştir. İlki İstanbul Hukuk Fakültesinin ve Siyasal Bilgiler Fakültesinin mensupları tarafından hazırlanan iki adet ön tasarı metnidir (Tanör, 2016: 371-372). Bu ön tasarı metinlerinde yer aldığı üzere güçlü yürütmenin tesis edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve güçlü yürütme ihtiyacının Türk siyasal geleneğine uygun olduğunun altı çizilmiştir. Ön tasarı metinlerinde yer alan güçlü yürütme tesis etme arzusunun anayasa taslağının görüşülmesi esnasında da Türk tarihi ve İslam hukuku ile temellendirilerek savunulduğu görülmektedir (Tekin, 2015: 110-111). İkinci aşama ise Türkiye'de ilk defa uygulanan anayasa yapmaya yönelik kurucu meclisin tesis edilmesidir. Bu meclis genel oya dayalı demokratik ve eşitlikçi bir temsilin öngörülmemesi ve diğer bazı çekinceler sebebiyle üyeleri genel olarak aydınlardan oluşmaktaydı. Bu meclis geçiş döneminde gerçekleştirilen 157 sayılı kanun ile gerçekleştirilen düzenleme ile çalışmalarını hızla sürdürmüş ve önceden tayin edilen 27 Mayıs 1961 tarihinde 260 kabul, 2 çekimser oyla son metni kabul ederek anayasa yapıcılığı görevini ifa etmiştir (Tanör, 2016: 373-375).

1961 Anayasası yapımında üçüncü ve son aşama Türkiye tarihinde tıpkı kurucu meclis uygulaması gibi bir ilk olan halkoylamasının gerçekleştirilmesidir. Halkoylamasında 1982'de olduğu gibi siyasal partilere propaganda yasağı uygulanmamıştır. Ancak anayasaya hayır kampanyası düzenlemeye elverişli bir ortamın mevcut olmadığıda aşikardır. DP çizgisinin takipçisi konumunda olan Adalet Partisi sözcüleri bu kampanya sırasında, 2017 anayasa referandumu sürecinde de karşılaşılan bir söylem gibi, "oyların hayırlı olması"nı dilemek gibi imalarda bulunmakla yetinmişlerdir. 9 Temmuz 1961'de gerçekleştirilen halkoylaması %61,5 ile evet sonuçlanarak anayasa kabul edilmiştir. 15 Ekim 1961'de genel seçimler yapılarak mecliste sandalye dağılımı belli olmasına müteakiben 25 Ekim 1961 tarihinde 7. Dönem TBMM'si toplanmıştır. İlerleyen günlerde de Adalet Partisi'nin

baskılar sonucu aday göstermediği Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Tanör, 2016: 375-377).

27 Mayıs darbesi sonrasında yapılan 1961 Anayasası, "aydınlar" olarak nitelendirilen daha çok askeri ve sivil bürokrasiden gelen bir güruhun ürünü niteliğindedir. 1961 Anayasası'nın temel argümanlarını da bu tabakanın kendi arzuları ve değerlerini yine kendilerinin kurguladıkları kurum ve kurallar aracılığıyla gerçekleştirmek olmuştur. Bu anayasanın özünde, sanayileşmenin ve kentleşmenin yaşadığı değişimle ortaya çıkan ve yönetimde ağırlığını artırmaya çalışan yeni burjuvazi ile darbeyle birlikte yeniden etki alanını geliştiren, Tanzimat'tan beri sahip olduğu öncülük rolünü korumaya çalışan bürokratik kökenli elitler tabakası arasında geçici bir uzlaşma yatmaktadır (Soysal, 1979: 7).

27 Mayıs 1960 darbesi ve onu izleyen süreçte yapılan 1961 Anayasası, 1950-1960 arası şikâyet edilen güçlü icranın varlığına ve bu dönemde cereyan eden vakalara karşı bir tepki anayasası niteliği taşımaktadır. Anayasanın yürütme organına zayıf bir statü verdiği görülmektedir. Bu Anayasayı kaleme alanların yürütme organının sahip olduğu yetkileri daima kötüye kullanabileceği ön kabulü üzerine tayin etmişlerdir (Kuzu, 1992: 216). Anayasa'da yürütmenin diğer erklere nazaran görece zayıf kaldığını gösteren en çarpıcı gösterge, madde 5 ve 7'de yasama ve yürütme yetkisinden bahsedilirken 6. maddede yürütmenin görev olarak ifade edilmesidir.

1961 Anayasası hukuk devleti ilkesine yer vermesi, hukuka uygunluğu denetlemek üzere Anayasa Mahkemesi'ni ihdas etmesi, yargı kuruluşlarının ve yargı mensuplarının kurumsal ve bireysel bağımsızlıklarını güvence altına alması, geniş bir insan hakları listesini içermesi özgürlükçü, çoğulcu temelde bir anayasal düzen kurmayı hedeflemiştir. Lakin Anayasayı hazırlayanlar 1950-1960 arası tecrübelerinde etkisiyle seçilmişlere duyulan güvensizlik sebebiyle, seçimle gelen organları sadece hukuk ile sınırlamakla kalmamış vesayet kurumları aracılığıyla da sınırlandırmaya karar vermişlerdir. Bu çerçevede Anayasa ile Milli Güvenlik Kurulu, Cumhuriyet Senatosu vesayet odağı olarak tesis edilmiş kurumlar olmasının yanı sıra Anayasa Mahkemesi bu amaçla kurulmasa dahi süreç içerisinde o da fiilen vesayet kurumu haline dönüşmüştür. Mamafih, Cumhurbaşkanlığı makamı da anayasanın ilanından sonra yürürlükte kaldığı 19 sene boyunca asker kökenli kişilerin seçilmesi

sebebiyle başlıca vesayet kurumu haline dönüşmüştür. 1971 ve 1973'te gerçekleştirilen değişimlerle birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri'ne tanınan yetki ve ayrıcalıkların sınırları genişletilerek askeri vesayetin daha da güçlenmesinin yolu açılmıştır (Yazıcı, 2010: 256-260). 1961 Anayasasının Anayasa Mahkemesi, MGK ve özerk kuruluşları egemenlik kullanımının bir tarafı olarak ele alması kamu bürokrasinin etki alanını ve statüsünü genişleterek anayasal güvence altına aldığı görülmektedir. Bu durum seçilmişlerden oluşan hükümetlerin bürokratik vesayetten etkilenerek politikalar belirlemesine ve faaliyetler yürütmesine sebep olmuştur ki, bu durum Osmanlının son dönemlerinde ortaya çıkan Batılılaşma çalışmalarıyla giderek güçlenen bürokratik oligarşinin geldiği noktayı göstermesi açısından oldukça önemlidir.

1924 Anayasasında yer almayan, anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü kuralı ve bu kuralı işletebilecek fiili araçlar ilk defa olmak üzere 1961 Anayasası ile getirilmiştir. Zira 1924 Anayasası "meclis üstünlüğü" temelinde yükselirken 1961 anayasası ile "anayasa üstünlüğü"ne net bir biçimde geçiş olmuştur. Bu değişimin temelinde iktidar olma mahiyetinin hem muhteva hem de şekil olarak zaman içerisinde farklılaşmasıdır. 1924 anayasasının hâkim olduğu dönemde ulusal devleti inşa etme, ulus oluşturma ve radikal reformlar söz konusu iken 1961 Anayasası ile siyasal demokrasinin inşa edilmesi temel hareket noktası olarak düşünülmüştür. 1961 Anayasasını hazırlayanlar anayasanın üstünlüğü ilkesini getirerek, anayasanın genel oya karşıda bir baraj görevi üstlenmesini öngörmüşlerdir. Mamafih anayasanın içerisinde genel oya karşı denge ve ağırlıkların yerleştirildiği de görülmektedir (Tanör, 1994: 19-22). Bu çerçevede, 1950-1960 arası Demokrat Parti iktidarı döneminden elde ettiği tecrübe ile anayasayı hazırlayanlar genel oyun kendilerince devlet ve yönetimin temel ilkelerine yönelik olarak doğurabileceği sakıncaları önlemeye dönük Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve benzeri kurumlar ihdas etmiştir (Ateş, 2010: 231).

1924 Anayasasının öngördüğü meclis hükümeti sisteminin yerine, 1961 Anayasası kuvvetlerin yumuşak ayrılığı olarak isimlendirilen parlamenter hükümet sistemi modelini getirmiştir (Özbudun, 2005: 40-41). Bu bağlamda yasama organı "Millet Meclisi" ve "Cumhuriyet Senatosu"ndan oluşan Türkiye Büyük Millet

Meclisi'dir (TBMM). Yürütme organı ise Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşmaktadır (Karatepe, 1993: 232).

2.11. 1961 Anayasasının Yürürlükte Olduğu Dönemde Hükümet Sistemi Tartışmaları

1961 Anayasasının yürürlüğe girmesini izleyen yıllarda, anayasanın inşa ettiği sistemin krizlere yol açması, aktörler arasında anlaşmazlıklara mahal vermesi, özelliklede devlet otoritesinin tesisi noktasında yetersizliklere sebep olması ile itham edilmesi 1980'lere doğru sistem tartışmalarını gündeme getirmiştir. Bu tartışmalar çerçevesinde o dönemde de başkanlık sistemi savunucularının arttığı görülmektedir. Hükümet sistemi tartışmalarında temel hareket noktasını, 1961 Anayasası'nın yürütmeye gereken kuvveti vermediği ve ihtiyaç duyulan güçten yoksun olan yürütmenin istikrarı tesis edemediği düşüncesi oluşturmaktadır (Duman, 2013: 642).

1961 sonrası dönemin istikrarsızlıkla anılmasında hükümetlerin sık sık değişmesi, işbaşında olanların her an düşebileceği beklentisi ve her düşen hükümet sonrası yenilerinin kurulmasında ciddi problemlerle karşı karşıya kalınarak sürecin oldukça uzaması önemli rol oynamaktadır. Bu çerçevede verilebilecek en uygun örnek 12 Mart 1971 muhtırasını takip eden iki yıllık zaman diliminde beş kez hükümetin değişmesidir. Hükümetlerin istikrarsızlıkla itham edilmesine sebep olan bir diğer gerekçe ise, hükümetin görevde olduğu süreç içerisinde kendisinden bekleneni verememesi, ciddi bir başarısızlık göstermesine rağmen göreve devam etmekte ısrarcı olmasıdır. Bu duruma, 1974'ten 1980'e kadar kısa aralıklarla iktidarda olan Milliyetçi Cephe hükümetlerinin sürekli kendi içlerinde krizler yaşayan ve terör sorunu, ekonomi, toplumun beklediği refah düzeyine erişememesi gibi birçok ülke sorununa çözüm üretmeyen, tüm bu sıkıntılara rağmen iktidardan ayrılmayı düşünmeyen hükümetler örnek olarak gösterilebilir (Turan, 2016: 136-137).

1961 Anayasasında Yürütme Organı için öngörülen zayıf statü idari sistemin ihtiyaca karşılık verebilecek bir biçimde işleyememesiyle sonuçlanmıştır. Kuvvetler arasında yürütme aleyhine bozulan denge istikrarsız yönetimlerin ve kaos ortamının ortaya çıkmasında başat rol oynamıştır. Bu tablonun düzeltilmesine yönelik 1971 ve 1973 de yapılan değişikliklerde arzu edilen sistemsel düzeltmeyi tesis edememiştir.

Mevcut seçim sisteminin koalisyon hükümetlerinin kurulmasını zorunlu kılması da istikrarsız yönetimlerin ortaya çıkmasına yol açtığı bilinmektedir. 1970-1980 arasında 10 senede 12 hükümet değişikliği yaşanması dönemin krizler ve istikrarsızlıkla anılmasına sebebiyet vermekle birlikte, bu durum 1980 darbesiyle sonuçlanan krizlerinde ana müsebbibi olarak görülmektedir (Kuzu, 1992: 217).

2.12. 1982 Anayasası

1982 Anayasası 1961 Anayasası'nın yapım sürecinden farklı olarak sivil kesimleri sürecin bir paydaşı haline getirmemiş sadece danışma niteliğinde bir işbirliği tesis edilerek oluşturulmuştur. 1982 Anayasası MGK tarafından şekillendirilmiştir. Zira anayasayı yapmakla yükümlü olan Kurucu Meclis, MGK ve MGK tarafından hiçbir siyasal partiyle üye olmamış kişilerden seçilen Danışma Meclisinden oluşmaktadır. Kurucu Meclisin anayasayı yapmaktan başka Siyasal Partiler Yasası'nı ve Seçim Yasası'nı hazırlamak ve TBMM göreve başlayıncaya kadar yasama vazifesini ifa etmek görevleri de mevcuttur. Kurucu meclisin anayasa yapma hazırlıkları, Danışma meclisi aracılığıyla bazı kesimlerden görüş alınmasını da içeren yaklaşık iki sene gibi bir sürede tamamlanmış ve halkoylaması ile kabul edilmiştir (Belge, 1983a: 43-44).

1982 Anayasası "yasama yetkisi"ni Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (md. 7), "yürütme yetkisi ve görevi"ni Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na (md. 8), "yargı yetkisi"ni ise bağımsız mahkemelere vermiştir. Bütün bu erklerin sahip olduğu yetki ve sorumluluklara Anayasanın 6. maddesinde işaret ettiği gibi "millet egemenliği" kaynaklık etmektedir (Erdoğan 2009: 206).

Her ne kadar anayasa millet egemenliğini her şeyin temelinde görse de, hem 1961 hem de 1982 anayasalarının halkın seçtiği kişilerce oluşturulan bir meclis tarafından yapılmaması, anayasanın milletin iradesi dışında hatta millete rağmen yapıldığı fikrine yöneltmektedir. Her ne kadar iki Anayasa da referanduma sunulmuş olsa da, referandumlara karşı kampanya yürütenlere izin verilmemesi sebebiyle demokratik kuralların işlediğinden çok söz edemeyiz. Bununla birlikte dünyada böyle olağanüstü dönemlerde yapılan anayasaların kabul edilişine de uygun olarak halkın büyük bir kesimi evet oyu vermiştir. Dolayısıyla söz konusu referandumlar müdahalesiz bir şekilde halkın özgür iradesini yansıttığını söylemek pek mümkün

değildir. Anayasacılık tarihi göz önüne alındığında Türk Anayasaları'nın genel olarak halk tarafından talep edilerek, yani tabandan tavana doğru bir değişim olarak şekillenmediği, yukarıdan halk için uygun olduğu düşünülerek tavandan tabana "empoze" anayasa olarak biçimlendirildiği görülmektedir (Kuzu, 2011: 76-78).

Askeri müdahalenin nedenlerinin sıralandığı ve 1961 anayasasına yöneltilen eleştirilerin yer aldığı 12 Eylül 1980 tarihli 17103 sayılı resmi gazetede yayınlanan Genelkurmay ve MGK Başkanı Orgenaral Kenan Evren'in Türk Milletine Açıklaması başlıklı yazıda defalarca vurgulandığı üzere yürütmenin güçsüzlüğünden dem vurularak ve "Anayasanın kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulamada kuvvetler çatışmasına dönüştürüldüğü" ifadesi zikredilerek devlet organları, yetkileri ve görevlerinin yeniden düzenleneceğine işaret edilmiştir. Zira 1982 anayasası cumhurbaşkanı ve başbakandan oluşan yürütmeyi güçlendirmeye yönelik düzenlemeler içermektedir. Yürütme erki güçlendirilirken parlamenter sistemin doğasına aykırı olacak şekilde cumhurbaşkanlığı makamı, partilerin taraflılığına dolayısıyla başbakanlığın taraflılığına karşın cumhurbaşkanının tarafsızlığı neden gösterilerek kuvvetlendirilmiştir (Özbudun, 2005: 61-62). Parla (2009: 85-86), cumhurbaşkanlığın güçlendirilmesinde başkanlık sisteminin öngördüğü çerçeveyi oldukça aşan bir yapı kurulduğunu ileri sürerek, Cumhurbaşkanlığı makamının olağanüstü yetkili bir devlet başkanlığı kurumu tesis ettiğini iddia etmektedir. Bu iddiayı haklı çıkarabilecek düzenlemelerin anayasa da yer aldığı ileri sürülebilir. Şöyle ki, 1961 Anayasası yürütmeyi bir görev olarak nitelendirirken, 1982 Anayasası ise yürütmenin bir görev olmasının yanı sıra yetki olduğunu ifade etmekte ve ayrıca bu yetkinin sadece kanunlarla değil anayasaya uygun olarak yerine getirebileceği dile getirilerek, kanuna gerek duyulmaksızın yürütmenin anayasadan doğan görevlerinin var olduğu anlatılmak istenmiş olması, yürütmenin kanunsuz bir biçimde tamamen anayasal yorumlama ile görev icra edebileceğini göstermektedir (Tanör, 1994: 115-116). Bu durumda yürütme içerisinde güçlü konuma getirilen cumhurbaşkanının eli iyice kuvvetlendirilmiş ve yasama organına ihtiyaç duymaksızın iş ve işlemler yapmasına olanak tanınmıştır.

1982 Anayasası, karşı-imza ilkesi, hükümetin parlamentoya karşı siyasal sorumluluğu ve cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğu gibi parlamenter sisteme ait özellikleri içermekle birlikte, anayasanın bütünü düşünlüğünde parlamenter

sistemden büyük ölçüde sapıldığı görülmektedir. Bu tablonun oluşmasında en büyük pay bir önceki paragrafta da zikredildiği gibi anayasanın Cumhurbaşkanlığı makamına yasama, yargı ve yürütme alanlarında verdiği oldukça geniş yetkilerdedir. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin kalem kalem sayıldığı 104. maddesi ile Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler üzerinde yargı denetimini engelleyen 125. Maddesi hükümet ile Cumhurbaşkanı arasında ikiliklerin doğmasına ve Cumhurbaşkan'ının yetki alanının genişlemesine yol açmaktadır (Özbudun, 2013: 210). Cumhurbaşkanı'nın bu denli geniş yetkilerle donatılması, ona biçilen role ilişkinde spekülasyonları gündeme getirmektedir. Bu çerçevede Cumhurbaşkan'ının zaman zaman milletin tercihleri doğrultusunda görev verilen çoğunluğa yetki donanımı ile fren olmasının yanı sıra, yeri geldiğinde vesayetçi anlayışın devlet başkanı eliyle "muhalefet" etme fonksiyonunu yüklemekte olduğu ileri sürülmektedir (Gülsoy, 2013: 267).

Yürütmede cumhurbaşkanlığı kuvvetlendirilirken hükümetin ise 1961 Anayasası'na nazaran güçlendirildiği de unutulmamalıdır. Özellikle 1982 Anayasası'nda önceki anayasal düzenlemelerden farklı olarak, bakanlar arasında eşitler arası birinci konumunda olan başbakanın yetki ve sorumluluk alanını genişleten değişiklikler mevcuttur. Başbakanın konumuna ilişkin en önemli değişikliğin, her bakan meclise karşı sorumlu iken, başbakana karşıda sorumlu hale getirilmesi olduğu söylenebilir (Gözübüyük, 2005: 206). Anayasada başbakanın konumunu güçlendiren düzenlemelerin yer almasında, otorite arayışının etkili olduğu düşünülmektedir. 1982 Anayasası erkler arasında yürütmeyi ön plana çıkarmış, cumhurbaşkanının yetki ve etki alanını genişletmiş, hükümet içinde de başbakanı kuvvetlendirmiş ve ayrıcalıklı bir noktaya taşımıştır. Yürütme içerisinde kişilerin özellikle ön plana çıkmasının arka planında yasama karşısında yürütmenin, yürütme içerisinde de liderin öne çıkması durumu vardır (Yokuş, 2013. 236-237).

1982 Anayasası döneminde hükümet sistemine ilişkin eleştiriler yöneltilmesini tetikleyen birtakım krizler yaşanmıştır. 1961-1980 yılları arasında da görüldüğü gibi milletvekili transferleri bu dönemde de gerçekleşmiştir. Parlamenter sistemin benimsendiği yaklaşık bir asırlık süreçte en çok parti değiştirmekle ünlenen Kubilay Uygun 1995 seçimleri ile 20. Dönem milletvekili olarak bu yıllar içerisinde parlamentoda yer almıştır. Kubilay Uygun Afyonkarahisar milletvekili olarak bir ay

içerisinde 3, 20. dönemde toplamda 5 defa parti değiştirmiştir. Bu dönemde cereyan eden ve hükümet sistemi tartışmalarını etkileyen diğer olaylar ise Refahyol Hükümeti'nin yıkılması ve 28 Şubat postmodern darbe süreci, teamüllere ve demokratik işleyişe aykırı olarak Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'nın kendine verdiği yetkiyi kullanarak başbakanlık görevini şahıslara tevdi etmesi ve görevlendirilenlerden biri olan Mesut Yılmaz'ın Anasol-D hükümetini kurmasıdır. Cumhurbaşkanı-Başbakan geriliminin yakın tarihte beklide en net görüldüğü ve topluma yansıdığı kriz olarak; 19 Şubat 2001 tarihinde Milli Güvenlik toplantısı sırasında yaşanan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında anayasa kitapçığı fırlatma krizi yaşanmış ardından ülke ekonomik ve siyasal kaosa sürüklenmiştir. Bu vaka parlamenter sistemin zaaflarını çok çarpıcı bir biçimde ortaya çıkarmış, devam eden süreçte sistemin kurumsal partilerin bile çok kısa bir sürede yok olmasına kapı araladığı görülmüştür.

1982 Anayasasının hangi hükümet sistemini benimsediği hususunda farklı görüşler mevcuttur. 1982 anayasasının inşa ettiği hükümet sistemini Özbudun (2005: 338; 2013: 210), "zayıflatılmış parlamentarizm" veya parlamenter rejim ile yarı-başkanlık sistemi arasında "melez bir sistem", Kuzu (2011: 75), klasik bir parlamenter sistem ile yarı-başkanlık rejimi arasında "kendine özgü bir sistem, Uluşahin (2011: 32), "aksak ya da bozulmuş parlamentarizm", Parla (2016: 73; 2009: 86), devlet başkanlığı makamında merkezileşmiş bir "yürütmenin üstünlüğü sistemi" ya da "şef sistemi", Kalaycıoğlu (2013: 214), askeri liderlerin siyasal vesayeti altında Cumhurbaşkanlığı'nın gözetiminde bir yürütmenin egemenliğinde kurulmuş "yarı-parlamenter bir popülist rejim", Gülsoy (2013: 266) adı konulmamış bir "yarı başkanlık sistemi", Gözler (2000: 20) ise "asli ve tali özelliklerini taşıyan, saf bir parlamenter sistem" olarak nitelendirmektedirler. Anayasaya nereden bakıldığına göre hükümet sisteminin isimlendirileceğini ileri süren Eldem (2007: 153), devlet başkanı açısından bakıldığında "bozulmuş bir başkanlık sistemi", parlamentodan okunduğunda "zayıflatılmış parlamentarizm", iki iktidar odağı da dikkate alınarak düşünüldüğünde ise "başkanlı parlamenter sistem" olarak ifade edilebileceğini dile getirmiştir.

1982 Anayasası günümüze kadar başlangıç ve 111 maddeyi içeren toplam 17 kez değişiklik yaşamıştır. 2001 öncesinde 4 sefer, 2001 sonrasında 13 kez

değiştirilmiştir. 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleştirilen 26 maddelik değişimi içeren referandum ile Anayasal değişimlerin en kapsamlısı yapılmıştır. Anayasada yaşanan değişimler genel itibariyle liberal ve demokratik bir çizgiye sahip olduğu söylenebilir. Hem yaşanan bu Anayasal değişimlerde hem de 1980 sonrası artarak devam ede gelen hükümet sistemi tartışmalarında Kıta Avrupası hukuk sisteminden daha çok Anglo-Sakson hukukuna itibar edilişin etkisi görülebilir (Fendoğlu, 2010: 6-8).

1982 Anayasasının öngördüğü hükümet sistemi şeklinin isimlendirilmesinde bir uzlaşma olmasa da, düzenlemelerin ortaya çıkardığı, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu olmak üzere iki unsurdan oluşan yürütmenin, Cumhurbaşkanlığı kanadının kabineye nazaran daha fazla güçlendirilmesi, parti hükümetlerinin zayıflamasına yol açmış ve Cumhurbaşkanının siyasal süreçte geçmişe nazaran daha fazla aktif, katılımcı ve etkili bir aktör olmasını sağlamıştır (Tosun ve Tosun, 1999: 12-13). Bu durum yürütme kanadında ciddi krizlerin yaşanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Yürütme kanadının şekilleniş ve işleyişinde yaşanan aksaklıklar, hükümet sistemi tartışmalarını gündeme taşımıştır. 1982 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemde yaşanan sistem tartışmalarında, 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini düzenleyen değişiklik bir kırılma noktası olarak görülmektedir. Bu çerçevede devam eden bölümde 2007 yılına kadar yaşanan hükümet sistemi tartışmaları kısaca tahlil edilmeye çalışılacaktır. Bir sonraki bölümde 2007 yılında yaşanan değişim ve ardından gelişen olaylar bugünkü sistem değişikliğini hazırlayan temel argümanlar olması hasebiyle daha genişçe tartışılacaktır.

2.13. 1982-2007 Yılları Arasında Yaşanan Hükümet Sistemi Tartışmaları*

1982 Anayasasını inşa edenlerin, güçlü bir yürütme oluşturma niyetiyle hareket ettikleri görülmektedir. Bu çerçevede klasik parlamenter sistemlerde karşılaşılanın aksine bakanlar kurulunun güçlendirilmesi yerine devlet başkanlığı kurumu güçlendirilmiş hatta bu makama olağanüstü yetkiler verilmiştir. Temel siyasal

* 1982-2011 yılları arasında yürütlen hükümet sistemi tartışmalarına ilişkin medyada çıkan yazı ve haberler için bakınız: Selçuk Duman (2011), *Türklerde devlet Başkanlığı Başkanlık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlarımız*, Berikan Yayınevi: Ankara, 140-181.

kararların parlamento çoğunluğuna dayanan siyasal parti hükümetleri tarafından alınmak yerine, Devlet Başkanı-Cumhurbaşkanlığı Konseyi-Milli Güvenlik Kurulu üçlüsü kararları almaktadırlar. Parlamenter sistemlerin öngördüğü siyaset yapısının oldukça dışında gerçekleşen karar alma süreçleri idareyi ön plana çıkarmaktadır. Bu durum hükümet sistemi sorgulamalarının anayasa yapımından kısa bir süre sonra başlamasına neden olmuştur (Parla, 2009: 84-87).

1982 Anayasası genellikle askerin gözetiminde ve desteğinde çoğunluk partisinin hâkim olduğu, bütün bir sistem üzerinde iktidar sağlayabilen güçlü bir yürütme tesis etmekle birlikte 1961 Anayasası döneminin adeta kronik sorunu haline dönüşen istikrarsız hükümetler sorunu 1982 Anayasası döneminde de sistemin en öncelikli sorunlarından biri olarak görülmektedir. Türkiye'de olağanüstü dönemler ve tek partili yıllar çıkarıldığında bir buçuk asırdır sürüp giden istikrarsız yönetim sorunun temelinde ilk anayasadan bugüne değin yapılan tüm anayasaların toplumun aydın olarak isimlendirilen elit kesiminin ürünü olarak halka dayatılması yatmaktadır. Bu çerçevede toplumsal değişimin devlet gücüyle yani kamu bürokrasisi aracılığıyla sağlanmaya çalışılması da sistemde vesayet odaklarının, milletin seçtikleriyle iktidara ortak olmaları ve istikrarsızlık sonucunu doğurmaktadır (Yavuz, 2000: 114-115; Kuzu, 2011: 110-111).

1982 Anayasasının yapılış sürecinde güçlü yürütme olgusunun her daim ön planda tutulduğu görülmektedir. Zira ortada 1961 Anayasasının öngördüğü güçsüz yürütmenin sağlayamadığı düşünülen ciddi bir otorite sorunu vardır (Turhan, 1989 93-95). Nisan 1980'de Tercüman Gazetesi tarafından düzenlenen "Siyasal Rejimin İşler Hâle Getirilmesi, Anayasa ve Seçim Sistemi" isimli seminer hükümet sistemi ekseninde önemli tartışmalara sahne olmuştur. Bu tartışmalarda özellikle parlamenter sistem ve yarı başkanlık sistemlerinin savunulduğu görülmektedir (Tanör, 1994: 67-69). Güçlü yürütmenin sağlanabilmesi için özellikle kuvvetlendirilmesi ön görülen Cumhurbaşkanlığı kurumuna ilişkin düzenlemeler Anayasa yapımı sürecinde medyada sık sık tartışılmıştır. Danışma meclisinde de tasarının Cumhurbaşkanlığına ilişkin bölümleri erkler arasındaki dengenin bozulması, Cumhurbaşkanlığı makamının bürokratikleşmesi riski, klasik parlamenter sistemin dışına çıkldığı ve yürütme erki içerisinde de ciddi sorunlara yol açacağı ileri sürülerek yoğun tartışmalar yaşanmıştır (Turhan, 1989: 101-103). Anayasa yapım sürecinde

yürütmeyi ve yürütme içerisinde de sembolik olması gereken Cumhurbaşkanını güçlendirme isteği, hükümet sisteminin başkanlık sistemine doğru geliştiği kanısını yaygınlaştırmıştır. Anayasa yapım sürecinde hükümet sistemine ilişkin izlenimlerin başkanlık sisteminin tercih edileceği yönünde olduğunu gösteren en önemli işaretlerden biri de, o dönem başkanlık sisteminin ülke için sakıncalı olduğunu ifade eden bir grup akademisyen tarafından kaleme alınan metindir (Örgün, 1999: 26). 1982 Anayasası tüm bu hükümet sistemi tartışmalarının ardından güçlü bir cumhurbaşkanının yer aldığı kendine özgü bir parlamenter rejimi kurmuştur.

Anayasa yürürlüğe girdikten bir süre sonra sistem ve aktörlere ilişkin tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda darbe sonrası döneme devletin çeşitli kademelerinde görev ifa ederek damgasını vuran Turgut Özal'ın çıkışları büyük önem taşımaktadır. Zira bu yeni anayasa döneminde başkanlık sistemi tartışmalarının fitilini ateşleyen bizzat kendisi ve ekibidir. Turgut Özal hem güncel politik sürecin ortaya çıkardığı sorunlar hem de Türk siyasal kültürüne uygun olduğu düşüncesiyle başkanlık modelini savunmuştur. 1991 seçimlerinin ardından ortaya çıkan bölünmüş parlamento yapısı hükümet sistemi tartışmalarını daha da çok körüklemiştir (Tekin, 2015: 112). Ancak daha öncesinde, 1987 yılı sonunda Milli Güvenlik Kurulu'nda genel seçimlerde %10 barajının getirilmesi hususu ile başkanlık sisteminin gündeme alındığı, lakin görüş birliğine varılamaması sebebiyle sonuç bildirgesinde sistem değişikliğine ilişkin bir bilgiye yer verilmediği bilinmektedir (Oder 2005: 31). 1989 yılında Turgut Özal'ın bir TBMM oturumunda yaptığı konuşmada ve 1992 yılında yaptığı bir basın toplantısında mevcut sistemin işler olmadığını dile getirerek sistem tartışmalarına kapı aralamış ve bu çerçevede başkanlık sisteminin tartışılması gerektiğinin altını çizmiştir. 1993 yılında ise konuk olduğu 32. Gün programında açık bir biçimde ABD tipi bir başkanlık sisteminin mevcut sistemde ortaya çıkan zaafları gidermeye yönelik olarak en uygun model olarak hayata geçirilebileceğini ileri sürmektedir. Özal'ın başkanlık sisteminin Türkiye'nin güçlenmesi için önemli bir araç olduğunu birçok farklı ortamda dile getirdiği bilinmektedir (Göksu, 2016: 25-27; Gönenç, 2005: 1-2). 90'lı yıllarda yaşanan hükümet sistemi tartışmalarında, 1989 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Özal'a yönelik başta Demirel'in yönelttiği "tarafsızlık ilkesine uygun davranmama" eleştirileri çerçevesinde sistemde değişiklik gerçekleşmesi gerekliliğine yönelik

beyanat ve anayasa değişikliği teklifleri önemli yer tutmaktadır. Bu çerçevede Demirel'in iki farklı anayasa değişikliği paketini desteklediği ve bu paketlerin Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesini de içerdiğini dile getirmek elzemdir. Bu dönemde Cumhurbaşkanlığı makamının yürütme içindeki konumu ve özellikle Özal'ın şahsında Cumhurbaşkanlığı dönemin yazarları tarafından da yoğun bir biçimde tartışılmıştır (Oder, 2005: 32-43). Özal'ın başkanlık sistemine ilişkin önerileri "kendisini başkan yapmak istiyor" ithamına maruz kalmış ve sistem yerine kişi tartışılmıştır (Ergün, 2013: 22). Söz konusu dönemde Doğru Yol Partisi (DYP) kendi hazırladığı anayasa önerisinde parlamenter sistem ile yarı başkanlık sistemi arasında bir modeli öngörmüştür. Sosyal Demokrat Halk Partisi (SHP) ise mevcut sistemin muhafaza edilmesi gerektiğine inandığını temsilcileri vasıtasıyla aktarmış ve bu çerçevede cumhurbaşkanının meclis tarafından seçildiği parlamenter sistemi savunmuştur (İçener, 2015: 321-322).

Özal'ın hükümet sistemi olarak parlamenter sistem yerine başkanlık sistemini öngörmesine ilişkin kendisinin ileri sürdüğü nedenler şu şekilde sıralanabilir (İçener, 315-324; Özal 1993[*]):

- 1982 Anayasasının öngördüğü ve pratikte uygulanan parlamenter sistemin reformların gerçekleştirilmesinin önündeki en büyük engel olarak görmesi,
- Bakanların meclis dışından seçilmesinin gerekli olduğuna inanması,
- Mevcut sistemde yasamanın yürütmeyi etkin bir biçimde denetleyemediği ve başkanlık sisteminin güçlerin birbirini denetleyebilmesi için daha uygun bir sistem sunduğu görüşünü kabul etmesi,
- Koalisyonların istikrarsız yönetimlere yol açtığını ve genellikle statükocu bir tutum sergilediğini düşünmesi,
- Toplum yapısı (etnik çeşitliliğin çok olması ve toplumun kültürel kodları) ile sistem arasındaki uyumun önemli olduğuna ve bu bağlamda Türkiye'nin mevcut toplum yapısı ile başkanlık sisteminin örtüştüğüne inanması,
- Ülkede yaşanan ayrışmalara karşı sistem değişikliğinin bir çözüm olabileceği fikri.

[*] https://www.youtube.com/watch?v=cSI3KbIaeyU

Özal'ın 1993 yılında vefatının ardından Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel de hükümet sistemi tartışmalarını devam ettirmiştir. Demirel'in 70'li yıllardan itibaren güçlü yürütme taraftarı olduğunu defalarca ilan etmiştir. Başında olduğu Adalet Partisi 1980 yılında TBMM'ye "Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini" içeren bir maddelik anayasa değişikliği teklifinde bulunmuştur. Demirel'in 1990'ların başında başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri hakkında bazı menfi söylemleri olmakla birlikte, bu ifadelerin daha çok Özal ile yaşadığı siyasal rekabetten kaynaklandığı bilinmektedir (Yayman, 2016: 288-289). Zira takip eden yıllarda Demirel'in verdiği demeçler doğrudan ifade etmese de başkanlık sistemini istediği izlenimini uyandırmaktadır. (Tosun ve Tosun, 1999: 6). Diğer taraftan sistem içerisinde Demirel'in yapılmasını önerdiği değişikliklere yönelik verdiği beyanatlarda "ben" vurgusunun ön plana çıkmasının yanı sıra sistemde Cumhurbaşkanının ağırlığının artırılmasına yönelik olduğu gözlenmektedir. Bu durum siyasal partiler ve dönemin yazarları tarafından eleştirilmiş ve öneriler çeşitli nedenlerle kabul görmemiştir (Oder, 2005: 43-46). 1997 yılında ise Türkiye'nin parlamenter sistemin yerine başkanlık ya da yarı-başkanlı sistemini inşa etmesi gerektiğini ileri sürerek sistem tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu sistem değişikliği talebinin Refahyol hükümeti ve 28 Şubat sürecinde yaşananlarla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. 1998 yılında gazetelerde Cumhurbaşkanı Demirel tarafından hükümet sistemi değişikliğini de içeren bir anayasa taslağının hazırlatıldığı haberleri yayınlanmıştır. Her ne kadar bu haber Cumhurbaşkanlığı kaynakları tarafından yalanlansa da parlamenter sisteme karşı tutumu yansıtması itibariyle önemli bir gösterge olarak değerlendirmeye açıktır (Yazıcı, 2011: 161-163). 1999 yılında yasama yılı açılış konuşmasında devletin ciddi bir reform ihtiyacı olduğunu vurgulayarak "Cumhurbaşkanı iki turlu seçimle halk tarafından seçilmelidir. Parlamentoyu fesih müessesesi işler hale getirilerek, anayasal geleneğimize uygun bir şekilde bu yetki Cumhurbaşkanına verilmelidir" ifadelerini kullanmıştır (TBMM, 1999: 5-7). Demirel daha sonraki yıllarda defalarca başkanlık sisteminin yaşanan krizlere çözüm olabileceğini ileri sürmüştür. Örneğin 2006 yılında katıldığı bir toplantıda başkanlık sisteminin neden gelmesi gerektiğinden

bahsetmiş ve başkanlık sistemini getirememiş olmayı içinde bir uhde olarak ifade etmiştir[*]. Demirel hükümet sistemi değişikliğine duyulan ihtiyacı, "yönetilebilirlilik", "küreselleşmenin yürütmede yeni bir paradigmaya yol açması" ve "istikrar" şeklinde özetlenebilecek üç nedenle gerekçelendirdiği ileri sürülebilir (Oder, 2005: 46).

Demirel'in kriz dönemlerinde sistem değişikliğine vurgu yaptığı dikkat çekmektedir. Ancak her dönem işaret ettiği sistem değişikliğinin muhtevası farklılık göstermiştir. Bu bahiste irat ettiklerinin daha çok bulunduğu konumla alakalı olduğu görülmektedir. Özellikle Özal iktidarının yaşandığı dönemlerde sisteme ilişkin dile getirdiklerinin muhalefet etme üzerine kurulu olduğu bilinmektedir. Nitekim o dönemlerde kullandığı başkanlık sistemine muhalefeti içeren argümanları bugünde başkanlık sistemine muhalif olanlar ileri sürmektedir. Cumhurbaşkanı olduktan sonra verdiği mülakatlarda zaman içerisinde mevcut sistem savunuculuğundan, başta yarı başkanlık rejimine yakın bir rejim olduğu söylemiyle, söz konusu sistemin öngördüğü tarzda bir cumhurbaşkanlık yapacağının sinyalini vermiş, ardından zaman zaman da başkanlık sistemine ilişkin açıklamalarda bulunarak hükümet sistemi bakışında dönem dönem farklı açıklamalarda bulunduğunu ortaya koymuştur. Demirel'in hükümet sistemi tartışmalarına ilişkin değerlendirmelerine siyaset hayatı boyunca bakıldığında, cumhurbaşkanının yetkileri ve sorumluluklarının net bir biçimde belirlenmesi, halk tarafından seçilmesi ve meclisi feshetme yetkisi tanınması isteklerinin devamlılık arz etmesine rağmen, genel itibariyle zamansal olarak farklı pozisyonlarda konumlandığı görülmektedir (İçener, 2015: 324-335).

1995 yılında yapılan genel seçimler sonucunda ortaya çıkan parlamento yapısı koalisyonu zorunlu kılmaktaydı. Çok parçalı parlamento yapısının hükümet kurmada zorlanması, kurulan hükümetlerin istikrar sağlayamaması ve vesayet odaklarının sürece müdahalesi gibi hususlar bu yıllarda hükümet sistemi tartışmalarını alevlendirmiştir. Nitekim Türkiye'nin en güçlü sivil toplum örgütlerinden biri olan TÜSİAD Haziran 1997'de "Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri" başlıklı bir tartışma toplantısı tertip etmiştir. Bu toplantı akademisyenlerin yer alması ve o dönem mecliste yer alan tüm partilerin ve meclis dışında kalmış bazı siyasal parti

[*] http://www.sabah.com.tr/gundem/2017/01/23/ozal-ve-demirel-baskanlik-icin-bakin-yillar-neler-soylemis

temsilcilerinin partileri ve şahısları adına görüş beyan etmeleri hasebiyle, o dönemde yaşanan hükümet sistemi tartışmalarına ışık tutmaktadır. Programı düzenleyen TÜSİAD adına yönetim kurulu başkanı Muhterem Kayhan açılış konuşmasında mevcut sistemde ciddi bir uzlaşmazlık sorunu yaşandığı ve icraat yapamayan hükümetlerin iş başına geldiğini dile getirmekle birlikte olası başkanlık veya yarı-başkanlık sisteminin de çok ciddi uzlaşmazlık ihtimali taşıdığını vurgulamaktadır. Konuşmasından parlamenter sistemin Türkiye'ye daha uygun olduğu, çıkan problemlerin bu sistem çerçevesinde çözülmesi gerektiği çıkarılmaktadır (Kayhan, 1997: 7-10).

TÜSİAD tarafından tertip edilen söz konusu toplantının ilk oturumunda akademisyenler görüşlerini açıklamışlardır. Bu çerçevede Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu 1982 Anayasasının düzenlediği hükümet sisteminin istikrarı sağlamaya yönelik yeterli enstrümanlara sahip olduğunu dile getirmekle birlikte olası yaşanacak bir hükümet sistemi değişikliğinde tam bir yarı-başkanlık sisteminin de, sahip olduğu riskler göz önüne alınarak, tercih edilebilir olduğunu ileri sürmektedir. Yüzbaşıoğlu sistemde yaşanan problemlerin hükümet sistemi kaynaklı olmayıp, başka gerekçelerin var olduğunu iddia etmektedir (Yüzbaşıoğlu, 1997: 14-19). Bu oturumda yer alan Vergin ise, yarı başkanlık sisteminin Türkiye'nin yaşadığı problemlere çözüm olabileceğini düşünmektedir. Yarı başkanlık sisteminin bir diktayla sonuçlanacağı ya da ciddi tıkanıklıklar yaşanacağı iddialarının yersiz olduğunu ifade etmektedir. Sistem tartışmalarında, sistemin orjin ülkesi ile aynı olmadığı noktasından hareketle sistem reddiyesi yapıldığı görülmektedir. Bu çerçveden bakıldığında Türkiye'de mevcut sisteminde İngiltere ile aynı olmadığı, dolayısıyla sistemin başarısız olmasının kaçınılmaz olduğu görülecektir (Vergin, 1997: 33).

TÜSİAD'ın tertip ettiği toplantının ikinci oturumunda ise siyasal parti temsilcileri ve üyeleri hükümet sistemine ilişkin görüşlerini hem parti hem şahısları adına açıklamışlardır. Bu oturumda ilk sözü TBMM Partilerarası Özel Uyum Komisyonu üyesi ve Refah Partisi (RP) Milletvekili Mustafa Kamalak almıştır. Kamalak cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi gerektiği ve halk tarafından seçilen cumhurbaşkanına meclisi fesih yetkisinin verilmesinin doğru olacağını ifade etmiştir (Kamalak 1997: 38-40). Kamalak'ın bu ifadeleri cumhurbaşkanının o dönem

sahip olduğu yetkilerle birlikte düşünüldüğünde yarı başkanlık sistemine olumlu baktıklarını göstermektedir. İkinci konuşmacı TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı ve DYP milletvekili Ahmet İyimaya ise sistem değişikliğine parti olarak karşı olduklarını ifade ederek, mevcut sistemin rasyonelleştirilmesi ile mevcut sorunları çözülebileceğini ileri sürmüştür. İyimaya konuşmasında başkanlık sisteminde ortaya çıkabilecek tıkanmaların bir başka kuvvetli gücün devreye girmesinin kaçınılmaz olacağını, yani birtakım vesayet odaklarının gerçekleştirebileceği darbenin söz konusu olabileceğini belirtmiştir (İyimaya, 1997: 40-42). TBMM Partilerarası Özel Uyum Komisyonu üyesi ve Anavatan Partisi (ANAP) milletvekili Oltan Sungurlu 1992 yılında partisinin düzenlediği toplantılar sonrasında başkanlık sisteminin bir çözüm olacağı düşüncesinin hâkim olduğunu lakin günümüze kadar sürecin koşullarında birtakım değişiklikler yaşanması sebebiyle parti olarak sistem tartışmalarına karşı olmamakla birlikte çözümün mevcut sistem içerisinde gerçekleştirilecek birtakım düzenlemelerle sağlanabileceğine inandıklarını dile getirmiştir (Sungurlu, 1997: 42-46). TBMM Partilerarası Özel Uyum Komisyonu üyesi ve Demokratik Sol Parti (DSP) milletvekili Hikmet Sami Türk partisinin hükümet sistemi tartışmalarına karşı olmamakla birlikte mevcut parlamenter sistemin aksak noktalarını gidermenin kısa vadede daha uygun olacağına inandığını ifade etmiştir (Türk, 1997: 46-50). TBMM Partilerarası Özel Uyum Komisyonu üyesi ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekili Atilla Sav parlamenter sistemin Türkiye için en ideal sistem olduğunu dile getirerek, yaşanan problemlerin sistemden değil uygulayıcılardan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinin Türkiye'de uygulanmasına parti olarak karşı olduklarının altını çizmiştir (Sav, 1997: 50-54). Demokrat Türkiye Partisi Genel Başkanı İsmet Sezgin, partilerinin programında da belirtildiği üzere yarı başkanlık sistemine yakın bir modelin kabul edilmesini öngördüklerini ifade etmiştir. Mevcut durumda hükümet sisteminden kaynaklanan birçok sorunla karşı karşıya kalındığını vurgulayarak, cumhurbaşkanının hem sorumlu hem güçlü hale getirilmesi gerektiğini dile getirmiştir (Sezgin, 1997: 59-63). Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) Genel Başkan Yardımcısı Osman Özçelik partisinin hükümet sistemi tartışmalarına ilişkin bakış açısını, başkanlık veya yarı başkanlık sisteminin gerekli koşullar sağlanması durumunda uygulanabileceği şeklinde açıklamıştır (Özçelik, 1997: 65-67). Son

konuşmacı olan ANAP milletvekili Hayrettin Uzun ise Türkiye'de hükümet sistemi pratiğine bakıldığında ABD'nin sahip olduğu başkanlık sisteminden daha güçlü bir başkanlık sistemi olduğunu ileri sürmüştür (Uzun, 1999: 69).

TÜSİAD'ın düzenlediği bu toplantıdan kısa bir süre sonra mevcut Refahyol hükümeti yıkılmış ardından ANASOL-D hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümetin kuruluşundan kısa bir süre sonra Türkiye İşveren Sendikaları Federasyonu (TİSK) tarafından düzenlenen "Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri" 4 Aralık 19997'de gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede hükümet değişikliği yaşanmasına rağmen sistem tartışmalarının hız kesmeden devam ettiği görülmektedir. Bu toplantıda bir konuşma gerçekleştiren 55. Hükümet Başbakanı Mesut Yılmaz, devam ede giden başkanlık sistemi tartışmalarının Türkiye için bir zaman kaybı oluşturduğuna, dolayısıyla bu tartışmaların yersiz olduğunu ifade ederek, yaşanan problemlerin parlamenter sistem içerisinde kalarak reformlar ile çözüme kavuşturulması gerektiği görüşünü savunmuştur (Yılmaz, 1997: 15-20). Toplantıya katılan TÜRK-İŞ Başkanı Bayram Meral, sendika olarak parlamenter sisteme yürekten inandıklarını, dolayısıyla ortaya çıkan sorunların da parlamenter sistem içerisinde çözüme kavuşturulması düşüncesini taşıdıklarını ifade etmiştir (Meral, 1997: 26-34). HAK-İŞ Başkan Vekili Hüseyin Tanrıverdi, hükümet sisteminin ne olduğundan çok, söz konusu sistemlerin içinin ne ile hangi ilke ve standartlarla doldurulduğunun önemli olduğunu söyleyerek, hükümet sistemi tartışmalarına karşı olmadıklarını beyan etmiştir. Hükümet sistemi tartışmalarını doğuran temel problemin merkez-çevre çatışmalarının yoğun bir biçimde yaşanması olduğunu ileri sürmüştür (Tanrıverdi, 1997: 35-39). Sosyal-İş Sendikası Başkanı Özcan Keskeç Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) adına gerçekleştirdiği konuşmasında başkanlık sistemine kesin bir biçimde karşı olduklarının altını çizerek, çözüm arayışlarının parlamenter sistem içerisinde yapılması gerektiğini belirtmiştir (Keskeç, 1997: 39-44).

TİSK'in düzenlemiş olduğu toplantının birinci oturumunda söz alan MESS Yönetim Kurulu Başkanı Erdoğan Karakoyunlu hükümet sistemi tartışmalarının mantıklı bazı gerekçelerinin var olması sebebiyle, söz konusu tartışmalara karşı olmadıklarını lakin sendika olarak ülkenin tercihi olan parlamenter sistemi değiştirmek yerine öncelikli olarak ona işlerlik kazandıracak çalışmalar yürütülmesi

taraftarı olduklarını beyan etmiştir (Karakoyunlu, 1997: 45-56). Siyasal parti temsilcilerinin parti ve şahısları adına hükümet sistemi tartışmalarına ilişkin değerlendirmeleri ise birkaç ay önce TÜSİAD tarafından düzenlenen toplantıda dile getirilen görüşlerle aynıdır. ANAP adına konuşan Hasan Korkmazcan son aylarda hükümet sistemi tartışmalarının yoğunluk kazandığını ve bu çerçevede partisinin parlamenter sistemin devam etmesi gerektiğine olan inancını parti görüşü olarak deklare etmiştir (Korkmazcan, 1997: 83-89). DYP milletvekili Köksal Toptan ise şahsi olarak başkanlık sistemi önerisine sıcak olduğunu ifade etmekle birlikte partisinin parlamenter sistemin aksaklıklarını çeşitli enstrümanlar aracılığıyla giderilerek devam etmesi gerektiğine inandığını dile getirmiştir (Toptan, 1997: 89-94). RP'nin görüşlerini dile getiren Bahri Zengin, sistem değişikliğinin, vesayet odakları ortadan kaldırılmadan ve demokratik bilincin inşa edilmeden sonuç üretmesinin mümkün olmadığını vurgulayarak, sistem değişikliğine soğuk baktıklarını ifade etmiştir (Zengin, 1997: 96-102). DSP milletvekili Ziya Aktaş (1997: 102-107) ve CHP milletvekili Oya Araslı (1997: 107-114) başkanlık sisteminin zaaflarından ve parlamenter sistemin faziletlerinden bahsederek, partilerinin sistem değişikliğine kesin olarak karşı olduğunu vurgulamışlardır. Geçen toplantıda da olduğu gibi Ufuk Söylemez'in temsilcisi olarak konuştuğu Demokrat Türkiye Partisi, başkanlık veya yarı başkanlık sistemi tercihinin Türkiye'nin mevcut sorunlarını çözme noktasında vazgeçilmez anahtar olarak görmektedir (Söylemez, 1997: 114-119). Siyasal parti temsilcilerinin ortaya koyduğu görüşler çerçevesinde 1997 yılında parlamentoda temsilcisi bulunan partilerden sadece Demokrat Türkiye Partisinin başkanlık veya yarı-başkanlık sistemini savunduğu diğer dört partinin ise parlamenter sistemden vazgeçmeyi düşünmedikleri görülmektedir.

2000 ve sonrasında Türkiye'de değişimin hızlandığı ve başta hükümet sistemi olmak üzere birçok alanda köklü değişimlere kapı aralandığı görülmektedir. Türkiye'de gerçekleştirilmek istenen dönüşümün zamanın ruhuyla da uyumlu olduğu görülmektedir. Nitekim 2000'in hemen öncesi ve sonrasında anayasa değişikliğine yönelen çok sayıda ülkenin var olması dünyanın birçok farklı coğrafyasında da bu yönde bir eğilim yaşandığına işaret etmektedir (Bozkurt, 2002: 55-58).

9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresinin bitmesinin ardından 5 Mayıs 2000'de 10. Cumhurbaşkanı olan Ahmet Necdet Sezer ile Bülent Ecevit'in

başbakanlığını yaptığı hükümet arasında sıkça problemler yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında yaşanan gerginliğin zirve noktası ise 19 Şubat 2001'de toplanan MGK toplantısı sırasında yaşanmış, protokol kurallarına ve teamüllere aykırı olarak toplantı yarıda kesilmiştir. Siyasal tarihimizin kara bir günü olarak hatırlanan o gün yaşanan kriz tarihe "Anayasa Fırlatma Krizi" olarak geçmiştir. Yaşanan bu kriz 1982 anayasasının inşa ettiği hükümet sisteminin zafiyetini ortaya koyan en çarpıcı örneklerden biri olarak görülmektedir. Diğer taraftan Cumhurbaşkanı-hükümet ilişkilerinin ne kadar kırılgan olduğunu ortaya koyması açısından da önem atfedilmektedir. Bu krizi takip eden günlerde büyük bir ekonomik kriz patlak vermiş, siyasal ve toplumsal düzen altüst olmuştur. Bu süreç 2002 seçimlerine kadar kısmen iyileşmeler yaşanmakla birlikte devam edegelmiştir.

2002 seçimleri sonucunda tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hızla normalleşme sürecini yürütmüştür. 59. Hükümet Başbakanı ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan 2003 yılında hükümet sistemi tartışmalarında yeni bir sayfa açacak açıklamalarda bulunmuştur. 20 Nisan 2003 tarihinde bir televizyon kanalında katıldığı programda "Başkanlık veya yarı başkanlıkla Türkiye sıçrama yapar; bu Özal'ın da hedefiydi ancak ömrü yetmedi" ve "Siyasetteki arzum başkanlık modelidir" gibi ifadeler kullanmıştır. Sistem değişikliğine ilişkin talebini "bürokratik oligarşi" ile gerekçelendirmiştir. 2002 sonrasında AK Parti Milletvekili Burhan Kuzu, Adalet Bakanı Cemil Çiçek, Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin, AK Parti Bakanları Güldal Akşit, Osman Pepe, Ali Coşkun gibi isimler çeşitli tarihlerde verdikleri beyanatlar ve meclis konuşmaları ile hükümet sistemi değişikliğinden yana görüş bildirmişlerdir (Oder, 2005: 57-66). Bu açıklamaları takip eden süreçte zaman zaman hükümet sistemi tartışmaları alevlenmiştir. 2007 yılında 11. Cumhurbaşkanı seçimi süreci bu tartışmalarda çok yeni bir evreye geçilmesine sebep olmuştur. Zira bu süreç Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin yolunu açmıştır.

1876'da ilan edilen Kanuni Esasi'den günümüze kadar yapmış olduğumuz anayasalar incelendiğinde, istikrarlı bir hükümet sistemine sahip olmadığımız görülmektedir. Her anayasa değişikliği beraberinde yeni bir hükümet sistemini getirmiştir. Yaşanan hükümet sistemi değişikliklerine bakıldığında ise her sistem değişikliğinin olağanüstü koşullarda ve yollarla yapıldığı görülecektir. Hükümet

sistemi değişikliklerinin birçoğu askeri darbeler sonrası yaşandığı unutulmamalıdır. 1876'dan günümüze ülkemizde saf bir parlamenter sistem hiç uygulanmamış veya uygulanamamıştır. Parlamenter sisteme en yakın oldukları iddia edilen 1909 değişikliklerine ve 1961 Anayasası'na fiiliyatta açık bir vesayetçi sistemin hâkim olduğu bilinmektedir. 1982 Anayasasının da en azından cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine kadar olan sürede bir parlamenter sistem örneği olduğu görüşleri ileri sürülse de, burada da vesayet odakları zaman zaman değişmekle birlikte yine bir vesayetçi sistemin varlığından söz edilebilir (Gülsoy, 2013: 267).

Türkiye'de yaşanan hükümet sistemi tartışmalarının en mühim kırılma noktalarından birinin 2007 yılında yaşanan 367 krizi ve bu krizi mütakiben ortaya çıkan Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi olgusudur. Zira klasik bir parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi sistemin mantığına ters düşmektedir. Hele hele 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanı'na tanıdığı tamamen sorumsuz geniş bir yetki alanının olması ve yürütme çerçevesinde arzu etmesi halinde etkin bir rol üstlenmesine izin vermesi durumu Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi durumunda sistemi klasik bir parlamenter sistemin çerçevesinin dışına çıkarması muhakkaktır. Bu çerçevede üçüncü bölümde 2007 yılında yaşanan 367 krizi ve Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine ilişkin düzenleme, 2011 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından teşekkül edilen Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun çalışmaları, 2014 yılında Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi, 2016 genel seçimlerinin ardından bir kez daha kurulan Anayasa Uzlaşma Komisyonu, 15 Temmuz darbe girişimi ve 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi referandumu ve yansımaları ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2007 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE SONRASI HÜKÜMET SİSTEMİ SORUNSALI

1923 yılında "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi temelinde kurulan Cumhuriyet, 1950'li yıllara kadar devleti sahiplenen "Kemalist" zümreler tarafından topluma kapatılmış, çok partili siyasal hayata geçişle birlikte siyasal hayat toplumun katılımına açılmış olsa da "vesayet odakları" tarafından sıkı bir denetim altında tutulmuştur. Bu çerçevede meşruiyetini halkın oylarından alan hükümetler ne zaman mevcut düzene muhalif hareket etse, önleri en uç noktası darbe olmak üzere bir şekilde kesilmiştir. Halkın iradesinin bir tecellisi olarak ortaya çıkan hükümetlerin hukuki ve elde ettikleri meşruiyetten kaynaklanan hakları gereğince kullanamaması, bu doğrultuda siyasetin özerklik ve işlerlik kazanamaması Türkiye'nin zihinsel ve kurumsal anlamda demokratikleşmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir (Aslan vd., 2014: 8).

Türkiye'nin demokratikleşme hamleleri 2000 sonrası, kendini Kemalist rejim tarafından dışlanmış hisseden ve ülkenin kaderini belirlemede her türlü karar sürecinin dışında tutulmuş toplumsal kitleler tarafından desteklenen AK Parti hükümetleri ile yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra vesayet sisteminin kademeli olarak çözüldüğü görülmektedir. Vesayet rejimine karşı AK Parti şemsiyesi altında yeni oluşan bu bloğun siyaset alanına sahip çıkması, sivil siyasetin hareket alanının genişlemesine ve söylemsel düzeyde vesayet odaklarının zayıflamasına yol açmıştır. Bu süreci takip eden dönemde kademeli olarak vesayet rejimini ayakta tutan ve demokratik düzeni tehdit eden kurumlara müdahaleler başlamıştır. Bu hamle ile birlikte vesayetin kurumsal düzeyde de alan kaybetmeye başlaması demokratikleşme yolunda büyük dönüşümlere kapı aralamıştır (Aslan vd., 2014: 8; Şahin, 2013: 119).

AK Parti'nin 2002 seçimlerini kazanmasını izleyen süreçte, kendini cumhuriyetin kurucusu ve Kemalizmin koruyucusu olarak gören ve sivil muhalefetin yetersiz görülmesi sebebiyle Kemalist çizgideki muhalefet tarafından desteklenen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önceleri özel ortamlarda olmak üzere hükümete laiklik çizgisi dışına çıktıkları eleştirileri yönelttikleri ve bu çerçevede dolaylı yollarla

hükümete baskı uyguladıkları bilinmektedir. Zaman zaman hükümet ile ordu arasında tansiyonun yükselmesi ve çeşitli sürtüşmelerin ortaya çıkması da süreç içerisinde karşılaşılan durumlardır. Demokratikleşme sürecinde sivil iktidar ile ordu arasındaki gerilimin boyutlarını etkileyen en önemli unsur Avrupa Birliği'ne (AB) tam üye olma yolunda ortaya konulan çaba olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede AK Parti'nin 28 Şubat sürecinde elde ettikleri deneyimler doğrultusunda ahlaki boyutta muhafazakâr ve kamu alanlarında dine daha çok alan açan "Alman modeli" ya da "Amerikan tarzı" bir liberal demokrasi modelini benimser ve bu doğrultuda AB ile ilişkilerini inşa eder. Bu faktörün ordunun manevra alanını daralttığı söylenebilir. Nitekim AB sürecine sahip çıkarak siyasal-askeri seçkinler karşısında elde edilen demokratik kazanımların korunabileceğine inanılmaktadır. AK Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte ortaya çıkan bu gerilimli ilişkinin çatışmaya dönüşmesi beklenilen bir durum olarak görülmektedir (Jenkins, 2010; Ünsaldı, 2008: 114-118; Cansever ve Kiriş, 2015: 377-378).

Vesayet rejiminin kendini en çok gösterdiği ve demokratik işleyişe en çok müdahale ettiği vakalardan biri de Cumhurbaşkanlığı seçimleridir. Zira 1982 Anayasası tarafından kurulan sistemde Cumhurbaşkanı vesayet düzenin en stratejik aktörü olarak konumlandırılmış olması vesayet rejimi için bu mevkinin ne denli önemli olduğunu izah etmeye yeterlidir (Şahin, 2013: 119). Bu çerçevede, söz konusu vesayetçi çevreler Cumhurbaşkanlığını kaybedilememesi gereken bir mevzi olarak görmüştür. Cumhurbaşkanlığı seçimleri bu strateji ekseninde kurgulanmıştır (İyimaya, 2013: 56). Nitekim 2007 yılında Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolmasına yakın başlayan tartışmalar ve siyaset dışı müdahalelerinde görüldüğü cumhurbaşkanlığı seçim süreci tam da böylesi bir atmosferin ürünüdür. Nitekim geçmiş Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de oldukça sancılı geçtiği bilinmektedir. 2007 yılında cumhurbaşkanı seçimi tartışmaları çerçevesinde, kendini yetkili gören ve sivil olarak görülen muhalefet tarafından da desteklenen ordunun sivil iktidar ile ciddi bir çatışma içine girdiği görülmektedir. Zira Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ordunun öteden beri hep önemli bir aktör olarak rol oynadığı bilinmektedir (Gergerlioğlu, 2017: 47-72; Okçu ve Aktel, 2001). Demokratik bir devletin kurulmasına yönelik vesayet kurumlarının tasfiyesinde en önemli hamlelerden biri olan, sivil hükümetleri mevcut vesayetçi düzen adına kontrol eden, Cumhurbaşkanının halk tarafından

seçilmesi kararı bu seçim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkması, bu seçimin Türk siyasal hayatı ve hükümet sistemi tartışmaları çerçevesinde önemini göstermektedir. Nitekim CHP İzmir Milletvekili olan Birgül Ayman Güler (2013: 157) Türkiye'de parlamenter rejimden vazgeçilerek yeni bir modele doğru geçişin başlangıç aşamasını Cumhurbaşkanlığı seçimi krizinin sonucu olarak ortaya çıkan ve Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini içeren referandum olduğunu ileri sürmektedir.

3.1. Cumhurbaşkanlığı Seçimi Süreci ve 367 Krizi

10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin bitmesine iki sene kala, 2005 yılı itibariyle demokratik seçimler sonucu tek başına iktidar olan AK Parti'nin kendi içerisinden belirleyeceği bir adayın seçilmesini önlemeye yönelik kriz üretilmeye kademeli olarak başlandığı görülmektedir. İlk olarak AK Parti iktidarının son yılına denk gelmesi sebebiyle 2007 yılında cumhurbaşkanı seçilecek olması durumu sorunsallaştırılmıştır. Muhalefet partisi olarak mecliste yer alan CHP "eskimiş ve yıpranmış bir Meclis"in cumhurbaşkanını seçemeyeceğini ifade ederek, olası bir erken seçime işaret etmişlerdir (Miş ve Duran, 2017: 28). Ziya Yergök (2007: 43-45). CHP milletvekili sıfatıyla Türkiye Barolar Birliği'nin düzenlemiş olduğu Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin bir sempozyumda, partisinin cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi erken seçimin yapılmasını istediğini ve yeni kurulan parlamentonun Cumhurbaşkanını seçmesi gerektiğine inandığını dile getirmiştir. Ayrıca AK Parti hükümetinin Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanı adayı olamayacağını, zira adaylığının anayasanın ruhuna uygun olmadığını ileri sürmüştür.

İkinci aşamada ise eşi başörtülü bir adayın seçilmesi durumuna ilişkin gerginlik siyaseti üzerine kurulu bir söylem üretilerek süreçte AK Parti adayının önüne set çekilmeye çalışılmıştır (Miş ve Duran, 2017: 28). Üçüncü aşama olarak cumhurbaşkanı seçim usülü üzerinden bir kriz icat edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde krizi başlatan anayasal yorum, kamuoyunun da ortak algısı olarak, Sabih Kanadoğlu'nun 26 Aralık 2016'da Cumhuriyet gazetesinin 2. Sayfasında "Cumhurbaşkanı Seçimi" başlıklı yazısında ortaya konmuş ve bu yorum muhalefet tarafından benimsenerek Anayasa Mahkemesine götürülmüştür. 367 kararı olarak

bilinen ve Anayasa mahkemesi tarafından da benimsenen bu anayasal yorumun anayasa alanında akademik çalışmalar yürüten akademisyenler arasında da ciddi bir görüş ayrılığına düşürdüğü görülmektedir. Akademisyenlerin bir kısmı 367 kararının tamamen anayasaya uygun olarak verildiğini savunurken diğer kısım ise bu kararın siyasal bir mülahazanın sonucu olduğu kanaatindedir (Eroğul, 2007: 169-171). Zira 1982 Anayasası döneminde seçilen Turgut Özal (üçüncü turda 263 oyla seçildi), Süleyman Demirel (üçüncü turda 244 oyla seçildi) ve Ahmet Necdet Sezer (üçüncü turda 330 oyla seçildi) olmak üzere üç cumhurbaşkanın seçiminde de ilk iki turda toplantı yeter sayısında "üçte iki" oranı aranmasına ilişkin ne tartışma yaşanmıştır nede böyle bir itiraz gündeme gelmiştir. Nitekim aranmış olsaydı üç cumhurbaşkanının seçimi sürecinde bu koşul sağlanamadığı için seçim gerçekleşemezdi (Sevinç, 2017: 79-80).

Krizin dördüncü aşamasında ise askerin sürece müdahale etmesine yönelik çağrılar başladı. Bu çağrıların kurumsallaşması ve halkın bu çerçevede desteğinin sağlanmasına yönelik medya aracılığı ile askerin müdahalesine yönelik yayınlar yapılmıştır. Askerin siyasete müdahelesine meşruiyet kazandırma arayışlarını içeren bu süreci beşinci aşama olarak, CHP ve İşçi Partisi'nin öncülüğünde ve ordunun desteği ile büyük illerde Cumhuriyet Mitingleri düzenlenmiştir (Miş ve Duran, 2017: 29).

Krizin beşinci aşamasında ise, AK Parti'nin ilan edeceği Cumhurbaşkanı adayının vesayet odaklarının arzuladığı ve yönlendirdiği gibi olup olmayacağı sorusuna cevap bulunduğu 24 Nisan 2007 tarihinde gerçekleştirilen AK Parti Grup Toplantısında, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından Cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül'ün açıklanmasıdır. Zira bu aşamada tüm çevreler AK Parti'nin siyaset içi ve dışı muhaliflerin söylem ve eylemleri karşısında alacağı pozisyona göre hareket edeceklerdir (Acar ve Çelebi, 2012: 17). Bir sonraki aşama ise muhalefetin de harekete geçmesini talep ettiği ve öteden beri hemen hemen bütün cumhurbaşkanlığı seçimlerinde rol alan ordunun harekete geçmesidir. Genelkurmay Başkanı süreç içersinde birtakım açıklamalarda bulunarak, seçim sürecinde nerede durduğunu da göstermiş olması AK Parti'nin verdiği karara ilişkin ordunun bir tepki vermesinin beklenilmesine yol açmıştır. Nitekim Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinden, Mecliste Cumhurbaşkanlığı ilk tur seçimlerinin yapıldığı gün olan 27

Nisan gecesi saat 23.20'de yayınlanan açıklama ile ordu tepkisini ortaya koymuştur. "e-muhtıra" olarak isimlendirilen bu açıklama ile 28 Şubat muhtırasına benzer şekilde bazı faaliyetlerden söz ederek hükümet uyarılmış, hatta metinde yer alan bazı sert ifadeler dikkate alındığında tehdit edilmiştir. Ancak Cumhuriyet tarihinde ilk kez Genelkurmay tarafından verilen muhtıraya anında benzer sertlikte karşılık verilmiştir. Muhtıranın geçmişte olduğu gibi bir sonuç doğurması ve hedef gösterilenlerden biri olarak AK Parti Cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilen Abdullah Gül'ün adaylıktan çekilmesi beklenmiş olsa da, adaylıktan çekilmenin söz konusu olmadığına dair beyanat verilerek geri adım atılmamış ve sivil siyasetin onurunun kurtarıldığı iddia edilmiştir (Temiztürk, 2009: 14-15).

Ordunun muhtıra verdiği gecenin sabahında Mecliste gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı ilk tur oylamasında, CHP'nin benimsediği "367 kuralı"na istinaden yürüttüğü kriz siyasetine sahip çıkarak bu oylamalara katılmaması ve ANAP ve DYP'nin de bu doğrultuda hareket etmesi, 367 sayısına ulaşılamamasına yol açmıştır. İlk tur oyalamaya 361 milletvekilinin katılması ile CHP ilk tur oyalamada 367 toplantı yeter sayısına ulaşılmadığı gerekçesiyle Anayasa mahkemesine ilk turun iptali için başvurmuştur. CHP'nin bu başvurusunun üzerinden dört gün geçmeden 1 Mayıs 2007 tarihinde Anayasa Mahkemesi oy çokluğuyla " 367 sayısının toplantı yeter sayısı olduğunu dolayısıyla 1. Turun iptal edildiğini" açıklamıştır. 6 Mayıs 2007 tarihinde tekrar Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu yapılmış ve 367 sayısına ulaşılamamıştır. Yaşanan bu siyasal tıkanıklığın aşılabilmesi için hükümet 22 Temmuz'da erken seçimin yapılmasına karar vermiştir. Ayrıca anayasada bazı değişikliklerin yapılmasına ilişkin AK Parti ile ANAP uzlaşmış ve bu çerçevede cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini de içeren değişiklikler referanduma götürülmüştür. 21 Ekim 2007'de gerçekleştirilen referandum sonucunda söz konusu değişiklikler 68,95 oy oranı ile kabul edilmiştir. Erken genel seçimlerin ardından da Meclis Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanı olarak seçmiştir (Miş ve Duran, 2017: 29-30).

2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşanan krizin kronolojik olarak seyri yukarıda özetlenmiştir. Bu seçim sürecinde ortaya çıkan krizin nedenleri kısaca şöyle sıralanabilir (Özkan, 2017: 95-100):

- Cumhuriyet Halk Partisinin Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde sergilediği tutum ve seçime girecek Cumhurbaşkanı adaylarına ilişkin ortaya koyduğu tanım,
- Cumhuriyet mitingleri,
- Dönemin Genelkurmay Başkanı'nın süreçteki tutumu ve 27 Nisan E-Muhtırası,
- Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararı.

Türk anayasa tarihi içerisinde en çok değişikliğe uğrayan anayasa ünvanını taşıyan 1982 Anayasası, 1995, 2001, 2004 ve 2010 değişiklikleri demokratik hukuk devleti olma yolunda önemli katkılar ortaya koymuşsa da 2007 değişikliği, hacim ve muhteva olarak zikredilen bu değişiklikler kadar geniş olmasa da Türkiye'deki hükümet sistemi ile ilgili köklü tek değişiklik olarak görülebilir (Esgün, 2013: 291). Diğer taraftan, 1987 yılında "TBMM'nin anayasayı halkın yardımıyla değiştirmesinin kolaylaşması" olarak nitelendirilebilecek Türk siyasal hayatının demokratikleşmesine yönelik ilk yapısal dönüşüm adımını, 2007 yılındaki anayasa değişikliği izlemiştir. Bu adım vesayetin tepesinde bulunan Cumhurbaşkanlığı makamının doğrudan halktan aldığı meşruiyetle darbeci bürokratik yapıyı yani anayasada yer almayan ama yürütme gücünün asli aktörlerini içeren derin anayasayı dönüştürme imkânını doğurmuştur (Memur-Sen, 2011: 51).

Hükümet sistemi değişikliğinin nihai noktada demokratik bir siyasal sistemin inşasına yönelik bir adım olduğu düşünülürse, doğrudan hükümet sistemi ile alakalı olmasa da demokratik dönüşümde rol oynayan süreçleri kısada olsa ifade etmeyi gerekli kılmaktadır. Zira hükümet sistemi tarihine de bakıldığında görüldüğü üzere, evrensel insani değerleri yansıtan demokrasinin hâkim olduğu alan genişledikçe hükümet sistemi tartışmaları ve bu çerçevede yeni uygulamalar gündeme gelmektedir. 2007 yılında gerçekleştirilen halkoylaması ile seçimi siyasal bir krize dönüşen cumhurbaşkanın halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. 2008 yılında AK Parti'ye kapatma davası açılmıştır. 2009 yılında "Demokratik açılım süreci" başlatılmıştır. Bu yıllarda yapılacağına yönelik kuvvetli şüphelerin bulunduğu darbe girişimlerine yönelik davalar açılmıştır. Demokratikleşmeye yönelik yaşanan tüm bu ağır krizlerin hâkim olduğu bir atmosferde 2010 anayasa değişikliği taslağı

hazırlanmıştır. 2007 yılında gerçekleştirilen referandumdan yaklaşık 3 sene sonra Türkiye'nin daha demokratik bir siyasal sisteme sahip olmasını sağlayan anayasal değişikliklerin gerçekleştirildiği bir halkoylaması yapılmıştır.

3.2. 2007 Referandumu Sürecinde ve Sonrasında Gündeme Gelen Hükümet Sistemi Tartışmaları

22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler öncesi AK Parti Prof. Dr. Ergun Özbudun başkanlığında bir bilim kuruluna Anayasa taslağı hazırlattığı bilinmektedir. Bu taslakta AK Parti iktidara geldiğinden itibaren hep dile getirilen başkanlık sistemi isteğine uymayan bir biçimde hükümet sistemi olarak parlamenter sistemi öngördüğü görülmektedir. Bu taslak üzerinden çalışmalarını yürüten AK Parti milletvekili heyeti de, taslağa sadık kalarak parlamenter sistemi benimseyerek süreci yürütmüşlerdir (Üskül, 2013: 530).

Referandumla sonuçlanan cumhurbaşkanı seçim krizinin daha başlamadan önce Türkiye'nin hukuk alanında önemli kurumlarından biri olan Türkiye Barolar Birliği (TBB)'nin düzenlemiş olduğu sempozyumla hem önündeki cumhurbaşkanlığı seçimine hem de sistem tartışmalarına yönelik dönemin fikriyatını anlamak mümkün olmaktadır. 2007 yılının hemen başında TBB (Türkiye Barolar Birliği) tarafından düzenlenen ve Cumhurbaşkanlığı makamı ile cumhurbaşkanlığı seçiminin tartışıldığı sempozyumda ilk oturum siyasal parti temsilcilerinden oluşmaktaydı. AK Parti temsilcisi olarak sempozyuma katılan Burhan Kuzu mevcut sistemin ne denli büyük problemleri olduğunu dile getirerek, bu sorunların aşılmasında hükümet sisteminin başkanlık sistemi olarak düzeltilmesini çözüm olarak sunmuştur (Kuzu, 2007: 16-28). CHP Adana milletvekili Ziya Yergök ise hükümet sistemi tartışmalarından kısaca bahsederek özellikle 2002 yılında AK Parti iktidarının başlamasıyla birlikte bu tartışmaların alevlendiğini belirtmiştir. CHP olarak mevcut parlamenter sistem içerinde sorunlara çözüm aranması gerektiğini düşündüklerini ve bu çerçevede bu tartışmaların yönetimin şahsileştirilmesi isteğinden ortaya çıktığını dile getirmektedir. Yaklaşan Cumhurbaşkanı seçimlerine ilişkin ise karar yeter sayısı ile toplantı yeter sayısının 367 olduğu görüşünü benimsemelerinin yanı sıra, anayasanın değiştirilmesi dahi teklif edilemez maddelerine uygun ve demokratik değerleri içselleştirmiş bir kişinin mecliste sağlanacak uzlaşı ile seçilmesi gerektiğine

inandıklarını ifade etmiştir (Yergök, 2007: 39-46). Anavatan Partisi Grup Başkanvekili Süleyman Sarıbaş ise Cumhurbaşkanlığı seçiminde tartışılan hususun hukuki saiklerden çok "Erdoğan olmasın" kampanyasının ürünü olduğunu ileri sürmektedir. Mevcut sistemin halkın görüşünü yansıtan demokratik bir parlamenter sistemin çok uzağında olduğuna değinerek, sistemde ana belirleyicilerin siyasal parti liderleri olduğunun altını çizmiştir. Küçük bir azınlığın ayrıcalıklı olduğu bu sistemin değişmesi gerektiğini, bu çerçevede Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi gerektiğini dile getirerek doğrudan ifade etmediği, lakin kurduğu cümlelerden anlaşılan bir başkanlık/yarı başkanlık sistemi isteğinin var olduğu görülmektedir (Sarıbaş, 2007: 47-52).

Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkan Yardımcısı Nevzat Ercan, TBB tarafından düzenlenen sempozyumda hükümet sistemi tartışmalarının toplumun gündeminde pek yeri olmadığını, zaten başkanlık sistemini talep edenlerinde çok az olduğunu dile getirmiştir. Parti olarak 80 yıllık köklü bir tarihe sahip olan parlamenter sistem çerçevesinde sorunların çözülmesi gerektiğine inandıklarını ifade etmiştir (Ercan, 2007: 57-67). Genç Parti Genel Başkan Yardımcısı Gönül Saray Genç Parti adına katıldığı bu sempozyumda yakın tarhide gerçekleştirilen hemen hemen bütün Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde hükümet sistemi tartışmalarının alevlendiğini ve başkanlık / yarı başkanlık sistemi taleplerinin ayyuka çıktığına dikkatleri çekmiştir. Parti olarak toplumunda talebine uygun oalrak Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinden yana olduklarını ve bu çözümün kısa vadede gerçekleşmesi gerektiğine inandıklarını ifade etmiştir. Bu değişikliği izleyen dönemlerde ise ülkenin mevcut koşullarının doğurduğu bir sonuç olarak başkanlık sistemi hükümet sistemi olarak benimsenmelidir (Saray, 2007: 68-76). Halkın Yükselişi Partisi Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Ağaoğlu ise, hükümet sistemi olarak cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği yarı başkanlık sistemine geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Ağaoğlu, 2007: 80-89). Sosyaldemokrat Halk Partisi (SHP) Genel Sekreter Yardımcısı Uğur Cilasun parti olarak başkanlık sistemine karşı olmakla birlikte cumhurbaşkanının iki turlu seçim yöntemiyle halk tarafından seçilmesi taraftarı olduklarını dile getirmiştir (Cilasun, 2007: 90-93).

AK Parti 2007 yılında yapılan referandum sonrasında ortaya çıkan hükümet sistemi karmaşasını ortadan kaldırmaya yönelik Türkiye'nin başkanlık sistemine

geçmesi gerektiği tezini sürekli gündemde tutmaya çalışmıştır. Söz konusu düzenlemenin sadece hükümet sistemine dair bir içeriğe sahip olmayıp bir anayasa değişikliği olmasının ötesinde yeni bir anayasa yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Nitekim 2007 Genel Seçimlerinde partilerin yayınladığı seçim beyannamelerinde AK Parti "en geniş toplumsal uzlaşı ile yeni anayasa hazırlanmalı" derken (AK Parti 2007), MHP "toplum sözleşmesi niteliğinde yeni bir anayasa"nın yapılmasından yana olduğunu ifade etmesi (MHP 2007) seçim sürecinde de yeni anayasanın önemli bir gündem maddesi olduğunu göstermektedir.

2007 Referandumu daha yapılmadan yaklaşık üç ay önce 9 Temmuz 2007 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan'ın TRT'de katıldığı "Seçim 2007" programında yeni bir anayasa hazırlığında olduklarının altını çizerek, halkın başkanlık ve yarı başkanlık sistemine henüz pek itibar etmemesi sebebiyle cumhurbaşkanının yetkilerini daraltarak başbakanı güçlendireceklerini, parlamenter sistemin gereklerini hayata geçireceklerini dile getirmiştir (Akdoğan, 2017: 172-173). Tabi bu demeci vermesinde mevcut koşullarda cumhurbaşkanının henüz seçilmemiş olması önemli rol oynamaktadır. Nitekim o tarihlerde yürütme içerisinde ciddi bir krizin varlığından söz etmek mümkündür. Bu demeçte başkanlık sistemi isteğinden bahsedilmemesinde girilen seçim sürecinde toplumun yeni bir sistem lafzı ile kaygı duymasının önüne geçilerek, referandumda olumsuz bir sonuçla karşılaşmama isteğinin varlığından söz edilebilir. Bu ifadelerin o günün şartlarına uygun bir biçimde dile getirildiği görüşünü referandum sonrasında başkanlık sistemi tartışmalarının yeniden Recep Tayyip Erdoğan tarafından gündem haline dönüştürülmesi kanıtlar niteliktedir.

2007 referandumu sonrasında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin, zaten 1982 anayasası ile klasik parlamenter sisteme göre oldukça fazla yetkisi olması sebebiyle önceki bölümde de zikredildiği üzere parlamenter sistem ile yarı başkanlık sistemi arasında bir yerde konumlanan sistemi kimileri "başkanlı parlamenter sistem" (Gönenç, 2013: 274; Demir, 2013a: 470), olarak nitelerken birtakım kişiler tarafından da "yarı başkanlık" (Fendoğlu, 2017: 36; Karatepe, 2013: 235) sistemine dönüştüğü ileri sürülmektedir. Halkın seçtiği bir Cumhurbaşkanının yer alacağı hükümet modelinin ne olacağı tartışmalarının yanı sıra, bu adım ile başkanlık veya yarı-başkanlık sistemine geçişin bir ilk adımı olacağı düşünülmektedir. Nitekim

Cumhurbaşkanını halkın seçmesi talebi çeyrek asırdan bu yana dile getirilmekte ve bu istek tartışılmaktadır (Üskül, 2007: 20).

2007 Anayasa değişikliğinin yaşanan bir Cumhurbaşkanlığı seçim krizi sonrası ortaya çıkması söz konusu sorunu ortadan kaldırmaya yönelik bir adım olmaktan çok daha büyük anlamlar içerdiğinin altı çizilmelidir. Bu değişiklik öncesi dönemde cumhurbaşkanlığı seçimlerinin tezin 3. bölümde de örnekleriyle zikredildiği üzere vesayet odaklarının müdahalesi ile şekillendirildiği bilinmektedir. Bu müdahalelerin bir eseri olarak Cumhurbaşkanlığı makamı halk iradesinden mümkün olduğunca izole edilmiş bir üst vesayet birimi haline dönüştüğü de görülmektedir. Bu çerçevede Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini bir demokratikleşme adımı olarak görmek mümkündür. Demokratikleşme gayretlerinin muasır medeniyetlerin izlediği yola ve evrensel değerlere uyması hasebiyle devletin kuruluş felsefesiyle de bu bağlamda örtüşmekte ve zamanın ruhuna da uygun düşmektedir.

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ilk olarak parlamenter sistemin ruhuna terstir. Diğer taraftan Cumhuriyet tarihine bakıldığında da böylesi bir tercihin tam bir yol değişikliğine sebep olacağı görülmektedir. Halkın seçtiği devlet başkanı modelinde, monarşi geçmişimizde göz önüne alındığında, meşruiyetini halktan alan Cumhurbaşkanı ve parlamentonun çoğunluğunun aynı partiye geçmesi durumunda yönetilenlerin temel hak ve özgürlükleri konusunda ciddi sorunlar yaşayabileceği ileri sürülmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi sisteme ister istemez bir başkanlık sistemi görünümü ve niteliği verecek, zaman içerisinde yürütme erkinin en güçlü aktörü haline dönüştürecektir (Soysal, 2007: 299-303).

Halktan yetki almanın neredeyse yegâne yolu haline dönüşen siyasal parti aracılığıyla seçimlere katılma durumu ve/veya adayın en azından belirli bir siyasal akımın temsilcisi veya taraftarı olması hasebiyle bu siyasal akımı temsil eden partinin kefaleti altında bulunması, halk tarafından seçilecek Cumhurbaşkanın bir şekilde siyasal parti bağının veya ilişkisinin olması sonucunu doğurmaktadır. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı adaylarının kendilerini aday gösteren ve destekleyen siyasal partilerin kontrolüne girebileceği kaygısı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla mevcut sistemin mantalitesine ters düşecek bir biçimde hem devlet başkanı oldukça güçlenecek, yürütmede daha çok söz sahibi olacak hem de tarafsızlığını sağlaması çokta mümkün olmayacaktır. Bu durumun, Meclis'de sahip olunan sandalye sayısı

bakımından güçlü olan parti liderlerinin siyasal gücünü önemli ölçüde artırması sonucunu doğurması öngörülebilir (Kahraman, 2012a: 76-77; Soysal, 2007: 299; Yavuz, 2008: 1209-1210).

Diğer taraftan meşruiyetini doğrudan halktan alan yetkili fakat sorumsuz cumhurbaşkanı ile yetkili ve sorumlu hükümetin bir arada olması yürütme içerisinde ilk aşamalarda çekişmelere, uzlaşılamaması durumunda artan huzursuzluğa bağlı olarak çatışmalara kapı aralayabilir. Böylesi durumlarda yürütme içerisinde tansiyon düşürülemezse bir krize yol açması kaçınılmaz olur ki, bu da adeta bir kartopu etkisiyle ekonomiyi, toplumu ve sistemin tüm paydaşlarını krizin bir parçası haline dönüştürebilir. Bu denli büyüyen yürütme içerisinde yaşanan çatışmaların tetiklediği krizler, 3. bölümde de örneklerini gördüğümüz üzere, demokrasi için adeta bir yüz karası olan askeri darbeleri gündeme getirebilir. Cumhurbaşkanını halkın seçmesi bu ve benzeri birçok problemi beraberinde getireceği ve sistemin melezliğini daha da ön plana çıkaracağı öne sürülmektedir. Söz konusu problemleri ve sistemden kaynaklanan sıkıntıları ortadan kaldırmaya yönelik tek çözüm yolu olarak Türkiye'nin acil olarak ya yarı-başkanlık sisteminin gerektirdiği mekanizmaları yasal olarak inşa etmesi ya da cumhurbaşkanının klasik parlamenter sistemlerde olduğu üzere sembolik yetkilerle donatılmasını içeren anayasa değişikliğini gerçekleştirmesi gerekmektiğine inanılmaktadır (Yazıcı, 2009: 250-251).

1982 Anayasasının ilk hali de 2007 yılında yapılan değişikliğin ortaya çıkardığı durumda da anayasanın içerdiği kurumsal tasarım kusurları sebebiyle krizlere kapı aralamaktadır (Gönenç, 2013: 278). Bu bağlamda 1982 Anayasasının ilk halinde ortaya çıkan krizler tezin 3. bölümünde yer almaktadır. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilecek olması ise ilk bakışta çok büyük bir değişim olarak algılanmayarak üzerinde pek durulmasa da (Yücel, 2009: 266), bu seçim gerçekleştirildiğinde krizleri tetikleyeceği görülecektir. Nitekim bu husus ancak 2011 yılında yeni anayasa çalışmaları gündeme gelene kadar ilgililer tarafından çokta tartışılan bir konu olmamıştır. Bu dönemde söz konusu duruma ilişkin STK ve partilerin ne düşündüğü de ilgili başlıkta dile getirilmiştir. 2014 yılında Cumhurbaşkanı seçiminin halk tarafından yapılması ve ardından gelişen ilgili tartışmalarda bu konunun ayrıntılı olarak ele alındığı başlıkta yer almaktadır.

3.3. 2010 Anayasa Değişiklikleri ve Hükümet Sistemine Etkileri

2010 Anayasa değişikliği tıpkı 1982 ve 2007 Anayasa değişiklikleri gibi referandum yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklik sürecinde önceki referandum süreçlerine nazaran daha fazla tartışma yaşandığı gözlemlenmiştir. Zira TBMM süreci, tek parti milletvekilleri tarafından kabul görmesi ve referanduma taşınması, Anayasa Mahkemesinde iptal davasına konu olması ve anayasa değişikliğinin muhtevası gibi hususlar tartışmayı artıran etkenler olarak değerlendirilebilir. Bu değişiklikte 1982 Anayasasını inşa edenlerin yargıda oluşturmaya çalıştıkları bürokratik vesayetçi yapıyı değiştirmeye yönelik mühim maddelerin yer alması ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) seçimlerinin tabana yayılmasının öngörülmesi demokratik devlet olma yolunda büyük bir değişime kapı aralamıştır. Anayasa değişikliği temelde eski rejimin en etkin aktörleri olan bazı kurumları kısmen de olsa dolaylı yollardan halkın tercihlerini yansıtır hale dönüştürmüştür. Bu anayasa değişikliğinin en önemli iki sonucundan biri sivil siyaset alanının genişlemesi ve demokrasinin olgunlaşmasına büyük katkılar sağlaması iken bir diğer mühim sonucu ise, Türkiye'de yeni bir anayasa ihtiyacının siyasetin baş gündem maddesi haline dönüşmesini sağlaması ve toplumun kendine ait sivil bir yeni anayasa yapılmasının yolunu açmasıdır (Hakyemez, 2010; Memur-Sen, 2011: 33).

2007 yılında gerçekleştirilen referandumun önemli sonuçlarından biri olarak görülen, yeni bir anayasaya duyulan ihtiyaca yönelik siyasal partilerin ilgisini celbetmesi ve siyasetin önemli bir gündem maddesi haline dönüşmesini kanıtlar nitelikte 8-9 Aralık 2007 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen Anayasa Platformu 1. Ulusal Çalıştayı'nın önemli bir diğer yönü de, katılımcı olarak yer alan sivil toplum örgütleri ve meslek örgütlerinin görüş birliğine vararak sonuç raporunda yer verdikleri hususların 2010 yılında referandumun muhtevasında yer almış olmasıdır (TEPAV, 2007). Bu durum 2010 yılında gerçekleştirilen referandumun toplumun geniş kesiminin talepleri dikkate alınarak ilgili anayasa değişikliklerinin yapıldığı sonucuna ulaştırmaktadır. Böylelikle bu anayasa değişikliğini gündeme getiren ve referanduma sunan AK Parti'nin, anayasa değişikliği ile birlikte mevcut siyasal alanın genişletilmesini sağlayarak birey odaklı demokratikleşme adımlarını attığı söylenebilir.

1982 Anayasası birçok defa tadile uğramıştır ve 2010 yılında yapılan düzenleme 17. değişiklik olmuştur. Anayasa değişiklikleri arasında en geniş kapsamlı düzenlemeler olarak görülebilecek 1995 ve 2001 Anayasa tadilleri ardından 2010 değişiklikleri de geniş kapsamlı düzenlemeler olarak değerlendirilmektedir. Bu ilk iki değişiklik daha çok temel hak ve özgürlükler alanı ile alakalı iken 2010 değişikliği ise büyük oranda, erklerden biri olan yargı alanı ile ilgili düzenlemeler içermekte ve bu kapsamda önemli tadiller yapılarak yargının yeniden yapılandırılması gerçekleştirilmiştir. Bu anayasa değişikliği büyük tartışmalara yol açmıştır. Tartışmaların beklide en önemli çıkış noktalarından birisini 1982 Anayasasının öngördüğü bürokratik vesayetçi yapıyı radikal bir biçimde dönüştürmesi oluşturmaktadır. Bu değişikliklerin eleştirilebilecek birtakım yönleri olmakla birlikte Türkiye'de demokratik hukuk devletinin işlemesine olumlu yönde katkılar sağladığı ileri sürülebilir (Hakyemez, 2010). Diğer taraftan bu anayasa değişikliğinin Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle de yakından ilgili olduğu ve çağdaş demokratik norm ve değerlere üyelik sürecinin de doğurduğu gereksinimler çerçevesinde düzenlemelerin gerçekleştirildiği gözden kaçırılmamalıdır (AB Genel Sekreterliği, 2010).

2010 referandumuna ilişkin yöneltilen eleştirilerin başında ise, "jürüstokrasiyi" bitirme hedefiyle hareket edildiği iddia edilirken, aslında olanın ise yargı bağımsızlığının ortadan kaldırılması olduğu ileri sürülmesi gelmektedir (Sözen, 2013: 228). Ancak, 2010 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı'nın yargının en üst organlarını oluşturan yüksek mahkeme yargıçlarının, doğrudan veya dolaylı olarak (Değişiklik öncesinde Cumhurbaşkanının HSYK üyelerinin atanmasında belirleyici rolde olması göz önüne alındığında, Cumhurbaşkanının dolaylı olarak Danıştay ve Yargıtay üyelerinin tamamının atanmasında etkili olduğu görülmektedir), atanmasında sahip olduğu otoritesini sınırlandırılmış olması da gözden kaçırılmamalıdır (Alkan, 2015: 43-44).

Halkoylamasına sunulmak üzere 7 Mayıs 2010 tarih ve 5982 sayılı Kanun, 13 Mayıs 2010 tarih ve 27850 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2010 Anayasa değişikliğini, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) halkoylamasının 12 Eylül 2010 Pazar günü yapılmasına karar vermiştir. Bu halkoylaması ile Anayasan'nın 3'ü geçici madde olmak üzere toplamda 26 maddesinde değişiklik olmuştur. 12 Eylül 2010

tarihli halkoylamasında kabul edilen değişikliklerin anayasa hukukuna getirdiği yenilikler şu şekilde sıralanabilir (Fendoğlu, 2017: 39-40):

- Değişiklik öncesinde 11 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi, 2010 değişikliği ile 17 üyeden teşekkül edilmesi,
- Anayasa Mahkemesi'nde Sayıştay'dan 1 üye seçilirken 2'ye, Yargıtay'dan 2 asıl 2 yedek seçilirken bu 3 asıla, Danıştay'dan 2 asıl 1 yedek seçilirken bu 2 asıla, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'ten 1 asıl seçilirken bu 3 asıla, bürokrasiden 3 asıl seçilirken 1 yedek 4 asıla çıkarılmakta, barodan, Askeri Yargıtay'dan ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM)'den 1'er asıl üye seçilmektedir,
- Mevcut Anayasa Mahkemesi üyelikleri 65 yaş sınırı iken, yeni üyeliklerin Avrupa örneklerinde de olduğu gibi 12 yılla da sınırlandırılması,
- Yeni Anayasa Mahkemesi'nin genel kurul ve iki bölüme ayrılması ve her bir bölümün başkan vekillerinden birinin başkanlığında 4 üyeden oluşması,
- Sayıştay ve barodan gelecek üyelerin TBMM, diğer üyelerin Cumhurbaşkanı tarafından seçilmesi,
- Devlet güvenliğine ve Anayasal düzene karşı işlenen suçlar sivil yargıda görülmesi,
- Askeri olmayan kişilerin, askeri mahkemelerde savaş durumu hariç yargılanamamaları.
- "Askeri mahal" kavramının ilga edilmiştir. Bunun sonucu olarak askerlik görev ve hizmeti ile ilişkisi olmadığı halde sırf askeri mahalde işlenen suçlar, artık askeri yargının görev alanına girmeyecektir,
- "Darbe suçları"nın sivil yargıda yargılanması,
- Askeri hâkim ve savcılarının da, sivil hâkim ve savcılar gibi hâkimlik teminatı ve bağımsızlığına tabi olmasıdır.

Anayasa değişikliğinin yukarıda zikredilen içeriğinden daha önemli olan husus, anayasanın sivil ve siyasal aktörlerin ortak çalışmasıyla ortaya çıkan düzenlemenin referandum yoluyla değiştirilebilmesinin hayata geçmesidir. Referandum sonucundan bağımsız olarak bu değişiklik, Türkiye toplumunun ve siyasetinin demokratik olgunluğunda yeni bir aşamaya ulaşma çabasıdır. Referandum ile bu

denli büyük anayasal değişikliklerin yapılabiliyor olması siyasete yeni bir alan açmış ve sivil yönetim anlayışının hâkim olmasında yeni bir evreye geçilmiştir. Dolayısıyla bu değişiklik muhtevasının olumlu katkıları gözardı edilse bile Türkiye'nin demokratikleşmesinde bir eşik daha aşıldığını göstermektedir (Yılmaz, 2011: 250).

2010 Anayasa referandumu sürecinde değişikliğin lehinde ve aleyhinde görüş belirten partilerin, referandum kampanyalarında daha çok genel seçim havası içerisinde hareket ettiği görülmektedir. Kampanya sürecince değişiklik paketinden pek bahsedilmemiş, daha çok siyasal partiler kendi tabanlarına hâkim olmak gayesiyle kutuplaştırıcı söylemleri tercih etmiştir (Aydemir, 2011: 171-173; Yılmaz, 2011: 250-252). Aslında bu durum siyasal partilerin icraatlarının her şeyin önüne geçtiğini göstermektedir. Bu durum siyasal partilerin en önemli organı olan genel başkanın ön plana çıkması sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede bakıldığında bizim siyasal sistemimiz içerisinde tüm toplumu doğrudan etkileyen temel değişikliklerin bile yönünü belirleyenlerin siyasal parti liderleri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla lider eksenli bir anlayışa uygun düşecek hükümet sistemi arayışlarına buradan da bir ipucu çıkarmak mümkündür.

Bu referandumun ardından seçimle iş başına gelmiş AK Parti iktidarı, zaman zaman vesayetçi bir zihniyetle hareket eden yargıda ve orduda köklü değişiklikleri hayata geçirmiştir. Anayasal değişiklikten sonra ilkin 2007 yılında yükseköğretim kurumlarında kalkan başörtü yasağı tedricen çözüme kavuşturulmuştur. Bu hususta nihai çözüm 2013 yılında Kılık Kıyafet Yönetmeliği'nde gerçekleştirilen düzenlemelerle sağlanmış olmakla birlikte, özgürlük alanlarının genişletilmesinde 2010 anayasa değişikliği kritik bir rol oynamıştır. Bu çerçeve de 2010 anayasa değişikliği bir yandan vesayet odaklarının sivil siyasetin alanına müdahale etmesinin önüne geçmeyi amaçlarken, diğer yandan vatandaşların hak ve özgürlüklerini geliştirmede önemli bir adım olarak görülmektedir.

Hükümet sistemleri ile vesayet rejimlerinin birbirlerinin varlığına ters orantılı bir etki oluşturduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle iyi işleyen bir hükümet sistemi vesayet odaklarının hareket alanını daraltacak hatta yok etme mertebesine ulaştırabilecektir, hükümet sisteminin birçok aksaklığa yol açmasında ise vesayet odakları tüm hayati karar alma süreçlerinde ve ülke yönetiminde en güçlü aktör konumuna yükselebilecektir. Nitekim Türk siyasal hayatı bu tabloya dair birçok

farklı durumla doludur. Demokratikleşme seviyesinin yükseltilmesi ve vesayet rejiminin müdahale imkânlarının daraltılması hükümet sisteminin iyi çalışabilmesi için zemin hazırladığı gibi doğal sürecinde ortaya çıkabilecek rutin sorunları da görmeye imkân tanır. 2010 Anayasa değişikliğinin böylesi bir ortamı inşa etmeye yönelik büyük ve güçlü bir adım olması hükümet sistemlerine yönelik tartışmaların yürütülebilmesi için rasyonel bir zemin oluşturduğu ileri sürülebilir (İyimaya, 2013: 54).

1982 Anayasası'nın özellikle yargı erkine ilişkin önemli düzenlemeler içeren 2010 Anayasa değişikliği bireylerin hak ve özgürlüklerine yönelikde mühim değişiklikleri hayata geçirdiği görülmektedir. Halkoylamasının görünmeyen bir sonucunun da kendine ait mirasın evrensel değerler ile yoğrulmak suretiyle meydana getirilecek yeni bir ruhla Anayasa yapılmasına duyulan ihtiyaç olduğu söylenebilir. Nitekim toplumun bu arzusu siyasilerden de karşılık bularak, 2010 Anayasa değişikliği sonrasında Recep Tayyip Erdoğan'ın yeni anayasaya yönelik çalışmalar yapılmasına ilişkin partinin ilgililerine çağrıda bulunduğu bilinmektedir (Çelik, 2013: 202).

3.4. 2011 Yılı Genel Seçimleri ve Yeni Anayasa Yapmaya Yönelik Yürütülen Süreç

2010 Anayasa değişikliğinden yaklaşık 8 ay sonra 12 Haziran 2011 tarihinde genel seçimler yapılmıştır. Referandumun ardından genel seçimlerin siyasetin ana gündem maddesi haline dönüştüğü ve referandum sürecinde elde edilen verilerin bu çerçevede değerlendirildiği ileri sürülebilir. Bu seçim Anayasa değişikliğinin önemli sonuçlarından biri olarak görülen yeni bir sivil anayasa ihtiyacının varlığına ve bu ihtiyaca karşı siyasal partilerin göstermiş oldukları duyarlılığın görülmesi adına bu seçim çok önemli bir araç olarak görülebilir. Bu noktadan hareketle 2011 yılında seçmen tarafından kendilerinin temsiline uygun gördükleri siyasal partilerin seçim beyannamelerini yeni anayasaya ilişkin söylemler çerçevesinde incelemek yerinde olacaktır.

Referandumun gerçekleştirildiği 12 Eylül 2010 tarihinde oyların sayımının bitimini takip eden saatlerde o dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan'ın gerçekleştirdiği konuşmada da belirttiği üzere, referandumdan çıkan sonuç yeni

anayasa çalışmalarının başlaması gerektiğini işaret etmektedir (AK Parti, 2011: 28). Bu çerçevede siyasal partilerin seçim beyannamelerinde en çok yer verilen konuların başında yeni anayasa yapımına yönelik vaatler yer almaktadır (SDE, 2011: 6). AK Parti yeni anayasa yapımına yönelik, toplumun bütün kesimlerinin hemen hemen uzlaştığı evrensel değerler ekseninde insan haklarını ve özgürlükleri koruyan çoğulcu bir anayasanın hazırlanacağını dile getirmektedir. Beyannamede özellikle göze çarpan hususlardan biri ise yeni anayasa yapımı sürecinde toplumun tüm kesimlerinin taleplerini karşılayacak, özellikle sivil toplumun sürece etkin bir biçimde katıldığı ve TBMM tarafından şekillendirilecek ve halk tarafından kabul edilecek bir anayasa öngördüklerini beyan etmeleridir. AK Parti yeni anayasanın yapım sürecine özellikle önem verdiğini vurgulamıştır (AK Parti, 2011: 32-33). CHP seçim beyannamesi metninin başında özgürlükçü demokrasinin tesis edilebilmesi için yeni bir toplum sözleşmesini içeren yeni bir anayasa ihtiyacına değinmektedir. Bu çerçevede, yeni anayasayı oluşturan temel değerleri, özgürlük, eşitlik, sosyal adalet, demokrasi ve laiklik olarak sıralamaktadır. CHP yeni anayasanın seçim barajı sebebiyle seçimler sonucu iş başına gelen TBMM tarafından değil de Anayasa Meclisi tarafından hazırlanması gerektiğini ileri sürmektedir. CHP bu metinde parlamenter sistemi kırmızı çizgileri olarak belirtmektedir. Seçim sürecinde CHP birde anayasa taslağı hazırlamıştır (CHP, 2011: 6-10; SDE, 2011: 8-10). MHP'de seçim beyannamesinde toplumsal uzlaşı niteliği taşıyan bir anayasa olarak nitelendirdiği yeni anayasaya yönelik metinde ayrıntılı bir bölüm kaleme alınmıştır. Anayasanın ilk üç maddesindeki ruhu güçlendirecek, özgürlükçü ve demokratik bir anayasa yapmayı öngördüklerini ifade etmişlerdir. Anayasa yapımındaki önceliklerine, anayasa çalışmalarında dikkat çektikleri hususlara ve yeni anayasa yapımında tartışılmasına dahi karşı oldukları hususlara dair ayrıntılı ifadelere yer vermişlerdir. Yeni anayasada hükümet sistemi olarak parlamenter sistemin korunması gerektiğine, ancak aksayan yönlere ilişkin düzenlemelere yer verilebileceğini dile getirmişlerdir (MHP, 2011: 13-44; SDE, 2011: 10-12). Barış ve Demokrasi Partisi'nce (BDP) desteklenen bağımsız adaylar adına Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloğu tarafından deklare edilen seçim beyannamesinde Türkiye'nin yeni bir anayasaya duyduğu ihtiyacı dile getirilmiş ve bu çerçevede somut önerilerde bulunulmuştur. Yeni anayasada Türkiye'nin 20-25 demokratik özerk bölgeye

ayrılması gerektiği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Ayrıca seçim sistemi ve siyasal partilerle ilgilide düzenlemelere yer verilmiştir (SDE, 2011: 13-14). Mecliste temsilcileri yer alan bu dört partinin seçim beyannamelerinde yeni anayasa ihtiyacını güçlü bir biçimde vurguladıkları görülmektedir. Ayrıca MHP ve CHP'nin hükümet sistemi hususunda seçim beyannamesinde net bir biçimde parlamenter sistemi savundukları görülmektedir. AK Parti ve dolaylı olarak BDP ise hükümet sistemi hususunda bir görüş bildirmeyerek süreç içerisinde çeşitli alternatifleri değerlendirmeye hazır olduklarını göstermişlerdir.

2011 seçimlerinin hemen ardından, seçim vaatlerine de uygun olarak, dört siyasal partinin gündeminde yeni anayasa yapımı baş sırada yer almıştır. 24. Dönem TBMM ilk oturumlarını izleyen günlerde yeni anayasaya ilişkin yürütülecek çalışmaların nasıl şekilleneceğine dair görüşmelere başlanmıştır. Bu çerçevede Yeni anayasa çalışmalarını yürütmek üzere mecliste yer alan tüm siyasal partilerin yer aldığı TBMM Başkanı Cemil Çiçek başkanlığında "TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu" kurulmuştur. İlkin 19 Eylül 2011 tarihinde TBMM Başkanı ve aynı zamanda Anayasa Uzlaşma Komisyonu Başkanı Cemil Çiçek farklı üniversitelerde görev icra eden 24 Anaysa Hukuku profesörü ile yeni anayasa çalışmalarına yönelik izlenecek yol ve yöntemlere ilişkin toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıdan elde edilen bilgilerinde yol göstericiliğinde, Komisyon'un çalışma yol ve yöntemlerine ilişkin "Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışma Usulleri" isimli bir yol haritası hazırlanmıştır. 19 Ekim 2011'de ise çalışmalara başlayan Anayasa Uzlaşma Komisyonu TBMM'de grubu bulunan tüm siyasal partilerin 3'er üyesinden oluşmaktadır. Eşit sayıda temsile dayanan komisyon 12 üyeden müteşekkildir. Anayasa Uzlaşma Komisyonu tüm faaliyetleri itibariyle sürecin tamamında 327 toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantılarda tüm başlıklar en az 2'şer kez olmak üzere defalarca müzakere edilmiştir. Komisyon süreci, yeni bir anayasanın tümünde uzlaşma sağlanamayacağı hususunda mutabık kalınca 2013 yılının sonunda nihayete ermiştir (Barın, 2016: 9; Çiçek, 2012; anayasa.tbmm.gov.tr).

3.5. Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Hükümet Sistemi Tartışmaları

2007 Anayasa değişikliği sonrasında 2014 yılında cumhurbaşkanını halkın seçecek olması ve 2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile doğrudan ve

dolaylı olarak vesayetin ortadan kaldırılması (İyimaya, 2013: 56; Esgün, 2013: 291) hususları 2011 seçimleri sonucunda partilerin ortak mutabakatı ile anayasa değişikliği görüşmelerinde hükümet sistemi tartışmalarını kaçınılmaz kılmakta ve ön plana çıkarmaktadır. Nitekim 2011 genel seçimleri sonunda oluşan 24. TBMM'nin ilk attığı adımlardan biri yeni anayasa yapımı için bir Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurmak olmuş ve bu komisyonda en sert tartışmalar ve ayrışmalar hükümet sistemi ile ilgili hususlarda yaşanmıştır. Yeni anayasa yapım sürecinde yürütülen hükümet sistemi tartışmalarına bakıldığında, genel olarak tüm mecralarda sürüp giden hükümet sistemi tartışmalarına da benzer biçimde, mutlak bir karşıtlık üzerinde yükselen tarafların kategorik bir kabul ve ya ret fikri çerçevesinde kendilerini konumlandırdıkları ve tartışmaları bu bakış açısıyla yürüttükleri görülmektedir. Tartışmalar da genel itibariyle taraflar nezdinde zayıf argümanlardan hareketle yüzeysel ve sığ tartışmalar yürütüldüğü ve hükümet sistemine ilişkin asıl odaklanılması gereken hususların kaçırıldığı düşünülmektedir (Erdem, 2013: 313).

Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun yazım aşamasına geçmeden önce toplumun her kesiminden görüş alabilmek için gerçekleştirilen katılım aşamasında üç komisyon kurulmuştur. 1 Numaralı Komisyon'da siyasal partilerin ve anayasal kuruluşların, 2 Numaralı Komisyon'da sendikalar, barolar, TBB, TOBB, Türkiye Bankalar Birliği vb. STK'ların, 3 Numaralı Komsiyonda'da STK'ların yeni anayasaya ilişkin görüşleri komisyona iletilmiştir. Bu süreçte Anayasa Uzlaşma Komisyonu üyeleri ile söz konusu muhatapların karşılıklı yeni anayasa çalışmaları ekseninde görüş alışverişi gerçekleştirdiği görülmektedir. Aralık 2011'de başlayan bu katılım süreci yazım aşamasına ilişkin kurulan komisyonların çalışmaya başlayabilmesi için Nisan 2012'de sona ermiştir. Söz konusu komisyonlarda gerçekleştirilen görüşmeler 1440 sayfalık tutanaklarla kayda alınmıştır. Katılım aşamasında kurulan komisyonlarda görüşlerini belirten kurumların hükümet sistemine ilişkin tercihleri söz konusu tutanakların hepsi taranarak tablo yardımıyla ortaya konulmuştur.

Tablo1: Kamu Özel ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Hükümet Sistemine İlişkin Görüşleri

Kurumun Adı	Başkanlık Sistemi	Parlamenter Sistem	Açıklamalar
Liberal Demokrat Parti	X		Dar bölge seçim sistemi ve net kuvvetler ayrılığı sağlanmalı
HAS Parti		X	Türkiye koşullarına en uygun sistem
SODEP		X	140 yıllık tarihi birikim göz ardı edilmemeli
Turgut Özal Üniversitesi		X	Sistemin aksayan yönleri giderilmeli
BCP		X	Yani Anayasa'ya ihtiyaç yok mevcut anayasa yeterli
TODAİE		X	Literatürde de görüleceği üzere parlamenter sistem başkanlık sistemine nazaran daha istikrarlıdır
DSP		X	Cumhurbaşkanı seçimi yeniden düzenlenerek parlamenter sistemde kalınmalıdır
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	X		Halkın seçtiği cumhurbaşkanının yetkisi azaltılmamalı, bu çerçevede başkanlık sistemi tercih ediliyor
Gediz Üniversitesi		X	Avrupa da genel olarak geçerli olan klasik parlamenter sistem benimsenmeli ve bu çerçevede Cumhurbaşkanını parlamento seçmeli
BBP		X	Kuvvetler arasında iş birliğinin daha sağlam ve sağlayıcı hükümler ihtiva etmesi gerekiyor
Çağ Üniversitesi		X	Tarihi birikim ve sahip olunan toplumsal yapı parlamenter sisteme daha uygun
Türkiye Partisi		X	Parlamenter demokrasi, Türkiye'nin demokrasi ruhu niteliğine bürünmüştür
Okan Üniversitesi		X	Kuvvetler ayrılığının mevcut sistem enstrümanları kullanılarak denge oluşturulmalı
EDP		X	Cumhurbaşkanlığının yetkilerinin parlamenter sisteme uygun hâle getirilmesi gerekmektedir
Erzincan Üniversitesi		X	Parlamenter sistem tercih edilmekle birlikte başkanlık sistemi de tartışılabilir
Özyeğin Üniversitesi		X	Parlamenter rejim tarihsel birikime daha uygun
İstanbul Şehir Üniversitesi		X	Parlamenter sistem Türkiye için daha faydalı olduğu düşünülmekle birlikte başkanlık sistemi de değerlendirilebilir
Ondokuz Mayıs Üniversitesi		X	Parlamenter sistem koşularımıza daha uygun düşmektedir
Osmangazi Üniversitesi		X	Başkanlık sistemine ilişkin toplumsal mutabakat henüz sağlanmış değil
Koç Üniversitesi		X	Parlamenter rejim daha uzlaşmacı, daha sürdürülebilirdir
Anadolu Üniversitesi		X	Cumhurbaşkanını meclis seçmeli ve sistem rasyonelleştirilmeli
Kırıkkale Üniversitesi		X	Meclisin seçtiği bir cumhurbaşkanı modeliyle parlamenter sistem uygulanmalı
Galatasaray Üniversitesi		X	Başkanlık sistemi dezavantajlı bir sistemdir, antidemokratik uygulamalara kapı aralayabilir

Hacettepe Üniversitesi		X	Cumhurbaşkanını halkın seçmesi ve yetkilerinde parlamenter sisteme sadık kalarak birtakım değişiklikler öngörülüyor
Sivas Dernekler Federasyonu		X	Başkalık sisteminin ciddi sakıncaları mevcut
TİSK		X	Parlamenter sistem yapımıza daha uygun
Türkiye Kamu-Sen		X	Başkanlık sistemi Türkiye'nin hem siyasal hem hukuksal düzenine uygun değildir
HAK-İŞ Konfedarasyonu		X	Türkiye'nin bugünkü şartlarını, toplumsal yapısını, kendi iç dinamiklerini dikkate alarak parlamenter sistem öngörülmektedir
Demokratik Sendikalar Konfederasyonu		X	Erklerin kendi içinde daha kuvvetli olduğu ve birbirinden daha bağımsız hale geldiği bir parlamenter sistem öngörülüyor
Memur-Sen		X	Başkanlık sistemi konusunda tam bir mutabakat sağlayamayan toplum, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yönündeki tercihini sürdürüyor. Cumhurbaşkanının yetkileri gözden geçirilmeli.
İTO		X	Parlamenter sistem güncel sorunlar ekseninde tekrar düzenlenmeli
Şeker-İŞ		X	Cumhurbaşkanını halk seçmeli ve yargı üyelerini ataması hariç diğer yetkileri böylece kalmalı
BASK		X	Cumhurbaşkanı parlamento tarafından 7 yıllığına seçilmeli ve yetkileri azaltılmalı.
Diyarbakır Barosu		X	Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşması için parlamenter sistem elzemdir
TESK		X	Önerilerini parlamenter sistem varsayımıyla hazırlamış
TBB		X	Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin parlamenter sistemin doğasına uygun olarak azaltılması gerekir
TZOB		X	Kuvvetler ayrılığının sistemin özüne uygun olarak sağlanması
Balıkesir Barosu		X	Başkanlık sisteminin gündeme getirilmesine karşılar
Türkiye Noterler Birliği		X	Toplumumuzun yapısına uygun düşen parlamenter sistem benimsenmeli
DİSK		X	Parlamenter sistem yeniden erkler ayrılığını sağlayacak biçimde değiştirilmeli, 61 Anayasasında olduğu gibi çift meclis düşünülebilir
Afyonkarahisar Barosu	X		Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmesi, halkın kazanımıdır vazgeçilmemeli
Türk Sağlık-Sen		X	Parlamenter sistem tecrübesine vurgu yapıldı. Başkanlık sisteminin otoriterleşebileceği kaygısını taşımaktadırlar
İSTDE	X		Türkiye'nin tarihi kökenlerine en uygun sistem başkanlık sistemidir. Sistemle ilgili özgün bir önerisi mevcut
TÜSİAD (3. Komisyon)		X	Kuvvetler ayrılığının parlamenter sistem içersinde yeniden şekillendirilmeli ve cumhurbaşkanının yetkileri azaltılmakla birlikte halk tarafından seçilmelidir
MÜSİAD		X	Cumhurbaşkanı yetki ve görevleri yeniden tanımlanarak halk tarafından seçilmeli, hükümet kurulması sürecine ilişkin süreç açıkça belirtilmelidir
TESEV		X	Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği klasik bir parlamenter sistem öngörülmektedir
TESAV		X	Başkanlık sistemine karşılar ve parlamenter sistemin güçlenmesini talep ediyorlar

TUSKON		X	Başkanlık sistemini öngörmüyorlar, parlamenter sistemin hâlâ devam etmesinin Türkiye açısından daha doğru olduğuna inanıyorlar. Cumhurbaşkanını halk seçmeli
TİSAV		X	Görev ve yetkileri daraltılan Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilsin
HUKUK VE HAYAT DERNEĞİ		X	Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine karşıyız lakin referandumla kabul edildiği için parlamenter sistem bu koşula göre düzenlenmeli
ASE		X	Klasik parlamenter sistem çerçevesinde kuvvetler düzenlenmeli. Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilebilir lakin meclisin seçiminin tekrar gündeme gelmesi için bu bir fırsattır
ADAM		X	Klasik parlamenter sistemin temel alındığı hükümet sistemi benimsensin ve Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilsin
Aydınlar Ocağı		X	İstismar edilebilir başkanlık sistemi yerine daha iyi işleyen bir parlamenter sistem inşa edilmelidir
İPM		X	Ortaya konulan sorunları ve çözüm önerilerini parlamenter sistem çerçevesinde kurgulamaktadırlar.
ÇYDD		X	Tarihsel birikimimize uygun olarak parlamenter sistem benimsenmeli ve Cumhurbaşkanı meclis tarafından seçilmelidir
THE		X	Cumhurbaşkanı parlamenter sistemin kuralı olarak meclis tarafından seçilmelidir. Ancak kim tarafından seçilirse seçilsin bir defa seçilmelidr
RUBASAM		X	Cumhurbaşkanı meclis tarafından seçilmeli ve parlamenter sistem benimsenmelidir
KTÜ Vakfı		X	Federal sistem ve başkanlık sistemine karşılar
SDE		X	Klasik parlamenter sisteme uygun olarak Cumhurbaşkanının yetkileri azaltılması ve halk tarafından seçilmesi istenmektedir
TÜDKAD		X	Başkanlık sisteminin diktatörlüğe dönmesi endişesi sebebiyle parlamenter sistemi öneriyorlar. Yürütme-yargı ilişkilerine özellikle dikkat çekiyorlar
ANAYASA-DER		X	Parlamentonun seçtiği cumhurbaşkanı biçimini içeren bir parlamenter rejim öngörülüyor
KAVEG		X	Yeni bir sistem arayışı zaman kaybıdır, parlamenter sistem rasyonelleştirilmeli ve cumhurbaşkanının yetki alanı daraltılmalıdır.
Ülkü Ocakları		X	Başkanlık sistemi bulunduğumuz şartlar itibariyle ülkemize uygun bir sistem değil. Cumhurbaşkanının icrai yetkilerinin hükümete devredildiği ve halk tarafından seçildiği bir parlamenter sistem öngörülmektedir.
Birlik Vakfı	X		Türkiye için başkanlık sistemi hızlı karar alınabilmesi ve istikrarın sağlanabilmesine yönelik en uygun modeldir

Kaynak: https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx sayfasında yer alan tutanaklardan derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 17.10.2017)

Anayasa Uzlaşma Komisyonun belirlediği katılım aşamasında görüşlerini komisyona sunan kurum sayısı oldukça fazla olmakla birlikte bazılarının sadece kendi uzmanlık alanlarına yönelik anayasa maddeleri önerdikleri bu çerçeve de hükümet sistemi tercihlerine ilişkin ya bir değerlendirmede bulunmadıkları ya da

tercih ortaya koymaksızın genel geçer niyetlerle konuya temas edildiği görülmektedir. Yukarıdaki tablo bu süreçte görüş belirten tüm katılımcı kurumları içermektedir. Bu görüşlerin tasnifinde başvurulan komisyon tutanakların da, özellikle sivil toplum kuruluşlarının bir kısmının mevcut koşulların nasıl iyileştirilebileceği üzerinden hareket edildiği görülmektedir. Bu bağlamda hükümet sistemi değişikliğinin çok da irdelenmediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan üniversitelerin ve kamu kuruluşlarının da parlamenter sistem ön kabulüyle anayasayı şekillendirmeye başladıkları bu çerçevede geçmişte de yaşandığı üzere statükodan yana tavır takındıkları düşünülebilir. Nihayetinde olanı değiştirmek beraberinde hem büyük bir sorumluluğu hem de riski getirmektedir.

Tabloda zikredilen kurumların görüşlerinin biçimlenmesinde, başkanlık sisteminin ABD dışında başarılı bir uygulayıcısının olmaması ve diğer başkanlık sistemi tercih eden ülkelerin otoriter bir yönetime dönüşmeye meyilli olmalarından hareketle sistemin kişiselleşmesine ve nihayetinde otoriterleşmesine yol açacağı kaygısı belirleyici olduğu görülmektedir. Özellikle üniversitelerden gelen önerilerin bazılarında literatürde de yer alan başkanlık sistemi eleştirileri üzerine tanzim edilmiş bir başkanlık sistemi eleştirisi görülmektedir. Bu önerilerde özellikle başkanlık sisteminin katılığına vurgu yapılarak parlamenter sistemin sunduğu esnek yapının Türkiye için daha uygun olduğu dile getirilmektedir. Tüm bunlar dile getirilmekle birlikte 2014 yılı itibariyle Cumhurbaşkanının hâlihazırdaki kendisine tanınan yetki ve görevleri ile halk tarafından seçilecek olmasının hükümet sistemi açısından büyük sorunlar doğurabileceğinin de altı çizilmektedir. Bu çerçevede parlamenter sistemi tercih edenlerin neredeyse hepsi Cumhurbaşkanının yetki alanının daraltılması gerektiğini vurgularken, Cumhurbaşkanının halk tarafından veya meclis tarafından seçilmesi fikrinde bir dengenin var olduğu görülmektedir.

Bu tablonun gösterdiği bir diğer önemli hususta, AK Parti yandaşı olmakla suçlanan birçok STK'nın da özellikle toplumsal mutabakatın sağlanmadığı savından hareketle, AK Parti'nin 2012 sonunda deklare ettiği anayasa önerisinde yer alan başkanlık sistemini tercih etmediği görülmektedir. Bu bağlamda ilkin iktidar ile aynı düşündükleri ve hareket ettikleri iddia edilen STK'ların siyasetten ayrı bir yol izleyebildikleri, dolayısıyla öz iradeleriyle faaliyet gösterdikleri ileri sürülebilir.

Diğer taraftan ise iktidarın STK'ları yönlendirdiği ve kontrol ettiği tezi de bu çerçevede reddedilebilir görünmektedir.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu çalışmaları sürecinde AK Parti'nin 2012 yılında önerdiği anayasa taslağında hükümet sistemi olarak başkanlık sistemi öngörülmüştür. Ak Parti'nin önerdiği sistem ABD'nin hükümet sistemine benzerliğiyle dikkat çekmekle birlikte, sistemin sahip olduğu bazı kısıtlılıklara yönelik tadilatlar yapıldığı görülmektedir. Özellikle meclis ve başkanın tek başına her iki organın seçimlerinin birlikte yenilenmesine karar verebilmesi ve hem genel hem başkanlık seçimlerinin beş yılda bir aynı günde yapılması bu nevi düzenlemeler olarak dikkat çekmektedir. Yine mevcut parlamenter sistemde kullanılmayan yedek milletvekilliği kurumunun önerilmesi de önemli bir değişiklik olarak görülmektedir (AK Parti, 2013). CHP'nin anayasa önerisinde ise klasik parlamenter sistemin rasyonelleştirilerek korunması öngörülmüştür. Bu çerçevede 2007 yılında referandumla değişen ve halkın ilk seçiminin 2014 yılında gerçekleştireceği Cumhurbaşkanı'nın meclis tarafından 367 oyla seçilmesini, hiçbir aday bu koşul sağlayamaz ise seçim için Cumhurbaşkanı Seçim Kurulu oluşturulması önerilmektedir (CHP, 2013). MHP'nin hükümet sistemine ilişkin teklifinde CHP gibi parlamenter sisteme yer vermiştir. Cumhurbaşkanı'nın seçimine ilişkin öngördükleri sistemde 4. Tur seçimlerde TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilemezse TBMM'nin seçimleri derhal yenilemesi gerekmektedir (MHP, 2013). BDP'nin anayasa teklifinde ise Cumhurbaşkanı'nın seçiminin genel oyla iki turlu seçimle gerçekleştirilmesi ve görev alanının mevcut parlamenter sisteme benzerlik gösteren bir biçimde şekillendirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığına aday olan başbakan ve bakanlar kurulu üyelerinin istifa etmeleri ve seçilmemeleri halinde görevlerine dönememeleri ifadesine tekliflerinde yer vermektedirler. BDP'nin anayasa önerisinde dikkat çeken en önemli husus "demokratik özerklik" talebidir (BDP, 2013).

Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun CHP'li üyesi Atilla Kart yeni anayasa çalışmalarının başladığı 2011 yılından 2012 yılının sonuna kadar hükümet sistemi noktasında "parlamenter sistem" esası üzerinden hareket edildiğini lakin 2013'ün hemen başından itibaren AK Parti'nin yasama ve yürütme ile ilgi kısımlarda "başkanlık sistemi"ni öngören tasarısıyla birlikte tüm ilginin bu hususa yöneldiğini dile getirmektedir. Tasarının klasik başkanlık sistemine uygun olmadığının altını

çizmektedir. Kart'ın yukarıdaki ifadeleri de kaleme aldığı yazısında CHP ve AK Parti'nin anayasa taslakları üzerinden hemen hemen tüm başlıkları kapsayan karşılaştırmalar yapmaktadır. Bu çerçevede hükümet sistemi bağlamında Kart, Başkan'ın yürütmenin tek sorumlusu olarak görev icra etmesinin birçok sakıncası olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, Başkan'ın "kanun gücünde kararname" çıkarabilecek olduğuna, yasama ve yargıyı dolaylı olarak yürütmenin insiyatifine bıraktığı gibi eleştirileri sıralayarak, AK Parti'nin "Hitler'e doğru +Başkan" kavramıyla nitelendirilebilecek bir Anayasa öngördüğünü iddia etmektedir (Kart, 2013).

Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun MHP'yi temsil eden üyelerinden biri olan Faruk Bal da komisyonun 2013 itibariyle gündeminde AK Parti'nin başkanlık teklifinin öne çıktığını dile getirmektedir. Bal, Türkiye'nin 137 yıllık parlamenter sistem uygulama tecrübesinin bulunduğunu ve hükümet sistemi gibi radikal bir değişimin bu tecrübeyi hiçe sayarak gerçekleştirilmesini yanlış bulduklarını vurgulamıştır. AK Parti'nin teklifinde klasik başkanlık sisteminin dışına çıkılarak başkana süper yetkiler verildiği, başkanın meclisi vesayeti altına alabileceği, başkan ve sağlanan meclis çoğunluğunun yargı üzerinde vesayet kuracağı, başkanın yasama, yürütme ve yargı erklerinde dolaylı veya doğrudan elinde topladığı eleştirilerini yöneltmektedir. Bal, MHP'nin başkanlık sistemine karşı olduğunu, AK Parti'nin açıkça diktatörlük kuran Türk Başkanlık Sistemi teklifine külliyen karşı olduğunu ifade etmiştir (Bal, 2013). Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun bir diğer MHP'li üyesi Oktay Öztürk de AK Parti'nin teklif ettiği hükümet sisteminin tam bir diktatörlüğe götüreceğini ve önerilen bu modelin Ürdün'de uygulanan hükümet sistemi ile aynı içeriğe sahip olduğunu ileri sürmektedir (Öztürk, 2013: 100).

Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun BDP'yi temsil eden üyelerinden biri olan Altan Tan, BDP'nin başkanlık sistemine kategorik olarak karşı çıkmadığını lakin kısır tartışmalar içerisine hapsedilmeden soğukkanlılıkla bu sürecin müzakere edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Başkanlık sisteminin otoriter veya totaliter bir sisteme dönüşmesine engel olabilecek bir biçimde çağdaş ve demokratik uygulamalar örnek alınarak inşa edilmesi, bu çerçevede Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun kaldırılması, eyalet yönetimleri kurularak valilik ile belediye

başkanlığının birleştirilmesi durumunda BDP'nin değişikliğe olumlu yaklaşacağının işaretini vermiştir (Tan, 2013).

AK Parti'nin 15 Kasım 2012 itibariyle Anayasa Uzlaşma Komisyonu gündemine taşınan önerisi, başkanlık hükümet sistemi talebiyle görüşmelerin akışının ciddi bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Nitekim bu tarihten sonra gerçekleştirilen Anayasa Uzlaşma Komisyonu toplantılarında iktidar ve muhalefet arasında karşılıklı süreci tıkama suçlaması yapıldığı görülmektedir. Bu noktada sürecin kitlenmesine sebep olan temel argüman aşağıda sıralanacak olan iddialar çerçevesinde muhalefetin kategorik olarak başkanlık sistemine karşı olmalarıdır. Bu sebeple de süreç içerisinde AK Parti'nin sunmuş olduğu başkanlık sistemi önerisi amansız bir biçimde eleştirilirken, öneri üzerinde birtakım değişiklikler yapılırsa kabul edilebilir gibi yapıcı eleştiriler güdeme dahi gelmemiştir. Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun yazım aşaması görüşmelerini içeren toplam 1891 sayfalık tutanak mevcuttur. Hükümet sistemi tartışmaları çerçevesinde, AK Parti'nin gündeme getirdiği başkanlık sistemi önerisine ilişkin söz konusu tutanaklardan hareketle muhalefetin (CHP-MHP-HDP) yönelttiği eleştiriler şu şekilde sıralanabilir (https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx 2017):

- Sistem ilerleyen zamanlarda diktaya dönüşebilir, otoriter bir yönetime yol açabilir.
- Parlamenter sistem tecrübesi ve siyasetin kazandığı tarihsel birikim göz ardı edilerek yeni bir arayışa girmek büyük bir risk barındırmakta ve anlamsız görünmektedir.
- Komisyon üyesi olan Süheyl Batum başkanlık sisteminin "taklit edilemeyen sistem" olduğunu ileri sürerek, sistemin uygulamasının Latin Amerika ülkelerine benzeyerek Türkiye'de otoriter bir yönetime yol açabileceğini dile getirmiştir.
- AK Parti'nin önerisi bir rejim değişikliğidir.
- Demokratik özgürlüklerin kaybedileceği korkusu mevcuttur.
- Anayasa yapmanın ve demokratik hükümet sistemi inşa etmenin en önemli nedeni temel hak ve özgürlüklerin korunmasıdır. Lakin sistem tartışmaları daha çok istikrar arayışı çerçevesinde gerçekleşiyor. Bu bağlamda başkanlık

sistemini isteyenler de sadece istikrara odaklanıyor. İstikrar isteği ve arayışı temsilde adaletin, daha demokratik bir düzen arayışının ve temel hak ve hürriyet taleplerinin önüne geçiyor.

- Başkanlık sisteminin tercih edilip zaman içerisinde yürütülememesi durumunun oluşmasında tek nedenin istikrarsızlık olmadığı bilinmektedir.
- Ülkenin üniter yapısını kaybedebileceği endişesi taşınmaktadır.
- Başkanlık sistemi yeni bir vesayet oluşturma isteğinin yansımasıdır.
- Latin Amerika ülkelerinden daha kötü bir model önerilmektedir.
- Parlamento seçimi ile başkanlık seçiminin aynı anda yapılması istikrarı sağlayabilir lakin demokratik yapıya hizmet etmeyecektir. Nitekim birlikte seçime gitme formülünü İsrail denemiş lakin pozitif bir sonuç elde edemeyerek, parlamenter sisteme geri dönmüştür.
- Tasarıda başkana verilen kısmi veto yetkisi yürütmenin yasama karşısında güçlenmesine yol açacaktır.
- Çok partili siyasal sistem başkanlık sisteminin doğasına aykırıdır.
- Başkanlık kararnamelerinin kanunlar kadar güçlü olduğu ve bu durumun fren-denge sistemini bozacağı öngörülmektedir.
- Kazananın her şeyi kazandığı, kaybedenin her şeyi kaybetmesi olarak değerlendirilebilecek sıfır toplamlı bir oyun olması, sistemin en büyük sorunudur.
- Yargı erkinin gücü ve tarafsızlığı hususunda sistemin negatif sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.
- Türk toplumu tarihi ve kültürel kodlarının yönlendirmesiyle lider eksenli eylemde bulunmayı tercih etmesi, başkanın yürütmeyi kişiselleştirmesiyle sonuçlanacaktır. Bu kişiselleşmenin nihai noktada gayri demokratik bir sonuç üretmesi mümkündür. Zira Latin Amerika ülkelerinde böyle olmuştur.
- Türkiye'de siyasal partilerin disiplinli olması sebebiyle, kuvvetle muhtemeldir ki siyasal partinin genel başkanı aynı zamanda başkan olarak yasama organına parti aracılığıyla müdahale etmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu durum yürütmenin yasamayı da kontrol etmesine yol

açacağı, dolayısıyla kuvvetler ayrılığına hizmet etmeyeceği sonucu çıkarılmaktadır.

- Başkanlık seçiminin iki turlu olması sebebiyle parlamentoya oy verme saiki ile başkana oy verme nedeni birbirinden ayrılması muhtemeldir. Meclisteki sandalye dağılımı ile seçilen başkanın mensup olduğu siyasal parti uyuşamayabileceği gibi, meclis içerisinde yasamaya yönelik bir koalisyonun doğması mümkündür. Birinci durum ciddi bir krize yol açabilirken, ikinci durumda ise başkanlık sistemini önerenlerin temel hedefi olan koalisyonların ortadan kalkması durumuna sebep olabilecektir.

Muhalefetin başkanlık sistemine yönelik ileri sürdüğü argümanların o dönem kaleme alınan makalelerde de işlendiği görülmektedir. AK Parti'nin Anayasa önerisi içerisinde yer alan başkanlık sistemine yargı bağımsızlığının yeterince sağlanamadığı, yargının ve yasamanın yürütmeyi dengeleyecek ve denetleyebilecek bir konumda olmadığı, başkanın siyasal parti lideri de olması sebebiyle yasamayı da kontrol altında tutacağı, denetlenemeyen yürütmenin istikrar sağlayamacağı gibi tehlikede oluşturacağı (Gülalp, 2013), sistem değişikliği beraberinde tüm hukuk ve idari düzende büyük bir dönüşümü beraberinde getirecek olması yüksek bir maliyete yol açacağı, başkanlık kararnameleriyle yasamanın by-pass edileceği, başkanın yasaları veto etme yetkisi çok güçlü düzenlenmiş olmakla birlikte yasamaya üst düzey atamalarda onay yetkisi verilmemesinin başkanı oldukça güçlendireceği, karşılıklı fesih yetkisinin (birlikte seçime gitme) başkanın lehine bir durum oluşturacağı, Türk-tipi başkanlık sisteminin demokratik bir sistem olmayacağı, Latin-Amerika ülkelerinde hâkim hükümet sistemi anlayışıyla çokça benzeştiği ve bu önerinin seçimli/yarışmacı otoriterliği kurumsallaştıracağı (Çelik, 2013) eleştirileri dile getirilmektedir.

Bu tarihlerde başkanlık sistemine başka yönlerden eleştiriler de getirilmiştir. Başkanlık sisteminin ekonomik performansı ve istikrarı sağladığına dair genel inanışın ve söylemlerin aksini kanıtlayan çalışmaların mevcut olduğu ortaya konulmuştur (Sözen, 2013). 1960 yılı itibariyle dünyanın birçok farklı coğrafyasında sürdürülen başkanlık ve parlamenter sistemlerin hâkim olduğu ülkelerden elde edilen verilerin istatistiki yöntemlerle değerlendirilmesi sonucunda parlamenter sistemin söz konusu ülkelerde demokratik hayatı karakterize eden kalıcı kurumsal

çatışmaların (yasama ve yürütme arasında, parti üyeleri ile parti liderleri arasında, partiler arasında, çeşitli ajanslar arasında, ulusal ve yerel yönetimler arasında, yerel yönetimlerin kendi arasında ve çeşitli seçim bölgelerinde mevcut siyasal çekişmeler gibi) parlamenter sistemde başkanlık sisteminden daha kolay çözüldüğü ve iyi yönetişimin daha çok sağlanabildiği görülmüştür. Bu çalışmada bir ülkenin ekonomik gelişme seviyesinin, iyi yönetişim ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğu görüşü de dikkate alınarak istatistiki sonuçlar itibariyle parlamenter sistemin ekonomik performansı daha pozitif etkilediği ileri sürülmektedir (Gerring vd., 2009). 2017 yılında yapılan bir diğer çalışmada ise 1950-2015 arasında çok sayıda ülkenin verileri kullanılarak, ekonomik performansları incelenmiş ve başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerin parlamenter sistemle yönetilenlere kıyasla daha kötü bir ekonomik performans sergiledikleri görülmüştür. Bu çerçevede, başkanlık sistemi ile yönetilen ülkeler parlamenter sisteme sahip ülkelere nazaran büyüme oranları 0,6 ile 1,2 arası daha düşük, enflasyon yaklaşık altı puan daha yüksek, gelir dağılımı %16 ile %20 arası daha bozuk olduğu sonuçları elde edilmiştir (McManus ve Ozkan, 2017). Başkanlık sisteminin istikrarsızlığının en büyük nedeni yürütme ile yasama arasındaki ayrımın katı olmasının yanı sıra yürütmede istikrar arayışının sert olması esnek olmayan bir yapıya yol açmakta bu durum büyük bir kriz anında demokratik sistemin kesintiye uğramasına sebep olmaktadır. Burada vurgulanan istikrarsızlık demokratik istikrarsızlıktır ve birçok ülkede bu durum yaşanmış başkanlık sistemleri yıkılmış, otoriterliğe dönülmüştür (Sözen, 2013: 220-224).

Tüm bu eleştirilerin yanı sıra 2014 yılı itibariyle halkın seçtiği bir Cumhurbaşkanının sistem içerisinde yer alacak olması, tüm hükümet sistemi tartışmalarında muhakkak bu durumun altının çizilmesini ve bu çerçevede çeşitli önerilerde bulunulmasını gerekli kılmıştır. Yürütme içerisinde iki başlılıktan kaynaklanan ortaya çıkması muhtemel gerilimi aşmaya yönelik olarak saf parlamenter veya başkanlık sistemlerinden birinin seçilmesi kaçınılmaz istikamet olarak görülmektedir. Küçük (2012: 64), Türkiye'deki katı siyasal ayrışmaların varlığını gerekçe göstererek başkan-parlamento çatışmasının kaçınılmaz olduğu görüşünü savunarak, Türkiye için bu koşullarda en uygun sistemin saf parlamentarizm olduğunu ileri sürmektedir. O yıllarda Küçük gibi saf parlamenter sistemin benimsenmesi ve bu bağlamda Cumhurbaşkanının geçmişte olduğu gibi

TBMM tarafından seçilmesi gerektiğine inananlar olduğu gibi (Kalaycıoğlu, 2013: 221-222; Sözen, 2013; Çelik 2013; Kahraman, 2012b: 452-453; Uluşahin, 2011: 36-37; Gönenç, 2013: 278-279; Özsoy Boyunsuz, 2013: 429; Ataay, 2013: 291) , halkın Cumhurbaşkanını seçme yetkisini başkasına vermek istemeyeceğini ve parlamenter sistemin sebep olduğu sıkıntıların varlığını ileri sürerek başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinin ülke için daha uygun olduğunu düşünenler de mevcuttur (Zengin, 2013: 336; Fendoğlu, 2010 31-32; Keser, 2011: 55). Hükümet sistemi tartışmalarında parlamenter sistem tercihinin ağırlık kazanmasında tablodan da anlaşılacağı üzere toplumsal mutabakatın henüz sağlanamamış olması ve yeni bir tercihte bulunmanın doğuracağı maliyetlere odaklanılmasıdır. Siyaset bilimi çalışmalarında son yıllarda ön plana çıkan "Yeni Kurumsalcılık" teorisi çerçevesinde ileri sürüldüğü üzere, kurumlar bir kez inşa edildikten sonra zamanla olgunlaşır, etkinleşir ve istikrar kazanırlar. Kurumların sağlamış oldukları istikrarı izah etmek için ortaya konulan "yol bağımlılığı" teorisi uyarınca, aktörlerin, belirli bir yola girdikten sonra, o yoldan ayrılarak başka bir yola geçmenin maliyeti yüksektir. Bu çerçevede değişimin maliyetli olması, kurumsal değişikliği arzu edenleri, bu isteklerini gerçekleştirmekten caydırmaktadır (Gönenç, 2013: 277)

Anayasa Uzlaşma Komisyonu çerçevesinde AK Parti üyeleri, yeni baştan bir anayasa yapılma çalışmalarının hükümet sistemi tartışmalarının gündeme getirilmesi için en uygun zemin olduğuna ve böylesi bir değişikliğin yeni bir siyasal kültürün kurucusu olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde şekillendirilen tüm hükümet sistemleri demokratik meşruiyete sahip oldukları dile getirmişlerdir. Bu çerçevede başkanlık sistem ile parlamenter sistem karşılaştırması yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Hükümet sistemi değişikliği istenmesinin temel argümanlarından birini 2014 yılından itibaren Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilecek olması oluşturmaktadır. Diğer taraftan AK Parti temsilcileri şu hususları da dile getirmektedirler. Türkiye'nin uyguladığı parlamenter sistemden kaynaklanan ciddi, denetim, istikrar, yetki paylaşımı sorunları mevcuttur. Meclis içinden çıkan hükümeti tam anlamıyla denetleyememektedir. Bu durumu gösteren en mühim örnek, 1961'den günümüze kadar mecliste verilen gensorulardan sadece iki tanesinin kabul edilmesidir. Meclis'in çıkardığı kanunların ekseriyeti hükümet tarafından hazırlanan kanun tasarılarından oluşmaktadır. Bütçe ile ilgili

düzenlemelerin neredeyse tamamını hükümet yapmaktadır. Tüm bunlar demokrasinin arzu edildiği biçimde işleyebilmesi için gerekli olarak görülen kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun düşmemektedir. Türkiye'de tek parti iktidarlarının neredeyse istisna konumunda olduğu da unutulmayarak, koalisyon hükümetlerinin istikrarı sağlayamadıkları bilinen bir gerçektir. Hükümet istikrarının yakalanamaması uzun dönemli yatırımların gerçekleşememesi durumuyla sonuçlanmakta, bu bağlamda ülkenin kalkınmasına ket vurmaktadır (https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx 2017).

Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda yazma aşamasında kurulan komisyonlarda AK Parti danışmanı olarak yer alan Yavuz Atar hükümet sistemi değişikliğinin bir rejim değişikliği olmadığını, eğer böyle olsaydı demokratik ülkelerin farklı hükümet sistemleri uygulamalarıyla karşılaşılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Parlamenter sistemin ilk ve en iyi uygulayıcısı olarak bilinen İngiltere'nin devlet başkanı niteliğinde bir monarkın yer aldığını hatırlatmış ve bu sistemi esas alarak hükümet sistemi kurgulayanların, Türkiye gibi, cumhurbaşkanlığı makamının monarkın oynadığı rolü üstlenmesi tasarlanmıştır. Burada can alıcı mesele İngiltere bir monarşi olmasa seçilmiş bir cumhurbaşkanı ihdas etmeyeceği dolayısıyla parlamenter sistemin tarihi olarak tekâmül edişin bir sonucu olması sebebiyle cumhurbaşkanlığı makamının aklın ihdas ettiği kurgusal bir konum olmadığıdır. Parlamenter sistemi tercih eden ülkeler sistem içerisinde farklı sorunlarla karşılaşmamak için seçilmiş devlet başkanlığı makamını tesis etmişlerdir. Parlamenter sistemde yürütmenin iki başlı olması durumu ancak bu şekilde açıklanabilir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bu yana miras aldığı devlet geleneğinin de etkisiyle devlet başkanlığı makamına büyük önem atfedilmiş olması, parlamenter sistemdeki bu iki başlılık sebebiyle çatışmaları ve krizleri kaçınılmaz olarak yaşaya gelmesine yol açmıştır. Diğer taraftan başkanlık sistemi ile güçlerin bir elde birleşerek dikta rejiminin ortaya çıkabileceği ileri sürülmektedir. Hâlbuki güçlerin tek elde birleşmesi parlamenter rejimde daha fazla olasıdır. Parlamenter sistemde devlet başkanı çok fazla yetkisizleştirilir ve sembolik bir makam haline dönüştürülür ve güçlü muhalefet ve yargı tesis edilemezse bir de demokratik kültür içselleştirilememişse, yasama ve yürütmeye hâkim tek parti iktidarı dönemlerinde başbakan tek yetkili merci haline gelmesi kuvvetle muhtemel gözükmektedir. Tek parti iktidarının hem yasamaya hem

yürütmeye hâkim olduğu İngiltere, Almanya gibi örneklerde mevcuttur. Bu çerçevede ilgili bilimsel kaynaklar da tarandığında başkanlık sisteminin diktaya yol açma ihtimalinin parlamenter sisteme nazaran daha düşük olduğu görülecektir. Amerika'da başkanlık sistemi uygulandığı 270 senede çeşitli değişimler yaşadığı görülmektedir. AK Parti önerisinde yer alan Başkanlık sistemine dair bazı hususlarda farklı düzenlemeler yapıldığı görülmekte ve bu husus eleştirilmektedir. Söz konusu farklılıklar (yürütme-yasama seçimlerinin aynı anda yapılması, yasama-yürütme olası bir kriz durumunda beraber seçime gidebilmesi) Amerika'da hâlihazırda devam eden mevcut hükümet sistemi eleştirileri ve Türkiye koşulları dikkate alınarak öneride yer verilmiştir. AK Parti'nin önerdiği sistemin işlemesinde seçmenin ılımlı yapısı (partilerin kemikleşmiş oyları azdır ve seçmen rasyonel tercihte bulunmaktadır), parlamentoda temsilin yüksek olması, partilerin kutuplaşmadan zamanla vazgeçeceği beklentisi ve istikrarlı yürütme olgusunun önemli rol oynayacağı düşünülmektedir (https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx 2017).

AK Parti'nin anayasa önerisinde hükümet sistemi ile ilgili kısımlar, ABD örneğinden ve tecrübesinden yola çıkarak, bu sisteme karşı yöneltilen eleştirileri ve başarısız Latin Amerika örnekleri dikkate alarak hazırlanmıştır. Sistemin ABD başkanlık sisteminden farklı şekilde öngörülmesinin temelinde daha istikrarlı, verimli ve etkin bir sistem arayışı yatmaktadır. İyi işleyen bir sistemi inşa etme süreci sadece anayasa değişikliği ile sınırlı kalamayacağı açıktır. Bu çerçevede seçim kanunları, siyasi partilerle ilgili kanunlar ve sistemin işleyişiyle ilgili temel mevzuatın düzenlenmesi gerekmektedir (https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx 2017).

Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nu tarafından belirlenen çalışma ilkelerine, AK Parti'nin hükümet sistemi önerisi sonrasında komisyonun uzlaşma metni üzerinde anlaşma çıkmazsa kendi teklifini meclisten geçirerek halkoylamasına götürebileceği izlenimi vermesinin, aykırı düştüğü ileri sürülmüştür. Bu bağlamda, o dönem AK Parti'nin hükümet sistemi teklifini de içeren anayasa taslağını BDP ile beraber hareket ederek meclisten geçireceği ihtimali oldukça çok konuşulmuş bu durum Komisyon çalışmalarında oldukça yankı bulmuştur. Böylesi bir hamlenin demokrasi kültürü açısından sakıncalı olacağı iddia edilmiştir (Ergil, 2015: 46). Anayasa Uzlaşma Komisyon'un çalışma süreci nihayete ermesini takip eden zamanlarda AK

Parti tarafından rasyonel ve kendi izlediği siyasete uygun olmadığı için böyle bir girişimde bulunulmadığı ileri sürülebilir.

2013 yılı içerisinde AK Parti Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na da verdiği teklifi kendi tabanına daha iyi anlatabilmek ve ihtiyaç duyulan kamuoyunu oluşturabilmek amacıyla Türkiye'nin 17 farklı ilinde 17 Mart tarihinde AK Parti kendi teşkilatlarına yönelik başkanlık sistemini izah eden toplantılar düzenlemiştir. Toplantı ve sempozyumlar ilerleyen tarihlerde de devam etmiş ve halkı bilgilendirmeye yönelik buluşmalar tertip edilmiştir (http://www.haber7.com 2017).

Anayasa Uzlaşma Komisyonu katılım, veri toplama ve değerlendirme aşamasında tüm komisyonlarda toplam 77 toplantı gerçekleştirmiş ve bu süreç 30 Nisan 2012 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. 04 Mayıs 2012 tarihinde ise yazım aşaması sürecine geçilmiştir. Yazım aşamasında toplamda 250 toplantı gerçekleştirilerek, siyasal partilerin önerileri çerçevesinde yapılan müzakerelerin sonucu olarak 172 maddelik bir müzakere metni ortaya çıkmıştır. Bu 172 maddelik metinin 60 maddesinde dört parti arasında mutabakat sağlanırken, 112 maddede çeşitli şerhler bulunmaktadır. Yeni anayasanın tümünde uzlaşma sağlanamayacağının ortaya çıkıp süreç 2013 yılının sonunda nihayete ermesiyle hükümet sistemi değişikliğine ilişkin çalışmalar bir süre daha rafa kaldırılmıştır. Bu anayasa çalışmaları daha nihayete ermemişken Türkiye tarihinde eşine pek rastlanamayacak nitelikte sokakları hareketlendiren Gezi Parkı eylemleri yaşanmıştır. Bu eylemler silsilesi belirli çevrelerde küçük bir çevre hareketinin polisin sert müdahalesi sonucu büyüyen bir protesto hareketi olarak görülse de İstanbul'da başlayan bu isyan hareketi neredeyse tüm Türkiye'ye yayılan şiddet içerikli eylemlerle ülke terörize edilmiştir. Bu eylemler belirli bir aşamadan sonra Başbakan'ı doğrudan hedef alan bir iktidarı devirme hareketine evrilmiştir. Burada açıkça görülen şey ise, seçimle iktidardan edilemeyen AK Parti ve liderine karşı olanların yıllardır besledikleri kin ve nefreti yıkıcı bir biçimde ortaya çıkarmalarıdır (Bayhan, 2014). Birkaç ay süren bu eylemler birçok özel ve kamu mülkiyetinin zarar görmesine, insanların hayatlarını kaybetmesine yol açmıştır. Gezi Parkı hadisesinin siyaset gündemini oldukça fazla işgal ettiği bilinmektedir. Bu sürecin ve eylemlerin siyaset üzerinde doğurduğu etkilerin yeni anayasa yapma sürecine yansıdığı reddedilemez bir gerçektir. Eylemlerin bitimini izleyen aylarda da yeni anayasa yapım çalışmaları

noktalanmıştır. Nitekim Ağustos 2014'de yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimine sekiz ay kalmış olması da siyaset gündeminin bu hususa odaklanmasına neden olmuştur (anayasa.tbmm.gov.tr 2017).

3.6. 2014 Yılı Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi Süreci

Cumhurbaşkanlığı seçiminden yaklaşık 5 ay önce 17-25 Aralık süreci sebebiyle genel seçim havasında geçen yerel yönetim seçimleri Türk siyasal hayatının en gerilimli seçimi olarak addedilebilecek bir atmosferde yapılmış ve bu seçimlerden, birtakım çevrelerce Recep Tayyip Erdoğan'ın güven oylaması olarak görüldüğü bir ortamda, AK Parti büyük bir başarıyla çıkmıştır. Bu seçim zaferiyle birlikte AK Parti "egemen parti" pozisyonunu daha da kuvvetlendirmiştir. Bu seçimle birlikte partinin geldiği bu konum kendisinin sloganlaştırdığı ve içini doldurduğu "Yeni Türkiye" idealini bir ütopya olmadığını, bilakis yakın bir gelecekte bu terimin işaret ettiklerini gerçekleştirebilecek bir kapasiteye ulaştığını göstermektedir (Keyman, 2014: 143-144). Bu görüş, 2014 yerel seçimlerinin Cumhurbaşkanlığı seçimi ile birlikte değerlendirildiğinde çok önemli bir eşik olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Diğer taraftan çok olumsuz koşullarda cereyan eden yerel seçimlerin Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi bir prova olarak görülebilecek olması da yerel seçimleri önemli kılmaktadır.

2007 yılında referandum ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin kabul edilmesinin pratikte ilk uygulaması 2014 yılında Cumhurbaşkanlığı seçiminde karşımıza çıkmıştır. 2007 yılında halkoylamasına sunulan 5687 sayılı Kanun'un 4. Maddesi uyarınca, 28 Ağustos 2014 tarihinde görev süresi dolacak olan 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün yerine ilk turu 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan seçimle Recep Tayyip Erdoğan 12. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Katılım oranı %74,13 olan seçimde ilk turda Recep Tayyip Erdoğan %51,79 oy oranı alması sebebiyle ikinci tura gerek kalmaksızın seçilmiştir (ysk.gov.tr 2017).

Cumhurbaşkanının halk oylaması ile belirlenmesi sürecinin ilk defa yaşanması, Türk siyasal hayatına yeni olguları da beraberinde getirmiştir. Bu yeniliklerden belki de en önemlisi ve dikkat çekeni Cumhurbaşkanı adaylarının seçim kampanyası düzenlemesi, bu kampanyaya halkın ekonomik destek verebilmesi ve kampanya sürecinde adayların vaatlerini ve gelecek vizyonlarını derli toplu bir biçimde

açıkladıkları seçim bildirgeleridir*. Bu bildirgeler, sistem içerisinde karar mekanizmalarına yön verecek güçlü bir makam haline dönüşen Cumhurbaşkanlığı'nın ileriye yönelik yol haritası olarak değerlendirildiğinde, gelecek dönemlere ilişkin ülke stratejilerini okumak adına büyük önem atfedilmeye matuf belgelerdir. Ayrıca ikinci defa seçilebilen adayların ikinci seçiminde ne söz verip neyi yaptığının görülebilmesi noktasında çok önemli bir belge niteliği de taşır.

Cumhurbaşkanlığı seçim süreci, birçok yerel ve genel seçimde de muhalefet tarafından iktidar partisine yöneltilen eleştirilere benzer bir biçimde Cumhurbaşkanı seçilmeden önce iktidar partisinin genel başkanı ve başbakan olan adayın, konum, yetki ve devlet kaynaklarını adil rekabet ilkesine aykırı düşebilecek şekilde kullandığı ileri sürülmüş ve kazanılan cumhurbaşkanlığı seçiminin meşruiyet sorunu yaşadığı iddia edilmiştir (Aktaş 2015: 146). Bu tezlerin toplum nezdinde pek de karşılık bulmadığı, toplumun ilerleyen yıllarda Cumhurbaşkanına verdiği destek ve gösterdiği teveccühle görülecektir.

3.7. 2014 Yılı Cumhurbaşkanın Halk Tarafından Seçilmesi Sürecinde Yaşanan Hükümet Sistemi Tartışmaları

Türkiye'de hükümet sistemi değişikliğine yönelik en büyük kırılma noktalarından biri, 2014 yılında Cumhurbaşkanının fiilen halk tarafından seçilerek göreve başlamasıdır. Fransa'nın da parlamenter sistemden başkanlığa doğru yönelişine benzer bir biçimde, Türkiye'de 1961'den 1982'ye geçiş, ardından 2007 düzenlemesi ve nihayetinde 2014 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi sürecinde demokratik olmayan ve etkin yürütmeyi sağlamayan parlamenter sisteme sahip ülkelerin başkanlık sistemine doğru yönelmesini görmek mümkündür (Can, 2013a: 179).

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine yönelik gerçekleştirilen anayasa düzenlemesinin gündeme gelmesiyle birlikte hükümet sistemi tartışmalarının Cumhurbaşkanlığı seçimi, Cumhurbaşkanı-hükümet ilişkisi, Cumhurbaşkanının sahip olduğu yetkiler gibi hususlar çerçevesinde arttığı görülmektedir. Tezin üçüncü bölümünde de dile getirildiği üzere, 1982 Anayasasının öngördüğü hükümet sistemi

* Cumhurbaşkanı seçimi sürecinde adayların açıkladıkları seçim bildirgelerinin ayrıtıları için bakınız; "Cumhurbaşkanı Adaylarının Seçim Stratejilerinin Analizi", *SDE Analiz*, No: 1, Ağustos 2014.

modeli hususunda üzerinde konsensüs sağlanmış bir görüş olmamakla birlikte bazı kısımları başka sistemlere benzemekle birlikte parlamenter sistem temelinde inşa edildiği ileri sürülebilir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini içeren düzenlemenin 2007 yılında referandum ile kabul edilmesi hükümet sistemi açısından tam bir "domino etkisi" oluşturacağı öngörülmektedir. Halkın cumhurbaşkanını seçmesi düzenlemesinin ilk tatbiki olan 2014 yılı cumhurbaşkanlığı seçimi, hükümet sistemi içersinde mevcut koşulları büyük oranda değiştireceği ve fiiliyatta hükümet sistemi olarak yarı-başkanlık sistemine dönüştüreceği ileri sürülmüştür (Bilir, 2013b: 305; Yücel, 2009: 266; Aktaş, 2015: 144). Bu iddiaların karşılık bulup bulmayacağı ise 2014 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçiminin ardından ilgiyle takip edilen hususlar olmuştur.

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçimi sürecindeki mevcut atmosfer Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olarak seçildiği döneme benzediği ileri sürülmektedir. O dönemde ayyuka çıkan hükümet sistemi tartışmalarının Cumhurbaşkanlığı seçim süreci ile birlikte daha da yoğun bir biçimde gündemde yer aldığı görülmektedir. Tartışmaların sistemde mevcut çarpıklığın rolü olduğu gibi seçim sonrasında Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturanın seçim kazanmak için verdiği siyasal, ekonomik ve demokratik vaatlerini yerine getirmek için yönetim sürecine daha aktif katılımı kaçınılmaz görünmektedir. Bu noktada seçim sürecinin favorisi ve 12. Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanına sembolik boyutu ağır basan yetki tanımlaması niteliği değişmemesi sebebiyle Cumhurbaşkanı'nı yürütmenin merkezine konumlandıran başkanlık sistemi tartışmalarına öncülük ettiği görülmektedir. Hükümet sistemi tartışmalarında Recep Tayyip Erdoğan'ın merkezi bir rol üstlenmesi birçok saik nedeniyle yadırganmamalıdır (Turan, 2013: 526). Nitekim halkın Cumhurbaşkanını seçmesi siyasette paradigmanın değişmesine yol açmıştır. Bu sürecin en etkin aktörü olan Recep Tayyip Erdoğan'ın ve temsil ettiği siyasal akımın seçim sonrasında yeni paradigmanın "kurucu" rolünü üstlenmesi siyasetin doğal akışı gereğidir.

2014 yılında Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesiyle birlikte Turgut Özal-Süleyman Demirel ve Ahmet Necdet Sezer-Recep Tayyip Erdoğan örneklerinde de yaşandığı gibi siyasal çekişmelerin ve krizlerin yaşanması geçmişe nazaran daha da kuvvetle muhtemeldir. Zira Türkiye'nin sahip olduğu siyasal gelenekte özellikle güç

sahibi olanların uzlaşmak için geri çekilme alışkanlığı pek mevcut değildir. Yürütme içerisinde iki başlılıktan kaynaklanacak gerilimlerin, 2014 yılındaki seçimlerde her ne kadar gerçekleşmese de, özellikle Cumhurbaşkanı ve Başbakanın farklı siyasal eğilimlerden olduğu dönemlerde çok daha kritik seviyelere çıkacağı öngörülmektedir (Küçük, 2012: 64). Nitekim 1982 Anayasası ile anayasal yetkileri sembolik niteliği aşan bir biçimde tanımlanan Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesiyle birlikte sistemin en etkin aktörü olması kaçınılmaz olmuştur. Bu tabloda siyasetin merkezi artık Cumhurbaşkanlığı makamıdır. Bu bağlamda kampanya sürecinde vaatler veren Cumhurbaşkanı, bu verilen sözlerin yerine getirilmesi için başbakanı bir bakan düzeyine indirgeyerek bakanlar kurulunda verilen kararların belirleyicisi konumuna geçmek durumundadır. Burada en büyük kriz paragrafın başında da zikredildiği üzere cumhurbaşkanı ile başbakanın yetki çatışmasına girme durumudur (Aktaş, 2015: 145-148).

Meşruiyetini doğrudan halktan alan Cumhurbaşkanı ile yine meşruiyetini doğrudan halktan alan meclisin çoğunluğunun onayını alan meclis içerisinden bir hükümetin başı olan Başbakanın birbiriyle örtüşmeyen dünya görüşlerine ve/veya politikalara sahip olmaları durumunda ortaya çıkan birlikte yaşama (cohabitation) mecburiyeti sistemin en büyük kriz alanını oluşturmaktadır. Nitekim mevcut fiili duruma benzer bir hükümet sistemine sahip olan Fransa için de birlikte yaşama zorunluluğu ve söz konusu koşulların oluştuğu dönemlerdeki hükümet krizleri sistemde sorunlar çıkmasına sebebiyet verebilecek en açık noktayı teşkil etmektedir. Böylesi krizlerin yaşandığı zamanlarda sistemin daha çok parlamentarizme, Başkan ve parlamento çoğunluğunun aynı partiden olması durumunda ise başkanlığa benzediği söylenebilir. Yarı-Başkanlık sistemine dolayısıyla Fransa'daki duruma bakıldığında söz konusu krizleri tetikleyen birlikte yaşama mecburiyetinin nasıl şekilleneceği ve sistem içerisinde kimin daha etkin aktör olacağı hususuna anayasal düzenlemelerden çok, siyasilerin sahip oldukları kuvvet ve aralarında mevcut güç dengeleri yön vermektedir (Özbudun, 2013: 211).

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin beklide en mühim sonucu, TBMM yerine halkın seçtiği Cumhurbaşkanının seçim sonrası fiiliyatta hükümet sisteminin değişimine yol açmasıdır. Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanının göreve başlamasıyla birlikte hükümet sisteminin parlamenter rejimden çıkarak

başkanlık sistemine dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu dönüşümle birlikte tüm devlet yapılanmasının radikal bir dönüşüme uğraması ve söz konusu kurum ve organların statü ve yetkileri bağlamında yeniden tanımlanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim devlette her makamın gücü meşruiyetini sağladığı kaynağa göre şekillenir önermesi uyarınca kaynağını halktan alan gücün etkinliğini bu denli artırması devlet içerisindeki bütün yerleşik düzeni temelden sarsması kaçınılmazdır (Güler, 2013: 158-159).

Hükümet sistemi değişikliği isteyenlerin ortaya koyduğu en güçlü argüman istikrar sorunu olduğu görülmektedir. Türkiye'de yaşanan istikrar problemlerinin temel kaynağı olarak bürokratik vesayet düzeni görülmektedir. Vesayet odakları parlamenter sistemi kendi kuralları içerisinde işlemesine anayasaların şekillenişi ve aktörlerin aldıkları inisiyatifler ekseninde izin vermemiş oldukları görülmektedir. Üskül'e göre AK Parti iktidarının göreve gelmesinden 2013 yılına kadar geçen sürede bir siyasal istikrarsızlıktan söz edilemeyeceği gibi vesayet rejiminin de büyük oranda bertaraf edildiği ileri sürülmektedir (Üskül, 2013: 535). Son 10 yıldır siyasal istikrarsızlık yaşanmadığı iddiası dile getirilirken, 2007 yılına kadar Ahmet Necdet Sezer ile Recep Tayyip Erdoğan arasında yaşanan gerilimlerin göz ardı edilmesinin yanı sıra, 2007 yılındaki e-muhtıra, Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararı, AK Parti'yi kapatma davası vb. olayların dikkate alınmadığı görülmektedir. Nitekim Üskül'ün bu yazısından kısa bir süre sonra bürokrasi içerisinde öbeklenen bir yapı tarafından gerçekleştirilen, sonrasında 17-25 Aralık siyasal operasyonu olarak addedilen, bürokrasinin olağandışı yöntemlerle devlet erklerine müdahalede bulunduğu görülecektir. Ancak vesayet rejiminin özellikle 2010 anayasa değişiklikleri ile birlikte ciddi bir biçimde zayıflamış ve vesayet odakları tarafından kilit nokta olarak görülen devletin en üst makamının 2014 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimi ile birlikte doğrudan halktan meşruiyetini alması vesayet rejimi için büyük bir kırılma noktası olmuştur. Vesayet rejiminin bu seçimlerle birlikte tabiri caizse beli kırılsa da, eski rejim tam anlamıyla tasfiye edilip, yeni rejim inşa edilemediği bilinmektedir. Devlet başkanını halkın seçmesi, sosyolojik, ekonomik, psikolojik vb. tüm alanlarda yaşanan köklü değişimleri vesayet rejiminin kökten yok edildiği, tam manasıyla halkın egemenliğine dayanan yeni bir düzen inşasının ortaya çıkmasında tetikleyici rol üstlenmesi beklenen bir durumdur (Yılmaz, 2014: 2).

Halkın seçtiği Cumhurbaşkanı kurucu rolünü yerine getirirken, yürütme içerisinde yaşanması beklenen olası sıkıntıların kademeli olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Zira 28 Ağustos 2014 tarihi itibariyle Cumhurbaşkanlığı görevini devralan Recep Tayyip Erdoğan, görevi gereği öncelikle üyesi ve genel başkanı olduğu partiden ayrılması gerekiyor olması partide ve hükümette önemli değişikliklerin yaşanmasına ve ilerleyen süreçlerde ise çeşitli çatışmalara yol açmıştır (https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ 2017). 21 Ağustos 2014'te AK Parti Merkez Yürütme Kurulu Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında toplanmış, bu toplantıda kendisinden sonraki genel başkanın Ahmet Davutoğlu olması kararına iştirak etmiş, hatta toplantının başkanı olması hasebiyle yönlendirmiştir. 27 Ağustos 2014'tede AK Parti'nin 1. Olağanüstü Kongresi'ne katılarak veda etmiş ve parti genel başkalığını Ahmet Davutoğlu'na devretmiştir. 28 Ağustos 2014 sonrası dönemin ilk aylarında yürütme içerisindeki tüm aktörler yeni görevlerini uyum içerisinde yürütmüşlerdir. Ahmet Davutoğlu başkanlığındaki hem parti hem hükümetin ilk ciddi sınavı 7 Haziran 2015 genel seçimleri olmuştur. Bu seçimler hükmet sistemi tartışmalarında yeni bir eşik teşkil etmekte olması, seçimleri hükümet sistemleri tartışması ekseninde önemli bir milat olarak görülmesine neden olmuştur.

3.8. Hükümet Sistemi Tartışmalarında Yeni Bir Evre: 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri

30 Mart 2014 Yerel Seçimleri ardından 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimi ve nihayetinde bu uzun seçim sürecinin 3. ayağı olan 7 Haziran 2015 genel seçimleri yaklaşık bir buçuk senedir devam eden seçimler silsilesini oluşturmakta ve bu zaman zarfında siyasetin gündemini genel itibariyle seçimler meşgul ettiği görülmektedir. 7 Haziran 2015 seçimlerini bu seçimlerden ayıran şüphesiz AK Parti'nin yeni bir genel başkanla seçime giriyor olması, Selahattin Demirtaş ve HDP'nin mevcut oy dağılımlarını önemli manada etkileyerek meclise girecek olması ve mülteci sorunun iyice büyümesi gibi birçok unsur mevcuttur. Çalışma açısından bu seçimlerin hükümet sistemi tartışmalarında yeni bir eşik sayılmasının temel sebebi, AK Parti'nin seçim beyannamesinde başkanlık sisteminin hükümet sistemi olarak benimsenmesini temel hedeflerden biri olarak ortaya koymasıdır.

AK Parti'nin 7 Haziran 2015 genel seçimlerine yönelik hazırlamış olduğu seçim beyannamesinde hükümet sistemine ilişkin değerlendirmelerini yeni anayasa yapımı çerçevesinde başkanlık sistemini öngörerek halkın takdirine sunmuştur. Başkanlık sistemini 2023 ve sonrası için konulan hedeflere ulaşılması noktasında etkili işleyen ve sağlıklı yürütme için önerdiklerini, mevcut sistemin parlamenter sistemin doğasına aykırı bir biçimde kurgulanarak Cumhurbaşkanına vesayet rejimi adına hükümet denetleme fonksiyonu yüklendiğini vurgulayarak, başkanlık sisteminin tercihi ile doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı ile başbakan arasında muhtemel yaşanabilecek krizlerin önüne geçilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Bu beyannamede de önceki başlıklarda altı çizildiği üzere Cumhurbaşkanı ile başbakanın ayrı siyasal fraksiyonlardan gelmeleri durumunda ortaya çıkacak olan birlikte yaşama sorununa işaret edilmekte ve bu sorunun kesin çözümü için başkanlık sistemi reçete olarak sunulmaktadır. Hükümet sistemi tartışmalarının kişiselleştirilmeden tarihi ve kültürel birikimlerimizin yol göstericiliğinde ve evrensel değerlerin kılavuzluğunda yeni Türkiye vizyonuna uygun olan hükümet sistemi arayışının cari olarak mevcut olma zorunluluğunun farkında olarak, parlamenter sistem kadar demokratik olan başkanlık sistemini hükümet sistemi problemlerine yönelik optimum çözümü sunduğu inancıyla hareket etmekte oldukları izah edilmektedir. Parlamenter sistemin ortaya çıkardığı istikrar sorunun ortadan kaldırılması ve yeni Türkiye hedefine etkin ve dinamik yönetimle ulaşılabilmesinin başkanlık sisteminin benimsenmesiyle mümkün olabileceğine inanılmaktadır. Tüm bu gerekçelerle başkanlık sisteminin Türkiye'nin siyasal tecrübesine ve gelecek tasavvuruna daha uygun olduğu sonucuna varılmaktadır (AK Parti, 2015a: 38-41).

Cumhurbaşkanlığı seçimi ile 7 Haziran 2015 genel seçimleri arasında geçen zaman zarfında gündemin daha çok seçim olması yürütme içerisinde olası bir krizin önünü tıkamıştır denebilir. Zira olası bir kriz durumunda mevcut siyasal konjonktüre hâkim olan AK Parti'nin oy kaybetmesi hesap edilebilir bir durum olarak görünmektedir. Her ne kadar Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında herhangi bir kriz yaşanıyormuş görüntüsü verilmemesine özen gösterilse de, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin ardından bazı hususlarda ayrı düşüldüğü de bilinmektedir. 28 Şubat 2015 tarihinde çözüm süreci çerçevesinde Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirilen toplantı ve deklare edilen mutabakat metni, ardından 19 Mart 2015

tarihinde hükümetin İmralı'ya bir gözlem heyeti gönderme kararı Cumhurbaşkanı tarafından açıkça eleştirilmiş ve hükümetten de bu açıklamalara çeşitli seviyelerde tepkiler gelmiştir (Yazıcı, 2015: 106). Cumhurbaşkanı 22 Mart 2015 tarihinde bir yurt dışı gezisi dönüşünde gerçekleştirdiği basın toplantısında 'Ben oradaki toplantıyı da doğru bulmuyorum. Çünkü bu toplantıda hükümetin Başbakan Yardımcısı ile şu an parlamento içinde olan bir grubun yan yana o resmi vermesini ben şahsen doğru bulmuyorum... Açıklanan 10 maddelik metne gelince; o metinde bir demokrasi çağrısı yok… Hükümetle Cumhurbaşkanı her an her konuyu görüşüyor diye bir şey yok. Yani olaya böyle abartılı yaklaşım doğru değil. O dediğiniz başkanlık sistemine geçmeden olmuyor… Cumhurbaşkanı siyaset yapıyor' diyorlar. Ne demek o? Yani Cumhurbaşkanı siyasetin dışında olabilir mi? Siyasetle ilgili söyleyeceği hiç bir şey yok mu? Bunlar kendilerine göre konu mankeni arıyorlar. Ben Cumhurbaşkanı olarak konu mankeni değilim…' (http://www.aljazeera.com.tr 2017). Bu açıklamalarda hükümet ile Cumhurbaşkanın ayrı düştüğü görülmekle birlikte bir diğer dikkat çekici noktada ise Cumhurbaşkanının yaşanan bu çatışmaların aşılması için başkanlık sistemini adres göstermesidir. Cumhurbaşkanı hükümetin Merkez Bankası ile ortak yürüttüğü para politikasına yönelikte sert açıklamalarda bulunduğu bilinmektedir. Kamuoyu tarafından yakından takip edilen bir başka ayrışma da MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın görevinden istifa ederek AK Parti'den milletvekili aday adayı olma başvurusunda bulunmasında yaşanmış ve bu duruma Cumhurbaşkanının gösterdiği tepki sonrası söz konusu müracaat geri çekilmiştir (Yazıcı, 2015: 106). 7 Haziran 2015 seçimlerine giderken yaşanan bu çatışmalar, büyük bir krize dönüşmeden aşılmış olması hem hükümet kanadının hem de Cumhurbaşkanının seçim atmosferini de dikkate alarak hareket ettiklerine yönelik bir çıkarsamayı mümkün kılmaktadır. Her ne kadar yürütme içerisinde bir kriz yaşandığı izlenimi uyandırmamak için gayret edilse de, birtakım araştırmacılar AK Parti'nin tek başına iktidarı elde edememesinde Cumhurbaşkanı ile Başbakan'ın birbirlerine muhalif oldukları şeklinde okunabilecek Merkez Bankasının bağımsızlığı üzerine uzun süren tartışmalar, Dolmabahçe Deklarasyonu, AK Parti'den milletvekili aday adaylığında bulunan istihbarat biriminin başındaki isim Hakan Fidan'ın kamu görevine tekrar getirilmesi gibi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Başbakan Ahmet

Davutoğlu arasında görünen farklı görüş ayrılıklarının da önemli rol oynadığını ileri sürmektedirler (Uslu, 2015: 41).

Seçimlerle birlikte TBMM'deki sandalye dağılımının ortaya çıkardığı tablo tek başına iktidarı mümkün kılmayan zorunlu bir koalisyon hükümetine işaret etmektedir. Yıllar sonra Türkiye'de yeniden koalisyon hükümetine giden yolun açılmış olması siyasetin gündemini derinden etkilemiş ve herkes olası koalisyon senaryolarına odaklanmıştır. Seçim sonuçlarının kesinleşmesinden kısa bir süre soran Cumhurbaşkanı hükümet kurma görevini AK Parti Genel Başkanı ve Konya Milletvekili Ahmet Davutoğlu'na vermiş ve Davutoğlu bu çerçevede başta CHP olmak üzere muhalefet partileri ile temasa geçmiştir. Ancak koalisyon görüşmeleri başarıyla sonuçlanamayınca Davutoğlu hükümet kurma görevini Cumhurbaşkanına iade etmiştir. Hükümet kurma görevi tevdi edildikten sonra geçen 45 günlük sürenin nihayete ermesiyle birlikte Anayasanın 114. ve 116. maddeleri uyarınca, Cumhurbaşkanı Meclis Başkanı'yla bir görüşme gerçekleştirerek ülkeyi erken seçime götürme kararını vermiştir. Cumhurbaşkanı'nın bu hakkı ilk defa uyguluyor olması da tarihi açıdan önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Erken seçime kadar geçici bir bakanlar kurulu kurulması görevi Davutoğluna verilmiş ve bu çerçevede muhalefet partilerinden bakanlık görevleri için isimler istenmiştir. Kasım 2015 seçimlerine tarihte ilk defa bu şekilde kurulan geçici hükümetle gidilmiştir.

Haziran ile Kasım 2015 arasında geçen süre zarfında durgun bir halde seyreden çözüm sürecinde yaşanan birtakım olaylarla birlikte keskin bir dönüş yaşanmış ve çatışmasızlık dönemi sona ermiş devlet silahlı mücadeleye hız vermiştir. Bu tablonun ortaya çıkmasında ve seyreden yüksek gerilimde 20 Temmuz'da Şanlıurfa'da gerçekleştirilen bir terör eyleminde 34 kişinin ölmesi, aynı günlerde PKK'nın iki polisi şehit etmesi, ardından modern Türkiye'nin tarihindeki en büyük terör saldırısının Ankara'da gerçekleşmesi ve 102 kişi yaşamını yitirmesi büyük rol oynamıştır. 10 Ekimden sonra seçime kadar PKK ile silahlı kuvvetler arasında ciddi bir çatışma ve sivilleri hedef alan herhangi bir terör eylemi yaşanmamıştır. Bu süreçte Davutoğlu tek parti iktidarına izin vermeyen meclisteki aritmetiğin erken seçimi doğurmasına atıfta bulunarak söz konusu olayları bu atmosferle ilişkilendirmesi, dolaylı olarak yürütmede istikrara bir gönderme olarak değerlendirilebilir (Çarkoğlu ve Yıldırım, 2015: 61-62). Bu da Kasım 2015

seçimlerine girerken AK Parti'nin başkanlık sistemi vaadini kaçınılmaz bir biçimde çağrıştırmaktadır.

7 Haziran 2015 genel seçimlerinin hükümet sistemi açısından iki etkisi olduğu dile getirilebilir. İlki, bu seçim sonuçlarıyla hükümet sistemi değişikliği vaadinde bulunan AK Parti anayasayı değiştirebilecek milletvekili sayısını yakalayamadığı için, başkanlık sisteminin yürürlüğe girmesinin mümkün olmamasıdır. Bir başka açıdan bakıldığında da, bu seçimlerin ana gündemlerinden biri olarak ön plana çıkan başkanlık sistemi vaadine yönelik toplumsal mutabakatın sağlanamadığı da dile getirilebilir. Nitekim bu seçimlerde birtakım sebeplerle yükselen kürt milliyetçiliğinin temsilcisi konumuna gelen HDP'nin seçim sloganlarından biri "Seni başkan yaptırmayacağız" olması bu çerçevede önem arz etmektedir. Bu sonuç seçim sonuçları ortaya çıkar çıkmaz görülmüştür. Bir diğer sonuç ise 1 Kasım 2015 genel seçimlerinin yapılmasına yönelik Cumhurbaşkanı tarafından verilen kararla birlikte net bir şekilde görülmüştür. O da hem siyasal partilerin koalisyon hükümeti kurmaya muktedir ve istekli olmamaları hem de seçmenin 1 Kasım 2015 seçimleri sonucuyla da ortaya çıktığı üzere seçmeninde tek başına hükümeti arzu ettiği dolayısıyla seçimleri talep etmeleri başkanlık sistemi savunucularının en azından istikrar açısından haklı görülmeye başlandığının ortaya çıkmasıdır. Hükümet sistemi değişikliği talep edenlerin 7 Haziran ile 1 Kasım arasında geçen sürede koalisyon hükümeti kurulamaması ve dahi, seçim sürecinde partilerin takındığı tavırlar ve söylemlerinde gösterdiği üzere, kurulmasının da düşük bir ihtimal olarak değerlendirilmesi siyasal istikrara ve ekonomiye negatif yansımış olmasının bir sonucu olarak istikrar talebini daha yüksek ve inandırıcı düzeyde dillendirdikleri görülmektedir. Böylesi söylemlerin artmasında ve toplumda karşılık bulmasında kötü koalisyon tecrübelerinin hafızalarda canlanmasının da etkili olduğu ifade edilebilir.

7 Haziran seçimleri sonucunda hükümetin kurulamaması sonucunda Cumhurbaşkanı'nın erken ya da yeniden seçimlere gidilmesi kararını vermesiyle birlikte AK Parti seçimler için bir beyanname oluşturmuş ve yine 7 Haziran seçimleri için hazırlanan beyannamede de olduğu üzere yönetim modeli ve başkanlık sistemi isimli hükümet sistemine dair bir başlık açmıştır. 1 Kasım seçimlerine yönelik hazırlanan bu beyanname hükümet sistemine ilişkin bölümü önceki beyannameye nazaran biraz daha genişletmiş ve ifadeleri güçlendirmiştir. Bu bağlamda hükümet

sistemine yönelik çalışmaların gevşetilmeden devam edileceğinin de sinyalini verilmiş bulunmaktadır (Ak Parti, 2015b: 31-34).

Haziran seçimlerinden Kasım seçimlerine arada geçen zaman diliminde yaşanan terör saldırıları ve PKK'ya karşı askeri müdahalenin de etkilediği siyasal gündem çarpıcı bir biçimde değişmiş olması ve AK Parti'nin bu dönemde almış olduğu pozisyon, AK Parti'nin tekrar tek başına iktidar olmasına kapı aralamıştır. Diğer taraftan koalisyon ihtimalinin doğması ve bu ihtimalin mevcut konjonktürde ilgili siyasal partiler tarafından kullanılamaması, kullanılması durumunda ortaya çıkabilecek durumlara dair zihinlerin tazelenmesi gibi hususlarda AK Parti'ye tek başına iktidar olma fırsatının verilmesine neden olmuştur. Haziran'dan Kasım ayına yaşanan değişimlerden bir diğeri de seçmen sayısının ve katılım oranının yükselmesi hususudur. AK Parti'nin hâkim parti konumunu inşa etmesinde ve bu seçimle perçinlemesinde temel aktörün başarılı ekonomik performansın devamlılık arzetmesi olduğu da unutulmamalıdır (Akarca, 2015: 88-89; Alptekin, 2015: 138-139). 1 Kasım seçimlerine yaklaşıldıkça yaşanan gelişmeler toplumda ulusal güvensizlik ve siyasal istikrarsızlık hususlarının ön plana çıkmasına sebep vermesi seçimin gündemini belirleyen temel hususlar olarak bu maddelerin görülmesine yol açılmıştır. Burada özellikle siyasal istikrarsızlık maddesinin hükümet sistemiyle yakın ilişkisi vurgulanarak seçmenin hükümet sistemi değişikliğine sıcak bakması sağlanmaya çalışılmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmasından itibaren çeşitli çevrelerce dile getirilen başkanlık sistemi söylemlerinin kuvvetlenerek devam etmesinin de burada yadsınamaz bir rolü olduğu da vurgulanmalıdır (Çarkoğlu ve Yıldırım, 2015: 62-77).

AK Parti'nin 1 Kasım seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıktıktan hemen sonra seçim vaadleri içerisinde yer alan ve aynı zamanda 2011 yılında 61. Hükümet programında olduğu gibi 25 Kasım 2015 tarihinde deklare edilen 64. Hükümet programında da (Davutoğlu 2015) genişçe yer verildiği üzere yeni anayasa çalışmalarına başladığı bu çerçevede görüşmeler yürüttüğü görülmektedir. Bu çerçevede ilk görüşme 30.12.2015 tarihinde AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Davutoğlu ile CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu arasında gerçekleştirilmiştir. 31.12.2015 tarihinde ise Cumhurbaşkanı'nın yurt dışı ziyareti dönüşünde gerçekleştirdiği basın toplantısında başkanlık sisteminin Türkiye için uygun

olduğunu düşündüğünü ve bu bağlamda güçlü Türkiye inşası için başkanlık sisteminin gerekli olduğuna inandığını vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı başkanlık sistemine ilişkin çalışmaları kendi maiyetinde de anayasa hukukçuları, siyaset bilimciler, sosyologlar gibi hükümet sistemi hususunda bir katkısı olabilecek akademisyen ve bilgi sahiplerinden oluşan geniş bir katılımcıyı içeren bir zümreyle yürütüleceğini dile getirmiştir. Burada nihai gayenin bir neticeye ulaşabilmek gayesiyle hükümet sisteminin tartışılmasını sağlamak ve konuya ilişkin halk nezdinde farkındalık oluşturmak olduğunun altını çizmiştir (https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37462, 2017). Nitekim Cumhurbaşkanının 2015 yılının Şubat ayında Cumhurbaşkanlığı'nda çeşitli alanlardan akademisyenlerle yemekli olarak gerçekleştirilen toplantıda başkanlık sisteminin avantajlı ve dezavantajlı yönleriyle konuşulduğu bilinmektedir (http://aa.com.tr, 2017). 2014 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimini izleyen tarihlerde hükümet sistemi tartışmaları Cumhurbaşkanı'nın başkanlık sistemi isteğini zaman zaman dile getirmesinin de etkisiyle artarak devam ettiği görülmektedir.

1 Kasım'da gerçekleştirilen genel seçimler sonrası bir kez daha yeni anayasa yapma çalışmalarını yürütmek için Anayasa Mutabakat Komisyon'u kurulmuştur. İlk toplantı 4 Şubat 2016 tarihinde Meclis Başkanı İsmail Kahraman'ın konuşmasıyla başlamıştır. Komisyon İsmail Kahraman'ın başkanlığında, Adalet ve Kalkınma Partisi'nden Cemil Çiçek, Ahmet İyimaya, Abdülhamit Gül; Cumhuriyet Halk Partisi'nden Bülent Tezcan, Namık Havutça, Ömer Süha Aldan; Halkların Demokratik Partisi'nden Mithat Sancar, Meral Danış Beştaş, Garo Paylan; Milliyetçi Hareket Partisi'nden Oktay Öztürk, Mehmet Parsak ve Kadir Koçdemir'den oluşan üyelerden oluşmaktadır. 2011-2013 arasında toplanan ve ilgili çalışmaları yürüten Anayasa Uzlaşma Komisyonu örneğinden ve birikiminden hareketle çalışmaların yürütüleceği deklare edilmiştir (http://www.meclishaber.gov.tr 2017). Bu komisyon da arzu edilen üzerinde uzlaşılmış anayasa taslağını yapamadığı gibi önceki komisyondan çok daha kısa ömürlü olmuş 17.02.2016 tarihinde gerçekleştirilen 3. Toplantısından sonra dağılmıştır (http://xn--anadoluajans-d5b.gov.tr, 2017). Yeni anayasa uzlaşmasının önündeki en büyük engel AK Parti'nin başkanlık sistemi isteğinde bulunması ve özellikle CHP'nin bu teklifin bir rejim değişikliği içerdiğini ileri sürerek sürecin akamete uğramasıdır. Hükümet sistemi tartışmaları 2011-2013

yılları arasında yürütülen yeni anayasa çalışmalarında da olduğu gibi, yeni anayasa üzerinde uzlaşma arayışlarına damga vurmuştur.

1 Kasım seçimlerinin ardından kurulan 64. Hükümet programında "Yönetim Modeli ve Başkanlık Sistemi" adlı bir bölümün yer alması söz konusu hükümet döneminde bu yönde birtakım adımlar atılacağının en belirgin göstergesi olarak rahatlıkla ifade edilebilir. Hükümet programında katılımcılık çoğulculuk esası üzerinde yükselen ve etkili işleyen bir hükümet sisteminin tercih edilmesini gelecek hedeflere erişilmesi noktasında elzem görüldüğü vurgulanmaktadır. 12 Eylül ve 28 Şubat darbelerinin Türkiye özelinde sorunlu işleyegelen parlamenter sistemi daha da problemli bir hale getirdiği ifade edilerek demokratik bir sistem inşasının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekiliyor. Demokratik bir perspektifle hazırlandığında parlamenter sistemle başkanlık sistemi arasında demokrasiye uyum noktasında bir farklılık bulunmayacağı dile getirilmektedir. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurularak vesayetçi bir zihni altyapıyla hazırlanan mevcut parlamenter sistemin öteden beri sebep olduğu siyasal istikrarsızlığın ortadan kaldırılması ve Yeni Türkiye vizyonuna ulaşabilmek için ihtiyaç duyulan etkin ve dinamik yönetimin tesis edilmesi, Türkiye'nin siyasal tecrübesi ve gelecek vizyonu dikkate alındığında en uygun hükümet etme biçiminin başkanlık sistemi olduğuna inanılmaktadır (Davutoğlu, 2015: 25-26). Bu hükümet programında da görüleceği üzere hükümet sistemi tercihine ilişkin farklı ifadelerle de olsa en çok vurgulanan kavram istikrardır. Yürütmede istikrarın yakalanması için başkanlık sisteminin tercih edilmesi demokrasiyle herhangi bir uyumsuzluğa sebep vermeyeceğinin ifade edilmesi, burada temel arayışın istikrar olduğu sonucuna götürmektedir. Mamafih sistemin demokratik formda inşa edilme arayışının, sistemi önerenlerin de demokrasi uyumuna önem verdiklerini göstermektedir.

7 Haziran seçimlerinden önce gerçekleşen yukarıda zikredilen birtakım çekişmeler ve Davutoğlu'nun açıkladığı 'Şeffaflık Yasa Paketi"ni Erdoğan tarafından zamansız ve yersiz bulduğunu deklare etmesi ve 19 Ocak'ta Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde gerçekleşen Bakanlar Kurulu Toplantısı'nda Erdoğan tarafından Davutoğlu'na yasa paketi ile ilgili yönelttiği eleştiriler Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan fikir ayrılıklarını ortaya koymuştur (http://www.milliyet.com.tr, 2017). 7 Haziran'dan sonra 12 Eylül 2015'te

gerçekleştirilen 5. Büyük Kongre'de Davutoğlu ve Erdoğan arasında MKYK listesi üzerinde fikir ayrılığı yaşaması ise olası büyük bir krizin işaretçisi niteliğindedir. Krizin varlığını ortaya koyan ve bir manada derinleştiren ise iki ismin çözüm süreci konusunda verdikleri beyanatlar olmuştur. Davutoğlu'nun 3 Nisan 2016'da "PKK, tüm silahlı unsurlarını Türkiye dışına çıkarıp ülke içinde tek bir silahlı unsur kalmazsa, 2013 Mayıs'ına dönülürse her şey konuşulabilir'' açıklamasını takiben Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Görüşülecek bir şey yok" şeklinde ifadede bulunması çözüm süreci hususunda yürütmenin iki kanadının farklı düşündüğünü ortaya koymuştur. Ocak ayında bir kısım akademisyen tarafından imzalanan "Barış Bildirisi"ne imza atan akademisyenlerden bazılarının nisan ayında tutuklanması ve tutuklu yargılanmasına ilişkin Davutoğlu tutuksuz yargılanmadan taraf olduğunu açıklarken, Erdoğan bu söyleme karşı çıkarak "ne demek tutuksuz, suçlularsa tutuklu yargılanacaklar" şeklinde beyanat vermiş olması da yürütmede yaşanan krizin belirgin göstergelerinden biri olarak okunmuştur. Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan krizin nihai noktası ise MKYK üyeleri tarafından Davutoğlu'nun teşkilatlara atama yapma yetkisini elinden alan bir metni imzaya açmasıyla yaşanmıştır (http://www.mynet.com, 2017). MKYK'da yaşanan bu olay ile birlikte zaman içerisinde gerilen cumhurbaşkanı-başbakan ilişkisi kopmuştur. Bu olayı müteakiben 22 Mayıs 2016'da Binali Yıldırım'ın tek başına aday olduğu AK Parti 2. Olağanüstü Büyük Kongresi'nde AK Parti genel başkanı seçilmiştir. Bu kongrede Binali Yıldırım hükümet sistemi ile ilgili kullandığı ifadelerle başkanlık sistemi arzusunun altını bir kez daha kalın bir biçimde çizmiştir (Yalçın, 2017: 57). Cumhurbaşkanı'nın Kongreye gönderdiği mesajda da "Önümüzdeki dönemde yeni anayasa ve yeni yönetim sistemi arayışları çerçevesinde Cumhurbaşkanı ile siyasal kadrosu arasındaki işbirliğini olumsuz etkileyen bu çarpık uygulamanın giderileceğine inanıyorum" ifadeleriyle, hükümet sistemi değişikliğine dair işaretler vermiştir (https://www.ntv.com.tr/turkiye/ak-partide-yeni-donem, 2017). Binali Yıldırım başbakanlık görevini ifa etmeye başladıktan sonra da başkanlık sistemini hayata geçirmeye yönelik ifadeleri birçok defa kullanmıştır (Yalçın 2017: 57). Tüm bu hükümet sistemi tartışmalarının temelinde, 2007 yılında halkın cumhurbaşkanını seçmesi düzenlemesini takip eden yıllarda, 2014 yılına kadar teoride, 2014 yılından sonra pratikte de çatışmaların yattığı görülmektedir (Büyükataman, 2017: 61).

Binali Yıldırım'ın başbakanlık görevini yürütmeye başlaması ile birlikte başkanlık sistemi isteği dile getirilmeye ve bu yönde çalışmalar yürütmeye devam edilmiştir. Hükümetin bu aylarda üzerinde durduğu bir diğer mühim başlık ise terörle mücadele olmuştur. Bu çerçevede yürütülen faaliyetleri akamete uğratmak ve iktidarı devirmek için FETÖ'nün çeşitli çalışmalar içerisinde olduğu 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişimiyle ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz başarısız darbe girişimi hükümet sistemi tartışmalarında adeta paradigma değişikliğine de neden olmuştur.

3.9. Hükümet Sistemi Tartışmalarında Paradigma Değişimi: 15 Temmuz

Türkiye'nin 2000'li yıllar itibariyle attığı birçok adımla demokratikleşme seviyesini hızla yukarılara taşımış olması 2010 yılı ve sonrasında başta askeri vesayet unsurları olmak üzere bütün vesayet odaklarının önüne set çektiği inancı, artık askeri darbe yaşanmasının mümkün olmadığı yargısının tüm toplum üstünde hâkim olması sonucunu doğurmuştur. Askeri darbelerin artık tarihte kaldığı inancı dünyada yaşanan "bilgi çağı"na da uygun düşmektedir. Bu beklentinin aksine 15 Temmuz 2016 akşamı ordu içerisinde örgütlenen FETÖ üyesi teröristlerin organize ettiği ve geçmişte tecrübe edilen darbelere hiç benzemeyen yöntemlerin kullanıldığı ve yine başarısız darbe girişimlerine de benzemeyen bir biçimde zelil olduğu görülmektedir. Bu hain darbe girişimi sonucunda 248 şehit ve binlerce gazi verilmiştir. Şüphesiz bu darbe girişimini dünyada ve Türkiye'de geçmişte yaşanan tüm darbe girişimlerinden ayıran en önemli unsur, milletin tanka, helikoptere, zırhlı kara araçlarına, ağır silahlara vb. birçok düşmana karşı kullanılmak üzere hainlere emanet edilen teçhizatlara karşı ellerinde bayraklarla göğsünü siper ederek bir gecede karşı darbeyi gerçekleştirmeleridir. Nitekim 15 Temmuz gecesi 2.5 milyondan fazla insanın darbeyi önelmek üzere eylem ortaya koyması dünya siyasal tarihinde de karşılaşılmış bir tablo değildir. Halk darbe ile işgal edilmek istenilen yerleri canı pahasına korumuş olması tarihi bir vesika niteliğindedir (Uçum, 2018: 36-42).

Osmanlı'da kul sisteminin batı tarzı bürokratik bir yapıya dönüşmeye başlaması bürokratik elit zümrenin oluşmasının temeli olarak değerlendirilebilir (Pustu 2007: 198-203). Cumhuriyetin kurulmasında Osmanlı'da kısmen tecrübe kazanan ve ideolojik çerçevesini oluşturan bu bürokratik seçkinler Atatürk

liderliğinde rol oynamışlardır. Tek parti iktidarı döneminde de genel itibariyle siyasal hayata da bu seçkinler hâkim olmuşlardır. Çok partili hayata geçilmesini takip eden süreçte siyasal iradenin mevcut bürokrasi ile iktidar savaşı vermesine ve genellikle bürokrasi tarafından siyasal iradenin bastırmasına tanık olunmaktadır. 1960 darbesi siyasete duyulan güvensizlik üzerine inşa etmesi sebebiyle bürokrasinin etkinliğini ve siyasal nüfuzunu oldukça üst düzeyde devam ettirmesine imkân tanımıştır. 1973 yılına kadar bürokratik elit zümre sisteme olan hâkimiyeti oldukça belirgin bir şekilde devam etmiştir. 1973 sonrası kurulan koalisyon hükümetleri ile birlikte bürokrasi içerisinde çok kapsamlı ve hızlı yer değişimlerinin yaşanması bürokratik elitlerin elinin de kısmen zayıflamasına yol açmıştır (Heper 2010: 125-165). Söz konusu zaman diliminde ve sonraki yıllarda bürokratik elitin bu kadar güçlü olmasında, toplumun her şeyi devletten bekleme kültürünün de önemli rol oynadığını belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra batıda sivil toplum yapısının ve bu yapının temel taşı niteliğindeki burjuvazinin güçlü olmasına karşın Türk toplum yapısında tarih boyu adı geçen aktörlerin demokratik sistemlerin doğasına uygun olarak gelişmemesi de önemli bir etkendir (Bayhan, 2005: 161).

1980'li yıllarda başta ABD ve İngiltere'de hâkim olmaya başlayan neoliberalizm ve neomuhafazakarlığı birlikte kapsayan yenisağ akımının din aile gibi geleneksel değerlere dönme arzusu, yeni sağ ideolojisinin hâkim olduğu ülkelerde dini faaliyetlerin belirgin olarak yükselmesine imkân tanımıştır (Heywood 2007: 69-71). 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin de dâhil olduğu bu yeni paradigmada din olgusu ve bu çerçevede oluşan toplumsal gruplar, bir aktör olarak etkinlik göstermeye başlamıştır. Aynı dönemlerde Türk toplumunda köyden kente göçün hızlanmasıyla birlikte bir nevi himaye aracı olarak da faaliyet gösteren cemaatleri toplum içerisinde mühim informel gruplar olarak ön plana çıkarmıştır. 80 sonrası dönemde cemaatler önemli kanaat ve sermaye odaklarına dönüşmeye başlamışlardır. Sürekli ve aşırı himayeciliğin vuku bulduğu ve bireylerin kendilerine benzer kişilerle olmaktan huzur bulma tecelligahı haline dönüşen kapalı cemaat yapılarının güç odağı haline gelmelerin de baskıcı ve ötekileştirici bürokratik elit zümrenin tutumunu yansıtan otoriter devlet mekanizmasının rolü olduğu da unutulmamalıdır (Bayhan, 2005: 162-163).

1982 Anayasasının öngördüğü anayasal yapı inşa ettiği bazı kurumlar ve aygıtlarla millet ile devlet arasında bir vesayet alanı oluşturmaktadır. Bu vesayet odaklarının oluşturduğu düzen seçilmiş ve atanmışların tesis ettiği adı konulmamış devletçi-bürokratik bir elit zümre ve bu zümrenin hâkim olduğu otoriter bir sistem oluşturmuştur. Bu elit zümre geçmişte var olan kodlar üzerine zamanla inşaa ettikleri ve kendilerini sistem içerisinde benzersiz ve vageçilmez kılan sosyo-kültürel ve sosyo-politik kodlar çerçevesinde siyaseti ve siyasileri kıymetsizleştiren bir otorite kurmuşlardır. "Bu arkaik otoriteryan sistemin dışa kapalı tasfiyeci yapısı, FETÖ gibi hastalıklı atipik kolektivist yapıları beslemiştir. Bu sakim bünye, millet ile devlet arasında oluşturulan sınır hattından sızarak kendisine paralel bir otorite inşa etmiştir." (Kılıç, 2017: 169).

Toplumun 15 Temmuz başarısız darbe girişimi ile zirveye ulaşan kriz algısı, aslında kökenlerini Osmanlı'nın gerileme süreçlerine götürebilecek kadar uzun bir dönemdir devam ede gelmektedir. Bu süreç zarfında özgün modernleşme süreci işlerken, demokratikleşmenin de yolları aranmaktadır. Modernleşme ve demokratikleşme sürecini henüz kemale eriştirememiz ve kurumsallaştıramadığımız için sistem içerisinde bir vasat belirlenememekte stabilite sağlanamamaktadır. Dolayısıyla bu dalgalanmalar toplumsal psikolojide kriz algısını devamlı canlı tutmaktadır. Değişim sürecine giren ancak, olması gerektiği gibi kurumsallaşamayan ve iş tanımlarını oturtamayan toplumlarda karizmatik liderlik daha çok önem kazandığı bilinmektedir. Nihayetinde toplum ihtiyaç duyduğu her türlü hizmeti ve güveni temin edebilme noktasında kurumlar yetersiz kalmakta, dolayısıyla toplum sistem içerisinde kendi hassasiyetlerine uygun temsilci/temsilcilere kurtarıcı rolü yüklemekte ve karizmatik özellikler atfetmek ihtiyacı hissetmektedir. 15 Temmuz gecesinde gösterdiği tutum ve aldığı kararlarla toplum tarafından karizmatik liderlik algısı zirveye ulaşan Recep Tayyip Erdoğan uzun bir süredir toplum tarafından adım adım sınanarak basamakları çıkması sağlanmıştır (Göka, 2017: 256). 15 Temmuz gecesi verdiği beyanatla miyonlarca vatandaşın canını siper ederek sokağa çıkması ardından mevcut ve gelecekteki krizlerin köklü bir biçimde çözüme kavuşabilmesi için öteden beridir savunduğu hükümet sistemi değişikliğine işaret etmesi, sistem değişikliğinde toplumsal

mutabakatın oluşmasını sağlayan en önemli noktalardan biri olarak değerlendirilebilir.

15 Temmuz sonrası süreçte hükümet sistemi değişikliği talebinin karşılık bulmasına yol açan sebepleri ele almak, hükümet sistemi değişikliğinin toplum tarafından neden bir ihtiyaç olarak algılanmaya başladığını da izah etmek için gereklidir. Bu bağlamda madde madde 15 Temmuz sonrası hükümet sistemi değişikliğinin nedenlerini sıralamakta fayda vardır:

- Son iki asırdır devam ede gelen beka sorununa yakın tarihte yaşananlarda göz önüne alınarak mevcut konjonktürde üretilebilecek en uygun çözüm yoludur. Zira millet olarak ulaşılmak istenen hedeflere ancak güçlü, etkin yetki ve sorumluk sahibinin kim olduğu belli olan bir hükümet sistemi ile erişilebilir (Erdoğan, 2017: 10-11).
- Hükümet sistemi değişikliğinin bugün gündeme gelmesiyle dünden farklı olarak elde edilecek olan üç kelime ile istikrar, istiklal ve istikbaldir (Aydın, 2017: 38).
- Türkiye cumhuriyet tarihinin en büyük meydan okumalarından biriyle karşı karşıya olması, Suriye, Irak başta olmak üzere çevresinin çok büyük bir türbülans içinde olması, FETÖ, DEAŞ, PKK/PYD gibi büyük terör örgütlerinin doğrudan saldırısı atında bulunması gibi ulusal ve uluslar arası olağanüstü koşullar çerçevesinde mevcut hükümet sisteminin doğurduğu ihtilafları ve aksaklıkları köklü bir biçimde ortadan kaldırılması, dolayısıyla koalisyon hükümetlerini ve yürütmede iki başlılığın sona erdirilmesi amaçlanmaktadır (Kurtulmuş, 2017: 21; Bozdağ, 2017: 35; Elvan, 2017: 36-37; Ataş, 2017: 65-66).
- 15 Temmuz'dan sonra Türkiye'nin hem içeriden hem dışarıdan bütünlüğüne ve bekasına kasteden tehditlerle karşı karşıya olduğu en berrak şekliyle görülmüş olması, halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nın göreve gelmesiyle birlikte ortaya çıkan hukuki boşluklar ve zaman zaman krize ulaşan fiili durumun ivedilikle anayasal temelleri sağlam bir biçimde tesis edilmiş bir hükümet sistemi tasarlanması gerekliliğinin hayati nitelikte olduğunu göstermektedir. Zira Türkiye'de, Meclis, Cumhurbaşkanlığı,

hükümet ve yargı organlarının görev alanları konusunda büyük bir karmaşa yaşanması ardından 15 Temmuz başarısız darbe girişiminin vuku bulması, cumhuriyet tarihinin en ciddi rejim bunalımının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hükümet sistemi değişikliğinin bu tarihlerde yapılmasının amacı Türkiye'nin hukuki zeminde ve fiiliyatta yaşanan kaos ve bunalımdan kurtarmaktır. 15 Temmuz sonrasında ülkenin hızla istikrara kavuşması, özellikle bu süreçte yaşanmaması gereken tartışmaların gündemi işgal etmesinin önüne geçilmesi için hükümet sistemi değişikliği adımı büyük önem taşımaktadır (Yalçın, 2017: 43-59; Büyükataman, 2017: 60-64).

- Dünya son dönemlerde önemli bir değişim dalgasını yaşamaya başladı, bu değişimi gösteren işaretler ise Trump'ın başkan seçilmesi ve sonrasında ortaya koyduğu eylemler, İngiltere'de Brexit oylaması, Avrupa'da hzla yükselen aşırı sağ ve islamafobi vb. olarak sıralanabilir. Türkiye'de bu değişim dalgasında bir pozisyon almak zorunda zira batıda yaşanan bir değişim dalgası bulunduğu coğrafya ve edindiği kültür bağlamında ilk uğrak nokta konumunda. Nitekim son on yılda her seçimde iktidarın karşısında açık bir muhalefet sergileyen batılı medya organlarının ve siyasilerinin son dönemlerde yanına devlet politikalarının da dâhil olmasıyla birlikte terör örgütlerine açık bir biçimde arka çıktıkları da görülmektedir. 15 Temmuz başarısız darbe girişiminde de batılı ülkelerin müdahaleleri ve girişim başarılı olsa olası bir işgal hareketi uzak bir ihtimal olarak değerlendirilmemektedir. Tüm bu göstergeler çerçevesinde 15 Temmuz hem yaşanan köklü değişimle alakalı hem de Türkiye için kendi köklü dönüşümünü başlatabilmek için büyük bir kırılma noktası. Dünyada yaşanan dönüşüm Türkiye'nin tarihi sorumluluklarını, ittifaklarını ve düşmanlıklarını göz ardı etmeksizin "Yeni Türkiye" hayalini gerçekleştirmek için koşulların olgunlaştığı ve fırsatın doğduğu görülmektedir. 15 Temmuz krizini dönüşümün başlangıcı olarak değerlendirerek, devlet içerisinde en büyük kriz alanlarından biri olarak değerlendirilen hükümet sistemi değişikliği noktasında toplumsal mutabakat sağlanmıştır. Hükümet sistemi değişikliği bir başlangıç olarak değerlendirilmeli, değişen dünyanın yeni koşullarına

uygun yeni bir anayasa nihai hedef olarak belirlenmelidir (Öztürk, 2017: 273-275; Tan, 276-282).

- 15 Temmuz'da sivillerin askeri darbeyi önleyerek yeni bir devrin kapısını açmış olması, bugüne kadar hep askerlerin karar verdiği yönetim sistemine ilk defa sivillerin bir devrim niteliğinde şekillendirmesine fırsat vermiştir (Fedayi, 2017: 283-284). Dolayısıyla 15 Temmuz hem fiiliyatta hem masada asli karar vericinin millet haline gelmesini gerçek manada sağlamıştır.

15 Temmuz sonrasında, 2007 anayasa değişikliğinden itibaren geçmişe nazaran daha yüksek sesle devam ede gelen hükümet sistemi tartışmalarının nihayete kavuşturulması gerekliliği daha net bir biçimde ortaya çıkmış olmakla birlikte mevcut koşullarında herhangi bir istikrarsızlığı ve yönetsel sıkıntıyı kaldıramayacak olmasının da etkisiyle 2016 sonu itibariyle hükümet sistemi değişikliği tartışmaları tekrar gündemimize girmiştir. Tartışmanın fitilini ateşleyen bu sefer MHP genel başkanı Devlet Bahçeli olmuş, hukuki boşluklara ve fiili krizlere dikkat çekerek ortaya çıkan kaotik durumun düzeltilmesi çağrısında bulunmuş, muhataplarla uzlaşılması durumunda başkanlık sistemini destekleyebileceklerini ifade etmiştir (Yalçın, 2017: 43-44; Fedayi, 2017: 291). 4 Ekim 2016 Salı günü MHP grup toplantısında Devlet Bahçeli, "devlet hayatında fiili bir durum olduğunu bunun böyle devam etmesinin kaosa yol açacağını, devletin ayağa düşeceğini, milletin ziyan göreceğini" dile getirmiştir. MHP AK Parti'nin mevcut olan hazırlığını müzakere edilebileceğini gündeme getirmesiyle birlikte TBMM'de bir anayasa komisyonu kurulmasına ve burada söz konusu maddelerin görüşülmesine imkân oluşmuştur (Er, 2017: 304). 1 Aralık 2016 tarihinde AK Parti ve MHP meclise sunulacak hükümet sistemi teklifinde uzlaştıklarını bir basın toplantısıyla ilan etmişlerdir (https://www.ntv.com.tr/turkiye/ak-parti-ve-mhp-, 2017). Hükümet sistemi değişikliğinin meclisten referanduma gidecek şekilde geçtiği ardından 16 Nisan 2017 tarihli referandumla halkın görüşüne sunulduğu görülmektedir.

3.10. Hükmet Sistemi Değişikliği: 16 Nisan Referandumu

16 Nisan referandumu, ortaya çıkışı, süreci, sonucu ve getirdikleri ile Türk siyasal hayatının en önemli oylamalarından biri olarak görülmektedir.

Referandumdan sonra bütün taşlar yerinden oynayacağı, özellikle bu tarihten sonra siyasetin biçimlenişinde radikal bir dönüşüm yaşanacağı ileri sürülebilir. Nitekim yürütme görevini elde edebilmek için siyasilerin ortaya koyacağı performansın unsurları geçmişten oldukça farklı tezahür etmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada bir diğer önemli husus da halkoylamasının Türk sosyolojisinin biçimlenişinde şüphesiz yeni bir süreç başlatarak, yeni bir istikamet tayin edecek olmasıdır (Bostancı, 2017: 5).

Türkiye kurulduğu günden bu yana karizmatik liderlerin etkisiyle tek başına iktidarlar kurulabilmiş, bunların dışında kalan dönemlerde ise genellikle siyasal istikrarsızlıklar, halkın iradesine vurulan darbeler devamında tesis edilen darbe anayasaları ve düzenleri, milletten ve iradesinden koparılmış vesayet düzenleri, vesayet düzenini tesis eden kendini milletten üstün gören otoriter bürokrasi vb. birçok olumsuzluk yaşanmıştır (Sorgun, 2017: 389; Alparslan, 2017: 393). Tek başına iktidarların görevde olduğu son 15 senede ise birçok badire atlatılmış ve millet iradesinin devletin tüm mekanizmalara hâkim olması kademeli olarak sağlanmaya çalışılmıştır. 2007 yılında Cumhurbaşkanı seçimi mecliste yapılana kadar geçen süre zarfında, mevcut Cumhurbaşkanı darbe anayasasının makama biçtiği rolü harfiyen uygulanmış ve milletin iradesi olarak iş başına gelen hükümetin birçok politikasına ket vurulmuştur. 2007 yılında yaşananlar hükümet sistemi bağlamında yeni bir sayfa açılmasına sebep olmuştur. 2014 yılında halkın Cumhurbaşkanını seçmesiyle birlikte sistem fiiliyatta köklü bir değişim yaşamış ve mevcut durum hükümet sistemine ilişkin anayasal düzenlemeyi adeta zorunlu kılmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan hain başarısız darbe girişimi ile hükümet sisteminden kaynaklanan fiiliyatta tezahür eden ve hukuki boşluklardan doğan sıkıntıların ortadan kaldırılması elzem hale gelmiştir. Bu durum hükümet sistemi tartışmalarında tam bir paradigma değişimine işaret etmektedir. MHP'nin hükümet sistemi değişikliğine yeşil ışık yakması sonucunda AK Parti ile sistem müzakerelerini gerçekleştirip, değişiklik yapılacak anayasal maddeler üzerinde uzlaşılmıştır.

Üzerinde uzlaşılan hükümet sistemi önerisi 2/1504 Esas Numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi olarak meclisin gündemine girmiş ve 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Türkiye

Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun olarak 11 Şubat 2017 tarihli 29979 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır (http://www.resmigazete.gov.tr, 2017). 3376 sayılı Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanunun 2. maddesi; "Anayasa değişikliğinin halkoylaması, ilgili Anayasa değişikliği Kanununun Resmi Gazetede yayımını takip eden altmışıncı günden sonraki ilk pazar günü yapılır." şeklindedir. Bu hükümler uyarınca, Yüksek Seçim Kurulunun 11 Şubat 2017 tarih ve 74 sayılı kararı ile Anayasa Değişikliği Halkoylamasının 16 Nisan 2017 Pazar günü yapılması kararlaştırılmıştır (http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5008/2017-76.pdf).

3.10.1. Referanduma Götürülen Anayasa Değişikliğinin İçeriği

Anayasa değişikliğinin genel gerekçesine bakıldığında 1961, 1982 Anayasalarının oluşturduğu vesayet sistemleri ve çift başlı yürütmenin doğurduğu sakıncaların kısaca değerlendirildiği ardından 15 Temmuz başarısız darbe girişimini akamete uğratan milletin iradesini canı pahasına ortaya koyduğunu bu bağlamda hükümet sistemi değişikliği talep edeninde bizzat vatandaşların kendisi olduğu ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu ifadelerin yanı sıra Türkiye'de öteden beri devam ede gelen hükümet sistemi tartışmalarının da genel bir çerçevesi çizilmektedir (Uslu, 2017: 417-418).

16 Nisan referandumunda halkın önüne mevcut anayasada 18 maddelik bir değişiklik öngören teklif götürülmüştür. Bu maddeler genel itibariyle köklü bir hükümet sistemi değişikliğini gerçekleştirecek bir içeriğe sahiptir. Söz konusu maddeler kısaca şöyle sıralanabilir (https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6771.html).

- Anayasa'nın "Yargı yetkisi" başlığında değişikliğe gidilerek, yargı yetkisinin, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılacağına dair hüküm, "Bağımsız ve tarafsız" mahkemelerce kullanılacağı şeklinde değiştirilmiştir.
- Milletvekili sayısı 550'den 600'e çıkarılmıştır.
- Seçilme yaşı 25'ten 18'e indirilirken, milletvekili olabilmek için askerlik şartıyla ilgilide bir düzenlemeye gidilmiştir.

- TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri 5 yılda bir aynı günde gerçekleştirileceği, süresi biten milletvekilinin yeniden seçilebileceği ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin iki turlu yapılacağı hükme bağlanmıştır.
- TBMM'nin görev ve yetkileri, "kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek, milletlerarası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, TBMM üye tam sayısının 5'te 3 çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilanına karar vermek, anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek" olarak belirlenmiştir.
- TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yollarına ilişkin maddesi, yasamanın belli bir konuda meclis araştırması yapması, genel görüşme açarak TBMM Genel Kurulunda görüşmesi ve milletvekillerinin, cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların en geç 15 gün içinde cevaplaması istemiyle yazılı soru sorması hususlarını içerecek biçimde yeniden düzenlenmiştir. Yine bu düzenleme uyarınca, TBMM, meclis araştırması, genel görüşme, meclis soruşturması ve yazılı soru yollarıyla bilgi edinme ve denetleme yetkisini kullanacak. Öngörülen hükümet sisteminin doğası gereğince önceden anayasada yer alan gensoru, denetleme yetkisinin bir aracı olmaktan çıkarılmıştır.
- Cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisiyle ilişiğinin kesilmesine yönelik düzenleme kaldırılarak, Cumhurbaşkanının siyasal parti üyesi olmasının yolu açılmıştır. Böylelikle doğrudan halk tarafından seçilen ve siyasal bir kişilik olan cumhurbaşkanının, referandumda anayasa değişikliğinin kabul görmesinin ardından yürürlüğe girmesiyle birlikte bir siyasal partiyle ilişki kurmasına imkân verilmiştir. Bu düzenlemeyle birlikte iki turlu Cumhurbaşkanlığı seçiminin nasıl gerçekleşeceği belirlenmiştir.
- Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerine ilişkin maddede gerçekleştirilen değişiklikle, Cumhurbaşkanına devlet başkanı sıfatı ve yürütme yetkisi verilmektedir. Değişiklik Cumhurbaşkanının, devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk milletinin birliğini temsil etmesini,

anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını sağlamasını düzenlemektedir. Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü TBMM'de açılış konuşmasını yapar ve ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclise mesaj verir ibareleri de değişiklikte yer almaktadır. Cumhurbaşkanına tanınan diğer yetki ve görevlerde sıralanmaktadır. Bu düzenlemede en çok dikkat çeken hususlardan biri de bu başlık altında düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanına yürütme yetkisine dair hususlarda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisi tanınmaktadır.

- Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna dair düzenlenen madde ile Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebileceği ve Meclis bu hususta vereceği karar ile soruşturma açılmasına karar verebileceği kaleme alınmıştır. Soruşturma süreci ve sonunda ortaya çıkacak raporun Genel Kurul'da görüşülerek karara bağlanması düzenlenerek Cumhurbaşkanının bu süreçte ve verilecek karar sonrasında nasıl hareket edeceği düzenlenmiştir.
- Anayasa değişikliği içerisinde yer alan bir diğer husus da Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı makamının ihdas edilmesidir. Bu düzenlemede, Cumhurbaşkanının seçildikten sonra sayısını kendisinin takdir edeceği kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabileceği ve Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması durumunda 45 gün içinde Cumhurbaşkanlığı seçimine, Cumhurbaşkanı Yardımcılarının birinin makama vekâlet etmesiyle gidileceği ibareleri yer almaktadır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve Bakanları Cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar. TBMM'nin Cumhurbaşkanı yardımcıları ve Bakanlar hakkında nasıl soruşturma açabileceği, bu soruşturma sürecinin nasıl işleyeceği ve varılan karar sonucunda neler olacağı hususuna da bu düzenlemede yer verilmektedir.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin yenilenmesi ile ilgili maddede ise, TBMM üye sayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verilebileceği gibi Cumhurbaşkanının da seçimlerin yenilenmesine karar verebileceği, her iki durumda da birlikte

seçime gidileceği hususu düzenlenmektedir. Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir.

- Olağanüstü hal yönetimi ile alakalı maddede, Cumhurbaşkanının; tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım halleri, savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketleri, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde olağanüstü hal ilan edebileceği düzenlenmiştir.
- Anayasa değişikliği çerçevesinde kaleme alınan bir diğer madde de ise, disiplin mahkemeleri dışında askeri mahkemelerin, sadece savaş halinde asker kişilerin görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askeri mahkemelerin tesis edilmesi dışında kurulamayacağı düzenlenmiştir.
- Hâkimler Savcılar Kurulu'nun yapısına, ismine, üye sayısına, üyelerin seçim süresine ve biçimine yönelik düzenlemeler yer almaktadır.
- Bütçe ve kesin hesap maddesine ilişkin birtakım düzenlemelerde anayasa değişikliği içerisinde yer almaktadır. Bu çerçevede, kamu idarelerinin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılması ve bütçe kanununa, bütçeyle ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulmaması düzenlemede yer almaktadır. Ayrıca, Cumhurbaşkanının bütçe kanun teklifini, mali yılbaşından en az 75 gün önce TBMM'ye sunması, bu teklifin bütçe Komisyonunda görüşülerek 55 gün içinde kabul edilmesi ve komisyondan çıkan metin ve raporunda Genel Kurulda görüşülerek mali yılbaşına kadar karara bağlanması hususu da bu değişiklikte dikkat çekmektedir. Yeni bütçe kanunu ve geçici bütçe kanununun çıkarılamaması durumunda bir önceki yılın bütçesi yeniden

değerleme oranına göre artırılarak uygulanır ibaresi de başkanlık sistemlerinde ortaya çıkan bütçe sorunlarına ilişkin bir çözüm olarak ön plana çıkmaktadır.

- Cumhurbaşkanlığı sistemine uyumun sağlanabilmesi amacıyla anayasanın farklı maddelerinde bulunan bazı ifadelerin değiştirilmesi ya da metinden çıkarılması düzenlemede bir diğer madde olarak kaleme alınmıştır.
- Geçici bir maddeye yer verilerek, TBMM 27. Yasama Dönemi milletvekili genel seçimi ve Cumhurbaşkanı seçiminin 3.11.2019 tarihinde birlikte yapılacağı düzenlenmiştir. Meclisin seçim kararı alması durumunda ise milletvekili genel seçimi ile cumhurbaşkanlığı seçiminin birlikte yapılacağı ifadesine yer verilmiştir. Bu maddede, hükümet sistemi değişikliğinin doğurduğu uyumsuzlukların meclis iç tüzüğünde ve kanunlarda belirli bir süre içerisinde yapılacağı belirtilmiştir. Diğer taraftan HSK ile ilgili çeşitli ibarelerin yanı sıra Askeri hâkim ve savcıların durumlarına ilişkinde ifadeler yer almaktadır.
- Halk oylamasına sunulan anayasa değişikliğinin son maddesinde ise, yukarıda bahsi geçen ve düzenlemelere konu olan değişikliklerin yürürlüğe girme tarihleri belirtilmiştir. Bunlar içerisinde en dikkat çekici olan ve büyük bir değişime hemen kapı aralayan "Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişiği kesileceğine" dair hükmün kaldırılmasının, değişikliğin yayımı tarihinde yürürlüğe girecek olmasıdır.

16 Nisan referandumunda halkın önüne getirilen değişikliklerin genel itibariyle çehresi bu şekildedir. Halkoylamasına ilişkin siyasal çevrelerin ne söylediği, partilerin bu çerçevede ortaya koyduğu kampanyalar, şüphesiz referandum sonucuna dolayısıyla hükümet sistemi değişikliğine doğrudan etki etmiştir.

YSK'nın 11 Şubat'ta 2017 tarih ve 2017/75 sayılı kararında, mevzuat uyarınca referandumdan en az altı ay öncesi itibariyle illerin en az yarısında teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini gerçekleştirmiş olan partilerin sandık kurullarına üye verebilecekleri ve seçmen kütüklerini alabilecekleri belirtilmiştir. Karar çerçevesinde seçimlere katılma şartlarını sağlayan partiler, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Anavatan Partisi (ANAP), Bağımsız Türkiye Partisi (BTP), Büyük Birlik Partisi

(BBP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkların Demokratik Partisi (HDP), Hür Dava Partisi (HÜDA PAR), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Saadet Partisi (SP) ve Vatan Partisi'dir (YSK 2017).

3.10.2. Anayasa Değişikliğine Muhalif Olanların Görüşleri

Genel itibariyle hükümet sistemi değişikliğini içeren Anayasa değişikliğinin ortaya çıkmasından oylanmasına kadar muhalif olanların, 2011-2013 yılları arasında yeni anayasa yapım sürecinde de mevcut sistemin devamından taraf olanların olduğu görülmektedir. Anayasa değişikliğinin birçok açıdan mahzurlu olduğuna kanaat getiren siyasal partiler, bu değişikliğin referandumda kabul edilmemesine yönelik aktif bir kampanya süreci yürütmüşlerdir. Bu kampanyalarda daha çok ana muhalefet partisi olarak CHP'nin başrol oynadığı görülmektedir. CHP'nin yanı sıra mecliste grubu olan bir diğer parti HDP, meclis dışından Saadet Partisi, Vatan Partisi ve Anavatan Partisi'de bu süreçte çeşitli etkinliklerle referandumda "hayır" kampanyasına destek vermişlerdir.

3.10.2.1. CHP'nin Referanduma İlişkin Savları

CHP'nin hükümet sistemi değişikliği karşıtlığı 2011-2013 yıllarında yeni anayasa yapma çalışmaları sırasında takındığı tutuma da uygun düşmektedir. Bu çerçevede Cumhuriyet Halk Partisi hükümet sistemi değişikliği odaklı anayasa değişikliğine muhalif olduğunu açıklamış ve bu çerçevede muhalif siyasal partiler içerisinde en büyük kampanyayı yürütmüştür. CHP mevcut sistemi sahiplenici bir tavırla, 15 Temmuz öncesinde "Başkanlık sistemini kan dökmeden bu ülkede gerçekleştiremezsiniz" (https://www.ntv.com.tr, 2018) ifadesini kullanması, CHP'nin sistem değişikliğine ne denli karşıt olduğunu göstermektedir. Referanduma giden süreçte başta ilk başlarda milliyetçi kesimin hassasiyetlerine hitap eden bölünme, federalizm gibi vurgularda bulundu. Daha sonrasında "rejim değişikliği" söylemiyle de Ulusalcı-Kemalist seçmeni ikna etmeye çalıştı. Anayasa değişiklik teklifinin ortaya çıkmasından sonra ise Erdoğan karşıtlığı üzerinden söylemler üretilerek bu karşıtlık çerçevesinde politize olmuş HDP seçmeni gibi kitlelere hitap edilmek istendi. 16 Nisan referandumuna yaklaştıkça söylemlerin nispeten yumuşadığı ve sert karşıtlık yerine seçmenle uzlaşma sağlamaya yönelik ifadelerin tercih edildiği

görülmektedir. Zira o dönem yapılan anketlerde de açıkça görüldüğü üzere seçim sonucunun kararsızların tercihine bağlı olması, bu kitlenin ikna edilmesi arayışına yönlendirmiştir. Her ne kadar pozitif söylem kullanılmaya çalışılsa da, geri planda bir gelecek korkusu üretildiği ve söz konusu tüm argümanların bunun üzerine inşa edildiği göz ardı edilemez bir gerçektir (Laleoğlu, 2016).

CHP hükümet sistemi değişikliğine ilişkin yürüttüğü kampanyaya dair birtakım kurumsal materyaller üreterek toplumu yönlendirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, CHP Ocak 2017'de" Anayasa Değişikliği Ne Getiriyor?" isimli bir kitapçık yayınlayarak 30 Soru- 30 cevap şeklinde Anayasa Değişikliği tasarısının Anayasa Komisyonundan çıktığı hale ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Söz konusu eserde parlamenter sistemin parametreleri çerçevesinde hükümet sistemi önerisinin eleştirildiği görülmektedir. Kitapçık daha çok söz konusu önerinin kabul edilmesi durumunda Cumhurbaşkanı'nın bir tek adam rejimi kuracağı savını ileri sürmektedir (Tezcan, 2017). Neden hayır dediklerini kısaca açıklamak üzere, CHP internet sitesinde de yer alan, 10 maddelik kısa bir bilgilendirme notu hazırlamışlardır. Sistemin olumsuz olarak yorumladıkları taraflarını açıklayarak kampanyalarını bu çerçevede yürütmüşlerdir. Bu on madde şu şekilde sıralanabilir (https://www.chp.org.tr/Public/0/Other/NEDEN%20HAYIR.pdf):

- Yasama, yürütme ve yargıya tek bir kişi hâkim olacak ve cumhuriyet rejimi son bulacak,
- Cumhurbaşkanı olan kişinin partili olabilecek olması sistemi parti devleti haline dönüştürecek,
- Başkan kanun yerine geçebilecek kararname çıkararak meclisi fiilen hükümsüz kılacak, meclisi fesih edebilecek, meclisin etkisi ve yetkisi kalmayarak milletin hizmet taleplerine karşılık veremeyecek,
- Başkan, başkan yardımcıları ve bakanlar olası bir suç işleme durumunda 400 milletvekili izni olmaksızın mahkemeye çıkarılamayacak olması, sorumsuz bir yönetim meydana getirecek,
- Başkanın yargıda atama yetkilerini kullanarak, hâkim ve savcıları tahakküm altına alacağı ve yargı mensuplarının başkanın sözünden çıkmayacağı için hukuk düzeninin ortan kalkacağı,

- Ekonominin tek kişi insiyatifinde olması sebebiyle keyfi uygulamalarla sıkça karşılaşılacağı ve bu çerçevede ekonomik krizlerin kaçınılmaz olarak yaşanacağı,
- Ülke yönetmede bütün alanlarda tek söz sahibi kişinin başkan olacağı ve ortak aklın devreden çıkarak ülkenin kaos ve teröre sürükleneceği,
- Toplumun ortak alanları olan camiye, kışlaya, adliyeye, okula siyasetin hâkim olacağı, dolayısıyla bu kurumların başkanın siyasal çizgisine göre şekillendirileceği,
- Başkanın devlet kurumlarını bölgelere ayırarak devletin bölünmesine ve üniter yapının bozulmasına yol açacağı,
- Başkan'ın tarihte padişahlara ve Atatürk'e bile verilmeyen yetkilerle donatıldığı ve bunun seçilmiş krallık olacağı görüşlerine yer verildiği görülmektedir.

CHP 16 Nisan Referandumu ile Anayasa değişikliğinin gerçekleşmesi sonucunda Referandum da bazı usulsüzlükler yapıldığı iddiasıyla bu seçimlerin sayılmaması ve tekrar yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. 19 Nisan 2017 tarihinde toplanan Merkez Yönetim Kurulu ve 25 Nisan 2017 tarihinde toplanan Parti Meclis'i toplantılarında 16 Nisan Referandumu'nun "mühürsüz seçim" olarak tarihe geçtiği dile getirilerek, seçimlerin tekrar edilmesi için tüm hukuki hamlelerin yapılacağı deklare edilmiştir. Ayrıca Referandum sürecinde muhalif olanlara baskı yapıldığına dair tek tek olaylar sıralanarak iddialarda bulunulmuştur. Diğer taraftan yine olaylar tek tek sıralanarak Devlet kaynaklarının referandumdan değişikliğin çıkmasına yönelik kullanıldığı ileri sürülmüştür (CHP, 2017).

3.10.2.2. HDP'nin Referanduma Dair Görüşleri

Mecliste grubu olan ve Anayasa değişikliğine muhalif olan bir diğer partide Halkların Demokratik Partisi'dir. HDP'nin referandum kampanyası çok canlı ve etkin bir biçimde sürdürmediği bilinmektedir. Bu duruma milletvekillerinden ve belediye başkanlarından bir kısmının tutuklu bulunmasının neden olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla partinin etkin bir çalışma ortaya koymaması temelde terör ve şiddetle arasında mesafe bırakmaması, her fırsatta terör örgütü üyelerine sözcülük yapması ile doğrudan ilişkilidir. HDP çok görünür olmamakla birlikte

büyükşehirlerin önemli merkezlerinde kurdukları çadırlar, az miktarda açık hava etkinlikleri ve TV'de dönen kısa süreli reklam filmlerinin eşliğinde bir kampanya yürüttüğünü belirtmekte fayda var (Emre, 2017; OSCE, 2017: 13). HDP referanduma ilişkin yürüttüğü kampanya çerçevesinde, referandumda neden hayır denmesi gerektiğine ilişkin, internet sitesinde de yer alan, bir doküman hazırlamıştır. Söz konusu dokümanda neden hayır denmesi gerektiğine ilişkin sebepler parti tarafından şu şekilde sıralanmıştır (HDP, 2017a):

Anayasa değişikliğinin,

- Tekçi, milliyetçi ve cinsiyetçi bir muhtevaya sahip olması,
- Halkın seçici iradesi hükmünü kaybedecek biçimde şekillendirmesi ve yetkiyi tek kişiye vermesi,
- Yetkililerin suç işlemesi halinde yargılanmalarını neredeyse imkânsız hale getirmesi,
- Tek kişinin hem başkan, hem hükümet hem de mahkeme olmasına yol açması,
- OHAL uygulamasının tek kişinin insiyatifine terk edilerek, sürekli OHAL'in yaşanmasına imkân tanıması
- Toplumsal çoğulculuğun ortadan kalkmasına neden olması gibi hususlar HDP'nin değişikliğe muhalif olmasının sebepleri olarak sunulmaktadır.

Referandum sürecinde HDP ile CHP kampanyalarında ortak olan "tek adam" ve "rejim değişikliği" vurgusu kampanya sürecinde muhalif siyasal kanadın en çok dillendirdiği hususlar olarak ön plana çıkmaktadır. HDP'nin tezlerine bakıldığında tabanının hassasiyetlerine vurgu yapan kısımlar hariç, diğer söylem ve muhalefet etme nedenleri CHP'nin kampanyasıyla büyük benzerlik taşımaktadır. Diğer taraftan HDP'de CHP'nin referandum sonrası itiraz ettiği gibi, referandumda usulsüzlükler olduğunu ileri sürerek bu hususta bir rapor yayınlamıştır. Söz konusu raporda oluş tarihine göre referandum çalışmalarını engellemeye yönelik saldırılar olarak değerlendirilen olaylar tek tek sıralanmıştır. Bu bağlamda referandumun demokratik meşruiyeti olmadığı tezi işlenmiştir (HDP, 2017b).

3.10.2.3. Anayasa Değişikliğine Muhalif Olan Diğer Siyasal Partilerin Görüşleri

Anayasa değişikliğine muhalif kanatta yer alan Saadet Partisi, hükümet sistemi değişikliğini kapsayan anayasa değişikliğine niçin karşı olduklarını, internet sitelerinde de yer aldığı üzere, Mart 2017'de yayınladıkları 32 sayfalık bir kitapçıkla izah etmeye çalışmışlardır. Referandum sürecinde "Niyet Hayır, Akıbet Hayır" cümlesinin yer yer zikredildiği görülmektedir. Saadet Partisi anayasa değişikliğinin iki parti arasında anlaşılarak süratle meclisten geçirilmesi ve Cumhurbaşkanının imzası ile referanduma götürülmesi sürecinin çok hızlı işletilmesi sebebiyle toplumun değişikliği gerektiği gibi anlayamadan sandığa gitmek zorunda kalındığının altını çizmektedir. Ve bu referandum sürecinde AK Parti'yi 15 Temmuz sonrasında bir olan milleti, bu değişiklik üzerinden kutuplaştırdığını ileri sürmektedir. Saadet partisi söz konusu kitapçıkta düzenlemenin yargı, yürütme ve yasamaya ilişkin doğuracağı sıkıntılardan ayrı ayrı bahsetmektedir. Genel itibariyle vurgulanan sakıncaları şu şekilde sıralanabilir (Saadet Partisi, 2017):

- Yürütme ve yasamanın kendi istekleriyle birlikte seçime gitme düzenlemesi ciddi problemler doğuracaktır.
- Meclis'e yürütmeyi denetleme imkânı verilmiş olsa da, verilen yetkilerin kısıtlı ve yetersizdir.
- Seçilmemiş veya Meclis onayına sunulmamış Cumhurbaşkanı yardımcısının Cumhurbaşkanına vekâlet edecek olması ciddi sakıncaları beraberinde getirmektedir.
- Sistemin nasıl teşkilatlanacağı ve kamu görevlilerinin konumlarına ilişkin esasların nasıl olacağının belirlenmemiş olması tedirginlik oluşturmaktadır.
- HSK üyelerinin doğrudan veya dolaylı olarak Cumhurbaşkanı tarafından atanacak olması, HSK'nın Cumhurbaşkanı tarafından kontrol edilmesi sonucunu doğuracaktır.
- Değişiklikle anayasanın ilgili maddesine eklenen "tarafsız" ibaresinin şeklen düzenlemenin ilerisine gidemeyeceği ve yargının Cumhurbaşkanına tanınan yetkiler dolayısıyla taraflı olacağı düşünülmektedir.

- Cumhurbaşkanı'nın partili olmasının yolu açılması, Cumhurbaşkanlığı makamı için elzem olan "Tarafsızlık" ve "Eşitlik" ilkelerinin tesisini çok güçleştirecektir.

Saadet Partisi Cumhurbaşkanlığı sisteminin taşıdığı sakıncalar sebebiyle sisteme karşı çıktıklarını, zira Türkiye'de başkanlık sistemine ilişkin ilk öneriyi Milli Görüş partilerinin sunmuş olduğunu ifade ederek, sisteme kategorik olarak karşı olmadıklarını izah etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede özellikle partili Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanı'nın Meclis'i feshi gibi bazı düzenlemeler gelecekte ciddi sorunlara yol açabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan yürütmenin tek elde toplanmasını sağlayan Cumhurbaşkanlığı sisteminin güçlü bir icraat mekanizması ortaya çıkararak yönetimde istikrara hizmet edeceğine inanılmaktadır. Bu düzenlemedeki en temel sorunun yasama-yürütme-yargı arasındaki denge ve denetleme mekanizmalarını başkanlık sisteminin ruhuna uygun olarak tesis edilmemesi olarak ifade etmektedirler.

Vatan Partisi'de anayasa değişikliğine muhalif olan partilerden biridir. Ocak 2017 ve sonrasında yapılan birtakım etkinliklerle referandumda "Hayır" kampanyasına katkıda bulunmuşlardır. "Cumhurbaşkanlığı Sistemi" önerisinin TBMM gündemine girmesi hasebiyle Vatan Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek parti olarak görüşlerini açıklamışlardır. Bu çerçevede sisteme karşı olma nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Perinçek, 2017):

- Başkanlık sistemi tartışmaları neo-liberal politikaların dayatması sonucu ortaya çıkan Milli Devleti zayıflatma projesinin bir uzantısıdır. Milli devletin hükümet sistemi parlamenter sistemdir. Cumhurbaşkanlığı sistemi milli devleti küçültülmesiyle sonuçlanacaktır.
- Söz konusu düzenleme Cumhurbaşkanı'na ceza sorumluluğu getirmekle birlikte yürütme organı uygulamalarından ve çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerden sorumlu olmayacaktır. Bu durum sorumsuz yönetim dönemini başlatacaktır.
- Cumhurbaşkanına karanameler aracılığıyla yasama yetkisi verilerek, TBMM'nin birçok yetki ve sorumluluğu elinden alınmaktadır. Cumhurbaşkanının kararname ile kamu tüzel kişiliği tesis edebilmesi,

merkezi devlet yapısını değiştirebilme salahiyetini eline alması demektir. Diğer taraftan TBMM yaptırım gücü olan denetleme mekanizmalarını kaybetmektedir. Bu durum olağanüstü koşullarda orduya verilen sıkıyönetiminde kaldırılmasıyla birlikte okunduğunda TBMM'nin yok hükmünde olduğu sadece Cumhurbaşkanının insiyatifinde olan bir sistemin ortaya çıkacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

- 15 Temmuz ve sonrasında ortaya çıkan koşulları ikinci İstiklal savaşı olarak okuyan Vatan Partisi, bu şartlarda milli birliğin hayatiyetine vurgu yapmaktadır. Cumhurbaşkanlığı sistemi önerisinin ve sonrasında ortaya çıkacak sürecin milli birliğe zarar vererek, kutuplaşmalara yol açacağı kaygısı ifade edilmektedir.
- Milleti birleştiren Devlet kurumunun meclis olduğu, bu sebeple yetkilerinin budanması şöyle dursun daha da güçlendirilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Toplumun tümünü temsil eden bir Meclisin, milleti disipline edebileceği ve birlik içerisinde hareket edilebilmesini sağlayacağı ileri sürülmektedir. Sorumsuz bir Cumhurbaşkanının Meclisin oluşturabileceği birlikteliği sağlaması mümkün görünmemektedir.
- İstiklal Savaşının meclis hükümetiyle kazanıldığına atıfta bulunarak, güçlü meclisin güçlü orduyu mümkün kılacağı düşünülmektedir.
- Türk siyasal hayatında ve anayasa geleneğinde güçlü hükümetin anahtarı hep güçlü meclis olagelmiştir. Yürütme organı bir partinin organı olarak algılanması sebebiyle meclisin güçlü olmasıyla ancak toplumsal birlik sağlanabilir ve mevcut krizler aşılabilir.

Vatan Partisinin Anayasa değişikliğine karşı olmasının temelinde yatan en büyük nedeninin, Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktür itibariyle büyük bir saldırı altında olduğu ve bu saldırıların ancak milli birliğin daha sıkı bir biçimde tesis edilmesiyle mümkün olabileceği inancı olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin toplumsal birlikteliğe zarar vereceğine inanılmaktadır (Gültekin, 2017).

Referandumda "hayır" diyeceğini açıklayan ve bu çerçevede çağrıda bulunan bir diğer partide Anavatan Partisidir. Anavatan Partisi Genel Başkanı İbrahim Çelebi

hükümet sistemi değişikliğini içeren anayasa değişikline karşı olma sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır (Çelebi, 2017):

- Rejim değişikliği getirmektedir. Önerilen rejim "tek adam" rejimidir. Ortadoğu rejimlerine benzeyen bu sistem bireysel erke dayanmaktadır.
- Kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı bir sistem önerilmektedir. Yürütmeyi denetleyecek mekanizmaları ya ortadan kaldırmakta ya da oldukça zayıflatmaktadır.
- Cumhurbaşkanına adeta devleti yeni baştan kurma yetkisi verilmektedir. Yetkilerin (yürütme-yasama-yargı) Cumhurbaşkanına verilmektedir. Tasarlanan bu sistem devleti değil, devletin başındaki kişiyi güçlendirmektedir. Diğer taraftan referandum kişiselleştirilmektedir.
- Anayasa değişikliği süreci toplumsal kutuplaşmaya yol açmaktadır. Bu bağlamda da referandumun zamanlaması oldukça yanlıştır.
- Sistem değişikliğini önerenler söz konusu değişikliği Turgut Özal ile refere etmektedir. Bu sistem Özal ile refere edilmesi mümkün değildir. Zira Özal'ın öngördüğü sistem ABD modeli orijininden hareketle inşa edilmiş bir başkanlık sistemidir.
- Anayasa değişikliğine ilişkin maddeler oldukça amatörce hazırlandığı görülmektedir.
- Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı bağlamında sistem büyük krizlere gebedir.
- Mecliste grubu olan parti milletvekillerini bakan yapma yoluyla milletvekilliği düşürülebilmesi ve söz konusu partinin parti grubunun bu yolla dağıtılabilmesi mümkün görünmektedir.
- OHAL sürecinde referandum yapılması da sistem değişikliği üzerinde ciddi bir şaibeye yol açacaktır.
- Anayasa değişikliğini önerenlerin ileri sürdüğü vesayet sisteminin mevcut olmadığına inanılmaktadır.
- 18 yaşında kişilerin milletvekili olabilmesi çok realist değildir ve milletvekili olabilmenin yaşının değiştirilmesi popülizm amaçlıdır.
- 2010 Anayasa değişikliği, vesayetin kaldırıldığı ve demokratikleşme süreci işlediği iddia edilerek toplumun onayını almıştı lakin kabulünden sonra

ciddi birtakım sorunlara yol açtığı görülmüştür. Bu anayasa değişikliğinin de içeriği 2010 Anayasa değişikliğinin ortaya çıkardığı birçok kritik olay gibi tarihi hatalara sebebiyet verecek niteliktedir.

ANAP'ın çok aktif bir referandum kampanyası düzenlediği söylenememekle birlikte, yaptığı birtakım çalışmalarla Anayasa değişikliklerine muhalif olma sebepleri dile getirilerek, seçmenden "hayır" oyu vermesi talep edilmiştir. ANAP'ın söylemlerinde diğer muhalif siyasal partilerinde kullandığı üzere "Tek adam rejimi" ibaresinin yer aldığı vurgulanması gereken bir husus olarak görülmektedir.

3.10.2.4. Referandum Değişikliğine Muhalif Olan Siyasal Partiler Dışındaki Aktörlerin Genel Görüşleri

Türkiye'nin en büyük örgütlü yapılarından olan sendikaların referanduma dair görüşleri şüphesiz sonucu etkileyecek nitelikte büyüktür. Bu nedenle sendikalardan muhalif olanların görüşlerini tezin bu başlığı altında zikretmemiz gereklidir. En büyük üçüncü işçi sendikaları konfederasyonu olan DİSK 16 Nisan Referandumuna yönelik aktif bir hayır kampanyası yürütmüş bu çerçevede broşürler, el ilanları, afişler hazırlayarak üyelerini ve toplumu neden hayır denmesi gerektiği noktasında bilgilendirmeye ve yönlendirmeye çalışmıştır. 16 maddelik bir bildiriyle anayasaya değişikliğine muhalif olma nedenlerini deklare etmişler ve özellikle işçileri hayır demeye davet etmişlerdir. Genel itibariyle anayasa değişikliğinin demokrasiyi yok edeceği kabulünden hareketle, işçi haklarının zayi olacağı kanaati üzerinden söylem üretmişlerdir (DİSK, 2017). Memur sendikaları konfederasyonları arasında üye sayısı bakımından 3. sırada bulunan Kamu Emekçileri Sendikaları Konfedarasyonu (KESK)'te Anayasa değişikliğine muhalif olan sendikal hareketlerden bir diğeridir. KESK referandumda oy verenlerin neden hayır vermesi gerektiğine dair basın toplantıları, salon programları, broşür ve afiş basımı ve dağıtımı gibi çeşitli etkinlikler aracılığıyla öncelikle hitap ettikleri kesim olan memurları ve nihayetinde tüm toplumu ikna etmeye çalışmışlardır. KESK "Kamu emekçileri 'Tek Adam Rejimine' hayır diyor!" başlığıyla hazırlanmış broşürlerle, Anayasa değişikliğine niye muhalif olduklarını ortaya koymaya çalışmışlardır (KESK, 2017). KESK'in

kullandığı "Tek Adam Rejimi" ifadesi muhalif siyasal partilerin söylemlerinde de yer alması dikkat çekici bir unsurdur.

Türkiye Barolar Birliği'nin Anayasa Değişikliği Teklifini karşılaştırmalı ve açıklamalı olarak madde madde kaleme aldığı bildiride, maddelerin yol açacağına inanılan sorunlara vurgu yapılmıştır (TBB, 2017a: 105-158). Seçime yakın tarihlerde ise web sayfasından 8 sayfalık bir bildiri yayınlayarak, Anayasa değişikliğine neden karşı olduklarını açıklamışlardır. Bu bildiri, düzenlemenin istikrarı kalıcı olarak bozma tehlikesini taşıdığını, meclisin başkan karşısında güçsüz hale getirildiğini, hâkim ve savcıların bir siyasal parti başkanına bağlanacağını ve sistemin bir şahıs devleti öngördüğünü iddia etmektedir (TBB, 2017b). TBB Başkanı Metin Feyzioğlu gazetelere verdiği demeçlerle, davetli olarak katıldığı salon programlarında ve basın toplantılarında hayır kampanyasına aktif bir biçimde destek vermiştir.

Türkiye Tabipler Birliği ve Türk Mühendis ve Mimar Odalar Birliği'de "Tek Adam Rejimi ve Dikta Anayasası" olarak gördüklerini beyan ettikleri Anayasa değişikliğine hayır dediklerini deklare etmişlerdir. Anayasa değişikliğinin Cumhurbaşkanına çok fazla yetki verdiğini ve bu yetkileri denetleyecek mekanizmaları da güçsüzleştirdiği ileri sürülerek, bu tablonun ülkeyi otokratik bir yönetime götüreceği iddia edilmiştir (TTB, 2017).

Anayasa değişikliğine karşı olanların arasında akademisyenlerinde var olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda "Önce Demokrasi" inisiyatifi çerçevesinde bir araya gelen anayasa hukuku ve siyaset bilimi uzmanları Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği (ANYASADER) tarafından organize edilen çalışmalarla 16 Nisan referandumuna ilişkin görüşlerin yer aldığı bir rapor hazırlamışlardır. Bu raporda usul ve içeriğe dair sorunlar dile getirilerek Anayasa değişikliğinin gerçekleşmemesi gerektiği savunulmuştur (ANAYASADER, 2017).

Anayasa Hukukçusu İbrahim Ö. Kaboğlu kaleme aldığı yazılarla ve katıldığı toplantılarda yaptığı sunumlarla referandum süreci içerisinde anayasa değişikliğinin demokratik işleyişi daha fazla bozacağı için hayır denmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Kaboğlu 2017a; Kaboğlu 2017b). Anayasa değişikliğinin halkoylması sonucu kabul edilmesinin ardından Kaboğlu "15 Temmuz Anayasası" isimli bir kitap yayınlayarak, bu anayasal değişikliğin tarihsel arka planını, düzenlemenin neler içerdiğini ve 3 Kasım 2019 seçimlerinin ardından tümüyle yürürlüğe girecek düzenlemenin hayata

geçmeden önce sivil toplum kuruluşlarının, gönüllü organizasyonların sivil inisiyatifle bir anayasa çalışması yapması gerektiğini kaleme almıştır. Referandumda halk neyi oyladı başlığı altında 33 sorudan ve bu sorulara verilen cevaplarla oluşturulan bir bölümle, aslında bu değişikliğin neredeyse tamamıyla antidemokratik karakterde olduğunu iddia etmiştir. İktidarın bir süredir Anayasa'ya aykırı uygulamalara devam ettiğini ve bu uygulamalarının üzerine OHAL'in de eklenmesiyle rejimin çok otoriter bir görünüme büründüğünü ileri sürerek Anayasa değişikliğinin bu atmosferde gerçekleştirilmesinin bile başlı başına ciddi bir problem olduğu ileri sürülmektedir. Diğer taraftan bu atmosferin sonucunda ortaya çıkan "%50" hassas dengesinin aslında demokratik açıdan "hayır" lehine tecelli edeceğini dile getirmektedir (Kaboğlu, 2017c).

Anayasa değişikliğine muhalif olan Anayasa hukukçularından bir diğeri de Kemal Gözler'dir. 16 Nisan Referandumu gerçekleşmeden kısa bir süre önce, evvelce kaleme aldığı makalelerden oluşan bir kitap yayınlayarak, düzenlemenin neler getireceğini okuyucularla paylaşmıştır. Bu çalışmada, Anayasa değişikliğini halkoylamasına götürenlerin düzenlemenin kuvvetler ayrılığını getireceğini iddia ettiklerini, ancak aksine bu düzenlemenin yasama ve yürütme kuvvetlerinin Cumhurbaşkanında birleşmesi ve yargının da bağımlı hale getirilmesi üzerine inşa edilmiş bir değişiklik olacağı ifade edilmektedir. Bu çerçevede kuvvetler ayrılığının olmayacağı bu sistemde hürriyetlerden ve anayasadan söz etmenin mümkün olmayacağı da ileri sürülmektedir. Gözlere göre halkoylamasına sunulan sistem önceden uygulaması görülmüş herhangi bir demokratik hükümet sistemine benzememektedir ve bu nedenle önerilen sisteme ancak "Neverland hükümet sistemi" ismi verilebilir. Bunun yanı sıra referandum sürecinde hem evet hem hayır cephesinde siyasallerin propaganda argümanı olarak kullandıkları birtakım ifadelerin düzenleme ile alakası olmadığı da ifade edilmektedir. Bu anayasa değişikliğini anayasaların varlık sebebine aykırı bir düzenleme olarak yorumlayan Gözler, referandum ile gerçekleştirilecek düzenlemeyi "suistimalci anayasa değiikliği" olarak nitelendirmektedir. Hükümet sistemlerinin özgün modeller oluşturulmak gayesiyle kurgulanabilecek bir yapı olmadığı, kuvvetler ayrılığı teorisi ve bu teoriye dayalı modellerin mevcut olduğu bu bağlamda söz konusu prototiplerden sapmanın ülke demokrasisini bir deney laboratuvarına dönüştüreceğini iddia ederek önerilen

düzenlemenin çok büyük bir demokrasi krizine yol açacağı öngörüsünü dile getirmektedir (Gözler, 2017).

Anayasa değişikliğine muhalif olan ve bu hususa ilişkin bir kitap kaleme alan diğer bir isim de geçmişinde sendikada görev almış, kaymakam vekilliği görevini icra etmiş, özel sektörde çalışmış, Refah Partisi ve AK Parti milletvekilliği yapmış Ersönmez Yarbay'dır. Kitapta Cumhurbaşkanlığı siteminin olumlu ve olumsuz yönlerini sıralamış ve bu karşılaştırmanın sonucunda değişikliğin yürütmeyi çok fazla güçlendirmesi sebebiyle ve yönetim geleneğimizin kodlarında bulunması dolayısıyla Türkiye'nin hızla otoriterleşeceği, diktatörleşmeye doğru kayılacağı, partili Cumhurbaşkanının meclisi etkisiz kılacağı, yargının yürütmenin gölgesinde kalacağı vb. olumsuz projeksiyonları dile getirilmiştir (Yarbay, 2017).

3.10.3. Anayasa Değişikliğine Taraf Olanların Düzenleme İle İlgili Görüşleri

2011 yılında gerçekleştirilen genel seçimler sonrası tesis edilen Anayasa Uzlaşma Komisyonu çalışmalarında da hükümet sistemi değişikliği öneren AK Parti, Cumhurbaşkanlığı sisteminin de hem tasarlayıcısı hem savunucusu konumundadır. AK Parti'nin bu bağlamda hükümet sistemi değişikliğini isteme çizgisinde bir değişim olmadığını söylemek mümkündür. Anayasa değişikliğine taraf olanlar içerisinde 2011-2013 döneminde net bir biçimde hükümet sistemi değişikliğine karşı çıkan MHP'nin bu değişen tavrı oldukça dikkat çekicidir. Nitekim bu Anayasa değişikliğinin gerçekleşmesine yönelik ilk adımı atanda MHP olmuştur. Anayasa değişikliğini vatandaşlara anlatarak, bu değişikliği halkın onayından geçirmeye çalışan başlıca siyasal aktör AK Parti olmakla birlikte, MHP'nin de bu hususta önemli çalışmalar yaptığını dile getirmek gerekir. Düzenlemeye destek veren diğer siyasal partilerin ve aktörlerinde süreçte olumlu rol oynadıkları görülmektedir. Söz konusu tüm aktörlerin anayasa değişikliğine dair ileri sürdükleri argümanları zikretmekle beraber, özellikle muhalif olanların isnatlarına verilen cevaplara da bu bölümde yer verilecektir.

3.10.3.1. AK Parti'nin Referanduma İlişkin Tezleri

AK Parti'nin üyeleri iktidara geldikten sonra çeşitli vesilelerle hükümet sistemi değişikliğini gündeme getirmiş ve özellikle başkanlık sistemi arzuladıklarını ifade etmişlerdir. Bu isteğe uygun olarak 2011-2013 yılları arasında yeni bir anayasa yapmak amacıyla kurulan ve faaliyet gösteren Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na verdiği yeni anayasa önerisinde hükümet sistemi olarak bazı kısımları değiştirilmiş bir başkanlık sistemine yer vermiştir. Her ne kadar yeni anayasa yapılamamış olsa da AK Parti'nin güçlü bir biçimde istediği başkanlık sistemi tartışmaları gündemden düşmemiştir. 2015 genel seçimlerinde de AK Parti seçim beyannamesinde hükümet sistemi değişikliğinin amaçlandığını, bu bağlamda başkanlık sistemini benimsediklerini kamuoyuna deklare ederek vatandaşlardan oy istenmiştir. Nitekim hemen hemen tüm partilerin seçim kampanyalarında başkanlık-parlamenter sistem tartışmaları temel bahislerden biri olmuştur. 15 Temmuz darbe girişiminin akamete uğratılmasında Devletin başı ve Başkomutan vasıflarıyla en önemli rollerden birini oynayan Recep Tayyip Erdoğan, 15 Temmuzda gösterdiği liderlikle halkın güvenini tam olarak kazanmıştır. Milletin Recep Tayyip Erdoğan'a duyduğu bu güven, MHP'nin ilk adımı atmasıyla girilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi değişikliği sürecinde ikna edici rolüyle halkoylamasının evet lehinde sonuçlanmasında en stratejik aktör olarak ön plana çıkarmıştır. Her ne kadar bu süreçte Recep Tayyip Erdoğan resmi olarak AK Parti üyesi olmasa da, AK Parti üzerinde bir etkisi olduğu bilinmektedir.

AK Parti 16 Nisan referandum sürecine yönelik başta 2010 Anayasa değişikliği referandumu olmak üzere 15 yıllık siyaset ve seçim tecrübelerinin yol göstericiliğinde strateji ve söylem oluşturmuştur. Bu referandumda öncekilerden biraz daha farklı olarak MHP faktörünü de göz ardı etmeden kampanya sürecini inşa ettiği görülmektedir. AK Parti temsilcilerinin eylem ve söylemlerine bakıldığında referandum stratejisinin üç ana hedef etrafında biçimlendiği görülmektedir. İlki, anayasa değişiklik teklifinin içerdiği maddelerin vatandaşa iyi anlatılmasıdır. İkincisi, süreçte pozitif ve kucaklayıcı bir dil kullanılarak kimseyi ötekileştirmeden ve yaftalamadan ortak değerler üzerinden sisteme duyulan ihtiyacın gözler önüne serilmesidir. Sonuncusu ise, seçmen ile son derece kuvvetli bağı olan ve

söylemlerine birincil derecede odaklanılan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylem ve eylemlerinin takip edilmesidir. Diğer bir deyişle AK Parti'nin Erdoğan'ın söylemleri çerçevesinde kampanyasını şekillendirmesidir (Ayvaz, 2017).

AK Parti Cumhurbaşkanlığı sistemini anlatmak üzere birçok materyal kullanmıştır. Referanduma yönelik kamuoyunun merak ettiği sorulara cevap bulabilmesi için bir internet sitesi kurmuş ve halkoylaması sürecinde vatandaşları bilgilendirmek üzere üretilen birçok görsel, işitsel ve basılı materyala bu sitede yer vermiştir. Ayrıca AK Parti tarafından süreli yayın olarak çıkarılan Türkiye Bülteni dergisi de Mart sayısında yürütülen kampanyaya ve süreçte yer alan aktörlere ilişkin geniş bir muhteva ile okuyucuyla buluşmuştur (AK Parti, 2017a). Bu site biryandan oy kullanacak vatandaşlara ihtiyaç duydukları bilgileri sağlarken bir yandan da parti teşkilatının kullanacağı ekipmanlara ilişkin bilgilere de yer vermektedir. Söz konusu sitede yayınlanan, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni anlatan "kararımız evet" isimli kitapçıkta ülke bu sisteme neden ihtiyaç duyuyor sorusuna şu cevaplar verilmektedir (AK Parti, 2017b):

- Seçimlerden sonra, geçmişte olduğu gibi koalisyonlar söz konusu olmayacak, tek başına iktidarların tesis edilmesiyle siyasal istikrar kalıcı hale gelecek.
- Yürütmede tek başlılık sağlanarak, hızlı ve etkili icraatın önündeki engeller kaldırılacak. Azalan bürokrasi ve hızlanan büyüme gelecekte ulaşılması istenen hedeflere erişmeye imkân verecek.
- Vesayet sistemi tamamıyla ortadan kaldırılmasıyla, yürütme ve yasama üzerindeki tek söz sahibi merci millet olacak. Millettiğin seçtiği güçlü yasama kanun yapma ve denetleme görevlerini ifa ederken, vatandaşlar hem yasamayı hem yürütmeyi seçecek ve denetleyecek.
- Cumhurbaşkanlığı sistemiyle yaşanacak kurumsal yenilenme güvenlik politikalarının daha etkin uygulanmasını sağlayarak terörle mücadelede daha etkili olunacak, özgürlüklerde güvenlik politikalarıyla doğru orantılı olarak artacaktır.
- Meclis asıl işlevi olan yasama faaliyetlerine odaklanması, milletvekillerinin seçim bölgeleriyle daha sıkı ilişkiler geliştirmeleri halkın beklentilerine

daha hızlı cevap verilmesine yol açacak olması meclisin ve temsilin çok daha güçlü olmasına yol açacaktır.

- Cumhurbaşkanının %50 üzeri oyla doğrudan seçmenler tarafından seçilmesi, siyasette uzlaşıların artması ve kutuplaşmaların azalmasını sağlayacaktır.
- Güçlü bir yürütmeyi doğuracak olan Cumhurbaşkanlığı sistemi ülkeyi uluslararası arenada daha etkin bir aktör kılacaktır. Uluslararası düzeyde büyük krizler yaşanan dünyada bugün ihtiyaç duyulduğu gibi gelecekte de hızlı ve etkin karar alabilme kabiliyeti ülkenin sorunlara çözüm üretebilme ve öncü ülke olma yolunda elini güçlendirecektir.

AK Parti Cumhurbaşkanlığı sistemi ile vesayeti önlemeyi, yürütmede çift başlılığı ortadan kaldırmayı, siyasal istikrarsızlıkların bir daha yaşanmasının önüne geçmeyi, ekonomik istikrarsızlığa yol açabilecek koşulların tekrar oluşmamak üzere engellemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla sistemden genel manada beklenen yürütme erkinden kaynaklı istikrarsızlığa sebep olabilecek tüm şartları ortadan kaldırmasıdır (Kurtulmuş, 2017: 15-17). Cumhurbaşkanlığı sisteminin faydalarının varlığının yanı sıra burada göz ardı edilmemesi mühim olan bir diğer husus da bu hükümet sistemi değişikliğinin iki büyük kırılmanın sonucu olarak ortaya çıkan bir zorunluluk olarak okunması gerekliliğidir. Birinci kırılma, tezimizde 3. Bölümün başını oluşturan ve ayrıntılarıyla bölümün ilk sayfalarında zikrettiğimiz yasal düzenlemeler açık olmasına rağmen zorlama bir biçimde üretilmiş olan 367 kararı ve bu kararın doğurduğu Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi düzenlemesidir. İkinci kırılma ise 15 Temmuz'da kökleri dışarıda olan başarısız darbe girişimi (başarılı olsaydı dış güçler tarafından bir işgal hareketine dönüştürüleceğine dair kuvvetli göstergeler mevcuttur)hiçbir darbe ile kıyaslanmayacak bir biçimde vuku bulan ve mevcut sistemin koşullarında türeyen ve boşluklardan yararlanarak varoluşumuzu tehdit eden gayrı milli ve hatta insani oluşumlara karşı yeniden yapılanma ve hükümet sisteminde dönüşüm kaçınılmaz bir şart haline dönüşmesidir (İyimaya, 2017: 74-75). Muhalefetin ileri sürdüğü sisteme dair eleştirilere verilen yanıtları ayrıca bir başlık altında kısaca değerlendirmekte fayda görülmektedir. Söz konusu başlık referandumda Anayasa değişikliğini savunanların görüşlerini zikrettikten sonra açılacaktır.

3.10.3.2. MHP'nin Referanduma İlişkin Duruşu

MHP 15 Temmuz sonrası hükümet sistemi değişikliğini gündeme getiren ve bu değişikliğe dair ilk adımı atan parti olması hasebiyle Cumhurbaşkanlığı Sisteminin referanduma gitmesi ve kabul edilmesi hususunda büyük bir rol oynamıştır. MHP'yi bu süreçte diğer siyasal partilerden farklı kılan, 2011-2013 yılları arasında kurulan Anayasa Uzlaşma Komisyonunda hükümet sistemi değişikliğine kesin bir şekilde karşı çıkarken, 15 Temmuz sonrası oluşan tablonun bir beka sorunu olduğuna hükmederek, değişikliğe önayak olması olmuştur. MHP sadece değişikliğe ön ayak olmakla kalmayıp süreç içerisinde CHP'nin Meclisi tıkamaya yönelik giriştiği eylemlere AK Parti'den daha yüksek tonda eleştiriler yöneltmiştir. Zira Bahçeli 15 Temmuz darbe girişimini "parti çıkarlarının bittiği" nokta olarak ifade etmektedir. Beka sorunun varlığından bahsedenler tüm dünyada uluslararası ilişkilerin kaotik bir sürece girmesiyle de yakından ilgilidir. Bu bağlamda "güçlü devlet" arayışı yeni oluşan konjonktüre de uyumlu olarak bölgesel ve küresel bir trend olarak görülmektedir (Duran, 2017).

MHP referandum sürecine ilişkin yürütülecek kampanyanın ve mevcut durumun ele alındığı 11-12 Şubat 2017'de Konya'da gerçekleştirilen parti yönetim ve çeşitli organlarının katıldığı toplantının sonunda Devlet Bahçeli tarafından düzenlenen basın toplantısında teşkilat mensuplarına ve partiye gönül vermiş seçmenlere ulaşılabilecek herkese hükümet sistemi değişikliğinin bir zaruret olduğunu anlatmalarının beklendiği dile getirilmiştir. Devlet Bahçeli, bu konuşmasında özellikle devlet bekası vurgusunu oldukça kuvvetli bir biçimde ifade etmiştir. Onsekiz maddelik değişikliğin Türkiye demokrasisini güçlendirerek, tüm toplum nezdinde asgari müşterekleri canlandıracağını ileri sürerek istikrarlı bir demokrasinin tesis edilebilmesi için bu değişikliği elzem gördüklerini deklare etmişlerdir. Bu toplantıda referandum sürecinde ötekileştirici ve kutuplaştırıcı olmaktan uzak durularak, söz konusu değişikliğin devlet ve millet bekası için taşıdığı önem ve zaruretin vurgulanması üzerine şekillendirilmiş bir söylemin tesis edilmesi kararı deklare edilmiştir. Ayrıca bu süreçte kullanılacak kampanya argümanları, sloganları ve ekipmanları da partililere tanıtılmıştır (Bahçeli, 2017). Tüm bunların

yanı sıra MHP teşkilatından bazı isimlerin bu süreçte değişikliğe muhalif olduklarını deklare ettikleri de bilinmektedir.

MHP 16 Nisan referandumuna yönelik yürüttüğü kampanya çerçevesinde, görsel, işitsel ve basılı materyallerle seçmeni Anayasa değişikliliğinin gerekliliğine ikna etmeye çalışmıştır. Salon programları, broşür dağıtımı ve mitinglerde yine bu süreçte kampanya kapsamında önemli rol oynamıştır. MHP referanduma ilişkin çalışmalarını resmi internet sayfasından da paylaşmıştır. Bu ülke için yeminimiz var vazgeçilmez isimli referanduma yönelik hazırlanan kitapçıkta önce MHP'ye göre Anayasanın anlamı ve Anayasa yapımında asla tartışılmayacak hususlar ele alınmasının ardından mevcut sistemin aksaklıkları ve hükümet sisteminde değişim ihtiyacı kaleme alınmıştır. Bu noktada özellikle 15 Temmuz başarısız darbe girişimine özel bir başlık açılmış ve 15 Temmuz'un altında yatan önemli bir sebebinde hükümet sisteminde yaşanan tıkanıklar olduğunun da altı çizilmiştir. 15 Temmuz'un bir beka sorununa yol açmasının yanı sıra sistemin derinleşen sorunlarının da daha fazla gün yüzüne çıkması Anayasanın değiştirilerek yeni bir hükümet sisteminin tasarlanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış olduğu vurgulanmıştır. Bu değişiklikten beklenen "etkin hükümet, kudretli devlet"i tesis edebilmektir. Bu hususlar ele alındıktan sonra kitapçıkta, Anayasa değişikliğinin nitelikleri ele alınarak değişen hükümet sisteminin şekli dile getirilmektedir. Söz konusu kaynağa göre Anayasa değişikliğinin sağlayacağı faydalar ve bu değişikliğe duyulan ihtiyaçlar şu şekilde sıralanabilir (MHP, 2017):

- Hükümet sisteminde fiili durum ile hukuki durum arasında ortaya çıkan karmaşanın ortadan kaldırılarak, erklerin hukuki sınırları içerisinde etkin biçimde faaliyet gösterebildiği bir sistem oluşturmak.
- Hükümetin etkin işlemesiyle güçlü devlet ortaya çıkacak ve seri kararlar verebilecektir. Devletin böylece işlemesine duyulan ihtiyaç, iç ve dış tehditlerin giderek artması ve uluslararası ilişkilerde kaosun baş göstermesindendir.
- Devlet ile millet arasında mevcut sistemin ördüğü engelleri ortadan kaldırarak ciddi krizlere yol açan hükümet sisteminin yeniden tesis edilmesi amaçlanmaktadır.

- TBMM'de artan milletvekili sayısı temsil gücünü artıracaktır.
- Nüfusun önemli bir yekûnunu oluşturan gençlerin siyasette ve karar mekanizmalarında daha çok yer almasına imkân tanınacaktır.
- 1982 Anayasası'nın kurguladığı ve erkler arasında net ayrılıklar öngörmemesi sebebiyle krizlere yol açan sistemin yerine güçler ayrılığı net bir biçimde tanımlandığı bir hükümet modeli kurulacaktır.
- Cumhurbaşkanlığı sistemi denge ve denetlemeye ilişkin mekanizmaları artırarak daha işlevsel hale getirecektir. Bu bağlamda yasamanın yürütme üzerindeki denetimi daha fazla etkinleşecektir.
- Yürütme Cumhurbaşkanının uhdesinde tesis edilecek ve Cumhurbaşkanı ve kendisinin görevlendirdiği bakanlar meclisin denetimine tabi olacaklardır. Cumhurbaşkanını, diğer bir ifadeyle yürütmeyi doğrudan halk seçecek ve bu suretle güvenoyu mekanizmasını aracısız olarak işleteceklerdir.
- Yasam ve yürütme aynı partiden oluşmak zorunda olmayacak ve yasamanın yürütmeden ayrılmasıyla otoriterleşme tehdidi ortadan kaldırılacaktır.
- Cumhurbaşkanlığı kararnamesi sadece yürütme alanıyla ilgili olacak ve hem yasama hem yargının denetimine tabi olacaktır.
- Cumhurbaşkanı her türlü faaliyetinden sorumlu olacaktır.
- Sıkıyönetim kaldırılacak ve yargı erkinin tarafsızlığı ve bağımsızlığı kaide altına alınacaktır.
- Hâkim ve Savcılar Kurulunun üyelerinin çoğu TBMM tarafından seçilecektir.
- Parlamentonun feshi söz konusu olmayacağı gibi, TBMM seçimlerini yenileme kararı alan Cumhurbaşkanı kendi görev süresini de sona erdirecektir.

MHP tarafından, Türkiye'nin Cumhuriyet tarihi boyunca yaşadığı en büyük rejim bunalımının 2007'de başlayan süreçle ortaya çıkmaya başladığı ve 15 Temmuz ile zirveye çıktığı ileri sürülürken, bu süreçte Cumhurbaşkanı, Meclis, hükümet ve yargı kurumlarının yetki ve görev alanları hususunda mevcut yapıyla içinden çıkılmaz bir karmaşa yaşandığı dile getirilmektedir. Bu durum sistemin yeniden

gözden geçirilerek revize edilmesini zorunlu kılmakta olduğuna inanılmaktadır. Giderilmesi mecburi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan tüm bu koşullar erklerin sınırlarının yeniden belirlenerek, yetki ve görev karmaşasının acilen tedavülden kaldırılması arayışı Cumhurbaşkanlığı sistemini doğurmuştur. Bu değişikliğin yapılmaması durumunda ise daha derin rejim krizleri, siyasal krizler ve uluslararası mecralarda Türkiye'nin edilgen bir konumda kalması kaçınılmaz görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı sistemi değişikliğini sağlayacak olan müktesebat, Türk devlet ve yönetim tecrübesinden, milli egemenliğin daha olgun bir biçimde tesis edilmesinden, Cumhuriyet dönemi kazanımlarından, demokratik birikimlerden ve Türk milletinin ortak değerlerinden hareketle oluşturulmuştur. Böylesi bir değişiklikle iktidarın daha 15 Temmuz'un etkilerini bertaraf etmeden bir erken seçim düşüncesine yönelmesine ve olası bir seçimin ortaya çıkaracağı mevcut problemlere ek yeni sıkıntılara engel olunmuştur. Bu değişiklikte MHP aldığı insiyatifle AK Parti'nin HDP ile olası ortak hareket etmesinin önüne geçilerek, federatif bir yapıyı esas alan bir dönüşümün yaşanması ihtimalini tümüyle ortadan kaldırmıştır. Bu değişiklikle birlikte vesayet odaklarının ve uluslararası şer odakları ve onların maşalarının müdahale edemeyeceği, milli iradenin tam manasıyla tesis edildiği bir sistem meydana getirilecek olması MHP'nin bu hususta çalışmasının temel gayesi olarak görülmektedir (Yalçın, 2017).

3.10.3.3. Anayasa Değişikliğini Destekleyen Diğer Partilerin Fikirleri

Anayasa değişikliğini destekleyen diğer siyasal partilerin referandum sürecine çok aktif bir biçimde katıldıkları söylenemez. Oy potansiyelleri de çok yüksek olmayan bu partiler anayasa değişikliğini desteklediklerini deklare etmekle birlikte kapsamlı bir referandum kampanyası süreci işletmemişlerdir. Anayasa değişikliğini destekleyen Büyük Birlik Partisi (BBP)'nde 10 Mart 2017 tarihinde bir basın toplantısı düzenlenerek, Genel Başkan Mustafa Destici tarafından seçimde "evet" diyecekleri deklare edilmiştir. Bu basın açıklamasında BBP bir hükümet sistemi değişikliğinde devletin üniter yapısının korunması, Türk kimliğinin ve Türkçenin muhafazası, kuvvetler ayrılığı prensibine uyumluluğu, temel haklar ve inanç hürriyetinin tesis edilmesi, darbe hukukunun ve vesayetin ortadan kaldırılmasını içeren 5 kritere bakıldığını ve bu çerçevede 16 Nisan referandumunda oylanacak olan

18 maddenin söz konusu kriterlere önemli oranda uyduğunu tespit ettiklerini dile getirmişlerdir. Anayasa değişikliğini destekleme kararında etkili olan temel hususun ülkemizin büyük sorunlarla karşı karşıya olması ve devletin bir beka sorunu yaşaması olduğu ifade edilmiştir (Destici, 2017a).

Mustafa Destici bir başka basın açıklamasında mevcut hükümet sistemi ile 18 maddelik değişikliği ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak incelediklerini ve Anayasa değişikliğinin öngördüğü sistemin hem devletimiz hem milletimiz için daha uygun ve etkin bir sistem olduğuna karar verdiklerini dile getirmiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminde, mevcut sistemde vesayet odağı olarak görülen asker, Cumhurbaşkanı, medya veya bürokrasi vesayeti yaşanmayacaktır. Hem yürütme hem yasama seçimini doğrudan milletin yapacak olması tek adamlık ve dikta rejimi söylemlerini boşa çıkarmakta ve yetkilendirici doğrudan millet olmaktadır (Destici, 2017b).

Anayasa değişikliğini desteklediğini açıklayan bir diğer partide Hür Dava Partisi (HÜDA PAR)'dır. 15 Şubat 2017 tarihinde HÜDA PAR Genel Başkanı Zekeriya Yapıcıoğlu tarafından gerçekleştirilen basın toplantısıyla Anayasa değişikliğini parti olarak destekledikleri açıklanmıştır. Parti olarak 1982 Anayasasından biran önce kurtularak mümkün olan en geniş kesimlerin katılımı ve uzlaşısıyla yeni bir anayasanın yapılması gerektiğine inandıklarını ifade ederek, bu çerçevede kısmi değişiklikleri yeni bir anayasa yapımına yönelik bir niyet beyanı niteliği taşıdığı düşüncesinden hareketle böylesi çalışmaları değerli bulduklarını dile getirmektedir. Bu bağlamda, milletin onayına sunulan kısmi değişikliklere karşı gösterilecek olumsuz tavırların, tüm kesimlerce değiştirilmesi gerektiği düşünülen darbe üretimi Anayasanın ömrünün uzamasına bir zemin oluşturacağı inancı taşınmaktadır. Her ne kadar yapılacak her türlü kısmi değişikliklerin eksik ve yetersiz olduğu düşünülse de, toplumun üzerinde uzlaştığı yeni bir anayasanın habercisi ve tümüyle yeni bir anayasaya doğru atılan bir adım olarak yorumlandığı için bu değişikliğe "evet" diyecekleri deklare olunmuştur. Bu değişikliğin halk tarafından onaylanmasına müteakip başta Siyasal Partiler Kanunu ve Seçim Kanunları olmak üzere bazı yasal düzenlemelerin ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekmekte olduğu da ifade edilmiştir (Yapıcıoğlu, 2017).

3.10.3.4. Referandum Değişikliğini Destekleyen Siyasal Partiler Dışındaki Aktörlerin Genel Görüşleri

Şüphesiz formel organizasyonlar içerisinde işçi ve memur sendikaları sahip oldukları üye ve güç bakımından toplumun ve bireylerin yönlendirilmesi bakımından önemli rollere sahiptir. Anayasa değişikliğine muhalif olanlardan üye sayısı bakımından daha büyük olanları değişikliği desteklemiş ve bu çerçevede çeşitli faaliyetler icra etmişlerdir. Referandumda değişikliğe hayır diyeceğini açıklayan ve bu yönde faaliyetlerini sürdüren DİSK'in üç katından daha fazla üye sayısına sahip olan Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ) Anayasa değişikliğini desteklediklerini açıklamıştır. HAK-İŞ Başkanlar Kurulu Anayasa değişikliğini destekleme kararını oybirliği ile aldığını dile getirerek, bu çerçevede aktif bir biçimde referandum kampanyası yürütmüştür. Anayasa değişikliği kampanyasına "Anayasa Değişikliğine Tam Destek, Geleceğimiz İçin Evet" sloganıyla başlayarak "40 günde 40 ilde" ismini verdikleri kampanya programları çerçevesinde üyelerini ve halkı değişikliğe dair hem bilgilendirme hem de ikna etmeye yönelik çalışmalar yürütmüştür. Bu etkinliklerin yanı sıra "Anayasa Değişikliğine Tam Destek Geleceğimiz İçin Evet" isimli Anayasa değişikliğinin içeriğini anlatan ve HAK-İŞ'in neden bu değişikliği desteklediğini izah eden bir kitapçıkta basılarak kamuoyu ile paylaşılmıştır. Söz konusu kitapçık HAK-İŞ'in resmi web sayfasında da yayınlanmıştır. HAK-İŞ'in Anayasa değişikliğini desteklemesinin sebepleri şu şekilde sıralanabilir (Arslan, 2017; HAK-İŞ, 2017):

- Mevcut sistemin istikrarsızlık ve darbe üretiyor olması,
- İstikrarsız hükümetlerin ekonomik yapıyı zayıflatması,
- Darbelerden, yönetimde ve ekonomide yaşanan krizlerden en çok muzdarip olanların emekçiler olması,
- Yargının sivilleşmesi,
- Yürütmede yaşanan krizler sonucunda ortaya çıkan darbelerin örgütlülüğü baskılaması,
- Terör tehdidini ve tehlikesini bertaraf edebilmek için güçlü yürütmeye ihtiyaç duyulması,

- Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde belirleyici ve etkin bir aktör olabilmesinin istikrarlı ve kudretli bir hükümete ihtiyaç duyması,
- Nihayetinde cari sistem istikrarsızlığa yol açarken, Cumhurbaşkanlığı sistemi milletin iradesiyle istikrarın tesis edilmesinin yolunu açacak olması nedenleriyle Anayasa değişikliğini savunmaktadırlar.

Memur sendikaları Konfederasyonları içerisinde üye sayısı bakımından en yakın rakibinden neredeyse üç kat daha büyük olan Memur Sendikaları Konfederasyonu (Memur Sen) Anayasa değişikliğini destekleyen bir diğer sivil toplum örgütüdür. Memur Sen hazırladığı kitaplarla, organize ettiği etkinliklerle, afişlerle vb. birçok araçla çok etkin bir referandum kampanyası yürütmüştür. Kamuoyunun Anayasa değişikliğinin içeriğine dair kapsamlı bir biçimde bilgi sahibi olabilmesine yönelik olarak "Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" isimli alanında uzman akademisyenler tarafından hazırlanmış 135 sayfalık bir kitap yayınlamıştır. Söz konusu esere ilgi duyan herkesin kolaylıkla ulaşabilmesi için web sayfasında da bu kitaba yer vermiştir. Bu eserin yanı sıra referandum öncesi aylarda yayınladığı dergi sayılarında Cumhurbaşkanlığı sistemine ve Memur Sen'in bu değişikliğe yaklaşımına dair geniş yer ayırmıştır (Karatepe vd., 2017). Cumhurbaşkanlığı sistemi değişikliğine başta üyeleri olmak üzere tüm seçmenleri ikna etmeye yönelik afiş de hazırlamıştır. Diğer taraftan Anayasa değişikliğini desteklemeye yönelik olarak 81 ilde "Memur Sen'e Davet Tercih Evet" isimli toplantılar tertip edilerek, 1 milyon 111 bin 111 üye hedefiyle "evet" kampanyası yürütmüşlerdir. Memur Sen'in Anayasa değişikliğine evet demesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir (Yalçın, 2017; Memur Sen, 2017):

- Hem yürütme hem yargıda vesayeti sonlandıracak değişiklikler içermesi,
- Yargının tarafsızlığını anayasal hüküm haline getirmesi,
- Gençlerin Mecliste yer almasına imkân tanıması,
- Yasama ve yürütmenin kendi faaliyet alanlarına odaklanarak birbirlerinden bağımsız hale dönüşmeleri,
- Yürütme erkinin hiçbir aracının veya vesayet odağının dâhili olmaksızın doğrudan sandıkla millet tarafından seçilmesi,
- Cumhurbaşkanının sorumlu hale getirilmesi,

- Yürütmenin hızlı ve etkin karar verebilmesi, gibi etkenler değişikliği makul kılmaktadır.

Hem ulusal hem de yerel nitelikteki birçok STK yukarıda zikredilen nedenlerle Anayasa değişikliğini desteklediklerini deklare etmişler ve bu çerçevede çeşitli niteliklerde etkinlikler düzenlemişlerdir. Bu çerçevede içerisinde hukuk temelinde kurulmuş olanlarında bulunduğu ve 250'den fazla ulusal STK'nın üye olduğu Milli İrade Platformu'nun 10 Nisan 2017'de web sayfasından yayınladığı üzere devlet bekası, etkili bir yönetim sistemi, kalıcı istikrar, hızlı ekonomik büyüme, vesayetin sona ererek son sözün millet tarafından söylenmesi, terörle mücadele başta olmak üzere ülke sorunlarının hızlı ve kararlı bir biçimde çözüme kavuşması gibi değişikliği savunan diğer aktörlere benzer gerekçelerle 16 Nisan referandumunda evet denileceğini ilan etmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu platform referanduma dört gün kala Cumhurbaşkanının da katılım göstereceği büyük bir salon programı tertip etmiştir (Milli İrade Platformu, 2017). Birçok üyesi yerel menşeli olmakla birlikte ulusal çapta etki oluşturabilen, hatta uluslararası düzeyde tüm Türkiye için örnek alınabilecek faaliyetler yürüten Konya Sivil Toplum Kuruluşları Platformu'da referandum sürecinde değişikliğini desteklediğini açıklamış ve bu çerçevede seçmeni bilgilendirme ve ikna etmeye yönelik faaliyetlerde yürütmüştür (Konya Sivil Toplum Kuruluşları Platformu, 2017).

Anayasa değişikliğinin metni ve söz konusu metnin seçmenin yarısından fazlasının evet oyunu almasının ardından oluşturacağı yeni koşullar akademisyenlerin ya doğrudan ya da dolaylı olarak katkı verdiği bir süreç olması kaçınılmazdır. 2011-2013 yılları arasında kurulan Anayasa Uzlaşma Komisyonun da da AK Parti'nin anayasa teklifine danışmanlık yapan ve katkı veren anayasa hukukçusu Yavuz Atar, 16 Nisan referandumuyla halkın onayına sunulacak değişikliğin kabul edilmesi gerekliliğine inanan akademisyenlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Zira başkanlık sistemi savunusunu öteden beri yapa gelen Atar (2017: 35-40), değişikliğin gerçekleşmesi sürecine yakından tanıklık eden ve dahi katkıda bulunan bir kişidir. 1982 Anayasasının yürürlüğe girdiği günden bu yana yetkili lakin sorumsuz Cumhurbaşkanlarının varlığı mevcut sistemi bazı çıkmazlara mahkûm etmekteydi. 2007 yılında yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçim krizi ve ardından Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kararının yine vatandaş

tarafından verilmesi ile meşruiyetini doğrudan halktan alan, yetkili ve sorumsuz bir Cumhurbaşkanı profili ortaya çıkmış olması hükümet sisteminde yaşanan kaosu daha da derinleştirmiştir. Cari olan bu sistemin aslında parlamenter sistem olarak addedilemeyeceği bir gerçek olmakla birlikte, sistem herhangi bir demokratik sisteme de tam olarak benzemez bir konumdadır. Cumhurbaşkanlığı sistemi olarak isimlendirilen bu başkanlık sisteminin revize edilmiş hali teknik olarak bu sorunun çözümü olarak halkın onayına sunulmaktadır. Bu değişiklik paketinin gözden kaçan askeri yargının sona erdirilerek yargı sisteminin birleştirilmesi hususunda oldukça büyük önem arz etmektedir. Söz konusu değişiklik mevcut sistemin daha demokratik işlemesini temin edecek meşruiyetini doğrudan alması hasebiyle daha güçlü hale dönüştürecektir.

Anayasa değişikliğinde rol alan bir diğer anayasa hukukçusu olan Şükrü Karatepe (2017: IX-XII), Türkiye'nin en problemli ve krizli dönemlerinin koalisyon hükümetleri görevdeyken yaşandığı görüşünden hareketle Cumhurbaşkanlığı sisteminin istikrarı sağlayarak, ülkenin yürütme ile ilgili yaşadığı birçok krizi aşacağını düşünmektedir. 1982 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra hükümet sistemi parlamenter sistem olmaktan uzaklaşmış, Cumhurbaşkanına verilen geniş yetkiler sistemin başkanlık sistemine doğru evrilmesine yol açmıştır. 2007 sonrasında mevcut iki başlı sistem daha da problemli hale dönüşmüştür. Bu koşullar Türkiye koşullarına uygun bir başkanlık sisteminin gündeme gelmesine ardından gerekli düzenlemelerin yapılmasına yol açmıştır. Uzun yıllardır Türkiye'nin hükümet sistemi tartışılırken başkanlık sisteminin tercih edilmesi gerektiğini dile getiren anayasa hukukçusu Hasan Tahsin Fendoğlu da (2017b; 2013: 567-586) Cumhurbaşkanlığı sisteminin mevcut sistemin taşıdığı sakıncaları çözülebilmesi için gerekli olduğuna inanmaktadır. Mevcut sistemin hükümetlere istikrarı sağlamada tanıdığı imkânlar, belediyelerde mevcut olan istikrarı yakalayamadığının altını çizerek, başkanlık sistemi revize edilerek hazırlanmış olan Cumhurbaşkanlığı sisteminin sorunlara çözüm üreteceğini savunmaktadır.

Türkiye'de hükümet sistemi olarak başkanlık sisteminin tercih edilmesi gerektiğini ilk savunanlardan biri olan anayasa hukukçusu Burhan Kuzu Cumhurbaşkanlığı sisteminin genel faydalarını şu şekilde sıralamaktadır (Kuzu, 2017: 120-121):

- Siyasal istikrarın kalıcı hale dönüşmesi,
- Yürütmenin etkili ve hızlı işlemesi,
- Yasama ve yürütmenin güçlenmesi,
- Azalan güvenlik kaygıları, Huzurun tesisi,
- Meclisin güçlenmesi ile temsilin kuvvetlenmesi,
- Sistemin kutuplaşmayı azaltması ile ortaya çıkan birlik ve uzlaşının artması,
- Hükümet sisteminin istikrarı sağlaması ile yürütmenin güçlenmesi ve Türkiye'nin Uluslararası düzeyde daha etkin aktör haline dönüşmesi.

3.11. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Yöneltilen Eleştiriler ve Bu Eleştirilere Verilen Cevaplar

Cumhurbaşkanlığı sistemine dair yöneltilen eleştirilerin çoğunlukla bireylerin ve toplumun korkularını harekete geçirmek üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Bu noktada özellikle muhafazakâr sağ iktidarların yapmaya çalıştıklarını engellemek için, belli çevrelerin statükoyu korumak adına korku üreten söylemlere yöneldikleri yakın tarihimizde de çokça karşılaşılan bir durumdur. Geçmiş yıllarda başörtüsü tartışmalarında da yaşadığımız gibi mesnetsiz iddialarla korku uyandırılmaya çalışılmakta, bu iddiaların gerekçesi dile getirenlere sorulduğunda mantıklı cevaplar elde edilememektedir (Küçük, 2017: 168-169). Bu çerçevede Cumhurbaşkanlığı sistemine dair hemen hemen tüm muhalifler tarafından ileri sürülen eleştiriler çerçevesinde gelecekte yol açacağı iddia edilen sorunlara, değişikliği savunanların verdiği cevapları kısaca ele almakta fayda görülmektedir. Bu çerçevede söz konusu eleştiriler 18 maddelik değişiklik metnine yoğunlukla yöneltilen isnatlar esas alınarak bu konu tahkim edilecektir.

1. Cumhurbaşkanının partisiyle ilişiğinin kesilmemesine ilişkin ileriye sürülen eleştiriler: Seçilen Cumhurbaşkanının, varsa partisi ile ilişiğinin kesilmesi hükmü ilk defa 1961 Anayasası ile getirilmiştir. Bu duruma gerekçe olarak, 1950-1960 döneminde Cumhurbaşkanı davranışları gösterilmiştir. 1982 Anayasasında da bu hükmün yer almasında, Milli Güvenlik Konseyinin, söz konusu makamı seçilmiş organlar üzerinde bir vesayet kurumu olarak tasarlaması belirleyici olmuştur. Bu hüküm hükümet sistemin bir gereği

olmayıp, tamamen Türkiye'ye has şartlar sebebiyle Anayasalarda yer verilmiş yapay ve zorlama bir kaidedir. Başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinde, başkan halk tarafından seçileceği için başkanın partisi ile ilişkisini sonlandırmasına ilişkin bir düzenleme mevcut değildir. Zira partisiz bir kişinin, her türlü unsurunu organize edebileceği bir seçim kampanyası planlaması, yürütmesi ve başarıyla sonuçlandırması olası değildir. Bu noktada parlamenter sistemlerde Cumhurbaşkanı partisi ile ilişkisi kesilir gibi bir sonuca da varılamaz. Çünkü parlamenter sistemi tercih eden batılı ülkelerin anayasalarında da Cumhurbaşkanının partisi ile ilişiği kesilir hükmüne pek rastlanamaz. Nitekim Cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçildiği Almanya, İtalya, Polonya, Macaristan gibi parlamenter sistemle yönetilen ülkelerde Cumhurbaşkanı bir siyasal parti üyesidir. Cumhurbaşkanının siyasal parti üyesi olarak seçim kampanyası yürütmesi ve ardından Cumhurbaşkanı olunca üyeliğini sonlandırmasının tarafsızlığı sağlamasını beklemek pek mantıklı da görünmemektedir. Cumhurbaşkanının resmi olarak ilişkisini kesmesi gönül bağını koparmayacağı açıktır. Partiden istifanın bir kültür ve kişilik mevzusu olan tarafsız davranabilme hasletini ortaya çıkarmasını beklemek tamamen sanal bir fikirdir. Diğer taraftan temsili demokrasinin temel kurumlarından biri olan siyasal partileri bir olumsuzluk vasıtası olarak algılamak demokratik işleyişe güveni sarsar. Nihayetinde bu düzenleme, Cumhurbaşkanını partili olmaya zorlamıyor sadece seçim imkânı tanıyor (Özbudun, 2013: 212-213; Bilir, 2013b; İyimaya, 2017: 80-81; Karatepe, 2017: 20; Miş ve Ayvaz, 2017).

2. TBMM'nin etkinsizleştirildiği, güçsüzleştirildiği, yetkilerinin elinden alındığına dair iddialar: Mevcut sistemin Meclis'e verdiği yetkilerin kullanımına baktığımızda ne kadar etkin ve güçlü olduğu görülecektir. Bu çerçevede 1961'den bugüne 262 kez Gensoru verilmiş bunlardan sadece 2'si kabul edilmiş; 644 adet Meclis Soruşturması talep edilmiş bunlardan 14'ü kabul edilmiş; toplam 888 adet Meclis Araştırmasından sadece 14'ü işleme konulmuş; toplam 285 adet Genel Görüşmeden 53'ü görüşülmüştür. Diğer taraftan hükümeti oluşturan Başbakan ve Bakanların Meclis'teki

çoğunluktan çıkması sebebiyle kanunların neredeyse tamamı Hükümet tasarısı olarak sunulmakta, Komisyon ve Genel Kurulda yine bu çoğunluk tarafından kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu tabloda yürütmenin Meclis'i arzu ettiği şekilde yönlendirdiği ve işlettiği açıktır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde ise yürütmenin aktörleri Meclis içerisinde olmayacağı gibi, Meclis sadece asli görevi olan yasama ile meşgul olacaktır. Bütçe hariç yürütme organı hiçbir kanun tasarısı sunamayacaktır. Norm koyma tekelinin Mecliste olacağı bu durumda, Meclisin iş yoğunluğu da kaçınılmaz olarak artacaktır. Şu halde, yasama organı mevcut sistemden çok daha etkin, güçlü ve denetim yetkisinin daha işlevsel olacaktır. Cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisine de bu çerçevede eleştiri yöneltilmektedir. Cumhurbaşkanı bu yetkiyi kullanarak yasamayı by-pass edebileceği görüşü sıkça dile getirilmektedir. Cumhurbaşkanına verilen bu yetki sınırları net ve dar bir biçimde çizilmiş ve kullanılması zor koşullara bağlanmıştır. Kararname çıkarma yetkisi tüm başkanlık sistemi modellerinde de kullanılmaktadır. Ayrıca çıkarılan kararnameler Anayasa Mahkeme'sinin denetimine açıktır. Bu yetki Cumhurbaşkanına seçmen tarafından doğrudan verilen yürütme erkine dair sorumluluk ve görevlerini yerine getirmesini sağlamaya yöneliktir (Kuzu, 2017: 125-126; İyimaya, 2017: 79; Durgun, 2017: 498-499).

3. Rejimin değiştirileceğine ilişkin değerlendirmeler: Rejim değişikliği yaşanacağı iddiası üzerinden inşa edilen itirazın konunun özüyle ilgili olmamakla birlikte kalıplaşmış bir sav olarak başkanlık sistemi tartışmalarında muhalifler tarafından hep kullanılagelmiştir. Örneğin Demirel'in Cumhurbaşkanı iken başlattığı başkanlık sistemi tartışmalarında o dönem Demokratik Sol Parti (DSP) Genel Başkanı olan Bülent Ecevit'te "laik demokratik rejimi yıkmak" söylemi ile karşı çıkmıştır. Ecevit'in 1998 yılında kurduğu cümlelere yakın ifadeler referandum sürecinde CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu tarafından da sık sık dile getirilmiştir (Miş ve Duran, 2017: 33). Aslında belli çevreler ilgili veya ilgisiz birçok gelişmeyi rejim ile ilişkilendirerek meşruiyet oluşturma veya mevcut meşruiyet zeminine zarar verme yöntemine zaman zaman başvuruyor. Nitekim rejim

değişikliğinin söz konusu olabilmesi için Anayasada yer alan "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" ibaresinin değiştirilmesi gerekmektedir ki söz konusu Anayasa değişikliğinde ne bu maddeye ilişkin ne de rejimle ilgisi olduğu düşünülebilecek herhangi bir madde ile ilgili bir düzenleme yer almamaktadır. Diğer taraftan sadece parlamenter sistemin cumhuriyeti ve demokrasiyi yaşatabileceği inancı üzerinden inşa edilen bu rejim değişikliği algısı, başkanlık veya yarı başkanlık sisteminin de parlamenter sistemle eş değerde demokratik sistemler olduğu kaidesini yok saymaktadır. Bu bağlamda parlamenter sistem Türkiye için vazgeçilmez konuma yükseltilerek adeta bir parlamentarizm fetişzmi oluşturulduğu gözlenmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer hususta başkanlık sistemi kurgulanışı gereği monarşiyle asla ilişkilendirilemez. Buna karşın parlamenter sistem hem cumhuriyetle hem monarşiyle birlikte tesis edilebilen bir hükümet etme biçimidir. Dolayısıyla gelecekte cumhuriyetin yıkılarak bir krallık kurulacağından korkanlar parlamenter sisteme karşı çıkmaları mantıklı olandır (Bülbül, 2017: 34; Tekin, 2013: 197; Gözler, 2017: 45-46; Yalçın, 2017: 49; Ataş, 2017: 66).

4. Üniter yapının bozularak sistemin mecburi olarak federalizme döneceği iddiası: Anayasada yer alan "üniter yapı" ilkesine ilişkin bir düzenlemeyi öngörmeyen bu Anayasa değişikliğine yönelik ilk adımı atan MHP'nin de federalizme kati bir şekilde karşı olduğu bilinmektedir (Yalçın, 2017; 55; Büyükataman, 2017: 62). AK Parti tarafından "bizim rabiamız" olarak ifade edilen "tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet" ifadesinde de ortaya konduğu üzere üniter yapının korunması ilkesel bir duruş olarak dile getirilmektedir (Gül, 2017: 145). İlgili anayasa hukuku ve siyaset bilimi literatürleri incelendiğinde görüleceği üzere, üniter ve federal olarak ikiye ayrılan devlet sistemleri ile başkanlık ve parlamenter sistemi de içerecek bir biçimde kendi içinde farklı bir tasnife tabi olan hükümet sistemleri birbirlerinden ayrı kavramlardır. Federalizmin oluşabilmesi için temel koşulun bölgelere yasama ve yargı yetkilerinin de verilmesi gerektiği düşünüldüğünde söz konusu değişikliğin fedaralizme yol açacağı iddiası hayali olmaktan öteye geçememektedir. Ayrıca devletin üniter veya federal

yapıda olması hükümet sistemi biçimleriyle alakalı olan bir husus değildir. Başkanlık, yarı başkanlık veya parlamenter sistemler federal devletlerde olabileceği gibi üniter devletlerde de olabilir (Gözler, 2017: 47; Tekin, 2013: 195-196).

5. İktidarın kişiselleştirilmesi eleştirileri çerçevesinde oluşturulan "Tek Adam ve Diktatörlük" isnatları: Günümüzde parti disiplini ve oligarşik yapılanma, siyasal partilere duyulan güvensizlik, kişide bulunan karizmatik lider imajı, kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması, yasama organının yaşadığı güç kaybı ve kriz dönemleri olarak sıralayabileceğimiz faktörlerin etkisi ve tüm dünyada yaşanan trendinde bir gereği olarak yürütme erkinin güçlenmesi, ülke uygulamalarında erke dair yetkilerin giderek tek kişi elinde toplanmaya başladığı görülmektedir. Oldukları dönemin koşullarında demokratik rejim olarak nitelendirilebilecek devletlerde güç ve otoritenin bazı kişilerin kullanımında adeta tüm yapının o isimle anılmasına yol açması yakın tarihte de karşılaşılan durumdur. Bu duruma örnek olarak Fransa De Gaulle, ABD'de Kennedy, Lincoln, Roosevelt, İngiltere'de Mac Millan gösterilebilir. Siyasal iktidarın kullanılmasında tek bir kişinin etkili olması olarak ifade edilebilecek bu durumda, aslında söz konusu kişi tüm yetkileri kendinde toplamamakla birlikte sahip olduğu kişisel nitelikler dolayısıyla demokrasilerde pek karşılaşılmadığı üzere güç ve yetki elde edebilmektedir. Günümüz çoğulcu demokratik rejimlerinde giderek daha fazla iktidarın kişiselleşmesi olgusuyla karşılaşılırken, ilgili toplumlarda bu durum kabullenilmiş olmakla birlikte artık iktidarın bu biçimde şekillenmesi özellikle kriz dönemlerinde talep edilir bir hale gelmiştir (Gül, 2013). Türkiye'nin yaşadığı ve gelecekte yaşaması muhtemel iç ve dış problemler göz önüne alındığında toplumun büyük bir kesimi tarafından kabul gören ve toplumu birlik olmaya yönlendirebilecek bir lidere ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir. Bu ahvalin koşulları mevcutta işlemeyen sistemin radikal bir biçimde revize edilmesini kaçınılmaz kılması hasebiyle bir hükümet sistemi değişikliği zorunluluk olarak tecelli etmektedir. Değişikliğe muhalif olanların iddia ettiği gibi bir diktatörlük Kuzey Kore gibi eğreti bir iki örneği göz ardı edersek dünyanın hiçbir coğrafyasında artık mutlak

diktatörlerin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Zira iletişim teknolojilerinin de bu denli gelişmesinin de etkisiyle birbirine entegre olmuş ekonomik, kültürel ve siyasal yapıların diktatörlüğe mahal vermesi olası görünmemektedir (Arık, 2017: 15-22). Ayrıca, bir ülkede dikta rejimi kurulmasının tek nedeni hükümet sistemi olmayıp, bir hükümet sisteminin diktatörlüğe dönüşmesine sebep olan temel etken o ülkede demokrasinin kökleşememesidir. Dolayısıyla eğer demokrasi içselleştirilememişse her hükümet modeli diktatörlüğe kapı aralayabilmektedir (Küçük, 2017: 169-170). Diğer taraftan başkanlık sistemi tartışmaları ne zaman gündeme gelse ilk tepkiler meseleyi "kişiselleştirerek" ele almıştır. Özal ve Demirel için söylenenlerin benzerleri Recep Tayyip Erdoğan'a da yöneltilerek, hükümet sistemi arayışlarını kendi iktidarlarını devam ettirmek istemeleri olarak nitelendirmişlerdir (Miş ve Duran, 2017: 32; İyimaya, 2017: 83). Bu liderler 1982 Anayasasının çizdiği sınırları test edebilmiş ve cari hükümet sisteminin bir noktadan sonra sivil iktidarın demokratik sınırlar içerisinde kendilerine tanınan yetkileri kullanabilmeyi engellediğini fark etmiş olabilmeleri seçeneği hiç gündeme taşınmamaktadır. Zira tek adam ve diktatörlük tezlerini ileri süren başlıca siyasal aktörler yarım asırdan daha uzun süredir tek başına iktidar yaşayabilmiş ve değişen dünya koşullarının da bir yansıması olarak zuhur eden sınırlılıkları test etme imkânına kavuşabilmiş değillerdir. Nitekim değişikliği gündeme getiren ve savunan aktörler bu sınırlılıklara vurgu yaparak toplumu ikna etmeye yöneldikleri görülmektedir. Başka bir açıdan siyaset mekanizması ve siyasal partiler iktidarı elde etme araçları olarak işlev göstermeleri hasebiyle, güçlü aktörlerin iktidarlarını toplumun rızasıyla devam ettirmek istemeleri de demokratik sistemin bir unsuru olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu bağlamda hükümet sistemi değişikliği hamlesi siyasal aktörler açısından anti demokratik bir nitelik taşımadığı kanaati hâsıl olmaktadır.

6. Eş zamanlı seçime gitmeye yönelik dile getirilen eleştiriler: Cumhurbaşkanlığı sisteminin ortaya çıkmasında esas teşkil eden başkanlık sistemini tasarlayanların çıkış noktası güçlü ve istikrarlı bir yürütme erkinin meydana getirilmesidir. Güçlü yürütmenin sağlanabilmesi için ise

Cumhurbaşkanı ile Meclis çoğunluğunun ya aynı ya da birbirine yakın siyasal görüşten olması gerekmektedir. Zira yürütme ve yasama arasındaki ahenk, ABD örneğinde de görüleceği üzere, genellikle bu koşullar sağlandığında oluşmaktadır. ABD'de ise bu koşulları tesis etmeye yönelik bir mekanizma mevcut değildir. Diğer bir ifade ile yasama ve yürütme organları arasında yaşanabilecek bir tıkanma halinde, ortaya çıkan bu krizi çözebilecek bir mekanizmanın sistemde yer almaması, başkanlık modelinin en önemli zaafı olarak görülmektedir (Beceren, 2013: 290; Boyunsuz, 2013: 422). Başkanlık sisteminin en büyük çıkmazlarından birine yol açan, yasama ve yürütme arasındaki siyasal eğilimlerin birbirinden farklı olması durumunu aşabilmeye yönelik Cumhurbaşkanlığı sisteminde, kanunda belirtilen bazı istisnalar dışında Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Meclis seçiminin aynı günde yapılması hükmüne yer verilmiştir. Bu düzenleme ile yasama ve yürütmede birbirine zıt çoğunluğun doğurabileceği krizlerin önlenmesi amaçlanmaktadır (İyimaya, 2017: 81-82; Fendoğlu, 2017b: 92; Gülener ve Miş, 2017: 58-59). Nitekim başkanlık sisteminde bu bağlamda ortaya çıkabilecek krizleri aşmaya yönelik Sartori'de eş zamanlı seçimi bir çözüm yolu olarak sunmaktadır (Sartori, 1997: 231-232).

7. Cumhurbaşkanına Meclisi feshetme yetkisi verildiğine dair iddialar: Başkanlık sisteminin orjininde yer almayan mekanizmalar sebebiyle yasama ve yürütme arasında çıkabilecek bir kriz ile sistemin tıkanacağından bahsedilmişti. Cumhurbaşkanlığı sistemi düzenlemesinde ise olası krizin önüne geçebilmek için yürütme ve yasamanın oluşması aşamasında, eş zamanlı seçime giderek bir çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Bu alınan tedbire rağmen süreç içerisinde yine de bir kriz ortaya çıkarsa bu durumu aşmaya yönelik olarak adeta bir sigorta görevi icra edebilecek, tek taraflı hem Cumhurbaşkanına hem Meclise birlikte seçime gitmeye karar verebilme imkânı tanınmıştır. Başkanlık sisteminde yaşanabilen kilitlenmeleri aşabilmeye yönelik üretilen bu çözüm 1993 yılında, Fransız Anayasa Komisyonu Eski Üyesi Profesör Georges Vedel tarafından da "Başkanın ancak aynı zamanda kendisini de yeni bir seçime tabi kılmak şartıyla Temsilciler Meclisini feshedebilmesi, Temsilciler Meclisinin de ancak

kendisinin de aynı zamanda seçmen huzuruna çıkması şartıyla Başkanı düşürebilmesi kuralı konabilir" ifadeleriyle ABD için önerilmiştir (Vedel, 1993: 101). Tüm bu açıklamalardan hareketle Cumhurbaşkanlığı sisteminde ne Meclisin ne de Cumhurbaşkanının tek taraflı diğerini feshetme yetkisi bulunmamaktadır. Düzenlemede yer alan yaşanabilecek tıkanma/kilitlenme durumunda, hem Meclisin hem de Cumhurbaşkanının diğerinin seçimini kendisiyle birlikte yenileme yetkisidir. Bu şekilde karşılıklı dengeyi sağlayacak ve uzlaşmaya zorlayacak, durum krize dönüşürse bir çözüm ürecek karşılıklı yaptırım yetkisi sadece Cumhurbaşkanlığı sistemi düzenlemesine özgüdür, bir örneğinin olmaması sebebiylede orjinaldir (Karatepe, 2017: 35; Gülener ve Miş, 2017: 59-60; Kuzu, 2017: 127).

8. Cumhurbaşkanının yargıya ilişkin doğrudan ve dolaylı atama yetkileri ile yargıyı güdümüne alacağı eleştirileri: Cumhurbaşkanlığı sistemi düzenlemesinde Hâkimler Savcılar Kurulu'na yönelik değişiklikler yapılmıştır ve Kurul üyelerinin seçimi Cumhurbaşkanına (4 üye) ve Meclise (7 üye) bırakılmıştır. Söz konusu değişiklikte Cumhurbaşkanının Kurula atama yapma oranı korunmuştur. Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesi üyelerini atama yetkisinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Diğer bir değişiklik ise sürekli eleştirilen askeri mahkemeler kaldırılmıştır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesindeki askeri üyelerde çıkarılmıştır. Bu düzenlemeyi tasarlayanlar diğer ülke örnekleriyle de karşılaştırarak gerçekleştirdikleri değişikliklerle yargı bağımsızlığını ve tarafsızlığını güçlendirmeye çalıştıklarını ileri sürmektedirler. Yüksek yargı üyelerinin seçimle göreve gelen Meclis ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek olması Yargı erkinin geçmişte olduğu gibi milletten, ulusal ve uluslararası gelişmelerden kopuk kararlar vermesini engelleyecektir. Geçmişte yaşanan ve toplumun büyük tepkisini çeken yüksek yargı kararlarının, millete rağmen tekrarlanmasının önüne geçileceği umulmaktadır (Gül, 2017: 155-159; Fendoğlu, 2017a: 62-64; Bülbül, 2017: 29-30).

3.12. Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nin Uygulanmasında Karşılaşılabilecek Fırsat ve Tehditler

Hükümet sistemi değişikliklerine genel itibariyle, sistemin içine düştüğü tıkanıklıkları aşma mecburiyetinden, yaşanan derin siyasal istikrarsızlıktan veya tarihsel kırılmaların ardından gelen zorunlu dönüşümlerden dolayı başvurulmaktadır (Üskül, 2013: 531). Türkiye'de tüm dünyada büyük kırılmaları tetikleyebilecek bir tarihsel dönüm noktasını yaşanmasının ardından hükümet sistemi değişikliğini gündeme taşımıştır. Cumhurbaşkanlığı sistemini getiren 16 Nisan referandumuna gidiş sürecinin şüphesiz en büyük sebebi 15 Temmuz başarısız darbe girişimidir. Duran'a göre Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş üç aşamadan oluşmaktadır. İlki darbecilerin durdurulması ve FETÖ ile mücadeledir. Bu mücadele ortamının doğurduğu atmosfer gereğince siyasal partiler arasında oluşan mutabakat ve mutabakatın yansıması olarak Anayasa değişikliğinin meclisten geçmesidir. İkinci aşma ise 16 Nisan referandumunda halkın tercihini Anayasa değişikliğini yürürlüğe koymasıdır. Son etabın ise şimdilerde ön hazırlıkları yapılan uyum yasaları ve yürütmenin tüm dinamikleriyle güncellenerek yeni bir örgüt modellemesi üzerine oturtulması sürecini de içeren 2019 seçimleriyle birlikte Cumhurbaşkanının seçilmesi ile tamamlanacağı öngörülmekteydi. Ancak 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen genel ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile sistem uygulamaya girmiştir. Bu süreçte siyasal partilerin alacakları pozisyonlar ve üretecekleri söylemler sistemin şekillenişini belirleyecektir. Bu çerçevede hükümet sistemi değişikliğinde başat rol oynayan AK Parti ve MHP'nin sistemin dizaynına ilişkin de işbirliği içerisinde olmaları yeni kurulacak sistemin meşruiyet tabanını genişletmesi açısından oldukça önemlidir (Duran, 2018).

Özelde hükümet sistemlerinin genelde ise anayasaların değişiminde ortaya çıkması istenilen başta temel hak ve özgürlükler olmak üzere tüm faydalar kurumsal yapının da bu değişimlere uygun olarak yeniden kurgulanmasıyla mümkün olabilecektir. Türkiye'de İttihat ve Terakki iktidarından bugüne kadar mevcut bulunan kurumsal yapı ana yapısı hiç bozulmadan ulaşmış olması bütün varlığıyla bürokratik iktidarın sistem içerisinde belirleyici güç olmasını temin etmiş ve sistem içersinde öylece konumlandırılmıştır. Bu durum dünyanın bir başka demokratik

ülkesinde görülemeyeceği bir biçimde kendini devletin sahibi olarak gören bürokrasinin tesis ettiği devlet iktidarı ve halkın seçimiyle işbaşına gelen temsilcilerin oluşturduğu siyasal iktidar ayrımına yol açmaktadır. Türk anayasacılık tarihinde yaşanan olumlu değişimlere rağmen, gücü kurucu devlet ideolojisinden kaynaklanan kurumsal yapının değişmemesi, anayasa ile geliştirilen daha iyi demokrasi ve daha çok özgürlük adımlarını boşa çıkarmış, söz konusu değişimleri bürokrasinin kendi çıkarlarına uygun yorumladığı ve uyguladığı görülmüştür (Hekimoğlu, 2011: 186). Bu çerçevede referandum sonucununu Türkiye açısından oldukça önemli gelişmelere gebe olduğu öngörülebilir Hükümet sistemi değişikliği, bütün yapıların yeniden kurgulanması imkânını doğurmuştur. Bu çerçeve de, cumhurbaşkanlığı sistemi bürokratik oligarşinin ortan kaldırılmasına yönelik bir kırılma noktası olarak değerlendirilmelidir. Hâkim kurumsal yapının başta kurum kültürü olmak üzere, yönetim anlayışı, işleyiş düzeni gibi birçok hususta sivil otoritenin alanına müdahale edemeyecek bir biçimde yeniden yapılandırılabilmesi için gerekiyorsa kurumsal düzen devrimsel bir nitelikte sıfırdan yeniden inşa edilmeli ve bu büyük değişim dalgası muhatapların direncini azaltmaya yönelik olarak hem topluma hem bürokratik mekanizmaya iyi anlatılmalıdır. Bürokratik kurumsal yapıda yaşanacak değişimin sonucunda, bürokratik mekanizma demokratik seçimler sonucu işbaşına gelen meşruiyeti verilen oylara dayanan sivil iktidarın egemenlik alanına girecektir. Bu çerçevede kurumsal yapıya yönelik atılacak adımların temel gayesi devlet iktidarı ile siyasal iktidar ayrımının ortadan kaldırılmasıdır.

Hükümet sistemi değişikliğinin kaçınılmaz olarak siyasal partilerin hem kendi iç yapılarında hem de partiler arası ilişkilerde, bakanlık örgütlenmesinden, merkez-yerel ilişkisine ve tabiî ki bürokrasiyi de içeren genel olarak kamu yönetiminde, iç ve dış kaynaklı problemlere karşı üretilen çözümlerin hem muhtevasında hem de gerçekleşme biçimlerinde vb. birçok konuda köklü değişiklikler getirmesi beklenmektedir. Hükümet sisteminin yaşadığı büyük değişim milletvekili-bakan ilişkilerini, bürokrasi-siyaset etkileşimini, kamuda hiyerarşik yapılanmayı yeniden kurgulayacaktır. Yeniden yapılanan bu düzen yasama ve yürütme erklerinin kendi görev ve sorumluluklarına daha fazla odaklanmasını temin edeceği öngörülmektedir (Kutlu ve Kahraman, 2017). Tam bu noktada ise sistemsel dönüşümün en kritik boyutları devreye girmektedir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin aksaklık göstermeden

işleyecek bir biçimde tesis edilebilmesi için bir yandan seçmene vaat edilen etkin yürütme ve yasamanın doğru bir biçimde kurgulandığı anlatılmalı, diğer taraftan bu dönüşümün hem öznesi hem nesnesi konumunda bulunan bürokratların ve siyasilerin değişime karşı gösterebilecekleri direnci düşürebilmek için süreçler şeffaf ve katılımcı bir anlayışla yürütülerek ikna edilmelilerdir. Cumhurbaşkanlığı sistemini şekillendirenlerin göz ardı edemeyeceği en önemli husus sistemde doğrudan veya dolaylı olarak, canlar verilerek bedelini ödenen tek meşruiyet kaynağının millet olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla sisteme yönelik süreçlerde toplumun bilgilendirilmesi ve dahi süreç içerisinde toplumun isteklerini elde etmeye yönelik katılımcı mekanizmalarında kullanılması sistemin ilk inşasında meşruiyet tabanını genişletilmesine ve özümsenmesine vesile olacaktır. Burada vurgulanmak istenen milletin kurucu kimliğini elde etmiş olmasıdır.

Gerçekleşen hükümet sistemi değişikliğinin en önemli belki de genellikle gözden kaçırılan tarafı, 15 Temmuz darbesini göğsünü siper ederek durduran milletin bir süredir elde etmeye çalıştığı kurucu kimliğini kati bir biçimde ele geçirmesiyle birlikte uzun bir süredir millet dışındaki güçlerin tekelinde olan değiştirme gücünü kazanarak köklü bir dönüşümü kendi kararı ve iradesiyle gerçekleştirmesidir. Nitekim bugüne kadar ülkede yaşanan bütün köklü değişimlerin milletin dışındaki mahfiller tarafından yapıldığı ve bu mahfillerinde bir biçimde dış baskıların yönlendirmesiyle hareket ettikleri bilinmektedir. Millet herhangi bir dayatma ve baskı olmaksızın tamamen sivillerin tasarladığı bir yol haritasına hür iradeleriyle karar vererek bundan böyle devletin resmi ideolojisinin milletin gelecek öngörüleriyle belirlendiği tarihi bir dönüm noktasını tayin etmiş olması, kendi geleceğini kendisi kurma hakkının ilk adımıdır (Bağlı, 2017: 397-398; Kekeç, 2017: 407; Alparslan, 2017: 396). Bu nedenledir ki milletin muhalefetin geçmişten günümüze hep korkutma aracı olarak kullandığı "sistemin diktatörlüğe dönüşeceği" iddiasına izin vermesi dahi düşünülemez bir noktadadır. Ayrıca bir dikta rejiminin hâkim olabileceği öngörüsü, 15 Temmuz darbe girişimini canıyla akamete uğratmış toplumu göz ardı etmek anlamına da gelmektedir.

Yaşanan hükümet sistemi değişikliğinin hem kaynağını hem sonuncunu doğuran aktörün millet olması, Cumhurbaşkanlığı sisteminin başarıyla tesis edilebilmesi ve yürütülebilmesi için en büyük fırsat olarak değerlendirilebilir. Zira

evrensel değerleri içselleştirmiş ve bu değerler çerçevesinde örgütlenmiş bir devletin ortaya çıkmasına yönelik belirleyici aktörün doğrudan milletin olduğu ilk dönüşüm sürecinin başarıya ulaşmış adımlarından biri olarak görünmektedir. Dolayısıyla bu değişimin kurucu aktör olarak millet tarafından tesis edilmesi, düzenlemenin içeriğinden bağımsız olarak sadece kendi başına büyük bir hamle ve fırsattır. Zira gerçek manada demokratik bir devletin tesis edilebilmesine yönelik büyük, keskin ve kararlı bir adım atılmıştır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki böylesine büyük kırılmaların ardından gerçekleştirilen dönüşümler büyük handikapları da beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Çünkü oluşan koşullar önceden tecrübe edilmemiş yeni bir dönemi ve süreci doğurmaktadır. Bu da süreç içerisinde rol alan aktörlerin birtakım yanlışlar yapmasına yol açması olasıdır.

Cumhurbaşkanlığı sisteminin uzun vadede ortaya çıkaracağı sonuçlar Anayasa değişikliğine ilişkin alt mevzuatın düzenlenmesiyle yakından alakalıdır. Bu sistemin kısa vadede doğuracağı olası sonuçları ise öngörebilmek daha kolaydır. Bu çerçevede değişikliğin yakın gelecekte ortaya çıkaracağı muhtemel sonuçları şu şekilde sıralanabilir (İyimaya, 2017: 86-87):

- *Psikolojik Etki:* Cumhurbaşkanlığı sisteminin koalisyon hükümeti ihtimalini tümüyle ortadan kaldırması, bireylerin ve kurumların geleceğe daha güvenli bakmasını ve yaşanacak istikrara dair inançlarının kuvvetlenmesi girişimcileri ve sermaye sahiplerini yatırıma teşvik etmeye yöneltecektir. Ayrıca toplumda güven duygusunun yükselmesi, beraberinde birçok faydayı da getirecektir.
- *Siyaset Kurumunu Dönüştürme Etkisi:* Sistemde iktidarı kazanabilmenin yolu seçmenden %50+1 oy almaktan geçmesi siyasallerin hızla kutuplaştırıcı söylemlerden ve eylemlerden uzaklaşarak toplumsal uzlaşıyı sağlayacak biçimde hareket etmesini zorunlu kılmaktadır. Söylemlerin ve tavırların yumuşaması, salt ideolojik davranışlarla hareket edenleri daha çok hizmet ve proje eksenli hareket etmeye yöneltecektir.
- *Hukukta Yaşanacak Dönüşüme Etkisi:* Cumhurbaşkanlığı sisteminin yürürlüğe girmesine ilişkin süreçte kurucu rol üstlenen milletin istekleri, hukuk sisteminde de büyük bir dönüşümü tetiklemesi kaçınılmaz

görülmektedir. Diğer taraftan mevcut sistemin köklü bir değişikliğe uğraması tüm mevzuatın gözden geçirilmesini zorunlu kılması da mevcut revizyonist ruhla özgürlükler ile haklar ilişkin iyileştirmelerin gündeme gelmesini ve tüm sisteme dair problemlerin çözümünü de sağlaması mümkündür.

- *Demokrasinin Konsolidasyonu Etkisi:* Sistemin mevcut birçok vesayet odağını ekarte ederek, tüm erklere dair son sözü doğrudan ve dolaylı olarak millete bırakması demokrasinin güçlenmesine imkân sağlayacaktır. Bu durum milletin kurucu iktidar olarak dönüşümün ana karar verici olmasıyla, bir yandan demokrasiyi yeniden tanımlayıp üretmesine bir yandan da demokratik tutumun kökleşmesine yol açacaktır.
- *Reform Etkisi:* Sistem etkin ve istikrarlı yönetimi bünyesinde barındırması sebebiyle ortaya çıkabilecek her türlü zorluğa ilişkin sistemi reforme etme ihtiyacına da hızlı cevap vermesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum öncelikle vatandaşın hizmet ve güvenlik taleplerinin hızlı bir biçimde karşılanması için sistemin sık sık yeniden yapılanabilecek ve esnek bir yapıya dönüşmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla kamu bürokrasisi başta olmak üzere sistem içerisinde yer alan tüm aktörlerin sürekli iyileştirmeye hazırlıklı ve uyumlu olması beklenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yaşamış olduğu paradigma değişimlerini şu üç evreye ayırabiliriz: 1- 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ardından; 2- 1960 darbesi ve 1961 Anayasası; nihayetinde 3- 15 Temmuz başarısız darbe girişiminin sonucunda anayasaların motoru olarak nitelendirilebilecek hükümet sistemi değişikliğini içeren 16 Nisan referandumudur. 16 Nisan referandumunun Türkiye Cumhuriyeti için 1961 Anayasası ile kurumsallaşan bürokratik oligarşi ve bu oligarşinin kontrol ettiği iktidarın yerini tam olarak kurucu ehliyetle halkın aldığı bir paradigma değişimi sistemin tepeden tırnağa yeniden yorumlanmasını ve şekillendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, beklide uzun bir zaman dilimine yayılacak olan, Cumhurbaşkanlığı sisteminin alt mevzuatının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Anayasa değişikliğinin tasarladığı sistemin işlemesi yapılacak olan yeni düzenlemelere bağlı olduğu göz önüne alınırsa, değişikliklerin çok dikkatli ve geniş tabanlı bir uzlaşı ile inşa edilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Bu durum sisteme ilişkin

bir yandan fırsatlar sunarken aynı zamanda bünyesinde ciddi tehditleri de barındırdığı gözden kaçırılmamalıdır.

Hükümet sistemi değişikliğinin ortaya çıkardığı bir diğer fırsatta yakın gelecekte anayasanın bir bütün olarak değiştirilmesine yönelik teşvik edici bir nitelik taşımasıdır. Zira son yıllarda toplumsal kesimleri temsil eden birçok siyasal parti yeni anayasa yapımını kendi seçmenine vaat etmektedir. Bu tabloda Anayasanın en mühim unsurlarından biri olan hükümet sistemi değişikliğine olur veren seçmenlerin, yeni anayasa talep ettikleri yorumunu çıkarmak da mümkündür.

Cumhurbaşkanlığı sistemi taşıdığı nitelikler, siyasetin sisteme verdiği tepkiler ve sistemin ortaya çıkaracağı öngörülen fırsatlar ve tehditler Türkiye için yeni bir dönemin başladığının habercisi niteliğindedir. Ortaya çıkan bu yeni dönemin taşıdığı özellikler zaman geçtikçe daha iyi anlaşılacaktır. Ancak değişikliğin şu şekilde tanımlanması mümkündür; hükümet sisteminde yaşanan değişim hem Türk yönetim tarihi akışına uygun olması hem tüm dünyada konjonktürün başkanlık sistemlerine doğru değişim göstermesi yönü ile evrimsel bir nitelik taşırken, 15 Temmuz başarısız darbe girişiminde milletin üstlendiği rol ve milletin tek meşruiyet kaynağı olarak kurucu rolünü elde etmesi itibariyle de devrimsel bir dönüşüm olarak görülebilir.

3.13. 24 Haziran 2018 Tarihinde Gerçekleşen Genel ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

17 Nisan 2018 tarihinde MHP grup toplantısında Devlet Bahçeli'nin şu ifadeleri ile "26 Ağustos 2018 Pazar günü, yani Malazgirt Zaferi ile Büyük Taarruzumuzun yıl dönümlerinde Türk milleti yeni bir zafer ruhuyla sandığa gidip hem cumhurbaşkanın hem de milletvekili genel seçiminde Türk ve Türkiye düşmanlarına gereken dersi vermesi en makul, en akılcı, en demokratik yoldur" (Bahçeli 2018) erken seçim çağrısını yapmış ardından 18 Nisan 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve MHP genel başkanı Devlet Bahçeli bir araya gelerek erken seçim kararını görüşmüşlerdir. O gün görüşme sonrasında Recep Tayyip Erdoğan basın açıklaması yaparak, yeni sisteme acilen geçilmesi hususunda duyulan ihtiyacı dile getirerek, MHP ile varılan görüş birliği sonucunda 24 Haziran'da erken seçime gidileceğini ilan etmiştir (Erdoğan, 2018).

19 Nisan 2018 tarihinde Anayasa Komisyonu erken seçimle ilgili önergeyi görüşmek üzere toplanmış ardından 20 Nisan'da TBMM'de erken seçim kararı kabul edilerek aynı gün Resmi Gazete'nin 30397 numaralı mükerrer sayısında bu karar yayınlanmıştır. Bu karar ile birlikte yeni hükümet sisteminin yürürlüğe gireceği öngörülen 3 Kasım 2019 yerine hem genel hem Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 24 Haziran 2018'de yapılacağı kararlaştırılmıştır. Diğer bir ifade ile 24 Haziran 2018 tarihi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin uygulanmaya başlanacak tarih olarak belirlenmiştir.

Bu seçimleri önemli kılan başlıca husus yeni hükümet sisteminin uygulunması olmakla birlikte, bu seçimde ilk defa uyugulanacak ve seçimin, dolayısıyla hükümet sisteminin kaderini belirleyecek yeniliklerin mevcut olmasıdır. Bunlardan ilki 16 Mart 2018 tarihli 30362 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un ortaya koyduğu yeniliklerdir. Bu yasa "seçim ittifakı ve seçim güvenliği" kanunu olarakta bilinmektedir. Diğer birtakım yenilikler ise 25 Nisan 2018 tarihli 30402 nolu 2. mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile yaşanmıştır.

Bu iki yasal düzenlemenin içeriği temelde siyasal partilerin ittifak tesis ederek seçime katılabilmelerine imkân tanınmış, seçim güvenliğinin ve düzenin korunmasına ilişkin önlemler öngörmüş ve Anayasa'nın değiştirilen hükümleriyle uyumun sağlanması hedeflenmiştir. Genel seçimler için ittifak kuran siyasal partiler ayrı aday listeleriyle seçime girebilmeleri mümkün olacak ve seçim pusulasında siyasal partilerin kendi amblemleri yer alacaktır (Akgün, 2018). İttifak yasası çerçevesinde 24 Haziran seçimleri için Cumhur ve Millet İttifakı olmak üzere iki ittifak kurulmuştur. Cumhur İttifak'ı çatısı altında AK Parti, MHP ve BBP seçime girerken, Millet İttifak'ı bağlamında ise CHP, İYİ Parti, SP ve DP kurdukları ittifakla seçime katılmışlardır.

Tezin odaklandığı konu çerçevesinde bakıldığında 24 Haziran seçimlerinde ittifakların genel itibariyle Cumhur ittifakı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin hayata geçirileceğini vaat ederken, Millet ittifakı üyelerinin ağırlıklı olarak seçmene parlamenter hükümet modelini yeniden tesis etmeyi söz verdikleri görülmektedir. Bu

perspektiften bakıldığında 24 Haziran seçimlerinin hükümet sistemine ilişkin ikinci bir referandum hüviyeti taşıdığı ileri sürülebilir.

24 Haziran seçimlerinde ABD ve Avrupa'daki devletlerin birçoğuna nazaran %86 gibi oldukça yüksek bir katılım oranının var olduğu görülmektedir. Katılım oranının yüksekliği vatandaşın sandığa olan güvenine ve geleceği şekillendirme noktasındaki azmine işaret etmesi bağlamında önemli görülmektedir. Yüksek Seçim Kurulu tarafından yayınlanan kesin seçim sonuçları uyarınca milletvekili genel seçimlerinde Cumhur ittifakı %53,66 alırken, Millet ittifakı %33,95 oy oranına ulaşmıştır (YSK, 2018a). Bu sonuçlar çerçevesinde, toplumun ekseriyetinin yeni hükümet sisteminin tesis edilmesinden yana oldukları ve bu hükümet modeline güven duydukları yorumu yapılabilir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Recep Tayyip Erdoğan aldığı %52,59 oy oranıyla birinci turda yeni turun ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (YSK, 2018b).

24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen seçimler Türkiye Cumhuriyeti tarhinin önemli bir milatı olarak görülmektedir. Zira bu tarih itibariyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi uygulamaya girmiştir. Bu seçimler Türk devlet tarhinin bir yansıması olarak liderliğin siyaset ve yönetim çerçevesinde taşıdığı önemi göstermesi açısından da büyük bir kavşak niteliğindedir.

Üçüncü bölümde yeni hükümet sisteminin benimsenmesi sürecinde önemli bir kırılma noktası olan 367 krizi ve yeni hükümet sisteminin hayata geçirilme tarihi olan 24 Haziran 2018 tarihi aralığında geçen gelişmeler ve tartışmalar ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin siyasal istikrar, etkinlik ve temsilde adalet ilkeleri çerçevesinde nasıl bir görünüm sergileyeceğine ilişkin siyasilerin görüşleri ve seçim beyannameleri ekseninde nitel bir araştırmaya yer verilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ'NE İLİŞKİN ALGILARI ÖLÇMEYE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Bu bölümde, ortaya konulan savlara yönelik bir nitel araştırma uygulanmıştır. Bu nitel araştırma kapsamında Mart 2018-Haziran 2018 tarihleri aralığında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin, demokratik sistemlerde de olduğu üzere karar mekanizmalarında en etkin aktör olma noktasına doğru evrilen siyasal partilerin mensuplarının görüşlerini nitel araştırma yöntemleriyle elde etmeye yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin araştırma modeli, literatür incelemesi ve yapılan görüşmeler ile olgunlaştırılmış ve son halini almıştır.

Bu bölümde öncelikle çalışmanın problemi, amacı, önem ve katkısı ifade edilecek, ardından gerçekleştirilen araştırmanın yöntemi ve kapsamı ele alınacaktır. Bir sonraki kısım da ise elde edilen bulgulara yer verilerek; Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne yönelik elde edilen veriler ve konu hakkında daha önce kaleme alınmış çalışmalar ekseninde tespit, öngörüler ve öneriler yer alacaktır.

4.1. Araştırmanın Kavramsal Modeli ve Metodolojisi

Araştırmanın kavramsal modelinde ilgili literatürün yol göstericiliğinde üç tema belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla; siyasal istikrar, etkinlik ve temsilde adalettir. Bu temalarla ilişkilendirilen alt sorularda mevcuttur. Bu bölümde, çalışmanın problemi, amacı ve yöntemi ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

4.1.1. Araştırma Problemi

Araştırmaya konu olan 'Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin ortaya çıkışını sağlayan süreçler önceki bölümlerde ele alınarak, araştırma probleminin altyapısını oluşturulmuştur. Araştırmanın temel problemi, Türkiye'de 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği referandumu ile yasal çerçevesi tesis edilen ve seçimlerin erkene alınması ile birlikte 24 Haziran 2018 tarihi itibariyle fiilen işlemeye başlayacak olan hükümet sisteminin nasıl işleyeceğidir. Araştırma hükümet sisteminin uygulanması ile birlikte ortaya çıkabilecek avantajlı ve dezavantajlı

durumları katılımcıların gözünden tespit etmeye çalışmakta ve elde edilen veriler ışığında ortaya çıkabilecek arızi durumlara ışık tutmaya odaklanmaktadır.

4.1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne yönelik görüşme yapılan siyasilerin algısını tespit etmek ve 24 Haziran seçimleri için mevcut kabinede bulunan partilerin seçim beyannameleri ile desteklemektir. Katılımcıların hükümet sistemine ilişkin ortaya koydukları görüşler ve söz konusu seçim beyannameleri belirlenen temalar ve alt sorular çerçevesinde ele alınarak, sisteme ilişkin değerlendirmelerin sunulması hedeflenmektedir. Diğer bir ifadeyle önceki bölümler de de zikrettiğimiz üzere, bir ülkede hükümet sistemi değişikliğine gidilmesinde temel unsurlar olarak görülen; siyasal istikrar, etkinlik ve demokrasinin kalitesini belirleyen en önemli etmenlerden biri olan temsilde adalet kıstaslarının, halk tarafından kabul edilen yeni hükümet sistemi bağlamında etki düzeyleri, katkıları ve kısıtlarını ortaya koymaktır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne yönelik siyasilerin algısı çerçevesinde bir değerlendirme ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma aşağıdaki varsayımlar üzerine kuruludur:

- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi mevcut hükümet sistemine nazaran daha fazla siyasal istikrar sağlayacaktır.
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi mevcut hükümet sisteminden daha fazla etkin olacaktır.
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi temsilde adaleti sağlama noktasında mevcut sisteme nazaran daha başarılı olacaktır.

4.1.3. Araştırmanın Önemi ve Katkısı

Hükümet sistemleri konusu anayasaların önemli parçalarından biri olarak, devlet mekanizmasının işleyişinde önemli rol oynamaktadır. Hükümetlerin nasıl şekillenmesi gerektiğine dair genel kabul görmüş ilkeler var olmakla birlikte, üstlendikleri mühim rolün başarılı bir biçimde icra edilebilmesinin her şeyden önce en önemli koşulu uygulandıkları ülkenin koşullarına uygun olmasına bağlı olduğu

bilinmektedir. Tarih, sosyolojik yapı, yönetim ve siyasal kültür vb. birçok etmen söz konusu koşulları şekillendirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı dönemlerden başlamak üzere, kuruluşu sırasında ve daha sonrasında bünyeye uygun bir hükümet sistemi arayışları hep yaşana gelmiştir. Söz konusu arayışlar ikinci ve üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Mevcut koşulların oluşmasını sağlayan 1982 Anayasası'nın oldukça güçlü bir Cumhurbaşkanlığı makamı öngörmesi, süreç içerisinde birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiş zaman zaman Cumhurbaşkanı-Hükümet çatışmalarını tetiklemiştir (Gözler, 2000). Cumhurbaşkanı'nın geniş yetkilerle donatılmasının, hükümet sisteminin isimlendirilmesi noktasında da ihtilaflara sebebiyet verdiği görülmektedir. Hükümet sisteminin mahiyetine ilişkin ortaya çıkan tartışmaların, uygulamada ortaya çıkan sorunlarında bir yansıması olarak görülmesi mümkündür. Birtakım sorunları olmakla birlikte hükümet sistemi süreç içerisinde yaşamını sürdürmüştür. 2007 yılında yaşanan referandum ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi kararı verilmiş ve sistemde köklü bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. 1982 Anayasası'nın öngördüğü hükümet modelinin mevcut halini almasında dönüm noktası olarak değerlendirilen 2007 yılı sonrasında sisteme ilişkin temel parametrelerde büyük bir değişimin yaşandığı görülmektedir. 2011-2013 yılları arasında yeni bir anayasa yapabilmek için, mecliste sandalyesi bulunan dört partinin eşit sayıda üyelerinin katılımı ile bir Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulmuş ve bu komisyon çalışmalarında başkanlık sistemi iktidar partisi tarafından önerilmiştir. Özellikle hükümet sistemi tartışmaları olmak üzere birtakım hususlarda uzlaşılamaması ile bu komisyon dağılmıştır. 2007 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliğinin 2014'te gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimi ile fiilen yürürlüğe girmesi ile hükümet sistemi uygulama düzleminde yarı-başkanlık sistemi olarak işlemeye başlaması sistem içerisinde bazı problemleri tetiklemiş ve krizler doğurmuştur. Haziran 2015'te gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda tek başına hükümet kurma çoğunluğunu herhangi bir partinin elde edememesi ve koalisyon hükümeti kurulması noktasında başarısız olunması, ülkede uzun bir aradan sonra hükümet krizi ile karşılaşmasına yol açmıştır. Cumhurbaşkanının sahip olduğu yetki ilk defa kullanılarak yeniden genel seçimlere gidilmiş ve Kasım 2015'te AK Parti tek başına hükümeti kuracak çoğunluğa erişmiştir. 2016 yılında bir kez daha yeni

anayasa yapmak üzere bir Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulmuş, lakin ömrü çok kısa olmuştur. Bu komisyon sürecinde de uzlaşılamayan en temel başlık hükümet sistemi olmuştur. 15 Temmuz 2016 tarihinde bir darbe teşebbüsü yaşanmış ve halkın canı pahasına sahip olduğu tüm değerleri korumasıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Halkın bu süreçte aldığı inisiyatif bundan sonraki süreçlerde her zaman olduğundan daha fazla belirliyici rol oynamasını kaçınılmaz kılacaktır. Başarısız darbe teşebbüsünden bir müddet sonra hükümet sistemi değişikliği tekrar gündeme gelmiş ve AK Parti-MHP arasındaki müzakereler sonucunda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi önerisi ortaya çıkmıştır. Bu öneri TBMM'de halkoyuna sunulmasına yönelik kabul edilerek 16 Nisan 2017 tarihinde referanduma gidilmiştir. Halkoylaması ile kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin 2019 yılında yürürlüğe girmesi öngörülmüş olmakla birlikte seçimlerin erkene alınmasıyla 24 Haziran 2018 tarihinde genel seçimler ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile uygulamaya geçilmiştir.

Mevcut sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişin doğuracağı muhtemel sonuçlara yönelik öngörüler, hükümet sisteminin ülke için ne denli kritik bir rol üstlendiği düşünüldüğünde büyük önem taşıdığı görülecektir. Bu çalışma ile hükümet sisteminin inşa sürecinde doğrudan rol alan aktörlerin görüş ve algıları ortaya konulması, alanda hâlihazırda yeterli miktarda çalışmanın olmadığı göz önüne alındığında literatüre ve sistem uygulayıcılarına katkı sunabileceği düşünülmektedir.

4.1.4. Araştırma Yöntemi

Yöntem bilimsel araştırmaların en önemli aşamalarından biridir. Yöntemsiz bir araştırma pratik olarak anlamsız olurdu. Zira yöntem araştırmanın nasıl şekilleneceğine ilişkin bir yol sunmaktadır. İzlenecek adımların belirsiz olduğu bir sürecin başarıya ulaşması tamamen ihtimallere kalmıştır. Dolayısıyla bilimsel araştırmaya yönelik ele alınan olgunun hangi yollarla ve nasıl daha iyi anlaşılabileceğine dair izlenecek adımlardan meydana gelen bilimsel araştırma süreci yöntem başlığının altında toplanmaktadır.

Sosyal araştırma hem kalitatif hem kantitatif analiz yöntemleri ile hemen her sahada kullanılmaktadır. Eğitimciler, hükümet yetkilileri, iş yöneticileri, insan hizmeti sağlayıcıları ve sağlık çalışanları düzenli olarak sosyal araştırma yöntemlerini ve bulguları kullanırlar. İnsanlar çocukları yetiştirmek, suçları

azaltmak, halk sağlığını geliştirmek, ürün satmak ya da sadece bir kişinin hayatını anlamak için sosyal araştırmaları kullanmaktadır. Söz konusu araştırmalara ilişkin üretilen raporlar yeni yayın programlarında, popüler dergilerde, gazetelerde, internette ve akademik mecralarda yayınlanmaktadır. Raporlarda yer alan araştırma bulguları insanların günlük yaşamlarını ve kamu politikalarını etkileyebilmektedir. Sağlam araştırmalar yürütülmeksizin hükümet politikalarının şekillendirilmesi, politikaların ideoloji, inanç ve siyaset ekseninde biçimlenmesine yol açması kaçınılmaz görülmektedir. Sağlam bir sosyal araştırma tüm tarafların bilinçli kararlar vermesine yardımcı olabilir (Neuman, 2007: 2).

Pozitivist/akılcı paradigmanın bir yansıması niteliğinde olan kantitatif/nicel araştırmalar uzun müddet sosyal bilimlere hakim olmuştur. Pozitivizm ve akılcılık ötesi fikirler tek bir "doğru"nun değil zamana, mekâna, kişiye bağlı olarak birçok "doğru"nun var olabileceğini ileri sürmektedir. Postmodernizm savunucuları, büyük anlatılar ve teoriler çağının sona erdiğini ifade etmektedirler. Yerel, zamansal ve durumsal ile sınırlı anlatıların artık gerekli olduğu, dolayısıyla özne eksenli, çoğulcu bir anlayışın hâkim bilimsel paradigmanın değişmesi gerektiğini iddia etmektedir. Sosyal bilimlerin gelişmeye başladığı 20. yüzyılın başlarından itibaren, sosyal bilimciler alternatif bir paradigmanın da var olmaması sebebiyle, fen bilimlerinin ilke ve yöntemlerini izleyerek insan, toplum ve kültürleri araştırmaya başlamışlardır. Pozitivist anlayış çerçevesinde araştırmaların "bilimsel" değer taşıması için sosyal bilimciler kendi araştırmalarına yönelik istatistiki yöntemlerden sonuna kadar yararlandılar ve bu alanı geliştirdiler. Dolayısıyla, sosyal bilimler, nicel ve standardize edilmiş yöntemlerin geliştirilmesine özel bir dikkat göstererek, doğal bilimleri ve bunların kesinliğini bir model olarak ele almıştır. Bu genel gelişmelerin ötesinde niceliksel yaklaşımların sınırlamaları, kalitatif araştırmaların neden kullanılması gerektiğine dair sebepler vermek için her zaman bir başlangıç noktası olmuştur. Postpozitivist/Yorumlamacı paradigmanın ortaya çıkması ile birlikte değişkenleri bağımlı ve bağımsız olarak ayrıştırmaktan vazgeçerek, tüm değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkileri göz önüne alarak özne odaklı çoğulcu bir anlayışı gündeme getirmiştir. Günümüz itibariyle, sosyal bilimler alanında yöntem olarak birçok farklı yolun takip edildiği görülmektedir (Flick, 2009: 12-14; Yıldırım ve Şimşek, 2016: 25-33).

Bu araştırmada, yukarıda belirtilen araştırmanın amacı ve öğrenilmek istenen olgular doğrultusunda, danışmanımın katkısıyla nitel araştırma yönteminin izlenmesinin daha uygun olduğuna karar verilmiştir. Nicel yöntem yerine nitel yöntemin tercih edilmesinde temel neden ise öncelikli olarak yöntemin araştırma amacına uygunluğu, nasıl ve niçin sorularına cevap bulunmasına daha çok imkân tanıması ve sosyal süreci daha iyi anlamayı sağlamasındandır. Çünkü nitel araştırma tekniği, "insanların kendilerini ve ortamlarını nasıl düzenlediğiyle ve bu ortamlarda yaşayanların çevrelerini semboller, ritüeller, sosyal yapılar, sosyal roller ve benzerleriyle nasıl anlamlandırdıkları" ile alakalıdır (Berg ve Lune, 2015: 25). Araştırmamızda da, TBMM'de grubu bulunan siyasal partilerin milletvekillerinin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin fikirleri, birebir bu olgunun meydana getirilmesi ve yaşanmasına ilişkin düşüncelerini anlamak ve süreci bu çerçevede değerlendirilmek hedeflenmiştir.

Niteliksel araştırma yeni bir araştırma yöntemi değildir. Tarihçiler belgeye dayalı kanıtları her zaman analiz ettiler. Bunların birçoğu birincil kaynak materyalleri olarak yazışmalar gibi nicel olmayan verilerdir. Son yıllarda repertuarlarına sözlü tarih yöntemleriyle derinlemesine görüşmeler de eklediler. Antropoloji, ondokuzuncu yüzyılın ortalarında bir disiplin olarak kavranmasından sonra kültürel örüntüleri ve sosyal ilişkileri anlamak için saha gözlemi ve muhabir görüşme gibi nitel yöntemler kullanmıştır. Sosyoloji, her zaman, 1920'lerde etkili Chicago Şehir Araştırmaları Okulunda olduğu gibi niceliksel ve niteliksel yöntemler üzerinde durmuş ve her iki yaklaşımı da sıklıkla kullanmıştır. Örgüt teorisi büyük ölçüde gözlem, belgesel materyal ve röportajların bir karışımından meydana getirilen vaka çalışmalarına dayanmaktadır. Son yıllarda tıbbi antropoloji ve tıp sosyolojisi gibi uzmanlıklar, sağlık ve hastalıkla ilgili konuları, hastane koğuşunun mikro kliniğinden veya klinikten daha geniş sosyokültürel çerçeveye kadar, araştırmak için kalitatif yöntemlere büyük ölçüde bel bağlamışlardır. Nitel yöntemler akademik çevrede sosyal bilimlerin sınırlarının ötesine uzanmıştır. Piyasa araştırması başlangıçta sosyal araştırmanın sadece kısıtlı bir alanına dayanıyordu. Ancak şimdi araştırmalar, kamuoyu ve oy kullanma niyetleri üzerinde yapılan araştırmalarda olduğu gibi, tüketici gruplarının süreçlerine ve nüanslarına dokunmak için odak gruplarla tamamlanmaktadır (Darlington ve Scott, 2002: 2).

4.1.4.1. Araştırma Deseni

Araştırma desenleri; bilimsel araştırmalarda veri toplama, analiz etme, yorumlama ve raporlamaya ilişkin takip edilecek yolları ve süreci ifade eder. Diğer bir ifade ile araştırma deseni, seçilen metotları, araştırma alanına ilişkin yaklaşımları, veri toplama, değerlendirme ve nihai yorumlama prosedürlerini karakterize eder. Araştırma desenleri, farklı adlandırmalara ve süreçlere sahip araştırma modellerini içerir. Bu desenler araştırmacıya seçtiği yöntem çerçevesinde veri toplama sürecinden raporlamaya kadar hangi mantık ekseninde hareket edeceğini tespit etmesi sebebiyle büyük fayda sağlamaktadır (Delice, 2015: 61). Nitel araştırmalarda, metodolojinin taşıdığı niyetlerin ve yöntemin uygulanmasının, mümkün olduğu kadar açık hale getirilmesi önemlidir. Zira yöntem bölümünün tam olması, okuyucuya araştırmayı kimin yaptığını ve niçin yaptığını tam olarak izah etmeye hizmet edecektir.

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden ve nitel araştırmanın temelini oluşturan bakış açılarından biri olan olgubilim deseni tercih edilmiştir. Bu desen, toplumun ilgilenen kesimi tarafından farkında olunan ancak, derinlemesine ve tafsilatlı bir fikre sahip olunmayan kavramların veya olguların üstünde durmaktadır. Bu tip olgular, kavramlar, yönelimler, değişimler birçok farklı şekilde ortaya çıkabilir, bu da farkında olunan bu kavram veya olgu hakkında ipuçları verebilir ancak, yine de onun tam anlamıyla künhüne vakıf olunamaz. Olgubilim deseni aracılığıyla, olgu, kavram, yönelim vb. içerik çerçevesinde kurgulanan araştırma konusuna ilişkin durumlar tüm açılardan ele alınarak söz konusu içeriğin ne anlama geldiği derinlemesine kavranabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 69-70; Büyüköztürk vd., 2012: 20). Olgubilim kavramına araştırmacılar tarafından farklı anlamlanların yüklenebildiği görülmektedir (Pinnegar ve Hamilton, 2009: 72-73). İnsan deneyimlerinin, diğer birçok nitel araştırma geleneğinin ana epistemolojik temeli olduğu iddia edilebilir, ancak yaşanmış deneyim kavramı, olgubilim için özel metodolojik öneme sahiptir. Olgubilim kavramı yaşam dünyasını da içermektedir. Her bir yaşam dünyası, fenomenolojik olarak keşfedilebilen, belirli bir şekilde yayılmış yapıları veya stilleri gösterir. Örneğin çocuğun yaşam dünyasının, yetişkinlerin yaşam dünyasından farklı deneyimsel niteliklere sahip olduğunu

inceleyebiliriz. Nitekim her birimizin, günün farklı zamanlarında, yaşanmış çalışma dünyası ve yaşadığımız dünya gibi farklı yaşam dünyalarında yaşadığı görülebilir. Olgubilimin ayrılmaz bir diğer unsuru da indirgemedir. İndirgeme, yaşam dünyasının deneyimsel dalgasını keşfetmemize izin veren teknik bir terimdir. İyi bir fenomenolojik metin bize, gündelik yaşam deneyimini anlamamızı zenginleştirecek ve uygulamalarımızı değiştirecek şekilde bir şeyi "anlar" hale getirebilir. Olgubilim araştırma, bir dizi teknik prosedürde resmileştirilemez. Ancak, fenomenolojik sorgulamada yardımcı olabilecek çeşitli veri toplama etkinlikleri tanımlanabilir. Bu aktiviteler ampirik ve yansıtıcı yöntemler olarak iki sınıfta toplanmaktadır (Given, 2008: 614-619). Olgubilim araştırmaları öncelikle derinlemesine görüşmeler üzerine inşa edilmekle birlikte diğer ilgili kaynaklardan gelen veriler de kullanılabilir. Kısaca ifade edersek olgubilim yöntemi, insan yaşamının deneyimlerinin anlamlarını tanımlamayı, anlamayı ve yorumlamayı amaçlar. Belirli bir durumu yaşamanın nasıl bir şey olduğu gibi araştırma sorularına odaklanır. Fenomenoloji (felsefi bir okul) ve fenomenolojik yöntemler (araştırmaya ilişkin bir yaklaşım) arasında bir ayrım vardır (Bloor ve Wood, 2006: 128-129). Bu nedenle çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin algılar olgubilim deseninde irdelenerek, siyasal istikrar, etkinlik ve temsilde adalet ilkeleri çerçevesinde sistemin durumunun anlaşılabilirliliğinin arttırılması hedeflenmiştir.

4.1.4.2. Araştırmada Veri Toplama

Nitel araştırma gerçek dünyadaki bir ortamı araştırmak, insanların bu ortamda nasıl başa çıkıp geliştiğini keşfetmek ve insanların günlük yaşamlarının bağlamsal zenginliğini yakalamak için gerçekleştirilmektedir (Yin, 2011: 3-4). Araştırmalara konu olan olgulara, kavramlara veya olaylara yüklediğimiz anlamlar, onların sahip olduğu niteliklerle doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple hayatı anlamlandırabilmek için nitel araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Nitelikler sabit olmadığı gibi algıları da kişiden kişiye farklılıklar gösterebilir. Dolayısıyla nitelikleri ölçmek birtakım sıkıntıları ve görecelikleri beraberinde getirmektedir. Nitel araştırma, nitelikleri kesin ve tam nesneler olarak tanımlamamakla birlikte, onları anlamlar dizgesi ve varoluşuna ilişkin yaşanmışlıklardan elde edilen tecrübelerinde katkısıyla ortaya çıkan kavramlarla ifade edilebilen düşünceler dizisi olarak ölçmektedir (Berg ve

Lune, 2015: 20). Bu çerçevede algıların ve bakış açılarının hızla değişebildiği günümüzde bu tezin araştırma konusu da durağanlıktan uzak bir görünüm sergilemektedir. Konunun araştırılmasında nitel araştırma gibi durağan olmayan yöntemlerin tercih edilmesi de araştırmaya katkı sağlayacak hususlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Nitel veri toplama yöntemlerinin altında yatan temel mantık, nitel hususiyetleri bünyesinde barındıran kavram, düşünce, olgu, yönelim, eylem ve ifadelerin, sözlü ve yazılı anlatımların kavranmasının sağlanması ve kavramsal çözümlemesinin yapılmasıdır (Yeşil, 2014: 72). Araştırmada da benimsenilen olgubilim deseninde nitel veriler elde edebilmek gayesiyle tercih edilen başlıca yöntem görüşmedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 71; Packer, 2011: 42). Nitekim görüşme nitel araştırmalarda en yaygın ve popüler veri toplama yöntemidir (King, 2004: 11). Birçok nitel araştırma projesi, sadece deneysel veri kaynağı olarak görüşmeleri kullanmaktadır (Packer, 2011: 42). Bir veri toplama aracı olarak görüşmenin ortaya çıkış noktası "insanların ne düşündüğünü öğrenmek istiyorsan onlara sor" anlayışıdır (Geray, 2006: 164). Bu çalışma da da başlıca veri toplama aracı olarak görüşme kullanılmıştır.

Araştırmada veri toplamaya yönelik yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin "görüşme formu" yaklaşımına uygun olarak, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğinin uygulanması benimsenmiştir. Görüşmelerle, görüşme gerçekleştirilen kişilerden karşılaştırılabilir ve sistematik bilgi elde edilmesi amaçlanmıştır. Yarı yapılandırılmış sorular ile görüşmenin seyrine uygun olarak, derinlemesine bilgi almaya yönelik form dışı sorular da (derinlemesine analiz yapmaya imkan tanıyan sondalar olarak da ifade edilebilir) eklemek mümkün olmuştur. Bu çerçevede öğrenilmek istenen bilgiler ışığında görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan sorularda özellikle dikkat edilen konular, kolay anlaşılabilir, odaklı, açık uçlu, çeşitli ve mantıklı bir düzende düzenlenmiş olmalarıdır. Formda soruların kastedilenden farklı bir şekilde anlaşılması ihtimaline yönelik olarak alternatif sorulara da yer verilmiştir.

Görüşmelerde tek tip soru formu kullanılmıştır. Soru formunda yer verilen sorular; araştırma konusuyla ilgili olarak gerçekleştirilen literatür taraması sonucu meydana getirilen soru havuzundan soru hazırlama teknikleri çerçevesinde

oluşturulmuştur. Oluşturulan form tez danışmanının görüşüne sunulmuştur. Gerçekleştirilen birtakım değişikliklerle ilk iki görüşmede kullanılmış, ardından tekrar tez danışmanı ile değerlendirilmiş ve nihai formatına kavuşturulmuştur. Çalışmada kullanılan soru formunun özet hali (alternatif soru ve sondalar haricinde) EK-1'de yer almaktadır.

Bu çalışmada, siyasilerle yapılan görüşmeler, 2018 yılının Mart ayının ikinci yarısı itibarıyla başlamış ve Haziran ayının başında sonlandırılmıştır. Tüm görüşmelerin (575 dk) süre olarak ortalaması 57,5 dakikadır. Yapılan görüşmelerin tamamı, ses kayıt cihazı ile kaydedilerek katılım onayı sözlü olarak alınmıştır. Görüşmelerin yanı sıra, araştırmanın geçerliliğini artırmayı sağlayacak olan, araştırma problemiyle ilişkili yazılı materyal olarak 24 Haziran 2018'e yönelik siyasal partilerin hazırlamış oldukları seçim beyannameleri de kullanılacaktır. Böylelikle görüşme ile elde edilen verilerin yanı sıra doküman incelemesi de kullanılarak verilerin çeşitlendirilmesi sağlanacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189-190).

4.1.4.3. Araştırmada Evren ve Örneklem

Araştırmada evreni, TBMM'de grubu bulunan siyasal partiler ve geçmişte başkanlık sistemini savunmuş siyasal liderlerin siyaset içerisinde yer alan yakın çalışma arkadaşları olarak mevcut koşullar ve ilgili literatür göz önünde bulundurularak tezin izleme komitesi tarafından belirlenmiştir. Zira tüm demokrasilerde olduğu üzere, sistem içerisindeki en önemli unsurlar ve karar alma mekanizmasının temel aktörleri, TBMM'de yer alan siyasal parti gruplarıdır. Diğer taraftan geçmişte yürütülen hükümet sistemi tartışmalarında hâkim olan siyasilerinde görüşlerine başvurmak, tezin dile getirdiği görüşlerden biri olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin tarihsel bir sürecin sonucu olduğu ifadelerine de uygun düşmektedir. Aynı zamanda tecrübenin dikkate alınması ve siyasal yelpazenin geniş tutulması araştırmanın geçerliliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Nitel araştırmalarda izlenmesi öngörülen net bir yolun bulunmaması nedeniyle örneklem büyüklüğüne karar vermek nicel araştırmalara nazaran daha zordur. Bu nedenle nitel araştırmalarda örneklem belirlenirken neyin bilinmek istendiği, araştırmanın amacı, güvenirlilik durumu, sahip olunan zaman ve kaynaklar

çerçevesinde yapılabilecek olanlardır (Büyüköztürk vd., 2012: 92-94). Diğer taraftan nicel araştırmanın amacı, evreni temsil eden rastgele bir örneklem elde ederek, sonuçları evrene genelleştirmek iken, nitel araştırmalar, örneklemden elde edilen sonuçları evrene genelleme yapmayı amaçlamaz. Niteliksel araştırmalar evrendeki çeşitlilik, zenginlik ve aykırılıklardan faydalanarak derinlemesine bilgi sahibi olabilmeyi ve evrenin geneline ait fotoğrafı görebilmeyi amaçlar. Niteliksel araştırmacılar herhangi bir sonucun geniş bir evrene genelleştirilebileceğine kuşkuyla yaklaşırlar, çünkü genelleştirmeye yönelik herhangi bir çaba, bir örneklem biriminin özelliklerine anlamını veren bağlamın ötesine çıkarır. Belirli bir sosyal bağlamda insan davranışının ve/veya algısının tanımını daha geniş bir topluma genelleme yapma endişeleri üzerinde konumlandırmak, nitel araştırmacıları rastgele olmayan örnekleme tekniklerini kullanmaya yönlendirmektedir (VanderStoep ve Johnston, 2009: 187). Niteliksel araştırma yönteminin tercih edildiği bu çalışmada, yukarıda zikredilen nedenler sebebiyle amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan, göreli olarak küçük bir örneklem oluşturularak araştırma konusuna taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini en üst düzeyde yansıtma imkânı tanıyan maksimum çeşitlilik örneklemesi (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 119) yönteminden istifade edilmiştir.

Niteliksel analizde "insan deneyimlerinin çeşitliliğini, zenginliğini yansıtacak anlatıların derlenebileceği, araştırma konusunun derinlemesine kavranabileceği bir örneklemin oluşturulması" (Kümbetoğlu, 2008: 97-98) amaçlanmaktadır. Nitel analiz yöntemi ile yürütülen çalışmalarda, benimsenen olgubilim deseninin de ortaya koyduğu üzere doygunluğa ulaşana kadar veya ortalama 5-6 (Gabrielian vd., 2008: 154-157) ya da 8-10 adet civarında derinlemesine görüşme yapılması öngörülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 71,76). Bu çerçevede TBMM'de grubu olan AK Parti, CHP, MHP ve HDP'den Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin değerlendirmelerde bulunabilecek kişiler örnekleme dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Hükümet sistemi değişikliğine ilişkin tartışmaların yoğun bir biçimde yapıldığı Anayasa Uzlaşma Komisyonu (hem 2011, hem 2016) üyelerinden, partilerin Anayasa Komisyonu üyelerinden, parti genel başkan yardımcıları ve grup başkanvekillerinden ve sisteme dair görüş bildirebileceğine dair ilgililer tarafından yönlendirilen milletvekillerinden görüşme talep edilmiştir. AK Parti, CHP, MHP ve HDP'den toplamda 32 milletvekilinin danışman, sekreter veya özel kalem müdürleri

aracılığıyla randevu talebinde bulunulmuştur. 32 vekil seçilirken maksimum çeşitliliğin sağlanması göz önünde bulundurulmuştur. Görüşmelere başlandığı sırada İYİ Parti'nin grup kurma yeterliliğine ulaşması nedeniyle, İYİ Parti'den de 3 milletvekilinin makamına görüşme talebi hem telefon, hem elektronik posta, hem de şahsi olarak makamları ziyaret edilerek iletilmiştir. Söz konusu talepler, TBMM'nin internet sayfasından görüşme gerçekleştirilmek istenen vekillerin iletişim bilgilerine ulaşılarak, telefon ve elektronik posta yoluyla gerçekleştirilmiştir. Randevu talebinde bulunulan vekillerin bir kısmına elektronik posta yoluyla, bir kısmına ise elden görüşme formları ulaştırılmıştır. Görüşme gerçekleştirilmek üzere ulaşılan kişilerden öncelikli olarak yüz yüze mülakat talebi iletilmiş ancak olumlu yanıt alınamadığı durumlarda hazırlanan ve ilgililere ulaştırılan görüşme formunun doldurulup doldurulamayacağı sorulmuştur. Bu şekilde daha fazla kişiye ulaşma ve ulaşılan kişilerden geri dönüş sağlama oranının artırılması hedeflenmiştir.

Araştırma kapsamında tüm partilerden toplamda 35 milletvekilinden görüşme talep edilmiş, bir kısmı randevu talebine olumsuz yanıt vermiş, bir kısmı randevu vermiş lakin erken seçim kararı sonrası randevuyu iptal etmiştir. HDP ve İYİ Parti milletvekillerinin seçimler ve başka birtakım nedenlerle görüşme taleplerine olumsuz yanıt vermeleri sebebiyle örneklemde yer alamamışlardır. Sonuç itibariyle 3 AK Parti, 2 CHP ve 2 MHP milletvekiliyle mülakat gerçekleştirilebilmiştir.

Araştırmanın güvenirliliğini ve geçerliliğini artırmayı da sağlayan veri çeşitlemesini temin edebilmek adına araştırma evreninde yer alan mecliste grubu bulunan ve İttifak çatısı altında yer alan siyasal partilerin seçim beyannameleri de araştırmanın temaları çerçevesinde ele alınacak ve ilgili bölümlere veri olarak araştırmada yer verilecektir.

Araştırma çerçevesinde, geçmişte başkanlık sistemini savunmuş olan siyasal liderlerden Turgut Özal, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş'in dönemin siyaset dünyası içerisinde yer alan yakın çalışma arkadaşlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Süleyman Demirel'in başkanlık sistemine dair görüşlerini ve dahi şahsi olarak bugünkü sisteme dair düşüncelerini paylaşmak üzere ulaşılan kişilerden sair sebeplerle randevu alınamamıştır. Diğer liderlerin ulaşılan çalışma arkadaşları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmaya katılmayı kabul eden siyasilerden kimlik bilgilerini kullanabilmeye yönelik sözlü izin alınmıştır. Katılımcılara ilişkin kimlik bilgilerinin yer aldığı tablo aşağıda yer almaktadır. Bu çerçevede çalışma içerisinde onların katkılarına doğrudan atıf yapılırken aşağıdaki tabloda da gösterildiği üzere isim ve soy isimlerinin baş harfleri kullanılacaktır.

Tablo 2: Araştırma Katılımcılarına İlişkin Bilgiler

Katılımcı	Siyasal Partisi / Yakını	Üyesi olduğu Komisyon / Yürüttüğü Görevler	Vekil Olduğu İl	Metin İçinde Kullanılan Kısaltma
Oltan Sungurlu	Eski Adalet Bakanı / Turgut ÖZAL'ın yakın çalışma arkadaşı			O.S.
Sadi Somuncuoğlu	Eski Devlet Bakanı / Alparslan TÜRKEŞ'in yakın çalışma arkadaşı			S.S.
Prof. Dr. Sabri Tekir	Eski Devlet Bakanı / Necmettin Erbakan'ın yakın çalışma arkadaşı			S.T.
Prof. Dr. Burhan Kuzu	AK Parti	22., 23. ve 24. Dönemde Anayasa Komisyonu Başkanlığı / AK Parti MKYK üyeliği	İstanbul	B.K.
Ahmet İyimaya	AK Parti	20. Dönem Anayasa Komisyonu Başkanlığı / 23 ve 24. Dönemde Adalet Komisyonu Başkanlığı / Anayasa Uzlaşma Komisyonu Üyesi	Ankara	A.İ.
Prof. Dr. Yasin Aktay	AK Parti	Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Türk Grubu Üyesi/AK Parti Genel Başkan Danışmanı	Siirt	Y.A.
Ömer Süha Aldan	CHP	Adalet Komisyonu Üyesi / Anayasa Uzlaşma Komisyonu Üyesi / Geçmiş dönemlerde Adalet Komisyonu, Anayasa	Muğla	Ö.S.A.

		Komisyonu, Güvenlik ve İstihbarat Komisyonu Üyelikleri		
Akın Üstündağ	CHP	Anayasa Komisyonu Üyesi	Muğla	A.Ü.
İsmail Faruk Aksu	MHP	Adalet Komisyonu Üyesi / MYK Üyesi / TASAV kurucu Mütevelli Heyet Başkanı	İstanbul	İ.F.A.
Mehmet Erdoğan	MHP	İçişleri Komisyonu Üyesi / Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu Üyesi / Güvenlik ve İstihbarat Komisyonu Üyesi / (10 / 276, 277, 278, 279) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Üyesi	Muğla	M.E.

4.1.4.4. Verilerin Analizi

Metin ve diğer birçok veri formunu analiz etmek, nitel araştırmacılar için zorlu bir aşama olarak görülmektedir. Nitel araştırmalarda veri analizi, analiz için verilerin hazırlanması ve düzenlenmesi, ardından birtakım işlemler aracılığıyla verilerin temalar çerçevesinde ele alınması olarak ifade edilebilir. Olgubilim deseninin benimsendiği çalışmaların analizlerinde, araştırılan olgu ile ilgili araştımacı kendi deneyimlerini veya bulgularını kısa bir biçimde açıklayarak başlar. Araştırmacı daha sonra bireylerin konuyu nasıl deneyimlediğine ilişkin ifadeleri (röportajlarda veya diğer veri kaynaklarında) bulur, bu önemli ifadeleri listeler ve her bir ifadeyi eşit değerde değerlendirir. Sonrasında bu ifadeler, "anlam birimleri" şeklinde temalar olarak adlandırılan daha büyük bilgi birimleri biçiminde gruplandırılır. Araştırmacı, bu birimleri de listeler. Ardından araştırmacı, metnin deneyimleri açıklayıcı bir halde olabilmesi için, o olguyu deneyimleyenlerden sıkça birebir alıntılama yaparak yazar. Son olarak, "ne" ve "nasıl"ı betimlenmiş olan olgunun ayrıntılı bir tanımı yazılmalıdır. Bu pasaj, deneyimin "özüdür" ve bir olgubilim çalışmanın son noktasını temsil eder. Olgubilim veri analizi safhaları genel olarak bu biçimde açıklanabilir (Creswell, 2007: 147, 159-160).

Olgubilim desenini benimseyen araştırmalarda veri analizi, yaşantıları ve deneyimler sonucu olgulara, kavramlara veya olaylara yüklenen anlamları ortaya çıkarmaya yönelik olması, verinin kavramsallaştırılmaya çalışılmasını ve olguyu tanımlayabilecek temaların tespit edilmesini gerekli kılmaktadır. Olgubilim deseni çerçevesinde araştırmanın yürütülmesine yönelik betimsel analiz yöntemine başvurulması gereklidir. Betimsel analiz yaklaşımı uyarınca, elde edilen veriler, daha önceden tespit edilen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde, görüşülen ve/veya gözlenen bireylerin görüşlerini net ve güvenilir bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık başvurulur. Betimsel analizde verilerin düzenli ve anlamlı yorumlamalar biçiminde ortaya koyulması hedeflenmektedir. Ardından ortaya konulan bu betimlemeler açıklanır, ilişkilendirilir, neden sonuç ilişkileri düzeyinde irdelenir ve yorumlanır. Betimsel analiz dört aşamadan oluşur. Bu aşamalar; 1- betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, 2- tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, 3- bulguların tanımlanması, 4- bulguların yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 72, 239-240).

Araştırmada verilerin analiz edilebilmesi için, araştırma konusu çerçevesinde ilgili literatür de yer alan kavramlar, sürdürülen tartışmalar ve görüşmeleri gerçekleştirmeye yönelik olarak hazırlanan görüşme formundaki sorular ekseninde görüşmeler sonucunda "anlam birimleri" oluşturabilmeye yönelik olarak bir liste hazırlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmaya esas görüşmelerden elde edilen veriler aşağıda yer alan beş ana tema ekseninde ele alınması öngörülmektedir. Araştırma bulguları ve değerlendirme safhasında bu tematik yaklaşım temel alınacaktır. Belirlenen temalar:

1. Görüşme gerçekleştirilen kişilerin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi değişikliğinden öncesine yönelik algıları.
    1.1. Turgut Özal, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş'in başkanlık sistemine ilişkin yaklaşımlarına ilişkin yakın çalışma arkadaşlarının algıları

1.2.2007 yılında yaşanan 367 krizinin sonucu olarak ortaya çıkan Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin kabulünün öncesi ve sonrasına ilişkin algıları.

1.3. 15 Temmuz başarısız darbe girişiminin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin etkilerine dair algıları.

2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin istikrara ilişkin etkilerine yönelik algıları.
3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin etkinlik sağlayıp sağlayamayacağına yönelik algıları.
4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin temsilde adaleti tesis edip edemeyeceğine yönelik algıları.
5. Cumurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin gelecekte ortaya çıkarabileceği olası sonuçlara yönelik algıları.

4.1.4.5. Araştırmada Geçerlilik ve Güvenlik

Araştırmaların geçerliliği ve güvenilirliği, disiplinlerden bağımsız olarak yapılan tüm sosyal araştırmalarda ve kullanılan yöntemlerde çok önemlidir. Toplanan veriler geçerliliği ve güvenirliliği sağlamak üzere doğru, özgün ve gerçekliği temsil eder nitelikte olmalıdır (Shimahara, 2005: 84). Araştırmacının gözlediği olaylar yahut anladığı olguların gerçekle ne kadar örtüştüğü, o çalışmanın iç geçerlilik yönünden kalitesini ortaya koymaktadır. Ayrıca, araştırma sonuçlarının genellenebilirliği ise dış geçerlilik olarak ifade edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 291).

Araştırmanın geçerliliğini ve güvenirliliğini sağlamaya ve artırmaya yönelik olarak yapılan görüşmeler yüz yüze mülakat yöntemiyle ve ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Ses kaydının mevcut olması bulgular ve değerlendirme kısmında yer verilecek olan doğrudan alıntılarda veri kaybını asgari düzeyde tutmayı temin edeceği ileri sürülebilir. Yüz yüze görüşmelerin yanı sıra, 24 Haziran seçimlerine katılacak ilgili siyasal partilerin seçim beyannamelerini de doküman incelemesi yöntemiyle bulgular içerisinde yer verilmesi araştırmanın geçerliliğini ve güvenirliliğini artıracağı düşünülmektedir. Tüm bunların yanı sıra örneklem oluşturulurken, kişilerin pozisyonları ve üyesi oldukları partilerin göz önünde

tutularak maksimum çeşitliliğin sağlanmasına, araştırmanın derinlemesine gerçekleştirilebilmesine ve arzu edilen niteliklerin temin edilebilmesine özen gösterilmiştir. Hem güvenilirliğin hem de geçerliliğin sağlanabilmesine yönelik olarak alınan bir diğer tedbir de araştırmada izlenen tüm yolların gerçekleştirilebildiği kadar şeffaf bir şekilde açıklanmasıdır.

Nitel araştırmalarda gözden kaçırılmaması gereken başlıca durumlardan birisi, aynı veri setleri farklı araştırmacılar tarafından değişik biçimlerde algılanıp farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Bu, nitel analizin doğası gereği oluşan bir durumdur. Diğer taraftan kişiler ve olayların sürekli değişmesinin yanı sıra kişilerin olgulara karşı takındığı tavırlarında sabit kalmadığının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla nitel analizin temel ilkelerinden birisi, araştırmalar örneklemleri aynı olmak kaidesiyle bile tekrarlanması durumunda aynı sonuçların elde edilemeyeceğidir.

4.1.4.6. Sayıltı ve Sınırlılıklar

Bu çalışma, farklı siyasal partilere mensup milletvekilleri ve geçmişte başkanlık sistemini savunan siyasal liderlerin yakın çalışma arkadaşlarından oluşan 10 siyaset adamı ile sınırlıdır. Çalışma kapsamının genişletilmesi/daraltılması veya tek bir uzmanlık alanına odaklanılması durumunda, çalışma sonuçlarında farklılıkların ortaya çıkması mümkündür.

Araştırmada veri toplamaya yönelik görüşme tekniğinin kullanılması konunun derinlemesine tahkik edilebilmesine yönelik önemli avantajlar sağlamakla birlikte, görüşme gerçekleştirmek üzere talepte bulunulanların siyasaller olması ve siyaset gündeminin aniden seçim sathına girmesi erişebilirlilik noktasında önemli engeller çıkarmıştır. Görüşme talebinde bulunan siyasiler mevcut konjonktürü sebep göstererek, mülakat vermekten kaçınmıştır. Görüşme talebine olumlu yanıt verenlerin bir kısmı, ses kaydı deşifresini tezde kullanılmadan önce kendisi tarafından gözden geçirilmesine yönelik istekte bulunmuşlardır. Bu durumun siyasallerin oldukça kontrollü bir biçimde görüşme gerçekleştirdiklerine işaret ettiği düşünülmektedir.

Mart 2018'in ikinci yarısı itibarıyla başlamış ve Haziran 2018'in başı arasında geçen süreç içerisinde 17 Nisan 2018 tarihinde MHP Genel Başkanı Devlet

Bahçeli'nin erken seçim çağrısı o süre zarfına kadar ileri tarihler için alınan görüşme randevularının iptal edilmesine neden olmuştur. Söz konusu erken seçim çağrısı ve ardından TBMM tarafından alınan erken seçim kararı görüşme sayısının daha fazla olmasının önündeki en büyük engel olmuştur.

Mecliste grubu bulunan HDP ve kısa bir sürede olsa grup kurma yeterliliğine ulaşan İYİ Parti üyesi milletvekillerinin randevu taleplerine olumsuz yanıt vermeleri sebebiyle, söz konusu partilere mensup milletvekillerinin görüşlerine araştırmada yer verilememesi de bir diğer sınırlılık olarak görülmektedir.

Çalışma kapsamında, erişilen siyaset adamlarının görüşlerinin, üyesi oldukları partilerin konuya ilişkin tezlerinin genel çerçevesini yansıttığı varsayımı, çalışmanın sayıltıları arasında yer verilebilir. Ayrıca görüşme gerçekleştirilen kişilerin, çalışma kapsamındaki görüşme sorularını, içten ve gerçeği yansıtan görüşleri ve deneyimleri ile cevaplandırdıkları varsayılmıştır.

4.2. Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi değişikliğinin yakın bir tarihte gerçekleştirilmesi, bu hususa ilişkin yapılan araştırmaların nitelik ve nicelik yönüyle kısıtlı olmasına yol açmaktadır. Araştırma bu alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede araştırmanın bu kısmında görüşme gerçekleştirilen siyasilerin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin öncesine, mevcut durumuna ve geleceğine yönelik algılarının analizi ekseninde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular, ilgili literatürün yol göstericiliğinde değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirmeler siyasal partilerin 24 Haziran seçimlerine yönelik hazırladıkları seçim beyannameleri ile desteklenmiştir. Diğer taraftan literatür taraması ile elde edilen ikincil veriler de değerlendirmelerde kullanılmıştır. Bu bölümde, araştırmanın yöntemine uygun olarak mülakat gerçekleştirilen kişilerin dile getirdikleri görüşler farklılıklar ve benzerlikler temelinde kategorileştirilerek, temalar çerçevesinde doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Bu noktada belirtilmesi elzem olarak görülen şu hususun altını çizmekte fayda görülmektedir; görüşmede katılımcılara yöneltilen sorular, bu sorulara verilen cevaplar ve araştırma çerçevesinde belirlenen temalar arasında yüksek düzeyde ilişkililik olması nedeniyle, değerlendirmelerde sorular zikredilerek, bu sorulara verilen cevaplar şu şekildedir biçiminde hareket edilmeyecektir. Temalar

çerçevesinde mülakatların tümü içerisinden elde edilen veriler ilgili başlık altında sunulacaktır.

4.2.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Değişikliğinden Öncesine Yönelik Algı

Araştırma çerçevesinde görüşme gerçekleştirilen siyasilere, Cumhuraşkanlığı Hükümet Sistemi değişikliğinden öncesine yönelik algılarını analiz edebilmek gayesiyle pek çok farklı, ya doğrudan geçmişe ilişkin veya değişiklik öncesi ve sonrasını karşılaştırma ekseninde kurgulanmış, soru mevcuttur. Temaların nasıl şekillendirildiğine ilişkin verilerin analizi başlığı altındaki sınıflandırmaya bağlı kalarak ilkin geçmişte başkanlık sistemini savunmuş siyasal liderlerin, bu başlık çerçevesindeki görüşlerine ilişkin yakın çalışma arkadaşlarının algısına yer verilecektir.

4.2.1.1. Turgut ÖZAL, Necmettin ERBAKAN ve Alparslan TÜRKEŞ'in Başkanlık Sistemine İlişkin Görüşlerine İlişkin Algılar

İsmi zikredilen siyasal liderlerin başkanlık sistemine ilişkin görüşleri yakın çalışma arkadaşları tarafından ifade edildiği şekliyle bu başlık altında yer verilecektir. Bu çerçevede Turgut Özal'ın hükümetleri döneminde Adalet Bakanı ve Milli Savunma Bakanı olarak kabinede yer almış olan Oltan Sungurlu'nun, Turgut Özal'ın başkanlık sistemine dair görüşlerine yönelik algıları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile karşılaştırarak gerçekleştirdiği değerlendirme şu şekildedir:

> "Turgut Özal'ın başkanlık sistemi ki ben onun da Türkiye'de tatbik edilebileceği kanaatinde de değilim, Turgut Özal'ın başkanlık sistemi Amerikan sisteminin aynısı. Yani parlamento, yargı, bir birinden tamamen ayrılıyor. İdare de ayrı olsun. Amerikan sistemini biliyorsunuz. Turgut Özal devamlı şunu söylüyor. Türkiye'de diyor parlamento bakanlara baskı yapıyor. Dolayısıyla bakanlar icraat yaparken parlamentoyu hesaba katmak zorundalar. Faydalı icraat yapamıyorlar. Hâlbuki diyor Amerika'da bakanlar bağımsız, bildikleri gibi icraat yapıyorlar. Parlamentonun onu bağlayan tarafı yok. Var mı yok mu bilmiyorum. Bana göre var. Belki parlamentoyu bakanlara bağlamıyor ama orada parlamento her halükarda başkanı bağlıyor. Yani başkan

parlamentoya mahkûm bir noktada. Bir dengeli bir mesele belki bu. Dolayısıyla Turgut Özal'ın düşündüğü başkanlık sistemi ile bizim şu anda Anayasamızda yapılan değişiklikle getirilen başkanlık sisteminin bir biri ile hiç alakası yok. Çünkü Turgut Özal'ın getirmeyi düşündüğü başkanlık sisteminde, Amerikan sisteminde, yargı yönetimle, parlamento ile ilişkiyi kesiyor. Yüksek mahkeme üyelerinin seçiminde belki başkanın bir yetkisi var görünürde ama bu aldatıcı bir şeydir bu. Niye aldatıcı bir şeydir? Çünkü Amerika'da 4 sene müddetince hiçbir mahkeme üyesi ölmez ise yerine kimseyi seçme şansı yok. Yani dolayısıyla bir başkanın yüksek mahkeme üyelerinin hepsini seçme diye bir imkâna sahip değil. Seçeceği belki bir tane, belki iki tane en büyük şansı. O da gelecek çok bağımsız olan bir kongrenin önüne. Şu anda bile görüyoruz Trump her gün ter döküyor bir savcının huzurunda, bir hâkimin huzurunda. Şimdi o sistemle bizimkini, şu andaki ile benzetmek mümkün değil zaten hiç alakası yok."

Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın başbakanlığında kurulan hükümette Devlet Bakanlığı görevini icra eden Prof. Dr. Sabri Tekir'in, Erbakan'ın başkanlık sistemine dair görüşlerine yönelik algıları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile karşılaştırarak paylaştığı görüşler şu şekildedir:

"Başkanlık sistemine genelde karşı çıkılmıyor. Başkanlık sistemi ilk defa, Milli Nizam Partisi ve onu takiben Milli Selamet Partisi döneminde savunulmaya başlanmış (Necmettin Erbakan), daha sonra MHP (Alpaslan Türkeş) ve DYP (Süleyman Demirel), ANAP (Turgut Özal) tarafından da savunulmuştur. Başkanlık sistemi Türk siyasetinde genelde kabul görmüştür. Tek parti döneminde de esasen fiilî bir başkanlık sistemi vardır. Ancak, güçlü bir denetim mekanizmasının bulunmadığı siyasal sistemler (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi gibi) her zaman eleştirilere konu olabilecektir."

Alparslan Türkeş'in yakın çalışma arkadaşı olarak uzun bir müddet parti yönetiminde beraber görev yapan ve bir koalisyon hükümetinde MHP'den Devlet Bakanlığı vazifesini üstlenen Sadi Somuncuğulu'nun, Türkeş'in başkanlık sistemine dair görüşlerine ilişki algıları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile karşılaştırarak ifade ettiği fikirleri şöyledir:

“Rahmetli Alparslan Türkeş Bey 1965’de o zaman ki adı CKMK olan sonradan Milliyetçi Hareket Partisine 1969 dönüşen partinin genel başkanı oldu. O zaman tabi Türkiye’de siyaset alanı Adalet Partisi ve CHP olmak üzere iki kitle halinde şekillenmişti. Diğer küçük partilere, oyları itibarıyla küçük olan partilere geçecek çığır bile yoktu. Adeta bloke edilmiş Türkiye siyaset sahası. İşte o şartlarda mücadele başladı. Herkes çare arıyor, Türkiye atılım yapsın önü açılsın, tarihte büyük işler yapmış bir milletin, bu kadar uzun süre, asrı geçen zaman içerisinde kendi içine kapanmış, varlık gösteremez hali tabi ki milletini düşününler için temel bir soruydu. Rejimle ilgili tartışmalarda bir ara partinin zannediyorum 1973 büyük kongresi idi. Kurultayda, büyük kongrede bir teklif geldi divana. İşte başkanlık sisteminin getirilmesi şeklinde. Hâlbuki biz her şeyi konuşarak partide oylarımızla belirlerdik. Öyle bir geleneği vardı Milliyetçi Hareket Partisinin. Yani her şeyi ortak akla göre ve önemli konuları oylayarak, eğer açıktan oylamanın yapılması uygun değilse gizli oyla belirlerdik. Bu partinin temel bir ilkesiydi. Daha önce böyle bir şey konuşmadığımız için ben bunu tuhaf karşıladım. Hemen kongre salonunda rahmetli Türkeş Bey’e gittim. Efendim biz bunu konuşmadık, bu nereden çıktı dedim. Arkadaşlar böyle bir şey hazırlamışlar dedi tartışılsın oylansın filan dedi. Dedim ki bu başkanlık sistemi bize uymaz, tamam dedi filan. Kongrede de tabi sanki Türkeş’in görüşüymüş gibi sunulduğu için tartışılmadan kabul edildi. Yalnız orada ben biraz daha üzerinde durunca rahmetli dedi ki bir dönem sonra çıkartırız dedi, şimdi karşı çıkmayalım filan dedi. Hakikaten bir dönem sonra çıkardık onu parti programından. Başkanlık sistemi bizim kültürümüze, siyaset tarihimize baktığımız zaman kabul edilecek bir şey değil. Çünkü ta Bilge Kağan’dan bu yana Osmanlı dönemi de dâhil, Selçuklu dönemi de dâhil, bir devletin başında Sultan var Kağan var bir de başbakan var hükümetin başında. Bizim sistemimiz böyle. Nizamülmülk büyük Selçuklunun başbakanı. Türk tarihinde iz bırakmış bir büyük insan. Bilge Kağan’ın başbakanı, bugünkü tabirle söyleyeyim Tonyukuk. Belki dünyanın az gördüğü başbakanlardan. Devleti ayakta tutan, tecrübe, akıl timsali bir insan. Öyle olmuş. Osmanlıda da öyle büyük sadrazamlar, büyük başbakanlar. Cumhuriyete geçince zaten sistemimiz bu idi. Milletlerin de genlerinde

yerleşmiş alışkanlıkları, kabulleri vardır. Onlarla fazla oynamak doğru değil diye düşündüğümüz için hakikaten Türkeş beyin de orada söylediği gibi bir kongre sonra onu biz programdan çıkarttık. Sonra Türkeş Bey en 96 bütçesi mecliste görüşülürken yaptığı bir konuşma var. Bu (başkanlık sistemi) tekrar Türkiye'nin gündemine geldiğinde Milliyetçi Hareket Partisi de bu görüşü savundu biliyorsunuz. Genel başkanına partinin ve bütün milletvekillerine, yöneticilerine eski 80 öncesi, hayatta kalan milletvekilleri olarak bir mektup gönderdik ve oraya da koyduk Türkeş Bey'in 96 bütçe görüşmeleri sırasında. Bu Türkiye'yi böler parçalar, asla kabul edilemez şeklinde bir konuşması var. Türkeş Bey o gün o kanaatte olur, o gün için o doğru olur, şartlar değişir, Mecellede olduğu gibi, devir değişince ahkâm da değişir diyeceğiz de devirler değişti fakat daha tersine değişti. … Şimdi tek adam yönetimi bugün Türkiye'de."

Özal, Erbakan ve Türkeş'in başkanlık sistemine dair fikirlerine ilişkin yakın çalışma arkadaşlarının algıları bir müddette olsa savundukları yönündedir. Oltan Sungurlu ve Sadi Somuncuoğlu başkanlık sisteminin Türkiye için uygun bir seçenek olmadığını değerlendirmekte oldukları görülmektedir. Sabri Tekir ise başkanlık sisteminin denetleme mekanizması iyi bir biçimde inşa edilmesi şartıyla Türkiye'de tatbik edilebilecek bir sistem olduğu kanaatindedir. Liderlerin başkanlık sistemine bakışları ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni karşılaştırdıklarında ise üçü de geçmişte savunulan görüşlere uygun olmadığını ifade ederek, bu sistemin Türkiye'ye fayda getirmeyeceği kanaatindeler.

4.2.1.2. Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi Düzenlemesinin Öncesi ve Sonrasına İlişkin Algılar

2007 yılında yaşanan 367 krizinin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne yol açan sürecin en önemli kırılma noktalarından biri olduğu tezin üçüncü bölümünde ilgili literatürün yol göstericiliğinde ifade edilmişti. Cumhurbaşkanını halkın seçmesine ilişkin düzenlemenin öncesine, söz konusu düzenlemenin gerçekleşmesine ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin tesis edilmesine dair düzenlemelere değin geçen süreçte mevcut parlamenter sisteme ilişkin değerlendirmeler ortaya

konulacaktır. Bu başlıkta 367 krizi, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin düzenlemesi ve 2014 itibariyle seçilmesi, genel olarak 1982 Anayasasının öngördüğü parlamenter hükümet sistemine ilişkin düşünceler çerçevesinde görüşme gerçekleştirilen kişilerin görüşlerine yer verilecektir.

O.S.: "…Parlamento dışı muhalefeti, basını, Cumhurbaşkanlığını, anayasa mahkemesini, yüksek hakim ve savcılar kurulu, askeri yönetim. Yani mevcut hükümeti, mevcut iktidarı oyla devirmeyi göze alamayan parlamento dışı, alışılmış olan, biliyorsunuz bir ad koyamadığımız bir grup. Bir aristokrasi mi diyelim, bir bürokrasi mi diyelim bir grup. Nitekim bunların faaliyetleri fevkalade rahatsız edici oldu. Sokaklarda, yüksek hâkim ve savcılar kurulu hükümetle yarışa geçti. Beyanatlar veriyorlar, basın toplantısı veriyorlar. Efendim, Danıştay'da cinayet oldu, Danıştay üyeleri Adalet Bakanı'nı neredeyse taşladılar Kocatepe Camii'nde. Bakan kaçacak delik aradı. Efendim, 367 diye bir şey çıkardılar. Ucube bir şey. Ve bir noktada başkanlık sistemini ve anayasa değişimini kendileri zorladılar yani. Ve bunlar halkta büyük nefret uyandırdı ve Ak Parti'nin oyunu yükseltti. Çünkü insanoğlunda haksızlığı karşı bir tepki var. Bu defa, yargının ve bürokrasinin kendilerini müdafaa edecek hali kalmadı halkın nazarında. Yani derler ya, delidir ne yaparsa yeridir. Efendim, bunlar yanlıştır iktidar ne yaparsa haklıdır. Sayın Cumhurbaşkanı da bunu çok iyi kullandı. Bana göre çok kötü kullandı. Bu kötülükleri düzeltmesi lazımken dedi ki o niye başkasına çalışsın, bana çalışsın. Yani yapmaması lazım gelen bir şeyi yaptı."

Y.A. : "367 krizi öncesi biliyorsunuz parlamenter bir sistem içerisinde (Cumhurbaşkanı) seçiliyordu. Parlamenterler tarafından seçiliyordu. Bu genellikle parlamento içerisinde ki kompozisyon nadiren bir tek parti yönetimi ortaya çıkarıyordu veya güçlü bir koalisyon ortaya çıkarıyordu. Onun dışında genellikle koalisyon rejimleri halk iradesinin biraz daha ikincil bir şekilde yansıtıldığı, yansıdığı bir yer oluyordu. Netice itibariyle parlamento da halk iradesinin yansıdığı bir yer ama. Halkı doğrudan doğruya yönetecek olan bir Cumhurbaşkanının halkın bizzat kendisi yerine onun vekil kıldığı insanlar (tarafından seçilmesi) demokrasiyi aslında erteleyen demokrasiyi biraz daha,

demokrasi idealini biraz uzaklaştıran bir etki yapmış oluyordu ve fiilen de zaten birçok müdahaleye açık hale gelebiliyordu parlamento. Çünkü özellikle zayıf parlamentolar döneminde zayıf iktidarlar döneminde, parlamentoda belli bir çoğunluğun oluşmadığı durumlarda, parlamento genellikle özellikle cumhurbaşkanlığı seçiminde çok ciddi anlamda harici müdahalelere açık hale geliyordu. Bu harici müdahaleler demokrasinin kalitesini çok çok azaltıyordu Türkiye'de. O yüzden hiçbir cumhurbaşkanlığı seçimi Türkiye'de istikrarlı bir biçimde, rahat bir şekilde yaşanmamıştır. Hep bir siyasal kriz eşliğinde öncesinde veya sonrasında gelen bir siyasal kriz eşliğinde yaşanmıştır. Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanı devletin birtakım kurumlarını temsil ediyor olması vasfı dolayısıyla da onu seçtiren birtakım vesayet kurumlarının da etkisi altında kalıyordu. Halktan daha ziyade onlara dayanıyordu. Onların hassasiyetlerini daha fazla gözetiyordu. Halk böylece cumhurbaşkanından biraz uzak kalıyordu. Ne cumhurbaşkanının halka hesap vermek gibi bir sorumluluk ve yükümlülük altında hissediyordu, ne de halk zaten cumhurbaşkanına ulaşma imkânı bulabiliyordu. Genellikle cumhurbaşkanı profilleri Turgut Özal hariç tutarsanız halka çok uzak kalmışlardır. Onun için 2007'de nitekim bir cumhurbaşkanlığı seçimi esnasında, birileri şunu rahatlıkla söyleyebilmişledir. Bunlar hükümeti ele geçirdiler, hükümetin bütün kurumlarını ele geçirdiler, şimdi sıra cumhurbaşkanlığına geldi. Şimdi sıra devlete geldi yani devletle hükümet arasında böyle bir ayrım yapmayı, yapılan fiilen var olan bu ayrımı en güzel şekilde ifade etmeyi böylece gördük. İfade edilmesine şahit olmuş olduk."

İ.F.A. : "367 krizi Türkiye'de yeni hükümet sistemine geçişin bir başlangıç noktası oldu. Geçmişe baktığımız zaman, yani bizim siyasal tarihimize baktığımızda 80 li yıllarda, 90 lı yıllarda, hep bu cumhurbaşkanlığı seçimlerinde birtakım krizler olmuştur. Hep bu dönemlerde demokrasi dışı arayışlar da gündeme gelmiştir. 1980 darbesi öncesinde de yine bir Cumhurbaşkanlığı seçimi arifesinde de işte turlar boyu seçimlerin yapılması ve oradan bir sonuç elde edilememesi, dolayısıyla demokrasi dışı arayışlar gündeme gelmiş, darbe olmuş, o darbenin sözde gerekçesi olarak da bunlar

ifade edilmiştir. Türkiye'nin böyle bir tecrübesi var. 367 krizi de sizin bildiğiniz gibi yine bir cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında parlamento cumhurbaşkanını seçememiş. Neden seçememiş? Normalde anayasada var olan hükme göre seçim yapılmış ve cumhurbaşkanı seçilebilir bir durum ortaya çıkmış, ama bir 367 krizi doğurulmuş bu süreçte ne yazık ki anayasaya mahkemesi de bu yönde tavır aldığı için cumhurbaşkanı seçilememiş. Orada Milliyetçi Hareket Partisi genel başkanının, krizin önlenmesi noktasında çok önemli bir fonksiyon ifa ettiğini görüyoruz. O da nedir? Bu 367 krizini aşmak için 2007 seçimlerinin de erkene alındığını ifade etmek lazım bu kriz üzerine, bizim çağrımız üzerine. Daha sonrasında da biz parlamentoya girdikten sonra parlamentoda yerimizi alarak 367 krizinin çözümünü sağladık. Bu gibi şeyleri yaşadıktan sonra bunların yeniden vuku bulmaması için cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi yönünde bir anayasa değişikliğine gidildi. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra bu değişiklik halk oylaması ile de benimsendi ve artık Cumhurbaşkanını TBMM değil doğrudan halkın seçmesine karar verildi. Şimdi bu sistemlere baktığımız zaman, başkanlık, yarı başkanlık sistemleri gibi sistemlere baktığınız zaman, Türkiye parlamenter sistemle yönetildiği halde aslında bu parlamenter sistemin yapısına da uymayan bir durum ortaya çıkmış oldu. Tam olarak bir başkanlık sistemi olarak da ifade edilebilecek bir durum değil. Bunu yarı başkanlık olarak tarif edenler oldu bu süreç içerisinde ama bütün bunlar 2014 yılına kadar tartışıldı. Çünkü ilk 2014 yılında ilk cumhurbaşkanı seçimi yapılacaktı. Fakat bu tartışma daha ziyade bilenler arasında yani akademik çevrede tartışıldı. Halk, vatandaş bu tartışmanın içerisinde değildi, farkında da değildi aslında."

M.E. : "1982 Anayasası 1980 Darbesi'nin bir sonucudur. Yani 80'de yaşanan sıkıntılara göre birileri 82 Anayasası'yla o günün tıkanıklıklarına çözümler getirmişler. Bunlardan bir tanesi neydi. 1980 ihtilaline giden bir süreçte TBMM 6 ay süren bir cumhurbaşkanlığı seçimi yaşadı. 6 ay boyunca sanatçılara işte meşhur kişilere de parlamentodan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden oylar çıktı. Ama ondan sonra parlamento cumhurbaşkanının seçemedi. Dolayısıyla 1982 anayasası dedi ki cumhurbaşkanı seçimi 4 turda

bitecek. 1. turda işte 2. turda 3 te 2 çoğunluk, 3. turda salt çoğunluk, 3. turda salt çoğunluk sağlanamazsa 4. turda en çok oy alan iki aday yarışacak. Sistemler cumhurbaşkanı 4 turda bitecek. Ama 2007'ye geldiğimiz zaman yeni bir kriz ile karşılaştık. Efendim nedir? O zaman parlamentoda 2 parti var; AKP ve CHP. Ve AKP'nin tek başına 367'si yok. Cumhurbaşkanlığı seçimine dedi ki biz bu adayı kabul etmiyoruz, CHP ve parlamentoya girmiyoruz. İşte efendim 367 olmadan da parlamento cumhurbaşkanlığı seçiminde toplanamaz. Konuyu Anayasa Mahkemesi'ne götürdüler ve o günkü şartlarda istedikleri kararları da çıkarttılar ve Türkiye 2007'de, 1980'de o akla gelmeyen yeni bir krizle karşılaştı. O zaman AKP iki adım attı. Attığı adımlardan birisi mevcut sayısal çoğunluğuyla, 330'la cumhurbaşkanını bundan sonra halk seçsin. İki erken seçim kararı ve parlamentonun yenilenmesi. Tabi önce 2007 Temmuzunda seçimler yapıldı. Seçimlerde yeni oluşan parlamento da MHP parlamentoya girdi ve 367 krizi aşıldı ve cumhurbaşkanı seçimi gerçekleşti ve Abdullah Gül Cumhurbaşkanı oldu. Ama orada AKP'nin aldığı o cumhurbaşkanını doğrudan halk seçsin konusu da gene 2007 yılı içerisinde, referanduma gitti ve millet cumhurbaşkanını halk seçsin dedi. Şimdi burada esas kırılma noktası burası. Niye kırılma noktası? Parlamenter sistemi bir bütün olarak ele aldığımızda burada doğrudan seçilmiş bir parlamento, parlamentonun seçtiği kendi içinden çıkan bir hükümet ve parlamento tarafından seçilen bir cumhurbaşkanı varken ki 1982 Anayasası'nda bir de hani o günkü darbeyi yapan zihniyet bundan sonraki bütün cumhurbaşkanlarının da askerden gelecek işte vesayet güçlerinden gelecek diye cumhurbaşkanına zaten olması gerekenin çok üzerinde yetkiler ve bunun üzerine bir de 2007'deki referandumla doğrudan halk tarafından seçilmiş cumhurbaşkanı. Ve ondan sonra parlamenter demokratik sistemin yürümesini zorlaştıran adımlar atılmış oldu. Eğer 2014'te cumhurbaşkanlığı seçiminden önce şu yapılabilseydi cumhurbaşkanlığı makamı daha sembolik bir temsil makamı noktasına gelseydi, çünkü bizde cumhurbaşkanlığı makamı 1980'den sonra 82 Anayasası'yla birlikte aslında icraatın içerisinde çok önemli yetkilerle donatıldı. İşte rektörlerin atanması, üst düzey bürokratların atanmasında cumhurbaşkanının inisiyatif alması vs vs. bütün bu yetkilere baktığımızda

cumhurbaşkanı çok güçlü yetkilerle donatıldı. Dolayısıyla vatandaşın seçtiği hükümetin hareket alanı daraldı. Bunu doğrudan seçilmiş cumhurbaşkanı kullanmaya başlayınca aslında 2014'te Sayın Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı adayı iken de bunu telaffuz etti. Ben önceki Cumhurbaşkanları gibi olmayacağım ben kanunun bana verdiği bütün yetkilerimi kullanacağım dedi. Hani sonradan herkes işte Tayyip Bey'i bu manada çok eleştirdi ama o dedi ki bu yetkiler var, ben bu yetkileri kullanmak üzere adayım ve şimdi ye kadar ki Cumhurbaşkanları gibi de olmayacağım. Aslında kendisini ilan etti. Millette bunu bile bile kendisini Cumhurbaşkanı seçti. Ama uygulamaya geçtiğimizde 2014'ten sonra bir tarafta ben her şeyi bilirim diyen ve bir sürü yetkisi olan Cumhurbaşkanı, bir tarafta da hükümet. Aynı partiden olmasına rağmen sıkıntılar yaşandı, yerine oturmadı…"

Ö.S.A. : "Şöyle bir şey var 2007'de yaşanan sorun süreç içerisinde kendiliğinden giderildi aslında. Yani mecliste 367 çoğunluğunun mutlaka bulunması gerekir diye bir kavramdan vazgeçildi. Çünkü halkoyuna sunulan bir cumhurbaşkanlığı sistemi getirildi. Normalde o, kendi içinde o sorun giderilmişti. Bana kalırsa benim kişisel düşüncem tabi. 367'nin mutlak varlığı burada çok şart değildi. O konuda öyle düşünceye sahibim. Ama bu 2007'deki yaşanan krizin yansıması değildir bu 2016'daki anayasa düzenlemesi. Tamamıyla ondan çok daha farklı ve ülkedeki parlamenter sistemi bence tümüyle bitiren, totaliter bir yapıya Türkiye'yi hızla sürükleyecek bir düzenlemedir. Yani vahim bir düzenlemedir tek kelimeyle."

367 krizi ve yansımaları hakkında görüş bildirenler içerisinde CHP milletvekili Ömer Süha ALDAN dışında kalan katılımcılar, bu krizi bir dönüm noktası olarak görmektedirler. Bu husus biryandan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni doğuran sürecin önemli bir eşiği olduğu tezini güçlendirmenin yanı sıra, tezin kurgulanması noktasında 367 krizinin önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilmesi durumunu da teyit etmektedir. Yine görüşme gerçekleştirilenlerden bir kısmı doğrudan, bir kısmı dolaylı olarak 367 krizinin vesayet odakları tarafından üretilen bir engel olduğu kanaatini ifade etmektedirler. Ömer Süha ALDAN'ın 367 yeter

sayısının aranmasının gerekli olmadığına dair düşüncelerinin üyesi olduğu partinin bu hususta ki görüşlerinden farklılık gösterdiği görülmektedir.

24 Haziran 2018 Cuhurbaşkanlığı ve genel seçimler için hazırlanmış olan seçim beyannamelerinde 367'i krizine yönelik ifadeleri zikretmekte fayda görülmektedir. AK Parti'nin seçim beyannamesinde (2018: 21) "367 krizinde yargı darbesi gerçekleştirmeye kalkışan yargı mensupları, AK Parti iktidarları ile bağımsız ve tarafsız olma yolunda önemli adımlar atmıştır." ifadeleri yer alırken MHP'nin seçim beyannamesinde (2018: 51-52) "Anayasa'daki bu çarpık düzen zamanla daha da karmaşık bir hâl almış, 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı Seçiminde yaşanan 367 krizi neticesinde yeni bir boyut kazanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ve vesayet odaklarının dayattığı bir hukuk garabeti olan 367 krizi, Anayasa Mahkemesi'nin onay vermesiyle bir sistem krizi haline dönüşmüştür. 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi sağlanmıştır. Bu durum, parlamenter sistemi normlarından biraz daha uzaklaştırmıştır." şeklinde ifade edilmiştir. CHP, HDP, İYİ Parti ve SP'nin seçim beyannamelerinde 367 Krizi ile ilgili herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.

Görüşme gerçekleştirilen kişilerin genel olarak 1982 Anayasası'nın öngördüğü parlamenter sisteme ilişkin algılarını ortaya koymak, sonraki başlıklar için bir zemin hazırlaması bağlamında gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede mülakat gerçekleştirilen kişilerin Türkiye'de uygulandığı şekliyle parlamenter sisteme ilişkin görüşleri şu şekildedir:

> O.S. : "Şimdi efendim şöyle söyleyeyim. Sistem her zaman, hiçbir sistemi, problemsiz bir sistem bulmanız mümkün değil. Daha önce tabi, bilhassa parlamentonun sıkıntıları vardı. Parlamento etkisizdi. Parlamento etkili bir parlamento değildi. Nasıl etkili hale getirilir o da ayrı bir münakaşa konusu ama sonuçta başbakan veya bakanlardan birisi oturmadığı müddetçe bir kanun çıkması mümkün değil. İktidarın istemediği bir kanunun çıkması mümkün değil. Dolayısıyla milletvekillerinin öyle bir anladığımız manada kanun yapma, yasa yapma yetkileri yok. İzin verildiği nispette yasa yapabilirler. Bu kötü müdür, iyi midir? Ne kadar bağımsız olması lazım? Eğer tam bağımsız olursa ne olur? Ayrı bir mesele ama eski parlamentoda problem yok demek de

mümkün değil, vardı. Şimdi, söylediklerini koalisyon hükümetleri için söylüyorlar. Tabi Türkiye'de koalisyona alışıklık yok. Oda bir doğru. Ama biz kendi kusurlarımızı sisteme vurmayalım. Şimdi bu sistem içinde bir yığın kusur çıkacak, hala da bir yığın kusur görüyoruz. Yani bir defa en büyük kusuru nerede görüyoruz? Hukuk sisteminde görüyoruz. Hukuk sistemi kalmamış. Şu anda bile kalmamış çünkü otoriteden son derece çekinen, başkaldıran, hakkımızı veya hukuken yetkimizi kullanan bir grup değiliz. Yani bu toplumda belki dini inanışlarımızdan kaynaklanan, belki tarihi geninden kaynaklanan itaat kültürü var. İtaat kültürü. Yani bende işte adalet bakanı olarak yargının içinde bulundum ve yüksek yargıya göre yani sonuçta devletimiz milletimizin menfaatleri diye öne konan menfaatler karşısında, hukuk, yargı, belirli ölçülerde, bugünkü ölçülerde değil belki ama belirli ölçülerde hırpalanıyordu. Bu kabil kusurlarımızı sistemlere vurursak hiç bir sistemde bir yere varmamız mümkün değil. Ama bir de şöyle bakalım. Şunu kabul ediyor muyuz? Yargının bağımsızlığını kabul ediyor muyuz? Yargının bağımsız olmasını kabul ediyor muyuz? Yargı bağımsız olmalıdır diyor muyuz? O zaman ona göre bir sistem kuracağız. Ha, bizde yargının bağımsızlığını suistimal etti mi? Etti. Senelerce söyledim. Bizim yargımız bağımsız değil sorumsuz. Hiçbir sorumluluğu yok. Onun içinde düşündüm. Onun içinde söyledim. Yargıtay'da bazı şeyleri devreye sokup, parlamentoyu devreye sokup seçimlerde milletle ufak tefek de olsa bir ilişki kurmak lazım diye söyledim, düşündüm. Ha doğru mu olurdu yanlış mı olurdu o ayrı bir mesele ama yani sorumsuz bir yargı seçiliyor. 22 yaşında hâkim oluyor. Tek muhatabı Yargıtay. Kendisinin terfi etmesi, tayinleri, vesair. Yani hiç Türkiye'de, genelde devlet memurlarının millete karşı sorumluluğu yoktur. Birçok defa söyledim, size de söyleyeyim. Bizde memur sanki bir işgal kuvvetinin memurudur. Yani o sorumluluk, bu vazife bana verilmiş, benim Allah'a karşı sorumluluğum var, millete karşı sorumluluğum var düşüncesi çok hâkim değildir. Bunu çok basit bir misal ile söyleyeyim. Cezaevinde bir mahkûm öldü. Ben tabi kahroldum. Genç bir çocuk ölmüş. Bana ne, suçu şu veya bu. Benim yüksek dereceli bürokratlarım bana diyor ki "merak etmeyin efendim, bundan hiç kimseye bir ceza gelmez" yani Allah'tan geliyor. Bize

teslim edilmiş bir adamı biz koruyamadık. O adam öldü değil mi? Ama ölçü "bundan bize bir ceza gelmez!" yani böyle bir zihniyette eğer olaylara bakarsak, hiçbir sistem doğru değildir."

S.T. : "Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi sonrası Türkiye'de var olan hükümet sistemi ile batıda var olan parlamenter yapılı hükümet sistemleri arasında işleyiş bakımından temelde bir farklılık olmayacaktır. Fakat ilginçtir sadece Türkiye'de değil tüm İslam ülkelerinde, esasen 1000 yıla yakın bir geçmişten tevarüs eden alışkanlıkla iktidara gelen siyasal partiler, iktidar mevkiinde bulunan Sultanlar, Padişahlar kendilerini kamu erkini kullanma, kamu malları üzerinde tasarruf etme konusunda fevkalade ve sonsuz geniş bir serbestiyete sahip olduklarına inana gelmişlerdir. İslam dünyasının geri kalmışlığının, adalet ve temel hak ve özgürlükler konusundaki noksanlık ve aksaklıkların önemli nedenlerinden biri de budur. Şimdilerde ilginç bir görüntü vardır: Kamu erkinin kullanılması, kamu malları üzerinde tasarruf ve adalet ve insan haklarının uygulanmasında bulunması gereken sorumluluk duygusu Batı ülkelerinde yüksek, İslam coğrafyasında ise zayıftır. İslami prensiplere göre Batı ülkelerindeki sistemler daha İslami, İslam ülkelerindekiler ise daha az İslami değerlendirmesi de yapılabilir. Tabloya bir bakalım… Milletvekili olmak için 10 bin kişiye yakın müracaat eden var. Müracaat edenlerin sayısı neden yüksek? Valiler, rektörler görevlerinden ayrılıp milletvekili olmak istiyorlar. Müsteşarlar, kurum başkanları ayrılıyorlar, milletvekili olmak istiyorlar, neden? Maddi getiri için olduğu söylenemez, çünkü bulundukları görevlerden aldıkları maaş ve diğer gelirleri milletvekili olmaları halinde alacakları maaşlardan çok fazla. O halde iki nedenle milletvekili olmak istiyor olabilirler: 1. Milletvekili statüsü elde etme, elde edilen bu statünün sağlayacağı nüfuz ve tatmin duygusu. 2. Milletvekili olması halinde siyasal nüfuzunu kullanarak kamu malları üzerinde tasarruf kolaylığı ve kararları kendi çıkarları yönünde etkileyerek rant elde etme hedefi, yani kamu mallarından pay kapma isteği ve ümidi. Kamu malları ve kaynakları üzerindeki tasarruf serbestiyeti ve kolaylığı sınırlandırıldığında veya bu imkan ortadan kaldırıldığında eminim ki siyasette hizmet vermek üzere yarışa çıkmış binlerce

hatta yüzbinlerce insanın %80'i bile siyasete şimdiki kadar ilgi duymayacaktır."

S.S. : "Şimdi 61 anayasası da 82 anayasası da tepki anayasalarıdır. Anayasalar, kanunlar, tepkilere göre yani konjoktüre göre onun problemini çözmek üzere yapılmaz. Uzun zamana ve milletin bütününe, ihtiyacına göre yapılır. Biz maalesef tepki ile yaptık. 61 anayasası aşırı özgürlükler getirdi. Özerk kurumlar devletin içinde meydana getirdi. Onu bünye hazmetmedi. 60 tan 80'e kadar Türk siyaset sektörü ve üniversitesi 61 anayasasının kavgası ile geçirdi vaktini. Gündemden hiç düşmedi o. Kronik meselelerin yanında o da gündemde oldu. 82 de disiplini kaybolmuş, dağılmış, özerklikler halinde, bir başıboşluk oldu deyip disipline aşırı giden bir anayasa oldu. Felsefesi ile ilgilenmiyorlar. Bu anlamda felsefesi ile ilgilenmiyorlar. Bir de anayasayı değiştirmek isteyenler. Bu 82 anayasasını değiştirmek isteyenler, bazı gruplar ve onların da düşüncelerini de biliyoruz. Onların ortaklığı ile başlatıldı. Liberaller, ikinci cumhuriyetçiler, efendim siyasal ümmetçiliğe göre devleti kurmak isteyenler. … Şimdi demokrasi ile yönetilen toplumlarda demokrasinin sibopları var. Gerilim oldukça oradan bir nefes alma imkânı oluyor. Partiler var, seçim, tercih imkânları var. Ve müesseseler var. Onlara göre ülke yönetilecek. Ne demek? Söz söylenir de uyulmaz ona, birileri uymazlar. Demokrasi, kurumlar ve kurallar rejimidir. Ne demek? Kararları organlar ve kurullar alır. Neye göre alır? Kurallara göre alır. Peki insanlar? Parti genel başkanı, genel sekreteri, il başkanı, onlarda bu kurumların organların aldığı kararları uygulamada yetkilidir. Parti genel başkanlarının karar alma yetkisi yoktur demokraside. Partinin organları var. Karar orada alınır. Ama uygulama, belki karar almadan daha önemlidir, uygulamada yetki kişilere bırakılır. Biz de tam tersi, tam tersi değil de biz de karar almakta kişiye aittir, uygulamada kişiye aittir. O zaman şekli olarak efendim kapısında bilmem ne partisi diyor, tüzüğünde, programında demokrasi diyor. Organlarını yazmış, nasıl karar alınacağını yazmış, hiç birine uymuyor. Bu demokrasiye geçtiğimizden bu yana var. Ama uygulandıkça iyileşmesi lazım. Biz de uygulandıkça kötüleşiyor. Benim yaşım müsait. 50-60 arasında Demokrat Parti ve Halk

Partisi vardı. Bunların grup toplantıları basına açık yapılırdı. Şimdi grup toplantıları basın toplantısı yapıyor genel başkanlar sonra bitti diyorlar. O basın toplantısı ama adını grup toplantısı yapıyorlar. Her şey nasıl sapıyor. Ama o zaman partinin genel başkanı çıkar durum hakkında görüşünü söyler veya tartışmalardan sonra onlara cevap olsun diye söz alır söyler ama partilerin içine kendi partisinin siyasetini tenkit ederlerdi. Menderesi yerden yere vururdu. Yaylacılar grubu diye demokrat parti içerisinde bir muhalefet grubu teşekkül etti. Yerden yere vururdu. Basın bir hafta oradaki tartışmaları anlatırdı millete. 60'tan sonra bu grup toplantılarının açık olması kaldırıldı. 80'den sonra ise grup toplantısı da kalktı. Genel başkanların basın toplantısı kaldı. 80'den önce milletvekillerini ön seçimle parti delegeleri belirlerdi. Bu çok önemli, arızaları var her şeyde olduğu gibi orada da istismarlar var şüphe yok. Sadece oraya mahsus değil, dediğim gibi yapıyla ilgili bu. Fakat ne olursa olsun şimdi her partinin köylerde delegeleri var. Ön seçim için delegeler oy kullanacağı zaman adaylar, arabalara binerler köylere girer çıkarlar, her partinin arabaları köylere girer çıkarlar. Köydeki adamlar der ki içinden ben önemli adamım, milletvekili seçimi için kendi partimde oy kullanacağım, beni ikna etmeye geldiler, ben de gücüm diyordu. Bu kılcal damarlara kan gitmesi gibi bir şey. Buna birtakım bahaneler buldular. Özal demokrat diye geçinir, demokrasi ile hiç alakası yoktu, kaldıran bu oldu. … Parlamenter sistemin arızası var. Parlamenter sisteme döneceğiz diyenler, bunun bazı zayıf tarafları, zaafları var. Şikâyet konusu olan. Onu nasıl düzelteceklerini tespit etmemişler. Bir numaralı zayıf tarafı, söyleyeyim size, mecliste ekseriyet bir veya birden çok bir biri ile anlaşmış partinin elinde ise meclis çoğunluğu ona ait demektir. Hükümet öyle kuruluyor, güvenoyu öyle alınıyor. O zaman meclis hükümetin yan organı oluyor. Hatta bir bakanlık kadar bile hükmü yok meclisin. Bakanlıkta muhalefet diye bir şey yok. Bürokrasi var, uzman var, teknisyen var. Eğer siyasetçi olarak başbakan olarak, siyasetçi olarak bir bakanlıkta bir yanlış yapıyorsanız, geliyor size anlatıyor, bu şöyle olur, geçmişte şöyle oldu. Dünyada şöyle olmuştur. Onlarda o birikim vardır. Veriyor bilgiyi, değiştiriyor. Mecliste muhalefet iktidar olduğu için, meclisin beyaz dediğine muhalefet siyah der. Ben mecliste çok bulundum. 77'de de ben meclisteydim.

Orada da gördüm. Hükümetten geliyor. Hemen oy verirler. Bizim Mehmet Şandır grup başkan vekili idi. Evet deyin, evet deyin arkadaşlar diyor. Terörle ilgili bir kanun değişikliği var. Kolundan tuttum Şandır, neye evet diyoruz biliyor musun dedim. Abi hükümetten gelen tasarı. Onu biliyoruz da ne diyor bu tasarı? Bilmiyorum. Hükümetten geldi madem bitti. Komisyonda da konuşuluyor. İki kere iki yedi eder diyor. Yedi etmez kardeşim dört eder. Biz, onlarda biliyor, madem hükümete, muhalefetle zıtlaşma esası oturduğu için, meclisin bakanlık kadar da hükmü yok. Hani milli iradenin en yüce kurumuydu. Bu nasıl giderilecek. Parlamenter rejimin eğer bir tane zaafı varsa o da budur. Bunun düzeltilmesi lazım. Bunun yolu var mı? Var. Bulunur. Ama hiç biri kafa yormuyorlar."

B.K: "Şimdi abim şöyle her sistem bir sorun çıkarır. Yani bir defa Dünyanın hiçbir yerinde saat gibi çalışan dört dörtlük bir model bulmak mümkün değildir. İnsan yapısı, kul üretimidir sonuçta bütün bunlar. Bizim yaptığımız ne, bizim yaptığımız şu. Dünyada üç ana model var. Parlamenter model, başkanlık modeli, yarı başkanlık modeli. Parlamenter model İngiliz menşeli, yarı başkanlık ikisi ortasında Fransız menşeli. Amerika'da başkanlık modelini baştan kurmuş. Şimdi ikisi prototip model bir tanesi de karma bir model. Fransa, Niye Fransa karma? Niye İngiltere'ninki parlamenter? Çünkü parlamenter model bir ülkenin tarihinin bir sonucudur. Bizim tarihimizde parlamenter model çok uygun değil. İnsan yapımıza da uygun değil, tarihimize de uygun değil. İngiltere'de efendim parlamento orada doğduğu için bir yerde hani ismini de parlamenter model demişler adamlar. Bir yandan da İngiliz uygulaması. Peki, nerde yazıyor hiçbir yerde yazmıyor bu. İngiliz'in yazılı anayasası da yok. İşte uyguluyorlar yıllardan beri. Tabi sosyolojik olarak iki partili model daha çok hem de seçim sistemi de darbeler olduğu için onu gerektiriyor. O sayede aşabiliyor. Sıkıntıları aşabiliyor. İlk kez 2010 yılında bir sıkıntı çıktı. Oda nedir o? Koalisyon tipi. 6 ay dayanamadılar. Başkanlığı bile düşündüler o sürede. Ha o demek ki modeldeki bizim çektiğimiz, parlamenter modelden çektiğimizi onlar çekmiyor. Çekmediler. Yani yapı dediğim gibi hem parti modeli hem sosyolojik yapı filan. Şimdi Amerika kurulduğu zaman

onlar tabi konuya pratik, pragmatik bakıyorlar. Ağdalı bir sistem istemiyorlar. Birde federal bir yapı olunca da bunların hepsinin başını birleştiren bir zat olsun diye düşünüyorlar ve başkanlık modelini öneriyorlar. Lüksten ibaret bir başkan değil icraat yapan bir başkan olsun istiyorlar. Faytonlarla gezen İngiltere'de olduğu gibi olmasın ama gerçek yetkili bir başkan olsun. Bir yetki çatışması olsun istemiyorlar. Hatta önce konfederasyon tipiyle bir parlamenter modeli kurar gibi oldular ama yürümedi. Yürümeyince başkanlığa geçtiler. Niye Fransa yarı başkanlıkta kaldı çünkü Fransa'da önce parlamenter rejim vardı. 70 yılda 104 hükümet kuruldu. Fransa perişan oldu. Dolayısıyla o perişanlık içerisinde istikrarla hani adaleti sağlayayım filan derken öyle bir orta yol dediğimiz kendince bir modeli getirdi. Bir şekilde götürmeye çalışıyor kör topal. Onunda bir yığın sorunları var, çünkü o modelde bile efendim belki seçim sisteminden de kaynaklanan bazı sıkıntılar sebebiyle orada da zaman zaman çoğunluk sağlanamayabiliyor. Problemler çıkabiliyor. Tek partili hükümette kurulamayabiliyor. Ama tabi yarı başkanlığa geçtikten sonra biraz daha eskideki sorunlar olmuyor ancak iki başlılıktan doğan sorunlar orada da zaman zaman gündeme geliyor. Çünkü birde hükümet durumu var. Şimdi biz bu manada parlamenter modeli denedik, sonuç alamadık. Yarıbaşkanlığa geçmeyi ben hiçbir zaman doğru bulmadım Türkiye için, çünkü yarı başkanlık modeli aslında parlamenter modelin başkan adını almış tipi. Özü yine parlamenter model. Oradaki sorunlardan kurtarmıyor seni. Parlamenter modeldeki çift başlılıktan kurtarmıyor. Oradaki koalisyon yapısından kurtaramadığı olabiliyor. Efendim dolayısıyla da biz başkanlık modeline geçelim dedik ve yıllardan beri de bunu takip ettik bu gün buna geçmiş olduk. …Ben buna tam 40 sene kafamı yordum, 77'de bu işe başladım. 2017'ye kadar tam 40 yıl uğraştım. Rahmetli Özal'a danışmanlık yaptım, Demirel'le çalıştık. Türkeş, Erbakan, hatta Ecevit çağırmıştı bir iki defa falan. Çok alanlarda epey bir siyasal şeyimiz oldu, katkımız oldu hukuk anlamında siyasetçilere."

A.İ. : "Bir defa Cumhuriyet tarihimizdeki hükümet sistemi ne idi sorusuna doğru cevap vermek lazım. Bana göre bu yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemin'den önce Cumhuriyet dönemi hükümet sisteminden çok hükümet

sistemsizliğinden bahsetmek gerekir. Çoğu zaman iki anayasalılık dönemi hâkim. Bir defa yürürlükte olan anayasa, diğeri de fiilen etkili ve yazılı anayasayı askıya alan anayasa. Ben iki anayasalılık olarak görüyorum. İki vaka, Cumhuriyet döneminde tabi bir gazi meclisimiz var. Milli iradenin tecelli ettiği ve teberküz ettiği bir parlamentomuz var. Fakat bu parlamentonun var olduğu hükümet sistemini doğru anlamak gerekir. Ben onu kavramlaştırdım. Makalemde, incelememde. 'Parlamentolu vesayet sistemi'. Vesayet organları. Yani seçimle ortaya çıkan iktidarları sınırlayan organlar ve fiili güçler, yürütme egemenliğini kullanmışlardır. Ve parlamento sadece meşruiyet aracı olmuştur. Onun için adlandırma, parlamentolu vesayet rejimi olarak görüyorum. Ve genellikle ara dönemler, darbe dönemleri vesayetin mutlak hâkim olduğu, kimi zaman parlamentonun da kapatıldığı dönemler olarak değerlendirmek lazım. Değerlendirmeye de gerek yok. İşin mantığı o. Şimdi aslında bilhassa o ara dönemler ve bilhassa 1960 darbesi olmasaydı, ikili parti, iki parti bir yapı içerisinden vesayetçi rejim, yani parlamentolu vesayet rejimi dönüşebilirdi. Demokratik rejime dönüşebilirdi. 1960 vesayeti tahkim etti. Ondan sonraki darbeler, çıkış garantileri ile vesayeti daha da koyulaştırdı ve ben milli iradenin sadece sandıktaki sonuçlar okununcaya kadar buna biz seçimde egemenlik diyoruz. Bir egemenliği resmettiğini, işte Osmanlı'da Encümen-idaniş, biz de çeşitli kurumlar, anayasaya büründürülmüş organlar milli iradeyi sınırlıyordu. Bu hukuksal bir sınırlama değildi, bir güç sınırlaması idi. Ve çizdiği kırmızı çizgileri parlamento tarafından aşılamazlığı yapılanması idi. Tabi Adalet ve Kalkınma Partisi öncülüğünde Türkiye bir hükümet sistemi değişikliğine adım attı. Hükümet sistemi değişikliği aslında talep olarak yeni bir talep değildi. 1982 Anayasasının hazırlanması döneminde dile getirildi. Daha sonra çok etkili şekilde proje olarak Türk Siyasetinde tartışıldı, bilim dünyasında tartışıldı. Ecevit döneminde de tartışıldı. Ecevit döneminde de tartışma var. Ve rahmetli Özal döneminde, Demirel döneminde de zaman zaman gündeme geldi. Ve daha sonra Adalet ve Kalkınma Partisi bunu bir projeye dönüştürdü. … Süreçler eleştirir, süreçler bir veri oluşturur. Bir müktesebat oluşturur ve o süreçler öğretici olmuştur. 1997'de biz çok tartıştık. Siyasal partiler arası tartıştık. Seçim sistemlerini tartıştık. O dönemde zannediyorum Anayasa

komisyonu başkanıydım veya başkan vekiliydim. Hatırlamıyorum. Ama bu bir bütünlük. Türkiye başkanlık sistemini istedi. Parlamenter sistemi isteyenler de vardı. Burada farklı, belli dönemde başkanlık sistemini istemeyip daha sonraki dönem başkanlık sistemini isteme olmuştur. Hepimiz bakımından bu varit olmuş olabilir ama bunları bir bütünlük olarak görmek lazım. Süreç mantığı içerisinde görmek lazım. Süreçleri aktörün mantığı ile okursunuz, süreci kendi mantığı ile okursunuz. Süreçleri, süreçlerin mantığı ile okumak tabi ki. Şu söz bana ait 'Süreçler, aktörlerden daha akıllıdır'."

İ.F.A. : "Şimdi bu sistemi, parlamenter sistemi, arızalarından, sıkıntılarından kurtarmak, onları bertaraf etmek için böyle bir sistem getiriliyor. Şimdi en çok ifade edilen, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine karşı olanlar tarafından ifade edilen, husus tek adam rejimi gelecek iddiaları üzerinde duruluyor. Hâlbuki bu kuvvetler ayrılığını daha da güçlendiren bir sistem. Bunu neden böyle söylüyoruz. Mesela bir örnek vermek isterim. Şu an Türkiye parlamenter sistemle yönetiliyor. Kuvvetler ayrılığı var. Ama uygulamada yürütmenin yasama üzerinde özellikle bir tahakkümünü görüyoruz. Şöyle örneklendirebiliriz. Son 15 yıllık dönemde, şimdi rakamlar değişti, bu bizim referandum sürecinde ifade ettiğimiz rakamlardı, 2500 civarında TBMM yasa yapmış, kanun çıkartmış, bunların yaklaşık %96'sı hükümet tarafından getirilen kanun tasarılarının yasalaşması şeklinde olmuş. Geriye kalan %4'ü ise yine iktidar partisi milletvekillerinin verdiği kanun tekliflerinin yasalaşması ile çıkarılmış. Bu süreçte muhalefet milletvekilleri hiçbir yasama faaliyetinde bulunmadı mı? Kuşkusuz bulundular, onlarca, yüzlerce, binlerce kanun teklifi. Bunların hiçbirisinin yasalaşma şansı olmadı. Bu durum kuvvetler ayrılığının, şu anki sistemde kuvvetler ayrılığının ne derece sıkıntılı ve arızalı olduğunu gösteriyor. Hükümetin yani yürütmenin istemediği bir şeyin gerçekleşme şansı bugün parlamentoda yok."

M.E. : "…şimdi parlamento çoğunluğu olmayan kimsenin mevcut sistemde hükümet etmesi mümkün değil, çünkü güvenoyu alması mümkün değil. Ama yeni sistemde parlamento çoğunluğu olmayan kişide hükümet edebilir. O zaman ne yapacak yeni bir uzlaşma kültürü çıkacak. Parlamentoyla yürütme

arasında, çünkü kanunlar parlamentodan çıkacak. Şimdi mevcut bizim sistemimizde aslında yürütme ile parlamento bence bu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne göre daha çok iç içe geçmiş vaziyette. Mesela ben 2011 Haziranından bu yana parlamentodayım. Şimdi şunu herkes bir incelesin. Yani bunu siz de bir inceleyin. Son 10 senede, son 20 senede, son 30 senede ne kadar kanun çıkmış. Bu çıkan kanunların ne kadarı hükümet tasarısı, o çıkan kanunların hükümet tasarısı olmayan kısmı iktidar partisinde ki milletvekillerinin tekliflerimi kanun teklifleri muhalefet partisi milletvekillerinin teklifleri mi? Sonuçta bakacaksınız ki parlamento da çıkan kanunların içerisinde parmakla sayılacak kadar muhalefet partisi milletvekilleri tarafından verilmiş kanun teklifleri var. Onun dışındakilerin tamamı kanun teklifi olarak geldiyse iktidar tarafından verilmiş ya da hükümet tasarısı olarak parlamentoya gelmiş olabilir."

Ö.S.A. : "Yani parlamenter sistem içerisinde doğal olarak zaman zaman çeşitli sorunlar yaşanırdı. Yani ideal bir anayasal sistemi kurabilmek bütün dünya için sorundur. Biraz bu süreç ister, zaman ister. Biz genç bir cumhuriyetiz. Doğal olarak olabilir yani. Olmaz diyemem. (Mevcut parlamenter sistemin siyasal istikrar sağlayamadığı ve krizlere yol açtığına) Yok kesinlikle katılmıyorum. Yani şöyle bir şey var. Bu kendini yalanlayan bir şey. Düşünelim o zaman 2016 - 2002 14 yıllık tek başına bir iktidar var. Yani nasıl bir istikrarsızlık yarattı ki? Yani aslında kendi içinde çelişen bir söylem bu. AKP 2002'de iktidar oldu. 2016'ya geldiğinde tek partiydi. Türkiye'de hiçbir şekilde bir gün istikrarsızlık olmadı. O 2007'deki tablo dışında hiçbir şeyde yaratmadı. O da ne oldu. 2007'de toplandı parlamento. O zaman Erkan Mumcu sanıyorum acaba askerleri dinleyip girmeyim mi yoksa içinden çıktığı partiyi meclise dinleyip gireyim mi çelişkisini yaşarken ortaya bir şey attı. Dedi ki cumhurbaşkanını halk seçsin derseniz evet derim size. Ve bir anda bundan çıktı. Halkın seçmesi diye bir şey yoktu zaten. Yani Sırf Erkan Mumcu'yu tavlayıp ta, parlamentoya çekip te şu cumhurbaşkanlığı işini halleder miyiz diye Adale ve Kalkınma Partisi kabul etti ve böylece bu iş şeye girdi yani bu sürece. Ben bu anlamda parlamenter sistemin yanlışları olsa da eksikleri olsa

da şimdiki sistemden (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi), şöyle net bir şey söyleyeyim 10 bin kat daha iyi olduğunu söyleyeyim. …(Hükümet kurulamaması durumu) Almanya'da 1 sene kurulamadı. Sorun o değildir. Sorun şöyle bir sorun, anayasa buna yol veriyor işte. Sonra 1 Kasım cezalandırdı mesela MHP'yi cezalandırdı. MHP'nin 80 milletvekili 40'a indi. Yani millet eninde sonunda şeyi bulur. Ha koalisyon yapılacak çok ortam vardı aslında ha. O günün kitabını birgün yazacak olursak çok inanılmaz şeyler yazarız. O dönem meclis başkanlığı seçimidir vs, vs. O anlamda ben bunları kriz olarak görmüyorum. Bu demokrasinin gereğidir. Yani her zaman tek başına bir iktidar olsun. Türkiye'de olmuyor. Olmaz yani. Acı olan millet olarak ne yazık ki bunu göreceğiz. Olmaz. Tek anlayışı yıllarca şimdi Türkiye'de bir yığın kendini ötekileştirmiş, bir Suriyeliden bile kendisini daha garip guraba gören bir kitle var. Bunu iktidar kibri görmüyor."

A.Ü. : "1982 anayasasının öngördüğü hükümet sistemi birtakım sorunlarla tabi ki yol açıyor. Ama en önemli sorunlardan birisi HSK'nın başında yürütmeden bir kişinin olmuş olması. Bu bir sorun. HSK kendi içerisinde bir başkanın hâkim veya savcı olarak mutlaka olması gerekiyor. Burada yargı bağımsızlığı ile ilgili bir problem var. Artı bir de yürütme ve yasama arasındaki belli noktalarda birleşme söz konusu. Özellikle ön seçimin ihtiyari olmuş olması başlı başına problem. Ön seçim olmuş olsa bütün partilerde bu bir şart olarak ortaya konmuş olsa, yasama, yürütme, yargının ayrı erkler olarak kendi görevlerini yapması daha uygun olur. İşte özellikle yürütme içerisinden çıkacak olan, yasama içerisinden pardon çıkacak olan, yürütme erkinin daha bağımsız bir şekilde seçilmesinin önü açılması gerekiyor."

Akın ÜSTÜNDAĞ yukarıdaki ifadelerinin yanı sıra fiiliyatta yürürlükte olan parlamenter sistemin siyasal istikrar üretemediği ve krizler doğurduğu fikrine katılmadığını dile getirmiştir.

Görüşme gerçekleştirilen kişiler Türkiye'de uygulanan parlamenter sistemin çeşitli sorunlara yol açtığını kabul etmektedirler. Bu durumu tüm sistemlerde karşılaşılabilecek düzeyde gören Ömer Süha ALDAN'ın yanı sıra, Burhan KUZU, Ahmet İYİMAYA, Mehmet ERDOĞAN ve İsmail Faruk AKSU sistemin çok büyük

problemlere yol açması sebebiyle değişimin bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedirler. Sistem değişikliğini elzem gören katılımcıların bir kısmı parlamenter sistemin özellikle kuvvetler birliğine yol açtığı hususuna vurgu yaparken, Ahmet İYİMAYA sistemin vesayetçi bir yapının güdümünde işlediğini, Burhan KUZU'nun ise sistemin istikrarsızlığa yol açtığını, ileri sürdüğü görülmektedir. Oltan SUNGURLU parlamenter sistemin birtakım noksanlıklarına sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, söz konusu eksikliklerin toplumun ve bireylerin düşünce ve davranış kalıplarından kaynaklanmasının yanı sıra hukuk mekanizmasının da adalet dağıtamamasına bağlamaktadır. Dolayısıyla söz konusu zihniyet yapısının değişmemesi durumunda her sistemin ciddi problemler üreteceğini vurgulamıştır. Sabri TEKİR sistem içerisinde görülen sorunları sadece bize has olmadığını, tüm İslam dünyasına da hâkim olan kamu erkini ve malını kullanma noktasında iktidarın sahip olduğu serbestiye bağlamaktadır. Sadi SOMUNCUOĞLU sistemde görülen problemlerde 61 anayasasında olduğu gibi 82 anayasasının da tepki anayasası olmasının rol oynadığını ve demokrasinin temel aktörleri olarak görülebilecek olan siyasal partilerin demokratik bir görünüm sergilememesinin etkili olduğunu ifade etmektedir. Ömer Süha ALDAN her hükümet sisteminde karşılaşabileceği gibi Türkiye'de de parlamenter sistem uygulamasında çeşitli sorunlar yaşandığını kabul etmekle birlikte, sistemin, 2002'den bu yana devam eden AK Parti hükümetini örnek göstererek, istikrarsızlığa yol açtığı savına da karşı çıkmaktadır. Ayrıca Almanya örneğini vererek, uzun süre hükümetlerin kurulamaması durumunun doğal olduğunu ve tek başına hükümet kurma zorunluluğunun olmadığının altını çizerek, tek başına iktidarın Türkiye'de çeşitli sosyal problemlere yol açtığını iddia etmektedir. Akın ÜSTÜNDAĞ ise parlamenter sistemde görülen problemlerin temelinde HSK'nın yapısı özelinde hukuku ve partilerin demokratik zihniyet çerçevesinde hareket etmemesinin var olduğunu dile getirmektedir.

AK Parti'nin yayınladığı seçim beyannamesinde (2018: 14) "1960 sonrasında askeri darbeler ve muhtıralar nedeniyle zaman zaman özgür iradesi kesintiye uğratılmak istense de halkımızın dirayeti ile milli irade her defasında Milletin Meclisi'ni ayakta tutmuş ancak Meclis'in tek başına irade göstermesinin önüne

engeller çıkarılmaya devam edilmiştir" ifadesi yer almakla birlikte 1982 Anayasasının ortaya çıkardığı hükümet sistemi çerçevesinde ele alınabilecek hususlara pek temas etmediği, bunun yerine saha çok 24 Haziran sonrası neler yapılacağı üzerine izlenecek yol haritası ve projeler kaleme alınmıştır. MHP ise seçim beyannamesinde (2018: 51-52) "Anayasa, Türkiye'de uzun yıllardır tartışılan en önemli meselelerden birisi olmuştur. 1982 Anayasası, özellikle cumhurbaşkanının yetki ve sorumlulukları açısından klasik parlamenter sistemden büyük sapmalar barındıran bir şekilde yürütmeyi tanzim etmiştir. Yürürlüğe girmesinden itibaren yapılan birçok değişikliğe rağmen Anayasa'nın içerdiği "darbe ruhu" bir türlü giderilememiştir. Parlamenter sistemlerde sembolik yetkileri olması gereken cumhurbaşkanı çok geniş yetkilerle donatılmış ve yürütmenin iki güçlü organ tarafından yerine getirilmesi öngörülmüştür. Ne var ki, iki başlı yapının siyasî sorumluluk taşıyan tarafı olan başbakan ve bakanlar kurulu üyelerinin cezaî sorumluluğu ve TBMM önünde hesap vermesi düzenlenmişken, cumhurbaşkanı sadece "vatana ihanet" ile sorumlu tutulmuştur. 1982 sonrası dönemde aşama aşama tahrip edilen parlamenter sistemin sorunları, 2014 yılında cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmeye başlamasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Cumhurbaşkanı ve başbakandan oluşan yürütmenin iki başı arasındaki yetki-sorumluluk dengesizliği ve bunun ortaya çıkardığı hukuksuzluk tartışmaları, geçmişte olduğu gibi bir rejim krizine davetiye çıkarmıştır." ifadelerine yer vererek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne verdiği desteği dolaylı olarak izah etmiştir. CHP ise seçim beyannamesinde (2018: 19-20) AK Parti hükümetleri ile 1982 Anayasasının ortaya koyduğu demokratik yapının da daha gerisine gidildiğini, dolaylı olarak, şu cümlelerle dile getirmektedir: "Türkiye, demokratik ve uygar dünyadan uzaklaşmaktadır. Yurttaşlarımız, baskıcı ve hukuksuz bir anlayışla yönetilmektedir. Saray rejimi, 1982 darbe Anayasası'nı değiştireceğini iddia etmiş, ancak 12 Eylül'den bile baskıcı ve geri bir siyasal rejim kurmuştur. Tek adam rejimi, artık Türkiye'yi anayasasız, meclissiz, adaletsiz, bürokrasisiz ve yurttaşsız bir biçimde yönetmeye çalışmaktadır." HDP seçim beyannamesinde (2018: 7) yer verdiği şu ifadelerle "Geçmişin vesayetçi anlayışıyla ifade edilen parlamenter sistemin…" 1982 Anayasasının ortaya koyduğu hükümet modelini demokratik olmaktan uzak olduğunun altını çizmektedir. İYİ Parti'de seçim beyannamesinde

(2018: 3) 1982 Anayasasının hükümet sistemi çerçevesindeki uygulamalarından bahsetmemekle birlikte, demokrasi ekseninde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni parlamenter sistemin daha gerisinde kaldığına ilişkin kanaatlerini şu ifadelerle dile getirmektedir: "Ülkemizin kaderi, kendisini yenilemeyen, güce sımsıkı tutunan bir zihniyete terk edilemez, egemenliği yeniden millete/insana verecek olan parlamenter sisteme dönüş hedefimizi gerçekleştireceğiz." SP'nin seçim beyannamesinde 1982 Anayasası çerçevesinde hükümet sistemine ilişkin bir değerlendirme yapmadığı görülmektedir.

4.2.1.3. 15 Temmuz Başarısız Darbe Girişimine ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine İlişkin Etkilerine Dair Algılar

Tezin üçüncü bölümünde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin halk tarafından kabul edilmesi çerçevesinde önemli bir eşik olarak zikredilen 15 Temmuz başarısız darbe girişimine ve etkilerine ilişkin görüşme gerçekleştirilen kişilerin algıları kendi ifadeleri ile ortaya koyulması mühim görülmektedir. Bu bağlamda katılımcılar 15 Temmuz ve 15 Temmuz'un etkileri hususlarında şu şekilde görüş bildirmişlerdir:

> O.S. : "Şimdi kardeşim 15 Temmuz'u geçelim. Bir 17 -25 Aralık var değil mi? Ben 17-25 Aralıkta Sayın Cumhurbaşkanımızın o başbakandı gazetecilerin soru sorarken dedim herhalde düşüp ölecek. Sayın Başbakan onu propaganda vasıtası olarak kullandı ve oyunu artırdı. 15 Temmuz hadisesinde suçlu kim? Suçlu ben değilim. Basın, röportajım var çıkmış. Röportajımda diyorum ki, Sayın Cumhurbaşkanımız diyor ki ne istediniz de vermedim diyor. Kaç açığınız vardı, kaç bilmem neyiniz vardı? Diyor. Bu Fettullahçılara yardım ettiğini ve devletin içinde gayri meşru bir organizasyon kurduğunu ikrar ediyor. Bu bir suçtur. Bu Anayasal bir suçtur. Neyse diyorum, bırakalım bunun yakasını, bize niye her gün televizyonda bağırıp duruyor? Yaptığı hatayı düzeltsin. Daha 15 Temmuz olmamış. Sadece suçlu biziz gibi bize her gün televizyonlarda bağırdı ve oylarını yükseltti. Yani bu bir ayrı bir kabiliyet. Bu olay farklı bir olay. Recep Tayyip hadisesi, Sayın Cumhurbaşkanımız hadisesi herhalde dünya siyasal literatüründe istisna olan hadiselerden bir tanesi. Siz 17

Aralığı 25 Aralığı lehinize çevireceksiniz, 15 Temmuz'u lehinize çevireceksiniz ve bunu diğer siyasal partilerin üstünde baskı unsuru yapacaksınız, Cumhuriyet Halk Partisini Fettullahçı diye suçlayacaksınız. Bunun izahı mümkün değil yani ama tatbikat bu netice bu. Müthiş bir propaganda makinesi var. Her hadiseyi her olayı kullanıyor ve mağduriyet edebiyatını o kadar üstün kullanıyor ki, bu işte çok başarılı yani."

S.T. : "15 Temmuz başarısız darbe girişimi daha tazedir, sebepleri ve sonuçları ile uzun müddet tartışılacaktır. Yaralar kabuk bağlayıp iyileştiğinde, üzerindeki sıcaklık gittiğinde, 20, 30 hatta 50 yıl sonra çok farklı değerlendirmeler yapılabilecek veya işin vahameti daha iyi anlaşılabilecektir. O nedenle 15 Temmuzun sistemik değişiklikler üzerindeki etkisi konusunda bir değerlendirme yapmak hem erken hem de bilimsel açıdan doğru olmayacaktır. …Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni ve siyasal yapıda gerçekleştirilen değişiklikleri 15 Temmuz merkezli olarak düşünmek de aslında hatalıdır. Neden? Bir olayı merkeze alarak sistem değişikliğine gitmek yanlıştır da ondan. Mesela, 1950'den sonra yapılmış olan anayasalar üzerinde mukayeseli bir çalışma yapıldığında görülecektir ki, anayasaların en iyisi 1961 Anayasasıdır. Gerçekten T.C. anayasaları içinde nispi olarak en iyisi 1961 anayasasıdır."

S.S. : Şimdi memleketin idaresinde 15 Temmuzdan önce idaresinde yetkili kişilerin arzu edip de yapamadıkları hiçbir şey yok. Çünkü mecliste ekseriyetleri olduğu için neredeyse dakikası dakikasına adeta belirliyorlar. Şu kanun şu gün çıkacak diyorlar. O gün çıkıyor. Cumhurbaşkanı da başbakan da aynı partiden olduğu için de otomatik imzalanmayan, yapılanamayan hiçbir şey yok. Gerçekten yok. … (Darbe) teşebbüsler oldu. En son 15 Temmuz da oldu. Fakat bunları ordu önledi. Onu görmemiz lazım. Ordu olmazsa devlet olmaz zaten devlet yoksa hiçbir şey yoktur.

B.K. : "(15 Temmuz hükümet sistemi değişikliğinde rol) Oynamıştır, çünkü biz şöyle 15 Temmuzda şunu gördü millet, yani diyelim ki Tayyip Bey gibi güçlü bir lider olmasaydı Türkiye gittiydi. Ha demek ki başta koalisyon gibi bir yapı olmamalı. Bunu gördü millet. Yani bu önemli bir şey. İşte efendim 7

Ağustostaki yeni kapı ruhunun etkisi, MHP ile beraber hareket etmek gibi işin milli bir tarafının da öne çıkarılıp vurgulanmış olması, o gün yaşananlar, eski darbe dönemlerindeki Türkiye'nin çektiği çileler, bunları topladığınız zaman çok mutlaka burada etkili olmuştur tabi hiç olmadı demem mümkün değil ama tabi ne kadar etkin oldu ne kadar olmadı yani özellikle ama muhalefetin maalesef bizimkilerden de yapılan yanlışlarla, federasyon gibi eyalet gibi kavramların öne çıkarılması ciddi anlamda bize oy kaybettirdi. 4 -5 puan en azından oy kaybettirdi. İnandırmaya çalıştık ama hala buna şüpheyle bakanlar oldu. Dolayısıyla da bu da bir anlamda önemli bir şey. Ama hani sırf 15 Temmuza bağlamak doğru olmaz. Ama eski yıllarda mesela biz ne diyorduk artık diyorduk koalisyon olmasın at pazarlığı olmasın, 7 Haziran bir daha gündeme gelmesin. Çünkü bizim millet koalisyondan çok çekti. Türkiye efendim tabi yeni gençlik bunu çok fark edemiyor çok ölçüp biçip çok tartamıyor. Biz bunun çok çilesini çektik. Şu an da Türkiye'de icraatlar yapılmışsa 50-60 döneminde Menderes dönemi. Sonra bir bakıyorsun koalisyon perişan ediyor. Demirel gelmiş 64'ten sonra, 70'e kadar Demirel'in atakları, güzel icraatları var. 70'te bu koalisyon 1980 yılında 10 yılda 12 hükümet kurulmuş. Sonra efendim Özal geliyor 80'den sonra bir süre gene icraatlar filan. Sonra bakıyorsun 90'a doğru bir koalisyon gene başlıyor biz gelene kadar. Sonra bizim dönemde koalisyon yok filan. İşte 7 Haziranda tökezledi 9-10 puan 1 Kasımda tekrar arttı. Niye ne yaptı ki bir şey yapmadı ki yani elbette yaptık ama %10'luk arttıracak kadar bir şey yapmadık. O manada söylüyorum bunu. Niye? Millet baktı ki koalisyon kurulamıyor, hükümet krizi başladı, bir daha yürümeyeceğini eski yıllardan biliyor. Aman ha dedi efendim tekrar seçime gidince o yapmış olduğu şeyin iradesindeki tabloyu yanlışı kendi düzeltti. Ve arabayı rayına koydu ama parlamenter modelde her zaman bu düşüş olur. Çünkü parlamenter model böyle garip bir model yani her an seni riske sokar. Bunlar da toplumun tabi beyninin arka tarafında var. Yeni nesil bunu çok tabi bilmiyor. Yeni nesil bunu bilmediği için de güllük gülistanlık zannediyor. Biz parti kurduğumuzda, efendim 15 yaşındaki bir çocuk diyelim ki 15'te bizim dönemden 30 yaşına geldi. 15 yaşında ki çocuk nereden bilecek, 12- 13 hatta 18'den bakarsan 2018, 12-13 yaşında çocuk şimdi olmuş 30 küsür,

30-31 yaşına gelmiş. Nasıl o mukayeseyi yapacak eskiyi bilmiyor ama bizi biliyor. Zannediyor ki çok iyi Türkiye aldık, perişan ettik bıraktık."

Y.A. : "Bu tabi birbirinden bağımsız ele almak gerekiyor. 15 Temmuz bir darbeydi. Tayyip Erdoğan'ı devirmeye çalışan, Türkiye'ye karşı Türkiye'yi alttan alta ele geçirmiş olan zaten bir ağın bir şebekenin, bir suç şebekesinin gün yüzüne çıktığı ve kendisine karşı yürütülmüş olan birtakım tedbirlere karşı önlem almak üzere harekete geçerken evdeki bulgurdan olan bir yapı idi. O yapı Türkiye'yi sürekli olarak tehdit ediyordu. Bu tedbirleri Türkiye alacaktır. Almak zorundaydı. Bu tedbirlerin içerisinde tabi ki cumhurbaşkanlığı sistemi bu tür yapılara karşı daha etkili mücadele etmeyi daha mümkün kılacaktır yeni cumhurbaşkanlığı sistemi. Ama bu sisteme geçişi belki MHP'nin liderinin de bu konudaki tehlikeyi fark edip, bu konuda ki AK Parti'nin öteden beri dilendirdiği bu konuya hak vermeye başlaması bu süreç dolayısıyla tetiklenmiş olabilir. Ama doğrudan doğruya alakalı değil."

A.İ. : "Şimdi bakın, 15 Temmuz 50 yıllık backgroundu olan ve casusluk kriterini de yoğun şekilde bünyesinde taşıyan, bir büyük operasyondur. Türk'ü Anadolu'dan kovma ve Anadolu'yu Türksüzleştirme ve İslam Türk rejimini tasfiye etme rejimiydi o. Ve 15 Temmuz korkunç öğretici oldu. Diyelim ki iki günlük, üç günlük sürecin zihin köklerimize, ontolojimize büyük etkisi oldu, dönüştürdü. Ve başkanlık sistemini bu anlamda millet kendisinin bir güvencesi ve varlık teminatı olarak gördü. 15 Temmuzu daha tam kavradığımızı zannedemeyiz. Tüm doğuş kökleriyle, projeleriyle, yapılarıyla, uzantılarıyla, terörist başının ve baş hücrelerin yapısıyla tam okunmuş bir süreç değil. Ama o ilk iki günlük üç günlük olay, o şehitlerimiz, o milletin akıl merkezlerine uygulanan operasyonlar, derin zihinlerde muhteşem etki yaptı, müthiş etki yaptı. Ben hükümet sistemine etkisi bakımından önemsiyorum ama 15 Temmuz bir defa yeniden silkinişin, bir sıçramanın, kanlı ve acı bir mekânı, bir durak noktası olarak değerlendirilmelidir. … Şimdi zaten halkın elinde olmayan iktidar kurucu iktidar değildir. O daha evvelden var olan adına vesayet denilen kurulmuş iktidarın tezahürleri. (15 Temmuz ile) Ben kurucu

iktidarın büyük ölçüde asıl vatanı olan sine-i millette temekkün ettiği, mekânlaştığı düşüncesindeyim.

İ.F.A. : "…sayın genel başkanımızın ilk yaptığı açıklamada bir çağrı yaptığında, fiili durum ile hukuki durum arasındaki terslikten bahsederek bu çağrıyı yaptı. Bu sürdürülebilir bir şey değildi. Neden bunu söylüyoruz, niye sürdürülebilir değildi? Cumhuriyet tarihine geriye doğru baktığımızda hep bu tür fiili durum ile hukuki durum arasındaki farklılıklar gerekçe gösterilerek anti demokratik girişimler oluşmuş Türkiye'de. O zaman bir 15 Temmuz sürecini de geçirmişiz. 15 Temmuzun sözde televizyonda okutulan şeye baktığımız zaman aslında bunların gerekçe yapıldığını görüyoruz burada. Demek ki birtakım şeyleri yeniden keşfetmeye gerek yok. Sadece tarihimizden, geçmişimizden bakarak, ilham alarak, bir stratejik öngörü ile gelecek vizyonu ile ve daha da önemlisi bir milli bakış açısı ile meselelere baktığımız zaman bu doğruları görürsünüz. Bizim yaptığımız da sayın genel başkanımızın yaptığı da bu idi. Bu hukuksuzluğun ortadan kaldırılması gerektiğine işaret etti. … İşte, nitekim bir hain darbe girişimi 15 Temmuzda yaşandı, ondan sonra ki süreçte de Türkiye'nin ayağındaki prangalardan, ayak bağlarından kalıcı olarak kurtulabilmesi için, mevcut parlamenter sistemin arızalarını bertaraf edebilmek için yeni bir, yepyeni bir sisteme geçilmesinin, bunun da Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olması noktasında bir irade ortaya konuldu siyaset tarafından. … Tabi aslında 15 Temmuz birçok bakımdan, hem bir dönüm noktası hem yeni bir başlangıç oldu. Hain bir darbe girişimi bu. Daha evvel yapılan darbe girişimlerine de benzemeyen, böyle baktığınız zaman, sadece iktidarı, hükümeti düşünmeye dönük bir proje olmayıp, Türkiye'nin işgaline, Türkiye'yi bir orta doğu, Suriye gibi bir bataklığa çekmeye, bir önce içerde bir karışıklık, kargaşa, akabinde bir iç savaş ve Türkiye'nin bölünmesi, işgali gibi hedefleri olan, aslında bu uzun asırlara dayalı, Türkiye'ye veya Türk milletini Anadolu'dan yok etme, bölgede 4 parçalı bir Kürdistan oluşturma. Bir terör yapılanması, emperyalist güçlere piyon olacak bir yapılanmanın hayata geçirilmesi noktasında yapılmış bir hain kalkışma olarak bunu değerlendirebiliriz. Bu açıdan baktığımızda da Türk tarihinin en önemli

ihanetlerinden birisidir 15 Temmuz. Biraz bahsettik, neden bu noktaya gelindi. Mevcut sistemin aksaklıklarından kaynaklanan bazı konular ve sözler gerekçe yapılarak, gerekçeden dönülerek hep bu demokrasi dışı arayışlar Türkiye'nin gündemine geldi. 15 Temmuz'da da bu şekilde ifade edildi. Ancak 40 yıla yakın bir süredir devletin tüm hücrelerine sızan, toplumun tüm kesimlerine adeta yerleştirilen bir yapıdan bahsediyoruz. Bu yapı adım adım, ilmek ilmek bu noktaya gelme noktasında bir gayret içerisinde olmuş, bu tek başına iç dinamiklerle başarılabilecek şeyler değil. Belli güçlerin bunları hep zaman içerisinde de görüyoruz, ortaya çıkıyor somut delilleri ile beraber. FETÖ beslenmiş, büyütülmüş sonra da bu 15 Temmuz gecesi bir alçak terör saldırısı ile aziz milletimize silah doğrulttular, 249 kardeşimizi şehit ettiler. Binlerce gazimiz var o gece. Ama çok şükür ki aziz milletimizin demokrasiye bağlılığı, milli iradeye sahip çıkması daha önemlisi devletine milletine ve onun bekasına sahip çıkması sayesinde tankların önüne yatarak verdiği mücadele ile bu kalkışma önlendi. Kuşkusuz o tarih şunu gösterdi hepimize. Hiç bir siyasal mülahazanın, hiç bir şeyin; devletin bekasından, birliğinden daha önemli olmadığını herkese gösterdi. Eğer vatan yoksa neyin siyasetini yapacaksınız, vatan yoksa devlet yoksa siz akademisyen olarak, ben milletvekili olarak, vatandaşımız çiftçi olarak, iş adamı olarak bir anlamı yok. Onun için hepimiz bunu gördük. Onun için 15 Temmuz her bakımdan yeni bir başlangıca da vesile oldu. Kuşkusuz bu siyasette de kendini gösterdi. İşte devamında yeni kapı ruhu denilen, aslıda o bu söylediğimiz saikler ile devletin varlığını, birliğini ve geleceğe birlikte yürüme iradesini ortaya koyan, geçmişteki birtakım mülahazaları bir kenara koyan, bir yaklaşımı ifade ediyordu. Ve milyonlar yeni kapıya aktı ve orada görkemli bir tören oldu. Ama daha sonraki süreçte bu anlayıştan uzaklaşan siyasaller oldu, bu anlayışta devam edenler de oldu. O yeni kapı ruhunun devamında da az önce konuştuğumuz sistemin değiştirilmesine yönelik girişimler yapıldı ve anayasa değişikliği de bunun üzerinden geldi. Evet, sorunuzun cevabı özetle 15 Temmuz bu sistem değişikliği, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişte önemli bir kavşaktır."

M.E. : “2014’ten sonra bir tarafta ben her şeyi bilirim diyen ve bir sürü yetkisi olan CB, bir tarafta da hükümet. Aynı partiden olmasına rağmen sıkıntılar yaşandı, yerine oturmadı ve 2015 te 2016 ta 15 Temmuzda yaşadığımız çok hain bir işgal girişimini de masaya yatırırsak, Türkiye’de sistemin gözden geçirilmesi elzem, mecburi hale geldi yani bence elzem değil zorunlu hale geldi. Ya dediğimiz gibi Cumhurbaşkanını yeniden parlamento seçecek, geriye gideceğiz CB’nın yetkilerini azaltacağız ya da hükümet sistemini değiştireceğiz. … Tabi burada bir şeyi daha ben son dönemde kendi kafamda tartışıyorum. Akademisyenlerinde bunun üzerinde kafa yormasını istediğim bir başka hususta şu 15 Temmuza biz darbe dedik ama literatürde bunu nasıl ifade etmemiz lazım. Şimdi darbe deyince bizim toplumumuzun tamamı o dönemi yaşayan yaşamayan herkesin kafasında hem 12 Eylül var hem de 27 Mayıs var. Şimdi bu darbelere baktığımızda, asker siyasetçileri iktidarıyla muhalefetiyle toparlamış atmış, yerine kendisi geçmiş yanaşmış devleti doğru yönetmiş iyi yönetmiş kötü yönetmiş bunlar tartışılır. Ama darbenin usulü bu. Şimdi 15 Temmuza darbe dedik. 15 Temmuz darbe mi? İşte 15 Temmuzdan sonra CB kim olacaktı Başbakan kim olacaktı falan dedik. Acaba 15 Temmuzdan sonra hesap edilen bir başbakan, cumhurbaşkanı var mıydı? Yoksa bölgemizde yaşanan son gelişmeleri değerlendirirsek, Türkiye’de de benzer bir tezgâh mı vardı. İşte Irak’ta Saddam’ı ortadan kaldır ama öncesinde hazırlıklarını yap çatışma alanlarını oluştur. Yerine yeni bir yönetim koyma ve milleti birbirine kırdır. Libya’da çalışma alanlarını hazırla, Kaddafi’yi ortadan kaldır Yerine yeni bir yönetim koyma ve milleti birbirine kırdır. Afganistan da aynısı. Mısır’da her ne kadar yönetim var gibi gözüküyorsa, yeterli bir yönetim olmadığı açık. İşte Suriye’de burnumuzun dibinde. Acaba Türkiye’de de mevcut yönetimi ortadan kaldırıp 15 Temmuzla, yerine bir şey koymadan Türkiye’deki çatışma alanlarını devreye sokarak benzer bir operasyon Türkiye’de de mi tezgâhlandı. Birazda işin bu tarafına kafa yormak gerektiği kanaatindeyim. Ben geçen sürede işin bu tarafına kendi kafam da daha çok yoğunlaştım. 15 Temmuz bir dönüm noktası. Tabi”

Ö.S.A. : (15 Temmuz başarısız darbe girişiminin) Yani halkın desteklemesine sebebiyet veren ben o kadar şey olduğunu düşünmüyorum şahsen. Yani temelde şöyle bir konu var. Yani tabi çok yaygın bir propaganda yöntemi kullanıldı. Bir de şunu hiç göz ardı etmeyelim. Yani %49,5'luk bir parti ile % 17'lik bir parti, hadi diyelim indi biraz %13'e yine %63 ile %65 arasında hatta bir iki tane diğer partilerde BBP gibi, şimdi %65'lik bir blok bu konuda oy verdi. Yani bu anlamda onun bir etken olduğunu düşünmüyorum. Sadece siyasal liderler bu iyidir Türkiye için dediler ve Türkiye'nin büyük bir çoğunluğu, yani ben bunu bir darbeyi önlemeye dönük bir girişim olarak hani niyet o olsun diye anlayışıyla oy verdiğini düşünmüyorum. Hani bu çok değişik propaganda örnekleri ile halkın önüne kondu. Ya benim gönlümden şu geçerdi. Türk milleti %80, 90 la bunu ret etmeli. Ben şunu söylemiyorum bunu söylerken. Yani Cumhurbaşkanı hükümet sistemi denen sistem belli noktalarda değerlendirilebilinir. Oturulup tartışılır, konuşulur. Mesela Fransa'daki gibi yarı başkanlık sistemine ilişkin birtakım karşılaştırmalar yapılabilir. Yani ben külliyen bunu atalım bir kenara anlayışında değilim. Hani temelde yaklaşım şu olmalı bir ya çok sembolik bir Cumhurbaşkanı olmalı, güçlü bir başbakanlık, ya da yarı başkanlık olmalı. Yani Türkiye onların arasında bir tercih yapması gerekirken çok kötü bir tercih yaptığı kanaatindeyim. Yani bu Türkiye'yi bir yere götürmez. Benim en büyük endişem o. O anlamda halkın belli bir kaygıyla hareket etmediğini, tamamıyla bu içinde bulunduğu konsolide edilmiş topluluğun hareket tarzınız benimseyerek oy verdiğini düşünüyorum. Çünkü şeyi bilemez yani neyi getirdiğini neyi götürdüğünü, yani öyle bir şeyle karşı karşıya kalır ki işte bu kontrollü darbe, o tartışılıyor. FETÖ'de, PYD'de, PKK'da hepsi bakın bununla beraber türünden bir algı operasyonu ile karşı karşıya kaldık. Devletin bütün olanakları işin içine girdi. Ben bu anlamda söylüyorum. Yani halkın o denli detaya indiğini düşünmüyorum. …(Cumhurbaşkanlığı sisteminin halk tarafından tercih edilmesinde 15 Temmuz'da Cumhurbaşkanının gösterdiği rolün etkisi) Yani şöyle söyleyebiliriz tabi Recep Tayyip Erdoğan'ın kendine özgü bir oy potansiyeli var. O kuşkusuz etkili olmuştur. Yani onu söyleyebilirim sadece. Yani kendi

seslendiği bir kitle var. Onlardan oy alma becerisi var. Ona ilişkin değişik taktikler uygulayabiliyor. Onun etkisi olduğunu söyleyebilirim."

A.Ü. : "Burada bu sistemle 15 Temmuz arasında bir bağ kurmanın fonksiyon olarak çok doğru olmadığını düşünüyorum. Niye? Özellikle darbeye maruz kalan ülkelerde sistemin oturmuş olması, kurumların oturmuş olması seçilmiş erkin bürokrasi üzerinde özellikle askeri bürokrasi üzerindeki hegemonyası ve etkisinin normalde zaten seçilmiş kişiler üzerinden onlara bağlı hareket etmesinin önemli olduğunu özellikle görüyoruz. Bu, 15 Temmuz olsa da olmasa da bunun olması gerekiyor. Bürokrasi üzerinde seçilmişlerin bir hâkimiyetinin olması gerekiyor ve onların emrinde olmuş olması gerekiyor ki 15 Temmuz sürecinin bununla bir ilgisi yoktur. 15 Temmuz süreci bir cemaat yapılanmasının devlet üzerinde bir, kurumlar üzerinde bir hegemonyasının olmasından kaynaklanan bir nedeni var. Asıl neden budur. Bundan sonra bu ülkede 15 Temmuz gibi olayların olmasının engellenmesi isteniyorsa, sistemden ziyade bu seçilmişlerin daha fazla etkin olmasının liderlik özellikle liderliğin etkinliğinin olmasının çok önemli olduğunu ben düşünüyorum."

Görüşme gerçekleştirilen kişilerin hepsi 15 Temmuz'u bir darbe girişimi olarak nitelendirmektedir. Hatta MHP grubu milletvekilleri olan Mehmet ERDOĞAN ve İsmail Faruk AKSU söz konusu hadiseyi bir işgal girişimi olarak isimlendirmektedirler. Oltan SUNGURLU 15 Temmuz'da yaşanan darbe girişiminde iktidarında kısmende olsa payı olduğu, zamanında yaptıkları yanlışların bu olaya zemin hazırladığını dile getirerek, 15 Temmuz'un Recep Tayyip ERDAĞAN tarafından bir propaganda aracına dönüştürüldüğünü ileri sürmektedir. Sabri TEKİR 15 Temmuz'un doğru okunabilmesi için 20-30 yıl gibi bir sürenin geçmesi gerektiğini ifade ederek, bir olayı merkeze alarak sistem değişikliğine gitmenin bir hata olması nedeniyle hükümet sistemi değişikliğini 15 Temmuz olayı çerçevesinde okumanın yanlış olacağı değerlendirmesinde bulunmaktadır. Sadi SOMUNCUOĞLU 15 Temmuz darbe girişiminden önce iktidarın her şeyi yapabilme selahiyetine sahip olması nedeniyle bir yönetim zafiyetinden söz edilemeyeceğini, 15 Temmuz girişiminin de bizzati ordu tarafından akamete uğratıldığını ileri sürmüştür. Burhan KUZU 15 Temmuz ile güçlü bir liderin ne denli önemli olduğunun halk

tarafından anlaşıldığını ve bu çerçevede koalisyonların böylesine güçlü liderlerin ortaya çıkmasına fırsat tanımaması nedeniyle vatandaşın Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni tercih etmesinde önemli rol oynadığı kanaatindedir. Yasin AKTAY, Devlet BAHÇELİ liderliğinde MHP'nin 15 Temmuz başarısız darbe girişimiyle yönetim sisteminin ortaya çıkardığı zafiyetin farkına varmış olabileceğini ve böylelikle bu konuda ki AK Parti'nin öteden beri dillendirdiği hükümet sistemi değişikliği talebine hak vermeye başlaması ile bu sürecin dolaylı olarak tetiklenmiş olabileceği görüşünü ifade etmiştir. Ahmet İYİMAYA 15 Temmuz'u sadece hükümet sistemi değişikliği için değil, toplumca büyük bir sıçrayış yaşamanın tarihi bir durağı olarak ifade etmektedir. Mehmet ERDOĞAN ve İsmail Faruk AKSU ise 15 Temmuz'un bir işgal girişimi olduğunu, bu darbe girişimi ile Türkiye'nin beka sorunun alenileştiğini dolayısla başta hükümet sistemi değişikliği olmak üzere devleti ve toplumu ilgilendiren tüm hususlar için bir dönüm noktası niteliği taşıdığı görüşündedirler. Ömer Süha ALDAN ile Akın ÜSTÜNDAĞ ise 15 Temmuz'un hükümet sistemi değişikliği ile ilişkilendirilmesinin pek mümkün olmayacağını ifade etmişlerdir.

AK Parti'nin 24 Haziran seçimleri için hazırlamış olduğu seçim beyannamesinde 15 Temmuz ile ilgili "27 Nisan'da e-muhtıra, 15 Temmuz'da silahlı darbe girişimleriyle Meclis'in iradesine el konulmak istenmiş ancak AK Parti iktidarlarımızın 10 yıl arayla karşı karşıya geldiği iki teşebbüs de halkımızın güçlü desteği ve hükümetimizin kararlı duruşuyla bertaraf edilmiştir. 15 Temmuz hain darbe girişimi sürecinde tarihimizde ilk defa olmak üzere Meclis'imiz bombalanmış, millet iradesi yok edilmeye çalışılmıştır. Tarihi geleneği güçlü olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli iradenin üzerinde herhangi bir güç kabul etmeyeceğini 15 Temmuz'da tüm dünyaya göstermiştir. Daha önce AK Parti iktidarları tarafından yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı adına yapılan reformlar meyvesini vermiş ve Türk yargısı tarihinde ilk defa darbecilere boyun eğmemiş ve 15 Temmuz gecesi önemli bir yargı bağımsızlığı zaferine imza atmıştır. Demokrasimize bir saldırı olan 15 Temmuz hain darbe girişimi sonucunda atılan adımlar, orta ve uzun vadede demokrasimizi daha sağlıklı temeller üzerinde yükseltecektir. 15 Temmuz gecesi halkımız canı pahasına milli iradesine ve demokratik değerlere bağlılığını ortaya

koymuş, bir daha darbelerle muhatap olmama kararlılığını tüm dünyaya destansı bir direnişle göstermiştir. Bu vesileyle tüm şehitlerimiz bir kez daha rahmetle anıyor, gazilerimize şükranlarımızı ifade ediyoruz. 15 Temmuz 2016 tarihinde hain darbe girişiminde bulunan FETÖ'yü de Sayın Cumhurbaşkanımız başta olmak üzere devlet büyüklerimizin siyasal liderliği, aziz milletimiz ve ülkesine sadık güvenlik güçlerimizin direnişiyle yenilgiye uğrattık. Tarihimizin en büyük ihaneti olan 15 Temmuz darbe girişimini milletimizle birlikte bertaraf ederek, bu kutlu yürüyüşün akamete uğratılması çabasını boşa çıkardık. Bir daha ülkemize ve milletimize benzer saldırıların gerçekleşmemesi için büyük bir dönüşüm hamlesini başlattık. 16 Nisan 2017 yılında milletimizin onay verdiği yeni hükümet sistemiyle tarihi bir değişime imza attık." ifadelerine yer verilmiştir. AK Parti seçim beyannamesinde bu ifadelerin yanı sıra 15 Temmuz ile ilgili başka cümlelere de yer vermiş olması, 15 Temmuz'u çok önemli bir kavşak olarak değerlendirdiğini göstermektedir. MHP'nin seçim beyannamesinde 15 Temmuz için ayrıca bir başlık açmış ve üç sayfadan fazla yer ayırmış olması bu olaya atfettiği önemi görmek açısından önemli bir göstergedir. MHP seçim beyannamesinde (2018: 52) "Parlamenter sistem işlevini iyice yitirmiş, sorun çözme kabiliyetini kaybetmiş, devletin tepesindeki hukuksuzluk tartışmaları siyaseti esir almış, kuvvetler arasındaki denge ve denetim örselenmiş, Türkiye'nin huzur, güvenlik ve bekâsını tehdit etmeye başlamıştır. Nitekim 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin failleri, TRT ekranlarından duyurdukları korsan bildiride, devletin tepesindeki hukuksuzlukları "sözde gerekçe" olarak öne sürmüşlerdir. Hükümet sistemindeki tıkanıklıkların tetiklediği demokrasi dışı müdahalelerin önüne geçilmesi, Türkiye'nin gelişmiş, demokratik bir ülke haline gelebilmesi ve ayağındaki prangalardan kurtulabilmesi, Türk devletinin bekâsı için kaçınılmaz olmuştur. Kısacası, Anayasa'nın değiştirilerek hükümet sisteminin yeniden tasarlanması Türkiye için bir zorunluluk halini almıştır." ifadelerine yer vererek 15 Temmuzu Türkiye'nin bekası ve demokratik dönüşümü için kritik bir eşik olarak addetmiştir. CHP 15 Temmuz'u bir darbe olarak görmekle birlikte, demokrasi çerçevesinde daha kötüye giden bir kırılma noktası olduğunu seçim beyannamesindeki (2018: 19) şu ifadelerle ortaya koymuştur: "15 Temmuz darbesinin kaos ortamını kullanan siyasal iktidar, 20 Temmuz darbesiyle birlikte, temel hak ve özgürlükleri askıya almış, bir tek adam rejimi kurmuştur." HDP'nin

seçim beyannamesinde (2018: 16) 15 Temmuz ile ilgili "15 Temmuz darbe girişimini bahane ederek taraf olduğu uluslararası sözleşmeleri (örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) askıya aldı." Ve "15 Temmuz darbe girişiminin siyasal ayağı açığa çıkarılarak yasal işlem başlatılması için adım atılacak." (HDP, 2018: 12) ifadelerine yer verilmiştir. İYİ Parti seçim beyannamesinde (2018: 48) doğrudan 15 Temmuz ile ilgi bir cümle kurmaz iken "…devleti ele geçirmeye çalışan darbeci yapılanmalar ve milletimizin başına musallat olan başta PKK, FETÖ, Selefi Cihatçı Örgütler olmak üzere tüm terör örgütleriyle askeri, siyasal, ekonomik, sosyal ve psikolojik tüm araçlar kullanarak kararlı bir mücadele yürütüceğiz." ifadesi ile FETÖ'yü bir terör örgütü olarak gördüğünü deklare etmektedir. Saadet Partisi seçim beyannamesinde 15 Temmuz ile ilgili "Millete kast eden 15 Temmuz darbe girişimi ile ilişkisi olmayan memurların (öğret-menlerin, öğretim üyelerinin ve benzeri) çalıştıkları son kurumlarındaki görevlerine ivedilikle iade edilmeleri sağlanacaktır." İfadesine yer vermiştir. Bunun yanı sıra 15 Temmuz'un ardından 20 Temmuz itibarıyla ilan edilen OHAL sürecinin kasıtlı uzatıldığına ve OHAL'in olumsuz gelişmelere sebebiyet verdiğine dair birtakım cümlelerde beyannamede yer almaktadır.

4.2.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin İstikrara İlişkin Etkilerine Yönelik Algılar

Birinci bölümde de kaleme alındığı üzere ülkeleri hükümet sistemi değişikliğine iten en temel faktörlerden biri istikrar arayışıdır. Burada zikredilen istikrar kavramından kasıt siyasal istikrardır. Zira istikrar kavramı tezimizin içeriğiyle de uyumlu olarak hükümet istikrarı ve siyasal istikrar gibi farklı kavramsallaştırmaları içermektedir. Hükümet istikrarı ile siyasal istikrar kavramları birbiriyle genellikle karıştırıldığı da görülmektedir. Siyasal istikrar hükümet istikrarından daha geniş bir kavramdır ve genellikle hükümet istikrarını da kapsadığı görülmektedir (Özbudun 2005: 107). Siyasal istikrar kavramının bu tezde ve özelde araştırmanın bu başlığı altında demokratik çerçeve dışında da değerlendirilmediğinin altı çizilmelidir. Nitekim siyasal istikrarın sağlanması noktasında istikrarlı, etkin hükümetlerin tarihsel ve kültürel kodlara uygun hareket ederken demokratik özellikler taşımaması da mümkündür. Bu bağlamda siyasal istikrar kavramına yüklenen anlam demokratik zeminde hükümet istikrarının içinde bulunduğu,

etkilendiği ve etkilediği sosyal çevre ile uyumlu bir yapının tesis edilmesi halidir. Bu açıklamalar çerçevesinde anlamlandırılan istikrar kavramının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi uygulamasında nasıl tecelli edeceğine ilişkin görüşülen kişilerin algıları şu şekildedir:

> O.S. : "Şimdi efendim, siyasal istikrarı sağlar mı? Görünüşte sağlar. Ama siyasal istikrar halkın huzuru değil midir? Başkanlık sistemine henüz tam geçmediğimiz halde şu halk birbirine düşman. Huzurlu mu? Sen belki sağ cenahtasın da farkında değilsin. Benim ne dedem var ne şeyhim var. Sağ tandanslıyım o başka. Ama halkın içindeyim, halk huzursuz. Keyifsiz, kaçan kaçana, gidin gidene. İmam hatiplerde deizim başlamış düşünün yani. Söyleyeyim bunu. Benim 8-10 sene evvelden bir görüşüm var birçok yerde söylüyorum. Şu an artık benim görüşüm olmaktan çıktı. O da şu. Diyordum ki İstanbul'da halk 10 ayrı kompartımanda yaşıyor. Herkes diyor ki ben haklıyım, ben doğruyum. Benim dışımda olanlar kötü, onlar bu memleketin evladı değil, defolsun gitsinler, ölsün gitsinler bu memleket bizim memleketimiz diyorlar. Her biri. Hayat tarzları farklı, yaşayışları farklı, birbirlerine düşman, birbirlerini sevmiyorlar. İşin kötüsü bu, Anadolu'da da yayılmaya başladı. … Sizin gibi düşünenlerle düşüp kalkıyorsunuz, artık öyle komşunla, şunla bunla düşüp kalkma yok. Fakir fukarayla bir araya gelip sohbet etme yok. Herkes kendine göre, kendi aristokrasisine göre bir sınıf. Hâlbuki biz bu ülkede herkes birdik. Hep birdik. Bu, bu hükümetle başlamış demiyorum. Daha evvel başlamış, bunlar(la) da farklı fraksiyonlar işin içine girmiş. … Şimdi kültür farklılaşması olunca ki bunların birçoğu da seviye farkına dayanıyor, tabi hukuk tatbikatı da zor. Hukuk yapmak da zor. Hâlbuki hukuk ne için lazım. Bugün ki ihtiyaçları götüreceğinin ötesinde ülkenin geleceğini sağlaması için lazım, önünü açmak için lazım. Hadi şimdi yap bakalım nasıl yaparsın? Yani böyle problemleri var Türkiye'nin. Bu genel problemlerimiz. O halde biz, bunların hepsini hesap ederek anayasa yapacağız, bunların hepsini hesap ederek kanun yapacağız. Belirli ölçülerde, yoksa yüzde yüz problem yok dersek olmaz, problem zaten kendi içinde var. … (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi) aslında bu tekelleşme getiren bir şey. Ben buna istikrar demiyorum.

Yani koymuşsun buraya askeri birlik, herkese tüfeği çevirmişsin, rap rap rap gidip geliyor. Yani işin şu anki istikrar metazorik bir istikrardır."

Oltan SUNGURLU bu ifadelerinin yanı sıra, fiiliyatta yürürlükte olan parlamenter sistem olarak isimlendirilen hükümet sisteminin siyasal istikrar ve etkinlik konusunda bir sıkıntısının da var olduğunu ifade etmiştir.

S.T. : "Ben, politik sistemin değiştirilmesine esas teşkil edecek derecede koalisyon hükümetlerinde ciddi sorunlar yaşandığı kanaatinde değilim. Neden? Yeni sisteme geçiş çalışmalarının yapıldığı sırada, yasal düzenlemelerde görev yapan bir kısım arkadaşlara şunları söyledim: Siz diyorsunuz ki hükümet teşkilinde siyasal istikrarsızlık kaynağı olan koalisyon hükümetlerinden kaçınmak için bu sistem değişikliğini yapıyoruz. Ancak, getirdiğiniz sistem kendi içinde çoklu bir koalisyon sistemini barındırmaktadır. Sadece siyasal partiler arasında değil, belirli bir siyasal güce yani oy potansiyeline sahip kişi ve grupları (aşiret, tarikat, cemaat ve onların liderleri ve hatta diğer baskı ve çıkar grupları) da içeren bir koalisyon. Hatta hiçbir hukuki ve siyasal sorumluluk taşımayacak kişi ve gruplarla. Tabloya şöyle bir bakalım: siyasal kimliği ve görüşü ne olursa olsun bir şahıs cumhurbaşkanı seçildiğinde ülkenin yönetim erkini ele geçirmiş olmuyor mu, oluyor. Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için oyların %50 + 1'ini alması gerekmiyor mu, gerekiyor. %50+1 alabilmesi için kendi partisinin oyları yetmiyorsa doğal olarak başka bir parti veya partilerle işbirliğine gidecektir. Hatta gerektiğinde siyasal partilerin dışında güçlü siyasal ve toplum önderleri gibi şahsiyetlerle işbirliği yapacaktır. Başka bir ifade ile cumhurbaşkanı adayı açık veya örtülü olarak partiler ve gruplar arasında bir koalisyona hatta çoklu (çok taraflı) koalisyona gidecektir. Bu da doğaldır, çünkü demokrasi uzlaşma rejimidir ve uzlaşma olmadan sistemin çalışması mümkün değildir. Uzlaşmada bakanlık, bürokratik kadrolar veya sistemik ve kamu kaynakları merkezli çıkar ve imtiyaz sağlama değişiklikleri müzakere ve uzlaşı konusu yapılacaktır. Nitekim önümüzdeki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ak Parti adayı Recep Tayyip Erdoğan önce MHP ile işbirliği (ittifak) gerçekleştirmiş, daha sonra buna BBP de katılmıştır. Eğer uzlaşma sağlanabilmiş olsaydı bu ittifaka HÜDAPAR ve Saadet Partisi de

katılmış olacaktı. Yani açık veya örtülü yönetim (siyasal iktidar) yani yürütme beşli koalisyon halinde oluşacaktı. Yapılacak seçimin sonuçlarını hep birlikte göreceğiz. Halen var olan parlamenter sistemde siyasal sorumluluğu olan iki parti, belki de üç parti arasında varılacak bir uzlaşma ile hükümet teşkil edilebilirken şimdiki durumda daha fazla parti ve grubun dâhil olması gerekmektedir. Gerçekten "koalisyon olma" bakımından iki sistem arasında bir fark var mıdır? Kanaatimce yoktur. Bu ittifak oluşumları ileride iki partili değil ama muhtemelen kısa dönemde iki bloklu bir parlamento yapılanmasına evrilecek gibi görünmektedir. Sistemin uzun vadeli etkileri ise yapılacak revizyonlara bağlı olacaktır. Parlamenter sistemde parlamento içinden yeni hükümet modellerini / oluşumlarını ortaya çıkarmak mümkündür. Ancak, şimdi getirilmek istenen modelde örtülü koalisyonun taraflarından birinin desteğini çekmesi ve muhalefet kanadında yer alması çoğunlukla cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinin yenilenmesi sonucunu getirecektir ki bunun kısa sürelerle olması kaotik siyasal istikrarsızlık anlamına gelecektir. Özetlemek gerekirse, ben arkadaşlara da söyledim, bu tür hükümet sistemleri ile parlamenter sisteme dayalı hükümet sistemleri arasında koalisyonları önleme kabiliyeti bakımından pek büyük bir farklılık yoktur. Tersine aralarında her zaman uyum / ayrışma sorunu olacak çoklu tarafların koalisyonuna neden olabilecektir. Demokrasi, genetik yapıya kadar sirayet eden bir siyasal uzlaşı ve kültür meselesidir. Gelişen demokrasilerde siyasal uzlaşının yerleşik kültür haline gelmesi için güçlü bir "denge ve denetim" sisteminin kurulması ve işletilmesi gerekir."

S.S. : "Efendim bu istikrarsızlık getirir. Yönetemeyen demokrasi istikrar getiremez. Yönetemeyen demokrasi demeyelim, yönetemeyen sistemler demokrasi getirmez. Allah korusun içeride büyük kargaşalara, büyük kaosa yol açar. Çünkü bizim meselemiz çok. Bir de bu Anadolu coğrafyası jeopolitiği, zayıfları sevmez. Yetki bir kişide toplanınca kuvvetli olmaz, aksine zayıf olur. Yani istikrar olmaz, referandumda her şeye hızlı karar verilecek. Yahu kardeşim hızlı demek iyi demek değil bir. İkincisi zaten hızlı veriyorsun, zaten önünde hiçbir engel yok. Neye sen hızlı vereceğim diyorsun. Başka bir şey

bulamıyor herhalde hoşa gitsin diye öyle söylüyor. Ben onu bir propaganda sözü olarak görüyorum. Neticede şimdi de yarın seçim olur kazanırsa yine değişen bir şey olmayacak. Hatta şimdi ekonomi çok kötüye gittiği için, içeride dışarıda siyasal yapı devlet kurumları çöktü. Devlet kurumları eğer çözülmüşse, ehliyet ve liyakat sahibi olmayanlar dolduruldu. Eski iyi kötü belli 30-40 yıl bir birikimi var. Mevzuatı biliyor bürokrasi dediğin adamlar. Onlar ayakta tutar devleti. Siyasetçi yönetir. Ama yapıyı, taşıyıcı unsur olarak onlardır. Emekli oldular onların da çoğu. Benim korkum endişem, biraz daha devam ederse kimse kalmayacak."

B.K. : "Çünkü bu modelde diyelim 4 seneliğine seçiyorsun, 5 sene şimdi, bizde 5 – 5 - 10 işte, iki dönem gelebiliyor. Adam 5 senede eğer iyi çalışmışsa devam diyorsun yoksa tamam diyorsun. Bir parlamenter modelde 40 yıllık 50 yıllık politikacılar var. Demirel 6 defa geldim 7 defa gittim falan derdi. 7 geldim 6 gittim filan derdi yani netice de geldin gittin de Türkiye nereye geldi gitti. Şu anda bu modelde istikrar etkinlik sıfır. Bakma sen biz tek partili hükümette çok gözükmüyor ama koalisyona geldiği zaman bunu o zaman anlıyorsun etkinliğin istikrarın ne olduğunu. Şimdi 65. hükümet var. Bunu 4 ile çarpsan 4 yıl olsa hükümetin ömrü. Dört- beş –yirmi dört –altı 24 – 260 bu ne demektir cumhuriyetimizin 93 yılında kurduğumuz 65 hükümeti aslında cumhuriyetin 260. yılında kuracaktık. Bugün 13-14. hükümet olması lazım. 60 değil 64 değil. Demek ki yani bir yıl bile düşmediği 15 günlük var 2,5 aylık var bu memlekette 5 aylık var 8 aylık 9 aylık hükümette var birkaç yıllıkta var ama böyle dört dört olan işte bizim dönem var. Demirelin birkaç dönemi Özalın birkaç dönemi var. O çıktığı zaman geriye kalan dönemlerde bir hükümet istikrarı görmüyoruz, icraatta görmüyorsun ondan dolayıda. Genel olarak bu yani bu model etkinlikte de temsilde adalet bakımında yönetimde istikrar bakımından da ötekine göre çok daha elverişli, çok daha adil bir model. Sonra bakın orada ne oluyor adam geliyor temsilde adalet diyoruz, koalisyonda üçlü koalisyon kuruyorsun ya da dörtlü adamın 10 tane vekili var. Almış oradan buradan, 8 tane bakanlık istiyor. Veya 5 tane bakanlık en baba bakanlıkları istiyor. Sonra ne diyor sen ya etme gitme yapma diyorsun sen bilirsin diyor.

Çünkü biliyor ki dön dolaş yine bana gel. Gene ona geleceksin. Başka türlü kuramıyorsun. Bu sefer ne yapıyor Başbakan. Bakanlıkları bölüyor. Meteoroloji bakanlığı var, hava tahmin raporu bakanlığı, hale bak bunun için bakanlığa ne gerek var ya bak dizindeki sızıya ona göre karar ver. Romatizman varsa anlarsın hava tahmin raporunu. Yağmur mu gelecek dolu mu gelecek Kar mı gelecek? Efendim ne yapsın başbakan. 40 tane bakanlık vardı biz geldiğimizde. Şimdi 25 bakanlık oldu o da çok. Amerika'da efendim 12 tane 13 tane bakan var toru topu. 360 milyon nüfus var. Bu kadarcıkta bakan var. "

Y.A. : "Yani. Paramparça bir parlamento içerisinde ülke yönetilemiyor. İstikrar sağlanamıyor."

İ.F.A. : "…istikrar dediniz, aslında bu hükümet sistemi ile artık cumhurbaşkanı %50 +1 oy ile seçilir. Eskiden nasıl oluyordu? Bu da parlamenter sistemin sıkıntılarından arızalarından biri olarak değerlendirilebilir. Bir seçim yapılıyordu, seçimden sonra parlamentoya girebilen siyasal partiler arasında eğer tek başına iktidar olan yoksa partiler arası görüşmeler ile bir koalisyon arayışına gidiliyordu. Bu da, koalisyon arayışları her dönem sıkıntılı olmuştur. Koalisyon hükümetleri kurulduktan sonra da aslında bu sıkıntılar devam etmiştir. Çok kısa süren hükümet dönemleri olmuştur. Bütün bunlarda aslında Türkiye'de bir istikrarsızlık yaratan temel unsurlar olarak hep karşımıza çıkmıştır. Siyasal istikrarsızlık devamında ekonomik ve sosyal alandaki istikrarsızlığı da getirdiği zaman birtakım krizlerin de tetikleyicisi, bunlar hep olmuştur. Yine çok kısa süren hükümetler, bizim siyasal tarihimizde olmuştur. Bu demokrasi dışı arayışlarda hep bu dönemlerde baş göstermiştir. Bütün bunların önüne geçmektedir bu sistem. Artık halk doğrudan yürütmeyi de seçmekte, yasamayı da doğrudan seçmekte, dolayısıyla artık bir hükümet tartışması filan söz konusu olmayacak. Cumhurbaşkanı hükümet olarak yürütme organı olarak halk tarafından doğrudan seçilecek ve 5 yıllık süre içerisinde tek başına kendi halka taahhüt ettiği icraatlarını yerine getirecek dolayısıyla bir istikrar olacak. Bizim anayasamızda seçim sistemini tarif ederken ne diyor, temsilde adalet yönetimde istikrar ilkesi var. İşte yönetimde istikrar dediği tam anlamıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile sağlanmış

olacaktır. … Yeni hükümet sistemi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Türkiye'de daha istikrarlı, istikrarlı olduğu için de daha güvenli, güvenli olduğu için de herkesin önünü görebildiği işte genişletirsek yatırımcının yatırım yapabilmesi için daha öngörülebilir bir Türkiye'yi mümkün kılmış olacağız. … Türkiye artık şunu tartışmayacak, hükümet oldu olmadı, güçlü güçsüz, geliyor mu gidiyor mu? Ne kadar kalacak? Bunlar yok. Tam bir istikrar. Öyle olduğu zaman da Türkiye büyüyecek. Bakın bizim Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin iki temel özelliği var. Bir tanesi az önce söyledim güçlü bir denge ve denetim mekanizmasını getiriyor, ikincisi de uzlaşmayı zorunlu hale getiriyor. Uzlaşma kültürünü artırıyor. … Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile bütün bunlarda 15 Temmuzdan sonra en azından, bu kuruluş ilkelerimizde bir uzlaşmaya vararak, Türkiye'yi kudretli bir devlet haline getirmenin yolunu açtığını değerlendiriyoruz bu sistemin. Artık biz birtakım lüzumsuz işlerle uğraşmayacağız. Bunları ilke alarak, baz alarak, kendi enerjimizi, milletimizin enerjisini Türkiye'yi büyütme geliştirme, küresel ölçekte rekabet edebilir bir güç haline getirmeye çalışacağız. "

M.E. : (İstikrar) Üretecek tabi yani şimdi bir kere şimdi parlamento çoğunluğu olmayan kimsenin mevcut sistemde hükümet etmesi mümkün değil, çünkü güvenoyu alması mümkün değil. Ama yeni sistemde parlamento çoğunluğu olmayan kişide hükümet edebilir. O zaman ne yapacak yeni bir uzlaşma kültürü çıkacak. …Yeni dönemde parlamentonun ağırlığı daha da artabilir. Parlamenter denetim daha da artabilir. Çünkü burada güven oylaması dışında, parlamentonun denetim yetkilerini azaltan ya da ortadan kaldıran yeni düzenleme yok. Ayrıca mevcut anayasamızda, yani bu yeni değişiklikten önceki 82 anayasasında, cumhurbaşkanının vatana ihanet dışında sorumluluğu yok. O sorumluluk ta zaten vatana ihanet yasası ortadan kaldırılarak tamamen sorumsuz hale getirilmiş. Yani şu anda bu sistem yürürlüğe girene kadar cumhurbaşkanı ilgili kimsenin yapabileceği yani parlamento siz 400'üde bulsanız 500'üde bulsanız yapabileceğiniz bir şey yok. Çünkü adam sorumlu değil. Ama yeni sistem de yürütmenin başı olarak yaptığı her işten sorumlu. Ee tamam bu 5 sene içerisinde onun çoğunluğu sağlayamadıysa 5 senenin sonunda

o çoğunluğu sağlayacak yeni bir parlamentonun da ortaya çıkmayacağını hiçbir hükümet sistemini ele geçirdiğini söyleyen cumhurbaşkanı garanti edemez. Hani bir taraftan da mazeret üretme konusunda, efendim şu bana engel oldu, şu şöyle oldu bu böyle oldu. Ben güven oylaması ile uğraştım vs gibi seçilmiş cumhurbaşkanının da bir mazereti yok. Efendim ben şunu bakan yapacaktım da efendim işte olmadı. Çünkü o zaman parlamentoda bir grup belki işte başkaldırırdı. Güvenoyu alamazdık s gibi bir şey deme imkânı yok. Yani burada herkes açısından mazeret yok. Herkes işine bakacak. … Yani bu cumhurbaşkanlığı partisiyle bağı kopunca, partisi parti politikaları üzerindeki hâkimiyetini kaybetti. Türkiye'deki örneklerde buda başka sıkıntılara sebep oldu. Sonuçta Türkiye'de siyasal partiler, sonuçta lider odaklı partiler, lideri aldınız başından, onu başka yere koyduğunuz zaman parti de sıkıntı olur. Bundan partili cumhurbaşkanlığının önümüzdeki süreçte ben daha etkili olacağını düşünüyorum. Olumlu olacağını düşünüyorum."

Ö.S.A. : "Yani bu sistemlerin (kuvvetlerin) birleştirilmesi sonucunda doğuyor. Şimdiden görüyoruz. Yani şu anda kura çekecek hâkim adayları saraya gidiyorlar. Yani saray cumhurbaşkanı elbette ki gereği olarak yani kurum olarak herkesin saygı göstermesi gören bir kurum. Ama bu kişi aynı zamanda siyasal partinin genel başkanı. Ve orada o hâkim savcılar kura çekiyorlar. Hâkimler savcılar yüksek kurulunun büyük bir bölümünün ataması cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştiriliyor. Şimdi bunları bir araya getirirseniz sonra yasama şimdi diyelim ki OHAL devam ediyor. Yani OHAL'de devam edecek görünüyor. Yani Türkiye cumhuriyetinde tarihinde bir iktidarın kendisinin OHAL'i kaldırdığı hiç görülmemiş zaten. Endişeyle ve üzülerek söylüyorum, çoğunlukla da daha beter baskıcı şeylere doğru gitmiş iş. Ta darbeye kadar gitmiş. Türkiye pratiği bunu gösteriyor. Şimdi bu noktada bizim yapmamız gereken şey, yani OHAL devam ediyorsa kişi hak ve hürriyetlerine ilişkinde CB kararnamesi çıkarma yetkisi var cumhurbaşkanının. O zaman meclise hiç gerek yok. 241 milletvekiliniz olsun her şeyi elde ediyorsunuz. Yani bütünüyle şey sizin elinizde oluyor. Yani gerek diyelim ki bir yasayı meclis kabul etti cumhurbaşkanına muhalefeten. Şimdi onu iade

etme hakkınız var. Nitelikli çoğunluk arama hakkınız, yeniden bir salt çoğunluk arama hakkınız vs onu resmi gazetede yayınlatmama gibi yöntemleriniz var. Şimdi bunların hepsini bir araya getirdiğiniz zaman yani bu tek oligarşik bir yapıya doğru Türkiye'yi sürükler. Hangi anlayış olursa olsun. Yani bu kadar yetkiyi kimse almamalıdır. Benim kişisel düşüncem bu. Ve şöyle bir şey var. Parlamenter sistem iyi miydi? Elbette ki değildi. Sakıncaları var mıydı? Vardı. Niye parti içi demokrasi yoktu. Peki, şimdi var mı? Şimdi o milletvekillerini kim belirleyecek. Yani o milletvekilleri ön seçimle mi gelecekler? Bir kere gelmeyecekler. Lider belirleyecek. İki Bakanlar kurulunu kim belirleyecek? CB ya da parti lideri belirleyecek. Bürokratları kim belirleyecek? O belirleyecek. Şimdi o zaman yasama ve yürütmeyi bir arada mı bir arada. Ona güçler ayrılığı demek mümkün değil. Buna ilaveten bir yargı. Yargıyı her alanda şeye alabilirsiniz istediğiniz noktaya getirebilirsiniz. Bir de genellikle yargı müesseseleri egemen güce çok çabuk uyum gösteren müesseselerdir. Türkiye tarihi böyledir. Bakarsınız günü gelir yargı mensupları bir gün birine şakşak yaparlar öbür gün başkasına yapabilirler. Bu neden kaynaklanır. Çünkü onlarda sonuçta bir ev geçindiriyorlar, bir yaşam biçimleri var, zor günleri var. E şimdi o insan şimdi hangi kişi hayır ben istediğiniz kararı vermiyorum diyebilir. Yani o an o insanlar çok az. Olsa bile, ya istifa edip gider, derler ki buyur kapı senin koy git. E şimdi adamın karısı öğretmen, çocuğu üniversitede okuyor, sürgün tehlikesi var. HSK'yı tamamıyla neredeyse CB aşağı yukarı belirleyecek. Mesela şey yutturma ajansı var. Efendim parlamentoda belli bir çoğunlukla işte komisyon var İşte karma komisyon diyorsunuz. Karma komisyonda zaten çoğunluk iktidarda olacak. Otomatikman iktidarda olacak. Bu anlamda da birde doğrudan seçilenler de var işin içinde. İşin içinde buna bakarsanız bence bu güçler birliğini doğuracaktır. Kesinlikle ve kesinlikle Türkiye'de böyle denge kontrol mekanizmasını yürütecek bir yapı olmayacaktır. Bunu gördük. Ha bundan dönüş kolay mı derseniz. O da çok zordur. Yani hangi iktidar olursa olsun, iş başına geldi mi bunlar kolay kolay dönmez. Çünkü bu büyük bir pasta. Bu pastayı kimse bırakmak istemez. O nedenle ben hala şeyden yanayım. Yani toplumda şu anda bir konsensüs oluşması, siyasal partiler arasında bir konsensüs oluşması güçlü bir başbakanlık

sistemi, sembolik bir cumhurbaşkanlığı sistemini Türkiye'yi yani ateşten kurtaracak bir şey olacaktır. … Bu sistem başlı başına her şeye engel. Yani demokratik olma anlamında. Hani Biz peygamber gibi bir insanı oraya oturtmaya çabalıyoruz. Öyle bir insan yok dünya da. Zaafları olan, arzuları olan, kini olan, niyetleri olan işte karakteri olan bir insan orada oturacak sonuçta. Yani bu insandan biz şunu bekliyoruz. Tamamıyla adil ol, Hz. Ömer adaleti içinde ol, hiç kayırma, insanlara eşit muamele yap, hakkaniyete riayet et, liyakate önem ver. Yani böyle bir şey yok Yani bir ülkenin olmazsa olmazı bu denge denetim mekanizmasıdır, bu yok, bu olmadığı zaman geri kalan her şey boştur bence."

A.Ü. : "Siyasal istikrar açısından baktığımız zaman, her ne kadar siyasal istikrar ortaya konmuş gibi görünse de, aslında bu tür sistemlerde siyasal gücün tek bir erkte toplanmış olmasından dolayı, tek bir kişide toplanmış olmasından dolayı darbe gibi demokrasi dışı müdahalelere daha açık olduğunu özellikle görüyoruz. Bunu nerde görüyoruz. Güney Amerika ülkelerinde görüyoruz ya da orta doğu ülkelerinde bu modelde böyle bir sorunun ortada olduğunu özellikle görüyoruz. … Cumhurbaşkanlığı sistemi kendine has bir sistemdir. Demokratik bir başkanlık sistemi bile değildir. Yasama ve yürütme arasında bir ayrım söz konusu değildir. Demokratik başkanlık sistemlerinde sert kuvvetler ayrılığı olmasına rağmen, sistemin getirdiği yetkiler cumhurbaşkanının üzerine almış olduğu yetkilere baktığımızda, maalesef yasama ve yürütme arasındaki keskin ayrımın olmadığını tam tersine birleştiğini burada görüyoruz. Burada siyasal istikrar söz konusu olmaz, siyasal istikrarın göreceli olduğunu da özellikle belirtmek isterim. …Cumhurbaşkanlığı sistemi siyasal istikrar getirecek gibi gözükse de aslında seçim öncesinde oluşan bir koalisyona yol açıyor. Zaten uygulamada gördüğümüz gibi AKP ve MHP arasında bir koalisyon daha seçim başlamadan oluşmuş oluyor. Özellikle ittifak yasasından sonrada ittifak protokolü bir koalisyon protokolü olmaktan uzak sadece çeşitli partilerin bir araya gelerek seçim kazanma amacını güden bir mahiyete geldiğini özellikle görüyoruz. Zaten bu sistem uygulandığı zaman ittifak yapan partiler arasında oluşacak olan anlaşmazlıklar, zaman içerisinde çıkabilecek

olan fikir ayrılıkları da siyasal krizlere de yol açabilecektir. … Cumhurbaşkanının tek başına bir hükümet olmasından kaynaklanan sorunlar var. Demokratik anlamda da riski şudur, bakanların milletvekili olmaması, bakanların halk tarafından seçilmemiş olması, cumhurbaşkanı yardımcılarının sayısının belirli olmaması dışında ayrıca cumhurbaşkanı yardımcılarının da seçilmemiş olması tek kişinin iradesine bağlı bir modeli ortaya koyuyor. Buda birçok noktada sıkıntı yaratır. Cumhurbaşkanı iyi olduğu zaman sistem iyi gibi görünebilir, ama cumhurbaşkanı demokratik anlamda belli bir seviyeye gelmediği zamanda o tek bir kişinin iradesinin bütün organlara bakanlıklara, yürütme üzerine etkin olmasından dolayı da olumsuz bazı sonuçlara da yol açabileceği görülüyor. Özelliklede seçimden sonra herşeyi kazanmış olan bir cumhurbaşkanının yanlış işler yaptığı zaman hangi demokratik müdahalelerin yapılacağı belli olmadığından dolayı da onu tek bir kişiyi frenleyebilecek bir mekanizma ortaya konmadığı içinde burada maalesef dediğim gibi demokrasi dışı müdahalelere de yol açabilir. … Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bürokrasi üzerinde cumhurbaşkanının belirleme yetkisi bürokrasiyi değiştirme yetkisi tamamen verilmiştir. Bu sistemin en çok eleştirilen noktalarından birisi budur. Bürokrasinin seçilmişlere verilmiş olması bir artı gibi gözükse de hükümetler değiştikçe daha doğrusu cumhurbaşkanı değiştikçe bürokrasinin komple değişmesi gibi bir durum ortaya çıkabilir. Bu da siyasal istikrar açısından bazı problemleri ortaya çıkarabilir."

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin siyasal istikrara katkısının ne yönlü olacağına ilişkin görüşmecilere yöneltilen sorulara verilen cevaplar şahısların ifadeleriyle yukarıda verilmiştir. Bu çerçevede Oltan SUNGURLU görünüşte bir istikrarın var olmakla birlikte, bu istikrarın zor kullanılarak sağlandığını ve gelecektede sağlanacağını ileri sürmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin toplumsal huzuru temin etme noktasında pozitif bir katkıda bulunamamasının yanı sıra, sistemde tekelleşmeye yol açacağı görüşündedir. Diğer taraftan parlamenter sisteminde siyasal istikrarı ve etkinliği sağlamada eksik kaldığını ifade etmiştir. Sabri TEKİR iktidarın koalisyon hükümetlerinden kaçınmak için Cumhurbaşkanlığı sistemini benimsediğini, lakin bu sistemin daha fazla koalisyona yol açacağını ifade

ederek sistemin istikrarı sağlamaya hizmet etmeyeceğini ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra Türkiye'de hangi hükümet sistemini tercih ettiğine bakmaksızın genetik olarak istikrarsızlığa yol açmaya meyilli olduğunu düşünmektedir. Sadi SOMUNCUOĞLU Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin yönetemeyen bir hükümet modeli olduğuna ve yönetemeyen hükümet sistemlerinin demokratikliği sağlayamayacağına inanmaktadır. Bu sistemle yetkinin bir kişide toplanmasının, hükümeti kuvvetli kılmayıp, aksine zayıflatacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla siyasal istikrarın olmayacağını ifade etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile hızlı karar vermenin mümkün olacağı iddiasının propaganda olmaktan öte bir anlam taşımadığına inandığını dile getirerek, hızlı karar vermenin değil, doğru, bilimsel ve üzerinde mütalaa edilmiş kararların isabetli olacağını eklemektedir. Burhan KUZU ve Yasin AKTAY parlamenter sisteme nazaran yeni hükümet sisteminin istikrarı sağlayacağını ifade etmektedirler. Zira artık koalisyonlar olmayacak, her 5 yılda bir kimin yürütmeyi tesis edeceği net bir biçimde ortaya çıkacaktır. İsmail Faruk AKSU hükümet sisteminin parlamenter sistemde ortaya çıktığı biçimiyle koalisyonları ortadan kaldırdığı için siyasal istikrarı sağlayacağı fikrindedir. 15 Temmuz itibariyle Cumhuriyetin kuruluş ilkeleri çerçevesinde bir uzlaşı sağlandığını ve bu uzlaşının siyasal istikrarın sürdürülebilirliliğine katkıda bulunacağını vurgulamıştır. Mehmet ERDOĞAN hükümet sisteminin yasama ve yürütme arasındaki keskin ayrıma dikkat çekerek, geçmişe nazaran daha yetkin bir denetleme mekanizmasının tesis edileceğini ve denetleme mekanizmasının da siyasal istikrarı sağlamada katkıda bulunacağını ifade etmiştir. Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanının sorumsuz olmasının birtakım sorunlara yol açtığına işaret ederek, Anayasal değişikliği yapılan hükümet sisteminin Cumhurbaşkanını sorumlu hale getirdiğini ve bu durumunda siyasal istikrar sağlamada fayda getireceğini ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra Cumhurbaşkanının partili olmasına da, geçmiş örneklere atıfta bulunarak, siyasal istikrara katkısı bağlamında pozitif bir anlam yüklemektedir. Ömer Süha ALDAN ve Akın ÜSTÜNDAĞ Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin kesinlikle siyasal istikrar üretmeyeceğini savunmaktadırlar. Ömer Süha ALDAN bu hükümet modeli ile yasama, yürütme ve yargının tek bir kişide toplanacağını ve bu nedenle oligarşik bir yapı olmaya doğru hızla döneceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla demokratik yapının zamanla tamamen ortadan kalkacağına inanmaktadır. Akın ÜSTÜNDAĞ bu

hükümet sisteminde, yetkilerin tek bir kişide toplanması nedeniyle demokrasi dışı müdahalelere daha açık hale geldiğine, seçim öncesi koalisyonların ortaya çıktığına ve denetim mekanizmasının olması gerektiği gibi tesis edilmediğine işaret ederek siyasal istikrarın olmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanının üst düzey bürokrasi üzerinde tek yetkili haline dönüşmesi, cumhurbaşkanı değiştikçe bürokrasinin tümüyle değişmesi gibi bir durum ortaya çıkabileceğini dile getirerek, bu durumun siyasal istikrar açısından bazı sorunlara yol açabileceği görüşündedir.

AK Parti 24 Haziran seçimleri için hazırlamış olduğu seçim beyannamesinde siyasal istikrar ibaresini defalarca kullanıldığı görülmektedir. Üçüncü bölümde de zikredildiği üzere 16 Nisan referandumunda AK Parti'nin hükümet sistemi değişikliği ihtiyacını temellendirdiği saiklerden biri olarak siyasal istikrarın sağlanması olduğu hatırlanacaktır. Bu çerçevede AK Parti seçim beyannamesinde (2018: 8) "Ülkemiz, yeni yönetim sistemiyle birlikte sahip olduğu siyasal istikrarı kalıcı hale getirecektir. Siyasal istikrar zemininde ekonomik istikrar daha da güçlenecek, hızlı ve etkili bir yönetim anlayışı hayata geçirilecektir." ve "Yönetim sistemleri belirli bir alanı değil tüm politika alanlarını ilgilendirir. Yönetim sisteminin istikrarlı ve etkili hale gelmesi tüm alanlarda olumlu sonuçlar doğuracaktır." (AK Parti, 2018: 19) ifadelerine yer vermiştir. MHP'nin seçim beyannamesinde de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin istikrarı sağlayacağına ilişkin birçok ifade ile karşılaşmak mümkündür. Beyannamede bu bağlamda "Güçlü devlet, güçlü yönetim, demokratik istikrar gayeleri yeni sistemin ana omurgasıdır. …Bütün bu düzenlemeler, darbelere sözde "gerekçe" olan anayasal normlar üzerindeki anlaşmazlık ve çekişmeleri bitirip istikrarlı ve kriz üretmeyen bir hükümet sistemi ortaya çıkaracaktır." (MHP, 2018: 61) cümleleri yer almaktadır. CHP seçim beyannamesinde "AKP'nin tek adam rejiminin, sahte bir istikrar söylemiyle şekillendirmeye çalıştığı Türkiye hikâyesi inandırıcılığını yitirmiştir." ifadeleri yer alırken, kendilerinin öngördüğü parlamenter demokratik sistemi yeniden inşaa edilmesi noktasında sistemin ne içerdiğinden ve istikrar, etkinlik vb. herhangi bir ilkeden bahsedilmediği görülmektedir. HDP'nin seçim beyannamesinde istikrar kavramına yer verdiği tek cümle; "Yerel demokrasi, hem merkezin yerel tahakkümünü engelleyecek, hem de siyasal istikrarı ve kamusal yaşamın demokratik

gelişimini sağlayacaktır.” ifadesidir. İYİ Parti ve SP’nin seçim beyannamelerinde hükümet sisteminin istikrar sağlamasına ilişkin herhangi bir ibare yer almamaktadır.

4.2.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Etkinliğe Yönelik Etkilerine Yönelik Algılar

Bu çalışmanın ilk bölümünde de ifade edildiği üzere hükümet sistemi arayışlarında temel hareket noktalarından biri sistemin etkinliği sağlayabilmesinin arzu edilmesidir. Nitekim kamu yönetiminde geleneksel kamu yönetiminden yeni kamu yönetimine yaşanan paradigmal dönüşümde temel rol oynayan ve 3E olarak isimlendirilen (Sözen ve Shaw, 2002: 478) faktörlerden biri olarak görülen etkinlik, hükümet sisteminin iyi işleyip işlemediği noktasında da sorgulanan temel olgulardan biri olarak görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin etkinlik kavramı çerçevesinde ortaya koyacağı düşünülen performansa yönelik katılımcıların algısı şu şekildedir:

> O.S. : “(Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi etkinlik üretir mi?) Gerçek üretkenlik değildir tabi ki. Efendim şimdi bir defa kültür gelişmez, düşünce gelişmez. İnsanoğlunun en büyük sermayesi nedir? Aklıdır. Akıl ne demektir. Düşünen organımızdır. Yani düşüncemiz dediğimiz bu. Ee, fikri gelişme yoksa ülke gelişir mi ya? Nasıl gelişir ya? Türkiye, inan ki sıkıntılarda bir ülke. Bizim hepimizin bunda suçu var tabi, hepimizin suçu var. Son zamanlarda bu TUSİAD var. Biraz adamlar aslında konuşmaya başladılar yani çok canları yandı herhalde. Açığı da söyleyemiyorlar ama Cumhurbaşkanından da korkuyorlar tabi kolay mı yani konuşmak. Yani işadamı olarak tek direnen bunlar kaldı bir de barolar, avukatlar kaldı. Bende bir inanç vardır. Bir memlekette parlamento varsa, baro varsa veya bunlar yoksa demokrasiden bahsedemeyiz. Bunlar yoksa hukuktan bahsedemeyiz. Şimdi Türkiye’de parlamento fonksiyonunu yapamıyor ama parlamento olduğu için birçok şeyi söylüyoruz. Ne var? Parlamentonun üç tane görevi var. Bir yasama görevi, milletvekilleri mi yapıyor? Hayır. Ya partiler yapıyor ya iktidar yapıyor genellikle. Peki, ikincisi de denetim. Kim yapıyor? Milletvekilleri mi yapıyor? Partiler yapıyor, hükümet yapıyor yani. Partinle birlikte yapıyorsun. Üçüncü

bir görevi var, bu görev yazılı değil. Ülkede açıklığı sağlamak, meseleyi dile getirmek, zaten en büyük görevi de o. Yani en büyük görevi de o. Peki basın yoksa o da yok. Parlamento yoksa hiçbirisi yok. Avukatlar niye konuşuyor? Meslekleri icabı hür düşünceyi temsil ediyor. Onun için barolar en konuşabilen bir kurum. Gerçi şimdi onlar da yasaklandı, dava alanlar mahkûm ediliyor. Böyle bir şey olabilir mi yani? Yani hükümetin istemediği davaları takip edenler, Fettullahçı dava aldı mı adam içerde. … (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi) Tabi ki bu daha etkili olur. Yani etkilidir zaten bütün yetkileri vermişsin yani, etkili olur ama arkasının ne olduğunu bilmiyoruz. Veya toplumda ne gibi reaksiyonlar çıkar, çıkar mı çıkmaz mı bilmiyoruz."

B.K. : "Etkinlik konusu tabi %50 + 1'in verdiği güç var. İkinci turda olursa belki bu %60 tada olabilir adaylara göre, bilemezsin filan. Yani bir güç var. Tabi bir yarısı da sana karşı gibi duruyor. Ama daha kolay karar alma imkânın var. Çünkü parlamenter rejimdeki ağdalı durum yok. Buraya gelip efendim yasamadan da işte ikna edim bunla uğraşayım filan didinim filan buraya gelme kendine yasalarla falan. Efendim dolayısıyla şey bu genel durum etkinlik bakımından bu yani etkinliği arttıran bir model pratik pragmatik bir model. Ama yasamaya muhtaçtır. O ayrı bir konu muhtaçlık anlamında bunu söylemiyorum. Tabi bunun getirdiği etkinliğin getirdiği istikrarda onla beraber bakmak lazım."

A.İ. : "Şimdi şöyle söyleyeyim. Bir defa Cumhurbaşkanlığının seçim rejimi, çift turluluk, siyaseti iki kanatlı haline getirir. İster istemez iki kanatlı bir jargona dönüştürür, iki partili bir sisteme, demin de işaret ettin, 1960 darbesi olmasaydı Türkiye şu anda belki o parlamentolu vesayet rejimini, gerçekten bir demokratik sisteme, parlamenter demokrasiye evirilebilirdi. Şu anda parçalı siyasetten iki kanatlı bir siyasete geçiş, başkanlık sisteminin temel sonuçlarından, semerelerinden birisi o, bu çok önemli. Şu anda ne? Parçalı çoğunluk, imtiyazlı azınlık sistemidir şu anda yaşadığımız parlamenter sistem. Parçalı çoğunluk, çoğunluk, parçalanmış ama imtiyazlı azınlık. Bazen bir buçuk parti, bazen iki parti iktidarı sürekli götürüyor. Başkanlık sisteminin bu

noktada erdemi var, buraya dönüşmemesi (sistemin hâkim iki partili hale) mümkün değil."

İ. F. A. : "Gayet tabi, yani bir kere bir yasama, yürütme ve yargı olmak üzere 3 temel erk var. Bu ne demektir? Bunlar herkes kendi alanında bağımsız olarak bir birlerini etkilemeksizin, bağımsız olarak, medeni bir iş bölümü içerisinde, işlerini yapabilmesi durumudur. Kuvvetler ayrılığı bu demek. Şimdi yargı var. Yargı hepimizin, millet olarak kendi vicdanımıza adalet duygusunu hissedebilmemizi sağlayacak olan bir mekanizma olmalıdır. Eğer yargının adaletine, adaletin adaletine güvenmiyorsak, hissetmiyorsak o zaman yapabilecek bir şey yok demektir. O zaman herkes kendi adaletini tesis etmeye kalkar, o zaman çok hukuklu bir düzene doğru gidilir, böyle bir devlet de olmaz. Devletin temeli adalettir. Adaleti tesis etmenin yolu da, yine biz bu anayasa değişikliği ile onu da getirdik. Anayasa'da yargının bağımsızlığından bahsedilirdi, şimdi tarafsızlık ilkesini de koymak suretiyle, adalete, yargıya bakış ile ilgili güçlü bir irade ortaya konulmuş oluyor. Bunun diğer şeylerden etkilenmeden, kendi dinamikleri içerisinde işini yapması gerekir. Kuvvetler ayrılığı bu anlamda kuşkusuz önemli. Yasama aynı şekilde. Yasamanın görevi nedir? Kanun yapmaktır veya yürütmenin kendisine verilen yetkiler çerçevesinde denetimini yapmaktır. Yasama da bu işini yapacak. Yaptığı zaman anlamlı olacak, yürütme de Türkiye'yi yönetecek, vatandaşlarımızın, ekonomik, sosyal, huzurunu ve refahını sağlama noktasındaki gayreti ortaya koyacak. Bu anlamda yürütmeye yetkiler verilmiştir. Kuşkusuz o da kendi işini yapacak. Ancak bu takdirde Türkiye daha güçlü olur, geleceğe daha güvenle bakar, dünyada gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir. Ve daha önemlisi de Türkiye'yi, bizim 2023 hedeflerimiz var, 2053, 2071 hedeflerimiz var. Bütün bunlara giden süreçte de sağlıklı bir mekanizmanın, güçlü bir yönetimin, aynı zamanda yasama ve yargının da güçlü olduğu, kendi alanında, bir yapı Türkiye'yi geliştirecek ve büyütecektir."

M.E. : (bürokrasi hükümetin etkin olmasının önünde engel olmayacak) …doğrudan CB tarafından atanacak bürokratların taşra da daha rahat hareket edeceğini düşünüyoruz. Çünkü eğer hükümet ile CB ayrı partilerdense eski

parlamenter demokrasi sistemde üst düzey bürokratların tamamı da CB'nının onayına tabi olduğu için, zaman zaman hükümetle, işte bunu geçmişte AKP hükümeti ilk geldiğinde Sezer dönemin de yaşadılar. Tamam! Birisi diyor ki vatandaş bana güvenerek yetki verdi, Ben atayacağım bürokratı, öbürü de diyor ki uygun değildir kabul etmiyorum diyor. Yani şimdi böyle bir şey yok. Şimdi o şekilde atanmış bir bürokrat CB'nına mı daha bağlı duracak yoksa hükümete mi daha bağlı duracak. Arada nasıl bir denge kurmaya çalışacak. Ama şimdi öyle bir şey yok. Şimdi bürokratın sahibi belli. Seçilmiş CB hükümeti. Onun muhatabı o. Yani bürokratta ona göre işini gücünü yapacak."

Ö.S.A. : "(Cumhurbaşkanının hükümeti tamamen kendi inisiyatifiyle şekillendirmesinin etkinliğe ve istikrara katkısı) Olmaz. Şöyle bir şey düşünelim. Şu olsa idi anlardım. Deseydi ki bakan göreve atanır ama en az bir yıl görevden alınmaz mesela. Ya da parlamento görevden alır. O nitelikli çoğunluk alır v.s gibi. Bir kontrol mekanizması getirseydi, tamam derdim ama cumhurbaşkanı alıyor. İstediği anda da azlediyor. Yani o bakan nasıl kendi inisiyatifi ile çalışabilecek. Nasıl hayır buna ben hayır diyorum efendim diyebilecek. Onu diyebilecek bir tane delikanlı yok bu ülke de öyle o anlamda bakarsak. Çünkü bakanlığı gittiği zaman, şimdi alıyor bak bir milletvekili. Adam aylarca kapı kapı dolaşmış milletvekili seçilmiş. Seçildikten sonra bakan olmuş. Yıllardır özlemi siyaset yapmak. Diyelim ki bir akademisyen kişi. Şimdi bakan olmuş, şimdi önüne geliyor. O çocuk derste öğrettiklerinden çok farklı bir proje önüne gelmiş. O, ona imza atması isteniyor. Şimdi çok büyük bir çelişki içinde kalacak. Atsa bir türlü, atmasa gidip serzenişte bulunacak. Cumhurbaşkanı haydi seni istemiyorum dediği zaman birinci ayda kapı dışarı olacak. Bu anlamda zor görünüyor."

A.Ü. : "Bu sistemin en büyük sorunlarından birisi yasama yetkisinin cumhurbaşkanına dolaylı olarak cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle verilmiş olması. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin birçok noktada neredeyse sınırsız olarak çıkarılabilecek olması başlı başına bir sorundur. Burada aslında olması gerekende parlamentonun güçlü olması güçlü bir yasama faaliyetiyle cumhurbaşkanının birçok noktada hem yargıyı da ortaya koyarak yanlışlıkları

düzeltebilecek kararnameleri sadece belli noktalarda işlevselliği sağlayabilecek noktalarda olması ve son derece kısıtlı olması gerekirdi, ama getirilen sistemde maalesef bunu görmüyoruz. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yasama faaliyeti büyük oranda cumhurbaşkanı kararnameleriyle cumhurbaşkanına geçmiş durumda. … Meclis iç tüzüğünün muhalefete bir alan yaratmış olması demokraside son derece önemlidir. Eğer iç tüzük demokrasinin gerçekleşmesine engel teşkil ederse, özellikle muhalefet partilerine belli noktada söz hakkı ve düzenlemelerde bir etkinlik sağlama imkânı verilmezse zaten bu sistemin en büyük açığı olur, ama sistemin meclis açısından sadece içtüzük bağlamında bir etkinliği söz konusu değil. Meclisin etkinliğinin burada olması gerekiyor. Eğer meclis gerçek anlamda bir yasama faaliyeti ortaya koyamıyorsa ve iktidarı denetleyemiyorsa iç tüzüğün başlı başına değişmesi de bir anlam ifade etmeyecektir."

Oltan SUNGURLU Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin mevcutta var olan baskıcı düzeni sürdüreceğine, başta meclis, barolar, sermaye grupları gibi açık ve demokratik toplumlarda olmazsa olmaz olan eleştiri ve aykırı seslerin yükselmesine imkân tanıyan kurum ve kuruluşların sinmesine yol açarak, demokratik rejimlerde olması öngörülen bir etkinliği temin edemeyeceğini ileri sürmektedir. Burhan KUZU sistemin %50+1 ile yürütme erkinin seçilmesini sağladığının altını çizerek, karar alma süreçlerinin mevcut parlamenter sisteme nazaran daha kolay işleyeceğini vurgulamaktadır. Yürütme erkinin yasama erkinden keskin bir biçimde ayrılmasının etkinliğe pozitif etkide bulunacağını ifade etmektedir. Ahmet İYİMAYA parlamenter sistemin çok parçalı bir yapı ve imtiyazlı bir azınlık ortaya çıkardığını ileri sürerek, Cumhurbaşkanlığı sisteminin çok parçalı bir yapıdan iki kanatlı bir siyaset yapısına geçilmesine yol açarak sistemin etkinliğine katkıda bulunacağını ifade etmektedir. İsmail Faruk AKSU yeni hükümet sisteminin keskin kuvvetler ayrılığını sağlaması sebebiyle etkinliği sağlayacağını dile getirmektedir. Mehmet ERDOĞAN bürokrasinin Cumhurbaşkanı tarafından tanzim edilecek olmasıyla, etkinliği sağlama noktasında bir engel olmaktan çıkacağını ileri sürmektedir. Ömer Süha ALDAN ise bu hususta farklı düşünerek, yürütmede Cumhurbaşkanının kendisinden başka kimsenin inisiyatif sahibi olamaması nedeniyle bir hükümet istikrarından da çok söz

edilemeyeceğini ifade etmektedir. Akın ÜSTÜNDAĞ hükümet sisteminin etkinliği sağlaması noktasında özellikle yasama kanadında ortaya çıkacağını düşündüğü problemlere dikkat çekmekte ve hükümet sisteminin bu sorunlar nedeniyle de etkinliği sağlamaktan uzak kalacağını ileri sürmektedir.

AK Parti'nin 24 Haziran seçimleri için kaleme alınan seçim beyannamesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde hepsine ayrı ayrı başlıkta yer verilen yasama, yürütme ve yargı erklerinin etkinliği sağlayacağına ilişkin vurguların var olduğu görülmektedir. Beyannamede etkinliğin sağlanmasına yönelik kullanılan en geniş ifadelerden biri, "24 Haziran Seçimleri ile birlikte en öncelikli meselemiz; halkoylaması sonuçlarının tüm unsurlarıyla hayata geçirilmesi, "milli iradeye dayalı etkin işleyen bir yönetim" yapısı tesis edilmesidir." (AK Parti, 2018: 17). MHP'nin seçim beyannamesinde (2018: 57) de hükümet sisteminin etkinliği temin etmesine yönelik "Partimiz hem demokrasinin güçlenmesi hem de etkin ve dengeli bir hükümet sisteminin tesis edilmesi adına önemli katkılar sağlamış, milletimizin taleplerini demokratik sorumluluk bilinciyle yerine getirmiştir." ifadeleri yer almıştır. Seçim beyannamesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin etkinliği tesis edeceğine ilişkin taşınan inancın vurgulandığı görülmektedir. CHP seçim beyannamesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin etkin olup olmamasına ilişkin herhangi bir ifadeye yer vermemiş olmakla birlikte, parlamenter sistemi yeniden tesis etme vaadinin bir yansıması olarak görülebilecek şöyle bir cümleye yer vermiştir; "Gazi Meclis'imizi, tüm yurttaşların temsil edildiği, ortak aklın ve ortak vicdanın yansıtıldığı bağımsız bir yasama ve etkin denetim organı olarak güçlendireceğiz." HDP beyannamesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin etkinliği sağlayıp sağlayamayacağına dair bir ibareye yer vermemiştir. İYİ Parti beyannamesinde yeni hükümet sisteminin etkinliği temin edip edemeyeceğine ilişkin bir ibareye yer vermezken, "Adaleti talep hakkını yasalarda ve uygulamada kolaylaştıracağız, hızlı, etkin ve adil bir yargı düzeni kuracağız." (İYİ Parti, 2018: 18) ifadesi ile iktidara gelmeleri halinde hükümet sistemi olarak benimseyeceklerini vaat ettikleri parlamenter sistem çerçevesinde yargı erkinde etkinliği sağlayacakları teminatında bulunmuşlardır. SP'nin seçim beyannamesinde de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin etkinlik seviyesine dair bir ifade mevcut değildir.

4.2.4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temsilde Adalete İlişkin Etkilerine Yönelik Algılar

İlgili literatürün ele alndığı ilk bölümde de ifade edildiği üzere demokratik bir hükümet sistemi inşasında, bir hükümet modelinin demokratik olabilmesini belirleyen en somut faktörü olarak nitelendirilebilecek olan temsilde adalet, hükümet sistemi arayışlarında temel belirleyici unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan başkanlık sisteminin avantajları arasında zikredilen temsil ilişkisini daha doğrudan hale getirmesi durumu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi içinde geçerli olduğu ileri sürülebilir. Bu çerçevede, görüşme gerçekleştirilen siyasallerin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin temsilde adaletin tesis edilmesine hangi yönde ve nasıl etki edeceğine ilişkin sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

> O.S. : …Yani Türkiye şartlarında nasıl yapılacak? Anayasa değişikliği çalışmalarını yapan ekibin içerisinde ben de vardım. Orada en çok zorluk çektiğimiz şu, seçim sistemi nasıl olsun? Yani yönetimde istikrar, efendim şeyde (temsilde) adalet nasıl olacak yani? Tabi ona Özal'ın bulduğu formül az çok tatmin edici bir formül. Ne diyor yüzde bir oyu olan da bir mebus çıkarsın, yani 100 tane mebus Türkiye oylarında çıksın, her düşünce parlamentoda temsil edilsin. Çünkü hangi seçim sistemini koyarsanız koyun, günün şartları değiştikçe oy, netice, farklı neticeler çıkıyor. Her zaman aynı neticeler çıkmıyor ki. Ve ben de bir kanaattir. Belki doğrudur belki yanlıştır. Ben Özal'a da söyledim, bir kanunu yaparken kendimiz için yaparsak, ilk tepkisi zararını Allah bize verir. Yani kanunların. Bakın siyasal iktidarların yaptığı kanunlara bakın. Hepsi kendisi için yaptığı özel kanunlardan zarar görmüştür. Yani bu Türkiye şartlarında ve dünya şartlarında, doğruyu yapmaya çalışmak lazım. Halkımız yanlış görüyorsa da halka da doğruyu öğretmemiz lazım. Bizim görevimiz değil mi yani? Bizim görevimiz kazanmak mı? Bizim kazanmamız mı? Yoksa bu ülkenin doğru yönetilmesi mi?"

> S.T.: "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi siyasal istikrar amaçlı getirilmiştir. Yürütme organının yasama organı ile doğrudan / organik ilişkisi ortadan kaldırılmıştır. O halde istikrar hedeflenerek getirilmiş olan seçimde baraj engeli

tamamen kaldırılmalı ve dar bölge seçim sistemi getirilmelidir ki temsilde adalet sağlanabilsin. Aslına bakılırsa seçmen her zaman bu adaleti sağlamak ister, sağlar da. Barajsız ve dar bölge seçim sistemi getirilmediğinde başka kombinezonlar geliştirilir. Söz gelimi, erken seçim çağrısında bulunan iki parti (MHP ve Ak Parti) aralarında seçim ittifakı kararı aldılar. Sonra bu ittifaka BBP'de dâhil olmak istedi. Ancak, ikinci parti ittifaka üçüncü partinin katılmasına, yani ittifakın sağlayacağı siyasal rantı paylaşmaya rıza göstermedi. Sonuçta ittifakın birinci partisi ile üçüncü partisi arasında bir "siyasal hülle" yaşandı, üçüncü parti birinci partinin listelerinden aday gösterildi. Sonunda siyasal rant devşirme imkanını elde edemedi. Siyaset, bir güç dengelemesi ve taktik işidir. Erken seçim talebinde bulunan siyasal partilerin aralarında ittifak kurmaları, beklenmedik şekilde muhalif kanat partilerinin de ittifakını doğurdu. Öngörülmeyen bu ittifak, siyasal mücadelenin daha da şiddetlenmesine, seçim kampanyasında mücadeleyi ihanet ithamlarına vardıracak düzeylere kadar taşıdı. Ancak, ortaya çıkan sonuç şu oldu: siyaset tek taraflı oynanan bir oyun değil; siyasette çareler tükenmez; siyaset her zaman alternatifini yine kendisi üretir. Aynı durum temsilde adalet için de geçerlidir."

S.S. : "…Temayül yoklaması diye bir şey uydurdular. Bu 80 öncesi delege yoklaması ile tespiti terk edecek olsa bilhassa güçlü partiler, o genel merkez orada duramazdı. O kadar parti bünyesinin gücü genel başkan ve merkez otoritesi karşısında denge sağlıyordu. Bu çok önemli. Bunlar hiç tartışılmıyor. Şimdi ne oluyor? Siz diyor sandığa atın diyor. Sizin ilden şu kadar müracaat var diyor. Evet, sonra beklemeyin burada perişan olmayın, öteki illerde kullanacak, biz neticeyi ilan ederiz diyorlar. Kendileri açıyorlar, kendileri sayıyorlar, kim ne oy vermiş. Sonra biz bir değerlendirme de yaptık, sizin ilden şu olacak bu olacak diye ilan ediyorlar kendileri. O zaman millet devre dışı kalıyor. En fazla parti il idaresi bilmem neyi veya delegesi buraya geliyor oy kullanıyor ama kendi oyu ile kim seçildi kendi ilinden bilmiyor. 46 seçimleri gibi açık oy gizli tasnif gibi bir şey oluyor. Bak şimdi 80 yılına gelmişiz 1876'dan demokrasi neye dönmüş. Bir inkıta vardır tek parti dönemimde, tek parti olmuş devleti yeniden kurmuş."

B.K. : "…temsilde adaletten başlayalım. Yönetimde istikrar temsilde adalet durumu parlamenter modelde hiçbir zaman gerçekleşmiyor. Niye gerçekleşmiyor? Çünkü sen diyorsunki temsilde adalet olsun diyorsun, istikrar ölüyor. İstikrar olsun diyorsun adalet ölüyor. En güzeli iki gücü ayırmak. Yasamayı ayrı seçmek yürütmeyi ayrı seçmek. Şimdi biz bunu yaptık. Yani diyoruz ki yasama organına geldiği zaman kardeşim, adam burada diyelim ki oyunu kullanırken diyecek ki oyumu verdim diyecek filan adama. Şimdi gelecek yasamayı verirken adaylara bakacak. Daha rahat şimdi. Çünkü istikrar baskısıyla bir partiyi aman hükümet yapayım diye zorluyordu kendini. Şimdi o zorlama biraz daha rahatlamış oldu. Ben diyecek şunu tutuyorum ona verecek. Dolayısıyla biz böyle ayırarak gerçekleştiriyorduk ki istikrarı %50 + 1 ile burada sağlıyoruz. Hükümet kurma riski artık sıfır. Yok böyle kuramama daha doğrusu böyle bir dert. Yasamayı da bu şekilde sağlıyoruz. Bu mana da bence ayırarak yapmak daha doğrusu bu model de var. O yapıldı. … Genel olarak bu yani bu model etkinlikte de temsilde adalet bakımından, yönetimde istikrar bakımından da ötekine (parlamenter sisteme) göre çok daha elverişli, çok daha adil bir model."

Y.A. : "Temsilde adaleti görüyorsunuz işte. Partiler şu anda ittifak yapabiliyorlar. Seçim kanunu değişti biliyorsunuz. Partiler önümüzdeki seçimde birbirleriyle ittifak yapıyorlar ve yapılan ittifak dolayısıyla aslında baraj neredeyse sıfırlanmış oluyor. Yani tek başına seçime girebilecek olan partinin, girmeyi tercih eden partinin bir şeyi olmayacak, bir şansı. Yani %10'u geçmiş olması gerekecek. Eğer geçemezse, şey yapamayacak. Ama zaten bu temsilde adalet ile iktidar-istikrar arasındaki dengeyi kurmak ülkelerin kendi dengeleri ile ilgili bir durum. Kendi durumları ile ilgili bir gerçeklik. Kendi gerçekleri ile ilgili bir durum. Yani bunu Türkiye bu şekilde bulmuş oldu şimdilik. Geçmişte farklı şekillerde buluyordu. Yani paramparça bir parlamento içerisinde ülke yönetilemiyor. İstikrar sağlanamıyor. Hele hele bu parlamento içerisinde bir parti doğrudan doğruya terör örgütüne destek veriyorsa ve sabahtan akşama kadar Türkiye'nin bütün milli görüşünü tehdit edecek şekilde davranıyorsa, onu da %10'u geçmesini beklemek lazım. Eğer

%10'u geçemiyorsa, terörden destek almaksızın %10'u geçemiyorsa, varsın geçmesin zaten. Bu adaletsizlik değildir yani. … Şu anda birçok parti, %1 bile oyu olmayan partiler bir partinin eteğine sığınarak şu an başka bir büyük parti ile birlikte, baraj sorununu aşabilirler. Bu durumda onların gerçekten kendilerini seçtirecek belli bir yerde bir milletvekili seçtirecek bir güçlerinin olması gerekiyor. Eğer bu yoksa yine seçilemeyecekler ama seçilemiyor olmaları halkın onları seçmiyor olması ile ilgili olacak. Yani %10 şu an fiilen geçersiz duruma gelmiş durumda. Baraj kaldırılmış durumda şu anda. (Dolayısıyla) şu an seçim sisteminin değişmiş olduğu bir seçime girmiş oluyoruz."

A.İ. : "Şimdi şöyle söyleyeyim. Bakın bu, bizim Türk Anayasa sistemine Coşkun Kırca'nın getirisidir. 95 Anayasa değişikliği geldi, temsilde adalet yönetimde istikrar. Bu bir seçim süreçlerinin özlemidir. Ama dünyada hiçbir anayasada böyle bir anayasa normu yok. Seçim kanunları, "seçimde adalet, yönetimde istikrar prensibine göre kurgulanırlar" hükmü Anayasa'nın 67.maddesi. Böyle bir şey yok. 2001 değişikliğinde biz bunu çıkarıyorduk Anayasadan, çünkü parlamento bu ilkeyi bağdaştıracak bir formül bulamaz. Hem temsilde adalet, hem yönetimde istikrarı. Ama amaç o olmalı. Anayasa normu haline getirdiğiniz zaman, çıkarılan bütün seçim sistemlerinin iptalini önleyemezsiniz. Anayasa var çünkü. Belli derecede seçim temsilde adalete aykırı belli derecede yönetimde istikrara aykırı olabilir. Onun için bu anayasa bumerangıdır. Ama var, halen anayasada var. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde artık bu ilkeye yer yok. Çünkü yönetimde istikrar kendiliğinden çözülüyor. Onun için anayasamızda bu topal bir sistem olarak kalıyor."

İ.F.A. : "…Temsilde adalet meselesi ise son yaptığımız düzenlemeler ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin bir gereği olarak bunlar yapılmıştır. Siyasal partilerin seçimlere birlikte ittifak yaparak katılabilmelerinin yolu açılmıştır. Bu da temsilde adaleti artırma adına yapılmış olan düzenlemelerden bir tanesidir."

1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanına yürütme içerisinde güçlü bir aktör olarak yer vermiş olması, Cumhurbaşkanının hükümet etme mekanizması içerisinde önemli

roller oynamasına yol açmıştır. Parlamenter sistem çerçevesinde Cumhurbaşkanı kritik zamanlarda önemli roller oynamış, sorumsuz olmasına rağmen kritik kararlara imza atmıştır. Geçmişte örnekleri (Aralık 1998'de Demirel'in hükümeti kurma görevini Yalım Erez'e vermesi, 28 Şubat sürecinde 3. Partinin genel başkanı konumunda olan Mesut Yılmaz'a kendinden önceki partiler dururken hükümet kurma göevinin verilmesi vb.) de görüldüğü üzere mecliste temsil ilişkisine gölge düşürecek önemli kararlar almışlar ve bu çerçevede herhangi bir sorumluluk taşımadıkları için bir yaptırımla veya bir sonuçla karşılaşmamışlardır. Cumhurbaşkanının sorumsuz ve hükümetlerin kurulması ve işleyişi noktasında oldukça geniş yetkilerle donatılması da temsilde adalet ilkesine gölge düşürdüğü görülmektedir.

> İ.F.A. : "Şimdi tabi o şimdiki sistemde başbakanlık var arada, Cumhurbaşkanının tarafsız olması siyasal parti ile bağının kesilmiş olması gerekiyor ama uygulamada bunun böyle olmadığını sizin de verdiğiniz örneklerle görüyoruz. Bunu kanuna yazmakla böyle olmuyor. Dolayısıyla bunu bir bağımsızlık, tarafsızlık anlamında bir anlam ifade etmediğini uygulamada görüyoruz. Dolayısıyla yeni sistemde artık bu tür mülahazalar zaten olmayacak. Başbakanlık sistemi kalktığı için doğrudan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, cumhurbaşkanına halk tarafından doğrudan yürütme yetkisini de verdiği için artık bu tartışmalar olmayacak, bu tartışmaların olmaması ne demek? İşte sizin de söylediğiniz 28 Şubat ve benzeri adına ne dersen de, post modern de, e muhtıra de, şu de, bu de, bunların önünü kesecek, bunlara set vuracak. Yani en başta söylediğim bu hükümet sistemi ile Türkiye'nin ayağındaki birtakım prangalardan da kurtulacağı söyleminden de kastettiğim esasen bunlardır."

> M.E. : "Tabi bu konuyu genel başkanımız ilk gündeme getirdi Ama Türk siyaseti bunu doğru tartışmadı. Genel başkanımız dedi ki madem Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni kurduk o zaman temsilde adaleti sağlayacak bir zemini tartışalım dedi. Ama siyasal muhataplarımız tartışmayı başka bir mecraya çektiler. Dediler ki işte MHP'nin baraj sorunu var. Kendisini yeniden parlamentoya sokacak yeni bir baraj çalışması yapıyor. Maalesef bunu

doğru zeminde tartışamadık. İşte onun üzerine geçtiğimiz bu ittifak yasası çıktı. İttifak yasasında en azından ittifak yapan partilerin baraj sorunu ortadan kalktı. Ona da itiraz ettiler bu kanun çıkarken ama şimdi herkes de kendisi bir ittifak içinde yer aldı Dolayısıyla da aslında ittifakla da seçime girecek partiler açısından eğer barajı aşacak bir ittifak kurdularsa. Baraj sorunu da ortadan kalkmış oldu. Bunun işte dediğim gibi doğru zeminde tartışılması lazım. İşte MHP aslında anayasa değişikliğinden sonra bu konuyu gündeme taşıdı. Ama muhataplarımız bunu doğru zeminde tartışmayı kabul etmediler. Onun için orada ki sorun çözülemedi. Eğer doğru zemin de tartışılsaydı sayın genel başkanımızın dediği gibi işte mesela siyasal partiler kanununda aslında 2 tane baraj var şu anda. Bir %10 seçim barajı var, iki % 3 mali yardım barajı var. Mesela hani 0 baraj bekli biraz daha parlamento da çok fazla dağınıklığa işte birtakım başka sıkıntılara sebep olabilir. Ama onun yerine şu olsaydı. Yani onu doğru tartışabilseydik o zeminde şeyi baraj meselesini, bence bu mesele çözülürdü. Şimdi bunu yanlış tartıştığımız için konuşulmadı. Hani belki 0 barajla işte çok parlamentoda bir milletvekili iki milletvekili vs gibi işte böyle şeyler belki başka sıkıntılar yani uygulamada getirebilir ama mesela %3 gibi %5 gibi neyse dünyadaki diğer baraj uygulayan ülkelerdeki örnekler ve uygulamalar üzerinde de çalışılarak daha makul bir barajda anlaşılabilirdi. Hatta orada genel başkanımız da bunu söyledi. Dedi ki efendim biz dedi kendimizde barajın altında kalmamıza rağmen şimdiye kadar %10 barajını savunduk Buradaki temel argümanımız terörle irtibatlı partilerin parlamentoya girmesini engellemekti. Ama işte sonradan işte bağımsız adaylarla girildi. Şöyle oldu, başka parti ile ittifak yaptı girdi, şunu yaptı girdi, bunu yaptı girdi. Sonuçta bu şeyde artık baraj sistemi bunu çözmediğine göre, bunun üzerinde konuşalım dedi ama dediğim gibi, bunu doğru zeminde konuşamadık."

Ö.S.A. : "… (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin) tek partili bir sisteme dönüştüreceğini düşünüyorum. Türkiye'de kesinlikle bir süre sonra herkes aynı partili olur. Bir örnek vereyim. Muhalefet partisi var. Muhalefet partisi ile bir etkin bir şeyler üretmeye başlamış bir milletvekili var. Yani alırsınız 3 dakikalığına bakan yaparsınız milletvekilliğini düşürürsünüz. Yani bir süre

sonra bu yapıya direnç gösterecek bir muhalefet mekanizması çok zor görünüyor. O anlamda (telefon) Şöyle bu bir ikili sisteme doğru özünde, bunula tamamıyla bir serzenişte bulunma amacını taşımıyorum. Fiiliyat böyle olacaktır. Ama biçimsel olarak ikili sistem görünürde olacaktır çoğunlukla. Bazı ülkelerde şöyle bir sistem, yani Türkiye ABD değil. Türkiye'deki demokrasi, özgürlük, temel hak ve hürriyetlere bakış açısı ile Amerika'daki durum birbirinden bir hayli farklı. Yani orada apolitik belli bir kesim var, tamamıyla siyaset dışında, siyaset çok az bir elit anlayışın elinde Amerika'da ve belli kuralları var temel hak ve özgürlükler anlamında. Türkiye öyle bir ülke değil. Bizim kendi yaşayış biçimimiz çok daha farklı. Bizde birdenbire bu şeye doğru dönüşür. Bu bizde ki daha çok Putinizm havasında bir yapı oluşturmaya başlayacaktır. Göstermelik partiler olacaktır. Bir tane ana parti, anaç parti. Geri kalan göstermelik olacaktır. Çoğunluğunu da şeyler kuracaktır. Bir örnek vereyim yine Suriye de 13 tane siyasal parti var bildiğim kadarıyla. 13 ünü de kurduran Esad'ın kendisidir. Yani işte diyelim ki Hristiyanlar var. Size parlamentoda şey vereyim, İşte 20 kişilik kontenjan verdim. Aranızda eli ayağı düzgün 20 adam seçin. Öbür tarafta Türkmenler var hadi size de 3 tane hak tanıdım vs gibi böyle göstermelik partiye dönüşür Türkiye'deki ortam böyle olur bir süre sonra. Tabi bu inşallah temennim daha derin sosyal çatışmaların nedeni olmaz. En büyük temennim bu olur."

A.Ü. : "Evet dediğim gibi %10 barajının tamamen ortadan kalkması gerekiyor ya da çok cüzi bir miktara %2'lere % 3'lere inmesi gerekiyor. Böyle olursa ittifak düzenlemelerinin de bir zorunluluk olmaktan çıkacağını düşünüyorum. Temsilde adalet açısından bunun önemli olduğunu düşünüyorum. Temsilde adalet sağlanabilirse meclisin gerçek anlamda bir yasama organı haline getirilmesiyle de birlikte daha etkin daha istikrarlı ve temsilde adaletli bir sistem haline getirilebilirdi. Maalesef bunlar yapılmadı."

Oltan SUNGURLU doğrudan olmasa da dolaylı olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin temsilde adaleti tesis etme noktasında bir katkı sunamayacağını düşünmektedir. Nitekim bu çerçevede zamanında ÖZAL'ın ileri sürdüğü Türkiye milletvekilliği sisteminin bu noktada bir çözüm üretebileceğini ifade etmiştir. Sabri

TEKİR partilerin ittifak kurarak meclise girebilmelerine olanak sağlayan yasal düzenlemenin iktidar tarafından yasama ve yürütmede güçlü olarak yer alabilmek için çıkarıldığını, bu yasal düzenlemeyi yapanların temsilde adaleti sağlama kaygısının bulunmamamsına rağmen milletin ve muhalefetin aldığı pozisyon itibariyle temsilde adaletin sağlanmasına hizmet edeceğini ifade etmektedir. Yeni hükümet sisteminin Anayasal altyapısını meydana getiren 16 Nisan referandumu öncesinde iktidarın seçim barajı ve seçim sistemine dair dile getirdiği değişikliklere işaret ederek, temsilde adaletin sağlanmasına yönelik seçim barajının ortadan kaldırılmasına ve dar bölge seçim sisteminin benimsenmesine yönelik gerekli kanuni düzenlemelerin yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Sadi SOMUNCUOĞLU temayül yoklamalarının temsilde adalete hizmet etmediğini ifade ederek, siyasal partilerin, geçmişte olduğu gibi, temsilcileri daha demokratik bir süreçle belirlemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Burhan KUZU hükümet sistemi değişikliği ile tesis edilen yasama ve yürütmenin ayrı seçilmesi durumunun temsilde adaleti sağlamaya yönelik büyük katkıda bulunacağını ifade etmiştir. Yasin AKTAY ittifak yasasının seçimde barajı sıfırladığını ifade ederek, temsilde adaletin bu şekilde sağlandığını ileri sürmektedir. Ahmet İYİMAYA Anayasa'nın 67.maddesinde seçim sisteminin "seçimde adalet, yönetimde istikrar prensibine göre kurgulanırlar" hükmünün Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile gereksiz hale geldiğini ifade ederek, söz konusu hükmün önceden olduğu gibi bugünde seçim sistemi değişikliklerinin iptaline yol açabileceğine işaret etmektedir. İsmail Faruk AKSU ittifak yasası ile temsilde adaletin daha fazla sağlanabilmesinin amaçlandığını dile getirmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile geçmişte Cumhurbaşkanının sorumsuz olarak sahip olduğu yetkiler ile temsilde adalete gölge düşürmesine yol açan olayların benzerlerine rastlanmayacağını vurgulamıştır. Mehmet ERDOĞAN ittifak yasası ile birlikte temsilde adaletin sağlanması çerçevesinde pozitif bir gelişme yaşandığını dile getirmiştir. Diğer taraftan ilerleyen süreçte seçim barajının dünyadaki örneklerde dikkate alınarak %3-5 dolaylarına düşürülebileceğini ifade etmiştir. Ömer Süha ALDAN sistemin ilerleyen süreçte Rusya, Suriye gibi Ortadoğu ülkelerine dönüşeceğine, dolayısıyla belirli bir müddet sonra herkesin tek partili olacağını ifade ederek, temsil ilişkisinin demokratik zeminden tamamen kopabileceğini ileri sürmektedir. Akın ÜSTÜNDAĞ temsilde adaleti sağlamaya

yönelik olarak seçim barajının düşürülmesi durumunda yasama organının daha etkin olabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, seçim barajının düşürülmesi ve meclis denetiminin daha güçlü hale getirilmesi durumunda Cumhurbaşkanlığı sisteminin daha iyi bir noktaya ulaşacağını düşündüğü söylenebilir.

AK Parti'nin hazırladığı seçim beyannamesinde doğrudan temsilde adalet ilkesine ilişkin bir ifade yer almamakla birlikte, "Seçimler artık dört yılda değil, beş yılda bir gerçekleştirilecek ve uzun süreli istikrar sağlanacaktır. Yeni Meclisimizde artık 550 değil, 600 milletvekili olacak, 18 yaşında seçme hakkıyla birlikte Meclisimiz daha da gençleşecek ve temsil gücü artacaktır." cümlesiyle, hükümet sistemi değişikliğinin güçlü temsili sağlayacağı ifade edilmektedir. MHP seçim beyannamesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin ve ittifak düzenlemesinin temsil gücünü artıracağına dair ifadelere yer verdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra temsilde adaletin sağlanacağı da "…ülkemiz yönetimde istikrarın tesis, temsilde adaletin temin edileceği bir yönetim sistemine kavuşturulmaktadır." (MHP, 2018: 4) ve "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle, ülkemiz, yönetimde istikrarın tesis, temsilde adaletin temin edileceği bir yönetim sistemine kavuşturulmaktadır." (MHP 2018: 60) cümleleriyle farklı iki yerde ifade edilmektedir. CHP seçim beyannamesinde yeni hükümet sisteminin temsilde adaleti sağlama noktasında ortaya koyacağı performans hakkında bir ifadeye yer vermezken, seçimi kazanmaları durumunda "12 Eylül'ün ruhunu yansıtan % 10 seçim barajını ve adil temsilin önündeki tüm engelleri kaldıracağız." diyerek seçmene vaatte bulunmuştur. HDP 'de seçim beyannamesinde CHP'e benzer bir yol çizmiş ve yeni hükümet sistemine ilişkin bir değerlendirmede bulunmaksızın, iktidar olmaları durumunda, "Seçim barajı kalkacak. Temsilde adaleti sağlamak için Meclis'te bütün partilerin aldıkları oy oranında temsil edilebilmesinin yolu açılacak." İfadeleriyle seçmene temsilde adaleti sağlamayı vaat etmişlerdir. İYİ Parti ve SP seçim beyannamelerinde hükümet sistemi bağlamında temsilde adalet ilkesi çerçevesinde herhangi bir ifadeye yer vermemişlerdir.

4.2.5. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Uygulamasının Ortaya Çıkarabileceği Olası Sonuçlara Yönelik Algılar

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin hayata geçirilmesi sürecinde yer alan ve sürece, çeyrek asırdan daha fazla hükümet sistemi tartışmaların içinde oldukları gibi bugünde tanık olan siyasetçilerin hükümet sisteminin geleceğine yönelik ifade ettikleri düşünceleri, çalışmanın bir sonraki başlığında yer alacak olan tespitlere zemin hazırlamaları bakımından dikkate şayandır. Görüşmelerde yer alan sorulara verilen cevaplardan katılımcıların geleceğe ilişkin öngörüleri elde edilmiştir. Bu çerçeve de siyasilerin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin geleceğine ilişkin algıları şu şekildedir:

> O.S. : "Bu sistemde parlamento da yok. Bu sistemde bir adam var. Düşünün bütçeyi o yapıyor. Kanun hükmünde kararname çıkaracağım, siz arkadan parlamenter metotlarla yenisini çıkarasıya ne güzel. Bir de ben başım, bana bağlısınız, ülkede dediğim gibi otoriteye itaat var. Şu anda böyle bir ihtimal yok Türkiye şartlarında. Zaten olsa bile kanun hükmünde kararnameyi çıkardıktan sonra parlamento yenisini çıkarması aylar seneler geçebilir. Onun bir ölçüsü yok. Sonra şu da demiyor. Benim yeniden kanun hükmünde kararname çıkarma yetkim olmaz diye de bir şey yok. Parlamento bugün kanunu çıkarır ben yarın tersini çıkarırım. Şu andaki anayasamızda buna mani hiçbir hüküm yok. … Bu sistem çok dezavantajlı, Türkiye şartlarında çok daha dezavantajlı. Türkiye biliyorsunuz sağ meyilli bir hükümet. Bu şartlarda, sol her gün kendini, şu anda bile mahkûm hissediyor. Ben de sağcıyım ama görüyorum insanları. Bu ülke yaşanmaz diyorlar. Yaşamıyorlar, gidiyorlar, terk ediyorlar. Üzerlerinde bir baskı bir hissediyorlar. Bu baskı var mı yok mu? Var. Bütün televizyonlar emirde, bütün basın emirde. Yani insanlar bundan rahatsız oluyorlar. Şimdi şöyle söyleyeyim önceki sistemin rahatsızlıklarını anlatmaya çalışayım. İlk defa başkanlık sisteminin ne zaman, neden tehlikesini gördüm. Bir başbakanımız seçildi ismini söylemeyeyim. O başbakanımız devleti tanımayan bir başbakan. Asker emir veriyor, sivil emir veriyor. Kanunsuz iş, hiç kanunla kitapla alakası yok. Yani dışarıdan gelmiş birisi kabul edin. Ne Türkiye'yi tanıyor, ne mevzuattan haberi var. Cesur birisi. Çok cesur.

Emir veriyor, bürokratlar yapıyorlar. Dedim ki nasıl yaparsınız yahu? Cevap: benim de çoluk çocuğum var, yaparım. Yahu kanuna aykırı kardeşim. Vallahi, diyor ki gelsin bakalım ne olur. Şimdi böyle bir yapıda, mesela bu söylediğimi bir devletin içinden çıkan bir başbakanın bunu söylemesi mümkün değil. Hal böyleyken dedim ki biz nasıl başkanlık sistemine gideceğiz yani. Böyle bir toplumda nasıl başkanlık sistemine gidersin? … Şimdi dolayısıyla biz Türkiye'de böyle bir başkanlık sistemine, hangisine gidersek gidelim, Türkiye şartlarında uygun değil. Ama şimdiki hiçbir hukuka uygun değil. Yani şu andaki, eşi benzeri görülmemiş, kendine mahsus bir sistem… Başkanlık sisteminin devam edeceğini zannetmiyorum. Bir defa bu kadar yük bir adama binmez. Herkes Recep Tayyip değil. Bu kadar yükü her adam çekemez. Kaldı ki Tayyip de çekemiyor. Arsa tahsisi Recep Tayyip'e ait, maden sahası tahsisi Recep Tayyip'e ait, belediye başkanlarının tayini ona ait, bürokratların tayini ona ait, birçok iş aksıyor. Çok aksayan iş var. Yani öyle bizim memlekette derler ya, yorganı yanıyor da dumanı çıkmıyor mu öyle bir şey bu. Yani çok aksayan iş var. Biriken dosya var. Bakılmıyor edilmiyor. Kimsenin yetkisi yok. Yani hiç kimsenin yetkisi yok. Şimdi Sayın Cumhurbaşkanımız diyor ki, bu bürokrasi obez diyor, çalışmıyor. Yahu bu bürokrasi nasıl çalışsın Sayın Cumhurbaşkanı? Sizden talimat gelmedikçe adamlar bir şey yapamıyor. ...çünkü bu anayasa Sayın Cumhurbaşkanımızın nefsine mahsus bir anayasa. Yani ben bu hükümetle neler yapabilirim? Her şeyi yapayım ve benim karşıma hiçbir bürokratik engel çıkmasın. Öyle bir anayasa. Onun için inanın ki diğer hükümlerin pek değeri yok yani. Orada mesela bir hüküm var. Diyor ki işte, idari taksimata bakan şunları bunları yapamaz diye bir hüküm var. Ama geçiyor onu olağanüstü halde mi diyor bir halde ona da müsaade var. Yani isterse eyaletlere böler, isterse konfederasyonlara böler, yani böyle bir şey olabilir mi yani? Bu kadar geniş yetki verilmiş. Bir şahsın, bir yönetimde önünde hiç bir engel göremedim. Dümdüz bir saha. Artık keyfine kalmış. Nasıl isterse öyle oynar. Allah hayırlısını versin. … Yargı kolay kolay düzelmez. Bu vaziyetten sonra hiç kolay düzelmez ama düzelmesi için kendi haline bırakmak lazım. Uzun bir zaman içinde ancak kendini ıslah eder. Kimsenin sataşmaması,

kimsenin karışmaması kaydıyla. Karışmaz mı, yoo yine herkes karışır daha kötü olur. Yani kendimizden bulacağız."

S.T. : "Bu seçimle birlikte Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiş olacaktır. Seçim sonrasında ilk önce sistemik değişikliklerin ve buna bağlı olarak kurumsal yeniden yapılanmanın yerleştirilmesine çalışılacaktır. Bu tür sistem değişikliklerinde önemli sorunların yaşanması her zaman mümkündür. Dolayısıyla bu dönemde sorunların aşılması çalışmaları da yürütülecektir. Kanaatimce en büyük sorun hükümet ile parlamento ilişkilerinde yaşanacak ve parlamento büyük ihtimalle yürütmeye müdahil pozisyonda bulunmak isteyecektir. Bu ısrar özellikle Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin kanuna dönüştürülmesi ve bütçe süreçlerinde yaşanabilecektir. Parlamento yürütmeye müdahalede ısrar ederse (ki birçok ülkenin siyasal tarihinde bu görülmüştür) yürütme ve yasama organları arasında büyük siyasal gerilimler yaşanabilir. Bu durumda, Cumhurbaşkanı seçilecek olan kişi (bu Sayın Erdoğan veya başka biri olabilir) ya cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerini yenilemek isteyecek veya parlamentonun yürütme organı üzerindeki denetim fonksiyonunu artırmak zorunda kalacaktır. Kanaatimce, tekrar parlamenter sisteme dönüş olmayacaktır, siyasal partilerin hiçbiri de böyle bir talepte bulunmayacaktır. Ancak, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde önemli revizyonlara gidilebilecektir. Yoksa yasama ve yürütme organları arasındaki kavga büyüyebilir, büyüyen kavganın da ülkeye fayda değil zararı olacaktır. Şu da bilinmelidir: demokratik sistemlerde denetimsiz kamu hayatı olmaz; denetimsiz kamu erki ve kamu kaynakları kullanılamaz."

S.S. : …bizdeki referandum ile ortaya çıkan anayasa ve onun öngördüğü sisteme başkanlık sistemi denemez. Çünkü millet iradesi bir kişide tezahür ediyor. Devlette yok millet iradesi. Hâlbuki egemenliğin kurumu devlet dedik. Nasıl yok? Bu kuvvetler ayrılığı dediğimiz bağımsız yargı, bağımsız icra, bağımsız büyük millet meclisi. Milli iradenin karargâhı. Bu üçlü yapı teke iniyor. Teke iniyor derken bir kuruma verilmiyor, kişiye veriliyor. O zaman bu başkanlık sisteminde bizim dünyada gördüğümüz örneklerinden farklı. Seçimle gelmiş olmasına rağmen daha çok dikta idarelerine yakın bir idare sistemidir.

Diktatörlerde kendilerine göre seçim yapıyorlar ve biz seçildik diyorlar. Oradaki seçim demokrasinin kastettiği seçim değil. Demek ki kurumlar, organlar ve kurallar sistemi yok oluyorsa, bütün yetkiyi bir kişiye veriyorsa, bu kişi kim olursa olsun, bu klasik dikta idaresi de değil, bildiğimiz çok partili demokrasi de değil. Tek partili demokrasi denilebilir. Hatta parti genel başkanı olunca bütün yetkileri üzerinde toplayan kişi. Çünkü mahkemelerin üyelerini de onlar seçiyor. Partisi ya da kendisi. Sovyetler birliğine benziyor daha çok. Sovyetler birliğine ne bakımdan benziyor. Orada parti devletin üstünde. Devlet partinin altında. Komünist partisi genel sekreteri bir numaralı otorite merkezi, yetki merkezi. Perzidyum partinin yönetimi onun altında o var. Onun altında devlet başkanı var. Ve devletin organları var. Çünkü ideolojiye, sadece ideolojik bir iddiaya dayandığı için o ideolojiyi de parti temsil ediyor. Parti üstte orada. Bizde ki de parti başkanı olmasaydı keşke, her yetkiyi aldıktan sonra parti başkanlığı da ona rağmen olmaz ama nedense o yol tercih edildi. Burada ne olur? Yönetilemeyen ülke olur. …Parlamenter rejim ıslah edilmeye muhtaçtır. Bu mutlaka yapılmalıdır. Demokrasilerde hükümetler icrayı teşkil ettiği için, devletin icra organı hükümettir, yetki de sorumluluk da orada olmalıdır, hükümetler meclis tarafından denetlenmelidir. Ama parlamenter rejimler ıslah edilirse, bu muhalefet iktidar zıtlaşması var ya bu ortadan kalkar. Parlamenter rejimin bu biraz önce söylediğimiz zaafı, particiliği, spor takımı psikolojisini meclise taşıyor. Orada iyi bir şey olmuyor. Türkiye birinci, ikinci sınıf insanlarını meclise taşıdığı an, meseleleri çözülür. İki seçim, dörder beşer seneden on sene. Bu imkân Türk milletine tanınsın, Türkiye kurtulur ve dünyanın büyük gücü olur. Çünkü Türkiye'nin içinde bitmeyen bir enerji var insanlarda. Çünkü tarihi öyle, o ihtişam tekrar döner. Bunun içinde partiler liste yapıyorlar ya istediği gibi liste yapsın. İster yoklama yapsın, hiç önemli değil. İster partinin kapıcısı yapsın listeyi, ne olacak biliyor musun? Vatandaş birleşik oy pusulasını aldığı zaman, Konya'da kaç kişi seçiliyor? On beş. O müşterek oy pusulasında 15 kişiyi tespit ederken istediği partiden adamları işaretleyebilmeli, istediği partiden. O zaman ne olur? Her partiden vatandaşın değer verdiği insan vardır. Onlar işaretlenmiş olur. … Dar değil, dar tehlikeli. Türkiye'nin yapısı ona müsait değil. Daraltılmış 5 veya 6 kişiye indirilmeli.

Niye indirilecek. Çünkü oy vereceği kişiyi de tanısın. İstanbul'da 27 kişi seçiliyor. Zaten nüfus hareketli bir nüfus. Tanımadan gazetelere göre veya partiye göre. Hayır, beş altı kişilik sayıya indirilmeli seçim bölgeleri, vatandaş istediği listeden, istediği partiden kişiyi işaretlemeli. … Eğer demokrasi milletin kendi kendini yönetmesi diyorsak, millete kendi vekilini seçme, belirleme hakkını tanımalıyız. Şimdikinin adı öyle ama milletvekili seçimi parti seçimidir. Parti listesi içinden tercih yap derlerse o daha tehlikeli, bir birinin düşmanı yapar aynı partinin insanları. …Bu serbest, vatandaşı bir listeye mahkûm etmeyeceksin. Meclis kaliteli olur, Türkiye'nin kalitesi ne ise o meclise yansır. Hükümette o meclisten çıkar. Hükümet ve meclis belli bir kalite ortamında çalışır. Hükümet bürokrasiyi, yukarıdan aşağıya karar kademelerini buna göre inşa eder. Türkiye'nin önü açılır. Türkiye önü tıkanmış bir memleket. Bu şekli, pansuman vari, göze hoş gelen, serap gibi, arkası yok, sağı yok, önü yok, bunlar aldatmacadır ve yazık oluyor. "

B.K. : "…parlamenter modelin taklidi mümkün değildi. İngiliz tarihinden doğmuştur, onun kanını taşır. Ama başkanlık modeli aklın bulduğu bir sistemdir. Amerika'nın kurucu babaları bu modeli masaya yatırıyorlar ve diyorlar ki başkanlık modeline geçelim, bu modeli kuruyorlar. Aklın bulduğu model olduğu içinde her ülkenin akıllı insanları kendi ülkesine has olmak üzere farklı dengeleri kuran bir model üretebilirler. Ama bütün burada mesele yasama yürütme dengesini kurabilmek. Güçleri yayabilmek o dengeyi kurabilmek. Şimdi tabi biz o dengeyi kurma da bir Amerika gibi düşünemezdik. Eleştiriyi buradan alıyoruz. İşte hocam diyorlar senin yazdığın kitapta başka şeyler var iste fesih yetkisi olmaz diyorsun, düşürme yetkisi olmaz diyorsun, filan ama bak burada bunlar var filan gibi, evet var. Dediğim gibi bir ideal anlamda bir başkanlık modeli bakımından bu itiraz doğru olabilir. Ama Türkiye şartlarından baktığınız zaman kendi ülkenin şartlarına uygun bir model dersen şimdiki model daha uygundur diye bakmamız lazım. Amerika'da bugün diyelim başkan parlamentoyla bir çatışma olsa arasında kongreyle, bunu çözecek bir organ yok. Bir makam da yok. Ama adamların zenginliği, dolar, efendim, basarak ekonomik sıkıntıları gidermesi, dünya devi olması,

sömürgede belli bir noktaya gelip küçük ülkelerin her şeyini alarak onunla efendim sürekli ayakta durabilmesi vs baktığımız zaman bir de eski tecrübeli işte politikacıların sayesinde konunun aşılabilmesi, federal yapısı, çünkü federal yapı olduğu zamanda ne oluyor her federal kendi işini kendi görüyor zaten. Ve yukarıya yük dış politikada daha çok. Milli politikada öne çıkabiliyor, savunma filan gibi birtakım şeyler. Bizde öyle değil ki bizde birinci halden merkez bunlara da bakıyor. Merkez sadece önce bunlara bakıyor. Ekonomidir şudur budur filan gibi. Haliyle öyle olunca yani bizim Amerika'daki kilitlenme durumuna bizim çözüm bulmamız. Onlarda düşünüyor çünkü bunu. Amerikalılarda zaman zaman acaba böyle olsa ne yaparız gibilerinden düşünüyorlar zaman zaman topal ördek dedikleri yönetim alanlarına giriliyor. Türbülansa giriyor sistem. Bazen onunla kurtulabiliyor. Şey böyle O bakımdan evvela bakış olarak bizim bu modeli getirmemizin ana şeyi bu anlattığım çerçeve de bakmak lazım. Hani biz orda da bir denge kurduk. Yani yasama organı başkanı düşürürse seçime gidecek kendi de gidecek. Başkan parlamentoyu dağıtırsa seçime götürürse kendi de gidecek. Fesih filan değil bu. Bu seçimin karşılıklı yenilenmesi meselesi. …Şimdi bu modelin tabi kalıcı olması ve hani ayakta durması ve etkin olması iki partili (modele) daha yatkın. Yani öyle olsun isterim ben. İki ana parti ama başka partide tabi ki olabilir. Ama iki ana gövde olursa sağ ve sol gibi mesela diyelim yelpaze, bu çalışma bakımından iyi olur. Hani bizi bu bakımdan da eleştiriyorlar hani koalisyon yok diyorsunuz da bak koalisyon var. Hâlbuki bu bir işbirliğidir. Koalisyon at pazarlığıdır. Seçimden sonradır. Ve çoğu kez de seçmen istemediği partide bir araya gelir. Hatta seçmen bu lanetlerle böyle olacağını bilseydim elim kırılsın sana oyum yok derdim, biliyorsun. Şimdi önceden bilerek yapılan bir işbirliği mesela bizim cumhur ittifakı gibi diyelim. …Çünkü zorunlu değil. Öteki zorunlu. Hükümet kuramıyorsun o manada zorunlu. Kurmazsan kurma diyemezsin ki sen siyasetçisin yani sen zorunlu demeyim, şartlar sebebiyle zorunlu yoksa siyaseten ille de kuracaksın anlamında söylemiyorum. Parti olarak Amerika'da da 2 parti dışında da parti var ama çok şey olmaz. Ha o açıdan bakarsan şeydeki ne onun ismi İngiltere'de de parlamentarizm olmasına rağmen 2 parti var orada da evet başkanı var ama

2 parti daha çok önde gidiyor. Şimdi bizim parlamenter modelde 95'ten fazla parti var. İsimlerini bulmak etmek çok mümkün gözükmüyor. Yani sonra parti sayısının azalması bir eleştiri konusu bence olmamalı. Parlamenter modelde olduğu yıllarda İngiltere'de genelde algı şu efendim şöyle ne kadar çok parti giriyorsa demokrasimiz o kadar iyidir derlerdi ama şimdi bugünkü durumda böyle bir tablo yok. Bugünkü durumda tamamıyla efendim ölçü efendim aklı başında bir hükümet adam gibi bir muhalefet onun karşısında da sivil toplum kuruluşlarının güçlü olduğu bir model. Yani bir ana muhalefet, bir iktidar elbette yani arkasından gelen ufak partiler mutlaka olur, doğaldır. Ama bu ana gövde olması gerekiyor. Yani ne kadar çok parti giriyorsa o kadar demokrasi vardır. Yok, böyle bir şey yani oradan ekmek çıkmaz. Şimdi al sana örnek Amerika'da 2 parti var efendim, İngiltere'de 2 parti var uygulamada yani o manada söylüyorum. İtalya'da da 286 parti seçime girdi bir ara bundan daha önceki seçimlerde. Pedallar partisi, işi yokuşa sürenler partisi, işi bir çırpıda çözenler partisi. Şimdi İtalya'da bu kadar isimleri de böyle. İtalya'da bu kadar parti var ne kadar ekmek o kadar köfte demokrasi o kadar iyidir kim inanır buna. İngiltere ile Amerika'nın yanındaki demokrasiyle herhalde beraber aynı tutmak mümkün değil. Şey bu, bakış bu efendim dolayısıyla parti sayısının evet söylediğim gibi 2 partiliye doğru gider. Belki en iyi tarafı kan değişimini getiren bir modeldir. Yani partili olmak zorunluluğu da yoktur. Yani çıkar bir lider memleketin meselesini ben çözeceğim diye vurur masaya, adamı getirip seçerler. Hani destekte bulur eğer icraatları güzel ise. O mana da iyi bir tarafı bence var. Nedir orada artık liderlik devam ettirmek zor bu modelde. …ben partinin başına geldim kalırım 40 sene parlamenter modeldeki gibi. Yok, artık bitti. Çünkü prensip olarak her ne kadar zorunlu değilse de bir şekilde bir partinin genel başkan adayı olmalı. Yani çünkü iktidar artık başbakan o. Onun adı cumhurbaşkanı ama aslında başbakan yol köprü yapacağım, han yapacağım, hamam yapacağım, kervansaray yapacağım, Marmaray gelecek uyduya bilmem ne göndereceğim şunu yağacağım bunu yapacağım. Bunu cumhurbaşkanı yapamaz başbakan yapar. demek ki burada artık sıradan bir başkan değil başbakan aslında. Adı başkan veya cumhurbaşkanı. E aday falan olmam dersen o insan senin partinin (üyesi veya seçmeni) ise senin ayağını

kaydırır aldığı oya göre. Dolayısıyla da milletvekilliğine geri dönemediği için aday olan lider vekil olmayıp dışarıda kalıyor. Partiye hâkim olmakta zor bu sefer. Dolayısıyla parti sayılarının azlığına çokluğunu belki çok etkisini bilemem. Nasıl bir şey gösterecek. Tabi onu şu an çok bilemiyorum çünkü %10'luk bir baraj var. İttifaklara imkân verdik. Bu ittifaklara imkân vermek hem sistem için biraz gerekli ama maalesef bir taraftan da küçük partileri gıdıklar. Parti kurmaya da bu teşvik eder. Nasılsa bende bir yerden tutarım vekil olurum gibilerinden %2 reyim var % 1 reyim var Allah bereket versin. 100.000 oyda benim var gibi. Efendim partili olmayanların girmesini sağladığı gibi partileri de bu manada hani koalisyonlara işbirliğine dediğimiz muhalefetin koalisyon dediği işbirliği dediğimiz işbirliğine gitme yolunu açar. O manada öyle şeyi var elbette ki ama tabi ki seçim sistemiyle oynanmadığı için % 10 barajı orada duruyor. … Şu an değil ileride değişmeli ileride bence aslında biz muhalefete bir teklif sunduk 2002'de dedik ki bir dar bölge modeline geçelim 600 bölgeye Türkiye'yi ayıralım seçim bölgesi 600 vekil var. Efendim her bir bölgeden bir kişi çıksın bana sorarsan başkanlık modelinin gereği budur. Olması gerekende budur. Ben kitapta da böyle yazdım. Efendim yani birazdan söyleyeceğim ama çünkü bu model de güçlü yasama istiyorsan bu olması lazım. Merkezin belirlediği milletvekili değil halkın seçtiği vekil olmalı. Ön seçimde delege usülü bilecek adam. Kendi vekili kim? O mahalle bilecek. Adım adım adamı takip edecek. Neredesin arkadaş sen neredesin? Bak orada böyle bir şey oylanıyor. Genel kurul da sen piyasada yoksun hiç görmüyoruz seni biz orada diyecek. Tabi geçiş döneminde, biraz belki çok oynanmak istenmedi sistemle ama zaman içinde bu mutlaka olacak. … Baraj şöyle yani bu şuna bağlı eğer dar bölgeye geçersek külliyen kaldırılıyor baraj, daraltılmışa geçersek %5'lik baraj yeter. Ama bu model kalacaksa, %10'luk baraj biraz zorunlu hale geliyor. Biz bunun üçünü de sunduk 2012'de bu bütün kayıtlarda var dedik ki arkadaş bunun birini seçin. Hiç muhalefetten tık çıkmadı. Ne evet ne hayır ne bilmem ne kaldı bu böylece. Yani bizi suçluyorlar da. Bir de olayın böyle bir farklı bir tarafı var. Efendim şey böyle tabi bu modelden artık yasama organının efendim yürütme organının karşılıklı yetkilerini belirlemede seçim modeli önem arz ediyor. Bunu deminden beri

söylüyorum. O modele geçebilmek için de efendim biraz zaman gözüküyor. Ben öyle hissediyorum. Ama bu şeyden sonra artık ittifaklardan sonra %10'luk barajda biraz ikinci planda kaldı. … Yani bu model daha kucaklayıcı daha demokratik gerektiriyor. Seçmene daha ağırlıklı olarak özgül ağırlığını arttırıyor. Yani tabiri caizse adam yerine koymak zorunda kalacak. Yani başka çaren yok çünkü biz zaten severek bu işi yapıyoruz ama sevmeyen adamda mecburen muhatap almak zorunda kalacak. … Bakanlık sayısı da düşebilir. Artık zaten üst bürokratlar dediğimiz bir bürokrasi gelecek. Üst bürokratlar artık devlet memuru gibi pek gözükmeyecek muhtemelen. Onlar ayrı bir statüde olacaklar. Geldiği gibi de gidecek. Orada kalıcılık yok başkanla gelip başkanla gideceksin. Herkes kendi ekibini getirip gidecek. Bunun belli bir üst düzey bir üst müsteşar gibi diyelim bunun bir şeyi var sahibi var. Yani daha böyle bir pratik pragmatik yapı. Yani ağır çekim yok. Bürokratik engellemeler yok. Yani siyasetin ağır bastığı bir model var artık. … Bu şeylerin Muhalefetin tek korkuları yani biz bu sistemde gelemeyiz korkusu. Yalnız bide %48 alınca birazcık ümitlenmeye başladılar. Ya bak oluyormuş filan diye. Şimdiki mevcut modelde bunların gelme şansı hiç yok. Çünkü bu bölünmüştü. Yani koalisyona girer bir yerde onu bilemem o ayrı bir konu. Ama tek başıma geleyim hiç yok. Fakat bu modelde herkesi kucaklamak kaydıyla solda gelir sağda gelir. Evvela onu bilelim. … Dolayısıyla ben onlara diyordum ki bu modeldede siz gelebilirsiniz. Bizi hocam kandırmaya çalışıyon diyorlar. İşte bak gördünüz gelip gelemeyeceğini. Bütün mesele adam olabilmek, milleti kucaklayabilmek sorunlara çözüm bulabilmek. Lideri bulabilmek lideri lideri, esas lideri bulmak. Milletin güveneceği bir adamı bulmak arkasından gideceği bu modelde. %50 + 1 kolay değil. Dolayısıyla yani hani kuvvetler ayrımı diyorsun modelde nasıldı biz ayırdık. Artık parlamentodan bakan olamıyor. Olursa istifa etmek zorunda. Bu böyle bir şey var. İkincisi kanunları artık tamamen meclis kendisi yapacak. Hiçbir hükümetten tasarı bütçe hariç gelmeyecek. Böyle bir iddiası yok. Bu güzel bir şey. Ha kararname var. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ama o daha çok yürütme ile alakalı olan. Bakanlar atamasıdır, bakanlıkların kurulması, üst düzey bürokratların oluşmasıdır, milli savunma filan gibi milli güvenlik gibi biraz böyle sayılan birkaç tekel verilmiştir ama zaten bir konuda kanun varsa

kararname çıkaramıyorsun. Kanunla çatışmışsa kanun geçerli. Bir alanda kanun var efendim kararname varken kanun çıkarken kararname düşüyor. Tezat halinde Anayasa Mahkemesi bu işi denetliyor. Heryerden bağlamışın. Dolayısıyla bütçeyi bir kenara bıraktığınız zaman yasama tekeli tamamen meclisin elinde. Tamamıyla. Kaldıki bütçeyi ret edersen ne olur efendim eski bütçeyi bir önceki yılın bütçesini revize ederek yola devam ediyor diyor. Yoksa biter Türkiye'de maaş alamazsın perişan olursun. Amerika gibi değil ki bizimki orada bir olay yaşandı biliyorsun rezil oldular ki biz mahvoluruz. Ha ne yapar mecliste çoğunluk efendim tutar bütçeyi kabul eder ama onun dediklerini yapmaz. Kısarak kabul eder. Kalemleri değiştirir. Ne yapacaksın bugün oda yok. Bugün o imkânında yok. Hiç yok. Komisyonlarda biz fazlayız anayasa gereği, hükümet fazla hep bizim dediğimiz olur sende para alırsın. Şimdi millet istikrarı sağladın diye parlamentoyu belki farklı kuracak. Koalisyonken bakacaksın başkan ayrı bir partiden parlamento çoğunluğu başka bir partiden. Bugün bir mümkün mü? Çünkü burda çıkmayacak. Bu mümkün değil bugün. Daha başta mecbursun yani. Koalisyonda olsa çoğunluk sen de olacak tek başına gelsen de sende olacak. Diğer bir parlamenter modelde hükümeti kuramazsın. Dolayısıyla bugün şu modelde getirilen modelde başkan, başkan diyorum şey parlamento çok güçlü ötekine göre, bugünküne göre çok daha güçlü."

Y.A. : "İktidar tekelleşmesi gibi bir şeye tabi ki yol açmaz. Amerika'da da bundan çokta farklı değil. Amerika'da da bir cumhurbaşkanı birçok yetkiye, yürütme erkine de sahiptir. Parlamentoda çoğunluğu sahip olmak zorunda değil. Şu an da oluşacak olan gireceğimiz seçimde ne olacağını zaten bilmiyoruz. Biz tabi ki temel niyetimiz bu. Buna çok uğraşıyoruz. Ama cumhurbaşkanın güçlü bir şekilde seçildiği halde, parlamentoda halk ona o çoğunluğu da vermeyebiliyor yani. Vermediği takdirde aslında parlamento ile cumhurbaşkanı arasında ciddi bir şey oluşmuş olacak bir kopuş oluşmuş olacak kopuş demeyelim de farklılık farklılaşma oluşmuş olacak. Buda biliyorsunuz Türkiye'de birçok kurumun seçilmesi, birçok şeyin seçilmesi parlamentoya da bağlı. Parlamentonun kendi gücü var bir yasama erki olarak. İşlemekte olan bir

yargı sistemimizde vardır bunların kendi aralarındaki. Bugün Tayyip Erdoğan'ın güçlü bir figür olması dolayısıyla, güçlü bir karizmatik bir şahsiyet olması dolayısıyla böyle bir muhalefetin dillendirdiği bir kaygı oluyor ama böyle bir şeye ihtiyaç var zaten. Güçlü bir liderlik ile bir ülke kalkınabiliyor. Zayıf bir liderlik genellikle Türkiye'de olumlu bir etki yapmamıştır şimdiye kadar. … Yeni değiştirdik TBMM içtüzüğünü. Belki biraz daha verimli hale getirmek için birtakım arayışlarımız olabilir. Çünkü halen, ben mesela Avrupa parlamentosunda çalışıyorum. Avrupa parlamentosunda bütün vekillerin belli bir sayıda bulunması şart koşulmuyor. Bazen 350 milletvekilinin 300'ün üstende milletvekilinin kayıtlı olduğu parlamentoda 30-40 milletvekili ile belli kararların alındığı durumları yaşıyoruz sürekli olarak. Bizde karar alabilmek için 184 kişinin bulunması şart koşuluyor. Bu hakikaten alınmadığı zaman, işte birisi kalkıyor, muhalefette ki orada 20 kişi orada bulunduğu halde bulunmuyor gibi numara yapabiliyor. Yani buna göz yumuluyor. Hâlbuki salona girdiği anda tespit edilmesi lazım. Bence öyle bir sistemin geliştirilmesi lazım. Bir milletvekili salona girdiği andan itibaren salon da mevcut olarak sayılması lazım. Bizde oylamaya ismini yazdırmıyorsa, orada yok sayılıyor. O yüzden mesela 367 garabeti de böyle yaşanmıştı. AKP'nin 360'ın üzerinde milletvekili var olduğu halde. Orada sayım isteyen kişi 20 kişi orada yok muamelesi görüyor olduğu için 367 hilesine başvurabilmişlerdi. Bu tür rakamlarla oynamak aslında çok hakikaten parlamentomuza yakışmıyor. Türkiye'nin parlamenter olgunluğuna yakışmayan davranışlardır bunlar. Muhalefet bu konuda çok iyi niyetli değil bu fırsatı değerlendirdiği için sürekli olarak yasaların çıkmasını geciktiriyor. İşte aslında çok rahatlıkla çıkabilecek yasaları, mesela komisyonda yeterince tartışılmış olan birtakım yasaların getirilip genel kurul salonunda tartışılması çokta fazla gerekmiyor ki zaten tartışılmıyor. Yani ben, gündeme gelen hiçbir kanunla ilgili dişe dokunur şimdiye kadar bir tartışma yaşanmadı genel kurulda. Neden? Çünkü milletvekilleri oradaki konuşma haklarını istedikleri konularda propagandalarını yapmak için kullanmış oluyorlar. … Parlamentonun etkinliğini azaltma veya arttırma gibi bir durum söz konusu olmayacak. Yürütme ile yasama tamamen ayrışmış

olacağı için şu an yasama faaliyetleri biraz daha özel olarak ve özenerek yapılmış olacak tabi ki."

A.İ. : "Kurucu iktidar yetkisi kullanıldı. Yani anayasa yapma iktidarı kullanıldı. Yüksek parlamentoda kabul edildi ve büyük millet, çok açık, saydam, şeffaf bir referandum süreci içerisinde değerlendirdi ve kabul oyu ile anayasallaştırdı. Şimdi bu sistem üzerinde, eleştiriler var. Muhalefetten diyelim, muhalefetin dışında da sosyal muhalefet deniliyor. Bilim vesaire. Bir defa eleştiri, bir sistemin sıhhati için şart. Bir defa, yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi henüz hukukumuzda var, anayasallaştı ama uygulamasına girilmedi, girişilmedi. İşte yürürlüğe giren hükümler uygulamaya kondu ama çoğu yürürlülüğe girmeyen hükümler var. 2019 Mart'ında yürürlüğe girecekti, şu anda seçimlerin yenilenmesi, argo terimle erken seçim kararı üzerine, Cumhurbaşkanının seçimi ile göreve başlaması ile bu sistem hemen yürürlüğe girecek. Eleştiriyi ben hem sürecin sağlığı ve hem hükümet sisteminin sağlamlığı veya ontolojisi bakımından bir sıhhat alameti olarak görüyorum. Bir sağlık işareti olarak görüyorum. Bir, bu süreç yapısı itibarıyla geçiş sürecidir, geçici süreç değil. Geçiş sürecidir. Yani bir sistemin ilk uygulama temrinlerinin, uygulama alıştırmalarının yapıldığı bir süreçtir. Ve bu süreç öğreticidir. Anayasa koyucunun ön göremediği, sistemin yeni önümüze çıkarttığı, problomatikte, sistem kendisini yenileyecek ve dönüştürecektir. İki türlü yenileyecek. Bir, normun konuluş amacındaki fikri, gerekçeyi dönüştürerek yenileyecektir, gerekirse düzeltimler yapılarak yenileyecektir. Bir defa tek parti iktidarlarına karşı geliştirilen eleştirilerin ödünç alınarak bu sisteme karşı yürütüldüğünü görür gibiyim. İşte bu diktatör üretir, Türk siyaset jargonunda Türk siyaset retoriğinde yabancısı olduğumuz bir eleştiri değil. Menderes'e bu söylendi, Özal'a bu söylendi, Cumhurbaşkanımız Tayyip Bey'e bu söylendi. Ve bu güçlü iktidarları hazmedemeyen muhalefetin semptomudur. Arizi değil arazi, yani tamamen patolojik bir eleştirisidir. Bir defa zaten Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi veya başkanlık sistemi yapısı itibarıyla tek kişilik iktidardır, tek kişinin iktidarıdır. Niye? Artık kurumlar değil, kurallar, normlar egemen olacak ve karar verme süreçleri rasyonelleştirilecek. Kolaylığı,

Amerika bunun faydasını görüyor. Ve Türkiye başkanlık sistemini söylemini oluştur da, sistemin kültürünü ve pratiklerini yeni oluşturuyor. Bir defa bizim zihniyet sistemimizde ki her yapıda da doğaldır reaksiyoner, bir sisteme karşı, sosyal veya siyasal reaksiyonların varlığı yadsınamaz, yadırganamaz. Ama bizde yeniyi reddetme eğilimi kroniktir. Türk kültüründe bu var. Ve yeniyi ısrarla sürdürme çabası yerine yeniden dönme hastalığımız da var. Ben bu geçiş sürecinde böyle bir arazı Türkiye'nin yaşamaması gerektiğini düşünüyorum. Hatta bu seçimlerde zannediyorum, muhalefetin en büyük söylemi parlamenter sisteme geçiş söylemi olacaktır. Bu talihsizliktir. Yani bizim reform tarihimizin karakteridir bu. Reddiyeci bir yaklaşım. Hâlbuki uygulayacaksın, göreceksin, ısrarla deneyeceksin, ondan sonra bir konsensus içerisinde dönüşüm yapabileceksin. Ama ben zaman ırmağının geriye akmayacağını düşünüyorum. … Şimdi bu geçiş süreci dedim ki, temel karakterlerinden birisi en büyük öğretmenimizdir. Kurucu iktidar yetkisinden belki daha önemli. Sürecin kendisi bize öğretecek. Ve muhtemelen iki partili bir yapıya evirildikten sonra Türkiye'de bir baraj engeli kalmaz. Ama ileride bu konuda dönüşümler vardır. … Şimdi şöyle söyleyeyim. Bir defa periyodik seçimlerin var olduğu, yarışma mekanizmalarının ve fırsatlarının tıkanmadığı bir sistem kendiliğinden dönüşür. Burada asıl oyuncu başkan, asıl oyuncu parti değil milletin kendisidir. Şimdi siz bir mahalleyi, bir ili, bir kesimi yoğun etkiniz altına alabilirsiniz, manüpülasyon uygulayabilirsiniz. Ama sandıkların var olduğu yerde manüpülasyon olmaz ve ben onu abartı olarak görüyorum. Ve esasen ilk denemedeyiz. Deneme yapmadık daha. İlk günlerini yaşamadığımız bir şey için altı ay sonra şu olur, bir sene sonra şu olur demenin, bir vehim pompalamanın anlamının olmadığını düşünüyorum. Ve böyle bir otoriterleşme yaşanmaz, millet izin vermez. Nihayet beş yıllık periyotlar bunlar. … Bir defa bu sistem tek taban. Bir defa yürütmede uzun karar süreçlerinin olmadığı, hemen kararın verilebildiği bir sistemdir. Bunu sağlığı için Cumhurbaşkanımız tabi çok güçlü bir donanımla, ekiplerle, kurallarla, yapılarla zenginleştirilmek zorunda, aksi halde başarılı olamaz. Bu konuda önlemlerimizi alıyoruz. Şu anda üst uyum komisyonundayım, çok derin çalışmalar yapıyoruz. Bürokrasi ne olacaktır? Yasama organı durumu ne olacaktır? Yasama yürütme ilişkisi ne

olacaktır? Hükümet yok burada, bir tüzel kişilik yok, bakanlar kurulu yok, bakanlar var. Yani burada tek kişilik yürütme var. Cumhurbaşkanı. Diğerleri tamamen ona bağımlı ve bakanlar kurulu filan yok. Burada kurumsallaşmaktan çok kuralların ve kurulların etkili olduğu bir sistem. Bu da niye? O bakanlıktan sor, şuradan sor, şunu yap filan, kaybediyoruz. Yani bürokrasi artık bir diyelim ki rasyonel olarak işleyen bir süreci metodu tıkayan bir mekanizma değil ve araçsallaştırılıyor. Belli ve çok etkili bir yürütme olacak. Etkili bir karar rejimi, etkili karar süreçleri olacak. Ben çok hayırlı olacağını düşünüyorum. Tabi ön sorular güzel, bizim zihnimizi de açan, fakat Türkiye bir karar verdi. Türk milleti, siyaset kurumu ve hepimiz sabırla bunun yapısına, ilk uygulamalarına ve süreçlere odaklanmak zorundayız. Sabır ön yargılı tenkitlerden daha önemli. … Şimdi şöyle söyleyeyim. Burada partiler de dönüşecek. İki partili bir yapı. Bir Amerikan parti sistemi mi, bir Avrupa parti sistemi mi olacak? O zaman içerisinde ortaya çıkacak. Bir defa daraltılmış bölgelere geçiş durumunda, artık milletvekilinin öne geçtiği bir sistem olur. Parlamento ile yürütme organı arasındaki bağ, sert kuvvetler ayrılığı teoremi içerisinde rasyonelleştirilmiştir. Eski bağımlılık yok. Bu arada başkanlık sisteminde en büyük öngörülerden birisi başkanın başka partiden parlamentonun başka partiden olması. Bunları bize öğretecek. Süreç en büyük öğretmenimizdir dediğimiz zaman bu. Evvela kavgacı, kutupçu bir siyaset mi olacak yoksa konsensusa dayalı uzlaşmacı bir siyaset mi olacak? Bu sistemin uzlaşma kültürümüzü ki kendi, bize, hayli yabancı olan bir kültür, geliştireceği ve uzlaşma kapasitemizi derinleştireceği öngörüsündeyim. … Süreçleri tahminle okumak var, yaşayarak okumak var. Şimdi, başkanlık sistemini seçtiğimize göre süreçleri beklemek en doğrusudur. Yoksa spesifiktir. Şu zararı doğar spesifiktir, şu yararı doğar spesifiktir. Kararı verdik, trene bindik, uçağa bindik, otobüse bindik gidiyoruz. Kış mevsiminde gidersek tekerlek kayabilir, önlemimiz olacak, buna göre çalışacağız. Süreç öğretmendir deyince her şeyi öngöreceğiz. Öngörmediğimiz şeyler çıktığı zaman da aklımızda tedbir alacağız. Çok önemli bu. Onun için diyoruz "Türk tipi başkanlık sistemi" diyoruz. O adlandırma bana ait. Benim makalemde göreceksiniz. İlk makale zannediyorum beş altı sene evvel yayımlanmış bir makale. 2013 te, Türk tipi başkanlık sistemi, bilimde de o atıf görüyor. …

Şimdi tabi bu sistemin önemli sorunları var. Daha uyumlaştırılması gereken sorunları var. Mesela şu anda parlamento nasıl olmalı? Çok önemli. Mesela iç tüzük kurgusu nasıl olmalı? Bunu tartışırsanız sevinirim. Şu anda Türkiye parlamentosu bir usul çıkmazı içerisindedir. Bir üslup ve dil çıkmazı içindedir. Başkanlık sisteminin yasama organı nasıl olmalıdır sorusuna da ağırlık verin. Orada da şunu düşünün, başkanlık sisteminde madem sert kuvvetler ayrılığı var yasama organı daha çok kural koyma organı ve belli ölçülerde de denetim organı check balance ayrıca. Denge denetim organı. Burada bir defa şu paradigma benimsenmeli bana göre, daha tartışmadık, parti içinde tartışmadı, siyaset tartışmadı. Yasalar komisyonlarda kurgulanır, uzunca müzakere edilir, tartışılır, kurallaştırılır. Genel kurulda sadece siyasal müzakere yapılır. Ve bence madde müzakerelerine gerek yok. Yani komisyonlarda çok uzunca tartışılmalı, bir partiler konsensusu ortaya çıkmalı. Genel kurulda da iki saat, üç saat, dört saat bir parti konuşabilir. Genel üzerine müzakere edilmeli. Çok netameli konular varsa onlar konu müzakeresi olmalı. Ondan sonra bölüm oylamaları ile çıkarılmalı diyorum. Çin işkencesi kardeşim. Şu anda bir madde diyelim ki bazen bir günü alıyor, bazen üç saati alıyor, bir maddenin müzakeresi. Dünyada hiç bir böyle bir müzakere sistemi yok. Yasama organı nasıl olmalı? Bu önemli. İki, parlamentonun araştırma süresi nasıl olmalı, kütüphane var, şimdi yok. Amerikan parlamentosuna bakın, kongreye bakın. Müthiş kütüphaneleri var ve orada bakanlar aynen tasarı filan yok başkanlık sisteminde. Biz de olduğu gibi bu sadece bütçe kanunu bakımından bir istisna var. Parlamentonun müthiş şekilde donatılması lazım. Kural koyma verilerinin, bilim temeli, tecrübe temeli, mukayeseli akıl temeli oluşturulmalı. Parlamento kütüphanesinin bir araştırma servisine dönüştürülmesi lazım. Kongrenin model alınması lazım. Burada kongre araştırmaları Amerikan sisteminde çok önemli. Ama bu doğaldır. Bu bence geçiş süreci, bir iki dönemi de kapsayabilir. 5 yıl falan filan değil. İki dönemi de kapsayabilir. Kolay değil bu ama semerelerini gördükçe millet lezzetini tadacak."

İ.F.A. : "Hükümetin yürütme organının, yani cumhurbaşkanının TBMM'ye kanun tasarısı verme yetkisi tamamen ortadan kaldırılıyor. Buna göre kanunları

sadece meclis yapacak, yasama yapacak, milletvekilleri tarafından verilen kanun tekliflerinin yasalaşması suretiyle olacak. Yürütme ile yasama arasında daha sert bir ayrımın olduğunu burada görüyoruz. Başka söylenen bir konu da, sayın cumhurbaşkanına verilen kararname yetkisinin, ülkeyi tek adam yönetimine götürebileceği endişesi. Burada da aslında çok endişe edilecek bir durum yok. Neden? Sistem kendi içerisinde oluşturduğu denge ve denetim mekanizması yolu ile de aslında bunun önlemlerini almış. Bunlardan birincisi, cumhurbaşkanına verilen kararname çıkarma yetkisi, sadece yürütme ile ilgili alanlarla sınırlı. Yok, yasamayı eline geçirecek, yargıyı da eline geçirecek, istediği gibi atayacak. Öyle bir şey yok. Bu kararname yetkisi sadece yürütme ile ilgili alanlarda. O da doğaldır. Bugün nasıl bakanlar kurulu kendi alanı ile ilgili olarak, ekonomi ile ilgili, tarım ile ilgili, yol, köprü, inşaat yapımı ile ilgili işleri yapıyorsa ve bu yetki şu anda bir bakanda, hatta yer yer genel müdürlerde ise daha alt düzeyde ise, sayın cumhurbaşkanının yeni hükümet sisteminde yapacağı, kararname yetkisi ile yapacağı, kararname yetkisi ile yapacağı işler de, yürütme ile ilgili alanlarla sınırlı. İkincisi, bu kararname yetkisi kanun gücünde olan bir yetki değil. Yani bu ne demek? Şu demek, orada meclisin denetimi devreye giriyor, denge ve denetim dediğimiz şey bu. Eğer TBMM aynı konuda bir kanun yaparsa, Cumhurbaşkanının çıkardığı kararnamenin bir hükmü olmayacak, yani kararname her zaman o bizim normal hiyerarşisi içerisinde de kanunun altında olacak. Kanunu gücünde bir kararname de değil. Bu yeni bir kavram, cumhurbaşkanlığı kararnamesi. Sadece olağanüstü hal ile ilgili olarak yapacağı düzenlemelerde kanun gücünde olacak ama onun da bir ay içerisinde TBMM gelip kabul edilmesi gerekiyor, yanlış söylemiş olabilirim, 3 ay içerisinde gelip yasalaşmazsa o da otomatik olarak yürürlükten kalkmış oluyor. Dolayısıyla, bir de tabi bu Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasa yargısının denetimine tabi olduğunu ifade etmemiz lazım. O sebeple burada karşılıklı bir denge ve denetleme mekanizması var. Yani isteyen istediği gibi hareket edemeyecek. Yine mevcutta, örneğin Cumhurbaşkanının TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar verme yetkisi var anayasada. Belli şeyleri var şu hallerde, şu hallerde diye ama sonuçta bir yetki var. Nitekim 2015 seçimlerine de bu yetki kullanılarak gitti Türkiye. Şimdi bu defa bu yetkiyi

karşılıkla hale getirdik yeni sistemde yani cumhurbaşkanının böyle bir yetkisi var ama bu yetkiyi kullandığında parlamento seçimleri de hepsi beraber yenilenecek. Ama aynı yetki parlamento da var, o da gerek gördüğü durumlarda bu seçimlerin yenilenmesine karar verebilecek. Tabi bunların olabilmesi sadece sistemi işletebilmek, sistemin tıkanmaması, zaman içerisinde ne olacağı belli olmaz. Sisteme kendi dinamikleri içerisinde bir çıkış mekanizmaları koymak için bunlar getirilmiş. Yoksa bunlar durup dururken, bir seçim oldu, ben parlamentoyu beğenmedim, bu benim partimden değil, hadi ben bir seçim kararı alayım deme şansı yok. Neden? Çünkü o zaman kendi görev süresi de bitmiş olacak. Yeni seçilen bir cumhurbaşkanı bu niçin yapsın? Aynı şekilde parlamento için de aynı durum söz konusu. Bunlar bazıları tarafından, yazan çizenler tarafından basite alınarak, seçim oldu, ertesi gün fesih edelim yeniden seçime gidelim filan olmaz. Bunlar çok nadir kullanılan yetkiler olur. Dolayısıyla sorunuza geldiğimiz zaman evet parlamenter sistemin birtakım sıkıntıları vardı, hala var. Bunları bertaraf etmek, ortadan kaldırmak amacıyla yeni hükümet sistemi ile yeni uygulamalar getirildi. Tek adam, diktatörlüğe gider gibi, söylemlerin de sistemin kendi içerisindeki bu denge denetim mekanizmaları suretiyle gerçeklerden uzak bir söylem olduğunu da rahatlıkla ifade edebiliriz. Kuşkusuz sistem seçimlerden sonra uygulanacak. Anayasanın geçici 21.maddesine göre 3 Kasım 2019 da birlikte yapılacak olan seçimlerde yürürlüğe gireceği bütünüyle ifade ediliyordu. Ama orada bir hükümde eğer seçimler erkene alınırsa, parlamento seçimleri o takdirde yine cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birlikte yapılması ve yeni hükümet sisteminin de bu seçimlerin akabinde devreye girmesi hükmü vardı. Şu anda bunu yaşıyoruz. 24 Haziranda yapılacak olan hem Cumhurbaşkanı hem milletvekili seçimleri sonrasında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin de bütünüyle devreye gireceğini söyleyebiliriz. Bu haliyle baktığınız zaman da yeni hükümet sisteminin bu ifade edilen sıkıntıları içermediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Kuşkusuz ilk defa uygulanacak. İlk defa uygulanacağı için, uygulamadan kaynaklanan, belki bazı sıkıntılar yaşanabilir. Bunlar aşılacaktır. Uyum yasaları çıkartılacak yine anayasa gereği. Seçime giderken zorunlu olanlar yapıldı ama devamında yapılacak çok şey var. Devletin bütün kurumları ile bütün kuralları

ile yeni sisteme entegre edilmesi gerekiyor. Önümüzde bizi bekleyen yani parlamentoyu bekleyen en önemli görev de bu diyebiliriz. … Bu uyum düzenlemelerinin belli başları da seçim kanunları olacak, siyasal partiler kanunu olacak ve devlet ve yönetim sistemi, yani Türk idari yapısında da birtakım değişiklikler olacak. Kuşkusuz burada bunlar yapılırken demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi, temel evrensel değerlere sahip çıkarak, kendi devlet geleneğimizi, köklü devlet geleneğimizi çağdaş gelişmelerle de buluşturarak, bir sentez yapabilmemiz lazım. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi aslında bütün bunların yapılabilmesine de bir fırsat ve imkân sunmaktadır. Bu açıdan çok değerlidir. O noktada parti içi demokrasi vesaire bütün bunlar siyasal partiler kanunlarının ve seçim kanunlarının, işte hep söylüyoruz ya darbe döneminden kalma kanunlar gibi, bütün buradaki düzenlemeler yapılırken de bunlara dikkat edilerek yapılacaktır. Demokrasinin güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğünün hâkim kılınması anlamında bu düzenlemelere öncelik verilecektir. Bu çerçevede baktığınız zaman kuşkusuz bu anlamda da bir avantaj getirecektir bu konuda. … Bizim Türk milleti olarak bir medeniyet tasavvurumuz var. Mazlum milletlere yol gösterme, örnek olma, misyonumuz var. Kendi tarihimizden, köklerimizden aldığımız onların bizlere yüklediği sorumluluklar var. Onların bize yüklediği sorumluluklar var, bunları yok sayamayız. Bunlardan vazgeçemeyiz. Biz vazgeçsek de tarih bundan zaten vazgeçmez. O sebeple de bizim bu yeni sistemle beraber aynı zamanda bu tür işlevlerimizi, hedeflerimizi de gerçekleştirmiş olacağız. Bunu sağlayacak olan sistem bu sistemdir. Bu bizim işte tarihi köklerimize, geleneklerimize, devlet geleneklerimize uygun olan bir sistemdir, bu yönüyle baktığımız zaman. Dolayısıyla bunun güçlü bir yasama, niye yasamanın güçlü olmasından bahsediyoruz, çünkü yürütmeyi denetleyecek. Yürütmenin daha iyi Türkiye'yi yönetmesi için kendi yürütmenin ihtiyaç duyduğu belki ya da parlamentonun kendi gerekli gördüğü düzenlemeleri yapacak, yasaları çıkartacak ve hükümete diyecek ki bunları uygula. Mesela belli konularda hükümetin yaptığı yanlış işler olursa, o yanlış ben şunu yapıyorum, bunu uygulayacaksın diyecek. Bütün bu mekanizma sağlıklı işlediği takdirde Türkiye'yi büyütecek, güçlendirecek. Şunu uygulamadan bilemeyiz. Bazı şeyler çıkabilir mi? Uygulamadan

kaynaklanan sıkıntılar olabilir belki. Bütün bunları da yaşayarak göreceğiz, ama sistem kendi içerisindeki mekanizmaları içerisinde bu tür arızalar olursa giderebilme kabiliyetine sahip. Dolayısıyla şu anda olumsuz ne olur diye sorduğumuzda, ne olur diye sorduğunuzda ona diyebilecek bir şeyimiz yok. İşte sisteme karşı olanların savları üzerinden hareketle konuştuk az önce. Böyle bir tek adamlıktan falan bahsederek böyle bir iddiada bulundular. Onu da Cumhurbaşkanına verilen kararname yetkisi çerçevesinde genellikle ve bu parlamentoyu, seçimleri yenilenmesine karar verilmesi gibi iki noktadan hareketle bu eleştiri getiriliyordu ama bunu da konuştuk ikisinin de denetimi var. Kararname yetkisinin sınırları var denetimi var hem yasama hem yargı tarafından. Seçimlerin yenilenmesine karar verme meselesi de tek başına değil karşılıklı olarak yasama ile birlikte yapılabilecek bir şey. Bu yönüyle baktığımız zaman da bu eleştirilerin yersiz olduğu görülüyor. Ama bugünden uygulamaya girmeden hiç aklımıza gelmeyen şeyler olabilir mi? Onu da bilemeyiz."

M.E. : "Şimdi tabi sistemleri kendi içinde tartışmak lazım. Demokrasiyi aslında sadece yazılı kurallar bütünü olarak, yani anayasayı da böyle, görmemek lazım. Eğer böyle görürsek, işe yanlış yerden başlamış oluruz. Mesela İngiltere gibi bazı ülkelerde yazılı anayasa yok. Ama binlerce yıllık gelenekler var. İşte şimdi biz son anayasa değişikliğiyle birlikte parlamentoda milletvekili sayısını 550 den 600 ye çıkardık. İşte bu kadar insan nasıl oturacak diyorlar. İngiltere parlamentosunda da bütün milletvekillerinin oturacağı sandalye yok. Yani olaya biraz farklı yerden bakmak lazım. …MHP'nin aslında yıllardır söylediği bir şey vardır. Güçlü iktidar güçlü millet. Çünkü Türkiye'de de bu özellikle 80'lerin sonunda yaşadığımız 90'ların da aşağı yukarı tamamını kapsayan koalisyon dönemlerinde görüldü ki 12 Eylül öncesinde ki tecrübelerimizde var işte Güneş Motel gibi şimdi parlamentodaki birtakım oyunlarla, bunu 28 Şubatta da yaşadık. Partilerin sayısına müdahale ederek, partilere müdahale ederek tabi içeriden dışarıdan güçlerle, iktidar değiştirmek. Bu oyunları şimdi bunları da bertaraf edecek seçimin dönemi boyunca güvenoyu endişesi yaşamayan vatandaşın seçtiği iktidarın bu manada sıkıntı yaşamasını ortadan

kaldıracak ve bir taraftan da tabi hem seçilmiş iktidarın seçilmiş Cumhurbaşkanının kurduğu hükümetin icraatlarını tam olarak yapabileceği bir seçim dönemi hem de onu denetleyecek güçlü bir parlamentonun oluşması. E şimdi buna itiraz edenler var. İtiraz noktasına baktığımızda itiraz edilen nedir? İtiraz edilen nokta şu efendim işte, örnek gene Tayyip Bey örneğinden çıkarak veya bütün partiler içinde geçerli. Adam Cumhurbaşkanı partisiyle ilişkisi olacak, genel başkan olacak, Cumhurbaşkanı olacak, milletvekili listesini yapacak ama işte bu denge denetim sistemi nasıl çalışacak. En çok tartışılan konulardan bir tanesi bu ama daha ilk seçimi 24 Haziranda yapacağız. Daha şimdiden bütün araştırma şirketleri tartışmaya başladı. Cumhurbaşkanı seçilen kişi acaba parlamentoda tek başına çoğunluğu sağlayabilecek mi sağlayamayacak mı? Demek ki milletin kafasında bir denge denetim sistemi var. Yani sadece, dediğim gibi bunların kâğıtta yazan kısmına bakmamak lazım. Şimdi bu partili Cumhurbaşkanlığı ile ilgili de bazı tartışmalar var ama şunu da gördük Türkiye'de 12 Eylül sonra Özal Cumhurbaşkanı seçildi partisi ile bağı kesildi parti dağıldı. Özal Cumhurbaşkanı olarak kendi kafasında ki, başbakanlıktan sonra ki, projelerini götüremedi. Demirel Cumhurbaşkanı seçildi partisi ile bağı kesildi, götüremedi. Tayyip Bey işte fiilen bağını kesilmedi gibi gözüküyor ama hukuken bağı kesildi. Hukuken bağı kesilince 2014'te Cumhurbaşkanı seçildikten sonra bu anayasa değişikliğine kadar geçen süreç içerisinde gördük ki oda partide hâkimiyetini devam ettiremedi. Çok yani fiili müdahalelerine rağmen devam ettiremedi. O zaman yapılan işleri bu mimar üzerine düşünmek lazım. … Tabi milletin iradesi burada tecelli edecek ve millet burada aynı zarfın içine koysa da 2 ayrı oy pusulası olacak. Birisi Cumhurbaşkanı, birisi Milletvekili. Dolayısıyla da hani biz bunu belediye seçimlerinde de önceden tecrübesi var. İşte Anadolu'daki herhangi bir ilçede küçük bir kasabada belediye başkanı seçimi yapıyorsunuz. Adam A şahsa belediye başkanlığında 1000 tane oy veriyor, ama aynı şahısla beraber seçime giren belediye meclisine 500 tane oy veriyor. Ve öbür partinin belediye meclisi seçimi kazanıyor ve bunun şu anda sanıyorum şu anda fiilen 120 belediyede durum böyle. Yani tam sayıyı bilmiyorum ama o civar da bir belediye de belediye başkanıyla belediye meclisi aynı partiden değil. Yani hani millet bunu

yapamaz işte falan filan gibi hani şeyler yapılıyor. Mesela gene 91 seçiminde biz tercihli sistem kullandık. 91'deki tercihli sistemle de milletvekilliği listelerinde ciddi değişiklikler oldu. Yani bu uygulanamaz falan dediler sonradan ama baktılar ki millet bunu bal gibi uyguluyor ve gerçi devam etmedi ama uygulanabilir. Yani bu seferde milletimiz istediği Cumhurbaşkanını ve istediği parlamentoyu oluşturacak o iradeye bu milletin sahip olduğu kanaatindeyim. … Şimdi MHP'nin aslında 15 Temmuz sonrasında duruşuna baktığınız da ve devam eden duruşuna baktığınız da bu tip karşılaşılabilecek sorunların ortadan kalkması için MHP inisiyatif almış durumda. MHP öncelikle bu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin gündeme gelmesinde bu anayasa değişikliğinin hazırlanmasında hep ciddi inisiyatif almış bir parti. Sonrasında da bu cumhur ittifakı ile devam eden süreçte sayın genel başkanımızın her zaman ifade ettiği "önce ülkem ve milletim sonra partim ve ben" düsturuyla önce bizim bu sistemi bütün kurum ve kurallarıyla işler hale getirilmesi için 2018, 24 Haziranda yapılacak seçimden sonra 5 yılda böyle kişisel şahsi partisel hesapların üstünde önce ülkemizin menfaatlerini gözeten bir tutumla bu sistemin karşılaşabileceği sorunlarında aşmasını sağlayacak bir duruş sergileyerek çünkü hani 15 Temmuzda sergilenen oyuna baktığımızda bunun artık bir seferlik oyun olmadığını bunun arkasında artçılarının da gelebileceğini düşünürsek önce Türkiye'nin karşı karşıya olduğu beka sorununu ortadan kaldırmak, sonra siyaset yapmak lazım. Çünkü beka sorunu varken ne ben siyaset yapabilirim. MHP olarak ne biz siyaset yapabiliriz. Ne siz hocalık yapabilirsiniz, ne öbürü esnaflık yapabilir. Şimdi MHP'nin de esas zaten duruşu bu noktada yani hala öngöremediğimiz sıkıntılar olabilir. Yani bu sistem yukarıdan vahyedilen Cenabı Allah'ın gönderdiği bir sistem değil. Sonuçta bizimde kendi tecrübelerimizle işte bugüne kadar ki birikimlerinde yani sayın genel başkanımızın ve partimizin birikimleriyle beraber düşünmekle beraber tek başımıza yapmadığımızı da yani muhataplarımızla yaptığımızı onu bir zeminde anlaşarak yaptığımızı düşünürsek, uygulamada bugün öngöremediğimiz bazı sorunlar çıkabilir. O sorunları da geçmek üzere zaten bu Cumhur ittifakı kurulmuştur ve bu dönemin sonuna kadar bu sistemin ve Türkiye'nin bekasının tahkim edilmesi sağlandıktan sonra MHP gene bu

manada kendi programına devam edecek. … (Siyasal partiler kanununda düzenleme) İşte dediğim gibi bunu önümüzdeki süreçte bakacağız. Eğer ihtiyaç varsa, bunun üzerinde de çalışacağız. Yani Türkiye'deki bazı şeyleri uygulamaya geçmeden de hani çözmek mümkün olmuyor. Yani biraz illaki bu genetiklerimizde de var. Yörük göçü yolda düzülüyor. Herşeyi tahkim ederek biz önceden yapamıyoruz. …burada tüzükten ziyade demokratik geleneklerin devreye girmesi lazım. Parlamentonun özellikle komisyon kısmını etkin kullanacak bir yapı oluşturmak lazım. Şimdi bazı ülkeler de bakıyorsunuz, şimdi komisyon bu manada şöyle önemli. Her parti komisyonlara adam verirken o alanda birazcık ilgisi alakası uzmanlığı olan insanları veriyor. Yani aslında o işin esas mutfağı ilgili komisyon. Hani genel kurulda işte 600 parlamenter olacak yeni dönemde, 600 parlamenterin içerisinde elbette ki her meslekten insan olacak. Ama siz anayasa komisyonunda nedir işte devleti bilen, biraz sistemi tartışabilen insanları anayasa komisyonuna koyuyorsunuz. İşte plan bütçe komisyonunda ne bilim biraz hesap kitap bilen ve yatırım ufku olan insanları koyuyorsunuz. Ne bilim işte iç işleri komisyonuna biraz o mevzuattan anlayan adam koyuyorsunuz. Sağlıkta biraz sağlıktan anlayan adamı koyuyorsunuz. Şimdi bu komisyonları daha etkin çalıştıracak, burada tabi işte ben güçlüyüm benim dediğim olacaktan ziyade memleketin milletin menfaatini tartışacak aslında bizim geçmiş çok partili dönemdeki meclis tutanaklarına falan baktığımızda 12 Eylüle kadar parlamentonun ortalama olarak haftada 3 gün 4-5 saat falan çalıştığı, bütçe zamanları hariç Yani bu komisyonların daha aktif çalıştığı, komisyonlarda muhalefet partilerinin de katkı vermesine imkân sağlayan bir demokratik yapının var olduğu tutanaklarda var. Biz bunu sonradan 12 Eylül sonrası bir miktar kaybettik. İşte liderler ikna ediliyor önce, liderlerin ikna edildiği metinler kutsal metinler olarak burada işte komisyonda da genel kurulda da değiştirilmiyor vs böyle bir direnç noktaları oluşturuluyor. Şimdi direnç noktaları oluşturulunca mesele çözülemiyor. Hâlbuki bence bunun iç tüzük değişikliği, süre kısıtlaması vs den ziyade birazda demokratik kültürle çözmek lazım."

Ö.S.A. : “Tamamıyla eğer kaybeden biri varsa (parti başkanlığında) kalmamalıdır. Kural bu. Ha benim düşüncem cumhurbaşkanı seçileninde parti başkanlığında kalmamasıdır. Dediğim gibi tamamıyla bir totaliter yapıyı getirme düzenlemesidir bu anayasa düzenlemesi. Son 2016 düzenlemesi. Bunu kısmen de olsa memleketin milletin yararına hiç değilse parti başkanı olmamalıdır cumhurbaşkanı. Seçilmiş olsa dahi. Şimdi zaten devlete hâkimsiniz, birde en büyük partiye hâkimsiniz. O zaman siz isteseniz de istemeseniz de diktatör olursunuz. Bu anlamda o Cumhurbaşkanını denetleyecek tek bir mekanizma parti kalıyor. Partinin başkanı olmamalıdır Cumhurbaşkanı sıradan bir üyesi olmalıdır. … Dünyada bazı milletler adım adım kendilerini belaya doğru sürüklerler. Yani elde olmaz bu. Dünya da pek çok örneği görülmüştür. Pek çok ülke de yani niye biz bunu yapıyoruz bile demezler bazen. Adım adım gideriz. Böyle büyük bir yarış, büyük bir kutuplaşma falan, bundan endişeliyim. Çünkü o iş oraya, biz bunu deneyeceğiz. Öyle görünüyor. Keşke sağduyu aklıselim galip gelse, keşke siyasal partiler bir araya gelse. Mesela şimdi %51 sorunu var. Şimdi %51’i alan geri kalanı mahvedecek. Böyle bir tablo var. Çünkü 15 yıldır bu iktidarın çeşitli baskıları altında zulüm gördüğünü düşünen milyonlar var. Onlar bekliyorlar böyle sessiz çoğunluk halinde. Öte yandan iktidarı sürdürme durumunda olan bir %50 var. Onlarda da benzer korku var. Acaba kaybedersek ne olur korkusu. Yani kazanırsak nereye gideriz korkusu. Şimdi bu ciddi bir şeydir yani. Sorgulanması gereken bir tablo. Bundan endişeliyim bak. Bu beni çok endişeye sevk ediyor ama beni asıl endişeye sevk eden şey şu. Cumhurbaşkanı biri oldu. CHP’li oldu diyelim. Şimdi şu anda şöyle bir tablo görüyoruz. Toplumda farklı düşünceler olması doğaldır. O toplumun gelişmesi açısından ama tekbir düşünce, tek düşünce dayatması çok tehlikelidir. Bunun en büyük tehlikesi de tabandan gelen bir hareketi kontrol edecek mekanizma kalmaz. Eğer bu ülke de CHP, AKP, MHP aynı şeyi düşünürse ki bunlar öncül partilerdir. HDP’yi biraz daha ayrı tutuyorum Şimdi bu takdirde toplumsal muhalefeti, ha durun yapmayın diyecek bir mekanizma kalmadığında serseri mayın gibi olaylar ortaya çıkabilir. Tabandan gelen hareketi kontrol edecek mekanizmanın tek yolu farklı düşüncelerin bu toplumda egemen olmasıdır. Az ya da çok.

Türkiye'de onu görüyorum. Şimdi mesela bir laf ediyoruz. Sen FETÖ ağzıyla konuşuyorsun. Bir laf ediyorsun, bu PKK'lı. Sen PKK'sı, PYD'si, FETÖ'sü cartı curtu bir aradasın. Şimdi bu ne oluyor? İster istemez bir de herkes şöyle şey yapıyor, biz yerli milliyiz dediğiniz zaman karşıdaki insanı hedef tahtasına koyuyorsun. Bir laf söylüyor. Bak gördünüz mü bu yerli milli değil. O zaman ne oluyor? O adam bir toplum içerisinde birini gösterdiğiniz zaman ne oluyor bana diye kafasını öne eğer. Şimdi bu tip bir yapı bir süre sonra insanları sessizleştirir, ses çıkmaz. Tek tip yayın, medya ses çıkmaz. A Haber 1, A Haber 2, A Haber 3, A Haber 4. Şimdi bu takdirde, sosyal medya kontrolü bu takdirde insanların düşünceleri kafada birikmeye başlar. Geziyi hiç kimse unutmasın. Hiç kimse orada sonrasını demiyorum başlangıçta birdenbire her şey oldu. İlk 3 günden sonra her türlü pislik girdi o hareketin içine ama ilk anda bakın tak diye benim son derece apolitik oğlum bile sokaklara indi. Hiç siyasetle ilgisi olmayan. Bu anlamda söylüyorum. Ben bu yapı oluşur endişem bu. Şöyle bir olay var bunu Saddam'ın ülkesinde sosyal devlet anlayışına önem vererek baskıyla, Esat'ın ülkesinde baskıyla, Putin'in ülkesinde petrol gelirleriyle, silah satışıyla karşılarsınız, toplumsal muhalefeti bir yerde susturursunuz. Çeçenlerin içine adam sokup onları mahvettiğiniz gibi. Ama Türkiye gibi ekonomik sıkıntıları olan, büyük bir genç nüfusa sahip olan, her sene 1 milyonun üzerinde gence iş durumu yaratmak durumunda olan bir ülkede ne petrolünüz var, ne doğal kaynağınız var ne sürdürülebilir geliriniz ve istihdamınız var. Bu çok büyük bir tehlikelere sebep olabilir. … Dediğim gibi, ya % 50- 50 toplum bölünür, ya da toplumun büyük bir çoğunluğu %100 olur ama çoğu sessizdir. Bir kenarda bekler. Yani buna sebebiyet vermemek lazım. Yani şeyden korkmamak lazım. Parlamentonun çeşitlenmesinden korkmamak lazım. Biz bunu gördük. Yani diyelim ki Kürt meselesini bu memleket 84'ten bu yana 35 sene oldu 34 sene oldu. Çözemiyoruz, çeşitli yöntemler deniyor vs vs. kimi zaman biraz daha baskıcı, kimi zaman güvenlik tedbirleri daha önde oluyor, kimi zaman işte o İmralı görüşmeleri. Dolmabahçe mutabakatları falan oluyor. Şimdi çözülmüyor. Çözüm yolu yine parlamento aslında özünde orası yani. Toplum mesela ben şunu isterim %1'lik partilerde mecliste temsil edilebilsinler isterim. Eninde sonunda hükümetler kurulur. Yani siz

hatırlamazsınız MC dönemlerini 1970'li yıllarını. CHP'nin 11 milletvekilini bakan yapması v.s. Türkiye o günleri aşarak geldi yani. Öyle ya da böyle geldi. Ha şey sorunu çözer. Ama nasıl diyeyim Türkiye'ye tek başına sahip olmak için %50'sinin oyunu almak gerekiyor ve Türkiye'ye sahip oluyorsunuz. Bütün ülke sizin oluyor. Şimdi bunun sağlıklı olacağını söylemek mümkün değil. Koalisyon öyle ya da böyle oldu Türkiye'de. Üçlü koalisyon oldu. Hayatta hiç düşünemeyeceğimiz DSP ile MHP, Devlet Bahçeli ile rahmetli Bülent Ecevit bir arada hükümet kurdular. Yani sakıncaları var mıdır? Vardır. Ama çok ideal zaten dünya da böyle bir yönetim biçimi yok şu anda. Hepsinin kendine özgü birtakım hataları var. İtalya'da 20-30 parti birleşiyor koalisyon kuruyor. Avrupa'da hemen hemen tek partili hiçbir şey yok. Yani doğru dürüst ülke yok. Bu anlamda bakacak olursak ben koalisyonun daha yararlı olduğunu düşünüyorum. … Parlamenter sistemde şöyle ya da böyle kabul edelim. Aynı partinin iki mensubu olan Abdullah Gül ile Recep Tayyip Erdoğan arasında cumhurbaşkanlığı seçiminde tartışma çıkıyordu. Şey, bakanlar kurulunu oluşturma da. Bakın aynı partide aynı davanın insanı. Partinin 4 kurucusundan ikisi. Biri başbakan, biri cumhurbaşkanı. Yani böyle bir mekanizma vardı. Güzel bir şeydi. Yani diyorlardı Ahmet ben onu istemem. Onu Bakan olarak. Mesela Ahmet Necdet Sezer zamanında Tayyip Erdoğan ile ikisi arasında bayağı ciddi tartışmalar oldu. Onu şimdi tamamıyla atıyorsunuz. Bir kişinin elinde İstediği kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı, istediği kadar bakan onun istediği kadar süreli görev yapacaklar. Şimdi bunu çok şey bulmuyorum. Yani güçler ayrılığı ilkesini tamamen işler hale getirmek lazım. Yani cumhurbaşkanı bu tip sistemde mesela geçmiş HSK'yıda efendim Cumhurbaşkanı atıyordu diyorlar. Doğru atıyordu ama sembolikti görevi. Yani diyelim ki Ahmet Necdet Sezer örnek olarak onu vereyim. 4 tane Yargıtay, 3 tane Danıştay üyesini doğrudan atıyor şey olarak HSYK'ya. Pardon 3 tane Yargıtay 2 tane Danıştay, Bakan ve müsteşar. 7 kişi. Şimdi bu 7 kişinin 5'ini CB atıyor ama bu Cumhurbaşkanı'nın şu anki yani yeni sistemdeki gibi hiçbir yetkisi yok. Yani cumhurbaşkanı ne yapıyordu, atıyordu çekiliyordu kenara. Mesela şunu düşünelim Ahmet Necdet Sezer'in atadığı kişiler Ahmet Necdet Sezer ile siyasal anlamda tam tamına zıt olan Haşim Kılıç'ı anayasa mahkemesi başkanı

seçti. Keza Ahmet Necdet Sezer'in atadığı kişiler siyaseten çok farklı kulvarda olduğu Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kapatılmaması yönünde oy verdi. Şimdi böyle bir mekanizma varken, şimdi bu tamamıyla gidiyor. Niye gidiyor. Çünkü Cumhurbaşkanının yetkisi var, sembolik değil artık Cumhurbaşkanı. Cumhurbaşkanı ülke demek. Ben bu anlamda üzerinde hassasiyetle duruyorum. … Efendim 2 dönemle sınırlı. 2 dönemle falan yok. Çoğu ülkelerdeki örnekleri görüyoruz. Ben diyorum ki ola ki o zaman bu yasal düzenleme olur ya hep söylerim. Derim ki arkadaş bak CB seçimi Azerbaycan'da var, Rusya'da var, Suriye'de var, Mısır'da var, Irak'ta var, Türkmenistan'da var, Bunlarda Allah'ınız aşkına bir tane kaybeden var mı CB seçimini? Bir kez? Efendim 2 dönemle sınırlıyoruz. Oda değil. Putin Medvedev örneği. İstedikleri zaman yer değiştiriyorlar. Bir dönem sonra tekrar devam ediyor. Şimdi bu dünyada bunu yaptığınız zaman YSK sizde bütün mekanizma sizde. Mesela Rusya'da %76 oran. Ama ben garip bir şekilde incelemem de şunu gördüm. %98.26'lık bir oran yakaladı. Dünyada bu tip ülkelerdeki CB seçim sonucu. Birbirleriyle yarışmışlar. Yani Esad ile diyelim Hüsnü Mübarek hep şey çıkmış. Sisi! Şimdi seçime katılım oranı % 30 Mısır'da. Başımız yani gözümüzün önünde ya. Hem diyoruz ki diktatör bilmem ne darbeci bağırıyoruz çağırıyoruz Mısır için Sisi'ye. Sisi %30 katılımla ile devlet başkanı. Ömür boyu. Artık ne olacak bir şey daha değişir kimdi yahu Türkmenbaşı herhalde demiş birgün yahu arkadaşlar her 5 senede bir beni seçip duruyorsunuz, ya boşu boşuna sandığa gidiyorsunuz, bunu bir hale yola koyalım. Tama demişler bu oylama ömür boyu oldu. Mesela bu tip düzenin sonucu odur. Yani bunu görmek lazım. Ama ne kadar ben anlatırsam anlatayım, ne kadar bizim durumumuzda olan insanlar anlatırsa anlatsın ki benim yerimde AKP'li olsaydı o da anlatırdı bunu. Yani oda muhalefette biri olsaydı oda o zaman nasıl kim bilir yırtınırdı. Ama temelde şu var bazı milletler çekmedikçe görmezler. Bu böyle bir sonuca doğru Türkiye'yi götürüyor ne yazık ki. Yani bu yaşanacak görülecek şu anda bunun örneklerini bizler yaşıyoruz. Muhalefette ki insanlar olarak yaşıyoruz. … Barajı. Yani %0, işte herkes gelsin falan yok. %5'te tutulmalı baraj. Yani belli bir siyasal yapı oluşmalı. Yani bu bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler diyebileceğimiz bir ülke değil Türkiye. Bu anlamda söylüyorum. %5'e

düşürülürse, Şeyde yeniden bir ortaya gelirse iyi olur. … Şimdi Dar bölge sistemi daraltılmış bölge sistemi. Şimdi dar bölge sisteminin en büyük 2 türlü dezavantajı var. Dar bölge sistemini uygulamaya kalktığınız zaman Türkiye'yi bölgesel olarak bayağı bir ayrıştırmış olursunuz. Yani güneydoğudan blok bir şey gelir. İkincisi parası olan seçilir. Dar bölge sisteminin en büyük özelliği odur. Ha bölgesel olarak zaten geliyor diyebilirsiniz. Daraltılmış bölgeyi mesela uygulanabilir daraltılmış bölge. Mesela onarlı bölgeler halinde olabilir. Ya da şöyle yapılabilir. Mesela 10'dan aşağı milletvekili çıkaran yerlerde yine orası tek bir bölge olabilir. Ama diyelim bir İstanbul 89 Milletvekili var. Mesela 9 bölgeye ayrılabilinir yani bu olabilir. Ama bunu dezavantajı şudur küçük partiler ordan zor seçilir. Adam gönderirler o zaman Ama o düşünülebilir. Bence baraj %5'e düşürülmeli. Şey bizim milletimizin ferasetine ben her zaman inanırım. Tabi çok istemezdik 7 Haziranda şey oldu koalisyon olmalıydı. Çok büyük bir tarihi fırsatı kaçırdı Türkiye o zaman. … Çok etkisiz görüyorum çok çok etkisiz görüyorum. Yani şöyle düşünelim. Bir CB basit bir örnek vereyim. 400 milletvekili olursa yüce divana gidelim diyor değil mi. Oylama yapılacak yarın. Cumhurbaşkanı da her türlü haltı yemiş. Ne olur 10 tanesini bakan yapar 1 geceliğine hepsinin milletvekilliğini düşürür. Yani öylesine büyük yetkiler var ki. İşte efendim şey seçime gider, parlamento. 241 milletvekili olsun, 360 gerekiyor çünkü yeniden seçim için ve gene gidemez. Yani şu anlamda söylüyorum. Buna çok kafa yorup hesapladığım için. 241 milletvekilimiz olsun yeter yani. Parlamentonun hiçbir değeri olmaz. … (16 Nisan Referandumu) Belli şeylere indirgendi iş işte slogan, algı vs işte. Yani ege tabiriyle kaydırı guppak cemilem oldu. Şimdi orada dediğim gibi bazen öyle bir şey vardır ki sağduyu yok olur. Hep söylersiniz haklısınız mesela. Vallaha doğru söylüyorsun, ama biz ne yapalım. Şimdi iktidar partisinin milletvekilleri böyle der. Şimdi şeyinde şöyle bir durumu vardır. Cengizhan'ın sevdiğim bir sözü var. Ben ne zaman saklanacak ve kaçacak yer olmadığını görünce korkuyu yendim diyor yani bazen muhalefet öyle bir noktaya gelir ki ne yapıyorsunuz falan diyecek noktada değil demek ki muhalefet ya da toplumda ki insanlar. Şimdi insanlara uzun uzuna diyeceğinizi anlatamazsınız. Ben şimdi gitsem Fethiye'nin Esen köyüne bir kahvede insanları toplasam. Bu

Cumhurbşkanlığı sistemi aslında şudur falan desem adam bir süre sonra uyur. Yani bu normalde şu var toplumun önder, seçkin kişileri bu konuda kafa yormalı. Ama kafa yormuyorlar. Mesela dokunulmazlık konusu. Dokunulmazlığın kaldırılması iyi mi oldu bence iyi olmadı. Mesela HDP gibi bir partiyi biz siyaseten aynı şeyleri elbette ki düşünmüyorum ama bir sürüsünün şeyi düştü milletvekilliği düştü. Bir kısmı hak etmişte olabilir. Ana normal de şey vardı yani o sistem devam etmeliydi. Şu anda parlamento şimdi birazdan açılacak. 10 kişi var. Muhalefetten 5 kişi, iktidardan 5 kişi bomboş sıralar. Çünkü amacı kalmadı. Parlamento diye şey bitti. Bu anlamda yapılabilecek en doğru şey belli aklıselim insanları toplumu yönlendirmede ya da partiye etki etmede öne çıkmaları. Ama sistem buna izin vermiyor. Ve şöyle bir şey söyledim ben Adalet ve Kalkınma Partili' çok üst düzey bir arkadaşa. Bu sistem sizin için getiriliyor dedim. Siz yararlanasınız diye değil dedim. Size karşı getiriliyor. Ama uyanmıyorsunuz dedim. Şimdi yarın düşünelim yani şeytanın avukatlığımı deriz ne deriz. Basit bir şey. Bu ülke bir CHP'liyi Cumhurbaşkanı yaptı. 300'de milletvekili oldu parlamentoda CHP'den. Akademik dünyanızı bir düşünün bir düşünün bir gün kararname çıkardı. 1. madde bütün rektörlerin görevleri sona ermiştir. 2. Üniversitelerin adı şöyle değiştirilmiştir. 3. Yeni atanan şey göreve başladı rektör, bütün akademik kariyerler sonlandırılmıştır. Yani, bu tamamıyla şeye bağlı bir kişinin kararnamesinin sözüne bağlı. Çıktı Cumhurbaşkanı bir kararname yayınladı. Yargıtay, Danıştay, Anayasa mahkemesi kapatılmıştır. Yani olur mu niye olmasın. Çıktı şeye dedi ki siz bana milli irade demiyor musunuz? Ben %55'inizin oyunu aldım. Milli irade bunu emrediyor. 15 yıllık pisliği nasıl temizleyeceğiz değerli arkadaşlar. Hepinizin çoluğu çocuğu iş bekliyor dediği zaman Ooooo şak şak şak. Ne kadar AKP'li varsa onlar bile CHP'li olur. İkinci gün sakallar kesilir üçüncü gün meyhane de görüntülenir. Bu böyledir yani. Ben bu işin buraya varmasını istemiyorum. Çünkü beni ailem de oldum olası solcu bir aile. Ama benim ailemde oldu olası sağcı olup, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne oy veren insanlar var. Biz aynı evde çoğunlukla büyüdük. Şimdi o insanlarla benim yaşam biçimimde çok az fark var aslında. Onunda memleket hassasiyeti var benimde var. Şimdi biz göz göre göre bu kutuplaşmayı

yaratıyoruz. Buna gerek yok diyorum. Bunun için hassasım. … Başka birisi Cumhurbaşkanı olduğu zaman değişimin alası olacak. Yani dediğim şu anda sarayda kim varsa hiçbiri olmayacak. Ha gelecek kişinin karakteri önemli. Ekip arkadaşları önemli. Diyelim ki ben Cumhurbaşkanı oldum. Benim yanımdaki Ahmet adlı kişi diyecek ki bunlar bize çok eziyet etti vakti zamanında ama biz onlar gibi olmayalım diyecek. Bende olur diyeceğim. Ama Mehmet adlı kişi diyecek ki ya 15 sene anamız ağladı valla. Gel bizde şunların anasını ağlatalım diyecek. Örnek veriyorum. O zaman her şey olağanüstü değişecek. Ama mevcut ikili Cumhurbaşkanı görevine devam ederse, Türkiye şu an da zaten OHAL'i var, adam yetkisi olmadığı halde her şeyi yapıyor zaten Cumhurbaşkanı. Ne oluyor? Diyor ki yakında kanun geliyor. Hâlbuki kanunu bakanlar kurulu getirir, tasarı gelir şu gelir teklif gelir bu gelir. O açıdan tehdit değişmez. … Bizim millette şeyi sever böyle güçlü insan tipinden hoşlanırız. Ne yazık ki böyle bir yapımız vardır. Buda bir politika haline dönüştü. Şimdi bu milletin eti budu belli. Fakir bir halkız biz yani. Gönlü zengin ama maddi olarak çok büyük kaynaklarımız yok hakikaten. Şimdi bu sistem bu sistem baldırı bir sürü çıplak insana şaşaa içinde yaşayan beli bir oligarşik grup yaratır. Bu sistem eninde sonunda o yiyecek ekmeğe bile muhtaç hale gelebilecek insanlar isyan eder. Bunun sonrasında kaos olur. Bu kötü senaryo. En kötü senaryo. Bu bunun yanında bu tip ayrışma ülkede kaosu da beraberinde getirir. Eğer kaos olursa dışarıdan Türkiye için fırsat kollayanlara da koz verir. Benim şeyim şu. Biz bundan dönebiliriz. Biz demokrasi içerisinde bu sorunu halledebiliriz. Bu bir sorun. Burada kibirli olmaya ben böyle yaptım işte bir daha caymam demeye gerek yok. Aklın yolu bir. Türkiye yeniden ama şey yaparak tabi mevcut parlamenter sistem başımızın tacıydı, çok iyiydi demek anlamında söylemiyorum. Dediğim gibi bir sembolik cumhurbaşkanı. … Ben tabi ki benim kanaatim şu. Yeni bir anayasa, ben anayasa partim beni anayasa uzlaşma komisyonuna üye yapmıştı bir zamanlar 2016'daydı. Keşke lav edilmeseydi. Çok benim en çok içerlediğim şey odur. Lav edilmesine ben çok karşıydım. Belki 15 Temmuz olmayacaktı. Bu denli iddia ediyorum. Ben o anayasa uzlaşma komisyonunun üyesiyken şunu gözlemledim. Partimin içindeki büyüklerime de söyledim. Bu barış masası. Dört siyasal partinin eşit

sayıda temsilcisi oradaydı. Mesela Adalet ve Kalkınma Partisi'nden üç tane değerli insan vardı. Cemil Çiçek, Ahmet İyimaya, Abdülhamit Gül. Şimdiki adalet bakanı. Benzer şeyler MHP'de, HDP'de ve bizde. Şimdi bu barış masasıydı bir. İkincisi de başkanlık sisteminin de neden olmaması gerektiğini anlatabileceğimiz yegâne platformdu. Ama bu öyle ya da böyle meclis başkanının tutumu yüzünden lağvoldu. Bitti. Mesela o şuna da yarayacaktı. Aslında 89 maddede anlaşılmıştı. 3 parti MHP, HDP, CHP. Başkanlığı ortadan kaldırdığınız zaman 150'ye yakın madde de anlaşılabilirdi. Bu buraya kadar geldi. Bizden önceki uzlaşma komisyonunun üyeleri sağ olsunlar getirdiler. Çok kolay bir anayasa yapılabilir. Yani bunun üzerine oturulacak tabi ki siyasal partilerin eşit sayıda şeyi. Ama dediğim gibi artık çok geç. Yani herkes seçim sathı mahalline girmiş. Bir avantaj şu. Umarım seçimi erkene almazlar. Bugün görüşmenin o olduğunu düşünüyorum. Devlet Bahçeli ile Binali beyin görüşmesinin. Yerel seçimden sonra tekrar masaya oturulabilinir. Yani Mart'ta yerel seçim yapılır. Yani genel seçim e böyle gitmeyelim arkadaş. Çünkü şöyle bir olay var. Biz İstanbul'u alırsak çok değişir Türkiye. Yani iktidar o zaman şey yapmaya başlar. … Mesela algı ile epey götürebiliyorsun. Bir süre gidiyor. Mesela normalde AKP'nin çekirdek kadrosu üzerine bir çalışma yapılmış. Yani çekirdek kadrosu %4 pardon %7, MHP'nin %4 Merkez sağın %13 şey pardon, CHP'nin %13. Merkez sağın %20 dolaylarında falan. Şimdi gerçek şey bu. Yani yaygara yapanlara bakmamak lazım. Kaypak oy diyebiliriz buna. Yani yüzergezer nereye gideceği belli değil. Şu anda ne oluyor yahu kime oy verelim diyor veriyor. Ama algı bir yere kadar gider. Birde şöyle bir şeydir. Bu tip oylar insanları memnun ettiğiniz sürece vardır. Bu memnuniyet maddi olabilir manevi olabilir. Şimdi iktidar ne yaptı mesela son günlerde. Milliyetçiliği öne aldı. Şovenizmi öne taşıdı. Ama bunun ipuçlarını aylar önce yerli tarihi dizilerle verdi. Ertuğrul'dur, bilmem nedir. Adım adım yani tamamıyla bir sosyal şey, bir toplum mühendisliği çalışması yapıyor Adalet ve Kalkınma Partisi. Yani baştan alıyor. Aylar önceden hissediyoruz biz onu görüyoruz zaten. Ama şimdi geldiği noktada şeyde sıkıştı tabi. Bir ittifakın getirdiğinden çok götürdüğüne bakmak lazım. Kürt oylarını kaçırdı, kaçırdı. Neyle kaçırdı. HDP'nin üzerine gitti insanlar oh olsun dediler. Çok Kürt

vatandaşlar HDP'nin burnunun sürtülmesinden aslında memnun oldu. Ama ifrata kaçtı işin. Hepsini topladı. Bir süre sonra hepsinde akrabalık ilişkisi var, aşiret ilişkisi var. Belediyelere kayyumlar mayyumlar insanlar hoşnut olmadı. Akabinde MHP ile ittifak edildi. O daha bir kaybettirdi. Son Afrin operasyonu ile ben gerekli olup olmadığı konusunda tartışmıyorum. Ama mesela Kürt seçmen açısından AKP için olumsuz oldu. Şimdi ne yapması lazım MHP'yi sırtından atması lazım. Ya hemen seçim yapacak birşeyler yapacak ya da MHP'yi küstürecek. Ama Bahçeli anladığım kadarıyla küsmüyor. Oda işini biliyor. Yani şimdi iş buraya doğru gidiyor. Ama şimdi ne yapmak lazım? Bir orta yolu bulmak lazım. MHP Türkiye'nin önemli bir partisidir. CHP önemli bir partisidir. Merkez sağ önemlidir. Ben AKP'yi bir şey olarak görmüyorum. Yani gelecek açısından o bir Recep Tayyip Erdoğan partisidir aslında. O yoksa bu parti yok. O anlamda söylüyorum. Kalıcı olanlar ise merkez sağ HDP değil, ama Kürt hareketi önemli bir aktördür Türkiye'de artık. %10'un üzerinde her zaman oy alır ve Cumhurbaşkanını Kürt hareketi belirleyecektir. Herkes ona göre hesabını yapsın. Ben kendi partim açısından da söylüyorum. Ama gidip te HDP ile hani dirsek teması sarmaş dolaş o ters teper. Onu AKP'de yapamaz. Ama ne olur? Kürt hareketi sonuçta bir değerlendirme yapar. Son ikiye kaldı. Recep Tayyip Erdoğan ya da Ahmet Yılmaz. Şimdi iş orada düğümlenir."

A.Ü. : "Özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi aslında olmayan bir sistem. Aslında demokratik olmayan bir başkanlık sistemi. Demokratik başkanlık sistemlerinde, sert kuvvetler ayrılığı var. Ama bunu özellikle denge ve denetleme ağlarının, özellikle meclisin çok güçlü olması gerekiyor. Önümüzde 16 Nisan referandumunda geçmiş olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde, maalesef denge ve denetleme ağları kesinlikle yok. Meclisin bütçe hakkı özellikle ortadan kaldırılmış durumda. Meclisin yürütme üzerindeki kontrol mekanizmaları ortadan kalkmış durumda. Sözlü sorgu kalkmış olması bunlara bir örnek olarak verebiliriz. En büyük sorunlarda bu yasama yürütme yargı erklerinin bir birleşmiş olmasından dolayı çeşitli sorunları tabi ki ortaya çıkaracaktır. … Meclisin birçok yetkisini özellikle yasama üzerinde etkisinin olması, milletvekillerinin özellikle partili cumhurbaşkanı olmasından dolayı

cumhurbaşkanının milletvekilleri üzerinde de hem milletvekillerinin belirlenmesi hem de milletvekillerinin işlevselliği üzerinde etkin olmasından dolayı tabi ki bir kişisel iktidara yol açacaktır. Cumhurbaşkanlığı sisteminde, dediğim gibi tek kişi üzerinde toplanan erklerin oluşturduğu sorunlar zaman içerisinde ülkede görünecektir. Zaten demokratik olmayan başkanlık sistemlerinin en fazla eleştirilen noktası kişisel iktidarın ortaya konmuş olması, seçimle artık o kişisel iktidarın seçimle işbaşından uzaklaşmaması gibi bir riski barındırması. Bütün devlet kurumları üzerinde hegemonya kuran bir tek kişi netice itibariyle sistemi kilitler ve demokratik değişim alanlarının da iktidar değişiminde önünü kapar diye düşünüyorum. Zaten hem güney Amerika'da hem de Ortadoğu ülkelerinde bu sistemin darbelere, demokrasi dışı müdahalelere açık olmasının nedenlerden birisi demokratik yollarla bu sistemin bir iktidar değişikliğini gerçekleştirememesi bunun sonucunda da bu tür müdahalelere açık olmasıdır. Bir saltanat, bir diktatörlüğe yol açabilecek bir risk büyük oranda bu sistemde vardır. … Anayasa komisyonu görüşmeleri sırasında iktidar kanadının ve MHP kanadının %10 barajını kaldıracağız gibi söylemleri vardı. Maalesef %10 barajı kalkmadı korunuyor. Bunun yerine ittifak modeli ortaya kondu. Burada parti içi demokrasi parlamenter sistemin veya cumhurbaşkanlığı sisteminin problemi değildir. Bu sorun başlı başına bizim demokrasimizin genel sorunudur. Her iki sisteminde daha iyi işlemesi demokratik anlamda işlemesi için parti içi demokrasinin ortaya konmuş olması, ön seçimle belirlenen milletvekillerinin mecliste yer alarak mecliste de denge ve denetleme ağlarının da ortaya konduğu bir sistemde daha demokratik bir hale getirilebilir. O zaman cumhurbaşkanlığı sisteminde eleştirdiğimiz birçok nokta belki de demokratik bir başkanlık sisteminde bizim tarafımızdan eleştirilemez. … Bu açıdan bürokrasinin yeniden tanzimi değil bürokrasinin kendi işini yapması siyasetinde kendi işini yapması gerekiyor. Vali ve kaymakamları direk belirleyen tek başına bir cumhurbaşkanı birçok noktada bürokrat üst düzey bürokratları atayabilecek bir hükmün burada yer almış olması başlı başına bir parti devletine bir tek kişi devletine, diktatörlüğe yol açabilecek bazı sorunları da ortaya koyabilecektir. … Baştan beri söylediğimiz gibi siyasal istikrar göreceli olması bir tarafa eğer tek bir kişi kendi demokratik

düşünce tarzı eğer demokratik anlamda bir pozitif halde değilse burada başlı başına bir o tek kişinin bütün devlet programları üzerinde etkisini sağlayacaktır ki buda bir negatif bir etkidir. Kuvvetler birliğini yoldan çevirebilecek bir etkisi olabilir. Pozitif açısından ben çok fazla pozitif bir nokta göremiyorum. Ülkenin asıl ihtiyaç olduğu nokta demokratik bir parlamenter sistem. Tam anlamıyla bütün toplum kesimlerinin temsil edildiği, seçimlerin demokratik olduğu, aynı zamanda da parti içi demokrasinin etkin ama parti içi demokrasi dışında da seçmenlerinde milletvekillini direkt olarak belirleyebildiği sıralamayı değiştirebildiği tercihli oy kullanabildiği bir parlamenter sistemi ortaya koyabilmek. Parlamento içerisinden hükümetin çıkıp hükümetin parlamentonun tamamen denetiminde parlamentonun halk adına yapmış olduğu denetim mekanizmalarının, çeşitli denetim yollarının gensoru, soru, yazılı soru, gibi meclis araştırması gibi meclis soruşturması gibi etkin denetim faaliyetlerinin ortaya koyduğu bir sistemin özellikle bize daha uygun olduğunu düşünüyoruz. Zaten kanuni esasiden itibaren de geçmişe baktığımız zaman bu demokratik parlamenter sistemin bizim kültürümüzle siyasal geçmişimizle de yer ettiğini biliyoruz. Bu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ndeki en büyük eleştirilerden birisi bu demokratik kazanımların ortadan kalkacak olması. Geçmişimiz de de tamamen bütün güçleri eline almış olan tek bir kişiyi değil yanında bir heyet, sadrazam veya vezir gibi çeşitli mekanizmaların da biz orada etkin olduğunu görüyoruz. Bunlarında siyasal geçmişimizde son derece önemli bir yer tuttuğunu özellikle ifade etmek isterim. Genel olarak söylediğim gibi demokratik bir başkanlık sistemi getirmiş olsa bile belki bir nebze bazı şeyler daha olumlu konuşulabilirdi. Ama burada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi tamamen ihtiyaçtan kaynaklanan sübjektif, bir tek kişinin egemenliğine yol açabilecek, özellikle uygulamada tek bir kişinin karar alma mekanizmalarında ki tıkanmalardan kaynaklanan bir uygulamadan pratiklerden kaynaklanan bir çözüm aracı olmaktan öteye geçmediğini özellikle belirtmek isterim."

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin geleceğine ilişki algılar genel olarak iki kısımda toplanabilir. Görüşmecilerden bir kısmı sistemin seçim sistemi, seçim barajı, meclisin denetleme mekanizmalarının güçlendirilmesi gibi birtakım

tedbirlerin alınması ile siyasal istikrar, etkinlik ve temsilde adaleti geçmişe nazaran çok daha iyi sağlayabileceğini ifade etmektedirler. Diğer bir kısım görüşmeci ise, muhalefet partilerinin bir kısmının da ileri sürdüğü ve üzerinde mutabık kaldığı üzere sistemin parlamenter modele göre yeniden kurgulanması gerektiğini ifade etmektedirler. Parlamenter sistemin tesis edilmesi gerektiğini ifade edenlerin geçmişte uygulanan parlamenter sistemin birtakım sorunlar taşıdığı hususunda hemfikir oldukları da görülmektedir.

Oltan SUNGURLU Cumhurbaşkanının partisi üzerindeki sahip olduğu yetkiler, kararnameler ve diğer çeşitli enstrümanlarla tek adam olarak iktidarı tesis edeceğini ve bu bağlamda parlamentonun da etkisiz kalacağını ileri sürmektedir. Diğer taraftan Türkiye'de genel itibariyle sağ oyların çok olması nedeniyle solun kendisini çaresiz hissederek farklı yol ve yöntemlere başvurabileceğini ifade etmektedir. Bütün ülkeyi yönetme sorumluluğunun tek bir insanın omuzlarında olmasının da işlerin aksamasına ve sorumluluğu yüklenen şahsın yetersiz kalmasına yol açabileceğini dile getirmiştir. Yeni hükümet sisteminin Recep Tayyip Erdoğan'ın şahsı için bir düzenleme olduğu iddiasındadır. Türkiye'nin başkanlık sisteminin olması gerektiği yapısıyla dahi yönetilmeye uygun olmadığına inandığını eklemiştir. Sabri TEKİR Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin bir yeniden yapılanma sürecini başlatacağını ve bu sürecin yürütme-yasama ilişkilerinde ciddi sorunların ortaya çıkmasına yol açabileceğine dikkat çekmiştir. Yasamanın yürütme organına kriz oluşturabilecek mahiyette müdahalelerde bulunabileceğini ileri sürerek bu durumun erkler arasındaki ilişkilere yönelik çeşitli düzenlemelere kapı aralıyacağını ifade etmiştir. Siyasal partilerin yeni sistemin yürürlüğe girmesiyle birlikte tekrar parlamenter sisteme dönmek gibi bir talebinin olmayacağı kanaatindedir. Ancak yeni sistemde büyük değişiklikler yaşanabileceğinin altını çizerek özellikle denetim fonksiyonuna vurgu yapmıştır. Sadi SOMUNCUOĞLU Türkiye'de uygulanması öngörülen yeni hükümet sisteminin bir başkanlık sistemi hüviyetinde olmadığının altını çizerek, yeni hükümet sisteminin tüm erkleri tek bir kişinin elinde toplaması nedeniyle seçilmiş olsa dahi sistemin demokratik olmaktan çok dikta rejimlere benzediğini ileri sürmektedir. Bu sistemin yürürlüğe girmesiyle yönetilemeyen bir ülke haline dönüşüleceğini iddia etmektedir. Çözümün daraltılmış bölge seçim

sistemi olarak benimsenmesinin yanı sıra vatandaşın tek bir parti listesine mahkûm kalmayacağı bir biçimde tercihli oy mekanizmasının da yer alacağı ıslah edilmiş bir parlamenter sistemin inşa edilmesinde olduğunu düşünmektedir.

Burhan KUZU parlamenter sistemin İngiltere'nin tarihsel birikiminin bir sonucu olması nedeniyle taklidinin başarıya ulaşmasının zor olduğunu belirterek, başkanlık sisteminin aklın bulduğu bir model olması sebebiyle ülkelerin ihtiyaçlarına ve yapısına göre uyarlanabilir bir model olduğuna vurgu yapmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin başkanlık modelinin Türkiye'nin koşullarına uygun olarak dizayn edilmesinin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Yeni hükümet sisteminin Türkiye şartlarına daha uygun bir model olduğunun altını çizmektedir. ABD'de karşılaşılan ama oranın kendi dinamikleriyle atlatılan çeşitli sorunlara, Türkiye'ye uyarlanırken çeşitli özgün çözümler üretildiğini ifade etmektedir. Seçimlerin eş zamanlı yapılması, görev süreleri devam ederken yasama veya yürütme kanadından birinin isteği doğrultusunda her iki erkinde birlikte seçime gitmesi, başkan yardımcısının seçimle belirlenmemesi vb. bunlara örnek olarak verilebilir. Yeni hükümet modelinin işbirliğini teşvik ettiğini ve bu durumun uzlaşma kültürünün gelişmesinde önemli bir rol oynayacağını dile getirmektedir. Hükümet sisteminin siyasal partileri hakim iki partili modele doğru dönüştüreceğini ileri sürmektedir. Diğer taraftan parlamenter sistemde karşılaşıldığı üzere liderlerin uzun yıllar koltuklarını terk etmemesi durumunun değişeceğini, bu hususunda siyasette kan değişimini sağlayarak dinamizmi getireceğini dile getirmektedir. İttifak yasasının temsilde adaletin sağlanmasında olumlu bir katkı sunmasının yanı sıra çeşitli problemlere de yol açabileceğini ifade ederek, gelecekte seçim sistemi ve barajın değişebileceğini ileri sürmektedir. Bu modelin herkesi kucaklayan siyaseti yürütebilen muhalefet veya iktidar bütün partilerin seçilme ihtimalini getirmektedir. Dolayısıyla adaylar ve partiler artık halka daha yakın ve duyarlı olmak zorundadır. Bir başka eleştiri hususu olan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin dar bir çerçevede yürütmeyi etkin kılmak için verilen bir yetki olduğunu ve bu yetkinin hem meclis hem anayasa mahkemesi denetimine açık olduğunu dile getirerek, eleştirilere karşı çıkmaktadır. Yeni hükümet modelinde parlamentonun, parlamenter sistemdeki parlamentodan çok daha güçlü olacağını ve denetleme mekanizmalarının gerçekte bu

sistemle çalışmaya başlayacağını ileri sürmektedir. Yasin AKTAY yeni hükümet sisteminin mıuhalefetin iddia ettiği gibi iktidarın tekelleşmesine yol açmayacağı, aksine parlamentonun daha güçlü olmasını sağlayarak denge ve denetleme mekanizmasının daha iyi işleyeceğini ifade etmektedir. Ülkeler için güçlü liderliğin önemine vurgu yaparak, yeni hükümet modelinin buna imkân tanıdığının altını çizmektedir. Yeni hükümet sistemi ile birlikte yasama süreçlerinin daha verimli ve etkin çalışabilecek ve suiistimallere yol açmayacak biçimde tekrar yeni düzenlemelerle şekillendirilebileceğine dikkat çekmektedir. Ahmet İYİMAYA Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin eleştirilerin sistemin sağlıklı işlemesi açısından önemli olduğunu dile getirmekle birlikte, özellikle kategorik olarak sisteme karşı olanların dillendirdiği bazı eleştirilerin tek parti iktidarlarına karşı geliştirilen eleştirilerle benzer mahiyette olduklarının altını çizmektedir. Yeni hükümet sisteminin diktatör üreteceği eleştirisinin Menderes'e, Özal'a ve tek başına iktidar dönemlerinde başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan'a söylendiğini hatırlatmaktadır. Her kültürde az ya da çok değişime karşı bir direnç görülür ve bu doğaldır. Türkiye'de ise genel itibarıyla kronik olarak yeniliği reddetme eğiliminin var olduğuna işaret etmektedir. Yeni hükümet sisteminin zamanla iki partili bir yapıya dönüşeceğini belirtmiştir. Hükümet sisteminin doğru ve aksaksız bir şekilde sürdürülebilmesi için geniş çaplı anlizlerin ve çalışmaların yürütüldüğüne dikkat çekerek, sistemin tek kişilik yürütme etrafında biçimlenecek olan teşkilatla çok etkili bir yürütme erki inşa edileceğini ifade etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin halk tarafından seçildiğini, dolayısıyla süreçleri bekleyerek zamanla oluşabilecek sorunları uzlaşıyla aşma yoluna gidileceği ve sabredilmesi durumunda sistemin olgunlaşacağını ileri sürmektedir. Yeni hükümet sistemine yönelik yapılacak düzenlemelerden özellikle yasama erkini ilgilendiren hususlara büyük önem atfettiğini ifade etmiştir. Komisyonların etkinleştirilerek, derinlemesine müzakerelerle işlemesini temin edilmesinin gerekliliğini dile getirmektedir. Yasama organına ilişkin düzenlemelerde ABD Kongresinin örnek alınması gerektiği kanaatindedir.

İsmail Faruk AKSU yeni hükümet sistemi ile yasama ve yürütme arasında keskin bir ayrım tesis edildiğini belirterek, değişikliğe muhalif olanların dile getirdiği

gibi Cumhurbaşkanı'nın yasama ve yargı erklerini ele geçireceği iddialarının bir mesnetsiz iddialar olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin hem TBMM hem de anayasa yargısının denetiminde olduğunu vurgulamaktadır. Uygulamakta olunan parlamenter sistemde yer alan Cumhurbaşkanı'nın TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar verme yetkisi, yeni hükümet sisteminde TBMM'ye de verilerek, birlikte seçime gidilmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi parlamenter sistemin birçok nakıs tarafını düzeltecek bir biçimde inşa edildiğine dikkat çekmektedir. Yeni hükümet sisteminin 24 Haziran sonrasında ilk defa uygulanacak olması sebebiyle uygulamadan kaynaklanan bazı sıkıntılar yaşanabileceğini lakin bunların gerekli düzenlemeler ile aşılacağını ifade etmektedir. Anayasa değişikliği gereği birtakım uyum yasalarının çıkarılacağını da dile getirmiştir. Bu uyum düzenlemelerinin belli başlıları, Seçim Kanunları, Siyasal Partiler Kanunu ve Türk idari yapısına ilişkin birtakım düzenlemeler olacaktır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Türkiye Cumhuriyeti devletinin tarih ve geleceğe ilişkin taşıdığı sorumlulukları daha güçlü ve hızlı bir biçimde yerine getirebilmeye imkân tanıyacağına inanmaktadır. Mehmet Erdoğan demokrasiyi sadece yazılı kanunlarla tesis edilemeyeceğine ve demokrasi kültürünün tarihsel dinamikler çerçevesinde içselleştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Cumhurbaşkanının siyasal partisiyle ilişkisinin kesilmesi durumunun geçmişte olumsuz sonuçlara yol açtığını, partisiyle ilişkisinin kesilmemesi durumunda ortaya çıkacağı iddia edilen yasama organına tahakküm kurma halinin yaşanmayacağına inandığını ifade ederek, bu çerçevede yeni hükümet sistemi ile Cumhurbaşkanının siyasal partisi ile ilişiğinin kesilmeyeceğini dile getirmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin prototipi olarak değerlendirilebilecek belediye seçimlerinde de başkan ve meclisin başka partiden seçilmesi veya aynı partiden seçilse bile sistemin başarılı bir şekilde işlemesi durumunun önceden tecrübe edildiğine işaret ederek, sistemin başarılı olacağını ifade etmektedir. Yeni hükümet sisteminin 15 Temmuz ve sonrası süreçte ortaya çıkan beka sorunu ile doğrudan alakalı olduğunu belirtmektedir. Erdoğan da İyimiya gibi meclis komisyonlarının etkin işlemesi gerektiğini düşünmekte ve bu çerçevede yasamaya ilişkin hem zihniyet hem de yasal değişikliğe ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

Ömer Süha ALDAN Cumhurbaşkanının en azından siyasal parti genel başkanlığından ayrılması gerektiğini ifade ederek, siyasal parti genel başkanı olması durumunda sistemin totaliter bir yapıya dönüşebileceğini ileri sürmektedir. Yeni hükümet sisteminin uygulamaya başlamasıyla birlikte sosyal gerilimin çok fazla tırmanacağını düşünmektedir. Bu çerçevede Gezi Parkı eylemlerini hatırlatmaktadır. Bu hükümet sistemi ile ülkenin Suriye ve Rusya vari bir modele dönüşeceğini iddia etmektedir. Tüm bunlar ve açacağına inandığı başka sorunlar nedeniyle demokratik bir parlamenter sistemin inşa edilmesini tek çıkış noktası olarak görmektedir. Hükümet sistemi değişikliğini savunanların parlamenter sistemin eksikliği olarak zikrettikleri Cumhurbaşkanı-Başbakan gerilimleri ve koalisyonları demokratik bir sistemde olması gereken hususlar olarak ifade etmekte ve bunları bir nakıslık olarak görmediğini dile getirmektedir. Seçim barajının tamamen kaldırılması veya %5 olarak belirlenmesi noktasında bir çelişkisinin var olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile parlamentonun hiçbir değerinin ve etkinliğinin kalmayacağına inanmaktadır. 2016 yılında kurulan Anayasa Uzlaşma Komisyonunun devam etmesi ve uzlaşarak yeni bir Anayasa yapması durumunda 15 Temmuz'un dahi yaşanmayabileceğine dikkat çekmiştir. 24 Haziran seçimlerinde (kendisiyle mülakat yapıldığında erken seçim kararı henüz alınmamıştı) kürt seçmenin seçimin kaderini belirleyeceğini, bu çerçevede iktidarın son dönemlerde kürt seçmeni kaçıracak icraatlar yapması sebebiyle muhalefetinde seçimi kazanma şansı olduğunu dile getirmiştir. Özetle Ömer Süha Aldan, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin sosyal bir çatışma ortamı doğuracağına ve bu çatışmanın çok fazla derinleşebileceğine dikkat çekmiş ve tüm bu olumsuzlukların yaşanmaması için parlamenter sistemin yeniden inşa edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Akın ÜSTÜNDAĞ yeni hükümet sisteminin demokratik olmayan bir başkanlık sistemi olduğunu ifade etmiştir. Bu modelde denge denetleme mekanizmasının var olmadığını yasama organın Cumhurbaşkanının kontrolüne gireceğini dile getirerek, sistemin bir kişisel iktidara dönüşeceğini söylemiştir. Yeni hükümet modeline her ne kadar olumsuz baksa da "parti içi demokrasinin ortaya konmuş olması, ön seçimle belirlenen milletvekillerinin mecliste yer alarak mecliste de denge ve denetleme ağlarının da ortaya konduğu bir sistemde daha demokratik bir hale getirilebilir. O zaman cumhurbaşkanlığı sisteminde eleştirdiğimiz birçok nokta belki de demokratik

bir başkanlık sisteminde bizim tarafımızdan eleştirilemez" ifadelerini kullanarak, söz konusu değişikliklerin yapılması durumunda aslında sisteme ilişkin direncin kırılabileceğine işaret etmiştir. Bu ifadeleri dile getirmekle birlikte, ülkenin demokratik parlamenter sistemle düzlüğe çıkacağını ifade etmiştir. Demokratik parlamenter sistemin Türk yönetim tarihinin bir gereği olduğuna da inanmaktadır.

AK Parti 24 Haziran seçimleri için hazırlamış olduğu seçim beyannamesinde yer verdiği gelecek vizyonunda "Yeni hükümet sistemiyle bu vizyonumuzu daha da güçlendirerek, iş dünyamızın, genç girişimcilerimizin, iş kadınlarımızın küresel ölçekte söz sahibi olduğu bir ülkeye dönüştüreceğiz." (AK Parti, 2018: 10) ifadesine yer vererek, hedeflere ulaşma noktasında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne yüklenen stratejik değeri aşikâr etmektedir. AK Parti 24 Haziran seçimleri sonrasını "Yeni dönem güçlü Meclis ve güçlü Hükümet dönemi" olarak görmektedir. Bu çerçevede "Meclisimiz asli işlevi olan yasa yapmaya odaklanacak ve hükümeti daha güçlü bir şekilde millet adına denetleyecektir. Yasa teklifleri artık sadece milletvekilleri tarafından verilecek ve halkımızın beklentileri, kanunlara çok daha fazla yansıyacaktır." (AK Parti, 2018: 16) ifadeleri ile yasam erkinin kuvvetleneceğine vurgu yaparken, "Mecliste yer alan ihtisas komisyonlarının müzakere etme ortamı geliştirilerek, çok daha aktif hale gelmeleri sağlanacak, Meclisimizin kurumsal altyapısı daha da güçlenecektir. Genel kurul daha çok karar alma süreçlerine odaklanacaktır. Meclisin yasama kapasitesinin güçlendirilmesini sağlarken, diğer taraftan hükümeti denetim kapasitesini güçlendireceğiz. Özellikle Komisyon çalışmalarında kaliteli bir yasama süreci için sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımı ve katkısı sağlanacaktır." (AK Parti, 2018: 16) cümleleri ile yasama organını daha fazla nasıl işlevsel kılınacağı kaleme alınmıştır. Güçlü hükümetin kurgusu ise "Yeni sistemle Cumhurbaşkanlığı merkez teşkilatı politika ve strateji geliştirmeye, izleme ve değerlendirmeye yoğunlaşırken, bakanlıklar daha icracı ve fonksiyonel bir yapıda şekillendirilecektir. Bakanlar artık milletvekili olmayacak, dolayısıyla seçim bölgesinden çok kendi asli işlerine yoğunlaşacaklardır." (AK Parti, 2018: 17) cümleleri ile ifade edilmiştir. Seçim beyannamesinde 'Bağımsız ve Tarafsız Yargı' başlığı ile yargı erkine de ayrı bir başlık açıldığı görülmektedir. Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı üzerinde hükümet krizlerinin ve darbelerin olumsuz

rol oynadığına işaret ederek, 15 Temmuz'da yargının bağımsızlığına gölge düşürmediğine vurgu yapılmaktadır. 16 Nisan referandumu ile Anayasal bağlamda yargı erkine ilişkin yapılan düzenlemeler ile yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının sağlanmasına yönelik önemli bir aşamanın daha kaydedildiğinin altı çizilmiştir. Bu çerçevede, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sayesinde yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı tam güvence altında olacaktır. Yargı organlarımız artık sadece yargısal faaliyetlerle uğraşacak, vesayetçi yapı ve anlayışlara alet edilemeyeceklerdir. Yeni sistemde Anayasa yargısı meclisten çıkan kanunları ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri'ni denetlerken, Danıştay ve İdari Mahkemeler ise hükümetin tüm işlemlerini denetleyecektir. Böylece yeni dönemde yargı güvencesi daha da artacaktır." (AK Parti, 2018: 21-22) ifadelerine yer verilmiştir. MHP seçim beyannamesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin inşa edilmesi sürecini tafsilatlı bir biçimde anlattığı görülmektedir. 1982 Anayasasının krizlere yol açtığını ifade etmiş, 367 krizi, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine yönelik Anayasal değişiklik, 2014 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi durumlarının yeni hükümet sistemine yol açan önemli eşikler olduğu belirtildikten sonra, hükümet sistemi değişikliğinde kritik bir rol oynadığını düşündükleri 15 Temmuz başarısız darbe girişimine ayrıca bir başlık açılmıştır. Seçim beyannamesinde yer alan "MHP ve AK Parti arasında varılan uzlaşmayla, sistemdeki sorunların çözümüne yönelik yeni bir hükümet sistemi ortaya çıkarılmış, Türkiye'nin maruz kaldığı risk ve tehditlere karşılık verebilecek 'Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi' inşa edilmiştir." (MHP, 2018: 57) ifadesi ile yeni hükümet sisteminin neden tercih edildiği, "Anayasa değişikliğiyle, Türkiye'nin siyasî, sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümünü kolaylaştıracak, hızlı ve etkin karar alınmasını sağlayacak ve hem ülkemizin bekâsını hem de milletimizin refahını temin edecek Türkiye'ye özgü yeni bir sistem kurulmuştur." (MHP, 2018: 57) cümlesiyle de gelecekte neler beklendiği ifade edilmiştir. CHP ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni "Tek adam rejimi, Gazi Meclis'imizin egemenlik haklarını elinden almaya çalışmakta, kuvvetler ayrılığı ilkesini hiçe sayarak demokrasimizi işlemez hale getirmektedir." (CHP, 2018: 14) ifadesi ile tanımlamaktadır. Daha yeni hükümet sistemi yürürlüğe girmeden "Türkiye, bugün bir parti devletiyle yönetilmekte" (CHP, 2018: 14) olduğu dile getirilerek, Türkiye, bu nedenle bir rejim krizi, bir meşruiyet krizi yaşamakta"

(CHP, 2018: 14) olduğu düşünülmektedir. Beyannamede 15 Temmuz bir darbe girişimi olarak zikredilmekle birlikte 20 Temmuz OHAL ilanı da bir darbe olarak nitelendirilmektedir (CHP, 2018: 34). CHP iktidar olması durumunda birçok olumsuzluğa yol açacağına inandıkları Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni yürürlükten kaldıracaklarını, klasik bir parlamenter sistemi içeren bir anayasa değişikliğini gerçekleştireceklerini vaat etmektedirler (CHP, 2018: 35-37). HDP seçim beyannamesinde "Türkiye bugün, derin bir demokrasi krizi içindedir. Demokrasi krizi, Türkiye halklarını tek bir kalıp içinde eritmek ve her şeyi tekleştirmek isteyen 'Erdoğan rejimi'nin eseridir." (HDP, 2018: 3) ifadelerine yer vererek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne bakışını ortaya koymuştur. Yeni hükümet modeline ilişkin HDP "AKP'nin "tek adam rejimi" güçler ayrılığını, demokrasiyi, hak ve özgürlük arayışını, kadın özgürlüğü ve eşitliğini yok sayan otoriter bir rejimdir. HDP, "tek adam" otoriterliğine açık biçimde karşıdır." (HDP, 2018: 5-7) cümlelerini kurarak, bu hükümet modelinin gelecekte olumsuz sonuçla üreteceğini dile getirmektedir. HDP "Üniter devlet yapısına ve demokratik parlamenter sisteme tezat oluşturmayan, aksine bu sistemi güçlü kılan yerel demokrasi, demokratik yerinden yönetim modelidir." (HDP, 2018: 7) ifadeleriyle iktidar olmaları durumunda parlamenter sistemin yeniden inşa edileceğine işaret etmektedir. HDP bu inşa edeceği parlamenter sistemi beyannamede "yerel demokrasi ile güçlendirilmiş parlamenter sistem" (HDP, 2018: 9) olarak tanımlamaktadır. İYİ Parti seçim beyannamesinde (2018: 6) yer alan "Cumhuriyet ve demokrasi tek kişinin eline bırakılamayak kadar değerlidir, o değeri taşıyacak olan da demokratik parlamenter sistemdir." ifadesi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin otoriterleşmeye yol açacağı düşüncesinde olduğunu dolaylı olarak dile getirmektedir. Beyannamede "İYİ Parti iktidarında; anayasal sistemin parlamenter demokrasi esas ve usullerine göre işlemesini taahüt eder." (İYİ Parti, 2018: 9) cümlesine yer vererek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni terk edeceklerini ifade etmişlerdir. SP seçim beyannamesinde (2018: 8) "Tek adam rejimi kurulmuştur." cümlesine yer vererek millet ittifakının diğer üyeleri gibi yeni hükümet modelini otoriter bir rejim olarak tasvir ettiğini ortaya koymaktadır. SP seçim beyannamesinde (2018: 12) iktidar olmaları halinde "Hukukun üstünlüğü prensibi doğrultusunda kuvvetler ayrılığı

egemen kılınacak" olduğunu belirtmekle birlikte, hangi modeli benimseyeceğine dair bir ibareye yer vermemiştir.

4.2.6. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Geleceğine Yönelik Tespit ve Öngörüler

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin 16 Nisan 2017 tarihi itibariyle yasalaşıp, 2019 yılında uygulamaya gireceği öngörülse de, siyasal partilerin bir kısmı üçüncü bölümde de izah edildiği üzere çeşitli saiklerle erken seçim kararı alarak 24 Haziran 2018 tarihi ile uygulanmaya başlanmış olması sebebiyle bu alanda henüz az sayıda çalışmanın var olması doğal karşılanmaktadır. Yeni hükümet modeline ilişkin az sayıda çalışmanın mevcut olduğu bu alanda tarihi perspektifi ve siyaset aktörlerinin mülahazaları ile farklı bir çalışma hüviyetinde olan bu eserle katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Gerçekleştirilen nitel araştırma çerçevesinde görüşülen siyasilerden ve incelenen seçim beyannamelerinden elde edilen veriler ışığında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni inşa edenler öngörebildikleri problemlere yönelik çözümlerin yer aldığı bir düzenleme yaptıklarını ve bugünden tahmin edilemeyen ileride oluşabilecek sıkıntılarında süreç içerisinde aşılacağını ileri sürdükleri görülürken, değişikliğe karşı olanların kısmen anlaşılabilir ve hak verilebilir eleştirilerde bulunmakla birlikte başkanlık sistemine kategorik olarak karşı oldukları izlenimi elde edinilmiştir. Yeni hükümet sistemine karşı olanların genel itibariyle ileri sürdükleri argümanların Demirel'in Özal'ın başkanlık sistemi taleplerine karşı dile getirdiği donelerle örtüşmektedir. Nitekim Ahmet İyimaya söz konusu eleştirilere ilişkin "tek parti iktidarlarına karşı geliştirilen eleştirilerin ödünç alınarak bu sisteme karşı yürütüldüğünü görür gibiyim. İşte bu diktatör üretir, Türk siyaset jargonunda Türk siyaset retoriğinde yabancısı olduğumuz bir eleştiri değil. Menderes'e bu söylendi, Özal'a bu söylendi, Cumhurbaşkanımız Tayyip Bey'e bu söylendi. Ve bu güçlü iktidarları hazmedemeyen muhalefetin semptomudur." ifadelerini kullanarak muhalefetin değişiklik karşısında kategorik bir duruş sergilediği görüşüne destek vermektedir. Bununla birlikte yeni hükümet sistemine muhalif olanların ileri sürdükleri birtakım argümanlarında temelsiz olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede

özellikle yürütmenin denetlenmesine ilişkin mekanizmaların daha fazla işler hale getirilmesi ve temsilde adaletin sağlanmasına yönelik talepler gösterilebilir.

24 Haziran 2018 seçimleri için siyasal partiler tarafından hazırlanan seçim beyannameleri incelendiğinde SP hariç, Millet İttifakı üyelerinin parlamenter sisteme geri dönmeyi taahhüt ettikleri görülmektedir. Cumhur İttifakı üyelerinin ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni kâmil manada tesis edeceklerini vaat ettikleri de dikkate alındığında bu seçim için yeni hükümet sistemine yönelik ikinci bir oylama olarak da görülmesi mümkündür. Bu çerçevede değerlendirildiğinde 16 Haziran referandumundan daha yüksek bir destek aldığı değerlendirmesi de yapılabilir. Dolayısıyla sisteme ilişkin toplumun siyasetçilerin dile getirdiği gibi bir güvensizlik taşımadıkları ifade edilebilir. Diğer taraftan sandığa giden seçmenlerin bu yöndeki kararı vermesinde birinci bölümde de vurgulandığı üzere Türk Devlet Geleneğine uygun olarak liderin etkilediği sonucu da çıkarılabilir. Zira Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin en önemli aktörü noktasında olan AK Parti ile Recep Tayyip Erdoğan'ın oyları arasında anlamlı bir farkın var olduğu da görülmektedir.

Yeni hükümet sisteminin geleceğine yönelik öngörü ve tespitler yapılırken yasama, yürütme ve yargı erklerini kısa kısa ele almakta fayda görülmektedir. Bu bağlamda muhalefetin hükümet sistemine yönelik ileri sürdüğü en büyük eleştirilerden biri olan yasama organının hüviyeti hususundan başlamak yerinde olacaktır. Araştırmaya katılan değişikliğe muhalif siyasiler ve siyasal partilerin beyannameleri dikkate alındığında yasama ile ilgili genel itibariyle; 1- denetleme mekanizmalarının ortadan kaldırıldığı, 2- Cumhurbaşkanının siyasal parti lideri olması sebebiyle partisi aracılığıyla parlamentoyu etkinsiz hale getireceği, 3- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin yasama fonksiyonunu by-pass edeceği iddiaları ekseninde eleştirilmekte olduğu görülmektedir. Parlamenter sistemde yasamanın yürütmeyi denetleme yetkileri var olmakla birlikte, teknik olarak etkili bir biçimde kullanılabilir değildir. Yeni hükümet sisteminde 1982 Anayasasının öngördüğü denetleme mekanizmalarından sadece 'gensoru'nun var olmadığı görülmektedir. Zira gensoru mekanizması parlamenter sistemin doğası gereği mevcut olan bir denetleme yoludur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yasamanın yürütmeyi denetlemesi hususunda Anayasanın 98.,105. ve 106. maddelerinde düzenlendiği üzere, "meclis

araştırması", "genel görüşme", "meclis soruşturması" ve "yazılı soru" olmak üzere dört temel mekanizma yer almaktadır. Başkanlık sistemlerinde özellikle meclis araştırmalarının oldukça etkin bir biçimde işlediği görülmektedir. Bu denetim mekanizmasının etkin olarak işlemesinin iki nedeni mevcuttur. Birinci nedeni, yürütme erkinden tamamen bağımsız olarak tesis edilen ve yürütme erkini denetleyen bir mekanizma olmasıdır. İkinci neden ise, araştırma komisyonlarının toplantı ve raporlarının açık olmasıdır. ABD'de yasama organı altında tesis edilen araştırma komisyonları yürütmenin icraatlarını ve izlediği politikaları kamuoyu nezdinde sorgulanabilir kılmasının yanı sıra yürütmenin yürürlüğe koyduğu politikalarda değişiklik yapılması yönünde bir baskı aracı işlevi de görebilmektedir. Yeni hükümet sisteminde meclis araştırma komisyonunun etkin bir biçimde işleyebilmesi için bu iki faktörün tesis edilmesi elzemdir. Bu çerçevede açıklık ilkesinin sağlanabilmesi için TBMM İç Tüzük düzenlemesinin bu husus dikkate alınarak yapılması gereklidir (Alkan, 2018: 48-49).

Cumhurbaşkanının siyasal parti genel başkanı olması ile mecliste parti grubunu yönlendirebileceği ve bu çerçevede yasama organını işlevsiz kılabileceği ileri sürülmektedir. Görüşme gerçekleştirilen Mehmet Erdoğan'ın da ifade ettiği gibi, liderin partisi ile ilişiğinin kesilmesi durumunda siyasal partiler büyük sorunlar yaşamaktadır. Diğer taraftan resmi olarak ilişkilerinin kesilmesi durumunda farklı niteliklerdeki bağlarında son bulamaması insanın doğası gereğidir. Ayrıca hem parlamenter hem de başkanlık hükümet sistemlerinin mevcut bulunduğu devletlerde genel itibariyle cumhurbaşkanı veya başkanın siyasal partisiyle ilişiği kesilir kaidesi ile de karşılaşılmamaktadır. Cumhurbaşkanının üyesi olduğu partisinin genel başkanı olmadığı hallerde tekrar bir "çift başlılık krizi" yaşanması ihtimal dâhilinde görülmektedir. Cumhurbaşkanının partisinin genel başkanı olmaması durumu birçok açıdan sorunları beraberinde getirmesinin muhtemeldir. Dolayısıyla böyle bir durumda siyasal istikrar ve yönetilebilirliliğin sağlanamaması da olası görülnektedir (Gülener ve Miş, 2017: 19-21).

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile meclisin yasama faaliyet alanının daraltılacağı ve yetkilerinin gasp edileceği iddiaları ileri sürülmektedir. Özelde bu hususta genelde ise tüm eleştirilerde göz ardı edilen bir husus mevcuttur. Bu husus, parlamenter sistemin amaçları ve yöntemleri ile yeni hükümet sisteminin

değerlendirilmeye çalışılmasıdır. Zira "her sistemin kendi amaçları ve bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik araçları üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir" (Kılıç 2017). Nitekim "Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kurumunun, yürütme organına münhasır/mahfuz bir düzenleme alanı yaratmadığı, asli düzenleme yetkisi ile sınırlı olduğu, yasama organının genel düzenleme yetkisinin korunduğu" ifade edilerek, yasama erkinin kararname aracılığıyla by-pass edilmesinin mümkün olmadığı tüm yönleri ile ortaya konulmaktadır (Ardıçoğlu, 2017). Diğer bir ifade ile Cumhurbaşkanına tanınan kararname çıkarma yetkisi "iddia edildiği gibi sınırsız ve yasama yetkisini ihlal eden bir yetki değildir" (Durgun, 2017: 499).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin tercih edilmesine yol açan süreçte temel hareket noktası parlamenter sistemin uygulamada olduğu zaman boyunca hemen her türlü ihtimallere başvurulmasına rağmen, ülkenin kendine has koşulları ile uyum gösterememesi nedeniyle istikrarsızlık üretmesidir. Ortaya çıkan istikrarsızlık sık sık krizlerin yaşanmasını da beraberinde getirmiş olması, ilgilileri demokratik hukuk devleti idealine en çok yaklaşan modeli kurgulama arayışına itmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi böyle bir arayışın sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu hükümet modeli ile birlikte Türkiye'nin en önemli problemlerinden biri olan yürütme erkindeki iki başlılık sona erdirilmiştir. Her ne kadar Ömer Süha Aldan bir problem doğurduğuna inanmasa da ülkede koalisyon hükümetlerinin yaşanma ihtimalide hem seçmen nezdinde hem de akademik çevrede önemli bir sorun olarak zikredilmektedir. Yeni hükümet modeli ile koalisyon hükümetlerinin yaşanması ihtimalide ortadan kalkmaktadır. Yürütmenin yasama organının içinden çıkmamış olması, yürütme erkinin de yasama erkinin de sadece kendi vazife ve sorumluluklarına odaklanmasını sağlayacaktır (Bilir, 2017). Ayrıca siyasal, hukuki ve cezai sorumluluğa sahip olmaksızın yürütme içerisinde güçlü bir aktör olarak rol oynayan Cumhurbaşkanının yeni hükümet sistemine ilişkin düzenlemelerle halkın seçimiyle gelerek zaten siyasal sorumluluk taşımak durumunda olan yürütme erkinin tek sorumlusunun gerçekleştirdiği tüm işlemlere karşı yargı yolu da açılmıştır (Korucu, 2017). Türkiye'nin sahip olduğu koşullar düşünülerek kurgulanan yeni hükümet modelinin siyasal istikrarı ve etkinliği sağlayacağına inanılmaktadır (Köse, 2017; Çelebi, 2017; Satır, 2017: 507-508). Görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan da değişikliği savunanların bu hükümet modelinin siyasal istikrarı ve etkinliği temin

edeceği görüşündedirler. Bu görüşe katılmayanların bir kısmı da istikrarın göstermelik olacağını ifade ederek, sosyal çatışmalara yol açacağını ileri sürerek gerçek manada istikrarsızlığa yol açacağını iddia etmektedirler. Yani, dolaylı olarak siyasal istikrarın var olabileceğine işaret etmektedirler.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin gerçekleştirilen Anayasa değişikliğinin yargı alanında önemli iki düzenlemesi ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, askeri yargının kaldırılması, ikincisi ise bağımsızlık ilkesinin yanı sıra tarafsızlık ilkesine de yer verilmesidir. Sıkıyönetimin kaldırılması da, Türkiye'de sıkıyönetimin hukuki açıdan örtülü bir askeri rejim getirmesi nedeniyle önemli bir karar olarak görülmektedir. HSK ve Anayasa mahkemesi üyeliklerine atama yapılma yöntemlerine ilişkin düzenleme Cumhurbaşkanının yargıyı kontrol edebileceği eleştirilerine yol açmaktadır. Anayasa değişikliğindeki TBMM'ye üye seçme yetkisi veren ilgili düzenlemenin sayı ve nitelik bakımından Avrupa ülkeleri ile uyumlu olduğu da görülmektedir. TBMM'nin HSK üyelerini seçmesi noktasında aranan yüksek oran sebebiyle eleştiriler bu noktadan gelmemektedir. Ancak hâkim ve savcılara üye seçme hakkının verilmemesi ile Cumhurbaşkanına tanınan doğrudan atama yetkisi birtakım eleştirileri beraberinde getirmektedir. Yeni hükümet sistemi 1982 Anayasasının ilk şekline göre daha demokratik bir görünüm arz etmekle birlikte söz konusu yasal çerçevenin başkanlık sisteminin mantığı doğrultusunda bir çerçeveyi kapsadığı söylenemez. Bu noktada Anayasa mahkemesinin üyelerinin belirlenmesinde TBMM'nin seçeceği kişi sayısı artırılması, yüksek yargıçların TBMM denetimine tabi kılınması, diğer üst düzey yargı atamalarında yasama ve yürütme organlarının dengeli bir biçimde yetkili olmaları ilerleyen süreçte düşünülebilir (Alkan, 2018 89-102; Uzun, 2017).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin yukarıda zikredilenlerinde bir bütün halinde düşünülmesi durumunda, mükemmel bir hükümet sisteminin kurgulandığı iddia edilememekle birlikte uygulanan parlamenter sisteme nazaran daha istikrarlı, etkin ve temsilde adaleti temin edici hüviyette olacağı ileri sürülebilir. Görüşme gerçekleştirilen ve sistem değişikliğini savunan siyasallerin de sistemin mükemmel olduğu iddiasında olmadıkları ama mevcuda nazaran daha başarılı bir hükümet sistemi olacağı kanaatinde oldukları görülmektedir. Karşı çıkanların hareket noktalarını bardağın boş tarafına odaklanmak olarak yorumlamak mümkündür.

Nitekim ileri sürdükleri birçok done uygulanan parlamenter sistemde zaten yaşana gelen hususlar olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Anayasanın işlerliğini sağlayan ve devletin hayati bir uzvu niteliğinde olan hükümet sistemi, gündeme geldiği ülkelerde, toplumun, siyasilerin ve bilim adamlarının başlıca tartışma alanıdır. Nitekim söz konusu tartışmaların yürütüldüğü ve hükümet sistemi değişikliklerinin hayat bulduğu ülkelerde bu tablo ayniyle vaki olmuştur. Özellikle siyasal istikrarsızlığın yoğun bir şekilde yaşandığı dönemlerde, Türkiye'de de dünyadaki örneklere benzer bir biçimde hükümet sistemi tartışmalarının alevlendiği görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin hayata geçmesi ile sonuçlanan sürecin tarih penceresinden incelendiği birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerde de anlatıldığı üzere, hükümet sistemi arayışlarının bir süreklilik arzettiği anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı Devletinin hayatiyetini devam ettirmek için arayışa girdiği dönemlerde Batılılaşma hareketlerinin başladığı ve bu sürece paralel olarak mevcut sorunların aşılmasına çözüm olarak parlamentonun tesis edilmesinin dillendirildiği görülmektedir. Parlamentonun kurulması, padişahın yetkilerinin kısıtlanması, çeşitli fırkaların ortaya çıkması yeni bir hükümet modelini doğurmuştur. Söz konusu oluşumlar Osmanlı'nın yıkılmasına mani olamamış, kahramanca yürütülen mücadeleler sonucunda yeni bir devletin doğmasıyla bu birikim miras olarak devralınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşamasında da, hükümet sistemi tartışmalarının var olduğu ve bu çerçevede başkanlık sistemi ve parlamenter sistemin gündeme geldiği bilinmektedir. 1950 yılına kadar süren tek parti iktidarında ve 1950-1960 arası hâkim iki partili siyasal hayatın tesisi sürecinde bu tartışmalara ara verilmiştir. Bunda, çok partili parlamenter demokrasinin kurumsallaşması sürecinin başlangıç evresinde olmasının etken olduğu değerlendirilmektedir. 1960 Darbesi ile yeni bir anayasa ve yeni bir düzen kurgulamış, söz konusu düzen daha tam yerleşemeden 1971 Darbesi vuku bulmuştur. 1970'ler itibariyle yavaş yavaş hükümet sistemi değişikliği taleplerinin dillendirilmeye başladığı görülmektedir. 1980 Darbesi sonrası yeni kurgulanan hükümet sistemi, öngördüğü hükümet sistemi bağlamında çok fazla tartışılmıştır. 80'li ve 90'lı yıllarda siyasetin iki önemli lideri Özal ve Demirel'in başkanlık sistemi talepleri hükümet sistemi tartışmalarına yeni boyutlar kazandırmış ve siyasetin önemli bir başlığı haline getirmiştir. Öncesinde de

olduğu gibi 2002 tarihine dek koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkardığı krizler hükümet sistemi tartışmalarının temel hareket noktalarından biri olmuştur. 2002 sonrası kurulan AK Parti hükümeti döneminde Cumhurbaşkanı-Başbakan gerilimlerine şahit olunmuş ve yine bu dönem içinde başkanlık sistemi talepleri gündeme getirilmeye başlanmıştır.

Hükümet sistemi tartışmaları için en büyük kırılma noktalarından birini 2007 yılında yaşanan 367 krizi ve Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine ilişkin yapılan ve büyük bir destekle sonuçlanan referandum oluşturmaktadır. Zira bu vakitten sonra hükümet sisteminin mahiyetinde köklü bir değişim yaşandığı akademik mahfillerce sık sık ifade edilmiş ve tartışılmıştır. 2014 yılında halk tarafından doğrudan seçilen ilk Cumhurbaşkanı olarak göreve başlayan Recep Tayyip Erdoğan ile birlikte akademik camianın tasvir ettiği hükümet sistemi ete kemiğe bürünmüştür. Bu tarihten sonra hükümet sistemi tartışmasının halk nezdinde de karşılık bulmaya başladığı görülmektedir. Özellikle 7 Haziran 2015 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda hiçbir partinin tek başına hükümet kurabilecek yeterli sandalye sayısına ulaşamaması ile 13 yıllık bir aradan sonra ülkenin tekrar koalisyon hükümeti ihtimaliyle karşı karşıya kalması hükümet sistemi tartışmalarına halk nezdinde bir aşama daha kaydettirmiştir. Koalisyonun kurulamaması sonucu Cumhurbaşkanı ilk defa meclisi seçime götürme yetkisini kullanmış ve 1 Kasım 2015 tarihinde genel seçimler gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerden iktidar olarak çıkan AK Parti'nin vaatleri içerisinde başkanlık sisteminin benimseneceği ifadesinin yer alması da dikkat çekici bir husus olarak görülmektedir. Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, kendi yerine parti genel başkanı olmasını sağladığı ve Başbakanlık görevini icra eden Ahmet Davutoğlu ile çeşitli krizlerin yaşanmasının da hükümet sistemi değişikliği taleplerine olumlu yaklaşılmasına bir gerekçe olarak kabul gördüğü de unutulmamalıdır. 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi sonrasında hükümet sistemi tartışmaları başka bir boyuta geçmiştir. Bu tarihi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin ortaya çıkmasında en önemli kırılma noktalarından biri olarak görmek mümkündür. Halkın iradesinin canları pahasına her nevi ağır ve hafif silaha ellerinde sadece bayraklarıyla karşı koymak suretiyle tecelli ettiği, tarihte eşi ve benzeri görülmemiş bir vakadır. Bu tarihten kısa bir süre sonra

MHP'nin çağrısı ve AK Parti ile uzlaşması sonucu 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen referandumunda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin anayasa değişikliği kabul edilmiştir.

Birinci bölümde de geniş bir biçimde anlatıldığı üzere, Türk Devlet tarihinde yönetim uygulamaları ve düşünsel yapıdan süreç içerisinde arınarak günümüze kadar ulaşan öz geleneğin bir yansıması olan Türk toplumunun bilinçaltında genel itibariyle güçlü bir lider algısı bulunmaktadır. Türk toplumunun özellikle güçlü liderler döneminde refah elde etmesi de söz konusu algıyı güçlendirmekte ve toplumu zor koşullardan güçlü bir lider ile çıkabileceği yargısına ulaştırmaktadır. Yukarıda da kısaca özetlendiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim tarihinde yaşanan hükümet sistemi tartışmaları da bize bunu göstermektedir. Toplumun güçlü lidere karşı beslediği bu inancın, Türk Devlet geleneğinin temel hareket noktalarından birini teşkil eden ve devleti reform arayışına yönelten unsur olan, yüzyıllardır zaman zaman somutlaşan beka kaygısının 15 Temmuz süreci ile tekrar güçlü bir biçimde gündeme gelerek hükümet sistemi değişikliğine yönelttiği görülmektedir.

Fransa'da parlamenter sistemin doğurduğu istikrarsız hükümetlere ve yönetim krizlerine bir son verebilmek için De Gaulle'ün liderliği ve insiyatifiyle hükümet sistemi değişikliğine gitmiş olması, krizlerin ve liderlerin hükümet sistemi değişikliklerinde ne denli önemli ve kurucu bir rol oynadığını göstermek açısından iyi bir örnektir. De Gaulle ve takipçileri oldukça bölünmüş siyasal yapının ve Fransız Anayasacılık Hareketinin zengin tecrübesinin rehberliğinde, o zamana kadarki anayasalardan veya kurumlardan hiçbirini kopyalamadan, yeni ve özgün bir anayasa ve kurumlar inşa etmişlerdir. 15 Temmuz sonrası Recep Tayyip Erdoğan ve ekibinin Cumhuraşkanlığı Hükümet Sistemi'ni inşa etmelerinin Fransa'daki hükümet sistemi değişikliği ile birtakım benzerlikler taşıdığı da ileri sürülebilir. Zira 16 Nisan referandumu ile yürürlüğe konulan sistem tıpkı yarı başkanlık sistemi gibi kendine has birtakım özellikleri ilk defa bünyesinde taşıyarak özgün bir model ortaya çıkarmıştır. De Gaulle'n Fransa'da sistem değişikliğinde oynadığı rolün, Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı sisteminin kabul edilmesinde aldığı inisiyatifle bazı yönleri ile benzeştiği de görülmektedir. Bu noktada yeni hükümet sisteminin

meşruiyet tabanının genişlemesinde Devlet Bahçeli ve MHP'nin üstlendiği rolü de göz ardı etmemek gerekir.

1876'da ilan edilen Kanuni Esasi'den günümüze kadar yapılmış olan anayasalar incelendiğinde, istikrarlı bir hükümet sistemine sahip olunmadığı görülmektedir. Her anayasa değişikliği yeni bir hükümet sistemini öngörmüştür. Yaşanan hükümet sistemi değişiklikleri başta darbeler olmak üzere hep olağanüstü koşullarda ve yollarla hayata geçirilmiştir. İlk Anayasa olarak nitelendirilen Kanun-i Esasi'den beri saf bir parlamenter sistem hiç uygulanamamıştır. Nitekim 2007 yılında yaşanan anayasa değişikliğine kadar uygulandığı ileri sürülen parlamenter sistemler hep, biçimleri farklı olsada, vesayet odaklarının etkisi altında yaşam sürdürmüştür. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Türkiye Cumhuriyeti tarihinin tamamen sivil inisiyatiflerle, bir vesayet odağı müdahalesi olmaksızın gerçekleştirilen ilk hükümet sistemi olması çalışmamız açısından en çok dikkat çekilmek istenen hususlardan biridir. Zira demokrasilerin temel düsturu vesayet odaklarının ortadan kaldırılarak halkın tercihlerinin belirleyici rol oynamasıdır. Dolayısıyla bu sistemin diğer tüm niteliklerinden bağımsız olarak tesis edilişi bağlamında demokratik usuller izlenerek yaşam bulmuş olmasına büyük önem atfedilmektedir. Nitekim tüm gücünü toplumdan alan sivil otoriteler tarafından anayasanın adeta motoru olarak tabir edilebilecek olan ve vesayet odaklarının doğrudan hayatiyetini etkileyen hükümet sistemi değişikliğinin gerçekleştirilebilmiş olması, gelecekte anayasa değişikliklerinin demokratik düzen içerisinde, olağanüstü bir vaka yaşanıyormuş algısı olmaksızın yapılabilmesine yönelik yol açmıştır. Dolayısıyla siyaset kurumunun yıllardır vaat ettiği ancak bir türlü gerçekleştiremediği yeni bir anayasa yapılması hususuna yönelik bir kapı aralamıştır.

Yeni bir anayasa yapma ülküsüyle yola çıkan ilk Anayasa Uzlaşma Komisyonu 2011-2013 yılları arasında çalışmalarını yürütmüş, ancak uzlaşma tesis edilememesi nedeniyle yeni bir anayasa yapılamamıştır. Anayasa yapılamasa da o dönem yürütülen çalışmalar yeni bir anayasa ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi için önemli bir alt yapı oluşturmuştur. Zira komisyon raporlarında görüş bildiren kurumların hükümet sistemi değişikliğine ilişkin değerlendirmelerinde başkanlık sistemine yönelik en büyük eleştirilerden biri sistemin katı olması hususudur. Yeni

hükümet sisteminde, ilgili literatürde de yer aldığı üzere, bu duruma karşı çözüm üretebilecek bazı tedbirlerin yer aldığı görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir kırılma noktası olarak nitelendirilebilecek 15 Temmuz darbe girişimine kadar anayasa değişikliğine ilişkin birtakım girişimler yaşanmakla birlikte bir başarıya ulaşılamadığı görülmektedir. 15 Temmuz sonrası yaşanan süreçte, birinci bölümde de zikredildiği üzere, tarihte hemen her Türk Devleti'nde çeşitli dönemlerde yaşanan beka kaygısının gündeme gelmesiyle birlikte köklü ve keskin çözüm arayışına yönelinmiş ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi halkın oyuna sunulmuştur. Yeni hükümet sisteminin halk tarafından kabul edilerek 2019 yılında uygulamaya geçmesi öngörülmüş ancak erken seçim kararı alan siyasal partilerin dile getirdiği çeşitli olağanüstü durumlar sebep gösterilerek, seçimlerin 24 Haziran 2018'de yapılması kararlaştırılmıştır. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimlerin hükümet sistemine ilişkin bir nevi ikinci referandum hüviyetine büründüğü ileri sürülmüştür. Çünkü seçime katılan bir ittifak genel itibariyle parlamenter sisteme geri dönmeyi vaat ederken, diğer ittifak yeni hükümet modelini demokratik çerçeveye sadık kalarak tesis edeceği sözünü vermiştir. Bu çerçevede seçim sonuçları seçmenlerin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne yönelik duyduğu güveni ve hayata geçirilmesine yönelik isteğini net bir biçimde göstermiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin gerçekleştirilen literatür taramasının yol göstericiliğinde ortaya konan ve çalışmanın "araştırmanın amacı" başlığı altında yer verilen varsayımların geçerliliğini analiz edebilmeye yönelik olarak Mart 2018-Haziran 2018 tarih aralığında "araştırmanın evren ve örneklemi" başlığı altında belirtildiği üzere siyasilerden oluşan 10 katılımcı ile yüz yüze derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra siyasi partilerce 24 Haziran seçimlerine yönelik olarak hazırlanan seçim beyannameleri de incelenmiştir. Görüşmeler ve doküman incelenmesinden elde edilen veriler siyasal istikrar, etkinlik ve temsilde adalet kavramları çerçevesinde analiz edilmiştir.

Görüşmelerden ve seçim beyannameleri üzerinden gerçekleştirilen doküman incelemeleri sonucunda parlamentodaki siyasal parti grupların neredeyse kurumsallaşmış olarak nitelendirilebilecek olan "öteki" algısının hâkim olduğu görülmektedir. Dolayısıyla AK Parti ve MHP'nin sunduğu, savunduğu ve hayata geçirdiği yeni hükümet sistemine CHP, İYİ Parti, HDP ve SP'nin siyasal partilerin

grup teamüllerine uygun olarak kategorik bir karşı duruş sergilediği sonucuna varılmaktadır. Her ne kadar kategorik karşı çıktıkları ileri sürülse de, yeni hükümet modeline muhalif olanların başkanlık sisteminin orjinine bakarak ileri sürdükleri yasamanın yürütmeyi denetleme araçlarının daha etkin hale getirilmesi, temsilde adaletin sağlanmasına yönelik olarak seçim barajının kaldırılması ve seçim sisteminin temsil ilişkisinde adaleti temin etmeye daha uygun bir hale getirilmesi, yargı organına ilişkin yürütme organının sahip olduğu atama yetkilerinde birtakım düzenlemelerin talep edilmesi gibi hususların düşünülmesi gerekmektedir. Bu çerçevede muhalefetin ifade ettiği ve hak verilebilecek birtakım eleştiriler mevcuttur. Muhalefet tarafından yöneltilen eleştirilerin bir kısmına ilişkin birtakım düzenlemelerin yapılması gerektiği fikrine görüşme gerçekleştirilen yeni hükümet sistemi savunucularının da katıldığı görülmektedir. Bu çerçevede değerlendirilen eleştirilere ilişkin birtakım tedbirlerin hayata geçirileceği hem iktidar kanadından görüşmecilerce hem de çalışma çerçevesinde incelenen seçim beyannamelerinde ifade edilmiş olması da bazı eleştirilerin haklılığına delil teşkil etmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, eğer hayata geçirilme süreci iyi işletilebilirse çok büyük bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Nitekim 15 Temmuz gibi büyük bir krizin ardından yeni hükümet sisteminin çözüm önerisi olarak sunulması, seçmen nezdinde yeni modele ilişkin büyük bir beklenti uyandırmıştır. Yeni hükümet sisteminin etkin ve istikrarlı çalışabilmesinin temel faktörlerinden biri 15 Temmuz sürecinin daha fazla kayıp yaşanmaksızın atlatılmasında büyük rol oynayan sivil toplum örgütlerinin yeni hükümet modelinde sistemin asli bir unsuru haline dönüştürülmesi ve karar verme süreçlerinde etkin aktörler olmalarının temin edilmesiyle ilişkili olduğuna inanılmaktadır. Toplumun her kesiminden sivil toplum kuruluşlarıyla senkronize çalışma kültürü inşa edilebilirse sistemin halk nezdinde meşruiyet zemini daha da genişleyecek ve muhalif olanların birçok mecra aracılığıyla dile getirdiği sosyal gerilim azaltılabilecektir. Dolayısıyla sivil toplum örgütleri yeni hükümet sisteminde asli aktörler olarak görülmeli ve bu bağlamda rol üstlenmelerine hem imkân tanınmalı hem de teşvik edilmelidir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin siyasal istikrar, etkin yürütme ve temsilde adaleti sağlamasında sistem içerisinde rol alacak insan kaynaklarının liyakat ve ehliyet esaslı tanzim edilmesi önemli bir husus olarak görülmektedir. Bu süreçte

eski ve yeni kurumların inşası noktasında kurum kültürüne özellikle önem verilmesi gerekmektedir. Zira kurum kültürü sürecin ruhuna uygun olmaması durumunda, geçmişte yaşanan problemlerin esiri olunması mümkündür. Hukuki altyapının inşasında da tıpkı yeni hükümet sistemine ilişkin düzenlemede yürütülen mantıkla uyumlu olarak evrensel normların çerçevesine sadık kalmak koşuluyla ülkenin koşulları, kültürü ve toplum yapısı göz önünde bulundurulması başarıya ulaşılması için elzemdir. Tüm bu süreç işletilirken finans, maliye ve fiziki altyapısının da gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Çalışma çerçevesinde elde edilen bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde; Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi vesayet odaklarının etkisi altında şekillenen bir sistem olmaması ve siyaset kurumunun öncüsü olarak halkın doğrudan karar verdiği bir hükümet modeli olması evrensel değerlerin hayat bulması için kapı aralamıştır. Yeni hükümet modeli toplum ve devletin dönüşümü için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Nihayetinde halk tercihini yapmış ve hükümet sistemini belirlemiştir, halktan yetki talebinde bulunarak erklerde aktör olanlara ve seçilen Cumhurbaşkanı'na önemli vazifeler verilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdulhakimoğulları Erdal (2013). "Yarı başkanlık sistemi Fransa", *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri,* Ankara: Ak Parti, Ar-Ge Merkez:, 209-224.

Abdurrahman Şerif Efendi (1995). *Osmanlı Devleti Tarihi,* (Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Demir, Mehmet Kafkas), İzmir: Kaynak Yayınları:

Acar Ali, Çelebi Mustafa Burak (2012). Türkiye cumhuriyeti anayasalarında cumhurbaşkanlığı makamının önemi ve 2007 yılı anayasa değişiklikleri çerçevesinde abdullah gül'ün görev süresi tartışmaları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Cilt:12 Sayı: 23, 1-33.

Ackerman Bruce A. (2007). *The Failure of The Founding Fathers: Jefferson, Marshall, and The Rise of Presidential Democracy* Massachusetts: Harvard University Press:

Adams Ian, Dyson R.W (2007). *Fifty Major Political Thinkers.* 2nd Edition, London: Routledge:

Ağaoğlu Mustafa (2007). Başkanlık sistemi ve cumhurbaşkanlık, politik görüşler oturumu *Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı Sempozyumu 12-13 Ocak 2007* Ankara, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 80-89.

Ahmad Faroz (1999). *İttihat ve Terakki 1908-1914,* 5. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları:.

Ahmad Faroz (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye,* 5. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

AK Parti (2007). *2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, Ankara: Ak Parti.

AK Parti (2011). *2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, Ankara: AK Parti.

AK Parti (2013). *Anayasa Uzlaşma Komisyonuna Sunulan Öneri* https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/adalet_ve_kalkinma_partisi_gorusleri.docx (Erişim tarihi: 17.10.2017).

AK Parti (2015). *7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi,* Ankara: AK Parti:.

AK Parti (2017a). *Türkiye Bülteni,* Mart 2017,Yıl:14, Sayı: 106.

AK Parti (2017b). *Kararımız Evet Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi,* AK Parti Tanıtım Medya Başkanlığı

http://www.kararimizevet.com/Content/KitapPdfZip/kararimiz-evet-kitapcigi-tr.pdf (erişim Tarihi: 10.01.2018).

Akarca Ali T. (2015). Putting turkey's june and november 2015 election outcomes in perspective. *Insight Turkey*, Volume: 17 No: 4, 81-104.

Akçalı Pınar (2013). Genel özellikleri, yararları ve sakıncaları ışığında başkanlık sistemleri. *Yeni Türkiye*, Yıl:9, Sayı: 51, 214-222.

Akçalı Pınar (2014). Siyasal istikrar ve başkanlık sistemi: amerika birleşik devletleri örneği. *(Yarı)Başkanlık Sistemi ve Türkiye,* (Derleyen: İhsan Kamalak), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 79-110.

Akdağ Ömer (2009). *Ana Hatlarıyla Türk Yenileşme Tarihi,* 1. Baskı, Konya: Palet Yayınları.

Akdoğan Yalçın (2017). *Cumhurbaşkanlığı Seçim Sürecinde Yaşananlar Tarihe Düşülen Notlar 2007 - 2,* İstanbul: Bilimevi Basın Yayın A.Ş.

Akgün Birol, Tanıyıcı Şaban (2013). Latin amerika ülkeleri ve brezilya örneği. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri,* Ak Parti, Ankara: Ar-Ge Merkez:, 165-192.

Akgün Mert Hüseyin (2018). *5 Soru: 24 Haziran'a Giderken Seçim Sisteminde Neler Değişti?* https://www.setav.org/5-soru-24-haziran-giderken-secim-sisteminde-neler-degisti/ (Erişim Tarhi: 07.07.2018).

Aksun Ziya Nur (1994). *Osmanlı Tarihi Cilt 3,* İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Akşin Sina (2000). Siyasal tarih (1789-1908). (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin). *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908,* 6. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, 73-187.

Akşin Sina (2006a). Önsöz. (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin). *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 1908-1980,* İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 11-22.

Akşin Sina (2006b). "Siyasal tarih (1908-1923)" (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin). *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 1908-1980,* İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 27-123.

Aktaş Murat (2015). Yarı-başkanlık sistemi: fransa modeli ve Türkiye. *Başkanlık Sistemi,* (Editörler: Murat Aktaş, Bayram Coşkun), Ankara: Liberte Yayınları, 119-152.

Aktaş Ziya (1997). İkinci oturum – siyasi partilerin perspektifinden başkanlık sistemi. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri*

Semineri, Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 102-107.

Akyıldız Ali (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856),* 1. Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Albert Richard (2009). The fusion of presidentialism and parliamentarism. *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 57, No. 3, 531-577.

Aldıkaçtı Orhan (1960), *Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı*, (Doçentlik Tezi), İstanbul.

Alkan Haluk (2013). *Karşılaştırmalı Siyaset Başkanlık ve Parlamenter Sistem Işığında Yarı Başkanlık Modelleri,* İstanbul: Açılımkitap.

Alkan Haluk (2015). *Yarı Başkanlık ve Türkiye'de Sistem Sorunu,* Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü:

Alkan Haluk (2018). *Kuramsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi,* Ankara: Liberte Yayınları.

Alparslan Murat (2017). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 393-396.

Alptekin Hüseyin (2015). The economic context of turkey's june and november 2015 elections. *Insight Turkey*, Volume: 17 No: 4, 125-143.

Anadol Cemal (2006). *Tarihe Hükmeden Millet Türkler* (3. Baskı). İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.

ANAYASADER (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (Üzerine Teknik-Bilimsel Rapor)* http://oncedemokrasi.org/_dokuman/Once_Demokrasi_Anayasa_Degisiklik_Uzerine_Rapor_Ocak_2017.pdf (Erişim Tarihi: 05.01.2018).

Araslı Oya (1997). ikinci oturum – siyasi partilerin perspektifinden başkanlık sistemi. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri,* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 107-114.

Ardıçoğlu M. Artuk (2017). Cumhurbaşkanlığı kararnamesi. *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:75 Sayı:2017/3, 19-51.

Arık Cengiz (2017). Referandumun nefesi. *Türkiye Günlüğü,* Sayı: 130, Bahar 2017, 14-28.

Armağan Servet (2011). Türkiye'nin deneyimleri, negatif deneyimlerden pozitif sonuçlara. *Memur-Sen Uluslararası Anayasa Kongresi* 22-23 Ekim 2011 Bildiriler Kitabı: Ankara: Memur-Sen, 156-160.

Armaoğlu Fahir (2006). *19. Yüzyıl Siyasal Tarihi (1789-1914)* (4. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.

Arslan Ali (1996). Türkiye'de cumhurbaşkanlığı ile siyasal parti üyeliğinin birbirinden ayrılması süreci (1923-1961). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 34, 223-232.

Arslan Mahmut (2017). *Anayasa İçin 40 Günde 40 İldeyiz*. http://www.hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=1571 (Erişim Tarihi: 18.01.2018).

Arslan Rıza (2001), *Siyasal Sistem Önerisi "Türkiye Tipi Başkanlık Sistemi*, Bursa: VİPAŞ A.Ş.

Arslan Zühtü (1999). Türk anayasacılığının kökenleri: osmanlı tecrübesi üzerine düşünceler. *Osmanlı 7. Cilt,* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 386-394.

Arter David (2003). Parliaments (Edited by Roland Axtmann), *Understanding Democratic Politics An Introduction,* First published, Oxford: SAGE Publications, 124-133.

Aslan Ali, Miş Nebi, Eren Abdullah (2014). Türkiye'de cumhurbaşkanlığının demokratikleşmesi. *SETA-Analiz,* Ağustos Sayı:103.

Aslan-Akman Canan (2014). Başkanlık sistemlerinin latin amerika deneyimi: çok-parti sistemlerindeki çeşitlilikler, sorunlar ve fırsatlar *(Yarı)Başkanlık Sistemi ve Türkiye,* (Derleyen: İhsan Kamalak), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık:, 223-253.

Ataay Faruk (2013). Adalet ve kalkınma partisi'nin "başkanlık sistemi önerisi" üzerine değerlendirme. *Alternatif Politika*, Cilt:5, Sayı:3, 266-294.

Ataöv, Türkkaya (2011), *Federasyon, Başkanlık, Yarı Başkanlık*, İstanbul: Destek Yayınevi.

Atar Yavuz (2017). Neden sistem değişikliği. *Kamu'da Sosyal Politika,* Yıl:10, Sayı:37, Ocak-Şubat-Mart 2017, 35-40.

Ataş Mustafa (2017). Ülkemizin istikbali, istiklali ve istikrarı için cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 65-66.

Ateş Hamza, Bektaş Mücahit (2018). Liderlerin ve liderlik kurumunun hükümet sistemlerine etkisi: türkiye'deki başkanlık sistemi tartışmaları çerçevesinde erdoğan, obama, putin de gaulle'ün liderlik tarzlarının karşılaştırmalı incelenmesi. (Editör: Yüksel Demirkaya) *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Kamu Yönetiminde Değişim,* İstanbul: Hiperyayın. 279-328.

Ateş Toktamış (2010). *Türk Devrim Tarihi* (6. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2010). *Avrupa Birliği Uyum Süreci Perspektifinden Anayasa Değişiklik Paketi*, http://www.ab.gov.tr/files/Bas%C4%B1nMusavirlik/anayasadegisiklikpaketi_abperspektifi.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2017).

Aydemir Aslı (2011). *Siyasal Kampanyaların İletişim Stratejileri Açısından Degerlendirilmesi Üzerine Bir Örnek İnceleme: "2010 Anayasa Değişikliği Referandumunun AKP ve CHP Siyasal Kampanyaları Üzerinden Karşılaştırılması"* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı.

Aydın Ahmet (2017). *Büyük ve Güçlü Bir Türkiye İçin, İstikar, İstiklal ve İstikbal. Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 38-42.

Ayvaz M. Erkut (2017). *AK Partinin Referandum Stratejisi* https://www.setav.org/ak-partinin-referandum-stratejisi/ (Erişim Tarihi: 10.01.2018).

Bagehot Walter (2001). *The English Constitution,* (Edited with An Introduction and Notes by Mıles Taylor), New York: Oxford University Press.

Bahçeli Devlet (2017). *Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, MYK - MDK ve Milletvekilleri Ortak Toplantısı Sonunda Düzenlemiş Oldukları Basın Toplantısı* http://88.255.31.62/htmldocs/genel_baskan/konusma/4209/index.html (Erişim Tarihi: 13.01.2018).

Bahçeli Devlet (2018). *17.04.2018 Tarihli TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma metni*

http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4405/index.html (Erişim Tarihi: 07.07.2018).

Bal Bülent (2001). *İstikrarsız Parlamenterizme Karşı Başkanlık Sistemi,* İstanbul: Der Yayınları.

Bal Faruk (2013). *MHP, parlamenter sistemin demokratikleştirilmesinden yanadır*. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 83-95.

Ball Alan R. (1988). *Modern Politics and Government* (Fourth Edition). London: Macmillan Education.

Barın Taylan (2016). Anayasa uzlaşma komisyonu tecrübesi uzlaşılan maddeler ve anayasa *SETA-Analiz,* Ocak Sayı:147.

Baron David P. (1998). Comparative dynamics of parliamentary governments. *The American Political Science Review*, Vol. 92, No. 3, 593-609.

Batum Süheyl (2001). Siyasal rejimler ve türkiyedeki arayışlar. *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı,* Ankara 9-13 Ocak 2001, s.349-359.

Bayhan Vehbi (2005). Türkiye'de sivil toplum örgütleri, demokrasi ve patronaj. (Yayına Hazırlayan: Lütfi Sunar). *Sivil Toplum ve Demokrasi.* İstanbul: Kaknüs Yayınları, 143-170.

Bayhan Vehbi (2014). Yeni toplumsal hareketler ve gezi parkı direnişi. *Birey ve Toplum,* Cilt:4, Sayı:7, 23-57.

Bayram Mikail (2001). Anadolu selçukluları'nda devlet yapısının şekillenmesi. *Cogito,* Sayı: 29, 61-72.

Bayram Mikail (2002). Türkiye selçuklularında devlet yapısının şekillenmesi. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler.* Cilt VII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 169-175.

BDP (2013). *Anayasa Uzlaşma Komisyonuna Sunulan Öneri* https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/baris_ve_demokrasi_partisi_gorusleri.docx (Erişim tarhi: 17.10.2017).

Beceren Ertan (2013). Türk iktidar yapısında değişim: başkanlık ve yarı başkanlık sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 284-290.

Bedirhan Yaşar, Atçeken Zeki (2004). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi,* Birinci Basım, Konya: Eğitim Kitabevi.

Belge Murat (1983a). 1961 Anayasası'nın ardında yatan sürekli gerilim. (Genel Yönetmen: Murat Belge). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 1,* İstanbul: İletişim Yayınları, 40-52.

Berg Bruce L., Lune Howerd (2015). Giriş. (Çeviren: Hasan Aydın). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Konya: Eğitim Yayınevi, 17-36.

Berkes Niyazi (2011). *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berkes Niyazi (2014). Türkiye'de çağdaşlaşma olgusu. (Editörler:. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay). *Türk Siyasal Hayatı Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, (5. Baskı), Bursa: Sentez Yayıncılık, 149-174.

Bilgin Vedat (2011). Kongrenin medya gözüyle değerlendirilmesi. *Memur-Sen Uluslararası Anayasa Kongresi* 22-23 Ekim 2011 Bildiriler Kitabı, Ankara: Memur-Sen, 207-209.

Bilir Faruk (2013a). Başkanlık sistemi amerika birleşik devletleri (ABD). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri,* Ak Parti, Ar-Ge Merkez: Ankara, 142-162.

Bilir Faruk (2013b). Hükümet sistemi tartışmaları bağlamında hükümet sistemimiz ve partili cumhurbaşkanlığı. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 303-308.

Bilir Faruk (2017). Türkiye'ye özgü yeni bir hükümet modeli: cumhurbaşkanlığı sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl: 23 Sayı:94, 525-530.,

Bloor Michael, Wood Fiona (2006). *Keywords in Qualitative Methods: A Vocabulary of Research Concepts*, London: Sage Publications.

Bostancı M. Naci (2017). 16 nisan halkoylaması'nın siyasal anlamı. *Türkiye Günlüğü,* Sayı: 130, Bahar 2017, 5-9.

Boyunsuz Şule Özsoy (2014). *Başkanlı Parlamenter Sistem Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçildiği Parlamenter Hükümet Modeli ve Türkiye İçin Tavsiye Edilebilirliliği,* (2. Baskı). İstanbul On İki Levha Yayıncılık.

Bozdağ Bekir (2017). Yeni ve büyük türkiye'nin temellerini atıyoruz. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 23-35.

Bozkurt Ali Rıza (2002). *Kavşaktaki Ülke*, İstanbul: İyiadam Yayıncılık.

Bozkurt Ömer, Ergun Turgay, Sezen Seriye (2008). *Kamu Yönetimi Sözlüğü,* (2. Baskı), Ankara: TODAİE Yayını.

Bozloğan Recep (2016). *Türk Tipi Başkanlık,* (1. Baskı). İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Bracher Karl Dietrich (1964). Problems of parliamentary democracy in europe. *Daedalus*, Vol. 93, No. 1, 179-198.

Brichta Avraham (1998). The new premier-parliamentary system in israel. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 555,(Israel in Transition Jan., 1998), 180-192.

Bülbül Kudret (2017). *Etkin İstikrarlı Güçlü Bir Türkiye İçin Cumhurbaşkanlığı Sistemi Nedenler, Tepkiler, Beklentiler,* İstanbul: Tezkire Yayıncılık.

Büyükataman İsmet (2017). Anayasa süreci ve MHP. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 60-68.

Büyüköztürk Şener, Kılıç Çakmak Ebru, Akgün Özcan E., Karadeniz Şirin, Demirel Funda (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* (Genişletilmiş 11. Baskı). İstanbul: Pegem Akademi.

Cameron Maxwell A. (2008). Separatıon of powers, (Edıtor In Chıef: William A. Darity Jr). *International Encyclopedia of the Social Sciences*, (2nd edition). New York: Macmillan Reference USA.

Campbell Tom (2004). *Separation of Powers in Practice*, California: Stanford University Press.

Can Osman (2011). Türk anayasal düzlemde iktidar haritası, felaketler ve dersler. *Memur-Sen Uluslararası Anayasa Kongresi*, 22-23 Ekim 2011 Bildiriler Kitabı, Ankara: Memur-Sen, 128-133.

Can Osman (2013a). Başkanlık sistemi hakkında birkaç not. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 175-181.

Can Osman (2013b). Başkanlık sistemi hakkında birkaç not. *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye* (Editör: Nagehan Talat Arslan). Bursa: Aktüel Yayınları, 157-168.

Cansever Niran, Kiriş Hakan Mehmet (2015). Türkiye'de ordu-siyaset ilişkileri çerçevesinde ak parti-tsk etkileşimine bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C.20 S.3, 361-384.

Carey John M. (2005). Presidential versus parliamentary government, (Editors: Menard Claude, Shirley Mary M.). *Handbook of New Institutional Economics*, Netherlands: Springer.

Cheibub Jose Antonio (2007). *Presidentialism, Parliamentarism and Democracy*, New York: Cambridge University Press.

Cheibub Jose Antonio, Limongi Fernando (2002). Democratic ınstitutions and regime survival: parliamentary and presidential democracies reconsidered *Annual Review of Political Science*, Vol: 5, 151–179.

CHP (2011). *Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi Herkesin Türkiye'si 2011 Seçim Bildirgesi*, Ankara: CHP.

CHP (2013). *Anayasa Uzlaşma Komisyonuna Sunulan Öneri* https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/cumhuriyet_halk_partisi_gorusleri.docx (Erişim tarhi: 17.10.2017).

Cilasun Uğur (2007). Başkanlık sistemi ve cumhurbaşkanlık, politik görüşler oturumu. *Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı Sempozyumu.* 12-13 Ocak 2007, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 90-93.

Cin Halil, Akyılmaz S. Gül (1995). *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni,* Selçuk Üniversitesi Yayınları: Konya.

Cogito (2001). Anadolu'da Selçuklu çağı, *Cogito,* Sayı: 29, 5-8.

Collin P. H. (2004). *Dictionary Of Politics And Government,* (Third Edition Published). London: Bloomsbury Publishing Plc.

Creswell John W., Plano Clark Vicki L. (2015). Karma yöntem desen seçimi, (Çev. Ali Delice), *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi,* Ankara: Anı Yayıncılık, 61-116.

Creswell, John W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches,* (Second Edition). California: Sage Publications, Inc.

Cumhuriyet Halk Partisi (2017). *Cumhuriyet Halk Partisi Parti Meclisi'ne Sunulan Merkez Yönetim Kurulu Raporu* https://www.chp.org.tr/Public/0/Folder//90961.pdf (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

Çağlar İrfan (2001). Yönetim-kültür bağlamında türk yönetim modelinin saptanmasına yönelik kavramsal bir çalışma. *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi,* Cilt:3 Sayı:3, 125-148.

Çağlıyan İçener Zeynep (2015). Türkiye'de başkanlık sistemi tartışmalarının yakın tarihi: Özal ve Demirel'in siyasal mülahazaları. *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı: 75 (Güz'15), 313-340.

Çam Esat (2000). *Çağdaş Devlet Sistemleri,* İstanbul: Der Yayınları.

Çarkoğlu Ali, Yıldırım Kerem (2015). election storm in turkey: what do the results of june and november 2015 elections tell us?. *Insight Turkey*, Volume: 17 No: 4, 57-80.

Çelebi Ekrem (2017). İdare tek adamın (otoritenin) işidir (idare ortak kabul etmez). *Yeni Türkiye,* Yıl: 23 Sayı:94, 540-541.

Çelebi İbrahim (2017). *Referanduma Dair Gerçekleştirilen Konuşmalar* http://www.anavatanpartisi.org.tr/konusmalari/ (Erişim Tarihi: 03.01.2018)

Çelik Demirhan Burak (2013). Parlamenter geleneğimiz, otoriterleşen demokrasimiz ve türk tipi başkanlık sistemi. *Cogito,* Sayı:74 / Yaz 2013, 201-212.

Çelik Hüseyin (1999). Yeni osmanlılar cemiyeti ve türkiye'de parlamenter sistem tartışmalarının başlaması (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Güler Eren). *Osmanlı 7. Cilt,* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 337-347.

Çetin Altan (2013). Selçuklu kuruluş devri siyaset düşüncesini ibn haldun üzerinden bir okuma denemesi, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt 2*, 19-21 Ekim 2011. Konya: Selçuklu Belediyesi, 461-473.

Çetinsaya Gökhan (2009). Kalemiye'den mülkiye'ye tanzimat zihniyeti (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil). *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi,* (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 54-71.

Çınar Yetkin, GÖKSEL Türkmen (2012). Başkanlık, Yarı Başkanlık Ya Da Parlamenter Sistem: Sisteme Verilecek İsim Mi, Yoksa Sistemin Tasarımı Ve İşleyişi Mi Daha Önemli?. *TEPAV. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1353054491-*

8.Baskanlik__Yari_Baskanlik_ya_da_Parlamenter_Sistem__1_.pdf (Erişim Tarihi: 30.10.2017).

Çiçek Cemil (2012). TBMM Başkanı Sayın Cemil Çiçek'in 24 Dönem 1. ve 2. Yasama Yılı Değerlendirme Toplantısı'nda Yaptığı Konuşma. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/baskan_aciklama_gunluk.aciklama?p1=122424 (Erişim tarihi: 17.10.2017).

Çiçek Kemal (1998). Osmanlı yönetim yapısında yozlaşma ve siyasetnameler. (Editörler: Davut Dursun, Hamza Al), *Türkiye'de Yönetim Geleneği,* İstanbul: İlke Yayıncılık.

Darlington Yvonne, Scott Dorothy (2002). *Qualitative Research In Practice: Stories From The Field*, Crows Nest: Allen & Unwin.

Davutoğlu Ahmet (2015). 64. Hükümet Programı. http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/64.hukumet_programi.pdf (Erişim tarihi: 25.11.2017)

Demir Fevzi (2013a). Yarı başkanlık hükümet sistemi ve Türkiye. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 426-475.

Demir Fevzi (2013b). Yarı başkanlık hükümet sistemi ve Türkiye. *Journal of Yaşar University*, Cilt: 8, Sayı: Özel, 831-876.

Demirel Ahmet (2003). *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup,* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel Demokaan (2014). Kutadgu Bilig'de devlet yönetimi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, 55-61

Dereli Esen (2001). *ABD ve Fransa Siyasal Sistemleri*, İstanbul: Der Yayınları: İstanbul.

Destici Musatafa (2017a). 10 Mart 2017 Tarihinde, 16 Nisan'da yapılacak "Anayasa Değişikliği Referandumu" ile ilgili yapılan Basın Açıklaması. http://arsiv.bbp.org.tr/haber_detail.php?haberid=6728 (Erişim Tarihi: 15.01.2018).

Destici Mustafa (2017b). 29 Mart 2017 Tarihinde Gündeme Dair Değerlendirmeler Yapılan Basın Açıklaması.

http://www.bbp.org.tr/genel_baskan_gundemi_detay.php?kid=58 (Erişim Tarihi: 15.01.2018).

DİSK (2017) http://disk.org.tr/2017/03/afis-ve-bildirilerimiz-cikti-hayirli-olsun/ (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

Doğan İlyas (2000) Tanzimat sonrası Osmanlı aydınlarında çağdaşlaşma sorunu ve arayışlar. (Yayına Hazırlayanlar: Alaaddin Aköz, Bayram Ürekli, Ruhi Özcan) *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi Bildiriler Kitabı,* 7-9 Nisan 1999. Konya: Selçuk Üniversitesi, 489-508.

Döner Ayhan (2013). Başkanlık sisteminin Türkiye'de uygulanabilirliliği, (Editör: Nagehan Talat Arslan). *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Bursa: Aktüel Yayınları. 169-186.

Duman Selçuk (2011). *Türklerde Devlet Başkanlığı Başkanlık Tartılmaları ve Cumhurbaşkanlarımız,* Ankara: Berikan Yayınevi.

Duman Selçuk (2013). Türkiye için başkanlık sistemi değerlendirmeleri. *Yeni Türkiye,* Y.9, S.51, s.636-662.

Duran Burhanettin (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemine Geçiş ve "Beka" Meselesi. http://www.setav.org/cumhurbaskanligi-sistemine-gecis-ve-beka-meselesi/ (Erişim Tarihi: 12.01.2018).

Duran Burhanettin (2018). Son Etaba Giderken Partiler. http://www.setav.org/son-etaba-giderken-partiler/ (Erişim Tarihi: 19.01.2018).

Durgun Gonca Bayraktar (2017). Anayasa referandumu ve cumhurbaşkanlığı sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 494-499.

Dursun Davut (2010). *Siyaset Bilimi.* İstanbul: Beta Basım Yayım A.Ş.

Duverger Maurice (1984). *Politikaya Giriş,* (2. Baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.

Duverger Maurice (1986). *Siyasal Rejimler,* (Çeviren: Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yayınlar: İstanbul.

Duverger Maurice (1986). *Siyasal Rejimler,* (1 Basım). (Çeviren Teoman Tunçdoğan), İstanbul: Sosyal Yayınları.

Eldem Mahmut Nedim (2007). *Türkiye'de Rejim Sorunu Cumhurbaşkanlığı Krizi ve Yarı Başkanlık,* Ankara: Sobil yayıncılık.

Elgie Robert (2007). Varieties of semi-presidentialism and their ımpact on nascent democracies. *Taiwan Journal of Democracy*, Volume 3, No.2, 53-71.

Elgie Robert (2011a). Semi- presidentialism: an ıncreasingly common constitutional choice. *Semi-Presidentialism and Democracy*, (Editors: Robert Elgie, Sophia Moestrup and Yu-Shan Wu). (First Published), London: Palgrave Macmillan, 1-20.

Elgie Robert (2011b). *Semi-Presidentialism Sub-Types and Democratic Performance,* (First Published). New York: Oxford University Press.

Elgie Robert and Schleiter Petra (2011). Variation in the durability of semi-presidential democracies. *Semi-Presidentialism and Democracy*, (Editors: Robert Elgie, Sophia Moestrup and Yu-Shan Wu), (First Published). London: Palgrave Macmillan. 42-60.

Elgie Robert, Moestrup Sophia (2016). Semi-presidentialism in democracies, quasi-democracies, and autocracies. *Semi-Presidentialism in the Caucasus and Central Asia*, (Editors: Robert Elgie, Sophia Moestrup), (First Published). London: Palgrave Macmillan, 1-28.

Elvan Lütfi (2017). Güçlü Türkiye için 'evet'. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 36-37.

Emecan Feridun (2002). Osmanlı devleti'nin kuruluşundan fetret dönemine, (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 15-32.

Emre Yunus (2017). Referanduma Giderken Partiler. http://www.aljazeera.com.tr/gorus/referanduma-giderken-partiler (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

Engelhardt Edouard-Philippe (2010). Türkiye ve tanzimat, (Editör:. Ö. Andaç Uğurlu). *Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat,* (1. Baskı). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Entin, Jonathan L. (1990). Separation of powers, the political branches, and the limits of judicial review. *Ohio State Law Journal*, vol. 51, no. 1, 175-228.

Eraslan Cezmi, Olgun Kenan (2006). *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento,* İstanbul: 3F Yayınevi.

Ercan Nevzat (2007). Başkanlık sistemi ve cumhurbaşkanlık, politik görüşler oturumu. *Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı Sempozyumu* 12-13 Ocak 2007. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 57-67.

Ercan Yavuz (2002). Yavuz Sultan Selim dönemi, (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları:, 421-445.

Erdem Fazıl Hüsnü (2013). Hükümet sistemi tartışmalarında kuvvetler ayrılığı (dengesi) ilkesini yeniden düşünmek. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, ss. 313-318.

Erdem Kasım (2017). Yarı-başkanlık sistemi: teori, pratik ve tartışmalar, (Editör: Semra Gökçimen). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi*, (2. Baskı). Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı.

Erden Ömer (2013). Ziya Gökalp'in 1924 anayasası ile ilgili çalışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt: XXIX, Sayı: 85, 47-72.

Erdoğan Aysel (2014). İslamiyet'ten önce türk devletlerinde meclis anlayışı: toy, kengeş, kurultay örneği. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:11, Sayı:1, 39-52.

Erdoğan Mustafa (2005), *Anayasal Demokrasi* (7. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Erdoğan Mustafa (2009). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset* (6. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.

Erdoğan Mustafa (2011). *Anayasa Hukuku* (6. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.

Erdoğan Recep Tayyip (2017). 200 yıllık arayışın ürünü: cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 9-11.

Erdoğan Recep Tayyip (2018) "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan 'erken seçim' Açıklaması. https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogandan-erken-secim-aciklamasi/1121796 (Erişim Tarihi: 07.07.218).

Eren Ahmet Cevat (2007). *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*, Derin Yayınları, İstanbul.

Eren Veysel, Akıncı Berat (2018). Yasama ve yürütme ilişkileri açısından başkanlık sistemi ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi'nin karşılaştırılması (Editör: Yüksel Demirkaya). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetiminde Değişim.*İstanbul: Hiperlink Yayınları, 35-70.

Ergil Doğu (2015). Giriş: başkanlık sistemi ve Türkiye, (Editörler: Murat Aktaş, Bayram Coşkun). *Başkanlık Sistemi.* Ankara: Liberte Yayınları. 21-50.

Ergün Nihat (2013). Hangi sistem mi? hangi değerler mi?. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 20-24.

Eroğul Cem (2007). 2007 Cumhurbaşkanı seçimi bunalımından çıkarılabilecek dersler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62 (3), 167-181.

Eroğul Cem (2010). *Çağdaş Devlet Düzenleri,* (7. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.

Ertuğrul Ali (2002). Bir kaynak olarak Nizâmü'l-Mülk'ün siyâsetnâmesi (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt V*,* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 271-278.

Esgün İ. Uğur (2013). Demokratik hukuk devleti idealine uygun bir hükümet sistemi için radikal öneriler. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 291-302.

Ethridge Marcus E., Handelman Howard (2010). *Politics in a Changing World: A Comparative Introduction to Political Science***,** (Fifth Edition). Boston: Wadsworth, Cengage Learning.

Eyüboğlu Ercan (2014). Fransa: parlamenter bir VI. Cumhuriyet'e doğru. (Derleyen: İhsan Kamalak). *(Yarı)Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 111-221.

Fedayi Cemal (2017). Sistemsizlik meselesine çözüm önerisi olarak cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 283-293.

Fendoğlu Hasan Tahsin (2010). *Başkanlık Sistemi Tartışmaları,* Ankara: SDE Analiz.

Fendoğlu Hasan Tahsin (2013). Başkanlık sisteminin türkiye'de uygulanabilirliliği. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 567-586.

Fendoğlu Hasan Tahsin (2015). *Türkiye'de Başkanlık Sistemi.* Ankara: Yetkin Yayınları.

Fendoğlu Hasan Tahsin (2017). *Anayasa Hukuku,* (2. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.

Fendoğlu Hasan Tahsin (2017b). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 90-109.

Fındley Carter V. (2012). *Modern Türkiye Tarihi,* (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Flick Uwe (2009). *An Introduction to Qualitative Research,* (Fourth Edition). London: Sage Publications.

Gabrielian Vache, Yang Kaifeng, Spice Susan (2008). Qualitative research methods, (Editors: Gerald J. Miller and Kaifeng Yang). *Handbook of Research Methods in Public Administration.* Boca Raton: Taylor & Francis Group, LLC, 141-168.

Geray Haluk (2006). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş* (İkinci Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gergerlioğlu Muhammed Taha (2017). *Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Kurumların Vesayetinden Halkın İktidarına* (1. Baskı). İstanbul: Hayykitap.

Gerring John, Thacker Strom C., Moreno Carola (2009). Are parliamentary systems better?. *Comparative Political Studies*, Volume 42 Number 3, 327-359.

Given Lisa M. (General Editor) (2008). *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (First Edition). London: Sage Publications.

Göka Erol (2017). Karizmaya fırsat, kurumsallaşmaya imkân. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 251-257.

Göksu Yunus (2016). *Başkanlık Sistemi.* İstanbul: Cinus Yayınları.

Gönenç Levent (2005). Türkiye'de hükümet sistemi değişikliği tartışmaları: olanaklar ve olasılıklar üzerine bir çalışma notu" (Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül). *Başkanlık Sistemi* (1. Baskı). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1-12.

Gönenç Levent (2013). Türkiye'deki hükümet sistemi tartışmalarına ilişkin değerlendirmeler. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 269-279.

Gözler Kemal (2000). *Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması.* Bursa: Ekin Kitabevi.

Gözler Kemal (2010) *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Gözler Kemal (2016). *Devletin Genel Teorisi* (Yedinci Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Gözler Kemal (2016). *Kısa Anayasa Hukuku* (14. Baskı). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Gözler Kemal (2017). *Elvada Anayasa 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler* (2. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.

Gözübüyük A. Şeref (2005). *Açıklamalı Türk Anayasaları* (5. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.

Gözübüyük Şerif (2013). *Anayasa Hukuku* (19. Bası). Ankara: Turhan Kitabevi.

Grigsby Ellen (2012). *Analyzing Politics: An Introduction to Political Science* (Fifth Edition). Belmont: Cengage Learning.

Gül Abdülhamit (2017). Milletin özne olduğu sistem: cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 129-159.

Gül Cengiz (2013). İktidarda yaşanan kişiselleşme olgusunun yürütmenin güçlenmesi üzerindeki etkileri. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 872-882.

Gül Cengiz ve Karagöz Kasım (2007). Çağdaş siyasal rejimlerde etkin yürütme olgusu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi* Dergisi, cilt:11, sayı:1-2, 711-752.

Gülalp Haldun (2013). Sunuş: başkanlık sistemi tartışmaları. *Cogito,* Sayı:74 / Yaz 2013, 195-200.

Gülener Serdar, Nebi Miş (2017). Cumhurbaşkanlığı sisteminin anayasal tasarımı. (Editörler: Nebi Miş ve Burhanettin Duran). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi* (2. Baskı). SETA Kitapları: Ankara, 51-81.

Güler Birgül Ayman (2013). Başkanlık rejimi ve kamu yönetimi. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 157-162.

Gülsoy Mehmet Tevfik (2013). Hükümet sistemlerini karşılaştırmak: Türkiye için bir değerlendirme. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 257-268.

Gültekin Mehmet Bedri (2017) Osmaniye İl Binasında Düzenlenen Basın Toplantısı. http://vatanpartisi.org.tr/genel-merkez/basin-aciklamalari/mehmet-bedri-gultekin-akp-secmenini-ikna-edip-milleti-birlestirecegiz-23000 (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

Gültepe Necati (2002). İlk Türk devletlerinde bürokrasi. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt II, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 894-906.

Güneş Turan (1956). *Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 661.

Hague Rod, Harrop Martin (2004). *Comparative Government and Politics An Introduction* (6th Edition). New York: Palgrave Macmillan.

HAK-İŞ (2017). Anayasa Değişikliğine Tam Destek Geleceğimiz İçin Evet. http://www.hakis.org.tr/uploads/files/hakis-anayasa-referandum-kitapcigi-2017-nisan.pdf (Erişim Tarihi: 18.01.2018).

Hakyemez Yuusf Şevki (2010). 2010 anayasa değişiklikleri ve demokratik hukuk devleti. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt: XIV, Sayı: 2, 387-406.

Halaçoğlu Yusuf (2002). Klasik dönemde Osmanlı devlet teşkilatı. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt VI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 149-224.

Hammond Thomas H. (2003). Veto points, policy preferences, and bureaucratic autonomy in democratic systems. (Editors: Kenneth J. Meier and George A. Krause). *Politics, Policy, and Organizations: Frontiers in the Scientific Study of Bureaucracy*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 73-103.

HDP (2017a). Halklar 'Tek Adam Rejimine' 'Hayır' Diyor. http://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/HDP.pdf (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

HDP (2017b). 16 Nisan Anayasa Değişikliği Halk Oylaması (Referandum) Sürecinde HDP'ye ve "Hayır" Çalışması Yürütenlere Yönelik Baskılar. http://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/Referandumu%20Bask%C4%B1%20ve%20%C4%B0hlal%20Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

Hekimoğlu Mehmet Merdan (2009). *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı "Demokratik Hükümet Sistemleri" ve Türkiye* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Hekimoğlu Mehmet Merdan (2010). *Anayasa Hukukunda Antidemokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Henderson John (2006), Would a presidential system be better for Melanesia?. *The Journal of Pacific Studies*, Vol: 29, No.1, 50-66.

Heper Metin (2010). *Türkiye'de Devlet Geleneği.* İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Heper Metin (2012). Osmanlı - Türk devletinde bürokrasinin siyasal rolü: kamu yönetimi kuramı açısından bazı gözlemler. (Editörler:. Burhan Aykaç vd.). *Türkiye'de Kamu Yönetimi*. Ankara: Nobel.

Heywood Andrew (2007). *Siyaset.* Ankara: Adres Yayınları.

Heywood Andrew (2012). *Siyasetin Temel Kavramları* (Birinci Baskı). (Çeviren: Hayrettin Özler). Ankara: Adres Yayınları.

Heywood Andrew (2017). *Siyaset.* (Çevirenler: Bekir Berat Özipek, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Hasan Yücel Başdemir). (18. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.

http://aa.com.tr/tr/politika/baskanlik-sistemi-konusuldu/73536?amp=1 (Erişim Tarihi: 25.11.2017).

http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-dolmabahceyi-de-10-maddeyi-de-elestirdi (Erişim tarihi: 15.11.2017).

http://www.haber7.com/siyaset/haber/1002121-ak-partide-baskanlik-sistemi-toplantilari?wr=1 (Erişim tarihi: 15.10.2017).

http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=135640 (Erişim Tarihi: 25.11.2017).

http://www.milliyet.com.tr/erdogan-seffaflik-paketini-/siyaset/detay/2000215/default.htm (Erişim Tarihi: 25.11.2017).

http://www.mynet.com/haber/guncel/akpde-tayyip-erdogan-ahmet-davutoglu-krizi-neden-basladi-nasil-bu-noktaya-geldi-2438442-1 (Erişim Tarihi: 26.11.2017).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm (erişim Tarihi: 23.12.2017).

http://www.ysk.gov.tr (Erişim tarihi: 10.11.2017).

http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5008/2017-76.pdf (Erişim Tarihi: 23.12.2017).

http://xn--anadoluajans-d5b.gov.tr/tr/politika/anayasa-mutabakat-komisyonu-calismalari-sona-erdirildi/522342 (Erişim Tarihi: 25.11.2017).

https://anayasa.tbmm.gov.tr/ (Erişim tarhi: 17.10.2017).

https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx (Erişim Tarihi: 17.10.2017)

https://www.chp.org.tr/Public/0/Other/NEDEN%20HAYIR.pdf (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

https://www.ntv.com.tr/turkiye/ak-partide-yeni-donem-binali-yildirim-genel-baskan-secildi,l4qyLbObUkaL8UDwRGcDsw (Erişim Tarihi: 26.11.2017).

https://www.ntv.com.tr/turkiye/ak-parti-ve-mhp-baskanlik-teklifinde-uzlasti,FQRQLNXzBEigV07lXZAMhw (Erişim Tarihi: 23.12.2017).

https://www.ntv.com.tr/turkiye/kan-dokmeden-baskanlik-sistemini-gerceklestiremezsiniz,c_fb__VTl0SSI5imDy178g (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6771.html (Erişim Tarihi: 30.12.2017).

https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ (Erişim tarihi: 13.11.2017).

https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37462/baskanlik-sistemiyle-turkiye-daha-guclu-adimlar-atabilecek.html (Erişim tarihi: 25.11.2017).

Huggins Richard (2005). The politics of national government (Editors: Barrie Axford, Gary K.Browning, Richard Huggins, Ben Rosamond, John Turner, with Alan Grant). *Polıtıcs: An Introduction*. London: Routledge.

İnalcık Halil (1999). Osmanlı tarihine toplu bir bakış. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Güler Eren). *Osmanlı,*1. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, 37-132.

İnalcık Halil (2005), "Türk Tarihinde Türe ve Yasa Geleneği" *Doğu Batı Makaleler I,* Doğu Batı Yayınları: İstanbul.

İnalcık Halil (2011a). *Osmanlı İdare ve Ekonomik Tarihi* (1. Baskı). İstanbul: İSAM Yayınları.

İnalcık Halil (2011b). *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı* (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

İnalcık Halil (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye* (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

İnalcık Halil (2015). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Cilt I* (55. Basım). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık Halil (2016). *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet* (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnan Kenan (2002). II. Bayezid dönemi. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt IX. Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, 383-392.

İnbaşı Mehmet (2002). Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti ve iskân siyaseti. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt IX. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 154-164.

İpşirli Mehmet (1997). Osmanlı'da idari geleneğin teşekkülü ve tatbikatı. (Editör: Abdülkadir Özcan). *XV ve XVI Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*. İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: 26. İstanbul: Ensar Neşriyat, 205-225.

İyimaya Ahmet (1997). İkinci bölüm. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124) İstanbul: TÜSİAD, 40-42.

İyimaya Ahmet (2013). Başkanlık sistemini tartışmak yahut AK Parti modeli. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 52-63.

İyimaya Ahmet (2017). Anayasa değişikliği ekseninde cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 71-89.

James Simon (1999). *British Cabinet Government* (Second Edition). New York: Routledge.

Jenkins Gareth (2010). Semboller ve gölge oyunu ordu-akp ilişkileri, 2002-2004. (Editör: Hakan Yavuz). *AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri,* (1. Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kaboğlu İbrahim Ö. (2017a). Bu Yetki İmparatorluğu Nedir?. http://www.toplumsalhukuk.net/anayasa-hukukcusu-prof-dr-ibrahim-o-kaboglu-bu-yetki-imparatorlugu-nedir.html (Erişim Tarihi: 05.01.2018).

Kaboğlu İbrahim Ö. (2017b) https://www.birgun.net/yazarlar/ibrahim-o-kaboglu-263.html?p=1 (Erişim Tarihi: 05.01.2018).

Kaboğlu İbrahim Ö. (2017c) *15 Temmuz Anayasası* (2. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Kahraman Mehmet (2012a). *Türk Anayasa Hukukunda Cumhurbaşkanlığı* (1. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.

Kahraman Mehmet (2012b). Hükümet sistemi tartışmaları bağlamında başkanlık ya da yarı-başkanlık sistemlerinin türkiye'de uygulanabilirliliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:9, Sayı:18, 431-457.

Kalaycıoğlu Ersin (2005). Başkanlık rejimi türkiye'nin diktatörlük tehdidiyle sınavı. (Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül). *Başkanlık Sistemi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 13-29.

Kalaycıoğlu Ersin (2013). Türkiye'nin yeni siyasal rejim arayışı. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 214-222.

Kalaycıoğlu Ersin, Sarıbay Ali Yaşar (2014). Tanzimat: modernleşme arayışı ve politik değişme. (Editöler: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay). *Türk Siyasal Hayatı Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (5. Baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Kama Sezen (2016). "Parlamenter hükümet sistemi olarak "westminister modeli" Britanya örneği üzerine bir deneme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,* Cilt:22, Sayı:2, 162-201.

Kamalak Mustafa (1997). İkinci bölüm. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124). İstanbul: TÜSİAD, 38-40.

Kapani Münci (2007). *Politika Bilimine Giriş* (19. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Karakoyunlu Erdoğan (1997). Birinci oturum – parlamenter sistemin işleyişi, sorunları ve çözüm önerileri. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri,* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 45-56.

Karatepe Şükrü (1993). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme* (1. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

Karatepe Şükrü (2013). Hükümet sistemleri ve Türkiye. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 223-235.

Karatepe Şükrü (2017). *Sistem Söyleşileri Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Üzerine Röportajlar* Ankara: Binyıl Yayınevi.

Karatepe Şükrü, Alkan Haluk, Atar Yavuz, Bingöl Yılmaz, Durgun Gonca Bayraktar (2017). *Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi.* Ankara: Memur-Sen Yayınları.

Karpat Kemal (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset* (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat Kemal (2013a). *Türk Demokrasi Tarihi* (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat Kemal (2013b). *Türk Siyasal Tarihi* (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat Kemal (2014). *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus* (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kart Atilla (2013). "Başkan" ya da "ben devlet'im" girişimi… *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 76-82.

Kasahara Shigehisa (2013). The asian developmental state and the flying geese paradigm. *United Nations Conference On Trade And Development Discussion Papers No:213*, Novermber.

Kaşıkçı Osman (2002). Eski Türklerde devlet başkanlığı-hakanlık. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt II, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 888-893.

Kaya İsmail (1999). Timur devri anadolusu. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Güler Eren). *Osmanlı,*1. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 229-234.

Kayhan Muharrem (1997). Açış konuşması. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124). İstanbul: TÜSİAD, 7-10.

Keleş Mehrigül (1996), *Başkanlık Rejimi*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Keser Hayri (2011). Türkiye ve başkanlık sistemi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt:2 Sayı:1, 23-57.

KESK (2017) http://www.kesk.org.tr/2017/04/05/kamu-emekcileri-hayir-diyor/ (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

Keskeç Özcan (1997). Açılış Konuşmaları. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri.* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 39-44.

Keyman Fuat (2014). AK Parti: egemen parti ve yeni Türkiye. *İletişim ve Diplomasi,* Özel Sayı: 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri, 143-151.

Kılıç Muharrem (2017). Cumhurbaşkanlığı kararnamesi. http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-muharrem-kilic/595941.aspx (erişim tarihi: 05.07.2018).

Kılıç Muharrem (2017). Hukuk-politik gerçekliği bağlamında cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 169-182.

Kılınç Zeynel Abidin (2015). Siyasal istikrar açısından başkanlık ve parlamenter sistemler. (Editörler: Murat Aktaş, Bayram Coşkun). *Başkanlık Sistemi*. Ankara: Liberte Yayınları, 359-385.

Kıran Abdullah (2015). Başkanlık sistemi erkler ayrılığı ve Türkiye. (Editörler: Murat Aktaş, Bayram Coşkun). *Başkanlık Sistemi*. Ankara: Liberte Yayınları, 297-339.

King Edward ve Joseph Hawley (1960). Amerikan hükümet sisteminin umumi hatları. (Çeviren:.İlhan Lütem). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:17 sayı: 1-4, 47-98.

King Nigel (2004). Using interviews in qualitative research. (Edited by Catherine Cassell and Gillian Symon). *Essential Guide to Quantitative Methods in Organizational Research.* London: Sage Publications, 11-22.

Kitapçı Zekeriya (2002). Türklerin müslüman oluşu. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt IV. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 263-270.

Koca Salim (2002). Eski Türklerde devlet geleneği ve teşkilatı. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt II. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 823-844.

Koçak Cemil (2006). Siyasal tarih (1923-1950). (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin). *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 1908-1980.* İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 127-211.

Koçak Cemil (2007). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Cilt 1* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak Cemil (2009). Yeni osmanlılar ve birinci meşrutiyet. (Ediörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil). *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 72-82.

Koçak Levent (2001). Türkiye'de ordu-siyaset ilişkileri ve askeri müdahaleler. (Derleyen: Davut Dursun). *Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi.* İstanbul: Şehir Yayınları:, 135-206.

Koçi Bey (2007). *Sultan IV. Murad'a Devlet Yönetimindeki Bozukluklar ile Alınması Gereken Tedbirler Hakkında Sunulan Risale ve Sultan I. İbrahim'e Osmanlı Devlet Teşkilatı Hakkında Sunulan Risale.* (Yayına Hazırlayan: Seda Çakmakcıoğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Konya Sivil Toplum Kuruluşları Platformu (2017). Konya Sivil Toplum Kuruluşları Platformu Basın Bülteni. http://www.konyastkplatformu.com/haber/tr/72_avrupa-medeniyeti-iflasin-esigindedir.html (Erişim Tarihi: 20.01.2018), http://www.memleket.com.tr/konya-stklari-evet-dedi-1072204h.htm (Erişim Tarihi: 20.01.2018).

Korkmazcan Hasan (1997). İkinci oturum – siyasi partilerin perspektifinden başkanlık sistemi. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri.* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 83-89.

Korucu Serdar (2017). Cumhurbaşkanlığı sisteminde cumhurbaşkanının siyasal, hukuki ve cezai sorumluluğu. *Yeni Türkiye,* Yıl: 23 Sayı:94, 555-560.

Köse Mustafa (2017). Yürütme üvey evlat mı?. *Yeni Türkiye,* Yıl: 23 Sayı:94, 536-539.

Köseoğlu Nevzat (1997). *Devlet Eski Türkler'de İslam'da ve Osmanlı'da.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Köseoğlu Nevzat (1997). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler* (3. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Köymen Mehmet Altay (2002). Selçuklu devrinin özellikleri. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt IV. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 634-638.

Kriger Joel (2010). Britain. (Editors: Mark Kesselman, Joel Krieger, William A. Joseph). *Introduction to Comparative Politics: Political Challenges and Changing Agendas* (Fifth Edition). Boston: Wadsworth Cengage Learning.

Kurtulmuş Numan (2017). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 15-22.

Kutlu Mustafa (2001). *Kuvvetler Ayrılığı Temelleri – Gelişimi Hukuk Devletinin Kökenleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kutlu Önder (2012). *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Teorik Çerçeve ve Ülke Uygulamaları* (İkinci Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.

Kutlu Önder, Kahraman Selçuk (2017). Türk cumhurbaşkanlığı sisteminin kamu yönetimi açısından değerlendirilmesi. (Editör: Ferhat Uslu). *Türk Anayasa Hukukunun Güncel Sorunları* (1. Baskı). Sakarya: Beşköprü Yayınları, 1-26.

Kuzu Burhan (1992). Yeni bir anayasaya doğru. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* C:47, S: 3-4, Bedri Gürsoy'a Armağan, 215-235.

Kuzu Burhan (2007). Türkiye için başkanlık sistemi. *Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı Sempozyumu.* 12-13 Ocak 2007. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 16-38.

Kuzu Burhan (2011). *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi.* İstanbul: Babıali Kültür Yayınları.

Kuzu Burhan (2017). Anayasa değişikliği ve cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin genel faydaları. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 90-109.

Küçük Adnan (2012). *Türkiye'nin Siyasal ve Anayasal Rejimi.* Ankara: Orion Kitabevi.

Küçük Adnan (2013). Türkiye'de günümüze kadar tatbik edilen hükümet sistemleri. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 808-830.

Küçük Adnan (2017). Yeni anayasa değişikliği ile getirilmek istenen türkiye'ye özgü başkanlık sistemi: korkular, algılar, beklentiler. *Liberal Düşünce Dergisi,* Yıl: 22, Sayı: 85, Kış 2017, 157-189.

Laleoğlu Baki (2016). CHP'nin Referandum Söylemi. https://www.setav.org/chpnin-referandum-soylemi/ (ErişimTarihi: 01.01.2018).

Laski Harold J. (1939). *An Introduction to politics* (Sixth Impression). London: George Allen & Unwin LTD.

Lijphart Arend (1996), *Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*. (Çevirenler: Ergun Özbudun, Ersin Onulduran). Ankara: Yetkin Yayınları.

Lijphart Arend (2004). Constitutional design for divided societies. *Journal of Democracy*, Volume 15, Number 2, 96-109.

Linz Juan J. (1995a). Başkanlık sisteminin tehlikeleri. (Çeviren: Ergun Özbudun). (Derleyenler: Larry Diamond, Marc F. Plattner). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 143-160.

Linz Juan J. (1995b). Parlamentarizmin erdemleri. (Çeviren: Ergun Özbudun). (Derleyenler: Larry Diamond, Marc F. Plattner). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 175-184.

Linz Juan J. (2017). *Totaliter ve Otoriter Rejimler* (4. Baskı). (Çeviren: Ergun Özbudun). Ankara: Liberte Yayınları.

Ludwikowski Rett R. (2003). Latin american hybrid constitutionalism: the united states presidentialism in the civil law melting pot. *Boston University International Law Journal*, Vol: 21, Issue:1, 29-61

Mainwaring Scott, Shugart Matthew S. (1997). Juan Linz, presidentialism, and democracy: a critical appraisal. *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 4, 449-471.

Marcou Jean (2001). Türkiye'de anayasacılık ve anayasa kültürü. *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı,* 9-13 Ocak 2001, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 61-75.

Mardin Şerif (2008). *Jön Türklerin Siyasal Fikirleri 1895-1908* (15. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin Şerif (2009). 19. yüzyılda düşünce akımları ve Osmanlı Devleti. (Derleyen: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder). *Şerif Mardin Türk Modernleşmesi Makaleler 4* (19. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin Şerif (2010). Yeni osmanlıların hakiki hüviyeti. (Derleyen: Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder). *Şerif Mardin Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1* (17. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin Şerif (2014). Tanzimat'tan sonra aşırı batılılaşma. (Editörler:. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay). *Türk Siyasal Hayatı Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (5. Baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Martin Lanny W. (2004). The government agenda in parliamentary democracies. *American Journal of Political Science*, Vol. 48, No. 3, 445-461.

McAuley James W. (2003). *An Introduction to Politics, State and Society* (First Published). London: Sage Publications.

McManus Richard, Ozkan F Gulcin (2017). Who does better for the economy? presidents versus parliamentary democracies. Discussion Papers in Economics, No. 17/03, Department of Economics and Related Studies University of York. https://www.york.ac.uk/media/economics/documents/discussionpapers/2017/1703.pdf (Erişim Tarihi: 30.10.2017).

Memur Sen (2017). *Kamu'da Sosyal Politika,* Yıl:10, Sayı:37, Ocak-Şubat-Mart 2017.

Memur-Sen (2011). *Sahadan Yeni Anayasaya Algı, Beklenti ve Talepler,* Ankara: Memur-Sen Yayınları.

Meral Bayram (1997). Açılış konuşmaları. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri.* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 26-34.

Merçil Erdoğan (2011). *Büyük Selçuklu Devleti* (3. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.

MHP (2007). *Milli Duruş ve Kararlılık Belgesi 22 Temmuz 2017 Seçim Beyannamesi*, Ankara: MHP.

MHP (2011). *2023'e Doğru Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi 2011 Seçim Beyannamesi*, Ankara: MHP.

MHP (2013) Anayasa Uzlaşma Komisyonuna Sunulan Öneri. https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/milliyetci_hareket_partisi_gorusleri.docx (Erişim tarhi: 17.10.2017).

MHP (2017). Bu Ülke İçin Yeminimiz Var Vazgeçilmez! Milliyetçi Hareket Partisi ve Anayasa Değişikliği. https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/kitapcik_mhp_ve_anayasa_degisikligi.pdf (Erişim Tarihi: 13.01.2018).

Milli İrade Platformu (2017). Büyük Ve Güçlü Türkiye İçin Evet. https://milliiradeplatformu.com/buyuk-ve-guclu-turkiye-icin-evet (Erişim Tarihi: 20.01.2018).

Milli Selamet Partisi (1973). *Seçim Beyannamesi*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.

Minogue Kenneth (2000). *Politics: A Very Short Introduction* (First Published). Oxford: Oxford University Press.

Miş Nebi, Ayvaz M. Erkut (2017). Demokratik hükümet sistemlerinde devlet başkanı/cumhurbaşkanı siyasal parti ilişkisi. (Editörler: Nebi Miş, Burhanettin Duran). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi* (2. Baskı). Ankara: SETA Kitapları, 281-319.

Miş Nebi, Duran Burhanettin (2017). Türkiye'de siyasal sistemin dönüşümü ve cumhurbaşkanlığı sistemi. (Editörler: Nebi Miş, Burhanettin Duran), *Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi,* (2. Baskı). Ankara: SETA Kitapları, 15-50.

Moran Michael (2005). *Politics and Governance in The UK*. New York: Palgrave Macmıllan.

Mumcu Ahmet (1986). 1924 Anayasası, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.2, S.5, 383-399.

Munroe Trevor (2002). *An Introduction to Politics: Lectures For First-Year Students* (3rd Edition). Jamaica: Canoe Press.

Murphey Rhoades (1999). Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı iç ve dış siyaseti. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Güler Eren). *Osmanlı,*1. Cilt. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 239-246.

Musil Pelin Ayan (2016). Hükümet sistemleri: başkanlık sistemi ve parlamenter sistem. (Derleyenler: Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin). *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar* (4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 189-207.

Neuman W. Lawrence (2007). *Basics of Social Resaerch: Qualitative and Quantitative Approaches* (Second Edition). Boston: Pearson Education.

Newton Kenneth, Deth Jan W. van (2014). *Karşılaştırmalı Siyasetin Temelleri.* (Çeviren: Esin Saraçoğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Nozick Robert (2001). *Anarch, State, And Utopia* (Fifteenth Edition). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Oder Bertil Emrah (2005). Türkiye'de başkanlık ve yarı başkanlık rejimi tartışmaları: 1991-2005 yılları arasında basına yansıyan öneri ve tepkilerden kesitler. (Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül). *Başkanlık Sistemi* (1. Baskı). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 31-70.

Oğuzoğlu Yusuf (2000). *Osmanlı Devlet Anlayışı* (2. Baskı). İstanbul: Eren Yayıncılık.

Okçu Murat, Aktel Mehmet (2001). İrade savaşı: altıncı cumhurbaşkanlığı seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C.6 S.2, 233-251.

Onar Erdal (2005). Türkiye'nin başkanlık veya yarı-başkanlık sistemine geçmesi düşünülmeli midir?. (Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül). *Başkanlık Sistemi*, (1. Baskı). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 71-104.

Ortaylı İlber (2003). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (14. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ortaylı İlber (2014). Tanzimat adamı ve tanzimat toplumu, (Editörler:. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay) *Türk Siyasal Hayatı Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, (5. Baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık.

OSCE (2017) AGİT/DKİHB Sınırlı Referandum Gözlem Heyeti Sonuç Raporu. http://www.osce.org/tr/odihr/elections/turkey/331101?download=true (Erişim Tarihi: 02.01.2018)

Ögel Bahaeddin (2002). Devlet meclisi ve kurultay. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt II, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 874-887.

Örgün Faruk (1999), *Dar Gelen Gömlek Başkanlık Sistemi*. İstanbul: Bilge Yayınları.

Özal Turgut (1993). 32. Gün Programı. https://www.youtube.com/watch?v=cSI3KbIaeyU (Erişim Tarihi: 10.10.2017).

Özbudun Ergun (2003). *Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller* (1. Baskı). (Çeviren: Ali Resul Usul). İstanbul: Doğan Kitap.

Özbudun Ergun (2005). *Türk Anayasa Hukuku* (8. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.

Özbudun Ergun (2012). *1924 Anayasası* (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özbudun Ergun (2013). Hükümet sistemi tartışmaları. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 205-213.

Özbudun Ergun (2015). Başkanlık sisteminin olası tehlikeleri. (Derleyen: Cem Akaş). *Kritik Kavşak Parlamenter Sistem-Başkanlık Sistemi* (1. Baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 61-76.

Özçelik Osman (1997). Diğer katılımcı görülşleri. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124) İstanbul: TÜSİAD, 65-67.

Özer Atilla (1998). *Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği* (2. Baskı). Ankara.

Özer Atilla (2009). *Anayasa Hukuku Genel İlkeler* (3. Bası). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Özgüdenli Osman (2002). Ülüş sisteminden merkezî devlete: Selçuklu Devlet telâkkisinin teşekkülü (1038-1064). (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt V, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 249-264.

Özkan Cahit (2017). *Tarihi, Siyasal ve Hukuki Yönleriyle Cumhurbaşkanlığı Modeli* (1. Baskı). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Özsoy Boyunsuz Şule (2013). Başkanlık sisteminin anayasal, kuramsal, davranışsal dinamikleri ve türkiye için başkanlık sistemi tercihi. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 417-429.

Öztürk Kemal (2017). Batı medeniyeti sarsılırken, yeni türkiye hayali kurmak. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 273-275.

Öztürk Okan (2013). Parlamenter rejim mi? akp tipi başkanlık sistemi mi?. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 96-100.

Packer Martin (2011). *The Science of Qualitative Research* (First Published). New York: Cambridge University Press.

Parla Taha (1983). 1961 Anayasası'nda yasama-yürütme ilişkisi. (Genel Yönetmen: Murat Belge). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 1,* İstanbul: İletişim Yayınları, ss.38-39.

Parla Taha (2009). *Türkiye'nin Siyasal Rejimi* (6. Baskı). İstanbul: Deniz Yayınları.

Parla Taha (2016). *Türkiye'de Anayasalar Tarih, İdeoloji, Rejim 1921-2016* (6. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Parlak Bekir (2011). *Kamu Yönetimi Sözlüğü* Bursa: MKM Yayıncılık.

Perinçek Doğu (2017). Milli Seferberlik İçin Güçlü Meclis, Güçlü Hükümet: Cumhurbaşkanlığı Sistemine Hayır. http://vatanpartisi.org.tr/genel-merkez/dosyalar/milli-seferberlik-icin-guclu-meclis-guclu-hukumet-22527 (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

Perkins Anne (2013). *Büyük Fikirlerin Küçük Kitapları: Siyaset.* (Çevirenler: Mustafa Zeki Çıraklı, Zekeriya Tüysüz). Ankara: Liman Kitapları.

Peters B. Guy (2001). *The Politics of Bureaucracy*. (Fifth Edition). London: Routledge.

Petring Alexander, Busemeyer Marius, Rixen Thomas vd. (2013). *Sosyal Demokrasi El Kitabı 3 Sosyal Devlet ve Sosyal Demokrasi.* Bonn: Friedrich Ebert Vakfı Siyaset Akademisi Birimi.

Pierson Christopher (2011). *Modern Devlet.* (Çevirenler: Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Pinnegar Stefinee, Hamilton Mary Lynn (2009). *Self-Study of Practice as a Genre of Qualitative Research Theory, Methodology and Practice* (First Published). London: Springer.

Pustu Yusuf (2007). Osmanlı-Türk devlet geleneğinde modernleştirici unsur olarak bürokratik elitler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt:9 Sayı: 2, 197-214.

Quataert Donald (2004). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (3. Baskı). (Çeviren: Ayşe Berktay). İstanbul: İletişim Yayınları.

Quatert Donald (2004). 19. yüzyıla genel bakış ıslahatlar devri 1812-1914. (Editörler:. Halil İnalcık, Donald Quatert) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2.* İstanbul: Eren Yayıncılık.

Reilly Benjamin (2011). Semi- presidentialism and democratic development in east asia. *Semi-Presidentialism and Democracy* (First Published). (Editors: Robert Elgie, Sophia Moestrup and Yu-Shan Wu). London: Palgrave Macmillan:. 117-133.

Reşidü'd-Din Fazlullah (2011). *Cami'üt Tevarih Selçuklu Devleti* (2. Baskı). (Çevirenler: Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş). İstanbul: Selenge Yayınları.

Riggs Fred W. (1997). Presidentialism versus parliamentarism: ımplications for representativeness and legitimacy. *International Political Science Review*, Vol. 18, No. 3, (Contrasting Political Institutions), 253-278.

Roskin Michael G. (2012). *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür* (3. Baskı). (Çeviren: Bahattin Seçilmişoğlu). Ankara: Adres Yayınları.

Roskin Michael G., Cord Robert L., Medeiros James A., Jones Walter S., (2013). *Siyaset Bilimi: Bir Giriş*. (Çeviren: Atilla Yayla). Ankara: Adres Yayınları.

Saadet Partisi (2017). Anayasa Değişikliği Ne Getiriyor Ne Götürüyor?. http://www.saadet.org.tr/dosyalar/anaiasa_degisikligi_ne_getiriior_ne_goturuior_2017.pdf (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

Saray Gönül (2007). Başkanlık sistemi ve Cumhurbaşkanlık, politik görüşler oturumu. *Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı Sempozyumu*, 12-13 Ocak 2007, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 68-79.

Sarıbaş Süleyman (2007). Başkanlık sistemi ve Cumhurbaşkanlık, politik görüşler oturumu. *Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı Sempozyumu,* 12-13 Ocak 2007, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 47-53.

Sartori, Giovanni (1997), *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. Ergun Özbudun). Ankara: Yetkin Yayınları.

Satır Mihrimah Belma (2017). Türkiye siyasal tarihinin dönüm noktasında gçlü ve yeni Türkiye için 'Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi', *Yeni Türkiye,* Yıl: 23 Sayı:94, 500-508.

Sav Atilla (1997). İkinci bölüm. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124). İstanbul: TÜSİAD, 50-54.

Sayarı Sabri (2015). Türkiye demokrasisini güçlendirecek çözüm başkanlık sistemi mi?. *Kritik Kavşak Parlamenter Sistem-Başkanlık Sistemi* (1. Baskı). (Derleyen: Cem Akaş). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 77-86.

SDE (2011). Siyasal partilerin seçim beyannameleri üzerine bir karşılaştırma. *SDE Analiz,* Haziran-2011, Ankara: SDE Demokratikleşme ve İç Politika Koordnatörlüğü.

Sevim Ali, Merçil Erdoğan (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sevinç Murat (2017). *Türkiye'nin Anayasa İmtihanı Cumhurbaşkanlığı-Başkanlık Tartışması.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Sezgin İsmet (1997). Diğer katılımcı görülşleri. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124). TÜSİAD: İstanbul, 59-63.

Shimahara Nobuo (2005). Anthroethnography: a methodological consideration. (Edited by Robert R.Sherman, Rodman B.Webb). *Qualitative Research in Education: Focus and Methods*. London: Taylor & Francis, 74-87.

Sırma İhsan Süreyya (2012). *Tanzimat'ın Götürdükleri* (10. Baskı). İstanbul: Beyan Yayınları.

Siaroff Alan (2003), Comparative presidencies: the ınadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction. *European Journal of Political Research,* Vol: 42, No:3, 287-312.

Siaroff Alan (2013). *Comparing Political Regimes: A Thematic Introduction To Comparative Politics* (Third Edition). Canada: University of Toronto Press.

Sorgun Ahmet (2017). Türkiye'de neden sistem değişikliğine ihtitiyaç var?. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 389-392.

Soysal Mümtaz (1979). *100 Soruda Anayasanın Anlamı* (5. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Soysal Mümtaz (2007). Türk siyasal sistemi üzerine görüşler. (Derleyen: İhsan Kamalak). *Başkanlık Sistemi ve Türkiye.* İstanbul: Kalkedon Yayınları, 295-304.

Soysal Mümtaz, Sağlam Fazıl (1983). Türkiye'de anayasalar. (Genel Yönetmen: Murat Belge). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 1.* İstanbul: İletişim Yayınları, 17-54.

Söylemez Ufuk (1997). İkinci oturum – siyasi partilerin perspektifinden başkanlık sistemi. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri.* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 114-119.

Sözen Süleyman, Shaw Ian (2002). The international applicability of "new" public management: lessons from Turkey. *International Journal of Public Sector Management*, Vol. 15 Issue: 6, 475-486.

Sözen Yunus (2013). Demokrasi ve otoriterlik arasında: başkanlık sistemine geçiş siyaseti. *Cogito,* Sayı:74 / Yaz 2013, 213-233.

Stepan Alfred, Skach Cindy (1993). Constitutional frameworks and democratic consolidation: parliamentarianism versus presidentialism. *World Politics*, Vol. 46, No. 1, 1-22.

Sungurlu Oltan (1997). İkinci bölüm. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124). İstanbul: TÜSİAD, 42-46.

Szılágyı Ilona Márıa (2009). Presidential versus parliamentary systems. *AARMS*, Vol. 8, No. 2, 307–314.

Şahin İdris (2013). Vesayet sistemi çökerken başkanlık sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 118-119.

Şimşirgil Ahmet (1999). Osmanlı'yı yükselten zaferler. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Güler Eren). *Osmanlı,*1. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 347-365.

Tan Alper (2017). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin iç-dış boyutları ve arka planı. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 276-282.

Tan Altan (2013). Başkanlık sistemi. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 101-102.

Tanilli Server (2000). *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş* (9. Baskı). İstanbul: Adam Yayınları.

Tanör Bülent (1994). *İki Anayasa 1961-1982* (3. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Tanör Bülent (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (27. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tanrıverdi Hüseyin (1997). Açılış konuşmaları. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri.* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 35-39.

Taş Ali (2012). Türk yönetim tarzının tarihsel arka planı. *Türk Dünyası Araştırmaları,* Sayı: 196, 59-82.

Taşkıran Cemalettin (1994). Atatürk döneminde demokrasi denemeleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 14, 255-265.

TBB (2017a) Anayasa değişikliği teklifinin karşılaştırmalı ve açıklamalı metni. *Türkiye Günlüğü,* Sayı: 129, 105-158.

TBB (2017b) Derdimiz Anayasa mıydı?. http://www.barobirlik.org.tr/derdimizanayasamiydi/dosya4/assets/common/downloads/Derdimiz%20Anayasa%20m.pdf (Erişim Tarihi: 04.01.2018).

TBMM (1999). Demirel: Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmeli. *Meclis Bülteni,* Ekim Sayı:70, 5-9.

Tekin Yusuf (2000). Osmanlı'da demokrasi tartışmalarının miladı olarak meşrutiyet öncesi tartışma platformu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* C. 55, S.3, 145-173.

Tekin Yusuf (2013). Hükümet sistemi tartışmalarının sorunlu görünümü. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 190-198.

Tekin Yusuf (2015). *Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları* (1. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.

Tekin Yusuf, Okutan Çağatay (2012). *Türk Siyasal Hayatı "Osmanlı'dan Çok Partili Siyasal Hayata Geçişe Kadar"* (1. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.

Temiztürk Hakan (2009). Türkiye'de ordunun siyasete müdahale geleneği ve basın: 27 nisan 2007 muhtırasından önce ve sonra. *Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* Cilt:1 Sayı:1, 6-26.

TEPAV (2007). *Anayasa Platformu 1.Ulusal Çalıştayı Sonuç Raporu*. 8-9 Aralık 2007, Ankara.

Tezcan Bülent (2017). Anayasa Değişikliği Ne Getiriyor? 30 Soru 30 Cevap.. http://dijitalmecmua.chp.org.tr/PageMecmua.aspx?Mecmua=73#p=1 (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

Teziç Erdoğan (2009). *Anayasa Hukuku* (13. Baskı). İstanbul: Beta Basım Dağıtım A.Ş.

Thiele Leslie Paul (2002). *Thinking Politics: Perspectives in Ancient, Modern, And Postmodern Political Theory* (Second Edition). New York: Seven Bridges Press.

Thomson Alex (2007). *A Glossary of US Politics and Government* (First Published). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Toptan Köksal (1997). İkinci oturum – siyasi partilerin perspektifinden başkanlık sistemi. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri.* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 89-94.

Topuz Senem Kurt (2016). Hükümet sistemleri ve devlet şekillerinin ülkelerin demokrasi seviyeleri üzerinde yarattığı farklılığın tespiti üzerine bir çalışma. *Ege Akademik Bakış*, Cilt:16, Sayı:3, 461-476.

Tosun Gülgün Erdoğan ve Tosun Tanju (1999). *Türkiye'nin Siyasal İktidar Arayışı Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

TTB (2017) Tek Adam Rejimine, Dikta Anayasasına Hayır!!!. http://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=67cbb44c-9232-11e7-b66d-1540034f819c (Erişim Tarihi: 04.01.2018).

Tunaya Tarık Zafer (2000). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku.* İzmir: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık.

Tunaya Tarık Zafer (2016a). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) 1. Cilt* (4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tunaya Tarık Zafer (2016b). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) 2. Cilt* (4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tunç Hasan ve Yavuz Bülent (2009). Avantaj ve dezavantajlarıyla başkanlık sistemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl: 22, Sayı: 81, 27-64.

Tunçay Mete (2000). Siyasal tarih (1908-1923). (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1923* (6. Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi, 27-75.

Tunçkaşık Halit (2017). Parlamenter sistem: teori, pratik ve tartışmalar. (Editör: Semra Gökçimen). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem* (2. Baskı). Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 1-30.

Turan İlter (2005). Başkanlık sistemi sevdası: zayıf temelli bir özlem. (Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül). *Başkanlık Sistemi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 113-124.

Turan İlter (2013). Başkanlık sistemi ve ülkemizde başkanlık sistemi tartışmaları. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 525-529.

Turan İlter (2016). Parlamenter rejim istikrarsızlık yaratır mı?. (Der. İbrahim Ö. Kabaoğlu). *Türkiye'nin Anayasa Gündemi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 136-140.

Turan Osman (2002). Türkler ve İslamiyet. (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). *Türkler,* Cilt IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 290-304.

Turhan Mehmet (1989). *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası.* Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Turpin Colin, Tomkins Adam (2007). *British Government and the Constitution* (Sixth Edition). New York: Cambridge University Press.

Türk Hikmet Sami (1997). İkinci bölüm. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124). İstanbul: TÜSİAD, 46-50.

Türkeş Alparslan (1975). *Temel Görüşler* (1. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Türköne Mümtaz'er (2011). *Siyasal İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu* (1. Baskı). İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Uçum Mehmet (2018). *16 Nisan, 15 Temmuzdan Cumhurbaşkanlığı Sistemine* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.

Uğurlu Nurer (2010). Türkiye'de çağdaşlaşma hareketleri Tanzimat, (Editör: Ö. Andaç Uğurlu) *Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat* (1. Baskı). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Uluşahin Nur (1999), *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi* (1. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.

Uluşahin Nur (2011), Türkiye'de mevcut hükümet sisteminin niteliği ve rejimin başkanlık sistemine kaymasının getireceği tehdit ve tehlikeler. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi,* C:3, S: 1, 29-38.

Uluşahin, Nur (2003), Demokratik siyasal rejimlerin sınıflandırılmasında farklı bir yaklaşım: yarı başkanlıktan iki başlı yürütme yapılanmasına. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, 199-233.

United States Senate, Vetoes, https://www.senate.gov/reference/Legislation/Vetoes/vetoCounts.htm (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

Uslu Ferhat (2017). *Anayasa Hukuku* (1. Baskı). Adalet Yayınevi: Ankara.

Uslu İbrahim (2015). "The reasons behind the AK Party's november 1st victory" *Insight Turkey*, Volume: 17, No: 4, 39-46.

Uysal Faruk (2016). *Bir Devletin Anatomisi* (Birinci Basım). Ankara: Hece Yayınları.

Uzun Cem Duran (2017). Cumhurbaşkanlığı sisteminde yargı. *SETA-Analiz*, Mart Sayı:193.

Uzun Hayrettin (1997). Diğer katılımcı görülşleri. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124). İstanbul: TÜSİAD, 69.

Ünsaldı Levent (2008). *Türkiye'de Asker ve Siyaset* (1. Baskı). (Çeviren: Orçun Türkay). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Üskül M. Zafer (2013). Başkanlık sistemi mi? neden?. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 530-537.

Üskül Zafer (2007). Giriş. (Derleyen: İhsan Kamalak). *Başkanlık Sistemi ve Türkiye.* İstanbul: Kalkedon Yayınları, 14-20.

VanderStoep Scott W., Johnston Deirdre D. (2009). *Research Methods for Everyday Life: Blending Qualitative And Quantitative Approaches* (First Edition). San Francisco: Jossey-Bass.

Vedel Georges (1993). Temel hukuki seçenekler. (Çevirenler: Ergun Özbudun, Levent Köker). *BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı,* Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi (Venedik) Komisyonu-Türk Demokrasi Vakfının Ortaklaşa Düzenlediği Konferans -Ankara, İstanbul: Yetkin Basımevi.

Vergin Nur (1997). Birinci bölüm. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124). İstanbul: TÜSİAD, 33.

Vergin Nur (2013). Siyasal sistem arayışları ve yarı-başkanlık sistemi. *Yeni Türkiye*, Yıl:9, Sayı: 51, 449-455.

Wu Yu-Shan (2011). Clustering of semi- presidentialism: a first cut. (Editors: Robert Elgie, Sophia Moestrup and Yu-Shan Wu). *Semi-Presidentialism and Democracy* (First Published). London: Palgrave Macmillan, 21-41.

Yalçın Ali (Mart 2017). Memur-Sen 81 ilde "evet" tercihiyle alanlara iniyor. *Memur Sen Bülten*, Yıl: 10, Sayı: 31, 85-88.

Yalçın Semih (2017). Anayasa değişikliği ve referandum sürecinde MHP'nin rolü. *Yeni Türkiye,* Yıl:23, Sayı: 94, 43-59.

Yapıcıoğlu Zekeriya (2017). Genel Başkanımızın Referandum Hakkındaki Açıklamaları. http://www.arsiv.hudapar.org/index.php?case=news&p=Show&no=1440 (Erişim Tarihi: 15.01.2018).

Yarbay Ersönmez (2017). *Cumhurbaşkanlığı Sistemi "Yağmurdan Kaçarken Doluya Tutulmak"* (1. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.

Yavuz Bülent (2008). 2007 Anayasa değişikliğinin doğurduğu tereddütler ve çözüm yolları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* C.XII, Sayı: 1-2, 1173-1214.

Yavuz Bülent (2012). Geçmişten günümüze Türkiye'de hükümet sistemleri. (Editörler: Murat Yanık, Hüseyin Özcan, Ahmet Akcan). *Uluslararası Anayasa Kongresi Metinler Kitabı 3,* 11-14 Mayıs 2011, 65-73.

Yavuz Bülent (2013). Parlamenter sistem İngiltere. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri.* Ankara: Ak Parti Ar-Ge Merkez, 17-49.

Yavuz K. Haluk (2000). *Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi* (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yayman Hüseyin (2016). *Türkiye'de Devlet Reformu ve Başkanlık Sistemi* (1. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

Yazıcı Erdinç (2011). Yeni anayasa ihtiyacının sosyolojik temelleri. *Memur-Sen Uluslararası Anayasa Kongresi Bildiriler Kitabı.* 22-23 Ekim 2011: Ankara: Memur-Sen, 95-99.

Yazıcı Nesimi (2006). *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi* (Beşinci Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazıcı Serap (2005). Başkanlık sistemleri: Türkiye için bir değerlendirme. (Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül). *Başkanlık Sistemi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 125-142.

Yazıcı Serap (2009). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yazıcı Serap (2010). Türkiye'de anayasal değişimin tarihi. (Ed. Ozan Ergül). *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Türkiye'de Anayasal Değişim Beklentileri Uluslararası Sempozyum*. 19-20 Mart 2010. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 253-278.

Yazıcı Serap (2011). *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yazıcı Serap (2013). Başkanlık sistemine geçiş gerekli mi?. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 538-541.

Yazıcı Serap (2015). Dönüm noktasındaki Türkiye: başkanlık mı, parlamentarizm mi?. (Der. Cem Aktaş). *Kritik Kavşak Parlamenter Sistem –Başkanlık Sistemi* (1. Baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 87-110.

Yergök Ziya (2007). Başkanlık sistemi ve Cumhurbaşkanı, politik görüşler oturumu. *Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı Sempozyumu.* 12-13 Ocak 2007. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 39-46.

Yeşil Rüştü (2014). Nitel ve nicel araştırma yöntemleri. (Editör: Remzi Y. Kıncal). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Üçüncü Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık, 51-80.

Yıldırım Ali, Şimşek Hasan (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Onuncu Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz Mesut (1997). Açılış konuşmaları. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri.* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 15-20.

Yılmaz Murat (2011). Yeni anayasa yeni yöntem: 'sahadan yeni anayasaya'. *Memur-Sen Uluslararası Anayasa Kongresi Bildiriler Kitabı.* 22-23 Ekim 2011. Ankara: Memur-Sen, 248-257.

Yılmaz Murat (2014). Cumhurbaşkanı adaylarının seçim stratejileri analizi. *SDE Analiz,* No:1, 2-7.

Yin Robert K. (2011). *Qualitative Research from Start to Finish.* New York: The Guilford Press.

Yokuş Sevtap (2013). Hükümet sistemini demokrasi ekseninde tartışmak. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 236-245.

Yusuf Has Hacib (2015). *Kutadgu Bilig* (Birinci Basım). (Çeviren: Ayşegül Çakan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yücekök Ahmet N. (1983). *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 533.

Yücel Bülent (2009). *Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği* (Birinci Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.

Yüksek Seçim Kurulu (2017). 10 Şubat 2017 tarih ve 2017/75 sayılı karar. http://www.ysk.gov.tr/tr/karar/liste (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

Yüksek Seçim Kurulu (2018a). Yurt İçi, Yurt Dışı Ve Gümrük Sandıkları Dâhil Milletvekili Genel Seçimi Sonucu. http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96C.pdf (Erişim tarihi: 08.07.2018).

Yüksek Seçim Kurulu (2018b). Yurt İçi, Yurt Dışı Ve Gümrük Sandıkları Dahil Cumhurbaşkanı Seçim Sonucu. http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018CB-416D.pdf (Erişim tarihi: 08.07.2018).

Yüksel Cüneyt (2013). Türkiye'nin gelecek siyasal sistem tercihi rasyonelleştirilmiş parlamentarizm, yarı-başkanlık ve başkanlık sistemleri. *Yasama Dergisi*, Sayı 25, 38-70.

Yükseliman Nihan (2002). *Parti Devlet Bütünleşmesi* (1. Baskı). Gelenek Yayıncılık: İstanbul.

Yüzbaşıoğlu Necmi (1997). Birinci bölüm. *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri TÜSİAD 'Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi' Tartışma Toplantıları Dizisi-2,* (Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/124) İstanbul: TÜSİAD, 14-19.

Zengin Bahri (1997). İkinci oturum – siyasi partilerin perspektifinden başkanlık sistemi. *Türkiye'de Parlamenter Sistemin Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri.* Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:175, 96-102.

Zengin Mehmet Ali (2013). "Hükümet sistemi konusunda kendi modelimizi geliştirebilmek üzerine düşünceler. *Yeni Türkiye,* Yıl:9, Sayı: 51, 333-336.

Zinkeisen Johann Wilhem (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarih Cilt 7.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Zürcher Erik Jan (2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908 -1928* (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Zürcher Erik Jan (2011). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (26. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

EK: Görüşme Formu

Sayın……..,

Prof. Dr. Önder KUTLU danışmanlığında "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" isimli doktora tezim için bir araştırma yapmaktayım. Bu araştırma ile Türkiye'de 1982 Anayasası ile ana çerçevesi kurgulanan, ilerleyen yıllarda birtakım tadilatlarla günümüzdeki formuna kavuşan hükümet sistemimizin, 16 Nisan referandumu ile yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin siyasi istikrar, etkinlik ve temsilde adalet ilkeleri çerçevesinde mukayeseli bir değerlendirmesi yapılarak, 2019 Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile fiiliyatta tesis edilecek hükümet sistemi ve bu sistemin geleceğine ilişkin algıların analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada istenmesi halinde kimlik bilgileri belirtilmeyecek olup verilecek samimi cevaplar yalnızca bilimsel amaçlı kullanılacaktır.

Katkılarınız ve yoğun işleriniz arasında ayırdığınız değerli zaman için teşekkür ederim.

Hikmet Salahaddin GEZİCİ

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Doktora Öğrencisi / Araştırma Görevlisi

1. 2007 yılında vuku bulan 367 krizi öncesi 1982 Anayasasının öngördüğü hükümet sistemi birtakım sorunlara yol açıyor muydu? Açıyorsa nelerdir?
2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi ne gibi sorunlar doğurabilir? 2007 öncesinde sistemselsorunlar olduğuna inanıyorsanız, bu sorunlarla Cumhurbaşkanlığı sisteminin doğuracağını tahmin ettiğiniz olası sorunları karşılaştırınız. Neden?
3. Cumhurbaşkanlığı sisteminin uygulanması ile sistemin fiiliyatta iki partili modele dönüşeceği ileri sürülüyor. Bu konuda ne diyorsunuz? Etkinlik, siyasi istikrar ve adaleti temsil kriterleri çerçevesinde ne söylersiniz?

4. Cumhurbaşkanlığı sistemine halkın destek vermesinde, '15 Temmuz sürecinde ortaya çıkan Yönetimde zaafiyeti ortadan kaldırma' gayretinin bir etkisi olmuş mudur? Süreçte Cumhurbaşkanı tarafından sergilenen liderlik konusunda ne söylersiniz?
5. Cumhurbaşkanlığı sistemi kişisel iktidara yol açar mı? Neden?
6. Cumhurbaşkanlığı sistemiyle getirildiği ifade edilen yasama ve yürütme arasındaki keskin ayrım, hükümet sisteminin etkinliği ve siyasi istikrarı sağlamada bir çözüm olabilir mi? Neden?
7. Fiiliyatta yürürlükte olan parlamenter sistemin siyasi istikrar üretemediği ve krizler doğurduğu fikrine katılıyor musunuz? Neden?
8. Halkın yürütmenin başını doğrudan seçtiği ve seçimden sonra Cumhurbaşkanının kabinesini özgürce belirleyebildiği bu sistemde, Cumhurbaşkanının tüm yürütmeyi şekillendirecek olması iktidarın tekelleşmesi, istikrar ve etkinlik açısından hangi sonuçları doğurur?
9. Cumhurbaşkanının partili olması sistemin demokratik yapısına ve siyasi istikrara ilişkin olumlu veya olumsuz ne gibi etkilerde bulunabilir? Parlamenter sistemde hükümetin teşkili ve iktidarını sürdürmesi aşamasında Cumhurbaşkanının rolü (Demirel-Yalım Erez-28 Şubat süreci) ile Cumhurbaşkanlığı sisteminde Cumhurbaşkanının rolünü demokrasi, siyasi istikrar ve etkin hükümet bağlamında ne düşünüyorsunuz?
10. Mevcut parlamenter sistemde parti içi demokrasi konusunda eleştiriler yöneltilmektedir. Cumhurbaşkanlığı sisteminde bu konuda bir değişiklik olmasını bekliyor musunuz? Etkinlik – demokrasi ikileminde bir iyileşme olur mu?
11. Demokratik sistemlerin en temel organı olan parlamento, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde nasıl bir rol üstlenecektir? Siyasi istikrar- etkinlik açısından değerlendirebilir misiniz?
12. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin etkin, istikrarlı ve temsilde adaletli olabilmesi için seçim sistemi veseçim barajı değişmesi gerektiğini düşünüyor musunuz? Neden?
13. Bu süreçte bürokrasinin yeniden tanzimi gerekli midir? Neden? Nasıl?

14. Sisteme uyum açısından TBMM İç Tüzüğünün değişmesi gerektiğine inanıyor musunuz? Neden?
15. Cumhurbaşkanlığı sisteminin geleceğe yönelik hangi pozitif ve negatif etkiler üreteceğini düşünüyorsunuz? Neden?
16. Konuyla alakalı olarak ifade etmek istediğiniz başka bir husus bulunmakta mıdır?

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Hikmet Salahaddin GEZİCİ
Doğum Yeri:	Konya
Doğum Tarihi:	03/ 12/ 1986
Medeni Durumu:	Evli

Öğrenim Durumu

İlköğretim:	Özel Elmas İlköğretim Okulu
Lise:	Selçuklu Atatürk Anadolu Öğretmen Lisesi/ Konya
Lisans:	Selçuk Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ İşletme
Yüksek Lisans:	Selçuk Üniversitesi/İ.İ.B.F./Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
İş Deneyimi:	Araştırma Görevlisi, Şırnak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eylül 2009-Şubat 2010 Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şubat 2010-...
Tel:	0332 223 3042
E-posta:	hsgezici@selcuk.edu.tr
Adres:	Selçuk Üniversitesi Alaeddin Keykubat Kampüsü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Selçuklu/ Konya